सर्वमिदमनुमानप्रामाण्यव्यवस्थापकयुक्तिप्रदर्शनं व्याप्तिनिश्चये सतीत्यत आह सएवं व्याप्तिनिश्चय एव न संभवतीत्याशङ्क्याहेति उपायाभावान्निश्चा
पकाभावात् अनुमानप्रामाण्योपपादकतया व्याप्तिग्रहोपायस्यैवेदानीमभिधानमुचितत्वादवसरसंगत्यानेनानन्तरीयं विधाय व्याप्तिनिरूपणम
उक्तमित्याशंक्यापि निराचष्टे तत्राद्यमेतस्य व्याप्तिग्रहोपायप्रतिपादनोपयिकत्वरूपं बीजं दर्शयन्नन्विमादिमेतद्यमवतारयति समाधत्ते इति व्या
प्तिग्रहोपायकथनेन प्रामाण्यव्यवस्थापनस्य निष्पन्नत्वात् समाधत्ते इति पौनरुक्त्यविशेषणं परिहृत्य पूर्वमतनिराकरणपूर्वकं स्वमतव्यवस्थापनं का
रणीभूतेति प्रतिपादनविशेषणं प्रदर्शितं व्याप्तिग्रहोपायप्रतिपादनस्यानुमानप्रामाण्यव्यवस्थापकत्वकथनेन तस्यावश्यकत्वप्रदर्शनापू
र्वाप्तिग्रहोपायस्यावसरसंगतिरनन्तरं यावता ज्ञानं व्याप्तिग्रहोपायस्यानुमानप्रामाण्योपपादकतालाभेनैव तल्लाभात् तथापि प्रामाण्यव्यवस्थोपपादि
कत्वकथनप्रभवव्याप्तिग्रहोपायस्येदानीमाकांक्षितत्व एव मयि तच्च व्याप्तिस्वरूपनिरूपणं विना संभवतीति प्रथमं तत्र हेतोश्चिन्तामणिना तत्सूचना
पनन्तरमभिहितं निरूपितवि व्याप्तिप्रकीर्णतामभिधाय तत्रापाने बाधाभावमनुरूपामभिधायाज्ञानाभावो हेतुः साध्यसमानाधिकरणहेतुताव
च्छेदकोशब्दहेतुविशेषणज्ञानमनुरूपासहचारग्रहो हेतुरिति क्रमेण व्याप्तिग्रहोपायप्रतिपादनस्य व्याप्तिस्वरूपप्रतिपाद्यतासक्तत्वादिति भावः
प्रथमतः पूर्वपक्षमेवाभिधानेन निरूपयतीत्यस्यागतमनतया तदनुक्तेनिरूपणस्य पूर्वमतनिराकरणपूर्वकसिद्धान्तकथनरूपतया पूर्वपक्षा
भिधानानन्तरं वेदनयापि तद्विभक्तता इति ध्येयं मूलेननावदस्य भिधाने तत्वमिति व्याप्तिप्रहनस्थमनुपसन्नेन यावाभिधायपदार्थानामनुमिति

हेतु ४

गदा० जनकज्ञानविषयइत्यर्थः अनुमितिजनकत्वेनाव्यभिचारपदार्थावच्छिन्नहेतुविषयताघटितधर्मावच्छिन्नमिति पर्यवसितं अत्र हेतुमाह तद्भिन साध्याभावव
द्वृत्तित्वमित्यादि हि यतः साध्याभाववद्वृत्तित्वादिरूपं तदव्यभिचरितत्वं तद्व्याप्तिरित्यनुसंगेनान्वयः तथा च साध्याभाववद्वृत्तित्वादिरूपायाः व्यभिचार
पदार्थास्तदवच्छिन्नहेतुविषयताघटितधर्मावच्छिन्नाभावकूटवत्त्वादिनिरुक्तपर्यवसितसामान्याभावसाधकः फलितो हेतुः नचाप्रयोजकत्वे विशे
कूटस्य ४ षाभावेन सामान्याभावव्याप्यतायां अविवादात् तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपायाः अव्यभिचारपदार्थाः तदवच्छिन्नविषयताघटितधर्मावच्छिन्ना पंच ४
भावस्य प्रत्येकसाधकं हेतुं वस्तुतः केवलान्वयिन्यभावादिति साध्ये अत्यन्ताभावाप्रतियोगित्वान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपकेवलान्व
यित्वग्रहदशायां अत्यन्तान्योन्याभावयोः साध्यतद्वत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमानासंभवेन प्रतियोगित्वा साध्यतदाश्रयविशेषितात्यन्तान्योन्या
भाववद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नविषयतापाशादृशविशेषानुमितिजनकज्ञानेः भावादित्यर्थः एवंच तादृशविषयताशून्यवृत्तित्वमेवानुमितिजनन
कतायां दर्शितसाध्यसाधको हेतुरभिमतः इति नासिद्ध्यादिः ईदृशदिशा अग्रिमहेतवोपि परिष्करणीयाः दीधितौ अव्याप्येति कपिसंयोगी एतद्वृक्षत्वादित्यादावि
त्यर्थः अव्याप्तिमिति तद्धेत्वधिकरणे एतद्वृक्षादौ यस्य देशकालावच्छेदेन कपिसंयोगाद्यभावसत्त्वादिति भावः साध्यवद्भिन्नेति साध्याभाववानिति कर्मधारये
अभेदसंबंधेन साध्यवद्भिन्नोपपत्साध्याभावाधिकरणं तद्वृत्तित्वमर्थः स्यात् तथा सति तद्घटकीभूतस्याभेदसंबंधेन साध्यवद्भिन्नोपावृत्तित्वस्यैव लक्षणत्वसं एम०
दं भवात् साध्याभाववत्तांशस्य वैयर्थ्यमतः समभिव्याहृतरूपेणाव्याहृत्साध्यपद्भिन्नवृत्तिः तथा च साध्यवद्भिन्नवृत्तिः साध्याभाववत्तद्वृत्तित्वमर्थः तत्र सर्वं वरमेदे

न साध्यवद्भिन्नोपावृत्तित्वादेर्नघटकतावत्त्यादिविशेषणेन यासाध्यवद्भिन्नस्य निवेशादिति न साध्याभावांशवैयर्थ्यमिति अभावे साध्यीयत्वानिवेशो वृक्षादिवृत्तिगग
नाद्यभाववनिपर्वतादेहो धूमादेर्हेतौ असंभवः इति तद्वारणाय साध्यपदसार्थक्यं नवाधिकरणभेदे नाभावभेदमनएवं तल्लक्षणकरणात पर्वतादेर्वृक्षादिहेतुसत्त्वाव
त्वमिति वाच्यं अव्याप्यवृत्तिप्रतियोगिकाभावस्य व्याप्यवृत्तित्वाव्याप्यवृत्तित्वविरुद्धधर्माध्यासेन भेदस्य लक्षणकत्वे सम्पन्नत्वात् आकाशाभावादेर्भेदकाभा
वेन तस्यैकत्वात् अतएव उक्तधर्माणां भेदकत्वएतानिवेतभेदकानीत्यनेन दीधितिकृतास्यति अथवा साध्याभावपदं अनुयोगितासंबंधेन साध्यीयपदं अभावी
यविलक्षणानुयोगितालाभायेवभावपदं तत्वभावत्वमपि निविशते यद्यतानाभावात् तादृशविलक्षणसंबंधेन यः साध्यीयत्तद्वद्वृत्तित्वमित्येवार्थः तत्र च सा
ध्यस्य पदार्थविशेषणत्वे वृक्षादिवृत्तिप्रमेयत्वादिमति पर्वतादौ हेतौ अत्रासंभवः स्यादिति तन्निवेशः अत्र च साध्याभावः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रति
योगिताकोबोध्यः अन्यथा वह्निमान्धूमादित्यादौ वृक्षादिनिष्ठमहानसीयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकवह्न्यभावस्य धूमवति सत्त्वेन तद्पृथिवीत्वाभाववद्व
त्वाभावात्मतावाञ्जलत्वादित्यादौ साध्यवद्भिन्नवृत्तिश्चादिनिष्ठद्रव्यत्वाद्यात्मकसाध्यप्रतियोगिकाभावस्य ज लादेरसत्त्वेन वाव्याप्त्यापत्तेः साध्यताव
च्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वेनापि प्रतियोगिताविशेषणीया अन्यथा वृक्षादिवृत्तिसमवायादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकवह्न्याद्यभावस्य धूमादिम
त्यपि वृत्तेः संभवस्य कालिकसंबंधेन द्रव्यत्वाभावादौ साध्ये कालत्वादिहेतौ साध्यवद्भिन्नपरमाणुगगनादिवृत्तित्वैशिकविशेषणतासंबंधावच्छिन्नप्र
तियोगिताकसाध्याभावात्मकद्रव्यत्वादेर्हेत्वधिकरणवृत्तित्वेनाव्याप्तेर्वा प्रसंगात् अत्र च साध्याभाववत्तायां संबंधविशेषावच्छिन्नतानिवेशो वह्निमा

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

शि॰टी॰ न्यूमादिसाध्यादौ ह्रदादिहेतौ वह्न्याद्यभावस्य कालिकादिसंबंधेन पर्वतादौ हेतेऽव्याप्तिः दैशिकविशेषणताविशेषावच्छिन्नत्वनिवेशे कालिकसंबंधावच्छिन्नप्र
तियोगिताकाकाशाभावाभावादौ दैशिकविशेषणतया साध्ये आत्मत्वादिहेतौ साध्यवद्भिन्नकालादिवृत्तेराकाशाभावात्मकसाध्याभावस्य आत्मादिवृत्ति
त्वेऽघटत्वाभावादिसाध्यकसद्धेतौ साध्याभावस्य घटत्वादेर्दैशिकविशेषणतासंबंधेनाभावेनाव्याप्तिः अतः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यवत्त्वज्ञानप्र
तिपादकसंबंधेन स्वप्रकारकनिश्चयः प्रतिबंधकः तेन संबंधेनाभाववत्त्वं निवेश्यं संयोगेन वह्न्यादौ साध्ये तादृशसंबंधो दैशिकविशेषणता कालिकसंबंधे
नाकाशाभावाभावे दैशिकविशेषणतया साध्ये कालिकसंबंध एव तथा समवाये [illegible]यादिना घटत्वादेरभावे दैशिकविशेषणतया साध्ये समवायादि
रेवेति न दोषः नचैवं वृक्षनिष्ठा या कपिसंयोगाभावीयमूलावच्छिन्नविशेषणता तादृशसंबंधेन वृक्षादौ तादृशाभाववत्त्वज्ञानेपि कपिसंयोगवत्त्वज्ञानो
त्पत्तेः तादृशसंबंधेन लक्षणघटकइति साध्यवद्भिन्नवृत्तित्वविशेषणं व्यर्थमिति वाच्यं संयोगतदभावयोरविरुद्धत्वज्ञानाभावदशायां वृक्षः कपि
संयोगाभाववानिति ज्ञानस्यापि वृक्षे कपिसंयोगवत्त्वज्ञानविरोधितया वृक्षनिष्ठतदभावीयविशेषणताया अपि साध्यवत्त्वज्ञानप्रतिबंधकता
वच्छेदकीभूतसंसर्गताश्रयत्वात् केचित्तु साध्याभावात्मकस्वाभावनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन साध्याभाववत्त्वं विवक्षितं स च संबंधो
यत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकः स्वाभावः साध्यमिति नोक्तानुपपत्तिः नचैवं समवायेन प्रमेयत्वावच्छिन्नसाध्यकद्रव्यत्वप्रकारकप्रमा १५०
विषयत्वादिहेतुकस्थले कालिकसंबंधस्यापि तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकघटाभावरूपप्रमेयनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन तेन संबंधेन साध्याभाव

समवं साध्याभावपरं ४

वति कालादिहेतौ हेतुत्वेऽव्याप्तिरिति वाच्यं तत्र समवायेन हेतौ प्रमेयस्य तादृशाभावाभावत्वेपि तदभावेन कालिकसंबंधस्य स्वाभावात्मकसाध्यनिरूपितप्रतियोगिता
वच्छेदकत्वाभावात् साध्यतावच्छेदकसंबंधेन हेतुमति यत्साध्यं तन्निरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधस्यैव वा विवक्षितत्वात् नोक्ताव्याप्तिः एतेन कालिकसंबंधा
वच्छिन्नघटाभावादिरूपप्रमेयस्य समवायसंबंधावच्छिन्नप्रमेयाभावाभावात्मकत्वेपि समवायसंबंधावच्छिन्नप्रमेयाभावस्य कालिकसंबंधावच्छिन्नप्र
तियोगिताको योऽभावस्तस्यापि प्रमेयत्वेन साध्यतया तन्निरूपितप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य कालिकसंबंधे सत्त्वेन यः आप्तिर्दुर्वारैवेति परास्तं उक्ताभाव
स्य साध्यत्वेपि तस्य साध्यतावच्छेदकसंबंधेनाहत्तित्वात्तत्रैव तत्कल्पेपि कालिकसंबंधेन प्रमेयसाध्यके कालत्वादिहेतावव्याप्तिः कालिकसंबंधावच्छिन्न
प्रमेयाभावस्य यः कालिकसंबंधावच्छिन्नाभावस्तस्यापि स्वाभावात्मकस्य कालिकसंबंधेन हेतुमत्प्रमेयरूपतया तत्प्रतियोगितावच्छेदकीभूतकालिक
संबंधेनाधिकरणे हेतौ हेतौ वृत्तेरिति वाच्यं तादृशप्रतियोगितावच्छेदकयत्संबंधेन साध्यवद्भिन्नवृत्तित्वमभावस्य तत्संबंधेन तद्वृत्तित्वस्य विवक्षणीयत्वा
त् उक्तस्थले च साध्याभावस्य कालिकसंबंधेन साध्यवद्भिन्ने वृत्तेः एतेन एतादृशप्रतियोगितात्वनिष्ठत्वेन विशेषणीयाश्च यथा घटभिन्नघटत्वाभावादिसा
ध्ये घटभेदात्मकसाध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकतादात्म्यसंबंधेन घटत्वात्मकसाध्याभाववति घटत्वे हेतौ हेतोरव्याप्तिप्रसंगात् नचैवमपि तत्र साध्याभाव
निष्ठसाध्यीयप्रतियोगिताप्रसिद्धिः घटत्वस्य घटभेदप्रतियोगितावत्त्वस्याप्रसिद्धत्वस्यापि इति वाच्यं घटभेदस्य घटत्वात्यंताभावसमनियततया ऐक्यात्
घटत्वस्यापि घटभेदप्रतियोगितावत्त्वे चैवं समयोन्याभावस्याप्यवृत्तित्वमतेऽसंयोगिभेदस्य संयोगात्यंताभावसमनियततया संयोगरूपस्य संयोगिभेदाभा

सि॰टी॰ स्वसंयोगिभेदाप्रतियोगित्वात्संयोगिभिन्नं गुणत्वादिमादाय व्याप्तिरिति वाच्यम् तन्मते संयोगिभेदस्य संयोगवत्त्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाद्यभावसमनियततया तत्स्व
रूपत्वेन तादृशप्रमाविषयत्वादेः स्वरूपभावत्वात् तन्निप्रतियोगित्वात् तादृशसाध्याभावमादायैव लक्षणसमन्वयात् अभावांतरे साध्यनिरूपितप्रतियोगिता
सत्त्वेनैव तस्य लक्षणाघटकत्वादिति पराणसंघटादिभेदसाध्यके तादात्म्यसंबंधस्य साध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधत्वेपि तेन संबंधेन घटत्वरू
पसाध्याभावस्य साध्यवद्वृत्तेर्घटे सत्त्वेन तत्संबंधमादायोक्तदोषस्यासंभवात्स्वनिष्ठत्वस्य प्रतियोगितायामनिवेशनीयत्वात् आकाशाभावनिष्ठसाध्य
निरूपितप्रतियोगितायाः अप्रसिद्ध्यैव तद्वृत्तित्वमादाय आप्यनवकाशात् साध्याभावांशे वैयर्थ्यं चेत्यादुः साध्याभाववत्त्वेन साध्याभाववत्त्वविशिष्टा
धिकरणं विवक्षणीयं तेन गुणान्यत्वविशिष्टसत्ताभाववान् गुणत्वादिमादाय विशिष्टस्यानतिरिक्ततया साध्याभावस्य गुणादौ सत्त्वेपि न क्षतिः गुणे गुणा
न्यत्वविशिष्टसत्ताभावेनालीनप्रपत्तपात्तत्तादृशाभाववत्त्वविशिष्टाधिकरणत्वानभ्युपगमात् अथ एतल्लक्षणे घटत्वघटाकाशसंयोगान्यतराभाववान्
आकाशत्वादिमादाय व्याप्तिर्घटत्वस्य व्याप्यवृत्तितया तद्घटितान्यतराभाववद्वृत्तित्वेपि घटे वर्तमानस्य घटाकाशसंयोगात्मकसाध्याभावस्य हेत्वधिकर
णे गगनेपि वृत्तेः निरवच्छिन्नसाध्याभाववत्त्वानिवेशे च साध्यवद्वृत्तित्वनिवेशस्य वैयर्थ्यात् इति चेन्न एतल्लक्षणकर्तृमते प्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्य प्र स
तियोगिवैयधिकरण्यरूपविरुद्धधर्माध्यासात् भावस्य भेदकत्वेन तादृशापुक्तान्यद्रव्यवृत्तिसंयोगाभावगुणवृत्तिसंयोगाभावयोर्भेदसिद्धिरिति व्याप्यवृत्ति एम॰
साध्यकस्थले व्याप्तिः समाधीयते तथा च घटाकाशसंयोगस्योक्तान्यतराभावप्रतियोगित्वेपि तदभावरूपतानतथात्वेति तादृशविरुद्धधर्मयोः समावेशा

यत्तत्संयोगविरोधाभावे संयोगाभावस्याप्यधिकरणभेदेन भेदासिद्धेः व्याप्यवृत्तिसाध्यके सर्वत्रैवावकाशः तदभिप्रायेण लक्षणांतरस्यादरणीयत्वात् इति गगने तिरिक्त
एव तदभावः स्वीकरणीयः स च न साध्यवद्वृत्तिरिति न दोषः साध्यवद्वृत्तेर्वर्तते तदस्य नेतानवच्छिन्नवृत्तित्वरूपपर्यवसितार्थे नाम पर्याप्त घटाकाशसंयोगात्म
काभावमादाय न दोष इति तन्न अवृद्धेयं तथा सति अप्युपस्यादि कालावच्छेदेनास्मदाद्यात्मवृत्तेः अत्वाद्यघटितसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानतद्यभावे साध्ये
गुणवादाव्याप्तिः तत्र साध्यवद्वृत्तेरनियतादृशसंबंधेन निरवच्छिन्नवृत्तिकस्य ज्ञानत्वादिरूपाभावस्य तेन संबंधेन गुणत्वाद्यधिकरणे अस्मदाद्यात्मन्यपि वृत्तेः उत्प
त्तिकालावच्छिन्नघटादिवृत्तितादृशसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकसत्ताभावादिसाध्यकघटत्वादिहेतावव्याप्तिश्च संयोगाभावनिष्ठयोर्व्याप्यवृत्तित्वाव्याप्य
वृत्तित्वयोः प्रतियोगिसामानाधिकरण्यप्रतियोगिवैयधिकरण्ययोर्वेक्ष्यमाणरीत्या न विरोधः स्वव्याप्यवृत्तिसाध्यकस्थले व्याप्त्या लक्षणांतरमवता
रयति कर्मादाविति द्रव्यत्ववधेयं द्रव्यवृत्तिसंयोगाभावो न गुणादौ स्वीक्रियते अपि तु क्षमनद्वृत्तिसंयोगवत्त्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाद्यभाव एव संयोगा
द्यभावत्वं कल्प्यते अन्ये तु गुणाद्यधिकरणे संयोगाभावकल्पनामपेक्ष्य तथाविधैकाभावे संयोगाद्यभावत्वकल्पने लाघवात् न च संयोगवत्त्वप्रका
रकप्रमाविषयत्वाद्यभावे द्रव्यभेदसंयोगिभेदादौ वा संयोगाभावत्वं कल्प्यते इदं तु विनिगमकाभावः इति वाच्यं तादृशाभावानां समनियततया भेदा
त एवं च द्रव्यवृत्तिसंयोगाभावगुणवृत्तिसंयोगाभावयोर्भेदः समप्रमाणएव अथैवं द्रव्यत्वाभावादीनामप्यानंत्यापत्तिः कर्मादौ गुणवृत्तिद्रव्यत्वा
भावो न कल्प्यते अपि तु उक्तसमनद्वृत्तिद्रव्यगुणान्यतरत्वाभाव एव तदभावत्वमित्यादितर्केण कर्मादिवृत्तिद्रव्यत्वाभावस्य गुणादिवृत्तितदभाव

अन्यतरत्वाभावमादायेति बोध्यं

शि०दी० नोभेदस्य सिद्धिरिति चेदिष्टमेवैतदधिकरणभेदेनाभावभेदस्वादिनां नैवं संयोगाभावत्वकल्पनायां धर्मिणामप्यानंत्यात्तदुक्तविनिगमकाभावसंभवदतिवा
च्यं विनिगमनाविरहेपिइमत्वाभावे संयोगाद्यभावत्वकल्पनायानिष्प्रत्यूहत्वादिति हेतोरिति नानाधिकरणकस्य नमादिः अव्याप्तेरिति एतद्रूपवान्
एतद्रसादित्यादौ तत्र साध्याधिकरणे एतद्रूपाधिकरणस्य द्वित्वादिना भेदसत्त्वेपि व्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वेन साध्यवन्निष्ठप्रतियोगितायाः प्रति
योग्यवृत्तित्वेन वा भेदस्य विशेषितत्वेन लक्षणगमनसंभवात् असंभवोद्दर्शिनः साकल्यमिति बोध्यमित्यस्य विशेषणमित्यादिः अत्र साध्याभाववत्तिसा
कल्यविशेषणसत्त्व एव साध्येन तद्विशेषणव्यावृत्तिः संगच्छते अन्यथा साध्याभाववन्नायाहेत्वसत्त्वाधारणेपि साध्याभाववद्व्यक्तिविद्यक्तिनिष्ठाभा
वप्रतियोगित्वमादाय नानाव्यक्तिसाध्यकसद्धेतौ लक्षणसमन्वयसंभवात् अतः साध्येतरभाववन्निवेस तदुक्ताः साध्याभाववत्तिसाकल्यविशेषणं प्रथम
तोद्दर्शितं न च साध्याभाववत्तिसाकल्यविशेषणासत्त्वेपि वह्निमान्पर्वतात्मत्वादित्यादावतिव्याप्तिवारणं साध्ये साकल्यप्रयोजनमस्ति उभयत्र साक
ल्यविशेषणदाने यत्किंचित्साध्याभाववत्तिपर्वते हेत्वभावसत्त्वेनातिव्याप्तिः साध्ये साकल्यविशेषणसत्त्वे ह्रदादेरेव सकलसाध्याभाववत्त्वपात्तत्र हे
तुमत्त्वेनातिव्याप्त्युद्धारादिति नोक्ताभिप्रायोपवर्णनं सम्यगिति वाच्यं साध्याभाववत्तिसाकल्यविशेषणासत्त्वेपि साध्ये साकल्यविशेषणस्य उक्ताति
व्याप्तिवारणप्रयोजनकत्वसंभवेपि वक्ष्यमाणप्रयोजनस्यैव वास्तवतयाभ्रस साध्याभाववत्तिसाकल्यविशेषणसत्त्व एव संगतेरिति तात्पर्यदर्शनस्योपवि ५०
साध्ये नत्वात्तवक्तनक्त साकल्यविशेषणं परिमिस साध्याभावे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वनिवेशेनेनकल्प्यान्तरस्यावलंबनीयतयाचर

अव्याप्तिरूपस्य ... संकीर्णत्वे ... धूमोभयवान्वह्नेरित्यादौ साध्याभाववत्तिसाकल्येन ... सर्वत्र ... मादायेति बोध्यं २

स्यैवतस्य दर्शनमुचितम् साध्येतरभाववत्तित्वबोध्यमित्युक्ता साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताको वाभावो यात्यन्तरसुक्तो साध्याभाववत्तित्वसाकल्यंनि
वेश्यते साध्याभावो वा एतादृशनिवेशपरस्येतादृशविकल्पः प्रतीयते सच्चाविवक्षितत्वादिसारं साध्याभावे साकल्यविशेषणे धूमवान्वह्नेरित्यादौ
साध्यतावच्छेदकीभूतसंयोगसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकसकलसाध्याभावाधिकरणगुणादिरेव तस्य न संयोगोलकादेर्हृदासंयुक्तत्वावच्छिन्नाभावानधि
करणत्वात् इत्यतिव्याप्तिर्वह्निमत्त्वप्रकारकप्रमाविषयो धूमादित्यादौ साध्यतावच्छेदकीभूतस्वरूपसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकतत्तद्ह्रदपक्ष्माहत्तत्वावच्छिन्ना
भावस्य तत्तद्ह्रदपक्ष्माद्यहत्तितया सकलसाध्याभावाधिकरणाप्रसिद्ध्याव्याप्तिश्चेति तद्रूपस्य साध्ये साकल्यविशेषणं निवेशितेनतु साध्ये साकल्यविशेषण
दानेपि वह्निमान्धूमादित्यादावव्याप्तिर्नाव्यापिनारावस्थ्यपर्वतादावपिपर्वतीयवह्नेर्द्वित्वादिना भावे सत्त्वे सकलसाध्याभाववत्त्वान्न्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रति
योगिताकत्वेनाभावविशेषणे च वह्निमत्त्वसोभयवानवह्नेरित्यादावतिव्याप्तिः वह्निमतस्तथाविधसाध्याभावानधिकरणत्वात्साध्यतावच्छेदकाभिरिक्तोयो
व्यासज्यवृत्तिधर्मसदनवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वनिवेशने वलाघवात्साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्यैवाभावे निवेशनमुचितं किं साध्ये सा
कल्यविशेषणेनेत्यभिप्रेतमत एवाह साध्यतावच्छेदकेति साध्याभाववत्तिसाकल्यविशेषणप्रयोजनमाह विपक्षेति वैकल्पिकयोः साध्यतदभावयोः सा
कल्यसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशेषणयोर्व्यावृत्तिमाह न चेत्येकव्यक्तिके एतद्रूपवानेतद्रसादित्यादौ हेत्वधिकरणे सर्वह्रणाद्वित्र
त्वविशिष्टसाध्याभावोनप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिअधिकरणः सर्वह्रणादिद्वित्वविशिष्टेतद्रूपादेरेतद्रसाधिकरणे हेत्वेतद्रूपतद्रूपोभयत्वा

साध्यतावच्छेदकीभूत ... कृताधिकरण ... प्रसिद्धि

अत्र वह्निमान्धूमादित्यादौ ... अव्याप्तिरपि ... सर्वस्य ... किंचित्कस्मिन्सा नापि बोध्यं ६

अत्रापि ... साध्याभाववत्ति साक ... साध्ये साक ... वह्निमत्त्व ...
... साध्याभाववत्तिसाक ... उपा ... २

शि०टी० वच्छिन्नाभावेऽपि न तथा प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणाप्रसिद्धेः नञ्चलक्षणसंगतेरित्यतो नानाव्यक्तिक इत्युक्तं अत एवाव्याप्तिरेवोक्ता नासंभवः अत्र नानाव्य
क्तिसाध्यकत्वं अधिकरणद्वयवृत्तिसाध्यतावच्छेदकवत्त्वं अत एव न द्वित्रिपावद्धर्मवान् एतत्वादित्यादौ नानाव्यक्तिसाध्यके व्याप्तिविरहेऽपि न क्षतिः अव्याप्यवृ
त्तीति कपिसंयोगी एतद्वृक्षत्वादित्यादाविमर्थः अव्याप्तेर्वारणायेत्यन्वयः व्यभिचारिणीवेति एतद्वृक्षत्ववान् कपिसंयोगादित्यादावित्यर्थः अभावद्वये साध्या
भावे हेत्वभावे च तथात्वात् अव्याप्यवृत्तिसाध्यकव्याप्यवृत्तिहेतावव्याप्तिवारणाय साध्याभावे व्यभिचारिणि चाव्याप्यवृत्तौ चातिव्याप्तेर्वारणाय हेत्वभावे प्रतियो
गिवैयधिकरण्यमित्यर्थः यद्यपि हेत्वभावे प्रतियोगिवैयधिकरण्यविशेषणस्य अवयवपक्षतया कपिसंयोगी कपिविभागादित्याद्यव्याप्यवृत्तिहेतुके व्याप्तिवारण
प्रयोजनकत्वं साध्याभावे तद्विशेषणस्य संभवतीति व्याप्यवृत्तीमकिंचित्करं तथापि हेत्वभावे तद्विशेषणप्रतिसंधानं विनैव व्याप्यवृत्तिहेतुकस्थले व्याप्ति
निर्णयो भवतीत्येतदभिसंधायैव तदुक्तं प्रतियोगिवैयधिकरण्यं च प्रतियोग्यधिकरणावृत्तित्वं अव्याप्यवृत्तिसाध्यके तथाविधहेतुके च नादृशसाध्याभावहे
त्वभावाः प्रसिद्धाव्याप्तेः अपि तु प्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वविशिष्टसाध्याभावाधिकरणे प्रत्यन्वय्यपि प्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वविशिष्टः स च वर्ज्यतेऽयोः भावस्य
प्रतियोगित्वमित्यर्थः तेन कपिसंयोगी एतत्वादित्यादौ कपिसंयोगाद्यनधिकरणगुणादिवृत्तित्वोपलक्षितकपिसंयोगाद्यभावस्य हेत्वधिकरणे सत्वेऽपि नाव्याप्तिः न
वा एतद्वृक्षत्ववान् कपिसंयोगादित्यादौ तथाविधकपिसंयोगाद्यभावस्य सकलसाध्याभावाधिकरणे सत्वेऽपि अतिव्याप्तिः प्रतियोग्यनधिकरणीभूतसाध्याभावा एम०
धिकरणयावद्विशिष्टस्वप्रतियोग्यनधिकरणताकाभावप्रतियोगित्वमिति फलितार्थः प्रथमे साध्यतावच्छेदकसंबंधेन चरमे हेतुतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यनधि

MEMORIAL

करणत्वं बोध्यं तेनाप्रमाणत्वात् आत्मत्वमहाकालान्यतरत्वादित्यादौ व्यभिचारनिरूपकाधिकरणस्य कालस्य कालिकसंबंधेन साध्याधिकरणत्वेऽपि नातिव्याप्तिर्न
वा वह्निमान् धूमादित्यादौ साध्याभावाधिकरणयावदंतर्गतकालघटनादिषु कालिकविषयित्वादिसंबंधेन हेत्वभावप्रतियोग्यधिकरणतासत्वेऽपि संभवोः
व्याप्तिर्वा अर्थे च प्रतियोगित्वे संबंधविशेषावच्छिन्नत्वेन निवेशनीये संबंधान्तरावच्छिन्नप्रतियोगिताकयोः साध्याभावहेत्वभावयोरुक्तसंबंधेन प्रतियोगिस
मानाधिकरणतया असंभवव्याप्तीत्यभ्युपगमे तत्र [illegible] इति अपि च हेतुसाध्याभावेऽपि प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यनिवेशनीयमिति सत्य
नेन विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादौ हेत्वधिकरणगुणादिषु साध्याभावप्रतियोगिसत्वात् सत्वेऽपि नातिव्याप्तिः च तत्र साध्याभावोऽपि उक्तो अप्रसिद्धत्वादेव नहे
त्वभावपरामर्शासंभवः तत्र हेत्वभावपदोपादानेन अक्रमाधिकमिति तत्रोक्तं न तत्प्रतियोगित्वं साध्याभाववन्निष्ठाभावप्रतियोगित्वं हेतुतावच्छेदकरूपेण हे
तुतावच्छेदकावच्छिन्नमित्यर्थः हेत्वभावनिष्ठप्रतियोगिवैयधिकरण्यशरीरे प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्य प्रयोजनमाह द्रव्यत्वादावितिविशिष्टसत्ते निवेश
ति गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्वे संयोगः प्रतियोगितायां हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशस्य प्रयोजनमाह नवेति अत्रापि द्रव्यत्वादौ साध्ये इत्यनुषज्यते वि
शिष्टसत्तात्वादिना गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्तात्वादिनात्नीयार्थ अवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं तस्याभावान्वयः प्रतियोगिपदार्थैकदेशप्रतियोगि
तानिरूपितमवच्छिन्नत्वं वा न दर्थः ना[illegible]भावे इति सकलसाध्याभाववन्निष्ठाभावे संबंधः न च हेत्वभावे प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यस्थले हेतु
तावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यमेव निवेश्यतां अतो पि प्रयोजनं निर्वाहात् तथा च द्रव्यं सत्वादित्यादौ विशिष्टसत्ताभावस्य हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नसमाना

शि॰टी॰ धिकरणतानंपेक्षानिव्याप्तिवारणसंभवात्प्रतियोगितायांहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशनमफलमितिवाच्यम् हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नत्वेप्यधिकरणपनिवेशेसक
लसाध्याभाववन्निष्ठायाहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणवृत्तित्वविशिष्टनिरूपिताधिकरणतानन्निरूपकाभावप्रतियोगित्वमर्थः स्यात्तदपेक्षयासकलसा
ध्याभाववन्निष्ठहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नयादृशप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणतात्वरूपास्मदीयफलितार्थस्यागुरुत्वात् नवममापिसकलसाध्या
भाववन्निष्ठयद्धर्मावच्छिन्नानधिकरणत्वंतद्धर्मवत्वमित्यर्थः स्वातिलघुरेवेतिवाच्यं एतादृशार्थकरणे मूलोक्तप्रयोगितायाव्याप्तित्वव्याहेमेतेतिमूलानुसारे
णदीधितिकृतागुर्वर्थानुसरणात्उक्तविशेष्यविशेषणभावेनविशेष्यर्थविशेषणतानवकाशात् एतल्लक्षणंदूषयितुमुक्तलक्षणमवतारयतिपत्रैक
व्यक्तिकमितिप्रत्येकव्यक्तिकंसाध्यंतत्राव्याप्तिरित्यन्वयः एतद्रूपवान्एतद्रसाहित्याद्दोसाकल्याप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिरित्यर्थः अनेकाशेषरूपसाकल्यस्यसाध्येऽसत्वा
दितिभावः साध्येसाकल्यविशेषणंयदिस्यसकल्पांतानुसरणात्तनुनत्वेनदोषावकाशइत्यतआहविपक्षोवेतिविपक्षः साध्याभाववान्अत्रापिएकव्यक्तिकइत्य
स्यविपरीतस्यानुषंगः तथाचैतद्घटभिन्नपटत्वादिसाध्यासाध्याभाववन्तत्घटादौसाकल्याप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिरित्यर्थः सकलशब्दस्याशेषमात्रपरत्वेदोषांतरमाह
निर्धूमत्वव्याप्यइति नत्वेवेति व्याप्यत्वेन धावद्धूमत्वावच्छिन्नाभावव्याप्यवान्वह्न्यावच्छिन्नाभावादित्यादाविन्यर्थः निर्धूमत्वत्वावच्छिन्नेसाध्येएकव्यक्तिनपाद
वदोषाक्रांतत्वेनतद्व्याप्यसाध्यकानुसारणे निर्धूमत्वव्याप्यद्रव्यत्वादेस्ताद्रूप्येणसाधनतायांसद्धेतुत्वानुपपत्तिरितस्तत्वेनेत्युक्तं हेतुतावच्छेदकेति अत्रवत्त्यात्मकहेत्व १५०
भावस्यप्रत्येकंसकलसाध्याभाववन्निष्ठत्वासंभवेपिसकलतन्निष्ठवत्त्यभावादिभेदप्रतियोगितामादायैवलक्षणसंगमनीयं हेतुतावच्छेदकसंबंधेनप्रतियोगित्वेप्यधिकर

णपनिवेशादेवव्यभिचारिणिसंबंधांतरावच्छिन्नप्रतियोगिताकहेत्वभावमादायातिप्रसंगानवकाशेनहेत्वभावप्रतियोगितायांहेतुतावच्छेदकसं
बंधावच्छिन्नत्वानिवेशात् वह्निमद्देहेतुताभिप्रायकोयंग्रंथः भेदभेदस्यस्वनवस्थाभयेनाधिकरणस्वरूपतयातस्यस्वप्रत्येकविश्रांततयापावद्वि
पक्षवृत्तित्वासंभवात् तत्वहेतुभेदमादायापिलक्षणगमनासंभवादति तत्राकाशाभावाद्यधिकरणकभेदभेदस्याकाशाद्यभावस्वरूपतयातस्य
सर्वावद्विपक्षवृत्तित्वेनतमादायैवलक्षणगमनसंभवात् कहशीत्याकाशाभावमादायभेदहेतुकव्यभिचारिण्यतिप्रसक्त्याहेत्वभावत्वेनसक
लसाध्याभावाधिकरणवृत्तित्वंविवक्षणीयं तथाचस्वाधिकरणस्वरूपाभावस्यस्वस्मिन्नेवतद्भावत्वेनवृत्तिरितिनातिव्याप्त्यवकाशः एवंचाकाशाभा
वमादायनोक्ताव्याप्तिपरीहारसंभवइतिभावः उक्तस्थलेत्वाकाशाभावस्यहेतुतावच्छेदकसंबंधेनप्रतियोगित्वेप्यधिकरणपरिहारेवातिव्याप्तिवारण
संभवेनतादृशाविवक्षायानिष्प्रयोजनकत्वात् वह्निमद्देहेतुकस्थलेत्वसाध्याभावाधिकरणस्यहेतुरूपप्रतियोग्यनधिकरणत्वेनाकाशाभावरूपहेतुभेद
स्यप्रतियोगिअधिकरणत्वेनाव्याप्तिवारणसंभवादिति कश्चित् यद्वत्त्यभाववत्त्वविशिष्टनिर्धूमत्वव्याप्यसाध्यंवत्त्यभावोस्तुविशिष्टवत्त्यभावोहे ५४
तुस्तत्रवत्त्यभावस्यापिसकलसाध्याभाववृत्तेर्गतत्वात्तत्त्वत्त्यभावभेदासत्वेनमादायलक्षणगमनासंभवात्तदादृशविशिष्टहेतुकस्थलेहेतुभेदस्य
सकलसाध्याभाववन्निष्ठत्वासंभवेपिस्वस्वरस्वविशिष्टान्योन्याभावस्यतथात्वमादायैवलक्षणसंगमनीयमितिकश्चित्प्रावीनमतेविशिष्टाभावेस्यविशे
षणाभावविशेष्याभावाभ्यामनतिरिक्ततयातादृशविशिष्टाभावस्यवत्त्यभावत्वस्तुभयरूपत्वेनसकलसाध्याभाववन्निष्ठत्वासंभवात्तत्रैवमपिविवपि

उत्रवत्त्यभावेहेतो: सत्वेन तादृशसाध्याभावसत्वेन अभिचारणलक्षणपरेतोवपुत्रषा
वात्पत्वविशेष: आपके यर्थविशेषणतां नदोषापात् अव्याप्तिरूपादृशसिध्पथे
साध्यतदभ्यवर्णविशेषाबोध्य इतिध्येय ४

शि०टी० तादृशसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यवह्न्यभावादेस्तादृशाभावस्यावृत्तेरतःपावकलक्ष्मवन्निष्ठतयातमादायैवलक्षणसंगमनीयमितिनिर्वह्नित्वेनियामकतया
विषयितादिसंबंधानामसत्ताभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात्संयोगादिरूपव्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकवह्न्यभावाद्यभावस्यावृत्तेःस्वस
कलत्रूमवन्निष्ठत्वेपिप्रतियोगितानवच्छेदकीभूतवह्न्यभावत्वावच्छिन्नात्तत्कलाद्येनाभावत्वस्यैवावच्छेदकत्वादितिनतमादायापिलक्षणं
गतिः नचगुरुधर्मावच्छिन्नहेतुकस्थलेलक्षणसंगमनायपारिभाषिकमेवावच्छेदकत्वंहेतुतावच्छेदकेनिवेश्यंतथाचवह्न्यभावत्वादेरपितादृशावच्छे
दकत्वमक्षतमेवेतिवाच्यंएतल्लक्षणस्यपर्याप्त्यनपायिनिखिलदोषोद्धारणायस्वरूपकत्वेनपारिभाषिकावच्छेदकत्वंननिविष्टमित्यभिप्रायेणैवतद्दो
षदानादितिनिरस्तत्वात्यामसमपिसकलसाध्याभाववन्निष्ठकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकवह्न्यभावाद्यभावमादायलक्षणसमन्वयसंभवात्तन्म
मात्रस्यकालोपाधितानयेसाध्याभाववतिपर्वतादौकालिकसंबंधेनवह्न्यभावादिसत्त्वात्तत्रतत्संबंधेनतस्याभावोनचतेनेत्येवंनिवाच्यंकालिकसंबंधेन
तत्रवह्न्यभावसत्त्वेपिप्रतियोग्यनधिकरणीभूतवह्निमद्वृत्तित्वावच्छेदेनतत्तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकतदभावस्यापिसत्त्वात्तस्यतत्प्रतियोगितावच्छे
दकसंबंधेनैवप्रतियोगिवैयधिकरण्यंनिविष्टंप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वेनैवनिविष्टमित्यभिप्रायेणैवतद्दोषदानेहेतुतावच्छेदकसंब
धेनप्रतियोगिवैयधिकरण्यप्रवेशेनत्वग्रिमलक्षणापेक्षयागौरवमेवेतल्लक्षणवतोवीतेऽनेनसकलसाध्यव्यापकतार्थकतयासाध्याभावव्यापकी १५०
भूताभावप्रतियोगित्वमेवनिष्कृष्टेतल्लक्षणार्थःस्वसमानाधिकरणोपादानमपात्वादिनावह्न्यभावस्यसाध्याभावव्यापकत्वेपिनक्षतिःपदूपावच्छिन्नप्रतियोगिता

अन्वयपदस्य [illegible] भावनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकपरं ५

काभावत्वंसाध्याभावव्यापकतावच्छेदकंतद्रूपवत्त्वस्यैवलक्षणत्वात्एवंचहेत्वभावेप्रतियोगिवैयधिकरण्यंननिवेश्यंनैव्यापकतालक्षणेप्रतियोगिवै
यधिकरण्यानिवेशेनत्वव्याप्यहेतुकव्यभिचारिणिहेत्वभावस्यसाध्याभाववन्निष्ठहेतुरूपाभावप्रतियोगितायाव्यापकत्वाभावेनातिप्रसंगविरहात्
व्यापकताशरीरेचहेतुतावच्छेदकसंबंधेनसाध्याभाववन्निष्ठत्वमभावेनिवेश्यंतेनवृत्त्याद्यभाववतिकालिकादिसंबंधेनधूमादिरूपाभावस्यसत्त्वेपिधूमा
भावादेर्नसाध्याभावव्यापकतानुपपत्तिःसत्तावान्जातेरित्यादौसाध्याभाववतिहेतुतावच्छेदकसंबंधेनहेतोरप्रसिद्ध्याव्याप्तिलक्षणपञ्चकएवदोषःश्री
ल्कवोहेतुतावच्छेदकसंबंधेनहेतुमत्तानाप्रतियोगिस्वसंबंधेनहेत्वभाववत्त्वात्तथाहिःनिबंधकःतादृशसंबंधेनस्वावच्छिन्नाधिकरणभिन्नसाध्याभावाधि
करणपर्याप्तत्वंतद्भिन्नत्वमेवसाध्याभावव्यापकतावच्छेदकत्वंइत्थंचसत्तावान्जातेरित्यादौएतादृशसत्ताभावत्वादिकमेवतद्भिन्नत्वजातिमभावत्व
मितिलक्षणसमन्वयःअयंचएतद्वृक्षवान्कपिसंयोगादित्यादौकपिसंयोगाभाववत्त्वावच्छिन्नानधिकरणत्वाप्रसिद्ध्याकपिसंयोगाभावत्वेनैतादृशत्व
मितिकपिसंयोगाभावत्वस्यसाध्याभावव्यापकतावच्छेदकत्वादतिव्याप्तिवारणायहेत्वभावेप्रतियोगिवैयधिकरण्यविशेषणंदेयमेवनदेयमेववात्राधि
करणत्वाभावस्यैवाधिकरणभिन्नत्वस्थानेनिवेशनीयत्वात्कपिसंयोगाभावादेरिवतदधिकरणतापर्याप्त्यव्याप्यवृत्तित्वात्तदभावस्यसाध्याभावव
न्निष्ठत्वेनातिव्याप्त्यनवकाशात्स्वाधिकरणत्वाभावादिस्वाभावप्रतियोगिकतयास्वनिरुक्तएवेतिविशेषणतावच्छेदकत्वंसाध्याभाववन्निवि
शेषणीयमितिएवंचनिर्दुष्टमव्याप्यवाननिर्वह्नित्वादित्यादौहेत्वभावस्यवह्न्यादेःप्रत्येकंयावद्विपक्षावृत्तित्वेपिहेत्वभाववत्त्वेनैतेषांसाध्याभावव्याप

शि०टी० तादृशसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य वह्न्यभावस्य तेनाभावस्यावृत्तेः तथापि सकलधूमवन्निष्ठतया तन्मात्रापेक्षलक्षणगमनीयमिति चिन्त्यं वस्तुतः नियामकतया
विषयितादिसंबंधानामपि तत्ताभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात् संयोगादिरूपव्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकवह्न्यभावाद्यभावस्याप्रसिद्धेः सकल
धूमवन्निष्ठत्वेऽपि प्रतियोगितानवच्छेदकहेतुतावच्छेदकीभूतवह्न्यभावत्वावच्छिन्नात् तत्र तत्ताभावस्यैवावच्छेदकत्वादिति न तन्मात्रापि लक्षणस्य
गतिः न च गुरुधर्मावच्छिन्नहेतुकस्थले लक्षणस्य गमनाय स्वाभाविकमेवावच्छेदकत्वं हेतुतावच्छेदके निवेश्यं तथा च वह्न्यभावत्वादेरपि तादृशावच्छे
दकत्वमक्षतमेवेति वाच्यं एतल्लक्षणस्यापि तस्यतया निखिलदोषोद्धारेणावश्यकत्वेन प्रातिभासिकावच्छेदकत्वं न निविष्टमित्यभिप्रायेणैवेतद्
परतया निरस्तत्वात् अपि सकलसाध्याभाववन्निष्ठकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकवह्न्यभावाद्यभावमादाय लक्षणसमन्वयसंभवात् तत्र
मात्रस्य कालोपाधिनानयेन साध्याभावव निपर्वतादौ कालिकसंबंधेन वह्न्यभावादिसत्त्वात् तत्र तत्संबंधेन तस्याभावो न च तत्र एवेति वाच्यं कालिकसंबंधेन
तत्र वह्न्यभावसत्त्वेऽपि प्रतियोग्यनधिकरणीभूतवह्निमद्वृत्तित्वावच्छेदेन तत्र तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकतदभावस्यापि सत्त्वात् तस्मात् प्रतियोगितावच्छे
दकसंबंधेनैव प्रतियोगिवैयधिकरण्यं निविष्टं प्रतियोगिताघटकहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वेनैव निविष्टमित्यभिप्रायेणैव तदाशयेन हेतुतावच्छेदकसंब
धेन प्रतियोगिवैयधिकरण्यप्रवेशोऽत्र अग्रिमलक्षणापेक्षया गौरवमेवेति तल्लक्षणवतो वीज एतेन सकलसाध्याभावव्यापकताघटकतया साध्याभावव्यापकी ११५०
भूताभावप्रतियोगित्वमेव निष्कृष्टेन तल्लक्षणार्थः समवायेन वह्न्यादौ प्रमेयत्वादिना वह्न्यभावस्य साध्याभावव्यापकत्वेऽपि न क्षतिः पद्मावच्छिन्नप्रतियोगिता

अत्रत्य पङ्क्तिः ... भाव निष्ठाभावप्रतियोगिता वच्छेदकपरं ५

काभावत्वं साध्याभावव्यापकतावच्छेदकं तद्रूपवत्त्वस्यैव लक्षणत्वात् एवं च हेत्वभावे प्रतियोगिवैयधिकरण्यं न निवेश्यं तेन व्यापकतालक्षणे प्रतियोगिवै
यधिकरण्यानिवेशेन स्वव्याप्यवृत्तित्वे हेतुकत्वमिवाऽऽग्रहेत्वभावस्य साध्याभाववन्निष्ठहेतुरूपाभावप्रतियोगितायाव्यापकत्वाभावेनातिप्रसंगविरहात्
व्यापकताशरीरे च हेतुतावच्छेदकसंबंधेन साध्याभाववन्निष्ठत्वमभावे निवेश्यं तेन वह्न्याद्यभावविशिष्टकालिकादिसंबंधेन धूमादिरूपाभावस्य सत्त्वेऽपि धूमा
भावादेर्न साध्याभावव्यापकताहानिः सत्ताद्यात्मनात्मनोरित्यादौ साध्याभाववति हेतुतावच्छेदकसंबंधेन तत्र प्रसिद्ध्याः व्याप्तिलक्षणपञ्चकएवदोषः श्री
स्वाहेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेतुमत्तानात्मप्रतियोगिक संबंधेन हेत्वभाववत्ताग्रहः निबंधकः तादृशसंबंधेन स्वावच्छिन्नाधिकरणभिन्नसाध्याभावाधि
करणपदात्त्वं तद्भिन्नत्वमेव साध्याभावव्यापकतावच्छेदकत्वं इत्येवसत्तावात्मनात्मनोरित्यादौ एतादृशस्वत्वात्मनाभावत्वादिकमेव नञ्जिज्ञासया जातमभावत्व
मितिलक्षणसमन्वयः अथैवमेतद्रूपावरुकपिसंयोगादिमानेकपिसंयोगाभावत्वावच्छिन्नानधिकरणत्वाप्रसिद्ध्याकपिसंयोगाभावत्वं नैतादृशं त्व
मितिकपिसंयोगाभावत्वस्य साध्याभावव्यापकतावच्छेदकत्वादित्यव्याप्तिवारणाय हेत्वभावे प्रतियोगिवैयधिकरण्यविशेषणं देयमेव न देयमेव वा स्वाधि
करणत्वाभावस्यैवाधिकरणभिन्नत्वस्थाने निवेशनीयत्वात्कपिसंयोगाभावादेरिव तदधिकरणताप्रत्यव्याप्यवृत्तित्वात्तदभावस्य साध्याभावव
निष्ठत्वेनातिव्याप्त्यनवकाशात् अधिकरणत्वाभावादिस्वाभावप्रतियोगिकतयाप्रसिद्धिरिति विशेषणतावि शेषेणैव तद्धुत्वेसाध्याभाववन्नि
शेषणीयमिति निरुक्तं च निर्धूमत्वव्याप्यवान्निर्वह्नित्वादित्यादौ हेत्वभावस्य वह्न्यादेः प्रत्येकं यावद्विपक्षावृत्तित्वेऽपि हेत्वभावत्वेन तेषां साध्याभावव्याप

साध्याभाववन्निहेतुस्वरूपप्रतियोगिताननुगमः ... कत्वस्वरूपनद्यापकत्वं

शि०टी० कत्वात्तद्व्याप्तिरिति सर्वपक्षेऽप्यकिंचित्करः यत्र यावंतः साध्याभाववंतः संभवंति तत्र प्रातिस्विकरूपेण तत्तदधिकरणवृत्तित्वे हेत्वभावविशेषणतया
लक्षणघटकं न तु साध्याभावव्यापकत्वमित्यभिप्रायेणैव एतद्दोषदानात् प्रकारांतरानुसरणेनापरिष्कारे सकललक्षणानामेव परिष्कारासंभवादि
ति कृतं पल्लवितेन साध्यवद्वृत्तिविशेषपेदमादायाव्याप्तिपरिहारस्तत्रैवेति साध्यवत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमिति साध्यतावच्छेदकविशिष्ट
साध्यवत्त्वपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताकत्वमित्यर्थः तेन वह्निमान् धूमादित्यादौ तत्तद्वह्निमत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदमादाय न दोषः ता
दृशभेदप्रतियोगितावच्छेदकतायास्तत्तद्विशिष्टत्ववह्निमत्त्व एव पर्याप्तत्वात् त्वमत्रिबललभ्यं अस्याद्विपदसमभिव्याहारबललभ्यं नञ्पदसमभिव्याहारात्तानस्य
वनादृशपदसमभिव्याहारस्थानस्याप्यन्वयितावच्छेदकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावप्रत्यायकत्वावच्छिन्नप्रमेव जनकत्वादिति भावः अत्र त्रिबललभ्यमित्यनेन य
थाश्रुतलक्षणवाक्यार्थ एवायमिति सूचितं तादृशसमभिव्याहारस्थले तत्प्रतियोगिकाभावमात्रबोधे तु प्रसंगं स्वत्वयति नहि भवतीति प्रामाणिकव्यवहार
तिरोधः तथा चान्वयिप्रतियोगिकाभावमात्रबोधे नीलघटेऽपि पीतघटादिभेदसत्त्वेन तादृशव्यवहारोऽपि स्यादिति भावः एवं रक्तो न घट इत्यादिप्रयोगादनुयोगि
तावच्छेदकावच्छेदेनैवान्योन्याभावादिरित्यादिपदेन प्रत्याय्यते अनुयोगितावच्छेदकस्य प्रतियोग्यवृत्तिरेव धर्म इति प्रकाशकृताङ्गीकृतं तत्सुत्पत्त्यनुरोधात् घटो घटा
दन्य इति प्रयोगवारणसंभवाच्च नील इति घटादन्य इत्यादौ प्राचीनमते पंचम्याः प्रतियोगित्वमर्थः तत्र च प्रकृत्यर्थस्य घटत्वादिविशिष्टस्य घटत्वाद्यवच्छिन्नत्ववि एम०
शिष्टाधेयतासंबंधेनान्वयः अथवा केवलमाधेयत्वमेव घटस्य संबंधः धर्मिपारतंत्र्येण घटत्वादेरप्यवच्छिन्नत्वसंबंधेन तत्रान्वयोपगमात् एकं विशेषणत्वेनोपस्थि

तस्याप्यन्यत्र पारतंत्र्येणान्वयस्याव्युत्पत्तिसिद्धत्वात् प्रतियोगित्वस्य च व्युत्पत्तिवैचित्र्येणान्यपदार्थैकदेशे भेदे निरूपकतासंबंधेनान्वयः घटान्यदित्यादौ निरूपकतासं
बंधेन घटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताविशिष्टो लक्षणया घटादिपदार्थः नन्वेवं सर्वपदस्य तत्र हि भक्तार्थविशिष्टलाक्षणिकत्वात् तादृशघटादिपदार्थस्य
चाभेदसंबंधेन भेदेऽन्वयः नवीनमते च घटादन्य इत्यादावनुयोगितापंचम्यर्थः तत्र च प्रकृत्यर्थस्य घटत्वादिविशिष्टस्य स्ववृत्तिघटत्वाद्यवच्छिन्ननिरूपकताकत्व
८ संबंधेनान्वयः अनुयोगितायाश्चाश्रयत्वसंबंधेन भेदेऽन्वयः समासस्थले च घटत्वाद्यवच्छिन्ननिरूपितानुयोगिताविशिष्टे सर्वपदस्य लक्षणा तस्य चाभेदसंबंधे
न भेदेऽन्वयः अथैवं साध्यवदन्यावृत्तित्वमित्यत्र तादृशलक्षणवाक्यात् अभेदसंबंधेन तादृशप्रतियोगिताविशिष्टविशेषितत्वात् तादृशानुयोगिताविशिष्टविशेषि
तो वा यो भेदः तद्वद्वृत्तित्वमेव प्रतीयते तथा च अनुमितिविषयकव्याप्तिस्वरूपप्रतिज्ञासामर्थ्यं तादृशलक्षणाभिधाने अर्थान्तरप्रसंगः तादृशप्रतियोगितासंबंधेन तादृशा
नुयोगितासंबंधेन वा साध्यवद्विशेषितभेदवैशिष्ट्यज्ञानस्यैव लाघवेनानुमितिहेतुत्वादिति चेत् तादृशव्याप्तिज्ञानमनुमितिहेतुः तस्यामेवाव्याप्तिता सर्वथा तत्तस्याः
शाब्दबोधविषयत्वेऽपि तन्मूलकारीन तादृशव्याप्तिविषयकमानसोपनीतभानस्यैव तादृशत्वात्तस्य निर्वाद्यत्वात् नीलो घटः कंबुग्रीवादिमदन्य इत्यादिवाक्या
स्याप्रमाणत्वात् तत्र पटः कम्बुग्रीवादिमदन्य इत्यादिवाक्यस्य प्रमाणत्वात् अन्वयितावच्छेदकनिरूपितपर्याप्तिकावच्छिन्नत्वे प्रतियोगितायां भासतः स्तुपेयं
अतः साध्यवदन्यदित्यादौ मत्वेवं तत्प्रतियोगितावच्छेदककस्य साध्यसंबंधस्य साध्यापेक्षया गुरुतया अनवच्छेदकत्वेऽपि नोक्तलक्षणवाक्यार्थाप्रसिद्धिः पर्याप्ति
कं तदवच्छिन्नत्वं च तद्विशिष्टसंबंधनिष्ठाभावीयप्रतियोगितानवच्छेदकत्वाभावकूटवदवच्छिन्नत्वं एतादृशावच्छिन्नत्वस्य संबंधप्रातिस्विकरूपेण तत्तत्

तादृशव्याप्यपिक ... उपपादनसंभवात्

शि·टी० तियोगिताव्यक्तीनां दुर्ज्ञेयत्वेपि न क्षतिः संबंधत्वांशस्य विशिष्टबुद्धावनपेक्षितत्वात्तदनुमितिं प्रति तत्साध्यावच्छिन्नप्रतियोगितावगाहित्वान्मेव कारणे
लाघवात् न तु साध्यसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितावगाहित्वेनेत्यनुमितेरुपधायकव्याप्तिशरीरे नादृश्येव प्रतियोगिता निवेश्यते· ननु शीलादिमत्वान्यघटादि
त्यादौ विशेषदर्शिनामनुमितेः प्रामाणिकत्वे निरुक्तयाविधाधिकावच्छिन्नत्वमेवानुमितेरुपधायकव्याप्तिघटकं नादृशगुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकानुमान
स्य केवलान्वयिसाध्यकसमशीलत्वादिनस्तु लघुरूपसंबंधरूपावच्छिन्नत्वमेव व्याप्तिशरीरे निवेशयंतीति समासः साध्यसामानाधिकरण्यानधिकरण
त्वलक्षणे यदि तदधिकरणवृत्तित्वरूपसामानाधिकरण्यं निवेश्यते तदा द्रव्यं सत्वादित्यादावतिव्याप्तिः सत्तायाद्रव्यत्वाधिकरणवृत्तितया नादृशा
सामानाधिकरण्यानधिकरणत्वात् तदनधिकरणवृत्तित्वस्य सामानाधिकरण्यपदार्थत्वे च नैतद्दोषः समानलक्षणभेदस्तस्यैतादृशव्यावर्त्तसाध्ये तत्र समा
नाधिकरण्यपक्षे तत्रासमानाधिकरणपरस्य तदनधिकरणाधिकरणत्वे द्रव्यं सत्वादित्यादावतिव्याप्तिः द्रव्यत्वादेः सत्ताघनधिकरणाधिकरण
त्वविरहेण समदे न सत्वादेरूपादानसंभवात् सत्ताया द्रव्यत्वादिसाध्यकव्याप्तिश्च सत्तादेर्द्रव्यत्वाद्यनधिकरणाधिकरणत्वात् तदनधिकरणानधि
करणत्वपक्षे न यानसंभव आचेष्टपदधिकरणानिधिकरणानधिकरणकं साध्यं तत्त्वानधिकरणत्वस्य व्याप्तित्वमायेविशिष्टैकार्थरूपतानुपपत्त्याविशि
ष्टपरामर्शस्यानुमितिहेतुता निर्वाहः यत्तत्त्वानुगमेन तत्त्वाधिकरणत्वाभावकूटस्य निवेशनीयतया गौरवं वेत्याशयेन यत्तत्त्वाघटितं साध्यसा ९५
मानाधिकरण्यपदार्थमाह साध्यनिष्ठेति साध्यनिष्ठपदसामानाधिकरण्यपदस्याधिकरणीभूतयत्किंचिद्व्यक्तिवृत्तित्वाभावः तत्प्रतियोगितत्वं तत्प्रतियोगि

नृंधृमा

कोटिनिविष्टाधिकरणकत्वं साध्यनिष्ठाभावीयाधेयत्वनिष्ठप्रतियोगितायानिरूपितत्वस्य संबंधेन परावच्छेदकं न वृत्तित्वमिति यावत वह्निमाँदित्यादौ साध्य
निष्ठाभावो द्रव्याधेयभावत्वरीय प्रतियोगितायाः संयुक्तसंबंधेनावच्छेदको द्रव्यादिसत्त्ववृत्तिता· धिकरणत्वं धूमादाविति लक्षणसमन्वयः अत्र साध्यनिष्ठाभा
वप्रतियोग्याधेयत्वं साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नं ग्राह्यं अन्यथा वह्निमान् धूमादित्यादौ पर्वतादिसमवेताद्यभावमादाय अनुपपत्तेः तथा च सत्तावान् स
मवायित्वादित्यादौ साध्यनिष्ठाभावीयसमवेतत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकाधिकरणीभूतसंयुक्तव्याप्तिर्वह्निमान् धूमादित्यादावपि धूमादावपि गोलकीय
वह्न्यादिनिष्ठपर्वतादिवृत्तित्वाभावप्रतियोगिताकपर्वतादिवृत्तिताद्व्याप्तिः साध्यतावच्छेदकव्यापकीभूततद्भावनिवेशे गौरवमित्याशयेन फलिता
र्थमाह साध्यनिष्ठाधेयतेति अत्र निरूपकत्वमिह साध्यनिष्ठाधेयतावच्छेदकेन यात्स्येनैव वह्निमान् धूमादित्यादौ महानसादेः पर्वतीयवह्निनिष्ठाधेयता
निरूपकत्वेपि नाव्याप्तिः एवं साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वेनाधेयतानिवेशनीयात्तेनाप्यसात्मात्मत्वमहाकालान्यतरत्वादित्यादौ कालस्य
कालिकसंबंधावच्छिन्नान्यत्वादिनिष्ठाधेयतानिरूपकत्वेपि नातिव्याप्तिः नादृशाधेयतानिरूपके तत्राधिकरणत्वमविवक्षितेन तन्निरूपकत्वमा
त्रं निविष्टं प्रथमतो द्रव्यं सत्वादित्यादावतिव्याप्तेराशंकितत्वात्साभिसारि सामान्यतो नाव्याप्तिमुद्धरति साध्यवद्भिन्नस्येति व्यभिचारनिरू
पकाधिकरणस्येत्यर्थः अत्राधिकरणवृत्तित्वं हेतुतावच्छेदकसंबंधेन ग्राह्यं अन्यथा वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्न्यादिनिष्ठाधेयतानिरूपकत्वाद्वयवा
दौ धूमादेः समवायेन वृत्तेरव्याप्यापत्तेः इत्थं च सत्तावान् द्रव्यत्वादित्यादौ अव्याप्तिः साध्यनिष्ठाधेयतानिरूपकाधिकरणसामान्यादौ हेतुतावच्छेदकसंबं

१०

शि०टी० धात्मकसमवायादिनाहेतोरप्रसिद्धेः एवं द्रव्यं विशिष्टसत्वादिमाराववपि विशिष्टसत्वादेः सत्वाद्यनतिरिक्ततया साध्यनिष्ठाधेयतानिरूपकाधिकरणगुणा दिहेतित्वानधिकरणत्वासंभवाद्व्याप्तिरिति निष्कृष्टार्थमाह साध्यनिष्ठेति अत्रापि पूर्वदोषवारणाय साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वेनाधेयत्वं निवेश नीयं एवमधिकरणत्वमप्यविवक्षितं तेनाहशाधेयतानिरूपकत्वव्यापकतेगाभावे निवेशनीया नादृशाधेयत्वनिरूपकहेतित्वमात्रनिवेशे धूमवान्वह्नेरि त्यादौ वह्न्यधिकरणत्वसामान्याभावस्य धूमनिष्ठाधेयतानिरूपकद्रव्यादिहेतित्वादतिव्याप्तिरतो व्यापकतानिवेशः व्यापकत्वं च तद्वन्निष्ठान्योन्याभाव प्रतियोगितानवच्छेदकत्वं न तु तद्वन्निष्ठात्यन्ताभावाप्रतियोगित्वं सर्वस्यैव तथाविधहेतित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितया तदप्रसिद्धेः ~~तन्निष्ठान्योन्याभावप्रतियोगि तानवच्छेदकत्वं न तु तद्वन्निष्ठात्यन्ताभावाप्रतियोगित्वं सर्वस्यैव तथाविधहेतित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितया तदप्रसि~~ नवा तद्वन्निष्ठान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदक धर्मवत्त्वं ताहशाभावप्रतियोगितानवच्छेदकीभूताभावत्वादिकमादाय वह्न्यधिकरणत्वसामान्याभावस्यापि धूमानधिकरणत्वव्यापकतया अतिव्याप्त्या पत्तेः अनवच्छेदकत्वं वावच्छेदकतापर्याप्त्यनधिकरणत्वं अन्यथा वह्नेरभावादायत्तेदोषः अथ वा यदधिकरणतासामान्याभावत्वं साध्यनिष्ठाधेयतानिरूप कहेत्वंतताभावप्रतियोगितानवच्छेदकं तत्वमेवमत्तरार्थः अनोभावत्वादिनाव्यापकतामादाय न दोषः अधिकरणतावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्ना या त्यानेन वह्निमान्धूमादित्यादौ वह्न्यनधिकरणधूमावयवादौ धूमाधिकरणत्वसामान्याभावासत्वेपि न क्षतिः धूमवान्वह्नेरित्यादौ पर्वतादिवृत्त्यधिकरण त्वाभावस्य धूमानधिकरणत्वव्याप्यस्याधिकरणत्वाभावरूपतयाप्तद्घटकाधिकरणत्वांशे परिमितस्साध्यासामानाधिकरण्यभावसाध्यवैयधिकरण्याभावनिवे

[illegible] पा अतिव्याप्ति वारणाय सामान्यपदं तथा च तादृशाधेयतानिरूपकत्वव्यापकाभावप्रतियोगितावच्छेदकं यद्रूपावच्छिन्नाधिकरणता तद्रूपावच्छिन्नाधिकरणतात्वावच्छिन्ना
भावघटनाहशाधेयतानिरूपकत्वव्यापकतावच्छेदके नद्रूपत्वमिति फलितार्थः तेन धूमानधिकरणत्वव्यापकेपि नेवद्यधिकरणत्वे धूमाधिकरणतोत्वसामान्याभावप्रतियोगित
ावच्छेदके धिकरणत्वसामान्यानिष्ठत्वेपि नातिव्याप्तिः यद्धिकरणतामात्रनिवेशे विशिष्टसत्वादिमादाय व्याप्तिः द्रव्यत्वानधिकरणगुणादिहेतुवधिकरणतावावच्छिन्नाधिकरणतात्व
व्यापकताशरीरे अतो यद्रूपावच्छिन्नेति हेत्वभावस्य व्यापकतानिवेशे हेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेतिष्ठत्वे निवेशनीयतया सिद्धसत्वाद्विदशायां सत्वादिमादाय व्याप्तिः साध्यनिष्ठाधेयतानिरूपकाधिकरणेहेतु

शि० टी० अधिकरण

तावच्छेदकसंबंधेन हेतोरप्रसिद्धेस्तादृशाधिकरणत्वाभावस्य व्यापकताघटितत्वमेव तत्र लक्षणं तु न तथा वाधिकरणतायां विशेषणताविशेषणानुमिति तयाऽतेन संबंधेन निष्ठत्वे निवेशे च न दोषः पूर्वोक्तरूपस्य
पीत्यादि नेनति नरोषइति साध्यादौ हेत्वभावच्छेदकसंबंधेन हेतुरप्रसिद्धत्वात्तथा च यादृश्यधिकरणमाया द्वेष सिद्धाया अभावस्य साध्यानधिकरणत्वव्यापक इति निवेशः साध्यवत्पदम्
नेतु
यत्र पानरूप्यमतस्य व्याप्यत्वं साध्यानधिकरण निष्ठत्वेन निरूपितत्वेन हेतोरनुवादात् असंगतं असामानाधिकरण्यपदस्यैव भिन्नत्वेनाधिकरणतोपपत्तिघटितत्वेन तादृशलक्षणघटकाधिकरण
घटितत्वादनुवादत्वाधिकरणतया द्वयमात्रस्य निवेशस्तादृशलक्षणसंगमयति यस्माधिकरणतांशस्य नि अनतिप्रयोजकतयेति अनधिकरणत्वस्य

शेनैवोपपत्तेरिति भावः असामानाधिकरण्यघटितत्वाभावस्यादं रस्यासामानाधिकरण्यघटिताभावघटितत्वेनेव पथ्यमिसमतिप्रयोजनकतयेत्युक्तं तद
साध्या पहायवस्तोधिकरणत्वांशपरित्यज्य हेतुसामानाधिकरण्याद्यभावसाध्यवैयधिकरण्याभावरूपनिष्कृष्टलक्षणार्थरूपं साध्यानधिकरणानधिकरणत्व
[illegible] त्वमित्येव सत्त्वात् तदन्यत्वादित्याद्यव्याप्तिवारणाय विवक्षितस्य प्रथमलक्षणनिष्कृष्टार्थस्य कथं विरोधिप्रतिपादनासंभवात् तदनुवादकतानु
पपत्तेरित्यथाक्रतार्थानुवादपरतया संगमयितुं अनुवादे गौरवलक्षणार्थस्य पाहसाध्येत्यादीनि लक्षणद्वयस्य क्रमेणोक्तिः तत्राभावस्य तेन प्रथ
मलक्षणार्थकथनं एवं च साध्याधिकरणानधिकरणशब्देन साध्यपरधिकरणानधिकरणकं तन्न बोध्यते तदुक्तास्य प्रथमेन तत्त्वसाध्यपदोत्तरसप्त
विशक्त्यातदभावः यस्यापतरवितिप्रथमलक्षणार्थबोधकत्वं साध्यानधिकरणानधिकरणत्वमित्यस्यानवसाध्याधिकरणानधिकरणत्वपरेनञ्पदसमा
य सेनत्वे च न तरयोभावो नञा प्रसोपितं शक्येन तथा च साध्यपदोत्तरं नञो निपातनेः संभवी समस्यमानपदस्य वेनिपतिते सैव नञः साधुत्वात् अन्यथाः विग्रहादित्या
स दौ विग्रहादिपदोत्तरमपि नञ्निपातापत्तेरिति वा अयं संबंधिकार्थबोधको वापरघटितसमुदायेन समं नञ्समासस्य च लेनञोपप्रयनिवेशस्यापि साधुत्वं संपाद
कत्वात् अन्यथा घटानधिकरणत्वं साध्याभाववद्वृत्तित्वमित्यादौ घटाधिकरणत्वाभावसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावस्य पानुपपत्तेर्न हि नञ्नानधिकरण
त्वपदानां घटादिपदैः समासेनाहशार्थप्रतीतिरूपपद्यते अनधिकरणत्वपदादितन्यप्रतीतिविशेष्यीभूताभावेन समं घटादिसंसर्गाभावात् समस्यमा
नपदस्य निपाद्यमावच्छेदककोटिनिविष्टेनापरपदार्थान्वयेनानुपपत्तेस्तस्य निषेधाग्रहस्यादि समासापत्तेः एवं नञान्वयितावच्छेदकावच्छिन्नाभावस्य

स्या

शि॰टी॰ वबोधनात् अधिकरणसामान्यभेदवानेवानधिकरणपदार्थः स्यात् समवायेत्याद्यनधिकरणपदयोः सामयिकसमासंभवाच्चेति साध्यनिष्ठाधेयतानि
रूपकाधिकरणभिन्नत्वाभावरूपः प्रथमलक्षणस्य निष्कृष्टपर्याप्तार्थोपि साध्यानधिकरणानधिकरणत्वमिति शब्देन प्रतिपाद्यते । तथाहि आधेयता
निरूपकार्थकवत्साधिकरणपदघटितेनाधिकरणानधिकरणपदेन अधिकरणमनधिकरणं आधेयतानिरूपकं यस्येति व्युत्पत्त्या अधिकरणनिष्ठभेद साध्यस्य
प्रतियोगितावच्छेदकनिरूपकताकाधेयतावत्त्वेनान्यपदार्थो बोध्यते बहुव्रीहौ विग्रहवाक्याद्यादृशविशेषणविशेष्यभावापन्नस्य बोधः तद्विपरीतविशे
षणविशेष्यभावापन्नस्य समासात् चित्रगोर्यस्येति विग्रहवाक्यादन्यपदार्थसंबन्धित्वेन चित्रगोः चित्रगुरिति समासात् चित्रगोष्ठ संबन्धप्रतियोगित्वेनान्यपदार्थस्य बो न
धात् प्रकृतस्थलेपि च विग्रहवाक्यात् अन्यपदार्थनिष्ठाधेयतानिरूपकतावच्छिन्नभेदवत्त्वेनाधिकरणप्रतीतेः एवं च साध्यं यस्याधिकरणानधिकरणं यदधिक
रणनिष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकीभूतनिरूपकताकाधेयतावदिति समासात् साध्यनिष्ठाधेयत्वनिरूपकत्वावच्छिन्नभेदवदधिकरणत्वं साध्याधिकरणान वृत्ति
मेय धिकरणशब्देन प्रत्याय्यते तदभावः साध्यपरोक्षसत्त्वघटितलक्षणार्थ इति द्वितीयलक्षणार्थमाह साध्यवत्त्वेनेति तथा च साध्यानधिकरणमधिकरणं आधेयता
त्वे निरूपकं यस्येति व्युत्पत्त्या साध्यानधिकरणाधिकरणशब्देन साध्यानधिकरणवृत्तित्वं प्रत्याय्यते तदभावो द्वितीयलक्षणार्थ इत्यर्थः उत्पादकतेति भा
वः शरणसंबन्धेनेति तत्रैव निषेध्यव्याप्तेस्तत्र वासितानामूले केवलान्वयिनि वह्निमान् धूमादित्यादौ व्याप्तेः तत्कथनात् प्रथमलक्षणे केवलान्वयिसाध्यकमिति हेतु एव॰
शरपतिसाध्यमात्रेतिनाः प्रसिद्धं तेन साध्यनिष्ठाधेयतानिरूपकसामान्यभेदनिवेशासंभवेपि ममप्रसिद्धिः इति हितापत्तिः चित्रिरूपकभेदनिवेशे च तादृशभे
त्वे४

दवधिकरणहेतोरिव व्याप्तिर्वाच्या वक्ष्यमाणक्रमेण नानाव्यक्तिसाध्यकहेतौ तादृशाव्याप्तिमत्त्वात् धूममात्रे तत्कथनं मूलकृतां स्वतनासंपादकमतो धूमरूपस्य
उपलक्षणतामभिप्रायेण पात्रमर्दने व्याचष्टे नानाव्यक्तिकेति अत्र च पर्यासंभवमव्याप्तिर्वाच्या तेन तद्व्यक्तिपावत् धर्मवान् एतत्वादित्यादौ वक्ष्यमाणरीत्याः व्या
प्तिविरहेपि न क्षतिः अत एवाग्रे नानाधिकरणके सर्वत्रेति वक्ष्यति पदानां नानाव्यक्तिसाध्यकेत्यस्य मिथो अधिकरणपृथक्त्वनिरूपितसाध्यतावच्छेदकस्यार्थः अत्र
अव्याप्तिरित्यस्य पूर्वोक्तसाहित्येनेति शेषः तेन अनयोरव्याप्तिश्च पत्तिं विना साध्यनिष्ठाधेयत्वनिरूपकत्वावच्छिन्नभेदनिवेशाभिप्रायेण साध्यनिष्ठाधेयतानि
रूपकसामान्यभेदनिवेशे च केवलान्वयिन्यव्याप्तिरिति परिशिष्टं कविटितिं पृथिवीत्वविशिष्टद्रव्यत्ववत् द्रव्यत्वादित्यादिस्थलीयतात्पर्यानियान्तिविशिष्ट
द्रव्यत्वस्य हेतावनेकत्वात् पृथिव्यादेः साध्यनिष्ठाधेयतानिरूपकत्वासंभवादिति भावः आधेयतायां साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशेन दोषः अ
धिकरणतानिरूपकतावच्छेदकस्याधेयतावच्छेदकतया पृथिवीनिष्ठाधिकरणतानिरूपकतानवच्छेदकपृथिवीत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वादेः पृथिवीनिरू
पिताधेयतानवच्छेदकत्वात् इत्यभिप्रायं द्वितीयलक्षणे साध्यवत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदनिवेशे धूमादेरव्याप्तिरतस्तत्र केवलान्वयिसाध्यकाव्याप्ति कले
रेवपत्तिं विना साध्यवद्व्यक्तिभेदनिवेशे च उभयस्थलेपि व्याप्तिरिति मूलाभिप्रायं स्फुटयति द्वितीये च स्यादिना साध्यवत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदः साध्य
वेपधिकरणेपि विवक्षितः साध्यवेपधिकरणपदघटकतयापि वह्निरित्यर्थः केवलान्वयिनि केवलान्वयिन्येव नानाधिकरणकेति एकव्यक्तिसाध्यके स
तावानद्रव्यत्वादित्यादावेकैकसाध्यवतो भेदस्य अप्रसिद्धेः साध्यवतिमत्त्वात् अव्याप्तेर्नानाव्यक्तिकसाध्यकेपि एतद्व्यक्तिधर्मवान् एतत्वादित्यादावव्याप्तिसंभ

व्या

शि०टी० वाच्चानामक्लिकेतितिनोक्तं तथा वह्नितीयलक्षणाभिप्रायेणाधूम इति मूलं नानाधिकरणे साध्यसामान्योपलक्षणमिति भावः साध्यासामानाधिकरण्यानधि-
करणत्वमित्यत्र साध्यासामानाधिकरण्यपदेन साध्याधिकरणवृत्तित्वाभावविवक्षणेपि द्रव्यत्वसत्तादिमादाय वतिव्याप्तिर्न संभवति सामानाधिकरण्य-
स्याव्याप्यवृत्तितया सत्तादावपि गुणाद्यवच्छेदेन द्रव्यत्वादिसामानाधिकरण्याभावसत्वात् किं तु वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिः स्वावयवाद्यवच्छे-
देन धूमादावपि वह्न्यादिसामानाधिकरण्याभावसत्वात् साध्यपि हेतुतावच्छेदकसंबंधेन यद्धेतुमत्त्वावच्छिन्नत्वेनाभावविशेष्यतया यत्तु शक्यते
इत्यभिप्रायेण तत्परं तादृशाभावपरतया वर्णयतः सार्वभौमस्य मतमुपन्यस्यति केचित्विति हेत्वधिकरणे इति सप्तम्यर्थो भावान्वयि स्ववच्छिन्नत्वं
तेनैव संबंधेनेति तत्तृतीयार्थोपि वृत्त्यवच्छिन्नत्वं वृत्तिपरस्य संबंधार्थकत्वे तु अभेद एवतदर्थः अनधिकरणत्वपदस्याधिकरणत्वाभावो भावमात्रं वा
पद्यार्थः स्यात्तदा अव्याप्यवृत्त्यधिकरणतायामव्याप्यवृत्तितया सत्तादौ द्रव्यावच्छेदेन साध्यसामानाधिकरण्याभावाधिकरणत्वाभावस्य सामानाधिकर-
व्या० णयरूपतया तद्भावस्य चाकृतत्वादति व्याप्तिस्तु द्रव्यस्थैव तदनधिकरणपदमधिकरणभेदपरं यथाकरोति तदधीतिपद्यप्यधिकरणभेदेना भा-
वभेदाभावात् संयोगादिना धूमाद्यधिकरणपर्वताद्यवच्छिन्नो यः संबंधांतरेण तद्भिन्नरूपादिनिष्ठवह्न्यादिमत्संयुक्तत्वाद्यभावः तस्यैव स्वावयवावच्छे-
न धूमादौ वर्त्तमानतया धूमादेस्तादृशाभावानधिकरणत्वं दुर्घटं तथापि तादृशहेत्वधिकरणावच्छिन्नत्वविशिष्टाभावाधिकरणत्वस्य विवक्षणीयतया न व्या०
दोषः रूपपर्वतेन वह्निमत्संयुक्तत्वमितिवत् धूमेपर्वतेन वह्निमत्संयुक्तत्वमिति प्रतीत्यनुदयात् पर्वतावच्छिन्नत्वविशिष्टनिरूपितायावह्निमत्संयुक्तत्वा-

भावीयवैलक्षण्याधिकरणतायां रूपादावेवोपगमात् अभावाधिकरणतायामेवावाधिकरणविशेषावच्छिन्नत्वं निवेशनीयं तावतापि धूमरूपयोरभिन्नत्वस्याप्यभा-
वस्य परस्पराननुवच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणताभेदे नकथितदोषनिराकरणसंभवात् उभयपक्षहेतुतावच्छेदकसंबंधप्रवेशप्रयोजनं क्रमेण दर्शयति तेनेति स्वावय-
वसंयोगेनाहत्यावपीत्यन्वयः तथा च स्वावयवावच्छेदेन साध्यवत्संयुक्तत्वासत्वेन तदभावस्याकृततया प्रथमतो हेतुतावच्छेदकसंबंधानिवेशे स्वावयवरूपस्या-
धिकरणावच्छिन्नसाध्यवत्संयुक्तत्वाभावानधिकरणत्वविरहेण संयोगेन धूमहेतौ कस्यापि साध्यस्याव्याप्तिरित्याशय इति भावः यद्यपि तादृशसंबंधनिवेशेपि
वह्निमत्संयुक्तत्वादेः कालिकाव्याप्यवृत्तितया धूमादावुत्पत्तिकालावच्छेदेन वह्निमत्संयुक्तत्वाभाववृत्तेः पर्वतादेरपि कालोपाधितया तादृशाभावावच्छेदकत्वा-
दव्याप्तिरेव स्यात्तथापीदानीमिति प्रतीतिनियामकतत्कालस्यावच्छेदकत्वादिहेतिप्रतीतिनियामकदेशनिष्ठावच्छेदकतायावैलक्षण्यं तुरीयलक्षणस्य
रभावानुपर्वते धूमेनवह्निमत्संयुक्तत्वमिति प्रत्ययाभावः हेतुमन्निष्ठतादृशावच्छेदकतानिरूपकत्वमेव निवेश्यमतो न दोषः नत्वकालोपाधेरवच्छेदकतायाम-
वच्छेद्याधिकरणेनावच्छेदकस्य कालिकः संबंधोऽवच्छेदकतानियामकः इत्यवतादृशसंबंधेनानवच्छिन्नत्वमेव देशस्यावच्छेदकतायां वैलक्षण्यम् अभ्युपगन्तु-
वक्तव्यत्वात् तथा च अभिधानिकालिकादिसंबंधेन हेतौ वर्त्तमानसाध्यसामानाधिकरण्याभावेप्यभिवानिरूपकाधिकरणीयावच्छेदकतायां कालिकसंबं-
धानवच्छिन्नत्वविरहादतिव्याप्तिरिति वाच्यं कालिकाव्याप्यवृत्तावपि कालिकसंबंधघटितात्मत्वाकाशत्वादिसामानाधिकरण्ये दैशिकसंबंधेनात्मत्वाद्यन-
धिकरणकालस्य देशविधयैवावच्छेदकत्वात् कालिकसंबंधानवच्छिन्नत्वात्तस्यैव वैलक्षण्यस्य देशविधयावच्छेदकतायां स्वीकरणीयत्वात् हेत्वधिकरण इत्यत्र हे-
त्वत्रकाले तादृशसाध्यसामानाधिकरण्यस्य सर्वदा सत्वेऽकदापि तदभावाऽसंभवे ऽपि किं चित्कालानवच्छिन्नत्वरूपव्याप्यवृत्तित्वं विवक्षितमिति भावः

पा त्वधिकरणानवच्छिन्नत्वप्रज्ञान नत्वादिसंबंध

शि·टी० तुपदं त्वधिकरणभिन्नत्वानुयोगितत्वहेतुपदं च नो धूमाद्यंतरसंयुक्तत्वावयवावच्छेदेन धूमादेस्तादृशाभाववत्त्वेपि न क्षतिः एवं च व्याप्तेः प्रतिधूमादिकं भिन्नत्वे
पि केनापि रूपेणानुगमानां नानासाध्यमत्वादिकमवच्छेदकं त्वथवा हेतुपदं हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नपरमेव हेतुतावच्छेदकसंबंधेन स्वानुयोगिनो यदधिकरणं त
दनवच्छिन्नापाश्वधिकरणतानिरूपितत्वेन साध्यसामानाधिकरण्याभावाधिकरणतापा विशेषणीयत्वान्नोक्तदोषः न वानुगमः एवं च कालोपाधिविधया
हेत्वधिकरणस्य देशस्यावच्छेदकत्वेनोक्तदोषस्य हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकत्वनिवेशेनापि वारणसंभवः पर्वतरूपादौ हेतुतावच्छेदकसंसंबंधा
वच्छिन्नपर्वतादिनिष्ठावच्छेदकताकसाध्यसामानाधिकरण्याभाववत्त्वाप्रसिद्धावपि रूपादिनिष्ठनिरुक्ताधिकरणतायां धूमादिप्रसिद्धनिरुक्ताधिकरणता
नां भेदस्याकृततया तद्द्रव्यत्वेन धूमादेर्लक्षणसमन्वयात् वह्निमन्निवेनितथाचनेनैवसंबंधेनेत्यनुक्तौ किं वित्संबंधेनेत्युक्तौ पर्वताद्यवच्छिन्नवह्निमत्सं
युक्तत्ववत्त्वमपि नरवच्छिन्नवह्निमत्समवेतत्वाभाववत्त्वात् धूमस्य वह्निव्याप्यत्वेनोपपद्यत इति भावः साध्यवत्संबंधसामान्याभावनिवेशे वह्निमत्समवेतत्वाभाव
स्य लक्षणघटकत्वेपि हेत्वधिकरणविशेषावच्छिन्नसाध्यवत्संबंधसामान्याभावस्याप्रसिद्ध्या संभवो बोध्यः साध्यवत्संबंधस्य हेतुमति संबंधासंभवात् ५
वच्छेद्याधिकरणसंबंधिनश्चावच्छेदकतया तन्निष्ठाभावे हेतुमतोः नवच्छेदकताऽननुकूलिरिति नाव्याप्तिर्नासंभवश्चेत्यर्थः साध्यवत्त्वासाध्यतावच्छेदकसं
बंधेन बोध्यात्तेन समवायेन वह्निसाध्यसंयोगेन हेतौ धूमे पर्वताद्यवच्छिन्नवह्निमद्वृत्तित्वसामान्याभावस्यासत्त्वेपि नाव्याप्तिः न वा सद्धेतावतिव्याप्तिः राम०
प· वित्संबंधेन साध्यवान् सद्वृत्तित्वाभावस्य स्वाधिकरणावच्छेदेन सत्त्वेपि दोषः साध्यवत्त्वं च उपलक्षणविधया भावप्रतियोगितावच्छेदककोटौ निवेशनीयं न तु

विशेषणविधया तेनोक्तनिरूपणावच्छिन्नघटादौ गंधाद्यसत्त्वान्नादृशघटाद्यवच्छेदेन पृथिवीत्वादौ गंधादिविशिष्टवृत्तित्वाभावसत्त्वेपि गंधवान् पृथिवीत्वा
दित्यादौ मूलावच्छिन्नवृक्षादौ कपिसंयोगाद्यसत्त्वान्नादृशवृक्षाद्यवच्छेदेन एतद्वृक्षत्वादौ कपिसंयोगादिविशिष्टवृत्तित्वाभावसत्त्वेपि कपिसंयोगी एतद्वृक्ष
त्वादित्यादौ वाव्याप्तिः न च तत्कालदेशावच्छिन्नतत्तदधिकरणावच्छेदेनापि तत्तद्धेतौ तादृशसाध्योपलक्षितधर्मिवृत्तित्वसत्त्वात् न चैवमपि धूमादौ
पर्वतहृदान्यतरावच्छेदकोपादेशः कालो वा तदवच्छिन्नपर्वताद्यवच्छेदेन वह्न्यादिमद्वृत्तित्वाभावस्य धूमादौ सत्त्वात् स्यादिति दुर्वारैवेति वाच्यं तत्तद्देशकालावच्छिन्नप
र्वतादेर्धूमाद्यसंबंधितया धूमादावभावकूटत्वापि नादृशस्यानवच्छेदकत्वात् तन्नैवमुक्तनिरूपणविशिष्टपर्वते धूमस्य न वह्निमत्संयुक्तत्वमित्यादिप्रतीत्यनुपप
त्तेः द्रव्यत्वे गुणेन पृथिवीत्वसामानाधिकरण्यमित्यादिवदुक्तप्रतीतेः सामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वाभावावलंबनतान् संभवति विशेष्यस्यावच्छेदकत्वे विशिष्ट
स्यानवच्छेदकत्वासंभवादिति वाच्यं तादृशप्रतीतीनां सामानाधिकरण्ये विशिष्टपर्वतावच्छेद्यत्वाभावावगाहित्वेनैवोपपत्तेः उक्तनिरूपणपर्वते धूमस्य न वह्निमत्सं
युक्तत्वमित्यादौ पर्वतावच्छिन्ने यद्धूमस्य वह्निमत्संयुक्तत्वं तस्योक्तनिरूपणानवच्छेदकत्वमित्यर्थः संभवति धूमनिष्ठवह्निमत्संयुक्तत्वाभावे उक्तनिरूपणपर्व
तोभयावच्छिन्नत्वं तु नार्थः पर्वतस्य प्रतियोग्यवच्छेदकतया तदंतर्भावेण तद्योरभावावच्छेदकत्वस्यासंभवात् घटपटयोर्घटत्वाभावाधिकरणतावत् एतेनोक्तोभया
वच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्येत्यावश्यकमपहेत्वधिकरणमात्रावच्छिन्नत्वप्रवेशनं कैश्चिदिदं तद्वाद्यमेव न घ्यानतिव्याप्त्यादिनिष्ठधूमसामानाधिकरण्याभाव
स्यापि स्वप्रयोगोलकत्वावयवोभयावच्छिन्नतया हेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेतुमन्मात्रानवच्छेद्यतयाः सिद्धासिद्धसंगात्वविशिष्टपर्वतादेरवच्छेदकतामादायाप्रसिद्धा

शि॰दी॰ रणतायावच्छेदकांतराऽनवच्छिन्नहेत्वधिकरणावच्छिन्नत्वम् अभावे निवेशनीयं एवं च पर्वतादेः कालविधया धूमनिष्ठवह्निमत्संयुक्तत्वाद्यभावावच्छेदकत्वस्यापि महत्त्रिः
पर्वतादेः स्थूलकालतया वह्निमत्संयुक्तत्वादिहेतुप्रतियोगिनोऽप्यवच्छेदकत्वात् तन्निष्ठाभावावच्छेदकतायाश्चाविरोधापत्तेः कालावच्छिन्नत्वोपगमादिम्प्या
ऽः हेतुमत्संबद्धसाध्यसामानाधिकरण्याभावस्योक्तयुक्त्या हेत्वधिकरणावच्छिन्नत्वविरहात् हेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेतुमत्त्वबंधे हेतुमदवच्छिन्नत्वादृशाभावप्र
सिद्धिमाह तादृशेति हेतुतावच्छेदकसंबंधेन साध्यवद्भिन्नत्वस्य तेन संबंधेन हेतुमदवच्छिन्नाभावस्यैवमर्थः न च तथाविधरूपादौ वह्निमत्संयुक्तत्वाभावो व्याप्यवृत्ति नवेतनादृशहेतुमती ४
रेवेति तत्राधिकरणविशेषस्यावच्छेदकत्वनिर्युक्तिकं प्रतियोगिमतमभावद्वत्त्वाच्च विरोधभञ्जनार्थमवच्छेदकभेदापेक्षणात् धूमवत्कपालादिसमवेतत्वएव वह्नि
मन्महानसादिसंयुक्तघटादौ महानसाद्यवच्छेदेन वह्निमत्संयुक्तत्ववति हेतुमत्कपालाद्यवच्छेदेन वह्निमत्संयुक्तत्वाभावसोऽप्यपि एतद्रूपवान् एतद्रसादिमा
दौ एतद्रूपादिमत्समवेतत्ववति हेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिमत्त्वात् तदवच्छेदेन साध्यसामानाधिकरण्याभावस्यासंभवात् एतद्रूपादिमति संबंधमात्रेण
वर्तमाने साध्यवत्समवेतत्वाभावस्य व्याप्यवृत्तितया हेत्वधिकरणावच्छिन्नत्वनिरुक्ताभावाप्रसिद्धेः ईदृशरूपादिनिवाच्यपर्वतेद्रूपेन वह्निमत्संयुक्तत्वमिति च नीति
आ वलेनाप्यहेतौ अपि सामानाधिकरण्याभावस्याधिकरणविशेषावच्छिन्नत्वोपगमात् पर्वते व्याप्यहेतौ अभावस्याधिकरणविशेषावच्छिन्नत्वानुपगमे हेतुतावच्छे
दकसंबंधावच्छिन्नसाध्यवद्भिन्नत्वाभावाधिकरणतासामान्ये हेत्वनुयोगिकत्वहेत्वधिकरणावच्छिन्नत्वोभयाभावो विवक्षणीयः तथाच धूमादिनिष्ठसा एम॰
वच्छेदकाद्यवच्छिन्नतदधिकरणतायां हेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेतुमदवच्छिन्नत्वस्य रूपादिनिष्ठवह्निसंयुक्तत्वाद्यभावाधिकरणतायां घटादिनिष्ठधूमवत्कपाला

धूमवान् वह्नेरित्यादौ अतिव्याप्तिवारणाय सामान्याभावे २ वह्निमान्द्रिस्त्र्यादावतिव्याप्तिवारणायउभयपदं २

द्यवच्छिन्नतदधिकरणतायां हेत्वनुयोगिकत्वस्याभावेनोभयाभावसत्त्वात् न लक्षणासंभव इति तत्र व्याप्यहेतावच्छेदकानुपगमे पृथिवीरूपादिमदादावतिव्याप्ति
ः पृथिवीत्वादिघटितव्याप्तिलीपरूपादिनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्याभावस्य व्याप्यवृत्तितया तदधिकरणतासामान्ये निरुक्तोभयाभावस्योक्तत्वात् हेत्वधिक
रणावच्छिन्नत्वस्यानेः वह्निमत्त्वे हेत्वधिकरणानवच्छिन्नत्वोभयाभावस्यैव निवेशनीयत्वात् न दोषः तलरूपादिनिष्ठपृथिवीसमवेतत्वाभावाधिकरणता
याम् अवच्छिन्नत्वविरहेणोभयाभावसत्त्वात् एवं च तावत्वेनकृशिनाप्रसिद्धेरपि निवारितत्वात् नादृशोभयाभाववदधिकरणतावद्व्यत्वमेव निवेशनीयं न तूक्ताधिकर
णतासामान्ये हेत्वनुयोगित्वानादृशोभयाभाववत्त्वोभयाभावः प्रयोजनाभावाद्धोऽदिनिवेदैवमपि वक्ष्यमाणापत्तेः कालिकादिसंबंधेन हेतावव्याप्तेः गगनादिवीरेवेति
तत्र कालिकसंबंधेनाहेतौ गगनादावेववर्तिनोभयाभाववत्साध्यसामानाधिकरण्याभावाधिकरणतायाः प्रसिद्धेः अव्याप्तेश्च सर्वत्र नादृशाभावप्रसिद्ध्या स
बंधानेवत्रमानयत्सानुधावनविरोधश्च न स्यात् व्याप्यहेतोरप्यवच्छेदकमेवग्रथकारानुमतमिति हे रूपसत्वादिमदादावाशंकितामतिव्याप्तिमुद्धरति न च
भिवादितिलब्धेनित्यादृशेति हेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेतुमतीत्यर्थः अवच्छेदकत्वं सत्वप्रयोजनाहमाभाववत्त्वेहेतुतावच्छेदकसंबंधेन साध्यवद्भिन्नत्वाभाववत्त्व
श्च प्रमाणाकांक्षायामाह सत्तायामिति ईदृशप्रतीत्या इत्यतसामानाधिकरण्यप्रमापणमपि सत्तायाम् अवच्छेदकगुणाद्यवच्छेदेन तदभाववत्तावगाहनादिति
भावः एवं सत्तायां द्रव्यत्वसामानाधिकरण्याभावोपगमे विशिष्टसत्त्वे गुणाद्यसत्त्वविशिष्टसत्ताया अवच्छिन्नेश्चव्याप्तिरिति गुणाद्यवच्छेदेन साध्यसामानाधि
करण्याभाववत्त्वाकेनापि रूपेण तदधिकरणत्वासंभवादिति भावः विशिष्टसत्तेति तथाच विशिष्टसत्वं द्रव्यमात्रवृत्तितदधिकरणत्वेन गुणादौ इति न हेत्वधिकरणाव

शि॰टी॰ च्छेदेन हेतौ साध्यसामानाधिकरण्याभाववत्त्वमिति भावः यद्यपि हेतुतावच्छेदकविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छिन्नत्वं निवेश्यापि पमव्याप्तिः शक्यते वारयितुं तथापि
कारणतो गौरवात् एतस्य वैलक्षण्याधिकनिवेशनमनुचितमित्यभिप्रायेण विशिष्टानतिरिक्तत्वादिपक्षस्याश्रितः नच हेतुतावच्छेदकविशिष्टाधिकरणतानिवेश
नमावश्यकं अन्यथा इदं स्मरणवत् प्रमात्वप्रमेयत्वोभयस्मादित्यादौ प्रमात्वे प्रमेयत्वे च हेतौ स्वाधिकरणे गगने मनसि वा साध्यसामानाधिकरण्यविरहेणाव्याप्तिप्र
संगादिति वाच्यं उभयत्वस्य एकविशिष्टापरत्वरूपतामवलम्ब्य विशिष्टस्यानतिरिक्तत्वेन तत्स्वावच्छिन्ननिरूपिताधिकरणत्वरूपपरम्परासंबंधेनोभयत्वस्यैव
यं५ हेतुत्वमिति स्वीकृत्यैव वा तन्नाव्याप्तेः समाधानसंभवात् ननु इदं गुणान्यत्वे सति सत्त्वादित्यादौ विशिष्टानतिरिक्ततापक्षबलेऽप्यव्याप्तेर्वारणं न विचारसहं तथाहि
गुणान्यत्वविशिष्टसत्तादितो गुणान्यत्वविशिष्टसत्तादेरनतिरिक्तत्वेऽनुगतधर्ममात्रोच्छेदः एकव्यक्तिवृत्तित्वविशिष्टस्यापरव्यक्तिवृत्त्यन्यत्वात्तत्र व्यक्तिवृत्ति
वृत्तित्वविशिष्टसत्तादीनां मिथो भेदेऽपि शुद्धसत्तादिकमनुगतं निराबाधमेवेति वाच्यं शुद्धसत्तादेरनन्तव्यक्तिवृत्तित्ववैशिष्ट्याभ्युपगमे भवतां तदैकत्वासंभवात् न च
नभ्युपगमे तस्य वृत्तित्वप्रसंगात् एवं सर्वेषामेव वस्तूनां तत्तत्क्षणवृत्तित्वरूपविशेषणभेदादेकस्य सत्त्वाद्यणभंगापत्तिपर्यवसानं दुर्वारमेव च स्थिरपक्षमभिप्रायेणानुरो
धेन एकस्मिन्नानादेशकालवृत्तित्ववैशिष्ट्यस्वीकारेऽपि तत्र परं तु गुणे द्रव्यवृत्तित्वविशिष्टसत्ता नास्ति द्रव्ये वृत्तित्वविशिष्टघटो नास्तीति प्रतीत्यनुरोध
न मिथो भिन्नाश्चापि तन्न हि विशेषणविशिष्टसत्त्वघटादयः स्वीकृतेनेन तद्बलं च तत एवैतादृशप्रतीत्युपपत्तिः द्रव्यवृत्तित्वादिवैशिष्ट्यपुरस्कारेण वानुगतसत्तादेर्न रम॰
द्रव्यत्वानुमापकता स्वीकृतेनेऽपि तु तदन्यतादृशविशेषणविशिष्टगुणाद्यवृत्तिवर्तन एव निनक्षद्रव्यत्वादिव्याप्तेर्विरहेऽपि न कृतानिवेशनाच्च तत्प्रवचनं केन रूपे

णाव्याप्यतानाद्रव्यवृत्तित्वादिविशिष्टत्वेन तादृशरूपस्याव्याप्यानुगतधर्मस्य साधारण्येऽपि तादृशविशेषणविशिष्टतद्व्यक्तित्वादिना तादृशविशेषणवैशि
ष्ट्यांशस्य व्यर्थत्वात् तद्व्यक्तित्वाद्यनुपस्थितावनुमानानिर्वाहाच्च एवं विशिष्टसत्तागगनीयविशिष्टसत्तात्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य न विषयतासंभवः न द्रव्याव
लीढानुगतसत्तावत्तित्वरूपावच्छिन्नाभावासंभवात् नापि तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नाभावस्य तद्व्यक्तित्वस्य प्रतियोगिकोटौ वगुल्वोऽतन विशेषणावच्छिन्नप्रतियोगिक
संबंधो विलक्षणः सर्वत्रानुगतसत्तायाः संबंधोऽपि तु अनतिरिक्तविशिष्टसत्तायाः एवेति प्रतियोगितावच्छेदकधर्मस्य गुणाद्यवृत्तिसत्तासाधारण्येऽपि तत्र विशि
ष्टाभावोऽकृत एव प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंबंधरूपत्वमात्रस्य विशिष्टाभावसत्त्वे ये हि तत्र नवीनं निवेश्य हि गुणाद्यवृत्तिसत्ताया एवतादृ
शानतिरिक्तसंबंधो गुणादिव्याहतः स्वीकृतता किं संबंधान्तरकल्पनेनेत्यभिप्रेत्याह तन्मिरेकेति विशेषणविशेष्यसंबंधस्यैवेति सत्त्वविशिष्टगुणान्यत्ववै
शिष्ट्यस्यैवेत्यर्थः परंपरया परंपरासंबंधेन स्वावच्छिन्ननिरूपितसमवायादिसंबंधेनेत्यावच्छव्याप्यत्वादि निगुणान्यत्ववैशिष्ट्यावच्छिन्नाधिकरणता
शि यागुणादावसत्त्वान्नादृशसंबंधेन तद्वैशिष्ट्यस्य द्रव्यमात्रवृत्तित्वादिति भावः एवकारेण सत्ताया व्याप्यत्वमवच्छेदयति विशेषणविशेष्यावच्छिन्नसत्तादे
नुकदव्याप्यत्वाद्यनुमितिमिमतानवतन्नैरूहविशिष्टहेतुकानुमितिबोधे यत्नेवैशिष्ट्यपरंपरासंबंधेन व्याप्तिधीविरहे वानुमितिप्रसिद्धेरिति भावः यद्यपि विशि
ष्टनिरूपितसंबंधस्य विलक्षणत्वेन तादृशसंबंधेन सत्तायाश्चापि व्याप्यत्वं निर्वहति तथापि विशेषणावच्छिन्ननिरूपितसमवायत्वादिना न सत्तादिसंबंध
ता किंतु विशिष्टसत्तावानिति प्रत्यये वैशिष्ट्यस्यैव सत्तादिविशेषणोपपन्नस्यापरंपरासंबंधेन धर्मिणो विशेषणत्वोपगमात्त्रातिप्रसंग इत्याशयेनेदमपि

शि॰टी॰ छेदेन हेतौ साध्यसामानाधिकरण्याभाववत्त्वमिति भावः यद्यपि हेतुतावच्छेदकविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छिन्नत्वं निवेश्यापि पमव्याप्तिः शमनेवारयितुं तथापि प्र
कारान्तरेण वारणे संभवेल्लक्षणेऽधिकनिवेशनमनुचितमित्यभिप्रायेण विशिष्टानतिरिक्तत्वादिपक्षमाश्रित्य नचहेतुतावच्छेदकविशिष्टाधिकरणता निवेश
नमावश्यकं अन्यथा इदं स्पर्शवत् मूर्त्तत्वमूर्त्तत्वोभयस्मादित्यादौ मूर्त्तत्वे मूर्त्तत्वे च हेतौ स्वाधिकरणे गगने मनसि च साध्यसामानाधिकरण्यविरहेणाव्याप्तिप्र
संगादिति वाच्यं उभयत्वस्य एकविशिष्टापरत्वरूपतामतेऽव्यविशिष्टस्यानतिरिक्तत्वेन तत्स्वावच्छिन्ननिरूपिताधिकरणत्वरूपपरम्परासंबंधेनोभयत्वस्यैव
यं ५ हेतुत्वमिति स्वीकृत्यैव वाव्याप्तेः समाधानसंभवात् ननु इदं गुणान्यत्वे सति सत्तादित्यादौ विशिष्टानतिरिक्ततापक्षे प्रबलेऽव्याप्तेर्वारणं न विचारसहं तथाहि
गुणत्वविशिष्टसत्तादितो गुणान्यत्वविशिष्टसत्तादेरनतिरिक्तत्वे अनुगतधर्ममात्रोच्छेदः एकव्यक्तिवृत्तित्वविशिष्टस्यापरव्यक्तित्वस्य तत्त्वात् तत्तद्व्यक्तिवृत्ति
वृत्तित्वविशिष्टसत्तादीनां मिथो भेदेऽपि शुद्धसत्तादिकमनुगतं निराबाधमेवेति वाच्यं शुद्धसत्तादेस्तद्व्यक्तिवृत्तित्वविशिष्टाभ्युपगमे भवतां तदैकत्वासंभवात्तदन
नभ्युगमे तस्या वृत्तित्वप्रसंगात् एवं सर्वेषामेव वस्तूनां तत्तत्क्षणवृत्तित्वरूपविशेषणभेदाद्भेदस्य सत्त्वात् क्षणभंगापत्तिपर्यवसानं दुर्वारमेव अत्र प्रसमभिव्याहृतो
धेनायकस्मिन्नानादेशकालवृत्तित्वविशिष्टस्यैव लौकिकपनेव परं तु गुणोऽयमवृत्तित्वविशिष्टसत्तानामिदृशानीयविक्षणवृत्तित्वविशिष्टघटोनालीतिप्रतीमत्तारोधे
नमिथोभिन्ना अपि तत्तद्विशेषणविशिष्टसत्ता घटादयः लौकिकपनेन तदेकत्वं च न तथैव नादृशप्रतीत्युपपत्तिः इत्यवृत्तित्वादिवैशिष्ट्यपुरस्कारेणावानुगतसत्तादेर्न २५॰
इव्यत्वानुमापकता लौकिकपनेचापि तु तस्य तादृशविशेषणविशिष्टगुणाद्यवृत्तित्वकरणं चेतितत्रत्यव्यवहारिव्याप्तेर्विरहेऽपि न क्षतिः तिचेत्प्रायावस्तूनां केन रूपे

णाव्याप्यता नादव्यवृत्तित्वादिविशिष्टत्वेन तादृशरूपस्याव्याप्यानुगतधर्मस्य साधारण्यात् नापि तादृशविशेषणविशिष्टतद्व्यक्तित्वादिना तादृशविशेषणवैशि
ष्ट्यांशस्य व्यर्थत्वात् तद्व्यक्तित्वाद्यनुपस्थितावनुमानानिर्वाहाच्च एवं विशिष्टसत्ता नालीयत्र विशिष्टसत्ताबाधावच्छिन्नाभावस्य न विषयता संभवः तद्रूपाव
लीढानुगतसत्तावत्तित्वरूपावच्छिन्नाभावासंभवात् नापि तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नाभावस्य तद्व्यक्तित्वस्य प्रतियोगिकोटावनुल्लेखात् विशेषणावच्छिन्नप्रतियोगिक
संबंधो विलक्षणः सर्वत्रानुगतसत्तायाः संबंधोऽपि तु अनतिरिक्तविशिष्टसत्ताया एवेति प्रतियोगितावच्छेदकधर्मस्य गुणत्वविशिष्टसत्तासाधारण्येपि तत्र विशि
ष्टाभावो हि तत एव प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंबंधशून्यत्वमात्रस्य विशिष्टाभावत्वे येकिंतत्त्वांशे निषेत्राहि गुणत्वविशिष्टसत्ताया एव तादृ
शानतिरिक्तसंबंधो गुणादिव्यादृत्तः लौकिकपनाकिं संबंधांतरकल्पने नेत्यभिप्रेत्याह तन्मिरेके विनिविशेषणविशेष्यसंबंधस्येतिसत्त्वविशिष्टगुणान्यत्ववै
शिष्ट्यस्यैवेत्यर्थः परंपरायापरंपरासंबंधेन स्वावच्छिन्ननिरूपितसमवायादिसंबंधेनेत्यावच्छेदकत्वादिति गुणान्यत्ववैशिष्ट्यावच्छिन्नाधिकरणता
पा गुणाद्यवृत्तित्वात् तादृशसंबंधेन तद्विशिष्टस्य हेतुमात्रवृत्तित्वादिति भावः एकत्वोपात्तता या व्याप्यत्वमवच्छेदः पञ्चविशेषणविशेषावच्छिन्नसत्तादे
ग्रि नुकल्पत्वाद्यनुमितिमिमतानंतरं तद्विशिष्टहेतुकानुमिति बोधे यत्नेवैशिष्ट्यपरंपरासंबंधेन व्याप्तिधीविरहेवानुमित्यसिद्धेरिति भावः यद्यपि विशि
ष्टनिरूपितसंबंधस्य विलक्षणत्वेन तादृशसंबंधेन सत्तायामपि व्याप्यत्वं निर्वहति तथापि विशेषणावच्छिन्ननिरूपितसमवायत्वादिना न सत्तादिसंबंध
ताकिंतु विशिष्टसत्ताव्यावृत्तिप्रत्ययेवैशिष्ट्यस्यैव सत्तादिविशेषणोपन्नस्यात्रपरंपरासंबंधेनधर्मिणि विशेषणत्वायुगमात्रातिप्रसंगइत्याशयेनेदमपि

शि॰टी॰ हितं नन्वेवं दीधित्या प्रथमलक्षणपरिष्कारो वक्तव्यः केवलान्वयिसाध्यकाव्याप्यसंगतिः तत्रापि संबंधान्तरेणाहेतुमद्वृत्तौ हेत्वधिकरणावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्याभावप्रसि
द्ध्या तत्र गगनसंभवादत आह केवलान्वयिनीति द्वितीयलक्षणेति न च तत्त्वेऽपि तेनोभयत्वावच्छिन्नस्यैव परामर्शात् प्रथमलक्षणेऽव्याप्त्यसंभवे संगतिर्दुर्वारैवेति वाच्यं के
वलान्वयिसाध्यके धूमेऽव्याप्तिप्रदर्शनात् उभयत्वेनोपस्थितेऽपि लक्षणद्वये यथायोगं तत्तत्स्थलेऽव्याप्त्यन्वयेनात्पर्य्यात् यद्यपि स्वसाध्यविसाध्यसामानाधिकरण्यस
मान्याभावघटितस्य प्रथमलक्षणार्थस्य तन्नाव्याप्यवकाशस्तथापि पर्याप्तिं चिन्तासाध्यवद्व्यक्तिभेदनिवेशाभिप्रायेण द्वितीयलक्षणस्यैव यत्किंचित्साध्यसामानाधिकरण्या
भावनिवेशाभिप्रायेणैव प्रथमलक्षणस्यापि नानाव्यक्तिसाध्यकेऽव्याप्तिप्रदर्शनमविरुद्धं प्रत्येकं च यत्किंचित्साध्यानधिकरणाधिकरणोऽदृष्टलक्षणं पर्याप्तिं चिन्तासाध्या
धिकरणोवृत्ताविञ्चपि चिवोध्यं तेन प्रथमलक्षणाव्याप्तिसंपादकहेतुकथनात् न्यूनत्वं न तावकाश इति ध्येयं सामानाधिकरण्यपदस्याव्याप्यवृत्तितायां प्रमाणसिद्धायामे
व दर्शितातिव्याप्तिर्वारयितुं शक्यते तत्रैव न प्रमाणं उक्तप्रतीतेरन्यविषयकत्वादित्याह तत्त्वाप्याभिप्रतीतिर्द्वीतिस्वभावं गुणोऽवगाहते इत्यनेनान्वयः स्वावच्छेदकत्व
स्येति निरूपकत्वस्येत्यर्थः तेन सामानाधिकरण्यस्याव्याप्यवृत्तितामतेन तद्वच्छेदकत्वस्य प्रामाणिकत्वेऽपि न क्षतिः उक्ताकारप्रतीतौ स्वावच्छेदकत्वानुल्लेखान स्वा
वच्छेदकत्वाभावावगाहित्वान् संभवतीत्याह यं यत्र परंपरेति न च क्षपरंपरासंबंधेन वृत्तिनियामकः स्वाकारोऽदृष्टत्वसामानाधिकरण्यवतः स्वप्रत्ययादित्युक्तसंबंधाव
च्छिन्नाभावस्याप्रामाणिकत्वे तादृशाभावावलंबनेनापि नोक्तप्रतीतेः संभवनिर्वाह इत्यत आह अदृष्टारोपात्तु रूपं दृष्टान्तमाह द्रव्यत्वेति गुणस्यावच्छेदकता नियामकं द्रव्य एम॰
त्वसंबंधस्य तत्पादकत्वनिष्ठाभावावच्छेदकत्वं न संभवतीत्यतस्तादृगुणनिष्ठोऽदृष्टत्वपृथिवीत्वसामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वस्य परंपरासंबंधावच्छिन्नतादृशप्रतीतिविषय

नादृशसामानाधिकरण्यस्याभाव एव का
र्य

त्वमवश्यमुपेयं तद्द्रव्यत्वापीत्यर्थः स्वरूपतोपादानात् तादृशोऽर्थः प्रतीयते तादृशोल्लिखितप्रत्ययेनादृशार्थविषयकत्वमेवास्तिबाधके पुनस्तेन स्मादृशेन दर्शितप्रतीतेः
सत्तायां गुणावच्छिन्नद्रव्यवृत्तित्वाभावावगाहित्वाद्यां बाधकप्रतीतिमाह सत्तायां न द्रव्यवृत्तित्वाभाववत्त्वमिति न च द्रव्यवृत्तित्वाभावाभावस्य द्रव्यवृत्तित्वरूपस्य सत्तायामसत्त्व
तेऽपि सत्त्वात्तेन तस्याः प्रतीतेर्बाधकत्वं संभवति विरोध्यविषयकत्वादिति वाच्यं तादृशाभावे द्रव्यवृत्तित्वाभाववद्भेदस्यैव प्रत्यायकत्वात्तदाकारप्रतीतेरपि तद्भेदावगाहित
या बाधकत्वात् भेदस्याव्याप्यवृत्तिताविरहेण सामानाधिकरण्याभाववद्भेदस्य तद्भावविरोधित्वात् घटादिभेदस्याव्याप्यवृत्तित्वमतमवलंब्याह दृश्यप्रतीत्योर्वि
रोध्यविषयकत्वमुपपादयन्ने तदा सत्तायां द्रव्यत्वसामानाधिकरण्याभावेऽपि तदधिकरणाभिन्नत्वस्याकृततयाः नियमाभिधानेन मतमेवेति अव्याप्यवृत्तित्व सा
धकदर्शितप्रतीतेरभावरूपविशेष्ये सत्तावृत्तित्वावगाहितया उपगमात्तत्र भावविशेष्यकसत्तावृत्तित्वविरोधिविषयकप्रत्ययं बाधकतयोपन्यस्यति द्रव्य
वृत्तित्वाभाव इति यद्यपि द्रव्यवृत्तित्वाभावे सत्तावृत्तित्वं गुणावच्छेदेन न तु द्रव्यावच्छेदेनेति न द्रव्यावच्छेदेन तत्र सत्तावृत्तित्वाभावः संभवति एवं सत्तावृत्तित्वसत्तात्वसामा
नाधिकरण्यरूपं सामानाधिकरण्यस्याव्याप्यवृत्तितामते आव्यवृत्तीति न द्रव्यावच्छेदकगुणत्वतादवच्छेदेन द्रव्यवृत्तित्वाभावेन तदभावः संभवत्येवेति न विरोधः त
थाप्युक्तयुक्त्या दर्शितप्रतीतेः सत्तावृत्तिभेदावगाहितया बाधकत्वं दुर्वारमेव यद्युक्तसत्तावृत्त्याभावेऽवच्छेदकभेदेन सत्तावृत्तित्वाभावः संभवेऽपि स्वावच्छेदकप्रती
तिः दृशाया तदा पमानतत्स्वस्वपस्य सत्तावृत्तित्वग्रहप्रतिबंधकतया तदुक्तं नाप्यमानायाः सत्तायां गुणेन द्रव्यत्वसामानाधिकरण्यमिति प्रतीतेः सामानाधिक
रण्याभावे सत्तावृत्तित्वावगाहित्वासंभवेन गुणनिष्ठसामानाधिकरण्यावच्छेदकतायाभावावगाहित्वं सर्वत्रैव न दवगाहित्वकल्पनमुचितमिति भावः विरोधानन्तरं

शि॰टी॰ सतएवंसतिअवच्छेदकाविषमिरायाद्रव्यत्वसामानाधिकरण्यत्वेनसत्तायांतत्सामानाधिकरण्यविषयकप्रतीतेरपिबाधकतासंभवेनसत्तानद्रव्यवृत्तिता
भाववतीत्यादिप्रतीतिपर्यंतानुधावनस्यनिर्बीजतायातातनन्वेवंसंयोगादिमतिसंयोगादेरप्यभावेनायातुमूलेनसंयोगइतिप्रतीतेरपिमूलनिष्ठसं
योगाद्यवच्छेदकत्वाभावावलंबनत्वोपपत्तेरितितत्राहबाधकाभावादितितत्रकपिसंयोगाभावोवृक्षावृत्तिरित्यादिप्रत्ययस्याननुभवादितिभावः संयो
गाभावेवृक्षावृत्तित्वप्रत्ययस्यद्रव्यवृत्तित्वाभावेसत्तावृत्तित्वप्रत्ययेपिविवादसंभवाद्यत्रसामानाधिकरण्यभावस्यनप्रत्यक्षसंभवस्तत्रतत्सत्वेमानाभा
वेनतदनधिकरणत्वेनिष्प्रत्यूहमित्यतिव्याप्तिरित्याहअगीदित्यसाध्यकइतिद्रव्यंगुरुद्रव्यत्वात्पृथिवीगुरुत्वादित्यादावित्यर्थः तत्रेतिगुरुत्वादिसाध्य
भावसा कस्थलेसाध्यसामानाधिकरण्यप्रतीतिरूपप्रतियोगिकत्वाः नीदित्यहेतुकस्थलेचधर्मिण्एवतथात्वात्हेतौसाध्यसामानाधिकरण्याभावस्यप्रत्य
क्षासंभवेनतत्रतदसिद्धेरित्यर्थः तदभाववद्वृत्तित्वेनगुरुत्वाभाववद्वृत्तित्वेनतत्रद्रव्यत्वादौतत्गुरुत्वादिमद्वृत्तित्वाभाववत्वंअनुमेयमितितद्विरुद्धदृष्टां
तेनेत्यादिः तद्वदितिगुरुत्वादिमदित्यर्थः उपाधित्वादितितद्वद्वृत्तिभिन्नत्वस्यतद्विरुद्धदृष्टान्तेसाध्यव्यापकतायाः पक्षीभूतपक्षतहेतौचभेदस्यव्याप्यवृ
त्तित्वेनसाधनाव्यापकतायाः सुग्रहत्वात्पक्षसाध्यसंदेहेनपक्षावृत्तितादृशोपाधौसाध्यव्यापकतानिश्चयासंभवेपिसंदिग्धोपाधित्वस्यदुर्वारत्वात्तत्र
अनुकूलतर्कविरहेणसंदिग्धोपाधेरपिदूषकत्वादितिभावः नन्वेवमतीदित्यसंयोगादेरव्याप्यवृत्तित्वंनस्यात्तद्वृत्तितदभावस्यप्रत्यक्षासंभवेनासिद्धेः अनु १५॰
मानस्याप्रयोजकत्वात् एवंसामानाधिकरण्यस्याव्याप्यवृत्तितामाश्रित्यमणिकृतेवसिद्धान्तलक्षणेहेतुसमानाधिकरणाभावेप्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावस्य

प्य

मा

विशेषणतात्कस्येकर्मणिचसंयोगाभावः प्रतियोगिसमानाधिकरणइतिग्रंथेनाव्याप्यवृत्तिसाध्यकव्यभिचारिण्यतिव्याप्तिरुद्धृतात्यावत्तत्सत्वेयुक्तिर्भवतुनवाउ
भयथापितदाधिलसर्वपक्षलक्षणव्यावर्त्तणोनापणध्यतीत्याशंक्यदूषणान्तमाह इदमित्यादिनामिति कालिकविशेषणतेत्यत्रकाविलक्षणसंबंधेनेत्यर्थः अभावादे
रिहेतिप्रत्यक्षनियामकोयोदेशविशेषणताविशेषस्तत्रसादृश्यसंबंधवैलक्षण्यस्यप्रामाणिकतालाभायविलक्षणप्रतीतिनियामकत्वाभिधानं नचेदानीमिति
प्रतीतौसंबंधवैलक्षण्याभावेपिकालत्वेनाधिकरणत्वमाहत्यादिहेतिप्रत्ययात्तस्यवैलक्षण्यमुपपद्यतेइतिकिंसंबंधवैलक्षण्येनेतिवाच्यम् संबंधविशेषानुयो
गित्वादस्यस्यकालत्वस्यदुर्वचत्वात्इदानींकालत्वाभावात् त्यादिप्रतीत्याकालेकालत्वासंभवात् सामाणिकत्वेपिकालेकालत्वंनास्तीतिप्रतीत्यनुदयात्तत्ती
त्पाकाल्कप्रतीतौकालिकसंबंधस्याववर्त्तकरूपावच्छिन्नापादकविशेषणतयानियामकत्वस्यावश्यकत्वात्दैशिककालिकसंबंधसाधारणसंबंधतावच्छेदकस्या
प्रामाणिकत्वात्कालिकसंबंधेसंबंधतावच्छेदकीभूतस्यवैलक्षण्यस्यासिद्धेर्निष्प्रत्यूहत्वात्तव सहेतुमितिति कालत्वादिसाध्यकघटादिहेताविमित्यर्थः कालइ
ति कालावच्छेदेनेत्यर्थः अप्रसिद्धेरिति हृत्तिमतः कालावच्छेदेनकालत्वादिसामानाधिकरण्यवत्वात्तस्यवृत्तिनिष्ठतदभावस्यचकालानवच्छिन्नत्वादवच्छेद्याधि
करणसंबंधिनोअनवच्छेदकत्वात्तथाहेत्वधिकरणमहाकालावच्छेदेनमहाकालएवकालवृत्तित्वाभावः अतिप्रसक्तिमहाकालस्यगगनादिवद्वृत्तित्वात्
तत्रकालवृत्तित्वस्यासत्वात्तस्यतादात्म्यसंबंधेनस्वसंबंधितयास्वनिष्ठावच्छेदकत्वसंभवात् नचतादात्म्यसंबंधोनावच्छेदकतानियामकः रूपेपर्वतेनवह्निमत्वं
प्रयुक्तत्वमितिप्रतीतिवतरूपेवह्निमत्वह्निमतसंयुक्तत्वमित्यादिप्रतीतेःसविवादत्वादितिवाच्यम् तथासतितादात्म्यसंबंधेनव्यभिचारिणिदरतिक्रसंबंधे

शिटी० नस्वासंबंधहेतौतेनसंबंधेनहेतुमत्त्वावच्छेदेनसाध्यसामानाधिकरण्याभावविरहादतिव्याप्तेःस्फुटतरत्वाद्दोषापेक्षायाश्चानुचितत्वाच्चात् अत्र केचित्कालिकसंबंधे
नगगनादेरपिवृत्तिमत्त्वमितिमताभिप्रायकोऽयंग्रन्थः तथाचकालावच्छेदेनमहाकालेपिकालिकसंबंधेनसाध्यवद्वृत्तित्वसत्त्वान्नदिरहिणोःप्रर्वेविरुद्धमइतिवदंति सिधिने
वस्तुतस्तुस्वस्मिन्सामानाधिकरण्यतदभावयोर्हेत्ववच्छेदकत्वेनाधिकरणत्वमेवनियामकंनस्वसंबंधितामात्रंस्वाधिकरणावच्छेदेनैववस्तुस्मिन्नतन्नीतेर
तुभयसिद्धत्वात् अतएवसंबंधानांताणसंबद्धत्वपेस्वर्तमानत्वमिहितं नचैवंतादात्म्यादिहेतुनियामकसंबंधेनअभिव्याप्तिरीव्याप्यकथनान्न्यूनता
दुर्वारैवेतिवाच्यं तादृशसंबंधेनसाध्यवद्वृत्तित्वस्यहेत्वधिकरणस्यवाप्रसिध्याःनिव्याप्त्यसंभवात् नचतेनसंबंधेनसद्धेतौलक्षणसंगमनायहेतोरधिकरणतोपा
दस्थलेसंबंधप्रतियोगित्वानुयोगित्वयोरेवनिवेशनीयत्वादतिव्याप्तिरेवदूषकत्वमितिवाच्यम् प्राचांमतेतेनसंबंधेनव्याप्त्यनभ्युपगमात्संभवेनवृत्त्यादेरपि
निवेशसंभवदत्यभिप्रायेणवातिव्याप्त्युद्भावनात् एतेनहेत्वधिकरणध्वंसकालविशेषावच्छेदेनकालिकसंबंधेनतद्धेतौनदूषकत्वात्एवसाध्यसामा
नाधिकरण्यप्रसिद्धिःसंभवति नचैवमपिकालत्ववान्सर्वस्मात्तदारोध्वंसकालस्यहेत्वनधिकरणतयाहेत्वधिकरणावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यप्रसि
द्धिर्दुर्वारैवेतिवाच्यम् हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नहेत्वधिकरणपर्यन्तानिवेशेनवैशिष्ट्यव्याप्त्यादिधर्मावच्छिन्नस्यपक्षहेतुत्वेनतादृशधर्मस्यैवतत्त्वमतेस्वाव
च्छिन्ननिरूपिताधिकरणत्वरूपपरंपरासंबंधेनहेतुतयाऽनुमानयोक्तस्थलेसर्वत्वस्यैवतादृशसंबंधेनहेतुत्वपातात्तादृशसंबंधेनाहेतोकालिकसंबंधेनका एम०
लहेतोगगनत्वादावेवतादृशसंबंधेनसाध्यवद्भिन्नत्वाभावस्यहेत्वधिकरणकालावच्छेदेनप्रसिद्धेरितिनिरस्तम् तादृशकालेनतत्तानस्यविषयतासंबंधसत्वेपि

तद्~
तादृशसंबंधस्यवृत्तिनियामकत्वानभ्युपगमेनतत्तज्ज्ञानस्यतत्कालीनत्वाविरहेणावतस्यतत्तज्ज्ञानानधिकरणत्वात्तज्ज्ञानेऽभाववृत्तौतत्कालस्यानवच्छेदक
त्वात् महाकालानुयोगिकविशेषणताविशेषेणघटादिहेतुकस्थलाभिप्रायकोयंग्रन्थः तादृशसंबंधेनहेतुपक्षाणांध्वंसकालेऽभावात्तोक्तदिशाप्रसि
द्धिरित्यपिकेचित् अत्रत्वनिरुक्तहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यवद्वृत्तित्वाभावावच्छेदकतादृशसंबंधावच्छिन्नस्वाधिकरणतावत्सामान्यकत्वेविव
क्षणीयमितिनोक्ताव्याप्त्यवकाशः स्वावयवपरमाण्वादावच्छेदेनघटादौवर्तमानेकालत्वादिसामानाधिकरण्याभावेनतदधिकरणकालसामान्यस्यान
वच्छेदकतयातल्लक्षणसमन्वयसंभवात्प्रत्रावान्ज्ञातेरित्यादौकालिकसंबंधेनजातिसंबंधिध्वंसावच्छेदेनसाध्यवद्भिन्नत्वाभावावधारणातोप्रसिद्धरितिद्धेयं के
वलान्वयिसाध्यकेमेत्वादौसर्वाधिकरणावच्छेदेनैवहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यवद्भिन्नसत्वानस्त्वंनिष्ठतदभावाप्रसिध्याअव्याप्तिरेवेतिमावहति
मूलकृतेवतत्रान्याप्तेर्वेदप्रमाणत्वात्तयदि चैवमात्मभिन्नतावदसत्वादित्यादौहेतौ आत्मासकलवस्त्ववच्छेदेनै[illegible]वदैशिककविशेषणतयासाध्यवद्
भिन्नत्वसत्वात् आत्मनः केनापिसंबंधेनहेतुमत्त्वाभावात्तदवच्छेदेनहेतोसाध्यसामानाधिकरण्याभावदसंभवात् हेतुनिष्ठतादृशाभावाप्रसिध्याः व्याप्ति
रितिभाव्यमेतदाहेतुतावच्छेदकसंबंधेनपक्षस्याधिकरणतत्त्वच्छेदेनस्वस्मिन्वर्तमानेयोऽभावस्तत्प्रतियोगितानवच्छेदकतादृशसंबंधावच्छिन्नसाध्य
वद्भिन्नत्वकत्वंव्याप्तिरित्येवविवक्षणीयं कालत्ववान्घटादित्यादौघटादौवर्तमानः कालसमवेतत्वाभावः प्रसिद्धस्तत्प्रतियोगितानवच्छेदकंचकालिकसं
बंधावच्छिन्नकालवृत्तित्वादिकमितिलक्षणसमन्वयः हेतुतावच्छेदकसंबंधेनपक्षवृत्तिमत्तत्वविशिष्टतत्संबंधावच्छिन्नसाध्यवद्भिन्नत्वाभावानवच्छेदकतत्संबं

शि॰टी॰ धावच्छिन्नतद्वृत्त्यवृत्तिहेतुमत्पाधिकरणतावत्सामान्यकत्वं वा आत्मभिन्नत्वानवच्छेदकत्वादिसाध्यवत्तामादायावच्छेदेन घटत्वाभावादिविशिष्टात्यन्ताभाववृत्तित्वाभावस्या
नवच्छेदकघटत्वाभावात्मभिन्नत्वोभयाधिकरणसामान्यमिति लक्षणसमन्वयः उभयाधिकरणत्वनिवेशात् वह्निमान् धूमादित्यादौ धूमादिसंयोगिनः कपालादे
र्घटादिनिष्ठवह्निमत्संयुक्तत्वाभावावच्छेदकत्वेपि क्षतिः कपालादेः संयोगेन घटानधिकरणत्वात् उक्तोभयाधिकरणतावत्सामान्यानन्तर्गतत्वात् अथवा हेतु
न तावच्छेदकसंबंधेन यद्धेत्वधिकरणं तद्वृत्तियद्वृत्तिकान्यहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यवद्वृत्तित्वाभावकत्वविवक्षणान्न कश्चिद्दोषः सर्वत्र सद्धेतौ तन्तोऽवृत्ते
श्चसिद्धेः साध्यसामानाधिकरण्याभाव एव तादृशस्ववृत्तिकान्यत्वसत्वेन लक्षणसमन्वयात् वह्न्यादिनिष्ठधूमादिसामानाधिकरण्याभावेः योगोन्मकादेरिव तद्वृत्तित्व
स्याप्यवच्छेदकत्वात् स्वनिष्ठहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नवृत्त्यनवच्छिन्नहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्याभावकत्वं वा विवक्षणीयमित्यादरयः प
रिष्कारस्य पंथानो द्रष्टव्याः अत्र समवायितयेति निष्फलम् अत्यन्ताधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावाभ्युपगमे सर्वत्र तादृशाभाववति हेतौ वृत्तेरसंभवः साध्याभाववद्वृत्तित्व
स्य तादृशाभाववत्तादापलक्षणसंगमेन सर्वत्राव्यभिचारित्वापत्तेर्व्याप्तिरिति लक्षणपरिष्कारसंभवेन सोऽदस्मतमवलंब्य लक्षणकर्तुरीदृशाशंकासंगच्छते इतिचेन्न न
अत्रोपाध्यायानुयायिभिः केवलान्वयिनि साध्याभावाप्रसिद्धिनिबंधनस्य दोषस्योद्भावितत्वात् साध्याभावस्य कथंचित्प्रसिद्धत्वान्न लक्षणस्य निर्दोषत्वे समभिम
तेनेयमाशंका तादृशाभिमानमेव निराकरिष्यता येन हीति ग्रन्थेन अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावोपगमेपि यथा व्यभिचारलक्षणे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसा एम॰
ध्याभावो निवेशनीयस्तथा व्याप्तिलक्षणेपि तादृशसाध्याभाव एव निवेश्यो न्यथाः संभवस्यानिवार्यत्वे तादृशकेवलान्वयिसाधकतापत्त्वादुपपन्ने तिष्ठत्प्रसिद्धिनिवं
अथाप्या समादाय भावे साध्यवद्वृत्तित्वं घटत्वेनाभावमादाय सिद्धिमपि:

घता व्याप्तिः केवलान्वयिस्थले इति हृदयार्थः नैवं तन्नद्वृत्तित्वावच्छिन्नाभावव्यापकत्वकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वरूपेण साध्याभावस्य निवेशनीय
तथा वाच्यत्वत्वावच्छिन्नसाध्यकस्थले समवायित्वावच्छिन्नेतराभावस्य तादृशत्वात्तादृशाभावप्रसिद्धिरुपयोगिनीति कथमपि समाशंकासाध्यप्रतियोगिकाभावप्र
त्रनिवेशाभिमानस्याप्याशंकाबीजत्वे केवलान्वयिसाध्यकस्थले व्याप्तसमत्वरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य विशिष्टाभावरूपस्य तादृशाभावस्य प्रसिद्धिसं च
भवेन सोऽदस्मतावलंबनस्य निर्बीजत्वापत्तिरिति वाच्यम् महानसीयवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभाववारणाय साध्यतावच्छेदकपर्याप्तस्वसमानाधिकरणधर्मविशिष्टावच्छे
दकताकप्रतियोगिताभिन्नप्रतियोगिताकाभाव एव निवेश्यः तदभिप्रायेणेनाशंकासंगतेः प्रमेयत्वादिना प्रमेयमात्रस्य साध्यतावच्छेदकं न प्रमेयत्वादिविशिष्टप्र
मेयापर्याप्तम् अतो न विशेषितघटत्वादिनिष्ठमेवावच्छेदकत्वं प्रसिद्धं स्वसमानाधिकरणं तादृशावच्छेदकताविरूपकप्रतियोगिताभिन्नं च यद्यधिकरणधर्मावच्छि
न्नप्रतियोगितामात्रमेव यत्र यादृशं साध्यतावच्छेदकं विशिष्टमविशिष्टं वा तत्र तदनवच्छिन्नत्वसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वोभयाभाववत्प्रतियोगिताविवेशाभि
यं प्रायको वाऽयं पदस्याः नैवं प्रमेयत्वावच्छिन्नसाध्यकस्थलेपि अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमात्रमादायैव लक्षणसंभवात् रीतिनिरूक्तानेत्र गगनत्वघट
त्वघटत्वोभयाद्यवच्छिन्नप्रमेयसामान्याभावपर्यन्तानुसरणप्रयासोऽव्यर्थ इति वाच्यम् महानसीयवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभाववारणाय साध्यतावच्छेदकसम
नियतप्रतियोगिताकः साध्यतावच्छेदकापर्याप्तसाध्यनिष्ठधर्मद्वयावच्छेदकताप्रतियोगिताकोऽभावो निवेश्यस्तदभिप्रायेणैवेत्थं तथा विधाभावानु
सरणात् न च घटत्वपटत्वोभयावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकतासाध्यवृत्तिधर्मनिष्ठेव घटत्वपटत्वयोः प्रत्येकं साध्यनिष्ठत्वादिति कथमसौ लक्षणा
इति साध्यनिष्ठधर्मद्वयावच्छेदकान्यप्रतियोगिताक इत्यर्थः

वत्

ग।०४५० घटकइतिवाच्यम् साध्यवत्त्विधर्मनिष्ठेत्यनेनयद्विशिष्टाधिकरणं साध्यं तेनतस्यविवक्षितत्वघटत्वपटत्वोभयपर्याप्तावच्छेदकताकान्यत्वप्रतियोगिकोदावनेनभावा
त् वस्तुतोवह्निमद्द्वयोर्यावंतः साध्यतावच्छेदकसमनियतप्रतियोगिताकाभावकूटाधिकरणवृत्तित्वाभावात्तद्वत्त्वमेवसाध्याभाववद्वृत्तित्वमित्यस्यार्थइत्यभिप्राय
कतयाग्रथेत्यादिग्रंथः सार्वभौमेर्व्याख्यातः दीधितिकृतामपिनाहरग्रंथस्यैतदभिप्रायकत्वमेवानुमतं कूटघटितलक्षणस्यस्वयमग्रेदूषणीयत्वेप्यापाततः सं
भवदुक्तिकतयैवशंकितुरभिप्रायविषयत्वोचित्यात् अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववादिमते निर्दोषस्यापिलक्षणस्यसंभवेनतदपेक्षया सदोषकूटघटितलक्षण
मवलंब्यप्रतियोग्यवृत्तिसाघवनारणमनुचितमित्यत्रैतदुपेक्षितमितिनविरोधः यत्समानाधिकरणइत्यादिलक्षणाभिप्रायकेनात्रान्यपुंस्येनाहरशंक्यात्मकः सा
ध्याभाववद्वृत्तित्वरूपत्वाप्रसक्तेरुक्तलक्षणपरिष्कारासंभवात् व्यभिचारशरीरेचसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावनिवेशावश्यकतां ग्रहर्षकेवलान्वयिसा
ध्यकसाधारणसाध्याभाववद्वृत्तित्वरूपव्याप्तेर्व्यभिचाररूपतानसंभवतीत्यभिधानेनसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावस्यव्याप्तित्वे निराकृतेचसाध्याभाववद्वृत्ति
त्वपदार्थस्यव्याप्तित्वानभ्युपगमेपिनक्षतिरित्याशयेनपरिमाादिनिर्दोषलक्षणमवलंब्यप्रतियोगीत्यादेः स्वयमवतारणीयत्वात् नचसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभा
वस्यव्यभिचारत्वानभ्युपगमेपिसाध्यतावच्छेदकसमनियतप्रतियोगिताकाभावकूटवद्वृत्तित्वस्यव्यभिचारित्वसंभवादुक्तव्याप्तेर्व्यभिचाररूपत्वमक्षतमिति
वाच्यंतस्यव्यभिचारपदार्थत्वेनैवमिसाहिरर्शितत्वेपत्वेव्यभिचारित्वव्यवहारापत्तेर्दुर्वारत्वात्स्यापिव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नादृशाभाववद्वृत्तित्वेनोक्तलक्ष राम०
णत्वादितिसर्वमनाकुलम् एवंकूटघटितलक्षणाभिप्रायेणैवप्रमेयसाध्यकस्थलेउक्ताभावानुधावनेऽग्रथकृतांस्फलंघटत्वाद्यभावस्यसाध्यतावच्छेदकस
तू२ पटत्वाद्यवच्छिन्न

मनियतप्रतियोगिताकत्वविरहादितिध्येयम् ननुवाच्यत्वंपदशक्तिः साचतत्तत्पदबोध्यत्वप्रकारिकाभगवदिच्छैवनतुपदार्थांतरमपसिद्धांतत्वात् तथाचसमवायित्वंसमवा
यप्रतियोगित्वरूपंतदनुयोगित्वरूपंवाभवतुअभयथैववाच्यत्ववृत्तीतितेनरूपेणतदभावस्यकथंव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वंनचभगवदिच्छायावाच्यत्वपदार्थत्वे
टा घटादेर्घटादिपदवाच्यत्वानुपपत्तिः घटादावपिघटादिपदबोध्यत्वप्रकारिकायाभगवदिच्छायाविषयतासंबंधेनसत्वात्तदिच्छायाएकत्वादितिवाच्यंयद्धर्मे
यस्यप्रकारतातस्यैवधर्मिणोविशेष्यतासंबंधेनतद्धर्मप्रकारकत्वविशिष्टवत्वोपगमात्घटादेर्घटादिपदबोध्यतयाभगवदिच्छयास्त्रनवगाहनात्तत्रविशेष्यतासंबंधे
नतद्बोध्यत्वप्रकारकत्वविशिष्टभगवदिच्छाविरहेणतद्वाच्यत्वोपपत्तेः नचैवंविशिष्टेच्छायावाच्यत्वरूपत्वेविशेषणांशेसमवायित्वाभावात्तेनरूपेणविशिष्टाभाव
स्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमव्याहतमेवेतिवाच्यंयतोविशिष्टाभावप्रतियोगितानविशेषणतर्भावेनपर्याप्तास्त्रपितुविशेष्यांशमात्रेस्त्रावच्छिन्ने
पुनरपिविशेषणेनप्रतियोगितायाश्चव्यासज्यवृत्तित्वात्तथाविशेष्यवृत्तेः समवायित्वस्यकथंप्रतियोगिताव्यधिकरणत्वमितिनवप्रतियोगितायाव्यासज्य
१२ वृत्तित्वानुपगमेसर्वत्रघटत्वेनघटोभयंनास्तीतिप्रतीतिः कथमुपपद्यतां घटादिमतिवृत्तियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगित्वेनतद्विषयाभावासंभवादितिस्त्र
भावविशेषीयप्रयोगित्वमवश्यमेवव्यासज्यवृत्तयेपंतथासतिचतत्रप्रतियोगितायपर्याप्त्यधिकरणस्योभयत्वावच्छिन्नस्यप्रतियोगितावच्छेदकघटत्वादिविशि
ष्टत्वासंभवात्यद्धर्मावच्छिन्नेप्रतियोगितायाः पर्याप्तिः प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टस्यतदवच्छिन्नस्यैवाभावविरोधितयानताहृशाभावस्यसार्वत्रिकत्वानुप
पत्तिरितिवाच्यंप्रतियोगितायाश्चव्यासज्यवृत्तित्वेपितन्नैकधर्मावच्छिन्नापर्याप्तिरूपविरोधशालिनोर्घटत्वघटपटोभयत्वयोः प्रतियोगितावच्छेदकत्वस्यव्यासज्य

श्रा

शि०टी० वह्नित्वोपगमात्तादृशाभावस्य विरुद्धघटत्वपटत्वाद्युभयावच्छिन्नाभाववत्केवलान्वयित्वोपपत्तेः यद्यपि घटपटौ न स्त इत्यादिप्रतीतिविषयसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्ना
भावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमपि घटत्वाद्युभयाभावेन पर्याप्तं न व्यापितत्वद्वित्वधर्मितावच्छेदकतापन्नस्यैव घटत्वादेरवच्छेदकता प्रतीयते अत एव स्वातन्त्र्येणोपात्तिभेदः
त्रास्तां वा उभयाभावप्रतियोगितायाग त्वं तराभावाद्यासत्रप्रहत्रित्वं तथापि विशिष्टाभावप्रतियोगितायास्तथात्वमप्रामाणिकमेव दंडिपुरुषादिमतिपुरुषत्वेन
दंडविशिष्टो नास्तीत्यादिप्रतीतेरप्रसिद्धेरित्यत आह दीधितौ वाच्यत्वं पर्यतिनथा वक्ष्यत इति अयमाशयः वाच्यत्वं शक्तिविषयत्वं न तु शक्तिर्धात् तेनैव शक्तिप्रतिपादन्या
तप्रसंगस्य निरर्थकतापत्तेः विषयत्वं च पदार्थान्तरमिति प्राचीननैयायिकैकदेशिसिद्धान्तः तस्य च समवायेन संबंधः अपि तु स्वरूपमेवेति समवायित्तया वा अत्र पदार्थ
भावो ऽधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाव एवेति एकदेशिमतानुयायितया मणिकारलिखनं संगच्छते इति घटादिसमवायित्तयेति तथा च वाच्यत्वपदस्य भगवदिच्छा
यत्वेपि नासंगतिरिति भावः यथाश्रुतपरत्वेपि वोपपत्तेः समवायिपदस्य विशेषपरतया व्याख्यानमनुचितमित्यादुरुप्यमनेनास्वरसः सूचितः ननु वाच्यत्वादिसाध्य
कस्थले समवायित्वरूपाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावप्रसिद्धेः संभवेपि प्रमेयत्वादिना प्रमेयसामान्य [illegible] साध्यकस्थले साध्याभावाप्रसिद्धिर्दुर्वारैव प्रमे
यसामान्यावृत्तिधर्मस्याप्रसिद्ध्या अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यापि तस्यासंभवादित्यत आह प्रमेयसाध्यकेवेति भाववत्तेनेति अभावानां भावानामिति
भयत्रैवाभावत्वमित्ति मस्य संबंधः अभावत्वभावत्वाभ्यां भावाभावयोरभावो समनियततया भिन्नाविति तत्प्रतियोगितात्वेन प्रमेयत्वादि समनैयत्यमिति तादृ राम०
शाभावोपि कूटघटनया परिष्कारणीयः साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपप्रथमलक्षणघटको भविष्यतीत्यभिप्रायः न च परभावीयप्रतियोगितात्वेन साध्यतावच्छेदकसमनैयत्य

मिति विवक्षणे वाच्यत्वादिसाध्यकेवत्सादिसाध्यके व तादृशाभावाप्रसिद्धिः निखिलाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानां समनियतत्वेनाभिन्नतया घटादेरपि तथाविधवा
च्यत्वाभावप्रतियोगित्वात् किंचिद्विशिष्टस्याभावादेरपि वस्त्राद्यभावप्रतियोगित्वादिति तत्प्रतियोगितात्वेन समनैयत्यं विवक्षणीयमिति कथमुक्ताभावस्य ल
क्षणघटकतेति वाच्यं समनैयत्यशरीरे व्यापकताया तादृशाभावप्रतियोगितात्वावच्छिन्नायाः व्याप्यतायाश्च विशेषरूपावच्छिन्नाया निवेशनेनानुपपत्त्यभावात्
ननु साध्यनिष्ठा यास्या भावप्रतियोगिता नवच्छेदकत्वरूपव्यापकता चेत् समनैयत्यशरीरे निवेश्यते तदा अधिकरणधर्मावच्छिन्नयोः भावाभावत्वप्रतियो
३५ गि त्वयोर्योरेव प्रत्येकं प्रमेयनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया नोक्ताभावस्य साध्यतावच्छेदकसमनियतप्रतियोगिताकत्वमित्यतो भावांतरमाह वह्नित्वेनेति
प्रमेयमात्रस्याभावः इत्यत्र एतेनान्वयः वह्नित्वेन प्रमेयं नास्तीति प्रतीत्या प्रमेयसामान्यस्य एव वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वावगाहनात् प्रमेयत्वव्यापिकेवला दृशा
भावीयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगितेति भावः यदि च तत्र वह्निर्नास्तीति प्रतीतिसिद्धवह्निमात्रनिष्ठप्रतियोगितैव प्रमेयत्वसामानाधिकरण्येन भासते इत्युच्यते तदैव प्रमेय पुरुके वेतदन्यथा
सामान्यस्यैव तत्प्रतियोगितायावह्नित्वादिविशेषितप्रतियोगिरहितत्वेन भानोपगमसंभवात् समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नवह्नित्वादिसमनियतप्रतियोगिताप्रसि
द्ध्या वह्निभिन्नत्वादिना वस्त्राद्यभावीयवह्निमात्रप्रतियोगितामादाय वह्निमान् प्रमेयत्वादित्यादौ वनिष्ठ्याप्यापत्तेरित्युच्यते तदा तादृशाभावस्योक्तरूपेणाशंक्या
भावात् तदनुसरति अत्र वह्निमात्रेति गगनं नास्तीत्यत्र गगनत्वसामानाधिकरण्येन गगनत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता प्रतीयते सैव गगनत्वेन गगनभिन्नं नास्तीत्यादौ
गगनभिन्नत्वादिसामानाधिकरण्येन प्रतीयतेः वच्छेदकैकः समिवाधके प्रतियोगितायाश्चापेक्ष स्वीकारात् गगनभिन्ननिष्ठप्रतियोगितायागगनवृत्तित्वेपि गगन
तयाभावोपगमे वह्निर्नास्तीत्यादावपि तादृशप्रतीतिसिद्धवह्निविलक्षणप्रमेयनिष्ठप्रतियोगि

शि०टी०

त्वरूपप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिनोः इत्नित्वेन गगनतया गगनभिन्नाभावस्य केवलान्वयित्वोपपत्तेः वह्नित्वाद्यवच्छिन्नघटादिनिष्ठप्रतियोगिताय
श्च वह्निनिष्ठतादृशप्रतियोगिताभेदे वह्न्यादिमति वह्नित्वादिना घटाद्यभावसत्त्वानुपपत्त्या उक्तरीत्या ऐक्यप्रतियोगितापर्यवसानं एवं च गगनत्वावच्छिन्ने
व प्रमेयत्वसमनियतप्रतियोगिताप्रसिद्धिरिति भावः उक्तविशेषणलाभायैवाह वृत्तिमात्रवृत्तित्वकीर्त्तनं नन्वेवमपि यत्र विषयतासंबंधेन प्रमेयसामान्यसा
ध्यं ईश्वरज्ञानत्वादिकं हेतुः तत्र सत्तावान् ज्ञानत्वादित्यादौ साध्याभावकूटवृत्तिहेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेत्वप्रसिद्ध्या ऽव्याप्तेर्वारणाय यादृशसाधनसामानाधिकर
ण्यरूपविशेषणाक्रान्तसाध्यतावच्छेदकसमनियतसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावाप्रसिद्धिः गगनादेरपि विषयितासंबंधेनेश्वरज्ञा
नादिसंबद्धत्वात् तादृशसंबंधेन गगनत्वादिना प्रमेयसामान्याभावस्य साधनसामानाधिकरण्यासंभवादित्यतो भावान्तरमाह विरुद्धेति येन संबंधेन घटत्व
पटत्वाद्योर्विरोधस्तत्संबंधावच्छिन्नतदुभयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताकप्रमेयसामान्याभाव इत्यर्थः प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकोभयत्वविशिष्टघट
त्वपटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिनोः प्रसिद्ध्या विरोधिविरहेण भावस्य केवलान्वयित्वेत्यवधेयं इदमुपलक्षणं अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववादिना प्रतियोगिता न
वच्छेदकतावच्छेदकरूपेणैव तादृशसंबंधेनाप्यवच्छेदकस्य वृत्तिमत्त्वापाश्रवच्छेदकतायामतंत्रत्वात् समवायादिसंबंधेन गगनाद्यवच्छिन्नप्रमेयसामान्याभाव
स्यापि सौलभ्यं बोध्यं स्वत्वसंबंधाभावस्येवान्योन्याभावस्यापि अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्योपगमात् प्रमेयसामान्यस्य यत्र तादात्म्येन साध्यता तत्र घ णम्०
टत्वपटत्वाभ्यां समवायेन गगनादिना वा प्रमेयसामान्यभेदो लक्षणघटकः प्रतियोगितावच्छेदकावृत्तिसमवायित्वाद्यवच्छिन्नप्रमेयत्वादिना प्रमेयसामान्यभे

दो वा तथ्येत्यवधेयं ननु अधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावाप्रसिद्धावपि अव्यभिचाराभावरूपव्याप्तेः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावस्य घटकतया ऽप्रसिद्धिनिबंध
नाः व्याप्तेर्दुरुद्धरत्वे ऽप्येववादिनो निरुक्ताधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववादेऽनुपायं व्याप्तिगिरिमनस्तादृशग्रन्थमवतारयति नन्वित्यादिना व्याप्तिमात्रिकामिति तान्त्रिक
संकेतरूपपरिभाषया व्याप्तिप्रतिपादकं तन्तुयोगेनेत्यर्थः व्यभिचरितत्वं अव्यभिचरितत्वपदं अथवा पारिभाषिकमव्यभिचरितत्वं पारिभाषिकाव्यभिचरितत्वप
दप्रतिपाद्यं व्याप्यत्वमिति विशेषः तन्तुयोगेन तत्पदलभ्यमित्यर्थः तथा चाव्यभिचारघटकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावस्याप्रसिद्धघटकत्वविरहेऽपि न क्षतिरि
ति भावः यदि नियमस्य तद्धर्मावच्छिन्नपर्याप्त्यैव तत्सहितमपि तद्धर्मावच्छिन्नपर्याप्तधर्मो हेतुतावच्छेदकीभूतधूमत्वादिः सद्धेतुस्थले हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नसमानाधिक
रणसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यादिविशेषणाक्रान्तो ऽधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताको घटत्वादिना वह्न्याभावादिरेव तस्य च प्रतियोगिसामानाधिकरण्य
मावश्यकमिति लक्षणसमन्वयः व्यभिचारिणि व्यभिचारनिरूपकाधिकरणीभूतहेत्वधिकरणे साध्यतावच्छेदके सत्त्वादिविशेषणाक्रान्तः साध्यतावच्छेदकाव
च्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावादिरपि तस्य प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावात् तादृशाभावस्य प्रतियोग्यधिकरणे कालिकसंबंधेन वृत्तावपि विवक्षणीय
स्वविशिष्टयावद्धेत्वधिकरणान्तर्भावेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहात् नातिव्याप्तिः अप्रमात्माज्ञानादिसाध्यके समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकसा
ध्याभावादिकमादाय व्याप्तेर्वारणाय हेतुतावच्छेदकविशिष्टसामानाधिकरण्यमभावविशेषणमभावहेतौ संबंधभेदात् निवेशो न वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्नि
त्वादिना वह्न्याद्यभावस्य प्रतियोगिमति पर्वतादौ कालिकसंबंधेन वृत्तेर्लक्षणसमन्वयसंभवात् अन्यथा व्याप्तेर्वारणं न तत्फलमिति तु ध्येयं अप्रमात्मात्मादिव्याप्यस

शि॰टी॰ त्वमतिद्रव्यत्वादित्यादौ द्रव्यसमानाधिकरणात्मत्वत्वाद्यवच्छिन्नाभावानां प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहाद्व्याप्तिर्नो हेतुसामानाधिकरण्यघटकहेतौ हेतुतावच्छे-
दकविशिष्टत्वनिवेशः यद्यप्ययमात्माज्ञानादित्यादौ समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमादाय व्याप्तिर्भावे साध्यतावच्छेदकविशिष्टसाध्यसामानाधिकरण्यवि-
शेषणेनापि वारयितुं शक्यते धूमवान्वह्नेरित्यादौ धूमादिसमानाधिकरणस्य तादृशाभावस्य धूमाद्यभावप्रतियोगिसामानाधिकरण्यावश्यकत्वेपि स्वविशिष्ट-
याद्धेत्वधिकरणान्तर्भावेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्यैव विवक्षणीयतया योगोलकान्तर्भावेन वह्नौ तादृशाभावस्यातथात्वात्तत्रातिव्याप्तिः स्वविशिष्टहेत्वधि-
करणेत्यत्र यत्पदे नैव हेतो रूपादेयत्पदात्वमिमत्र तत्पदेन तस्यैव परामर्शाद्व्याप्तेर्हेतुनिष्ठत्वोपपत्तिरिति तथापि कपिसंयोगाभाववान्ज्ञानत्वादित्यादौ साध्य-
समानाधिकरण[illegible]स्य कपिसंयोगात्यन्ताभावस्य स्वविशिष्टहेत्वधिकरणाप्रसिद्ध्या सत्तावान् आत्मत्वादित्यादौ सत्ताधिकरणकालेकालिकसंबंधेन वर्त्त-
मानस्य सत्ताभावस्य तदप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिर्दुर्वारैवेति हेतुतावच्छेदकविशिष्टहेतुसामानाधिकरण्यमेवोपात्तं परन्तु अयमात्माज्ञानादित्यादौ आत्मत्वादेर्भावस्य
लक्षणघटकत्वेपि नाव्याप्तिस्तस्यापि प्रतियोग्यधिकरणीभूत[illegible]
[illegible]कसत्त्वे ने आत्मा ज्ञानादेकज्ञानविषयत्वाश्रयाश्रयत्वादिरूपपरंपरासंबंधेन वर्त्तमानत्व-
याप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादिति सामानाधिकरण्ये तद्विशेषणमनर्थकं तत्र एकज्ञानविषयत्वादिना विशिष्टबुद्धौ प्रमाणाभावेन तेषां संसर्गत्वा- एम॰
भावात् नन्वेवमपि यद्भावो व्यभिचारविरोधी तद्व्याधिलक्षणोद्दरहोपाधिर्नेहोपाधिरिति यत्नीतिसिद्धहारानुरोधेन व्याप्यत्वस्य संबंधतायां ग्रंथकृता नेव स्वी-

त्३

घ

कृतत्वात्तेन संबंधेनैवात्मत्वेनैवात्मत्वाभावस्य प्रतियोगिसामानाधिकरण्यमकृतमेवेति वाच्यं व्याप्यत्वादेः संबंधतायां विवादेन यद्भावयदस्य पद[illegible] व्याप्यता-
द्यभावयत्तोमयुपगम्यापि ग्रंथकृता नानाहेशलक्षणावाप्यमानानां संबंधयाश्च प्रामाणिकत्वाभिप्राये ऐवात्र यत्समानाधिकरणा इत्यादानात्यावत्सदासत्वे साध्य-
तावच्छेदके स्यादिविशेषणस्य व्यावृत्तिर्न संगच्छते यत्किंचिद्भावमादाय वलक्षणसमन्वयसंभवात् अतएव उक्तस्यापि तत्सद्भावस्य व्यावृत्तिप्रदर्शनं तात्पर्यपतितं सर्वत्रेति तथा-
त्वात्प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् तथा च यावत्सदादाने व्यभिचारिण्येवातिव्याप्तिरिति भावः यद्यपि व्यभिचारिण्यपि एव दोषस्य कथनीयतया सर्वत्र तादृशाभावस्य
तथात्वकथनमसंगतं तथापि यावत्सदादाने निव्याप्तिरेवनाव्याप्तिरिति तत्त्वकपसर्वत्रेत्युक्तं अथवा सर्वत्र सर्वाधिकरणावच्छेदेन तथा च विवक्षणीयस्य स्वविशिष्ट-
याद्धेत्वधिकरणान्तर्भावेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्य सत्त्वेपि तस्य विनैव तु यावत्सदादाने साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वपीत्यत्र
साध्यतावच्छेदकव्याप्यप्रतियोगिताकत्वे नैवाभावो विशेषणीयः तद्व्याप्यत्वं च स्वव्यापकतत्तत्कत्वं तेनानवस्थावद्भिमान् धूमादित्यादौ तत्र द्रव्याद्यभावानां साध्यता-
प्रतियोगि वच्छेदकव्याप्यप्रतियोगिताकानां यथा विवक्षणीयसामानाधिकरण्यविरहेपि घटत्वाद्यभावमादाय भावमादायैवलक्षणसंगतिः इत्थं च धूमवान्वह्नेरित्यादौ वाच्यत्वा-
द्यभावमादाय नातिव्याप्तिसंभवस्य धूमत्वाद्यव्याप्यप्रतियोगिताकत्वेन लक्षणघटकताविरहात् एवं सति हेतुसमानाधिकरणत्वविशेषणमनर्थकमिति चेन्न यदि हि
मत्स्यनामितसाशंकयाहार यत्तथाविधाभावनिवेशनेपि यत्रातिव्याप्तिर्न तत्र यावत्सदस्य आह वह्निमान् अन्यथैतिन एव अभावमादायादानादेववह्नित्वावच्छिन्नाभावस्य ध-
नत्वमूर्त्तत्वोभयत्वावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगिसामानाधिकरण्येपि मूर्त्तत्वाभावविशिष्टहेत्वधिकरणे मूर्त्तत्वरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्येपि तथा च यावत्सदानुपा-
दाने साध्यतावच्छेदकव्याप्यप्रतियोगिताकता दृश्योभयाभावस्यैव प्रतियोगिसमानाधिकरणतया तिव्याप्तिः स्यादिति भावः यावत्सत्त्वे यादृशाभावमादाय तिव्याप्तिवार-

शि·टी० णांनादृशाभावं दर्शयति भूतत्वमनोन्यत्वाभावस्येति भूतत्वाभावस्य मनोन्यत्वाभावस्य चेत्यर्थः अतथात्वात्प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वात्तथा च मदेहत्रे साध्यतावच्छेदकव्याप्यप्रति
योगिताकत्वनिवेशनेव वह्निमान् धूमादित्यादौ तादृशयावदन्तर्गतमहानसीयवह्न्याद्यभावमादायैवाव्याप्तिः स्यादिति यथोक्तविशेषणस्यैवोपादेयतया तादृशाभावयोरपि ल
क्षण घटकत्वादिति भावः भूतत्वस्य वहिरिन्द्रियग्राह्यविशेषगुणात्मकतया प्रतियोगिस्वरूपाणां तद्विशिष्टप्रतियोगितानां चालनीन्यायेन उत्पत्तिकालावच्छेदेन वा साध्यवद्वि
ष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया भूतत्वाभावस्य साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वमित्याशयेनाह व्याप्यवृत्तिमनोभेदाभावानुधावनमिति उक्तरीत्या
अत एवेत्यादिग्रंथावतारात् प्रथमतो वाच्यत्वाभावमादाय सर्वत्रैवाभिचारिण्यतिव्याप्तेर्दर्शितत्वात् साध्याभावमादाय व्यभिचारिविशेषेतिव्याप्तिप्रदर्शनं संदर्भविरुद्धमित्याशं
कानवकाशः केचित्तु यावत्पदानुपादाने वाच्यत्वादेरुदासीनपदार्थस्याभावमादाय व्यभिचारिसामान्ये अतिव्याप्तिर्विशेषे प्युसाध्याभावमादाय क्वचिदतिव्याप्तिः स्यात् सा च
यावत्पदोपादानात्तु भवतीत्यपि ग्राह्यकतया न संदर्भविरुद्धमित्याहुः परेतु ननु साध्यतावच्छेदकव्यापकीभूतप्रतियोगिताकयावदभावनिवेशेनैवोपपत्तेः साध्यतावच्छे
दकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकयावदभावनिवेशनमफलं तादृशप्रतियोगिताकत्वविशेषणेनातिव्याप्तिवर्जनसंभवादतआह तत एवेति यत एव
साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकाभावे यावत्त्वस्य यावत्त्वं तु साध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकाभावेपि अत एवेत्यर्थः भूतत्वेति साध्य
तावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकाभावनिवेशे भूतत्वमूर्तत्वोभयवान्मूर्तत्वादित्यादौ भूतत्वाभावमनोन्यत्वाभाव प्रतियोगिताया उभयत्वव्यापकत्वेनोभयत्वावच्छिन्नाभा ड
वादेरेव लक्षणघटकतया तिव्याप्तिः स्यात् यथोक्तविशेषणोक्ताभावनिवेशे च भूतत्वमनोन्यत्वाभावानामपि लक्षणघटकतया नातिव्याप्तिरिति भावः न च साध्यता सम०
वच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकाभावनिवेशेपि हेतुसमानाधिकरणस्य मनोभिन्नभेदस्य प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहान्नातिव्याप्तिः साध्यता

५ तथा च तादृशाभावे तत्तद्वह्न्याद्यभावस्य च वह्नित्वव्यापकप्रतियोगि ताकत्वा भावेनैतद्विशेषणस्य

वच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतापालक्षणो निवेशे तादृशव्यापकताघटकसंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यनिवेशासंभवात् प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन तत्सामाना
स्य धिकरण्य विवक्षणीयत्वात् इतरथा च प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन तत्सामानाधिकरण्यनिवेशेपि वह्निमान् धूमादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणस्य वह्नित्व व्या
पकप्रतियोगिताकस्य पर्वतभिन्नभेदस्य प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं पर्वतान्तर्भावेन कालिकस्वव्याप्यत्वात् तेन संबंधेन प्रतियोगिसा
मानाधिकरण्यस्य निवेशासंभवात् साध्यतावच्छेदकसंबंधेनैव प्रतियोगिसामानाधिकरण्यमगत्या वाच्यं तथा च मनोभिन्नभेदस्य तेन संबंधेन मूर्तत्वादिरूपप्रतियो न
गिसामानाधिकरण्यमक्षतमेवेत्यतिव्याप्तेः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यनिवेशे च समानाधिकरणस्थले तोप्यतिव्याप्तिः स्यादिति तु नास्माकं दो
षः इत्यपि प्राग्ममेतिभावः ननु न समाविनतया प्रतिभाति साध्यतावच्छेदकेत्यादिविशेषणव्यावृत्तेः यद्वा हृत्समाधानं तदन्यमेव साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्यादिविशेष तथा
णस्य लेसाध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकत्वविशेषणं किन्त्वोपात्तमित्याकांक्षोदयादाहावेवं तादृशविशेषणोपादानाभावे गगना कथं तस्यासंगतत्वादिति गोत्वा
द्यभावे तिप्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वादित्यर्थके तत्र यात्वादिरूपेनान्वयः तथा च साध्यतावच्छेदकेसाधनपादानेसंभवदिति भावः यद्यपि गोत्वाभावादेरपि संवेद्रूपेण
हनित्वादि विशिष्टत्वाभावरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यं पर्वताद्यवच्छिन्नतथापि व्यापकतापालक्षणघटकत्वे साध्यता वच्छेदकसंबंधेनैवभावरूपप्रतियोगि
सामानाधिकरण्य [redacted] धूमवान् वह्नेरित्यादौ धूमाभावादेः संवेद्रूपेण हनित्वादिविशिष्टत्वाभा
वरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यमादायातिव्याप्तिवारणाय तद्व्यपि विवक्षणीयत्वात्तथापि तत्र संभव इति भावः साध्यप्रतियोगिकाभावे निवेशेपि गोत्वाद्यभावमादाय
संभवस्य वारणसंभवात् तत्साध्यव्यापकाभावस्येति अत्र च नानाव्यक्तिसाध्यकेत्यादिः तथा च साध्याभावनिवेशेपि वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिः स्यादिति भावः साध्यतावच्छे

शि॰टी॰ दकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वंचसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वंगुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्तावान्जातेरित्यादौविशिष्टसत्ताव्या
पकतावच्छे[redacted]दिका
यात्रपिद्रव्यत्वाद्यभावीयप्रतियोगितायांनसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वंसत्तावतिगुणादौतादृशप्रयोगित्वावच्छिन्नाभावसत्वादतोविशिष्टसत्ताद्यभाव
एवलक्षणघटकः तस्यचगुणादौसत्तादिरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादतिव्याप्तिःसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वोपादानंतु पाचसतिद्रव्यत्वाभावप्रतियोगिता
२ यात्रपिविशिष्टसत्तात्वाद्यवच्छिन्नवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतयातादृशाभावानांचगुणादावेवतथात्वात्तत्राव्याप्तिःयत्किंचिद्रूपावच्छिन्नसाध्यवत्तानिवेशे रा
चसत्तावान्जातेरित्यादौविशिष्टसत्ताव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकद्रव्यत्वाद्यभावादिकमादायाव्याप्तिर्बोध्यासाध्यवत्वंचसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनबोध्यमन्यथा
थाधूमवान्वह्नेरित्यादौधूमाभावाद्ययोगोलकान्यत्वाभावादिप्रतियोगितायाःकालिकविशेषणताविषयितादिसंबंधेनधूमादिमतिकालेहानादौवसंयोगादिसंबंधेन
स्वावच्छिन्नाभावसत्वात्तत्रकेनापिसंबंधेनव्यापकतावच्छेदकत्वमितिकेवलान्वयिवाच्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगितैवस्वरूपादिसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदिकास्यादि
त्यतिव्याप्तिः नचसंबंधसामान्येनधूमादिमन्निष्ठायो भावस्तदीयविषयतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदिकायाश्चमानिष्टप्रतियोगितानिरूपकधूमाभावस्य
चनविवक्षणीयसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनसाध्यनिष्ठव्याप्यतानिरूपितस्वप्रतियोगित्वावच्छिन्नव्यापकताघटकयावत्संबंधेनस्वविशिष्टयावद्धेत्वधिकरणेप्र
तियोगिसामानाधिकरण्यंसाध्यतावच्छेदकसंयोगादिसंबंधावच्छिन्नसाध्यनिष्ठव्याप्यतानिरूपितस्वप्रतियोगिनिष्ठव्यापकतायांसंयोगादिसंबंधावच्छिन्नधूम राम॰
दिमत्कालानिरूपितविशेष्यतासंबंधस्यापिघटकतयातेनसंबंधेनायोगोलकादेःप्रतियोगिनोःसत्वादिनिवाच्यपतोविषयतापाविषयतात्वेनैवसंबंधताग्राम

गिकीतनुमथ्याविधविशेष्यतात्वेनैवपरंत्वेतादृशदिशासमवायेनज्ञानादिसाध्यकद्रव्यत्वादिहेतावेवातिव्याप्तिवारणासंभवनितत्रज्ञानाभावस्यसंबंधसामान्येनसाध्यनि
ष्ठव्याप्यतानिरूपितविषयतासंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकस्यसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनसाध्यनिष्ठव्याप्यतानिरूपितस्वप्रतियोगिनिष्ठव्यापकता
घटकयावत्संबंधान्तर्गतसमवायेनघटादेःप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहादितिनचसंबंधसामान्येनधूमादिमन्निष्ठोयोःभावस्तदीयसंबंधसामान्यावच्छिन्नप्रतियोगि
तायांधूमाद्यभावीयसंबंधसामान्यावच्छिन्नप्रतियोगित्वमप्यनवच्छेदकंसंयोगत्वाद्यवच्छिन्नसंयोगादिसंबंधेनधूमादेर्यत्किंचित्संबंधेनधूमादिमतितदभावसत्वेपिसंबं
धत्वरूपव्यापकधर्मावच्छिन्नसंयोगसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकतदभावासत्वात् तथाचधूमाद्यभावस्यापिलक्षणघटकतयातस्यचसाध्यतावच्छेदकसंबंधाव
च्छिन्नसाध्यनिष्ठव्याप्यतानिरूपितस्वप्रतियोगित्वावच्छिन्नव्यापकताघटकसंयोगत्वाद्यवच्छिन्नसंयोगादिसंबंधेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहान्नातिव्याप्ति
रितिवाच्यंसंबंधत्वेनसंबंधानामभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधत्वेमानाभावात्तेनरूपेणसंबंधानांव्यापकताघटकत्वासंभवात[redacted]प्रतियोगिसामानाधिकरण्य
शरीरेव्यापकतायाः स्वांशेप्रवेशानिवेशस्यप्रतिक्षेप्यत्वात्तत्तान्वितद्रव्यत्वादिसाध्यकातिव्याप्तिरन्येवं वक्ष्यतत्संयोगसमवायादिसाधारणानुगतसंबंधत्वस्यक ऽेय
यथाकिंतुवक्तव्येपितेनरूपेणसंयोगादीनांसंबंधतयाभानस्यनिर्युक्तिकतयाव्यापकताशरीरेलाघवानुरोधात्साध्यप्रकारेणाधिकरणस्यनिवेशेसाध्यसंबंधो
पिविशिष्यसंसर्गतयानिवेश्यः तथाचविशिष्यसाध्यतावच्छेदकसंबंधनिवेशनमावश्यकमिति[redacted]यत्किंचित्संबंधेनसाध्यवत्तायाव्यापकताघटकत्वेतुव एव
ह्निमान्धूमादित्यादौविषयितासंबंधेनसाध्यप्रतियोगित्वाद्यभावप्रतियोगितायात्रपिव्यापकतावच्छेदकतयातादृशाभावस्यलक्षणघटकत्वेनतस्यचपर्वतादौवृति
योगिसामानाधिकरण्यविरहात्संभवोध्यदतिसाध्यतावच्छेदकसंबंधस्यैवसंसर्गतयाविशिष्यनिवेश्यः साध्यवन्निष्ठाभावाप्रतियोगिप्रतियोगिकत्वनिवेशेसर्वत्र

शि·टी०

सन्द

वसाध्यवन्निष्ठ द्धि त्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगितयाताहृशाभावप्रतियोगिनोः प्रसिद्धिरित्यतोऽवच्छेदकगर्भतातादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं च तादृशप्रतियोगिता
या समानाधिकरणं यद्यदवच्छेदकं तत्तद्भिन्नत्वं अन्यथा व्यतिरेकिप्रतियोगितामात्रस्यैव व्यधिकरणधर्मतया साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया विरुद्धघट
त्वपटत्वोभयाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकप्रमेयसामान्याभावस्यैव लक्षणघटकत्वेन व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिप्रसंगापातात् यत्तु साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यवन्निष्ठ
भेदप्रतियोगितानवच्छेदकप्रतियोगिकत्वरूपसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकप्रतियोगिकत्वनिवेशेनैव सर्वसामंजस्ये निरुक्तव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगि
ताकत्वनिवेशनमफलं वह्निमान् धूमादित्यादौ घटत्वादिना वह्न्यभावप्रतियोगिनां वह्न्यादीनां चालनीन्यायेन साध्यवन्निष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि घट
त्वादिना द्रव्यत्वाद्यभाववप्रसारायैव लक्षणसमन्वयसंभवात् व्यभिचारिणि व्यभिचारनिरूपकाधिकरणभेदाभावप्रसादौ पैवातिव्याप्तिवारणसंभवात् न च साध्यव
न्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकप्रतियोगिताकत्वापेक्षया तादृशविशेषणस्य लघुशरीरत्वेनैतिवाच्यं व्यापकतावच्छेदकताघटकाभावप्रतियोगितावच्छे
दकतायां स्वरूपसंबन्धावच्छिन्नत्वस्याधिकस्य निवेशनीयतया एतन्मतेन तन्निवेशे लाघवात् तन्मतेन तन्निवेशे सर्वासामेव प्रतियोगितानां साध्यवन्निष्ठाभा
विषयतादिसंबन्धेन स्वावच्छिन्नाभावसत्त्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतया व्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताया एवाप्रसिद्ध्यापत्तेः भेदप्रतियोगितावच्छेदकतायां व्या
पकताघटकसंबन्धावच्छिन्नत्वस्यैव तन्मते निवेशवत् भवन्मतेप्यभावप्रतियोगितायां तन्निवेशस्यावश्यकतया तादृशसाम्यादिति तदसत् यतो नवच्छेदकप्रतियो
गिकत्वञ्च नवच्छेदकनिष्ठप्रतियोगितानि [redacted] रूपकत्वं प्रतियोगितायां तन्निष्ठत्वं च स्वरूपसंबन्धेन वाच्यं अन्यथा वह्निमान् धूमादित्यादावपि विषय राम०
तासंबन्धेन साध्यव्यापके प्रमेयमित्याकारकविशिष्टविषयकज्ञाने विषयितादिसंबन्धेन जलत्वाद्यभावप्रतियोगितायाः तद्वृत्तित्वात् तादृशाभावस्य लक्षणघटकत्वापा

प्रतियोगिविशेषणतापन्नधर्माविच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमात्रमर्थ ५

तात् विषयितायाः स्वनियामकतया एतद्दोषानवकाशात् इति चेदेवमपि एतन्नहि वह्निमान् एतद्धूमात् तद्धूमवान् तद्रसादित्यादौ जलत्वाद्यभावप्रतियोगितायाः कालिकसंबं
धेन साध्यव्यापकसाध्यतत्समानाधिकरणधर्मादौ वर्त्तमानतया लक्षणघटकत्वापातात् तथा च व्यापकनिरूपितवृत्तौ स्वरूपसंबन्धावच्छिन्नत्वनिवेशस्यैतन्मते
प्यावश्यकतया न लाघवावकाशः विपरीतमेव गौरवमाधेयत्वांशनिवेशाधिक्येनेति न च व्यापकनिष्ठप्रतियोगिताकत्वेनाभावो न निवेशनीयो येनोक्तगौरवं स्या
दपि तु अनुयोगितासंबन्धेन व्यापकविशेषित एव तत्र च व्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वेनाभावनिवेशापेक्षया लाघवमक्षतमेवेति वाच्यं प्रतियोगितावच्छे
दकविशेषावच्छिन्ननिरूपितत्वानवच्छिन्नानुयोगितायां अभावांशे प्रतियोगिसंबन्धतया भाने पटादिमति घटत्वावच्छिन्नाभावविषयिण्या इदं नास्तीत्याकारक
प्रतीतेरयथार्थत्वापत्तेः स्वावच्छिन्ननिरूपितानुयोगिताया एव संसर्गतया भानोपगमात् व्यापकत्वावच्छिन्नविशेषिताभावस्य लक्षणे निवेशे व्यापकत्वावच्छिन्ननिरूपिता
नुयोगितायाः संबन्धविधया निवेशनीयतया सद्धेतौ हेतुसमानाधिकरणसाध्यव्यापकतावच्छिन्नसाध्याभावस्य संबन्धविशेषावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य कथंचित्
प्रसिद्ध्या लक्षणसमन्वयेपि व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिः व्यभिचारनिरूपकाधिकरणेपि कस्यचित् साध्यव्यापकस्य हेत्वधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य लक्षणघटकत्वा
नुपपत्तेश्चेति एवमनवच्छेदकपदेनावच्छेदकतापर्याप्त्यनधिकरणत्वमवश्यं वाच्यं अन्यथा द्रव्यत्वाभावादेरपि वह्निमन्निष्ठसर्वकृणहन्त्रित्वविशिष्टद्रव्यत्ववद्भेद
प्रतियोगितावच्छेदकद्रव्यत्वप्रतियोगिकत्वाल्लक्षणाघटकत्वापत्तेः तथा च घटत्वावच्छिन्नघटाभावादेरपि लक्षणघटकत्वापत्तिः वह्निमन्निष्ठभेदप्रतियोगिताव
च्छेदकतायाः घटत्वविशिष्टपर्याप्ततया वृद्धघटस्य तत्पर्याप्त्यनधिकरणत्वात् अत्र च निरुक्तव्यापकतावच्छेदकतायां निवेशे कपिसंयोगाभावादिसाध्यकस्थ
लेकपिसंयोगाद्यात्मकाभावानां लक्षणघटकतानुपपत्तिः कपिसंयोगाभावादिनिष्ठतत्प्रतियोगितानां साध्यवन्निष्ठकपिसंयोगाद्यात्मकाभावप्रतियोगिता

शि॰टी॰

वच्छेदकत्वादित्यग्रिमग्रंथविरोधः न च व्यापकताघटकाभावे प्रतियोगिवैयधिकरण्यविशेषणासत्त्वात् साध्यवन्निष्ठकपिसंयोगाद्यात्मकाभावस्य न व्याप्य
कतालक्षणघटकत्वेनेति वाच्यं प्रकृतव्यापकतामानादृशविशेषणप्रवेशस्य निष्प्रयोजनकत्वात् अत्र केचित् व्यापकतालक्षणे ऽभावे प्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेश
नमावश्यकं अन्यथा अभावे संबंधसामान्येन साध्यवन्निष्ठत्वनिवेशे कालपरिमाणवान् द्रव्यत्वादित्यादौ अतिरेकिणा वच्छेदकप्रतियोगितामात्रस्यैव कालिकसंबंधेन सा
ध्यवद्वृत्तियः स्वावच्छिन्नाभाववत्त्वप्रतियोगितावच्छेदकतया वाच्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगिताया एव व्यापकतावच्छेदकतया ऽतिव्याप्त्यापत्तेः दैशिकविशेषणतासंबंधेन तन्नि
ष्ठत्वनिवेशे भावस्य तेन संबंधेन वृत्तेरप्रामाणिकतया वह्निमान् धूमादित्यादौ येन तादृशाभावनिष्ठप्रतियोगिताया अपि व्यापकतावच्छेदकत्वापत्त्या पर्वतत्वाद्यात्मका
भावस्यापि लक्षणघटकत्वायानात् हेतुसामानाधिकरण्यघटकाभावीयवृत्तावपि तादृशसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशेनानास्थाने तादृशसंबंधनिवेशेन प्रतियोगितान
वच्छेदकत्वमित्यत्र च व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकतावारणाय सामानाधिकरण्यप्रत्यासत्त्यवच्छिन्नत्वनिवेशे न च गोरवात् अभावे प्रतियोगिवै
यधिकरण्यनिवेशनमेवोचितं व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेनैव तन्माराद्यदोषासंभवात् एतन्मते वच्छेदकतायां सामानाधिकरण्यप्र
त्यासत्त्यवच्छिन्नत्वस्यानिवेशात् अभावीयवृत्तौ संबंधभेदानिवेशाच्च लाघवं प्रतियोगिवैयधिकरण्यं च प्रतियोगिसमानाधिकरणभिन्नत्वं तथा सति तद्वह्निसंयोगाद्यभाव
स्य प्रतियोगिसमानाधिकरणतयाभावांतरमादाय तद्वह्निसंयोगादिनिष्ठप्रतियोगिताया अपि वह्नित्वाद्यवच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकतापत्त्या तदभावमादायाव्याप
त्तेः किंतु प्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वं तथा च प्रतियोग्यनधिकरणीभूतसाध्यवन्निष्ठाभावे सामानाधिकरण्यनिष्कर्षः अत्र च व्यापकत्वेनाभिमतो यः संबंधस्तेन प्रतियोग्यनधिक ९९॰
रणत्वं वाच्यं तेन कालपरिमाणादिसाध्यकस्थले संबंधसामान्येन प्रतियोग्यनधिकरणसाध्याधिकरणाप्रसिद्धावपि न क्षतिः कालः सर्ववान् कालपरिमाणादित्यादौ साध्यता

न्यू
आसप्रसादबोडानिरात २

वच्छेदककालिकसंबंधेन प्रतियोग्यनधिकरणसाध्याधिकरणाप्रसिद्ध्या तादृशसंबंधस्य व्यापकताघटकत्वासंभवेपि न क्षतिः तत्र समवायादिसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदक
प्रतियोगिताकघटत्वादिना द्रव्यत्वाद्यभावमादायैव लक्षणसमन्वयसंभवात् अथैवं दैशिकविशेषणतासंबंधस्य क्वापि व्यापकताघटकत्वं न स्यात् सर्वस्यैवाभावस्य पूर्वं क्ष
नाऽ णादिवृत्तिनविशिष्टस्वाभावात्मकप्रतियोगिनस्तेन संबंधेन साध्यवन्निष्ठत्वेन तेन संबंधेन स्वप्रतियोग्यनधिकरणीभूतसाध्यवन्निष्ठाभावाप्रसिद्धेः न च तादृशसंबंधस्य व्याप
कघटकत्वेपि का क्षतिरिति वाच्यं सामान्यादिमाधृत्तेः साध्यकस्थलेपि विषयतासंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकसाध्यवत्त्वप्रकारकप्रमाभावमादायैवोपपत्तेः
भवादिति वाच्यं तादृशसंबंधस्यान्यथात्वेन तेन संबंधेन कपिसंयोगाभावादिसाध्यक प्रमेयत्वादिहेतुकस्थले तन्निष्ठकपिसंयोगात्मकाभावीयप्रतियोगिताया व्यापक
तावच्छेदकतानुपपत्त्या अग्रिमग्रंथासंगतिता इत्यादि निवेशे लाघवानुरोधेन तेषु संबंधेन तादृशप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टानधिकरणसाध्यवत्तादृशप्रतियोगि
तानवच्छेदकत्वमेव तादृशसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकत्वमिति वक्तव्यं इत्थं च कपिसंयोगाभावादिसाध्यकस्थले तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छिन्नप्रतियोगितानोक्तया
दृशपदेनोपादानेनैव तादृशप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टानधिकरणं [redacted]
ने[redacted]ल त्वस्य साध्यवत्संभवात् किं तु घटत्वाद्यभावनिष्ठप्रतियोगितावैदैशिकविशेषणतया तद्वच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वस्य साध्यवति घटादौ सत्त्वात्
द नवच्छेदकत्वं च कपिसंयोगाभावादिनिष्ठप्रतियोगिताया इतिकपिसंयोगादेर्दैशिकविशेषणताघटितव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वनिर्वाहः सम
नियतभावैकमते घटाद्यभावानामपि घटत्वादिना प्रमेयसामान्याभावाभिन्नतया प्रमेयमात्रप्रतियोगिकत्वेन प्रतियोग्यनधिकरणीभूतसाध्यवत्त्वाप्रसि
द्धेरतः प्रतियोगितावदनधिकरणत्वं विहाय प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टानधिकरणत्वनिवेशः न च घटाद्यभावानां प्रमेयमात्रप्रतियोगिकत्वेपि तदीयप्र

घटादिमात्रवृत्तिप्रतियोगितावदनधिकरणत्वमादायव्यापकताल क्षणसामंजस्यमितिबाध्यं

शि॰टी॰ तादृशाभावानामभेदेघटेनास्तीत्यादिप्रतीतीनामपिघटत्वादिविशेषितघटादिवृत्तित्वेनयावत्प्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावगाहित्वसंभवात्घटादिमात्रवृत्तित्रति
योगितायाश्चप्रामाणिकत्वात्समनियताभावानामभेदानभ्युपगंतमतेपिसाध्याभावादिप्रतियोगितयासाध्यवदवृत्तिपदार्थाभावस्यप्रतियोगितास्मादाय
तादृशप्रतियोगितानांव्यापकतानवच्छेदकत्वात्पन्निवारणायप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टानधिकरणत्वनिवेशनमावश्यकंअन्यथाद्रव्यत्वाद्यभावीयद्रव्यत्वा
दिनिष्ठप्रतियोगितानामपिसंयोगादिअधिकरणसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकत्वापत्तिःसंयोगादिनातादृशप्रतियोगितात्मकप्रतियोगितावच्छेदक
विशिष्टाधिकरणाप्रसिद्ध्यातादृशप्रतियोगितेस्तत्रतादृशप्रतियोगितावच्छिन्नायाःप्रतियोगितायाउपादानेमशक्ततयाप्रतियोगित्वातनुपादानेत्वान
वच्छेदकत्वांतसत्वात्तथाचपावद्व्यापकताघटकसंबंधांतर्गतसंयोगादिनाद्रव्यत्वाद्यभावस्यप्रतियोगिसामानाधिकरण्यासंभवात्संभवःनचसंयोगादिना
द्रव्यत्वाद्यभावस्यस्वसमनियतघटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकवस्त्वाद्यभावाभिन्नतयासंयोगादिनाचद्रव्यादिरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वात्संभवइ
तिवाच्यंएवमपिसत्तानांतज्ञातेतिप्रोदोहेत्वधिकरणावच्छेदेनतादृशाभावानांसंयोगेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यासंभवेनाव्याप्तेर्दुर्गत्वात्तमेवंव्यापकताघ
टकत्वेनाभिमतोयःसंबंधस्तेनसंबंधेनहेतुमन्निष्ठत्वेनप्रतियोगितायाविशेषणीयत्वात्द्रव्यत्वादेःसंयोगादिनावृत्तितयाउक्तदोषानवकाशइत्याऊः वस्तु
तस्तुलघुरूपसमनियतगुरुधर्मस्यानवच्छेदकत्वेघटाद्यभावप्रतियोगितायाअपिवकूट्यादिव्यापकतावच्छेदकत्वापत्तिःतादृशप्रतियोगिताविशिष्टघटाद्य
भावस्यप्रतियोगितायालाघवेनघटत्वादेरेवावच्छेदकतयाघटाद्यभावीयप्रतियोगितानांतदनवच्छेदकत्वात्तनचप्रतियोगिताघात्तत्रद्भावीयप्रतियोगितात्वेनाव
च्छेदकतायांगौरवेपिस्वरूपतोःवच्छेदकत्वेःविशेषःप्रतियोगितायाःस्वरूपतोभानाभावेनतेनरूपेणावच्छेदकतायाअप्यसंभवादितियाभाषिकमवच्छेदकत्वंव्यापकता

भानवच्छेदिकासन्निप्रापकताघटकसंबंधेनयद्वृत्तिमत्न्निष्ठेसर्थ

थ

शरीरेनिवेशनीयंतथाचसाध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकोयोधर्मस्तदवच्छिन्नाभाववदसंबद्धत्वविशिष्टसामान्यकत्वंफलतःसाध्यवद्यत्किंचि त्संबद्धत्ववि
शिष्टसामान्यकंपृथक्तत्वनत्वमतद्व्यत्वमेवव्यापकतावच्छेदकत्वंतथाचकपिसंयोगाद्यात्मकाभावस्यापिसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगि
ताकत्वमनायासेनैवनिर्वहतियतःकपिसंयोगाद्यभावनिष्ठप्रतियोगिताविशिष्टस्यसर्वस्यैवसाध्यवन्निष्ठेःतस्याःस्वपदेनउपादातुमशक्यत्वात्तादृशसंबंधमा
त्रमेवतद्व्यत्वेचतादृशप्रतियोगितायामकृतापितिस्वसंबद्धत्वघटकीभूतव्यापकता घटकत्वेनाभिमतोयःसंबंधः सएवनिवेशनीयःद्रव्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगि
त्वंवसंयोगादिसंबंधेनसाध्यवदसंबद्धत्वविशिष्टसामान्यकमेवातोनसंयोगादिघटितव्यापकतावच्छेदकत्वतत्सेविनोक्तदोषावकाशइतिदिक् येनसंबंधेनहेतु
रितिव्याप्यतावच्छेदकत्वेनाभिमतोयःसंबंधस्तदर्थःबोध्यमितस्यहेतुसामानाधिकरण्यघटकमित्यादिःतेनतादृशसंबंधाविवक्षणेनव्याप्तत्वेसाध्यस्तिन्यपदा
नानादिमादायविसर्थःसाध्याभावस्यसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावस्यानथात्वेपिस्वविशिष्टस्यहेतुतावच्छेदकसंबंधेनहेत्वधिकरणस्याप्रसिद्ध्याविवक्ष
णीयस्वविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविवक्षितिपिनक्षतिर्गौप्यापत्तिःवह्निमान्धूमादित्यादौधूमावयवादिवृत्तेर्वह्नित्वाद्यवच्छिन्नाद्यभावस्य
स्वविशिष्टयद्धेतुतावच्छेदकसंबंधेनहेत्वधिकरणंतदवच्छेदेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसंभवेमवनथाविधहेत्वधिकरणापर्वतादेर्नम्यमात्रस्यकालोपाधितया
कालिकसंबंधेनतादृशाभावविशिष्टत्वात्तनदर्तभावेनतेनसंबंधेनतादृशप्रतियोगिसामानाधिकरण्यापिसत्वात्स्वत्त्वभावविशिष्टत्वेसंबंधविशेषानिवेशादि
त्यभिप्रायेणनित्यमात्रवृत्तिहेतुकस्थलानुधावनंअन्यथावह्निव्यापकस्यचरमक्रियाभावस्ययोःभावःचरमक्रियात्मकत्वस्यकालिकसंबंधेनहेत्वधिकरणेमहा
कालेवर्तमानस्यनविवक्षणापप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसंभवःतद्विशिष्टस्यहेतुतावच्छेदकसंयोगेनधूमाधिकरणस्याप्रसिद्धेः धूमाधिकरणपर्वतादेस्तत्समान

शि.दी० कालीनतयातत्रकालिकसंबंधेनापितद्वैशिष्ट्यासंभवादितिचात्मत्वसाध्यकपक्षेनानुधावनमफलंनचहेतुसनियामकसंयोगेनधूमसंबंधिपरमाणावेवत्वात्मक्रियावै
शिष्ट्यस्यप्रसिद्ध्यातत्रचात्मक्रियाभावरूपप्रतियोगिनोपिसत्वात्संभवेसेचविवक्षणीयप्रतियोगिसामानाधिकरण्यतादात्म्यसंबंधावच्छिन्नहेतुकस्थलानुरोधेन
हेत्वधिकरणावच्छेदेनेसत्रहेतुसंबंधित्वमात्रस्यैवविवक्षितत्वादितिवाच्यं यादृशपरमाणौकदापिधूमसंयोगोनासीत्तदीयचात्मक्रियात्मकाभाववैशिष्ट्यस्यहेतुसं
५ वंधित्वसत्वेनतमादायैवाव्याप्तिसंभवादितिचेन्नमहाकालस्यहेतुसनियामकसंयोगसंबंधेनहेतुसंबंधितयातत्रकालिकसंबंधेनचात्मक्रियात्मकाभाववैशिष्ट्य
स्यदैशिकाविशेषणतयातदभावस्यापिसत्वेनविवक्षणीयप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसंभवात् [redacted] हेतुसनियामकसंयोगस्यापिसंयोगत्वेनहेतुतावच्छेदकसंबं
धत्वात्तच्चनथापिहेतुनियामकसंयोगेनधूमहेतुकस्थले व्याप्तिरूपस्यैवनिर्वाच्यत्वेनरूपेणसंबंधतायामानाभावात्कालस्यहेतुतयाकालेधूमसंयोगस्यका
लनिष्ठधूमाधेयत्वानियामकत्वेपिधूमस्यतेनसंबंधेनकालवृत्तित्वमस्त्येवेतस्यापिसुवचत्वात्वह्निमान्धूमादित्यादौसाध्याभावमादायनाव्याप्तिसंभवकिंतुच
मेक्रियाद्यात्मकमभावमादायैवेसव्याप्तेः स्फुटतरप्रतिपत्त्यर्थमात्मत्वादिसाध्यकस्थलानुधावनस्यसाम्यकत्वाच्चेतितत्त्वज्ञानवानात्ममहाकालान्यतरत्वा
दित्यादौहेतुसमानाधिकरणानांसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकयावदभावानामेवस्वविशिष्टहेत्वधिकरणमहाकालेकालिकसंबंधे
नप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वादतिव्याप्तिः नचतादात्म्येनज्ञानव्यापकस्यात्मनोऽभावएवनकालेप्रतियोगिसमानाधिकरणः आत्मनोऽवृत्तितयाकाले
कालिकसंबंधेनाप्यवृत्तेरितिवाच्यं आत्मनः कालावृत्तित्वेकालवृत्तित्वघटितकारणत्वाद्यनुपपत्त्यातदुपगमस्यावश्यकत्वात्नित्यद्रव्याणांकालावृत्तित्वेपि राम०
महाकालभिन्नोद्रव्यत्वात्ईश्वरज्ञानभिन्नगुणत्वादित्यादावतिव्याप्तेर्वृत्तिमत्तामेवमहाकालभेदेश्वरज्ञानभेदव्यापकतयातदभावानांयावतामेवमहाकालेश्व

रज्ञानादौकालिकविशेषणताविषयितासंबंधघटितप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वादित्यतआहस्वं ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ आह एवंदलान्तरेपीतिदलान्तरेप्रतियो
गिसामानाधिकरण्यघटकप्रतियोगिमत्त्वादलेसंबंधभेदनिबंधनोदोषः कालिकादिसंबंधमादायातिव्याप्तिरूपः संबंधैक्यविवक्षयाव्यापकताघटकसंबंधप्रतियोगि
मत्ताघटकसंबंधयोरैक्यविवक्षयातथावक्तव्यत्वात् आत्ममहाकालान्यतरत्वात्महाकालभिन्नोद्रव्यत्वादित्यादौसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यनिष्ठव्याप्यता
निरूपितव्यापकताघटकसमवायदैशिकविशेषणतासंबंधेनतत्तदभावमहाकालभेदाभावादिप्रतियोगिनांकालादावदृत्तेर्नातिव्याप्तिर्भावः अत्रचयेनयेनसं
वंधेनस्वप्रतियोगित्वावच्छिन्नस्यसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतातेनतेनसंबंधेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यमभावस्यविवक्षणीयम् अमयाऽर्द्दनिमत्ता
नप्रतिमन्वेमतिमविषयकत्वादित्यादौहेतुसमानाधिकरणेनिमत्तानत्वाद्यभावस्यप्रतियोगिनंसाध्यंप्रतिविषयितासंबंधेनापिव्यापकतयातेनसंबंधेनहेत्व
धिकरणेप्सत्वाकाशयोः प्रतियोगिसामानाधिकरण्येनातिव्याप्तिः येनयेनेत्युक्तौचतथाविधसमवायसंबंधेनतथात्वात्नातिव्याप्तिः अत्रचसाध्यतावच्छेदका
वच्छिन्ननिरूपितस्वप्रतियोगित्वावच्छिन्नव्यापकताघटकसंबंधत्वेनतादृशसंबंधस्यप्रतियोगिसामानाधिकरण्यशरीरेनसांकर्येणनिवेशनयासत्वभावेसा
ध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वविशेषणवैयर्थ्यात् नहितादृशविशेषणानुपादानेगोत्वाभावमादायासंभवः संभवतिगोत्वाद्यभा ५
वानामपिहेत्वधिकरणेसर्वकृतवृत्तित्वविशिष्टस्वाभावरूपप्रतियोगिनिष्ठव्यापकताघटकदैशिकविशेषणतासंबंधेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वात्धूमवान्
वह्नेरित्यादौधूमाद्यभावस्यायोगोलकेसर्वकृतादिवृत्तित्वविशिष्टस्वाभावात्मकप्रतियोगिसामानाधिकरण्यपिपावत्व्यापकताघटकसंबंधान्तर्गतसंयोगादिनाप्रति

शि॰टी॰ योगिसामानाधिकरण्यविरहात् घटत्वाभाववान् मेयत्वादित्यादौ घटत्वाद्यात्मकाभावस्य तादृशप्रतियोगिसामानाधिकरण्येऽपि विशेष्यतासंबंधघटितसाध्यव्या
पकतावच्छेदकप्रतियोगिताकस्य घटाद्यवृत्तेर्घटत्वाभावादिप्रमायाः स्वात् तादृशसंबंधेनाभावस्य यावद्व्यापकताघटकसंबंधान्तर्गततादृशसंबंधेन घटे प्रतियोगिसा
मानाधिकरण्यविरहादतिव्याप्त्यनवकाशात् अपि तु साध्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितपर्याप्तसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकाधेयभावात्वेन
त्वेन संबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरण्यं एवं क्रमेणोपनिवेशात् व्यापकतायाः एकदेशलक्षणोपनिवेश इति यत्तु साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिका
रण्यनिवेशात् ज्ञानवानात्ममहाकालान्यतरत्वादित्यादावतिव्याप्तिः इत्थं च व्यापकतापि साध्यतावच्छेदकसंबंधघटिता ग्राह्या अत एव वह्निमान् धूमादित्यादौ
घटत्वादिना घटवृत्तित्वविशिष्टद्रव्यत्वादिना वा द्रव्यत्वादेरभावस्य समवायादिसंबंधघटितसाध्यव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकस्य साध्यतावच्छेदकसंयो
गादिसंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहेऽपि न क्षतिरिति तत्र तथा सति कालिकविशेषणतया महाकालान्यत्वविशिष्टघटादौ साध्ये कालत्वादिहेता
वतिव्याप्त्यापत्तेः तत्र महाकालान्यत्वविशिष्टघटाभावमहाकालान्यत्वाभावादीनां कालिकसंबंधेन महाकाले घटादिरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्य
इतिव्याप्त्यापत्तेः सत्त्वात् परं च महाकालान्यत्वविशिष्टोऽपि घटो महाकाले वर्तते अन्यथा सिद्धान्तलक्षणे महाकालो घटवान् कालपरिमाणादित्यादौ महाकालान्य
त्वविशिष्टघटाभावस्यैव प्रतियोगिव्यधिकरणस्य प्रसिद्धतया भयाभावघटितप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिर्वचनायासस्य निष्प्रयोजनकतापत्तेरिति दृ
तविशिष्टसाध्यकस्थले कालत्वादिः सद्धेतुरेवेति मतेन तदपि घटत्वाभाववान् मेयत्वादित्यादौ इत्यादौ घटत्वाद्यात्मकाभावस्य साध्यतावच्छेदकदैशिकवि यम॰
शेषणतासंबंधेन किंचिद्विशिष्टत्वाभावात्मकप्रतियोगिसमानाधिकरणसत्त्वादतिव्याप्तिस्तन्मते दुर्वारैव क्वचित्तेन संबंधेन भावरूपप्रतियोगिसमानाधिकरण्यवि

न्नु

वक्षणीयतया नायं दोष इति वाच्यं तथा सति भावसाध्यकसद्धेतौ निरुक्तयावदभावान्तर्गतभावरूपसाध्याभावस्य भावरूपप्रतियोगिसमानाधिकरण्यासंभवादव्याप्तेः अ
भावपदस्य भावभिन्नाभावपरत्वेऽपि संयोगाभावसाध्यकस्थलेऽपि संयोगात्मकाभावमादाय घटत्वविशिष्टपदस्योत्तरकृत्यस्यासंगत्यापत्तेः एवं साध्यतावच्छेद
कसंबंधेन व्यापकत्वादिनिवेशे सर्वत्रैव स्वादिना धूमवान् वह्नेरित्यादौ वाच्यत्वाद्यभावमादायातिव्याप्तिप्रदर्शनस्यासंगत्यापत्तेश्चेति यत्तु विशेषणताविशेषेण व्याप
कतायां नैव च संबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं संबंधेन साध्यवत्त्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाद्यभावमादाय केवलान्वयिलक्षणसंगमनमतिव्याप्तिवारणं चेति तदपि ज्ञाति
व्याप्त्यात्मत्वादिसाध्यकस्थले साध्याभावमादाय हेतुतावच्छेदकसंबंधव्याप्तिप्रदर्शनविरोधाच्चानुपादेयमेव केचित्तु प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिसा
मानाधिकरण्यनिवेशात् न प्रागुक्तातिव्याप्तिः इत्थं च व्यापकतापि तेनैव संबंधेन वाच्या अतो वह्निमान् धूमादित्यादौ संयोगादिघटितसाध्यव्यापकतावच्छेदकप्रतियो
गिताकस्य समवायादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकवाच्याद्यभावस्य हेत्वधिकरणे समवायादिना प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहेऽपि न क्षतिः नादृशाभावानां साध्यता
वच्छेदकसंबंधघटितसाध्यनिष्ठव्याप्यतानिरूपितस्वप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकत्वाभावेन निरुक्तयावदभावान्तःपातित्वान
चैवं व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे मानाभावेन तादृशाभावस्य लक्षणघटकतानुपपत्तिरिति वाच्यं संयोगेन घटत्वेन पटो नास्तीत्याद्यनु
भववलात् तादृशाभावप्रतियोगितायामपि संबंधस्यावच्छेदकत्वात् अनुभवानारोहे समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायामपि संबंधस्यावच्छेदकत्वासिद्धेः अथ
बाधबुद्धिप्रतिबंधकतायाः संबंधविशेषनियन्त्रितत्वानुरोधेन समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमावश्यकं
अन्यथा एकैकविधघटाद्यभाववतां तस्य संयोगसमवायादिरूप निखिलसंसर्गावगाहितत्प्रतिबंधकत्वप्रसंगात् न च संयोगादिसंबंधावच्छिन्नघटादिप्रकारकबुद्धिं

शि०

प्रतिवस्तुकगमासंयोगादिसंबंधेनघटादिमत्ताविरोधीयोऽभावस्तज्ज्ञानत्वेनप्रतिबंधकत्वात्तोक्तातिप्रसंग इतिवाच्यं वास्तवतादृशाभावज्ञानत्वादिनाप्रतिबंधकत्वेघटाभा
वत्वादिनापदार्थोनावगाहितज्ञानस्यघटादिमत्ताज्ञानाविरोधित्वप्रसंगात्तस्मात्तत्संसर्गकविशिष्टबुद्धौतत्तत्संसर्गावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वावगाहिज्ञान
त्वेनैवप्रतिबंधकतायाचकत्वमतयासमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितायांसंबंधस्यावच्छेदकतासिद्धिरितिचेन्नर्हिघटत्वविशिष्टपटाद्यवगाहिज्ञानघटत्वादिनापदा
घभावज्ञानयोरपिप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावसत्वात्तादृशप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावस्यसंबंधविशेषनियंत्रितत्वात्तद्रोधेनव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितायाअपिसंबं
धावच्छिन्नत्वावश्यकत्वात्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाव[redacted]ज्ञानस्याप्रतिबंधकत्वेबाधग्रंथेउपनीतकांचनमयत्वादिनावह्न्याद्यनुमितिविरोधित्स्याकांचनमयत्वावच्छि
न्नप्रयोगिताकवह्न्याभावस्यहेत्वाभासत्वोक्तेरसंगत्यापत्तेरित्यलमप्रस्तुतविचारेणेतिवदंति तदपिनसाधीयः निखिलाभावस्यकिंचिद्विशिष्टस्वाभावनिष्ठप्रतियोगि
तावच्छेदकीभूततद्देशिकविशेषणतासंबंधेनतादृशप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वेव्यभिचारेणव्याप्तेः भावत्प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनप्रतियोगिसामाना
ष धिकरण्यनिवेशेचनिखिलव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानामेवमृतेनिखिलसंबंधानामेवैकैकत्वादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकतयाक्वचिदपिहेत्वधिकरणे
संयोगविषयित्वादिरूपसकलसंबंधेनप्रतियोगिनोः वृत्तेरसंभवात्पत्तेः प्रकारांतरात्तसणोर्वगौरवादिति स्वरूपाक्तव्यमनुपादायपसाध्यतावच्छेदकव्याप्यप्रतियोगि
ताकस्याभावस्यनिवेशेउपपत्त्यावच्छिन्नसाध्यकेव्यभिचारेणव्याप्तिरुक्तानद्रूपसामान्याभावादिसाध्यकेप्राचीनमतेविरुद्धेपृथिवीत्वादिहेतावित्यत्र किंवा
ऽनेनग्रंथेनसत्तिनत्रापिरूपाद्यात्मकाभावस्यध्वंसत्वप्रागभावादिरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वेनातिव्याप्तिसंभवादिमाशंकापरिहाराय तत्स्वस्वमताभिप्रा १४०
येणलक्षणत्वमेवाह रूपादीति यथोक्तलक्षणेऽतिव्याप्तिशंकयानुनेतदंग्रंथावतारः तत्रपृथिव्यन्यत्वाद्यभावस्यापिपावदंतर्गततया तस्य पृथिव्यांप्रतियोगिसामानाधि

करण्यसंभवेनातिव्याप्त्यनवकाशात यत्तु उत्पत्तिकालावच्छेदेनरूपसामान्याभावस्यपृथिव्यांमपिसत्वेनतत्पृथिव्यन्यत्वाभावस्यरूपसामान्याभावव्यापकतावच्छेदकप्रतियो
गिताकत्वेनप्रसिद्धिसंभवादिकांप्राचीनमतावतरणायग्रंथेतत्स्वाभिमानितातदस्सज्ञानापथोक्तलक्षणेऽतिव्याप्तिशंकानिराकरोति रूपादीति सद्धेतुरेवेति यादृशाभा
पृथिव्यन्यत्वाभावस्यलक्षणघटकत्वोपपत्तिस्तादृशीसाध्यवतिहेतुसत्ताया अव्याप्यकतयासद्धेतावेवसर्थइतिव्याख्यानं तदनुपादेयमेव तादृशाशंकितुः
पृथिव्यांरूपसामान्याभावसत्वे विप्रतिपत्त्या वेवातिव्याप्तिशंकासंभवेनाद्येपृथिव्यांरूपसामान्याभावव्यवस्थापनोपयोगिकोक्तानुत्पन्नातसंगत्यापत्तेः प्रलये मु का
हाप्रलये परमाणूनांनित्यतयातत्रोत्पत्तिकालावच्छेदेनरूपसामान्याभावासंभव इतिभावः यद्यपिपाकादुपनाशोत्पत्तिकालेपूर्वरूपात्मकप्रतिबंधकसत्वेनरूपो
[illegible]तानुत्पादेन इदानीमपिपरमाणौरूपसामान्याभावसंभवः तथाप्यविनश्यदवस्थस्यरूपस्यरूपप्रतिबंधकत्वेपूर्वरूपना
शोत्पत्तिक्षणएवपाकजरूपोत्पत्तिसंभवइत्यभिप्राये णप्रलयपर्यंतानुधावनं उत्पत्तिकालइति स्वावयविद्व्यस्यजन्यतयाप्रलयेऽसत्वात्तदवच्छेदेनतत्राभावा
संभवइतिभावः तत्सत्वात्तद्रूपादिसामान्याभावसत्वात नतुसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यात्यंताभावात्मकतयाध्वंसप्रागभाववत्सुतत्क्षिकालाव
च्छिन्नावयविनिरूपध्वंसवत्तिमलयावच्छिन्नपरमाणौकथंरूपसामान्याभावसंभवः ध्वंसप्रागभावयोरत्यंताभावविरोधित्वादिसाशंकानिरस्यतिनत्वेति प्रतियो
गिवदिति यथाप्रतियोगिनंएककालावच्छिन्नैकदेशावृत्तित्वंरूपस्यात्यंताभावविरोधितानथात्वध्वंसप्रागभावयोरपिस्वात्यंताभावविरोधित्वेतितेनेत्यर्थः
मानाभावादिति नतुरूपध्वंसप्रागभावावच्छिन्नाधिकरणेनदत्यंताभावस्यहत्तौप्रमाणाभावः घटादुत्पत्तिक्षणेतन्नष्टितीयक्षणेचतत्सत्वासंभवेनतद्
त्तित्वेनरूपात्यंताभावप्रत्यक्षस्यनुनरासंभवोतद्वितीयादिक्षणावच्छेदेनरूपस्येवतस्य सत्तादभावीयविशेषणतायाअसत्त्वेनतज्ज्ञीयक्षणोऽदावपितादृशाप्र

शि॰टी॰ सत्त्वासंभवात् अनुभवे विप्रतिपन्नस्य प्रत्यक्षप्रमाणमुद्राव्यनिरसितुमशक्यत्वात्त्व अनुमानं चाप्रयोजकमिति ध्वंसप्रागभावयोरत्यन्ताभावविरोधित्वं मर्यादायातमित्य
तत्राह अतएवेति ध्वंसप्रागभावयोरत्यन्ताभावाविरोधित्वादेव अनयोश्च रूपाभावे पूर्वापरदशायां रक्तेऽमध्ये श्यामदशायामर्थः रक्तं रूपं नास्तीति प्रत्यय इति ध्वंसप्रागभाव
योरत्यन्ताभावविरोधित्वेन पूर्वरक्तध्वंसभाविरक्तप्रागभावयोः सत्त्वेनासंभवाभावावगाहिन्याः प्रमात्मकतादृशप्रतीतेरुपपत्तेरिति भावः एवं रक्तं रूपं नास्तीति प्र
त्ययः ध्वंसादीत्यादिना प्रागभावपरिग्रहः पूर्वापरेति यत्र पाकादेव घटादौ रक्तरूपनाशानन्तरं रूपान्तरमुत्पन्नं तन्नाशानन्तरं च रक्तान्तरं न तत्राशान्तरोत्पन्नरूपान्तरना
शानन्तरं रक्तोत्पत्तेस्तेन तत्र मध्यदशायां रक्तं रूपं नास्तीति प्रतीत्यापत्तेरित्यर्थः एतेन भवन्मते रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकात्यन्ताभाववत्तादशायामेव ध्वंसप्राग
भावावेतादृशप्रतीतिविषयौ अनयो रक्तसमानकालीनौ पूर्वापररक्तध्वंसप्रागभावौ च न तथाविधाविति नातिप्रसंग इति निरस्तं तादृशध्वंसप्रागभावयोरेव रूपा
तदृशायां तादृशप्रतीतिनियामकतया तयोरपि तथात्वस्वीकारस्यावश्यकत्वात् तत्र मध्यरक्तध्वंसप्रागभावयोस्तथात्वस्वीकारे पूर्वापररक्तदशायां तादृशप्र
त्ययापत्तेः अथ रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन ध्वंसादिरेव तादृशप्रतीतिविषयः इत्थं च रक्तरूपदशायां लौकिकप्रत्यक्षात्मकतादृशप्रत्ययस्यापाद्यत्वे अनु
५४ मित्यात्मको वा आद्ये रक्तरूपप्रत्यक्षसामग्र्या रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन तदभावप्रत्यक्षप्रतिबन्धकत्वान्नापत्तिः अन्यथा रूपान्तरकालावच्छेदेन तद्देशे रक्तत्वा
वच्छिन्नात्यन्ताभावस्यैव तदानीं धर्मिणि घटितसंनिकर्षानन्तर्हिततया प्रत्यक्षापत्तेः विशेष्यघटितसंनिकर्षत्वेन संनिकर्षस्याहेतुत्वात् रक्तरूपग्रहप्रतिबन्धकदोषा
दिसत्त्वेन तादृशप्रत्यक्षस्येष्टत्वात् नान्त्यः तद्रूपावच्छिन्नव्याप्यवत्तानादिसत्त्वे आनुमानिकतथाविधप्रत्ययस्येष्टत्वात् न च तादृशप्रत्ययस्य प्रमात्वापत्तिः भवन्मते राम॰
पि तथाविधात्यन्ताभावस्य प्रमाणत्वेनेष्टापत्तेः यदा च तत्र रक्तं रूपं तत्कालावगाहिन इदानीमत्र रक्तं रूपं नास्तीति प्रत्ययस्य प्रमात्वं पुनरशक्यापादनं तादृशप्रत्ययेन रक्त
तत्सत्तानादृशप्रत्ययस्य

स २

ठ २

त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन तत्कालावच्छिन्नत्वावगाहनात् यदा च तत्र रक्तं रूपं न तत्कालावच्छेदेनैव ध्वंसप्रागभावयो रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्वीकारेण तादृ
शविषयबाधात् धर्मोपलक्षिताभावांशे तत्कालावच्छिन्नत्वावगाहिप्रत्ययस्य प्रमात्वं पुनरिष्यत एव न च तद्धर्मिनिष्ठध्वंसादेस्तत्कालावच्छेदेन रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकत्वकल्पने किं वा तत्कालावच्छेदेन तत्र धर्मिण्येव रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकात्यन्ताभावकल्पने इत्यत्र विनिगमनाविरहात् ध्वंसाद्यधिकरणे अत्यन्ताभावसिद्धि
र्निष्प्रत्यूहैवेति वाच्यं ध्वंसप्रागभावाधिकरणेऽत्यन्ताभावाकल्पने ध्वंसादेरतिरिक्तात्यन्ताभावाकल्पनेन लाघवात् रक्तरूपात्यन्ताभावस्य तन्मते रक्तरूपध्वंसात्य
न्ताभावसमनियततया तस्यैव ध्वंसात्यन्ताभावत्वात् एवं तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्याव्याप्यवृत्तित्वोपगमे विशेषाभावानामेकाधिकरणे विशेषावच्छेदेन
सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंभवात् अतिरिक्तसामान्याभावासिद्धिप्रसङ्गः एवमेकस्यैवाभावस्याधिकरणविशेषकालविशेषरूपवृत्तित्वावच्छेदेन घटत्व
पटत्वादिरूपनिखिलधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंभवेनाभावभेदविलोपप्रसङ्गः एवं रक्तानधिकरणकालावच्छेदेन रक्तध्वंसादेः रक्तत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताक
त्वोपगमे तत्समानाधिकरणतत्समनियतध्वंसान्तरस्य तत्समानाधिकरणैकत्वादेरेव तादृशकालावच्छेदेन तत्कल्पने नव्यारोपविनिगमनाविरहप्रसङ्गश्चेति ध्वंस
प्रागभावाधिकरणेऽत्यन्ताभावकल्पनमेवमाप्य अथैतादृशयुक्त्या रक्तध्वंसादिमतीतरत्यन्ताभावसिद्धावपि रूपध्वंसादिमत्यां पृथिव्यां रूपत्वावच्छिन्नाभावो नि
र्युक्तिक एवेति चेत् रूपोत्पत्तिद्वितीयक्षणे पुनस्तदधिकरणे सामान्यसामग्रीबलाद्रूपान्तरोत्पत्तिवारणाय रूपप्रतिरूपत्वावच्छिन्नाभावस्य हेतुत्वं कल्प्यते एवं च उत्प
त्तिकाले पाकाद्रूपनाशोत्पत्तिक्षणे च रूपत्वावच्छिन्नाभावास्वीकारे तत्र रूपानुत्पादप्रसङ्गः रूपोत्पादानन्तरं रूपसामान्यस्य पुनरुत्पादः प्रागभावे हेतुतया दुर्वारः रूप
वत्यपि पाकजन्माविरूपप्रागभावसत्त्वात् न चैवमपि पृथिव्यां रूपात्यन्ताभावो नियुक्तिकः यत्कालावच्छेदेन तत्र रूपात्यन्ताभावोऽभवनाखीकियते तत्कालावच्छेदेन रूपप्राग

शि०दी० भावेद्रूपत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्वीकारेणैवोपपत्तेरितिवाच्यं दृन्नोत्तरत्वात् इदंत्वविधेयकानुपपत्तेः कुमारिकालावच्छेदेनघटादौ रूपत्वावच्छिन्नाभावसि
द्धावपिप्रलयकालावच्छेदेनपरमाणौतत्त्वेमानाभावः एवंरूपप्रतिरूपत्वावच्छिन्नाभावहेतुत्वमेवनकल्प्यते स्पर्शोत्पत्त्यनुरोधेनावश्यकल्पनीयस्पर्शसा
मान्याभावस्यतद्धेतुतयैवद्रूपप्रतिरूपानुत्पत्तेः शक्यवारणत्वात्तेवायोस्पर्शोत्पत्त्यनंतरंस्पर्शोत्पत्तिवारणायस्पर्शप्रतिरूपाभावहेतुतायाश्चशक्यत्वात्स्पर्शा
६ भावहेतुतायाश्चावश्यकत्वात्तन्नचरूपेप्रतिस्पर्शाभावहेतुत्वेपत्रपाका पमत्वेस्पर्शनाशात्तत्रस्पर्शोत्पत्तिकालेरूपानुत्पत्तेस्तारप्रसंगइतिवाच्यं एकना
नीयस्यैवाग्निसंयोगस्यरूपरसगंधस्पर्शनाशकत्वयास्पर्शनाशकालेरूपनाशस्यावश्यकत्वादितिएवंध्वंसप्रागभावाधिकरणेसामयिकात्यंताभावानभ्यु
पगंतृमतेनात्दृशात्यंताभावोनतदनधिकरणेकल्प्यतेअन्यत्राधिकरणेनात्दृशाभावकल्पनामपेक्ष्यलाघवादेकैकेष्वतद्धर्मावच्छिन्नवद्देशेषुतद्धर्मावच्छिन्न
प्रतियोगिताकत्वकल्पनेनैवोपपत्तेरितिध्येयं तत्सामानाधिकरण्यं प्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्वविशिष्टेति स्वप्रत्राभावेप्रतियोगिसामानाधिकरण्य
ग्राह्यमेव हेत्वधिकरणावच्छेदेनेति हेतुतावच्छेदकसंबंधेनयद्धेतुतावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणंतत्सामान्यांतर्भावेनेत्यर्थः तेनवह्न्याद्यभावस्यधूमावयवा
द्यवच्छेदेनद्रव्यविशिष्टसत्त्वादिमादौ द्रव्यत्वाद्यभावस्यगुणाद्यवच्छेदेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहेपिनक्षतिः पर्वतादेःकालोपाधित्वानभ्युपगमे
धूमवत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाद्यभावस्यक्वचिदपिप्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्योपपादयितुमशक्यतयाधूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्त्यप्रसक्तेर्दर्शि
तविवक्षायाःस्थूलार्थतप्रयोजनमाह तेनगोत्वेति तद्वानगवादिमति कालिकसंबंधेनगोत्वादिनागवादौ साध्येप्रलयांतर्भावेनाभिचारिणिगोत्वादि २म०
हेतौलक्षणाघटकानांगोत्वाद्यवच्छिन्नाभावानांगोत्वादिमतिएतत्कालेगवाद्यनधिकरणदेशावच्छेदेनमहाकालेचप्रलयावच्छेदेनवर्त्तमानतयाप्रतियोगि

सामानाधिकरण्यमक्षतमेवएवंदैशिकविशेषणताविशेषेणगवादिव्यापकप्रलयान्यत्वादेरभावोपितेनसंबंधेनप्रलयान्यत्वादिमतिमहाकालेकालिकसंबंधेन
वर्त्तमानतयाप्रतियोगिसमानाधिकरणएवप्रतियोगिसामानाधिकरण्यघटकीभूताभावहेतोसंबंधविशेषानिवेशादिमनिव्याप्तिःस्यात्तन्निरुक्तविवक्षणेवस्व
विशिष्टयावद्धेत्वधिकरणांतर्गतप्रलयांतर्भावेनतादृशाभावानांप्रतियोगिसामानाधिकरण्यंनत्वप्रतियोगिनोः हेतोरिति सप्तम्यर्थः गवादिव्यापकस्यवत्वस्य
त्वादेरभावस्याभावस्वरूपस्यध्वंसादिरूपस्यचेत्कालेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्यंतत्रतस्याहतेरित्यतोमहाकालेवेत्युक्तंमहाकालेचकालिकसंबंधेनहेतोस्त
थात्वमक्षतमेवगोसाध्यकाह्वलेसाध्यव्यापकतावच्छेदकतत्त्वप्रलयान्यत्वविशिष्टत्वाद्यवच्छिन्नाभावमादायातिव्याप्तिवारणेनसंभवतीतिस्फुटीकरणायतत्तद्
यावच्छिन्नसाध्यकस्थलेप्यतिव्याप्तिमाह यत्रकालत्वमित्यादि अथैतादृशविवक्षापेक्षयालाघवात्प्रतियोगिसामानाधिकरण्यघटकाभावीयहेतौदैशिकवि
शेषणताविशेषसंबंधावच्छिन्नत्वमेवनिवेश्यतांनतथासतिदैशिक[redacted]विशेषणताविशेषसंबंधेनप्रलयान्यत्वादेरभावस्यप्रतियोगिसामानाधिकरण्यवि २६
रहेणातिव्याप्त्युद्धारसंभवात्तन्नचैवंवह्निमान्धूमादित्यादौकालिकसंबंधेनहेत्वधिकरणेहेतोरेवप्रलयत्वादिनाद्रव्यत्वादेरभावस्यदैशिकविशेषणतयाहेतु वृत्तित्वा
भावादव्याप्तिरितिवाच्यंहेतुसामानाधिकरण्यशरीरेपिअभावीयहेतौदैशिकविशेषणताविशेषसंबंधावच्छिन्नत्वस्यनिवेशनीयत्वात्तावतापिलाघवस्यानपायादिति
नचदैशिकविशेषणताविशेषेणप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविवक्षणेपिद्रव्यस्थलेव्याप्तिव्याप्तिप्रसंगेलयान्यत्वाभावस्यप्रलयमात्रहेतोरभावमात्राधिक
रणकतयाप्रलयान्यकाधिकरणस्वरूपत्वात्तस्यप्रलयान्यत्वरूपप्रतियोग्यधिकरणपरमाण्वादौहेतोरितिवाच्यं एवमपिप्रलयान्यकालत्वप्रकारकप्रमाविशे
ष्यत्वादेरभावस्यप्रलयानितिरिक्तगगनादावपिवर्त्तमानस्यप्रलयानात्मकतयाप्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्यदुरुपपादतयानिव्याप्यनचकाशात्मेवं दैशिकविशेष

शि·टी० णतया प्रतियोगिसामानाधिकरण्यनिवेशेपि दैशिकविशेषणतासंबंधेन प्रलयाद्वृत्तिसाध्यके कालत्वादिहेतावतिव्याप्तिर्दुर्वारैव तत्र प्रलयमात्रस्य व्यभिचाराधिक
रणतया साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यं प्रतिव्यापकतावच्छेदिकाया हेत्वभावप्रतियोगिताव्यापकताघटकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य तस्य प्रलयमात्रवृत्तित
याप्रलयात्मकत्वात्रिरुक्तरीत्यैव प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् इतरसंबंधावच्छिन्नाभावस्य प्रलयानात्मकत्वेपि प्रलयात्मवृत्तितयाऽप्रसिद्धतया तामेव प्रतियोगिसमाना
धिकरणत्वादिति निरुक्तविवक्षणमावश्यकं एतद्दूषियेत्यैव प्रलयावृत्तिसाध्यकानुधावनं ग्रंथकृता इति वक्तव्यं प्रलयादिमात्रवृत्तेरभावस्य प्रलयाद्यनात्म
कत्वेपि दर्शितस्थलेषूक्तविवक्षामन्तरेणातिव्याप्तिवारणमशक्यं प्रलयान्यत्वादेरभावस्यापि स्वप्रतियोगिनिष्ठव्यापकताघटकस्वरूपविशेषसंबंधेन प्रल
यात्मकतानाध्वंसान्तर्गतयत्किंचिद्ध्वंसवृत्तित्वविशिष्टस्वाभावरूपप्रतियोगिनोऽधिकरणे ध्वंसान्तरे तस्य प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् यत्किंचिद्ध्वं
सान्यत्वाभावस्य यत्किंचिद्ध्वंसमात्रवृत्तेस्तद्ध्वंसवृत्तित्वविशिष्टस्वाभावाधिकरणे ध्वंसान्तरे सत्वेपि कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्वाभा
वस्य स्वाधिकरणध्वंसावच्छेदेन स्वाधिकरणेपि सत्वेन तत्रैव तत्प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् प्रलयान्यत्वविषयकत्वोपलक्षितप्रमाया विषयता
संबंधेन केवलान्वयितया तादृशसंबंधावच्छिन्नतादृशप्रमाभावाप्रसिद्धिः प्रलयान्यत्वविषयकत्वविशिष्टप्रमाभावस्य प्रलये प्रसिद्धावपि प्रलये प्रलय
तस्य विषयकप्रमारूपप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् प्रलयाविषयकप्रमाभावस्य च जन्यप्रमामात्रप्रतियोगिकतया कालिकाव्याप्यवृत्तित्वेन प्र
तियोगिसमयपितत्क्षणकालावच्छेदेन वृत्तेस्तादृशाभावमादाय नातिव्याप्तिवारणसंभवात् उक्तविवक्षणे तु प्रलये प्रलयाविषयकप्रमाभावस्य विषयत ए५०
या प्रतियोगिसमानाधिकरण्यविरहादतिव्याप्तिवारणसंभवः एवमुक्तरीत्यास्यादृत्वाभाववानमेयत्वादिमादावप्यव्याप्तिर्बोध्या हेतुमतिप्रलयपर इति हे

तुमत्सामान्यान्तर्गतप्रलयान्तर्भावेनेत्यर्थः तत्समानाधिकरणाभावात्मकत्वादिरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावात् अत्र गवादेरभावस्येत्यनुषज्यते हे
तुमतीत्यवैशिष्ट्यनिवेशनफलमाह स्वविशिष्टेति सांप्रदायिके ईश्वरसंयोगसामान्याभावानभ्युपगमात् सद्धेतुत्वार्थकपिसंयोगाभावप्रतियोगितात्वधाव
न सकलहेत्वधिकरणवृत्तित्वेपीति नित्यगुणादौ केनापि संबंधेन कपिसंयोगासत्वादिति भावः एतेन हेत्वधिकरणसामान्यान्तर्भावेन प्रतियोगिसमाना
धिकरण्येपीति नित्यगुणादौ केनापि संबंधेन कपिसंयोगासत्वादिति भावः एतेन नासीमिसर्विन नाव्याप्तिरिति नित्यगुणादेः स्वविशिष्टत्वाभावात् दंत

शि०दी० तियोगिसामानाधिकरणत्वात् गोत्वाद्यभावस्य तत्प्रतियोगित्वं च धूमाभावेन जलवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावो नास्तीति प्रतीति नियामकस्याभावाधिकरणकाभा
वप्रतियोगिकाभावतयाधिकरणीभूतधूमाभावस्वरूपत्वात् जलवृत्तित्वविशिष्टस्यापि गोत्वाभावस्य शुद्धविशेष्यानतिरिक्तत्वादित्याशंक्य जलवृत्तित्वविशिष्टगो
त्वाभावाभावस्य धूमाभावानतिरिक्तधूमाभावस्वरूपत्वे प्रतिक्षिपति न लेत्यादिना नच धूमाभावस्य स्वप्रतियोगिनिष्ठव्यापकताघटकपावत्संबंधान्तर्गतसंयोग
संबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहात्कथमतिव्याप्त्याशंकेति वाच्यं जलवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावत्वावच्छिन्नाभावस्याप्युक्तयुक्त्या धूमाभावस्वरूपतायां
भवात् संयोगसंबंधेन द्रव्यात्मकप्रतियोगिनैव सामानाधिकरण्यसत्वात् न चैवं जलवृत्तित्वस्यैव तत्प्रतियोगितस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकत्वे वृत्तित्वे वैशिष्ट्याकां
तत्वात् तस्य च धूमाभावविशिष्टसकलवह्निमन्निष्ठत्वेन नाभावात्तान्निव्याप्तिः प्रसक्त्यनुपरिचयजलवृत्तित्ववैशिष्ट्यस्यान्तरत्वघटकीभूतभेदप्रतियोगिनि गोत्वाभा
वत्वावच्छिन्नएव विशेषणतत्वस्य नत्वावच्छिन्नविशेषणत्वस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकमिति जलवृत्तित्वस्यापि तत्प्रतियोगित्वमित्युच्यते तदा तादृशाभावस्य वि
शिष्टाभावात्मकतया स्वसमानत्वरूपप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टगोत्वाभावाधिकरणे धूमाभावाधिकरणकत्वानुपपत्तिरिति वाच्यं जलवृत्तित्वस्य धूमाभावविशि
ष्टपादृशहेत्वधिकरणे नियमतो वह्नेतादृशव्यभिचाराहितस्थले धूमाभावात्मकनिरुक्तविशिष्टाभावप्रतियोगित्वस्य सामानाधिकरण्यमादायातिव्याप्तिमाश
ङ्क्य जलवृत्तीत्यादिग्रंथस्यावतारणीयत्वात् न च तादृशान्तराभावस्य धूमाभावस्वरूपताप्रतिक्षेपपरत्वे जलवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावस्याभावइति ग्रंथासंगतिरेवेति
वाच्यं एतादृशग्रंथस्यापि गोत्वाभावप्रतियोगिकाभावत्वेन रूपेण जलवृत्तित्वविशिष्टतादृशान्तरत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावपरत्वात् न चैवमप्ययोगो
लकभेदाद्यभावस्यायोगोलकत्वादिरूपभावात्मकस्य स्वनिष्ठजलवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावाभावस्वरूपताविरहात् तस्य प्रतियोगिसामानाधिकरण्यपघटनेदस्य

निव्याप्त्यप्रसक्तिः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन व्यापकतायां लक्षणघटकत्वे प्रागेव दूषितत्वात् नायोगोलकान्यत्वाद्यभावस्य लक्षणघटकत्वसंभवइति वाच्यं अयो
गोलकभेदाभावादेरपि पर्वतादित्वविशिष्टस्वाभावरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसंभवात् न चैवं धूमाभावस्य गोत्वाभावाद्यप्रतियोगिकत्वेपि पर्वतवृ
त्तित्वविशिष्टस्वाभावरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वादतिव्याप्तितादवस्थ्यमिति वाच्यं तादृशप्रतियोगिनः स्वप्रतियोगिनिष्ठव्यापकताघटकप
त्संबंधान्तर्गतसंयोगादिना सामानाधिकरण्यविरहात् घटत्वाभाववान् पत्वादिसाध्यकपिघटत्वाभावादिप्रकारकप्रमायाश्चाभावस्य पावद्व्यापकताघटकसंबं
धान्तर्गतविशेष्यतासंबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहेण निव्याप्त्यनवकाशात् न चैवं जलवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावत्वावच्छिन्नाभावस्य धूमाद्यभावस्व
रूपतया संयोगेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यसंभवे पि धूमवत्वादिप्रकारकप्रमाभावस्य पावद्व्यापकताघटकसंबंधान्तर्गतविशेष्यतासंबंधेन प्रतियोगिसा
मानाधिकरण्याभावाद्धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्त्यप्रसक्त्या तादृशाभावस्य धूमाभावस्वरूपताप्रतिक्षेपोयुक्तइति वाच्यं तादृशाभावस्य तत्स्वरूपत्वे तुल्ययु
क्त्या धूमवत्वादिप्रकारकप्रमाभावनिष्ठस्य जलादिवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावत्वमतत्प्रकारकप्रमान्यतराभावस्य तत्स्वरूपतया तत्प्रकारकप्रमायाश्चापि तत्प्र
तियोगित्वे न तयेव समं विशेष्यतासंबंधेन तादृशाभावस्य सामानाधिकरण्यसत्वादतिव्याप्तिप्रसक्तेरिति नन्वेवमपि धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिर्दुर्वारैव धूमा
द्यभावस्य धूमात्वादिना प्रमेयसामान्याभावस्य प्रतियोगितत्वेन तदभिन्नत्वोपगमात् प्रमेयमात्रस्यैव तत्प्रतियोगितया परिचय धूमत्वादिना प्रमेयं नास्तीति प्रतीतेः
धूममात्रस्यैव प्रतियोगित्वग्रहः न च प्रमेयान्तरस्य तथा प्रतियोगिसामानाधिकरण्येपि वाच्यं न्यूनवृत्तिसमानाधिकरणधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिता
निवेशानीयायावत्प्रमेयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकविधधूमत्वाद्यवच्छिन्नैव तादृशधर्मानवच्छिन्ना धूमादिमात्रवृत्तिप्रतियोगिनैव तदाश्रयसामानाधिकरण्यं
४ यद्यपि तादृशाभावस्य धूमाभावस्वरूपत्वेपि जलसंयोगि सिन्धुमत्वादिसाध्यके जलत्वात् सामानाधिकरण्येन जलादिवृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावत्वान्यतराभावस्य तत्स्वरूपत्वेन तस्य जलपदं
४ अतिव्याप्तिरसंभव तथापि प्रतीत्यानिप्रसंगेनाधिकरणधर्मावच्छिन्नजलत्वाद्यभावस्य वृत्तित्वेन रजि नादृशाभावानां स्वप्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहात् नातिव्याप्तिः

शि॰टी॰ वन्नायोगोलकाद्यंतर्भावेनेतिमन्तव्यं तेन धूमाभावस्य वह्निधर्मोभयत्वावच्छिन्नाभावसमनियततया तद्भिन्नत्वेन वह्नेरपि तदभावप्रतियोगितयाऽयोगोलका
न्यत्वाभावस्यायोगोलकान्यवृत्तित्वविशिष्टाकाशाभावाभावसमनियतत्वात् तद्भिन्नत्वेनाकाशाभावस्य तत्प्रतियोगितया धूमवत्त्वादिप्रकारकप्रमाभावस्य धू
मवद्विशेष्यकत्वविशिष्टद्रव्यत्वादिप्रकारकप्रमाभावसमनियततया द्रव्यत्वप्रकारकप्रमायाश्चापि तत्प्रतियोगित्वेन धूमपदार्थस्य स्वरूपत्वं तदुभयत्वावच्छिन्नाभा समवल
वसमनियतत्वेन तन्मात्रस्यैव प्रतियोगितया हेतुसमानाधिकरणानादृशाभावानां स्वविशिष्टयावद्धेत्वधिकरणान्तर्भावेन दर्शितप्रतियोगिभिः सामानाधिक
रण्यमक्षतमेवेत्यतिव्याप्तिः अथ साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदिकायाः प्रतियोगितायास्तन्निरूपकाभावानां स्वविशिष्टयावद्धेत्वधिकरणावच्छेदे
न तत्तत्प्रतियोगितायाश्च सामानाधिकरण्यं विवक्षणीयमिति नातिव्याप्तिरिति चेत् तर्हि तादृशी या या प्रतियोगिता तत्तदाश्रयसामानाधिकरण्यपर्यवसानं यावद् अंगते
धिकरणान्तर्भावेन तत्त्वमित्येतावतैव सामञ्जस्ये अभावपाव[illegible]त्वस्य तत्तत्प्रतियोगितानिरूपकत्वस्य हेतुसामानाधिकरण्य[illegible]विशेषणस्य हेत्वधिकरणे च स्ववि
शिष्टत्वविशेषणस्य च वैयर्थ्यप्रसंगः एवं सर्वत्र हेतुसमानाधिकरणमुभयत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावमादाय लक्षणासमन्वयसम्भवाद्धिकरणधर्मा
वच्छिन्नाभावस्याप्रामाणिकत्वेपि कुतो निवेशितेन तादृशव्याप्तिलक्षणशंकायां प्रतियोग्यवृत्तित्वेत्यादिनाऽतादृशाभावस्य न संगत्यापत्तिः एवं नलहृदत्वविशि
भया ष्टगोत्वाद्यभावस्य जलत्वाभावस्वरूपतावत् धूमाभावाधिकरणकधूमवद्वृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावद्रव्यान्यत्वाभावस्य धूमाभावस्वरूपतया व्यापकतावच्छेदकपा
वत्संबन्धेन तादृशाभावस्य हेत्वधिकरणावच्छेदेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्त्वाद् धूमवान् वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिश्च अयतो लक्षणान्तरमाह यत्समानाधिकर एम॰
णानामिति अत्रापि यत्तत्पदयोः पूर्ववद्धर्मावच्छिन्नपरतावोध्या वह्निमान् धूमादित्यादौ साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताका

भावावह्नित्वादिना घटाद्यभावा एवमेषां स्वविशिष्टयावद्धेत्वधिकरणान्तर्भावेन वह्नित्वादिरूपप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसमानाधिकरणतया लक्षणसमन्वयः अ
त्रापि प्रतियोगिसमानाधिकरण्यनिवेशे उक्तक्रमेण धूमवान् वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिरतः प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यनिवेशः तथा च धूमाद्यभा
वानां वह्निधर्मोभयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताऽप्यवध्यादिना सामानाधिकरण्यसत्त्वेपि प्रतियोगितावच्छेदकीभूततादृशोभयत्वाद्यवच्छिन्नसामानाधिकरण्याभावा
नातिव्याप्तिः एवं तादृशाभावाधिकरणकधूमवद्वृत्तित्वविशिष्टगोत्वाभावद्रव्यान्यत्वाभावस्य धूमाभावस्वरूपत्वेपि तादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकधूमवद्वृत्ति
त्वविशिष्टत्वावच्छिन्नेन समं तादृशाभावस्य स्वविशिष्टहेत्वधिकरणान्तर्भावेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविरहान्नातिव्याप्तिः द्रव्यत्वेन धूमो नालीसादिप्रतीती ना
वद्रव्यत्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वं न भासते अपि तु धूमत्वादेरेव द्रव्यत्वादेस्तु तत्तद्व्यक्तिविशेषणतयैव धूमादेरुभासनं स्मृतपदेन तत्तादृशप्रतीति
विषयाभावस्य धूमाभावादिसमनियततया तत्प्रतियोगितावच्छेदकं द्रव्यत्वादिकमपि धूमाद्यभावप्रतियोगितावच्छेदकमिति प्रतियोगितावच्छेदकावच्छि
न्नसामानाधिकरण्ये विवक्षणेप्यतिव्याप्तेरुद्धीनेत्याशंकापानावकाशः एतेन धूमकालावच्छिन्नधूमवद्वृत्तित्वविशिष्टस्य वह्नित्वरूपेणयोः भावत्वस्य धू
६९ माभावसमनियततया वह्नित्वमपि धूमाभावप्रतियोगितावच्छेदकमित्ययातं वह्नित्वेन धूमवद्वृत्तित्वविशिष्टेनालीसादौ तादृशधूमवद्वृत्तित्वविशिष्टत्वस्यै
वप्रतियोगितावच्छेदकत्वावगाहनोपगमात् अन्यथा धूमवद्वृत्तिर्वह्निमति धूमन्नमेव वह्नित्वरूपप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टवह्निरूपप्रतियोगिसत्त्वेन ता
दृशप्रतीत्यनुदयप्रसंगात् अतएव च तादृशवशिष्टमहितस्यैव वह्नित्वस्य तथात्वेनावनापि न क्षतिः प्रतियोगितावच्छेदकपरस्य प्रतियोगितावच्छेदक
तापर्याप्त्यधिकरणपरत्वात् अन्यथैवमपि घटभिन्नत्वेन धूमघटान्यतरं नास्तीत्यनेकघटधूमान्यतरत्वमात्रस्य न प्रतियोगितावच्छेदकत्वभाने धूमसत्त्वेपि घटवति तादृशा

१ एवं द्रव्यत्वत्वेन द्रव्याभावगोलकाभविषयकज्ञानान्यताभावादनतिरिक्तवृत्त्ययोगोलकाविषयकज्ञानाभावस्य धूमस्येव प्रतियोगितावच्छेदकं एवं द्रव्यत्वभिन्नत्वे धूमत्वद्रव्यत्वान्यतराभावस्य

सि॰टी॰ प्रतीत्यनुपपत्तेः नापि घटभिन्नत्वसहितस्य तस्य गौरवान्न किंतु घटभिन्नत्वमात्रस्यैव एवं च तादृशाभावस्य धूमाभावसमनियतत्वात् धूमाभावस्यापि घटभिन्नत्वं प्रति
योगितावच्छेदकं एवं भेदत्वेनायोगोलकभेदघटान्यतराभावान्यतराभावस्यायोगोलकभेदत्वावच्छिन्नाभावसमनियततयाभेदत्वमप्ययोगोलकभेदाभावप्रतियोगिता
वच्छेदकं एवं द्रव्यत्वभिन्नत्वेन द्रव्यत्वधूमत्वान्यतराभावस्य धूमभेदसमनियततयाद्रव्यत्वभिन्नत्वमपि धूमभेदप्रतियोगितावच्छेदकं तादृशधर्मावच्छिन्नानां चायोगोल
कादावपि सत्त्वादतिव्याप्तिस्तदवस्थैवेति चेन्न हि प्रतियोगितावच्छेदकेत्यनेन प्रतियोगितापर्याप्त्यनवृत्तिभिन्नत्वं पदवच्छेदकं तदेव विवक्षणीयं यन्नवृत्तित्वं च स्वसमाना सत
धिकरणभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वे सति स्वसमानाधिकरणत्वं तद्भिन्नत्वं च व्यधिकरणधर्मसाधारणमपि घटधूमान्यतरादिनिष्ठप्रतियोगितापर्याप्त्यनवृत्तमेव
घटभिन्नत्वादिकं न च वह्नित्वेन प्रमेयं नालीत्यत्र प्रमेयसामान्यवृत्तित्वेन वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताया अप्रतीयते वह्निर्नालीत्यत्रापि वह्निवृत्तितया सैव प्रतियोगिता
प्रतीयत इत्युपपन्ने एकधर्मावच्छिन्नविभिन्नप्रतियोगिताकल्पने गौरवात् तत्प्राचकालिकादिसंबंधेन हेतुसमानाधिकरणवह्नित्वावच्छिन्नत्वज्ञानाद्यभावीयप्रतियो
गिता तापर्याप्त्यनवृत्तिभिन्नावच्छेदकाप्रसिद्ध्याव्याप्तिरिति वाच्यं वह्नित्वेन प्रमेयं नास्तीति प्रतीतौ प्रमेयत्वविशेषितस्य वह्नेरेव प्रतियोगित्वभासनेनास्यैवानुपगमात्तादृ
शाभावप्रतियोगितायाः प्रमेयसामान्यवृत्तित्वस्यैवासिद्धेः अथवा प्रतियोगितावच्छेदकपदं प्रतियोगितापर्याप्त्यनतिरिक्तवृत्तित्वपरं स्वच्छेदकं तन्मते स्वानतिरिक्तवृत्तित्व
च स्वव्यापकत्वं तत्त्वान्यत्वं तत्सामानाधिकरण्योभयाभाववत्त्वं न्यूनवृत्तित्वं च अधिकरणेमपि घटधूमान्यतरादिनिष्ठप्रतियोगितापर्याप्त्यनतिरिक्तवृत्त्येव घटभिन्नत्वादिकं तादृशप्र
तियोगितापर्याप्त्यावच्छेदभिन्नादिसाधारणप्रमेयकं वह्नित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितायाः प्रमेयसामान्यवृत्तित्वेपि तदनतिरिक्तवृत्त्यवच्छेदकं वह्नित्वादिकमेव स्वव्यापकत्वं तत्का एप॰
न्यत्वस्याहेतोः प्रसिद्धत्वादिति नानुपपत्तिर्गघोपि स्वन्न् वह्निभिन्नायाः प्रतियोगितायाः पदवच्छेदकं तदवच्छिन्नसामानाधिकरण्यं पवि वह्नितं न्यूनवृत्तित्वं सामानाधिकर

धर्मैकधारण २ पा २

घटभिन्नत्वादिनामहानसीयवह्निघटान्यतराभावमादाय उक्ताव्याप्तिवारणाय उक्तप्रतियोगि घटून वच्छेदकविशेषणं व्यापकतायां निवेश्यं अतो न तादृशाभावानां लक्षणघटकत्वमिति २

णपघटितमिति व्यधिकरणधर्मपरिग्रहः तत्प्रतियोगितासमानाधिकरणं सत्त्वं प्रतियोगितानिरूपकाभाववद्वृत्तित्वावच्छेदकं यत्तदन्यत्वं प्रतियोगितावच्छेदकं वा नि
वेश्यं एतत्कृते साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकाभावनिवेशे वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्नित्वादिना घटाभावसमनियतत्वेन घटत्वादि
नावच्छिन्नाद्यभावस्य हेतुव्यधिकरणावच्छेदेन वह्न्यादिरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसंभवेपि वह्निघटोभयत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यापि तथाविधत्वात्तस्य प्रतियोगि
तावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्याभावेनासंभवः स्यात् ते व्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमुक्तं अत एव व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानभ्युपग
मेहेतुसमानाधिकरणस्य साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभावस्याप्रसिद्ध्या संभवः अपमात्मात्वानात्मादौ केवलान्वयिसाध्यके
वाव्याप्तिर्भवतीत्यपि व्यापकतया प्रतियोग्यवृत्तित्वं स्यादित्यस्य संगतिः नेत्यपमोत्मात्वानात्मादौ सर्वव्रणवृत्तित्वविशिष्टात्मत्वत्वादेरात्मत्वादिव्यापकताव
च्छेदकतया तद्वच्छिन्नाभावस्यैवोक्तरूपावच्छेदेन हेतुसमानाधिकरणतयाऽहं वाच्यं तेष्वात्मादावपि एतत्कृणवृत्तित्वविशिष्टवाच्यत्वत्वादेर्विषयतासं गुणत्वानुज्ञानता
धेन जन्यज्ञानत्वविशिष्टविषयकजन्यज्ञाननिष्ठतया किंत्वादेः साध्यव्यापकतावच्छेदकतया तद्वच्छिन्नाभावस्यैव एतत्कृणावच्छेदेन पलपावच्छेदेन च हेतुसमा नापा
नाधिकरणतया व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानभ्युपगमेपि तादृशाभावाप्रसिद्धिरिति वाच्यं प्रतियोगित्वेयधिकरणघटितव्यापकतायाः एवं निवेशनी
यतयानिरुक्तधर्मावच्छिन्नाभावानामपि साध्यवत्त्वेन तादृशधर्माणां व्यापकतावच्छेदकत्वासंभवात् न च साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाव
एव किंतु निविष्टप्रमेयसाध्यकस्थले संयोगसमवायाद्यन्यतमस्वरूपव्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रमेयत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताकाभावमादाय लक्षणस
मन्वयसंभवादिति वाच्यं तथा सति लघुरूपसमनियतगुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन तद्रूपावच्छिन्नसाध्यकेन तथाविधाभावाप्रसिद्ध्याः व्याप्त्यापत्तेः

नावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगि ~

शि·टी० अत्र च ज्ञानवानात्ममहाकालान्यतरत्वादिमान् व्याप्तिवारणाय साध्यतावच्छेदकसंबंधेन व्यापकत्वं तेनैव संबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं विवक्षणीयं महाका
स्थले लान्यत्वविशिष्टघटादिसाध्यकै कालत्वादेरव्यभिचारित्वेऽपि तत्र हेतुसमानाधिकरणस्य महाकालान्यत्वविशिष्टघटाद्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसामाना
धिकरण्याभावेनाव्याप्त्यभावात् तादात्म्यसंबंधेन प्रमेयसाध्यकस्थले तादृशसंबंधेन साध्यं प्रति तादृशसंबंधेन व्यापकतायाम् अवच्छेदकीभूतोपि प्रमेयत्वादिरूपके
वलान्वयिधर्मस्तदवच्छिन्नस्य संयोगसमवायविषयितादिसंबंधावच्छिन्नाभावमादायैव लक्षणसमन्वयसंभवात् अभावप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्न
त्वस्य प्रयोजनविरहेण निवेशानिवेशोपि अधिकरणसमवायित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताकप्रमेयत्वादिमद्भेदमादायापलक्षणसमन्वयसंभवात् समवा
यित्वपावाच्यत्व वेदे दोपि द्रष्टव्य इति मिश्रोक्ता नादृशभेदस्यापि सोऽन्तःसन्मतत्वात् इतिकेचित् न तस्मात् घटत्वा·भाववान् प्रमेयत्वादिसाध्यके सर्वोक्तदिशा तिव्याप्तेः स्वप्रति
योगितावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकताघटकपावत्संबंधेन प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यनिवेशनमपि नसन् नव्यास्तीदं वाच्यत्वेपेत्वादिसाध्यको विष
यतासंयोगादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावमादाय व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानभ्युपगमेऽपि लक्षणसामंजस्यात् प्रतियोग्यवृत्तित्वमादिग्रंथासंगतेः एते
व न विषयतासंबंधेन व्यापकता तेनैव संबंधेन प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं विवक्षणीयं साध्यत्वप्रकारकप्रमात्वाद्यवच्छिन्नाभावमादाय सर्वत्र लक्षणसंगमनम् अव्या
प्तिनिरासेऽपि निरुक्तेत्वेत्वादिना वाच्यत्वादीनाम् अभावः सुलभः इमे तादृशग्रंथासंगतेश्च ज्ञेयत्वस्य ज्ञानविषयतात्मकस्य विषयतासंबंधेनाव्यापकत्वात् किंतु
स्वप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन व्यापकत्वं तेनैव प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाभावसामानाधिकरण्यं विवक्षणीयं व्यभिचारिणि साध्याद्यभावस्य किंचिद्विशिष्टत्वा एम०
भावनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकविशेषणताविशेषणवतादृशाभाव तद्रूपप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नमानाधिकरण्ये [redacted]

संबंधेन २

वच्छेदकत्वस्तु प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्ने भावत्वमनिवेश्य प्रतियोगितावच्छेदकः एतयाभावादिति तैमेव निवेशनीयं तादृशाभावविशिष्टत्वं वा अभावस्य भावरणामिति नचे

[redacted] पि तदवच्छिन्नभावसामानाधिकरण्यासंभवान्नातिव्याप्तिः किंचिद्विशिष्टस्य स्वस्य योः भावः सामानाधिकरण्यसंबंधेन नहि विशिष्टस्याभावस्य विशिष्ट स
त्वसमनियतोपि स्वस्मादिति क्रूरं एवं च अभावमात्रप्रतियोगिकाभावस्यैव तद्भावप्रतियोगिरूपतायाः सिद्धांतसिद्धत्वात् अतो धूमाद्यभावस्य घटादिहेतित्वविशिष्टधूमाद्यभा
वाभावविशिष्टत्वाद्यवच्छिन्नाभावसामानाधिकरण्येपि नक्षतिः यावदभावानामपि स्वत्राप्यभावपदं भाव भिन्नपरं अतः कालिकादिसंबंधेनहेतुसमानाधिकरण
स्य वह्न्यादिव्यापकतावच्छेदकद्रव्यत्वाभावत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य द्रव्यत्वादेः स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नभावसानाधिकरण्यासंभवेपि न क्षतिः एवं च तिक
पिसंयोगाभाववान् प्रमेयत्वादित्यादौ कपिसंयोगात्मकाभावस्य लक्षलक्षणघटकत्वेपि विवक्षणीयस्य विशिष्टस्य सार्थकता सर्वोक्तदिशा व्यवसेयानवभावभिन्ना
भावविक्षणेपि अप्रमात्मज्ञानादिसाध्यको दैशिकविशेषणतया हेतुसमानाधिकरणस्य साध्यव्यापकतावच्छेदकीभूतकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता
काकाशाभावाभावत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्याकाशाभावादेः स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नभावसानाधिकरण्यासंभवात् लक्षणसमन्वयासंभव इ
ति वाच्यं आकाशाभावीयतादृशाभावत्वस्य दैशिकविशेषणतया साध्यवद्वृत्तिकाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकतया साध्यव्यापकतावच्छेदकत्वविरहेण त
मूल दवच्छिन्नाभावस्य लक्षणघटकत्वात् अत्र स्व वा व्यापकतावच्छेदकं शएव भावे वृत्तित्वविशेषणं इदं वा व्यंतेपेत्वादिसाध्यको वमधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियो मात्र
गिताकवाच्यत्वाद्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकं न प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकमतस्तादृशाभावस्य न लक्षणघटकत्वमिति नोक्त
प्रतियोग्यवृत्तीत्यादिग्रंथासंगतिरिति न च प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनव्यापकताविवक्षणेपि इदं वाच्यं ज्ञेयत्वादिसाध्यको विषयितासंबंधेन वाच्यत्वत्वादिमतो
ज्ञानादेः स्वरूपसंबंधेनाभावत्वस्य स्वप्रतियोगितावच्छेदकीभूतस्वरूपसंबंधघटितवाच्यत्वनिष्ठव्यापकतावच्छेदकवाच्यत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत

३५

दि॰टी॰ याहेतुसमानाधिकरणेनयास्वरूपसंबंधेनप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवाच्यत्वादिसमानाधिकरणेनयाः[redacted]व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानभ्युपगमेऽपितमादायके
वलकृणसामंजस्यमितिनादृशग्रंथासंगतिनादवस्थ्यमितिवाच्यंधूमवान्वह्नेरित्यादौसंयोगसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकधूमाद्यभावस्यकालिकसंबंधेनधूम
त्वादिविशिष्टवह्न्यादिनासंयोगेनसमवायसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यायोगोलकात्वजातित्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यकालिकसंबंधेनतादृशजातित्वादिवि
शिष्टयोगोलकाद्यरूपादिनासमंसमवायेनस्वरूपसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यधूमवत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाद्यभावस्यकालिकसंबंधेनतादृशविषयत्वत्वा
विशेष दिविशिष्टसंयोगादिधूंसेनानुयोगितासंबंधेनतादृशविषयत्वत्वादिविशिष्टनादृशविषय॰त्वाद्यभावेनचसमंस्वरूपसंबंधेनविषयतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकधूमवत्वप्रकारकप्रमाद्यभावस्यविषयितासंबंधेनकालिकसंबंधेनवातादृशप्रमात्वादिविशिष्टपरयोगोलकादिविषयकंतानेनेनसमंविषयतासंबंधेनस
मानाधिकरणप्रत्वादनिव्याप्तेवीरणायप्रतियोगितावच्छेदकतायतकसंबंधेनेवप्रतियोगितावच्छेदकवैशिष्ट्यस्यविवक्षणीयतयावह्निमान्धूमादित्यादौवि
स्व षयितासंबंधेनद्रव्यत्वत्वादिमतःसमवायादिसंबंधावच्छिन्नाभावस्यप्रतियोगितावच्छेदकसमवायादिसंबंधघटितदुरत्वादिनिष्ठव्यापकतायास्वरूपसंबंधे
नावच्छेदकीभूतयोद्रव्यत्वादिःतदवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यस्वप्रतियोगितावच्छेदकताघटकविषयितासंबंधेनप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टत्वादिस्यसमहेत्व
गिता धिकरणेप्रतियो॰वतावच्छेदकसमवायादिनासामानाधिकरण्येनसंभवतीनिव्यापकतावच्छेदकतायामपिस्वप्रतियोगितावच्छेदकताघटकसंबंधावच्छिन्नत्वस्या
वश्यंनिवेशनीयतयाद्रव्यत्वध्वंसेयत्वादित्यादौदर्शितभावनालक्षणघटकत्वादितिदिक्चानन्वयलक्षणेसमवायित्वादिनावाच्यत्वाद्यभावीयसमवायित्वादिरूपप्र १५०
तियोगितावच्छेदकस्यवाच्यत्वादिव्यापकतानवच्छेदकत्वान्वाच्यत्वादिसाध्यकस्थलेनतादृशाभावानांलक्षणघटकतानथाचतादृशाभावएवदुर्लभइत्यतआहदेयेत

रूप॰

वृत्ते

कृपिसंयोगत्वावच्छि०

शि॰टी॰ एतत्वादिमादौ कपिसंयोगाभाव वस्य द्रव्ये हेतुसमानाधिकरणतया गुणादौ च निरवच्छिन्नवृत्तिकतया तमादाया व्याप्तेर्वारणासंभवात् हेत्वधिकरणनिरूपितनिर
वच्छिन्नाधेयतावत्वं हेत्वधिकरणनिष्ठनिरवच्छिन्नाधिकरण[redacted]
गाकत्वं वा लक्षणघटकपदार्थः केचित्तु व्याप्यवृत्तेर्हेतुसमानाधिकरणसाध्याभावस्येति समुदा
यस्य हेत्वधिकरणे व्याप्यवृत्तिर्यः साध्याभावस्तस्येत्यर्थः हेत्वधिकरणे व्याप्यवृत्तित्वं च हेत्वधिकरणीभूतयत्किंचिद्व्यक्तिनिष्ठाभावप्रतियोगितायाः सा
मानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यद्भावनिष्ठं तद्व्यक्तित्वं तत्वं न च विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादौ गुणादिनिष्ठसत्तादिरूपाभावप्रतियोगितया विशिष्टसत्वाद्य
भावस्य व्याप्यवृत्तित्वानुपपत्तिः यद्भावाभावत्वावच्छिन्नानधिकरणत्वं हेतुमत्तत्वविवक्षणे अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यासंग्रहप्रसंगस्तद्भावाप्रसिद्धे
यथ्र तिवाच्यं किंचिद्धेत्वधिकरणवृत्तिनावच्छेदकानुयोगितानिरूपकतानवच्छेदकयद्भावत्वं तत्वस्य विवक्षितत्वात् गुणो गुणान्यत्वविशिष्टसत्ताभावोनास्ती
स समवायेन विशिष्टसत्ताभावत्वावच्छिन्ननिरूपितानुयोगिताविशिष्टापासत्तायाः गुणादिवृत्तित्वान् अनुपगमेन विशिष्टसत्ताद्यभावस्य व्याप्यवृत्तिताति
वीहादिसाहुः ननु संयोगिभिन्नं घटमपत्वादित्यत्रा निव्याप्तिः संयोगिभेदाभावस्य तद्वद्प्रतियोगितावच्छेदकीभूतसंयोगात्मकस्याव्याप्यवृत्तित्वेन लक्ष
णघटकत्वाद्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमादाय लक्षणगमनादितिचेन्न संयोगिभेदस्य व्याप्यवृत्तित्वेन तस्य द्रव्यत्वेन संयोगप्रकारकप्रमाविशेष्यत्वावच्छि
न्नभेदस्य पानियतया तद्भिन्नत्वेन तद्भेदप्रतियोगितावच्छेदकं द्रव्यत्वादिकमपि संयोगिभेदाभावः तस्य हेत्वधिकरणे व्याप्यवृत्तितया तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छे र्यम०
दकत्वस्य साध्यतावच्छेदके सत्वेनातिव्याप्तिर्नावकाशान्तरं एवं द्रव्यत्वविशिष्टसत्ताभाववान् द्रव्यत्वादित्यादौ [redacted] व्याप्यवृत्तेः सत्तादिरूपाभावस्य प्रतियोगितावच्छे
व

सत्व

कं साध्यतावच्छेदकं भिन्नयात्मिक्पपिना शंकनीयं तत्रापि सत्वे पि द्रव्येद्रव्यत्वादिविशिष्टसत्ताभावो नास्तीत्यादि प्रमया तद्यासाहि विशिष्टनिरूपिताधिकरणताविशेषस्यैव
विशिष्टाभावाभावत्वोपगमान् विशिष्टाभावस्य विशिष्टाधिकरणताभावस्य नियततया तद्भिन्नत्वेन विशिष्टसत्ताधिकरणतायाश्च विशिष्टाभावप्रतियोगित्वात् प
रेतु संयोगत्वेन संयोगनिरूपिताया अधिकरणतायाः किंचिदवच्छिन्नत्वे पि संयोगिभेदाभावत्वेन तन्निरूपिताधिकरणता निरवच्छिन्नैव द्रव्यं संयोगिभेदस्याप्यस्य यादवच्छे
दकमतेन भावैव तद्भावत्वावच्छिन्नवत्ताप्रतीतेः एवं द्रव्ये सत्तात्वाद्यवच्छिन्नसत्ताद्यधिकरणतासत्वे पि द्रव्यत्वविशिष्टसत्तात्वादिनैवतदवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावाभा
भता वत्वेनापि न वृत्तिः तत्र विशिष्टे भावो नास्तीत्यनुपपत्त्या च साध्यनिष्ठप्रतियोगिताकाभावत्वावच्छिन्ननिरूपितानवच्छिन्नाधिकरणता हेत्वधिकरणवृत्तित्वात् तत्प्र
तियोगितानवच्छेदकत्वमेव साध्यतावच्छेदके निवेशनीयं तेन न कश्चिद्दोष इत्याहुः यत्तु हेत्वधिकरणवृत्तित्वं पर्याप्तेन केनचित्संबंधेन न तु कालिकसंबंधेन धूमाधिकरण
वृत्तित्वविवक्षितावच्छिन्नवह्न्यभावादिकमादाया व्याप्तिः [redacted] ः परिचकालिकादिसंबं
धेन कालेवह्न्यभावादेर्हि निर्वह्न्यनधिकरणदेशावृत्तित्वेन तिनाऽसौ हेत्वधिकरणे निरवच्छिन्नवृत्तिके इति मन्तेन तदापि सत्तावान् जातेरित्यादौ हेतुमन्निष्ठानादौ विषयित्व
संबंधेन वर्तमानं साध्याभावमादाया व्याप्तिर्दुर्वारैव दैशिकविशेषणतासंबंधेन हेत्वधिकरणवृत्तित्वनिवेशेच घटत्वाभावादिसाध्यकप्रमेयत्वादिहेतौ निव्याप्तिः तत्र स
मानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्याभावरूपसाध्याभावस्य तेन संबंधेनाहेतुमदधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव लक्षणघटकत्वात् एवं कालिकादिसंबंधाव
च्छिन्नप्रतियोगिताकेष्वाकाशाभावाभावे साध्ये आत्मत्वादिहेतावव्याप्तिः दैशिकविशेषणतया हेतुसमानाधिकरणस्याकाशाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेसत्वात् दकतायाः साध्यतावच्छ
कालिकसंबंधेनाकाशाभावरूपप्रतियोगिसत्तायाएव कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाकाशाभावाभावो नास्तीति प्रत्ययनियामकत्वात् आकाशाभावस्यैव ना

DR. BHAU DAJI

शि॰टी॰ दृशसाध्याभाववत्त्वघटितबाधकविरहादि निवेशस्यापि यादृशप्रतियोगिताकत्वप्रकारकज्ञानं प्रतिप्रादृशसंबंधेन स्वप्रकारकज्ञानं विरोधिना दृशसंबंधेन हेत्वधिकरणवृत्तिर्यो ऽभाव
स्तदीयतादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्यैव निवेशनीयत्वादाकाशाभावस्यदैशिकविशेषणतासंबंधावच्छिन्नाकाशाभावाभाववत्ताज्ञानविरोधित्वान विषयः अपि
भाव: भा तु कालिकसंबंधएव विषयः स्वत्वेन संबंधेनाव्याप्यत्वनिवर्तनेस्वतस्त्वाकाशाभावीयसाध्यनिष्ठप्रतियोगितायामादृशप्रतियोगितेसनैवोपादानसंभवः अपितुस्व
वत्ता धिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावीयप्रतियोगितायाएवतादृशाभाववत्ताज्ञानस्यैववैदेशिकविशेषणतासंसर्गकस्याधिकरणधर्मप्रकारेण साध्यवत्तावगाहिनंप्र
मंप्रतिविरोधित्वात्सामान्यतः प्रतियोगिप्रकारकज्ञाननिवेशेआकाशप्रकारकेज्ञानं प्रतिदैशिकविशेषणतासंसर्गेणाकाशाभावप्रकारकज्ञानस्यप्रतिबंधक
तयाउक्तदोषतादवस्थ्यमितियादृशप्रतियोगिताश्रयेसुक्तंप्रतियोगिताश्रयवत्ताज्ञानंवतत्प्रतियोगितावच्छेदकधर्म[redacted]प्रकारकंयात्तेनाकाशत्वेनतादृश
साध्यवत्ताज्ञानंप्रतिदैशिकविशेषणतयाआकाशाभावप्रकारकज्ञानस्यविरोधित्वेपिनक्षतिः एवंचप्रतियोगिताश्रयावगाहित्वनिवेशप्रयोजनाभावाद्यादृ
शप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारताशालिज्ञानंप्रतिप्रतिबंधकमित्येववक्तव्यंसाध्यवत्ताज्ञानविरोधित्वंवा एतत्तलक्षणे निवेश्यंनचाकाशत्वादिनासा
ध्यवत्ताज्ञानविरोधितामादायपूर्वदर्शितदोषतादवस्थ्यात्साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकज्ञानविरोधित्वपर्यंतनिवेशेअधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकसाध्याभाववत्ताज्ञानस्यापिअधिकरणधर्मादिप्रकारकेसाध्यवत्ताज्ञानेप्रत्येवविरोधित्वेन[redacted]साध्यतावच्छे सम॰
दकावच्छिन्नप्रकारकज्ञानाविरोधितयातादृशसाध्याभावाप्रसिद्धिरितिवाच्यंघटत्वादिविशिष्टवह्निमदित्यादिज्ञानस्यापिसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रकारकतायाअधिकत्वि

न्नादित्यायेनाकृतत्वात्त वचनमात्रावच्छिन्नप्रकारकेनाकत्वप्रवेश्यंनिवेश्यंअन्यथाआकाशत्वनिरुक्तसाध्यतावच्छेदकोभयत्वरूपेणसाध्यत्वात्तंप्रतिदैशिकविशेष
णतयाआकाशाभाववत्ताज्ञानस्यविरोधितयातद्दोषतादवस्थ्यमितिकथंअधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसंग्रहः इतिवाच्यंप्रतियोगितावच्छेदकमात्रावच्छिन्नप्रकार
तानिवेशेपिअधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावासंग्रहात्तदवच्छिन्नप्रकारताप्रत्यनिवेशउक्तस्थलेआकाशाभावीयदैशिकविशेषणतावारणासंभवात्तद्धितीयलक्षणे
यादृशप्रतियोगितावच्छेदकयादृशप्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नप्रकारतावच्छेदकतानिरूपितावच्छिन्नप्रकारताशालिज्ञानंप्रतियेनसंबंधेनस्वप्रकारकज्ञानंविरोधीतिवि
वक्षणंवदेतल्लक्षणेसाध्यतावच्छेदकप्रकृतप्रतियोगितावच्छेदकाः निरूपितानवच्छिन्नप्रकारताकज्ञानविरोधितानिवेशेतत्प्रतीकारसंभवात् आकाशत्वादेराकाशाभाव
त्वादिरूपप्रतियोगितावच्छेदकानिरूपितत्वात्तद्वच्छिन्नप्रकारताकज्ञानविरोधितामादायदोषाभावात्हेतुसमानाधिकरणस्याप्यहृत्रेवह्नित्वादिनाघटाभावस्यप्रति
योगितावच्छेदकमेववह्नित्वादिरूपंसाध्यतावच्छेदकमतः साध्याभावस्येतियद्यपिवह्नित्वेनघटाभावादेर्घटत्वेनवह्न्यभावाद्यभिन्नतयातादृशाभावोपिसाध्याभावएव
तथापिप्रतियोगितावच्छेदकभेदेनाभावभेदमतेनेदंलक्षणंसमनियताभावानामैक्यापेक्षयेणाव्याप्तिमलक्षणंअथवाहेतुसमानाधिकरणाभावीयसाध्यनिष्ठप्रति
योगितानवच्छेदकत्वनिवेशान्नदोषः वह्नित्वादिनाघटाद्यभावस्यघटत्वादिनावह्न्याद्यभावाभिन्नत्वेपितदीयघटादिनिष्ठप्रतियोगितायाएवअधिकरणेवह्नित्वाद्यव
च्छिन्नत्वेनवह्न्यादिनिष्ठप्रतियोगितायांवह्नित्वादेरनवच्छेदकत्वात्प्रतियोगितासाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशनीयातेनसंबंधान्तरावच्छिन्नप्रतियोगिताक
साध्याभावमादायनासंभवः व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितायाअपिसंबंधावच्छिन्नत्वव्यवस्थापितमेव प्रतियोगितावच्छेदकत्वंचसाध्यतावच्छेदकताघटकंसं
बंधावच्छिन्नंग्राह्यंतेनगुणत्वादृव्यत्वादिमान्सत्वादित्यादौहेतुसमानाधिकरणस्यविषयितयागुणत्वादिमतः समवायेनाभावस्यसत्तादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपिसाध्यतावच्छे ४२

३ अथ घटत्वेन महानसीयवह्नेः साध्यप्रतियोगिकत्वनिवेशादेव सामञ्जस्यमिति निष्प्रयोजनं तथाप्यभावे साध्यप्रतियोगिकत्वनिवेशे व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमादाय लक्षणगमनमिति प्रत्य
शि॰टी॰ दकस्य न क्षतिः सर्वत्र द्वित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावमादायैवैतल्लक्षणसमन्वयसंभवात् व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानभ्युपगमेऽपि क्षतिविरहेण व्यधिकरणध
र्मावच्छिन्नाभावखण्डनमूलकतोक्तिः किंचित्करस्य नो लक्षणेन तो हेतुसमानाधिकरणस्येति अत्र च व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्याप्रामाणिकत्वे व्यधिकरणधर्मा
वच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमादाय व्याप्तिवारणायोपात्तस्य सामानाधिकरण्येनेत्यस्य वैयर्थ्यात् लक्षणसामंजस्यमिति नाहृत्याभावखण्डनं संगच्छते अत्रापि हे
तुसमानाधिकरणस्य व्याप्यहेत्वोरिमस्य पूर्वोक्त एव पर्यवसितार्थः व्याहत्यादिकमपि पूर्वोक्तमेव कालिकसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाकाशाभावा [illegible] न्त्रात्मत्वा
दित्वादाव व्याप्तेर्वारणाय पूर्वोक्तरीत्यनुसरणे गौरवाद्याप्यहेतित्वमित्यन्य प्रतियोगिव्यधिकरणत्वेनाभावं विशेषयति प्रतियोगिव्यधिकरणस्येति पूर्वलक्षणे साध्या
भावस्य विशिष्योपादानात् तस्य हेत्वधिकरणे साध्यरूपप्रतियोगितासामानाधिकरण्यप्रादुर्भावरूपकमेवैकव्यक्तिवृत्तिसाध्यकेः तत्तत्प्रतियोगिव्यधिकरणसाध्या
भावाप्रसिद्ध्या व्याप्तिरिति तत्रोक्तं प्रतियोगिव्यधिकरणत्वं च न प्रतियोग्यधिकरणवृत्तित्वं संयोगी सत्त्वादित्यादौ संयोगाद्यभावस्यातथात्वाद्भावान्तरमादायाति
व्याप्तेः किंतु प्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वं एवं च प्रतियोग्यनधिकरणीभूतहेत्वधिकरणवृत्तीति फलितं पर्यवसितार्थः प्रतियोग्यनधिकरणत्वं च साध्यतावच्छेदक
संबन्धेन प्रतियोग्यधिकरणभिन्नत्वं अतः समवायेन ज्ञानादिसाध्यकस्मृत्यादिहेतौ नातिव्याप्तिः इत्थं च प्रतियोगितानसंबन्धविशेषावच्छिन्नत्वेन विशेषणीया विशे
षणताविशेषेणाभावसाध्यके सर्वस्यैवाभावस्य तेन संबन्धेन किंचिद्विशिष्टस्याभावरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणतया प्रतियोगिव्यधिकरणाभावाप्रसिद्धेस्तोया
दृशप्रतियोगितायाः अनधिकरणत्वं हेतुमत्ताहृशप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकं यत्साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्नसामानाधिकरण्यमिति सि ग॰
द्धान्तलक्षणे च समाणरीत्या निष्कर्षणीयं अन्यथा विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यत्रातिव्याप्तेर्वारणाय माहृशप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टानधिकरणत्वं हेतुमत इत्यस्यैव वा

च्च तथा वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्नित्वादिना घटत्वाद्यभावीयप्रतियोगितायाः लक्षणघटकत्वासंभवात् तदवच्छेदकवह्नित्वावच्छिन्नानधिकरणत्वस्य हेतुमत
सत्त्वात् तथा च सामानाधिकरण्येनेत्यनर्थकं अत्र केचित् यादृशप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टयादृशप्रतियोगिताश्रयोभयानधिकरणत्वं हेतुमत इत्येव तत्साध्य
कापविवक्षणीयं दर्शिताभावीयप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्वादिविशिष्टस्य हेतुमतिसत्त्वेऽपि तादृशप्रतियोगिताश्रयघटादेरसत्त्वात्तदुभयानधिकरणत्वं हेतुमतोऽक्ष
तमेवेति तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वमादाय दोषवारकतया सामानाधिकरण्येनेत्यस्य सार्थकता न च वह्नित्वेन घटाद्यभावस्य प्रतियोगिताया वह्निभिन्नवृत्तित्वे
वस्वीक्रियते न तु घटादिरूपप्रतियोगिभेदेन भिन्नाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकस्यैवैकात्तया च घटादिनिष्ठप्रतियोगिताश्रयसाध्यादेरेव साधनवति सत्त्वात् तादृ
शप्रतियोगिताश्रयानधिकरणत्वं नतरामिति न सामानाधिकरण्येनेत्यस्य सार्थकतासंभवः प्रतियोगिभेदेन प्रतियोगिताभेदे तु महानसीयवह्न्यादिनिष्ठायाः वह्न्यादि
सामान्याभावीयप्रतियोगितायाः पर्वतीयवह्न्याद्यवृत्तितया तादृशप्रतियोगिताश्रयानधिकरणत्वस्य हेतुमति पर्वतादौ सत्त्वात् वह्नित्वादेस्तदवच्छेदकत्वमादाय व्याप्ति
रिति वाच्यं यतः प्रतियोगिभेदेन प्रतियोगिताभेदः अपितु अवच्छेदकभेदेनैव एवमपि वह्निभिन्नत्वात् घटादिनिष्ठा वह्निभिन्नत्वेन वह्न्यभावीयप्रतियोगितायाः वह्निभिन्नैः
संभावितत्वात् तदाश्रयानधिकरणत्वस्य वह्निमन्मे हेतुमत्यक्षततया तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वमादायः व्याप्तेर्वारकतया सामानाधिकरण्येनेत्यस्य सार्थक्यं
महाकालो घटवान् कालपरिमाणादित्यादौ महाकालान्यत्वविशिष्टघटाद्यभावीयप्रतियोगितायां हेतुनां ताहशी महाकालस्य तदवच्छेदकमहाकालान्यत्वविशिष्ट
घटत्वाद्यवच्छिन्नाधिकरणतानभ्युपगमात् अथ वा वक्ष्यमाणरीत्या साध्यतावच्छेदकसंबन्धसामान्ये यादृशप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिकत्व यादृशप्र
तियोगिताश्रयप्रतियोगिकत्वहेत्वधिकरणीभूतस्य तत्किंचिदनुयोगिकत्वेन द्वित्वावच्छिन्नाभावसत्त्वे तदवच्छेदकत्वमेव बाध्यं एवं च तत्राहत्तिगगनाद्यभावप्रतियोगि

शि॰टी॰ नैवताहृशीः एवं च वह्नित्वादिना घटाद्यभावप्रतियोगितावच्छेदके वह्नित्वविशिष्टप्रयोगिकत्वतदाश्रयवह्निभिन्नप्रतियोगिकत्वयोः कस्मिन् संबंधे सत्वेन ताहृ
शप्रतियोगितायाश्च पितथात्वात् तद्धारकतयापि सामानाधिकरण्येन तस्य सफलत्वम् अवसेयम् इत्याहुः परे तु अत्र तन्ताभावस्येवान्योन्याभावस्यापि प्रतियो
ग्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वोपगमात् पर्वतादौ वह्नित्वविशिष्टाद्यवच्छिन्नजलादिमद्भेदोपि प्रामाणिकः एवं च तावच्छेदकविशिष्टावच्छिन्न
त्वाश्रयवृत्तिप्रतियोगिताकभेदवद्वृत्त्यधिकरणकं पन्प्रतियोगित्वं तदनवच्छेदकत्वं साध्यतावच्छेदकस्य निवेशनीयं एवं च वह्नित्वादिना जलाद्यभावी
यप्रतियोगितादृशस्वकथितभेदस्य तदवच्छेदकवह्नित्वादिविशिष्टावच्छिन्नवत्ताश्रयजलादिमन्निष्ठप्रतियोगिताकत्वात् तत्र तदवच्छेदकतामादा
यदोषवारणाय सामानाधिकरण्येनेति संयोगी द्रव्यत्वात् वह्निमान् धूमादित्यादौ संयोगत्ववह्नित्वाद्यवच्छिन्नसंयोगवह्न्याद्यभावप्रतियोगितायाः संयोग
वह्न्याद्यवच्छेदगुणद्रव्यादिभेदगुणत्वद्रव्यत्वाद्यवच्छिन्नसंयोगिपर्वतभेदवारणाय तथात्ववारणाय निष्ठानवच्छिन्नानयोरूपादानं अथवा यादृशप्रतियोगितावच्छे
दकावच्छिन्नयादृशप्रतियोगिताश्रयवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदवत्वं हेतुमन्निष्ठतदनवच्छेदकत्वं विवक्षणीयं वह्नित्वादिना घटाद्यभावप्रतियोगितायास्तादृशी
तादृशप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्वाद्यवच्छिन्नतादृशप्रतियोगितासमानाधिकरणप्रतियोगितावच्छेदकताकस्य वह्नित्वेन घटवान्नेति प्रतीतिविषयभेदस्य हेतुम
न्निष्ठत्वात् अधिकरणधर्मस्य अत्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकताक [redacted] त्ववदन्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकतायामप्यवच्छेदकत्वात् अत एव समवायिनाप्यत्र वह्नेरोपि द्रष्टव्य इति मिश्रैरभिहितं रत्नमव राम॰
तादृशप्रतियोगितावारणाय सामानाधिकरण्येनेति हेतुमतो वह्नित्वेन घटवद्भेदवत्त्वे घटत्वेन वह्निमद्भेदवत्वं वारणाय वह्नित्वाद्यवच्छिन्नवह्निनिष्ठप्रतियोगितायाः तादृ

शत्ववारणाय प्रकृतप्रतियोगितासमानाधिकरणत्वतदवच्छेदकावच्छिन्नत्वयोर्भेदप्रतियोगितावच्छेदकतायां निवेशनं महाकालो घटवान् कालपरिमाणादित्यादौ म
हाकालत्वविशिष्टघटाद्यभावीयप्रतियोगितामादायैव लक्षणसमन्वयः न तु गगनत्वपटत्वादिना घटाद्यभावीयप्रतियोगितान्यायाः गगनाद्यवच्छिन्नपटावच्छिन्न
कालभेदं गगनत्वपटत्वाद्यवच्छिन्नघटाद्यवच्छिन्नभेदं वादाय पूर्वं प्रतीकार्थ [redacted] संभवेपि सामानाधिकरण्येन तदवच्छेदकस्याप्रसिद्धेः अथवा तादृशप्रतियोगि
तासामान्ये यद्धर्मसामानाधिकरण्यविशिष्टयद्धर्मावच्छेद्यत्वाभावस्तद्धर्मविशिष्टसामानाधिकरण्यं अभिप्रेतं विवक्षणीयं एवं च अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियो
गितामादायापि लक्षणसमन्वयः न च संभवतीत्यवधेयं वह्नित्वेन वह्निधूमोभयं नास्तीति तादृशप्रतीतिविषयाभावस्य वह्निमान् वह्निधूमोभयवान्नेति प्रतीतिसिद्धभेदमादाय प्रति गृहीतेन
अ योग्यधिकरणत्वेपि तस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वं न वह्नित्वमात्रे पर्याप्तं तथा सति वह्नित्वरूपप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टरूपप्रतियोगिमति तादृशाभावाप्रसिद्ध्या प्र
संगात् किंतु वह्नित्वतदुभयत्वयोरेव तत्र पर्याप्तिरिति तादृशप्रतियोगितायाः समानाधिकरणतयावच्छेदकत्वेपि वह्नित्वस्य न क्षतिः यदि च तादृशाभावप्रतियोगिता
वच्छेदकं वह्नित्वादिकमेव न तु प्रतियोगिविशेषणतावच्छेदकमुभयत्वम् प्रतियोगिविशेषणतानापन्नप्रतियोगितावच्छेदकताग्राहकप्रतीत्या तद्विशेषणतापन्नेन तदनवगा
हनात् अन्यथा वह्निवैशिष्ट्यघटोनालीमादायापि वह्नित्वघटत्वाद्युभयाद्यवच्छेदकत्वपर्याप्त्यवगाहनीविसानसामानाधिकरण्येन सत्त्वेपर्याप्तेः वह्नित्वेनोभया
भावप्रतियोगितावच्छेदसमविष्टत्वेन तादृशाभावस्य केवलान्वयित्वानुपपत्तिरिति समन्वेन तदसामानाधिकरण्येनेत्यस्य प्रतियोगितापर्याप्त्यधिकरणद्वित्वेनेत्य
र्थः इत्याहुः न तु भयमपि नभोक्तं एवं सति घटत्वादिना साध्याभावप्रतियोगितायामप्यतिरिक्तप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिरूपकत्वसंभवे न प्रथममलं प्रतियोग्यवृत्त्यधिक क्षणे
स्मरणीय रणे धात्वसमनिवीजनतयासंदर्भविरोधापत्तेः वस्तुतो यादृशप्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नप्रकारतावच्छेदकपक्षे किंचिद्धर्मावच्छिन्नानधिकरणत्वे हेतुमन्निष्ठतदनवच्छेदक

दि०टी० त्वं साध्यतावच्छेदकस्य विवक्षणीयं कपिसंयोगत्वाद्यवच्छिन्नकपिसंयोगादिनिष्ठप्रतियोगितासंसर्गावच्छिन्नप्रकारतावच्छेदकं कपिसंयोगत्वादिकमेव तदवच्छिन्नानधिकरणत्वं
च न हेतुमत्तरत्तिनः कपिसंयोगी एतद्वृक्षत्वादित्यादावव्याप्तिः घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेन च प्रमेयत्वादिना प्रतियोगिनो घटत्वेन प्रमेयं नास्तीत्यादिप्रतीत्यभावात् प्रमेय
त्वाद्यवच्छिन्नानधिकरणत्वस्य हेतुमत्यसंभवात् घटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितायाः यादृशप्रतियोगितारत्वेनोपादानासंभवात्तथाविधप्रतियोगिताया अप्रसिद्धिरतो प्र
त्कं विशिष्टं कं दंडिमान्दंडसंयोगादित्यादौ न तद्दंडत्वावच्छिन्नानधिकरणत्वमादाय दंडसामान्याभावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणेऽपि न क्षतिः तत्तद्दंडत्वावच्छिन्नात्यंताभावप्रतियो
गितावच्छेदकत्वमादाय दोषवारणाय तत्र परंपरासंबंधेन दंडत्वादेः साध्यतावच्छेदकत्वस्वीकारस्यावश्यकत्वात् नतु संयोगत्वतद्द्रव्यत्वादिविशिष्टप्रतियोगिविषयकाभावप्र
नेसंयोगत्ववह्नित्वादिरूपसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकतायाः संसर्गतया भाने मानाभावात् तत्संयोगत्वतद्वह्नित्वाद्यवच्छिन्नानधिकरणत्वेऽपि हेतुमतो न क्षतिः संयोगत्वव
ह्नित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितायाः घटत्वाद्यवच्छिन्नत्वेन घटो नास्तीत्यभावबुद्धौ संसर्गतया भानोपगमे भ्रमानिरूपितत्वेन प्रकारताविशेषणीया विशिष्टसत्तावान् ज्ञानेत्या
दौ विशिष्टसत्तात्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नप्रकारतावच्छेदकविशिष्टसत्तात्वाद्यवच्छिन्नानधिकरणत्वस्य हेतुमति सत्वात्तन्निवृत्तिः वह्नित्वाद्यवच्छिन्नघ
टादिनिष्ठाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावीयप्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नप्रकारतावच्छेदकघटत्वाद्यवच्छिन्नानधिकरणत्वस्य हेतुमति सत्वात्सामानाधिकरण्येनेत्यस्य सा
र्थकता एकमात्रवृत्तिसाध्यकस्थले साध्यविशिष्टप्रतियोगितासंसर्गावच्छिन्नप्रकारतावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वं न हेतुमन्तरत्तिसाध्यवृत्तित्वाविशिष्टप्रतियोगिताया नञ
अप्रसिद्ध्यानपेक्षावक्तलक्षणे प्रतियोग्यधिकरणत्वनिवेशितं वह्नित्वादिना उभयाभावमादाय दोषस्तु सर्वत्र वारणीयः इति परे तु पर्दिघटत्वेन वह्निर्नास्ति वह्नि एम०
त्वेन घटो नास्तीत्यादौ वह्नित्वघटत्वादिरूपसमानाधिकरणधर्मस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकत्वभासनेऽप्यन्यथा तादृशप्रतीतिः प्रतियोगितत्वद्वयमात्मतया पुनरुक्त्या तद्यथा भा
नि

नेन द्विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहितया तन्निर्विकल्पकानंतरमनुत्पत्त्यापत्तेः न च वह्नित्वघटत्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वानवगाहनेन निर्विकल्पकानंतरं तादृशाभा
वबुद्धिविशेषे प्रतियोगितावच्छेदकतया पदार्थभासनेन निर्विकल्पकानंतरमेवाभावप्रतीत्युपगमादिति वाच्यं वह्नित्वादिनिर्विकल्पकानंतरं तथाविधप्रत्ययो
पगमे विशेषाभावेन तत्तुल्यं वह्नित्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वानवगाहि वह्निर्नास्तीत्याद्याकारकसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रत्ययस्यापि स्वीकारापत्ते
रित्यनेन तादृशाप्यवृत्तिनानिवेशपक्षे वह्नित्वादेर्व्याप्यवृत्तिघटत्वाद्यवच्छिन्नवह्न्याद्यभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमादाय असंभवप्रसक्तिरित्यालोच्य प्रतियोगिवै
यधिकरण्यनिवेशनमनुसृत्य तदर्थः प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टानधिकरणवृत्तित्वमेव तथा च तदपि हेतुमतो घटत्वादिविशिष्टानधिकरणतया वह्नित्वादिना
घटाद्यभावमादाय दोषप्रसक्त्या सामानाधिकरण्येनेत्यस्य सार्थक्यसंभवात् न च प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टानधिकरणत्वं प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्र
तियोगितावच्छेदकतावच्छेदकताकभेदवत्त्वं तथा च संयोगत्वाद्यवच्छिन्नघटादिभेदमादाय संयोगाभावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणत्वापत्तिः भेदप्रतियोगिता
वच्छेदकतायाः प्रकृतप्रतियोगितासामानाधिकरण्यनिवेशनेन प्रोक्तिस्यादिना ज्ञानहि हेतृतीयकल्पएव पर्यवसानं प्रतिघटत्वादिना वह्न्याद्यभावस्यापि प्रतियो
गिव्यधिकरण्यापत्त्या वह्नित्वादेस्तत्प्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनावच्छेदकतयाः स्वाभिप्रतिवाच्यं अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदानभ्युपग
मेनैवोक्तापत्त्यसंभवात् घटत्वेन पटो नास्तीत्यादौ घटत्वाद्यवच्छिन्नपटाद्यभावस्यैवाविषयतोपगमात् प्रतियोगितावच्छेदकसामानाधिकरण्येनावच्छेदकतात्
शप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदाभेदो निवेश्यः अथैवमपि घटत्वाद्यवच्छिन्नवह्न्याद्यभावस्य घटत्वाद्यवच्छिन्नघटादिव्यधिकरणस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वमादाय सा
व्याप्तिर्दुर्वारैवेति चेत्सामानाधिकरण्येन प्रतियोगितायामवच्छेदकं यद्यत्तदवच्छिन्नतत्समानाधिकरणप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदस्यैव निवेशनीयत्वात् अथ वह्नित्वा

[illegible]

शि॰टी॰ दिनाद्यन्ताद्यभावस्य पदघटत्वादिकं प्रतियोगितावच्छेदकं न तादृशघटादिमत्तितादृशाभावाप्रसक्तत्वप्रसंगः इति वह्नित्वघटत्वाद्योरवच्छेदकतापर्य्याप्तिरूपगन्तव्यान यावानवच्छेदकपदस्या
वच्छेदकतापर्य्याप्त्यनधिकरणो यावान्धर्म्मस्तत्पर्य्याप्तत्वेन तादृशाभावप्रतियोगितामादाय दोषप्रसक्तेः सामानाधिकरण्येनेत्यस्यैव पर्य्याप्तत्वात्र कारणमेवेति वेन्न प्रतियोगिविशे
षणतापत्त्यन्तरतापत्त्योरवच्छेदकताविलक्षणप्रत्येकमेवावच्छेदकतापर्य्याप्तेः पर्य्याप्तिविवक्षामात्रेण प्रतीकारासंभवात् सामानाधिकरण्येनेत्यस्य सार्थक्यं [illegible]
तत्पर्य्याप्त्यनधिकरणे [illegible] नतृपि [illegible] यादृशं विलक्षणमवच्छेदकत्वं तत्पर्य्याप्ताकाभावे [illegible] प्रतियोगिताविशेषणतापत्त्यस्य यादृशं विलक्षणमवच्छेदकत्वं त
पदच तत्पर्य्याप्त्यनधिकरणत्वलाभात् [illegible] अधिकरणधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यैव तन्मतियोगितावच्छेदकविशिष्टविरोधित्वोपगमेनोक्ताभावस्य घटादिमति हत्नोवा
धकाभावात् अस्तु वा विलक्षणावच्छेदकतात्वेन प्रत्येकं पर्य्याप्तयोरप्यवच्छेदकत्वयोस्तन्मतियोगितावच्छेदकत्वेनानुगतयोः समानाधिकरणधर्मव्यधिकरणधर्म
द्वये पर्य्याप्तं तादृशानुगतरूपावच्छिन्नपर्य्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्नस्यैवाभावविरोधित्वेनाव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगिमति सत्त्वोपपत्तिः एवं च कृद
त्ववह्नित्वोभयावच्छिन्नवत्यभावमादाय पर्य्याप्तिविवेशव्याहतिप्रदर्शनं समानाधिकरणधर्मस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावप्रतियोगितानवच्छेद
कत्वपक्षीयव्याप्यवृत्तित्वघटितलक्षणाभिप्रायेणेति बोध्यम् अव्यभिचारिसंबंधरूपतावच्छेदकत्वाः अभिचारिसंबंधप्रतियोगितानवच्छेदकत्वे नत्परस्यया
भिप्रायेणेति भावः ननु साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वरूपस्य व्यभिचारपदार्थस्य तत्तत्शरीरे निवेशात्कथमेवमितरन्त्वाह हेत्वादिनिपयाहेत्वन्वपि
साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वं व्यभिचारः तथा साध्यतावच्छेदकानपि नोहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितायाः सामानाधिकरण्येनावच्छेदकत्वस्या
पितथात्वादित्यर्थः वह्निधूमस्य व्यभिचारीत्यत्राभाववद्वृत्तित्वं व्यभिचारपदार्थः तत्रैकदेशे वाभावे षष्ठ्यर्थः प्रतियोगितायाः निरूपकत्वसंबंधेनान्वयः प्रतियोगितायां २८०
चाधेयतासंबंधेन धूमस्यावच्छिन्नत्वसंबंधेन धूमविशेषणतापन्नधूमत्वस्यान्वयः इति धूमत्वावच्छिन्नधूमाभाववद्वृत्तित्वलाभः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यानभावेन

न तत्र व्यभिचारपदार्थेनाशङ्कानं तत्प्रसंगात्साध्यवाचकपदं वैयर्थ्यापत्तेश्च एवं समानाधिकरणाभावप्रतियोगितायां सामानाधिकरण्येनावच्छेदकत्वं व्यभिचा
रपदार्थः सामानाधिकरण्यं च व्यतिरिक्ते विश्रान्तप्रथमान्तपदोपस्थाप्यस्यापि वह्नेर्निरूपकत्वेनान्वयः वह्न्याद्यन्तर्भावेनैव वा शक्तिः धूमपदं लक्षणया धूम
त्वपरं आधेयत्वं षष्ठ्यर्थः अन्वयश्चास्यावच्छेदकत्वे निरूपकत्वमित्यप्रसङ्गयार्थः तथा च धूमत्वनिष्ठत्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकता
निरूपको वह्निरित्यन्वयबोधः यद्यपि लाघवरूपविनिगमकसत्त्वादभाववद्वृत्तित्वमेव व्यभिचारपदशक्तिकल्पनमुचितं तथापि स्वपरत्वाद्यन्त
स्याव्यभिचारिनिष्ठामाणिकव्यवहारानुरोधात् उपदर्शितगुरुरूपस्यापि व्यभिचारपदार्थत्वमावश्यकं तन्त्रवाच्यत्वाभावात् प्रसिद्धान्तरभाववद्वृत्तित्वाभावबोधा
संभवात् उक्तरूपस्य व्यभिचारपदार्थत्वे व्यभिचारस्याभावो व्यभिचारभिन्नत्वं भावास्त्रपदोपस्थाप्यत्व समानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमव्यभिचा
पदार्थः इत्यप्रयोजनार्थो निरूपकत्वं वाच्यत्वपरं वाच्यत्वपरं वेष्यर्थः आधेयत्वं तथा च वाच्यत्वनिष्ठत्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतानिरूप
कं तत्पदमिति अन्वयबोधः अथ एवमप्यव्यभिचारिसंबंधपदेनोक्तव्याप्तेः कथं लाभः तत्वाव्यभिचारिपदेन तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वाश्रयपदसंबंधस्य तदा
पसामानाधिकरण्यमिति तल्लाभ इति वाच्यं वह्नित्वधूमाव्यभिचारी इत्यप्रयोगाभावात् उक्तधर्मबोधकाव्यभिचारपदसमभिव्याहृतमतृत्वार्थो यस्मात्प्रयत्नो बोधक
त्वात् अव्यभिचारिपदार्थान्वयितावच्छेदकपदप्रतिपदवच्छिन्नसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वबोधकतायाव्युत्पत्तिसिद्धत्वात् साध्यतावच्छेदकस्या
व्यभिचारिपदार्थत्वे हेतुसमानाधिकरणेत्यादिको निवेशो विशेषकताश्चेन्निवेश्य अव्यभिचारिसंबंधहेत्वस्याव्यभिचारिहेतुनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्यमित्यर्थः
एवं च साध्यतावच्छेदकनिष्ठत्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतानिरूपकहेतुनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्यमिति पर्य्यवसितं उक्तलक्षणस्याव्य
भिचारार्थतापर्य्यन्तं तु पयाङ्कतविशेष्यविशेषणभावेन तदा यत्रस्याव्यभिचारिसंबंधपदेन बोधपितुमशक्यतया पारिभाषिकता पादुर्भाव्यत्वात् न च यद्रूपावच्छिन्नस्य पक्ष

शि॰टी॰ व्याप्तित्वं तद्रूपेण तस्याव्यभिचारित्वं वेधपदार्थत्वेपि न क्षतिरिति वाच्यं एवं सति साध्याभाववद्वृत्तित्वमात्रस्य व्यभिचारपदार्थत्वेपि व्यतिरेकिसाध्यकोक्तव्याप्तेरव्यभिचा
रिसंबंधरूपतोपपत्तेरुक्तधर्मस्य व्यभिचारपदार्थत्वव्यवस्थापनानुपयुक्तत्वात् उक्तलक्षणेपि साध्यसामानाधिकरण्यपदं तदभावाव्यभिचारिसंबंधरूपतापादनाय व्यवस्थाप
यितुं प्राक्तत्वात् साध्यसामानाधिकरण्यपदेन तदभावेपि प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वसमानाधिकरणाभावत्वरूपपर्यवसितस्य स्वलक्षणार्थस्य संबंधरूपता
संभवात् अवच्छेदकत्वमिति अनवच्छेदकमित्यर्थः अवच्छेदकपदं तत्रानुपपत्त्या विषयावच्छेदककमित्यर्थः तत्पर्याप्त्यधिकरणत्वं पर्याप्तिसंबंधेनावच्छेदकतावत्त्वं तथा च पर्या
प्तिसंबंधेनावच्छेदकतावच्छिन्नस्य भेदोऽनवच्छेदकपदेन विवक्षित इति भावः विशिष्टवह्न्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि वह्नित्वस्यान्वयः महानसीयत्वादिविशिष्टवह्न्य
भावस्य प्रतियोगितायां महानसीयत्वसहितस्य वह्नित्वस्यावच्छेदकत्वेपि आश्रयत्वसंबंधेनावच्छेदकतावत्त्वमतस्य वह्नित्वे दुर्लभत्वादिति भावः प्रतियोगिविशेषणता
वच्छिन्नधर्मान्तरसहितवह्नित्वावच्छिन्नाभावमादाय दर्शयितां प्रतियोगिविशेषणतापन्नधर्मस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकत्वं प्रतीयत इति नियमानभ्युपगन्तॄणां अधिकरणे
धर्मावच्छिन्नाभाववादिनः प्रतियोग्यवृत्तिधर्मसहितप्रतियोगिधर्मपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताकोऽभावोऽस्तीति मतानुसारेण तादृशाभावमादाय यापि दूषणं
दर्शयति उक्तरत्वेति उभयावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकोभयघटकप्रत्येकस्यावच्छेदकतायाः आहत्वादिति भावः न क्षतिरिति अत्रावच्छेद्यांशे अपि विशेष
णाभावापत्तेस्तु तस्यासत्त्वेपि नानाधर्मेषु पर्याप्तं यत्तदवच्छेदकत्वपर्याप्तिसंबंधेन तदवच्छिन्नस्य भेदस्य तत्पर्याप्त्यनवच्छेदकप्रत्येकधर्ममात्रवृत्तिधर्मावच्छेदेन सत्ता
द्वह्नित्वादेस्तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य घटत्वाद्यवच्छिन्नघटपटोभयत्वाद्यवच्छिन्नभेदवद्विशिष्टज्ञानरहत्त्वादिति भावः ननु च वह्निनिष्ठरूपत्ववह्नित्वोभयावच्छिन्नप्र
तियोगितायाः सामानाधिकरण्येन यदवच्छेदकतावत्त्वं तद्वह्नित्वमात्रे पर्याप्तं द्रव्यत्वस्य व्यधिकरणतयैवावच्छेदकत्वात् प्रत्येकपर्यवह्नित्वस्य तादृशावच्छेदकता राम०
वच्छिन्नत्वानिर्वाह इति वाच्यम् अतः सामानाधिकरण्येनानवच्छेदकत्वमित्यस्य तत्र तत्प्रतियोगितासमानाधिकरणवृत्तियत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वं तदवच्छिन्नभेदकूटव

त्वमर्थः इत्यं च द्रव्यत्वद्वह्नित्वोभयावच्छिन्नप्रतियोगितायाः समानाधिकरणवृत्त्येकैकमेवावच्छेदकत्वमुभयपर्याप्तं तदवच्छिन्नभेदो वह्नित्वे अनाहत एवेति न्यूनसंयोगादिसाध्य
कसद्धेतावव्याप्तिवारणाय तदभावव्यापकतावच्छेदकव्याप्यवृत्तित्वादिविशेषणोपादाने तत्साध्यकसत्त्वादिरूपव्यभिचारिहेतावतिव्याप्तिप्रसंगः अभावांतस्यैव लक्षणघटकत्वादिसा
शक्याव्यभिचारिहेतुकस्थले संयोगाद्यभावस्य लक्षणघटकत्वप्रदर्शनेन यादृशानिसत्ववतीतिव्याप्यवृत्तिसूपलक्षणे प्रतियोग्यधिकरणत्वेन पिवाध्यं अयं भावः व्या
प्यवृत्तित्वमनवच्छिन्नवृत्तिकात्वं न वा स्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वसामान्याभावः प्रतियोग्यधिकरणत्वे च प्रतियोग्यधिकरणवृत्तित्वं किं त्वनवच्छिन्न
वृत्तिकत्वं स्वाधिकरणत्वं किं विशिष्टाभावाप्रतियोगित्वं वा व्याप्यवृत्तित्वं प्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वं च प्रतियोगिव्यधिकरणं संयोगाद्यभावसाधारणहेत्वधिक
रणे व्याप्तत्वस्याविवक्षितत्वात् सद्धेतुस्थले न तादृशलक्षणघटकतानवगुणादेर्हेत्वनधिकरणत्वात् सत्त्वादिहेतौ केचिद्गुणत्वं प्रतियोगितावच्छेदकत्वं द्रव्यादिना द्रव्यत्वहेतुक
णेपि बोध्यं विवरणीयमन्यथा लक्षणसमन्वयनगुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकव्यभिचारिण्यतिव्याप्तेरिति भावः तथा च संयोगादिरूपसाध्याभावस्य व्याप्यवृत्तित्वादिरूपविशे
षणेन व्यावर्त्तनेपि न क्षतिः व्याप्यवृत्त्यभावान्तरप्रतियोगितावच्छेदकानतिरिक्तवृत्तित्वस्य संयोगत्वादौ सत्त्वेन तदवच्छिन्नसाध्यकव्यभिचारिण्यतिप्रसक्तिरिति यथाश्रु
ताशयोः व्याप्यत्वे सद्धेतुसंगच्छते तत्राव्याप्तेः तत्साध्यस्थानात् स्थले तु तस्य हेत्वधिकरणतया तत्र व्याप्यवृत्तिः प्रतियोग्यधिकरणसाध्याभावो लक्षणघटक एवेति वस्तुस ४६
रमाणमिति निविष्टांतलक्षणस्यादितदवच्छेदकस्य हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसत्तात्वाद्यनतिरिक्तवृत्तितया सत्तात्वसाधारणतया व्याप्ति
वारणाय स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपं तदनतिरिक्तवृत्तित्वस्यैव विवक्षणीयतया तादृशाभावव्याप्यवृत्तित्वविशेषणयोगेन विरहेण संयोगादि
साध्यकसद्धेतौ हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकसंयोगत्वादेर्निरुक्तानतिरिक्तवृत्तित्वस्य संयोगत्वादिसाधारणत्वविरहेणाव्याप्तेरनवकाशो न हेतुसमानाधिकर
णाभावे व्याप्यवृत्तित्वनिवेशनेवैयर्थ्यात् नव स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावे व्याप्यवृत्तित्वविशेषणदाने संयोगे न इत्यस्य व्याप्यवृत्तितापत्तेः संयोगेन साध्यतायां हेतुसमाना

शि॰टी॰ धिकरणसाध्यतावच्छेदकं संबंधावच्छिन्नाभावो प्रतियोगितावच्छेदकं यद्विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावो यत्साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकं तादृशधर्मप्रसिद्धिः
तादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकीभूतसकलधर्मावच्छिन्नानामेव संयोगेनाभावानां केवलान्वयित्वादिति स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावे व्याप्यवृत्तित्वविशेषणस्यावश्यकतेति
वाच्यं संयोगस्य भविष्यत्वात्तद्धर्मावच्छिन्नप्रतिकाभावस्याव्याप्यवृत्तितया निवेशाने संयोगेन साध्यतायां हेतुसमानाधिकरणसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाभावो गुणा
दीनामेव व्याप्यवृत्तिर्न तु द्रव्यस्येति तादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकं यद्विशिष्टसंबंधिनिष्ठतादृशाभावप्रतियोगितानवच्छेदकं तादृशधर्मप्रसिद्धिरतस्तस्मात्प्रतियोगि
तायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वपरिमत्यैकसंबंधावच्छिन्नत्वस्य विशेषणतानिविशेषावच्छिन्नत्वस्य चाविशेषणत्वपक्षेऽपि वा व्यवलंबनीयतया व्याप्यवृत्तित्वविशेष
णे वैयर्थ्यास्पदुरुद्धत्वात् तस्मात्तत्वस्य माणं वेति ग्रंथस्याभावे व्याप्यवृत्तित्वविशेषणं तेरयमेव तद्दाने पि संयोगत्वादौ द्रव्यत्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितापर्या
प्तिभाषिकावच्छेदकत्वविरहेणाव्याप्तिप्रसक्तेरित्याशयः तत्र च पारिभाषिकावच्छेदकत्वशरीरे निविष्टस्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावे व्याप्यवृत्तित्वविशेषणमावश्यकं अ
न्यथात्वत्पुक्त्या सत्वादिहेतुके पि संयोगत्वादौ पारिभाषिकावच्छेदकत्वाविर्वाहादिति हेतुमम स्थितभावे पि तद्विशेषणमावश्यकमन्यथाव्याप्तेरित्याशंकां सत्वादिहेतु
कस्थले गुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगितायाः पारिभाषिकावच्छेदकं संयोगत्वादौ परद्रव्यवान्तमिव तिवे निर्गुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावानां व्याप्यवृत्तित्वाभिधानेन च सं
योगत्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्यैव तदाद्यजन्यद्रव्ये उत्पत्तिकालावच्छेदेन गुणत्वावच्छिन्नाभावसत्वेनैव तन्मते गुणत्वस्य संयोगत्व
विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावीयप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं न संभवतीति निर्गुणवृत्तित्वानुधावने संयोगी गुणान्यत्वे सति सत्वादित्यादौ गुणवृत्तित्वेन विशिष्टहेतुसमानाधि
करणाभावप्रतियोगितावच्छेदकमतः संयोगसाध्यकव्यभिचारिमात्रे यादृशप्रतियोगितावच्छेदकमप्रसिद्धाय संयोगत्वस्य पारिभाषिकावच्छेदकत्वं संभवति तादृशध एम॰
र्ममादाय व्याप्यत्वसमवेतत्वेति प्रागल्भ्यलक्षणदूषणकदोषेण दूषयितुमुपन्यस्यति साध्यतावच्छेदकविशिष्टस्यादिविशिष्टाभावो विशेष्यविशेषणसंबंधाभावरूपअ

याभावस्तु परंपरासंबंधेन वृत्त्यभाव इति मतेनेदं लक्षणं अस्य साध्याधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावं विनापि लक्षणसमन्वयसंभवे प्रतियोगवृत्तित्वेति ग्रंथानुपपत्ति
रिति वोध्यम् अवच्छेदकत्वमिहानतिरिक्तवृत्तित्वं न तु स्वरूपसंबंधविशेषः यद्योक्तधर्मयोस्तादृशावच्छेद्यावच्छेदकभावे मानाभावात् स्वपदे हेतुतावच्छेदकावच्छि
न्नपरं तथा च साध्यतावच्छेदकविशिष्टसाध्यसामानाधिकरण्यानतिरिक्तवृत्ति यद्धर्मविशिष्टसमानाधिकरणं साध्याभाववत्वं तद्धर्मवत्वं व्याप्तिरिति समुदितार्थः स
द्वैतो साध्यासमानाधिकरणस्य साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावस्य हेतुसमानाधिकरणत्वनियमात्तादृशसाध्याभावत्वं साध्यसामानाधिकरण्यानति
रिक्तवृत्तीति लक्षणसमन्वयः व्यभिचारिणि तादृशसाध्याभावस्यापि हेतुसमानाधिकरणतया तदनतिरिक्तत्वमेव तदिति न लक्षणसमन्वयः गुणान्यत्वविशिष्टसत्वा
वानित्यादावपि नित्याभिवारणाय साध्यतावच्छेदकविशिष्टेति साध्याधिकरणत्वं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन बोध्यं तेन संयोगादिना धूमादेरभावस्य धूमादिमन्निष्ठा
वयवे सत्वापि नाव्याप्तिः द्रव्यविशिष्टसत्वादिसाध्यव्यभिचारिवारणाय हेतुतावच्छेदकविशिष्टत्वेनोपादानं तद्विशिष्टाधिकरणं हेतुतावच्छेदकसंबंधेन बोध्यं तेन धू
मादिमत्वापि निष्टवह्नित्वाद्यवच्छिन्नत्वत्वाद्यभावस्य वह्न्यादिसामानाधिकरण्यविरहे पि न क्षतिः वह्न्यादिसामानाधिकरण्यघटकवृत्तित्वं दैशिकविशेषणता
संबंधेन बोध्यम् तेन द्रव्यं सत्वादित्यादौ दैशिकविशेषणतया हि तु समानाधिकरणस्य द्रव्यत्वत्वाद्यवच्छिन्नद्रव्यत्वाद्यभावस्य कालिकादि संबंधेन साध्यवन्निष्ठा का
लादिवृत्तित्वे पि न क्षतिः यद्यपि हेतुसमानाधिकरणसाध्याभावत्वघटकमभावत्वं रूपविशेष्यमतो रिक्तसाध्यके साध्यासमानाधिकरणाभावसाधारणमिति विशि
ष्टसामानाधिकरण्यं तदस्याव्याप्तित्वरूपं तदनतिरिक्तवृत्तित्वं दुर्वचं तथापि यावंतः स्वसमानाधिकरणसाध्याभावा विशिष्टसाध्यसमानाधिकरणास्तत्वस्य विवक्षि
तमत्वात् यत्समानाधिकरणेति पदं दुर्विशिष्टसमानाधिकरणेनसर्थः तेन द्रव्यं गुणकर्मान्यत्वे सति सत्वादित्यादौ सत्तासमानाधिकरणद्रव्यत्वत्वावच्छिन्नद्रव्य
त्वाभावप्रमायोसाध्यवत्तातानप्रतिबंधकत्वे पि न क्षति यद्धर्मावच्छिन्नसामानाधिकरण्यशरीरे हेतुतावच्छेदकसंबंधेन यद्धर्मावच्छिन्नाधिकरणत्वं निवेशनीयं तत्र

दी०टी० योजनं तु स्फुटमेव अधिकरणवृत्तित्वं च निरवच्छिन्नं ग्राह्यं तेन कपिसंयोगी एतद्वृक्षत्वादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणकपिसंयोगत्वावच्छिन्नकपिसंयोगाभावादिविषयक
प्रमायाः शाखावृत्तित्वरूपेन तेन निरुक्तवृत्तित्वं दुर्वचं · तथापि · यावतः स्वसमानाधिकरणसाध्याभावाविशिष्टसाध्यसमानाधिकरणत्वस्यार्थस्य विवक्षणीयत्वात् · यत्स
मानाधिकरणेति पद्रूपविशिष्टसमानाधिकरण्यवृत्तित्वज्ञानविरहकालिकायाः साध्यवत्ताज्ञानप्रतिबंधकत्वेपि न क्षतिः प्रमायां प्रमासामान्येतेन व्यभिचारिणा नातिव्याप्तिः
समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावत्वेन अधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववत्ताज्ञानस्यापि विरोधित्वात् तदवच्छेदेनापि लक्षणाघटनासंभवः तत्तु नातन्त्रसामान्यमनुपेत्य प्रमासा
मान्यनिवेशनं प्रमापदं च यावद्रूपमभिप्रायं मतः उक्तप्रमात्मकज्ञानस्याभावत्वाशेषमात्वेपि न क्षतिः साध्यकत्वज्ञानपदमपि तत्सामान्यपरं अन्तो अधिकरणधर्मावच्छिन्नसा
ध्याभाववत्ताज्ञानस्य तद्धर्मवत्वेन साध्यवत्ताज्ञानविरोधित्वेपि न क्षतिः एवं च साध्यपदं साध्यतावच्छेदकविशिष्टपरं ज्ञानं च स्वसमानधर्मितावच्छेदकत्वेन स्वविषयीभूता
भावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधसंसर्गत्वेन विशेषणीयं न तोधूमत्वाद्यवच्छिन्नसंयोगसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकधूमाद्यभाववत्ताज्ञानस्य साध्यवत्ताज्ञानसामान्यो
नर्गतद्व्यत्वादिना धूमादिप्रकारकं भिन्नधर्मावच्छिन्नविशेष्यकधूमत्वावच्छिन्नप्रकारकं समवायादिसंबंधेन धूमत्वाद्यवच्छिन्नप्रकारकं वज्ज्ञानं प्रत्यप्रतिबंधकत्वा
त्कामिनीजिज्ञासादेरवचनादृशज्ञानसामान्यविरोधित्वादिति व्याप्तेर्नावकाशः साध्याभावपदवैयर्थ्यादिति · अत्र च साध्यतावच्छेदकविशिष्टसामानाधिकरण्य
वच्छेदकत्वं व्यापकतादृशसामानाधिकरण्यकत्वं तथा च साध्यतावच्छेदकविशिष्टसामानाधिकरण्यत्वं यत्समानाधिकरणसाध्याभावव्यापकतावच्छेदकं
तत्त्वं व्याप्तिरित्येतादृशार्थपर्थकत्वे प्रथमलक्षणे साध्याभावपदवैयर्थ्यं यत्समानाधिकरणनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावरूपयत्सामानाधिकर
ण्यव्यापकतावच्छेदकत्वात् यत्समानाधिकरणसाध्याभावनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावरूपस्य यत्समानाधिकरणसाध्याभाववत्वव्यापक २५०
तावच्छेदकत्वस्यातिरिक्ततया तद्घटितलक्षणे यत्सामानाधिकरण्यव्यापकतावच्छेदकस्यानिवेशात् तद्घटितत्वेन सर्वप्रकृतलक्षणे वैयर्थ्यावव

काशः तदेवं यत्समानाधिकरणसाध्याभावव्यापकसाध्यवत्ताज्ञानप्रतिबंधकत्वाभाववत्त्वमित्येतादृशार्थत्वे द्वितीयलक्षणेपि न तद्वैयर्थ्यं यत्समाना
धिकरणप्रमात्वव्यापकताघटिताभावात् यत्सामानाधिकरणसाध्याभावप्रमात्वव्यापकतायामभावान्तरस्यैव निवेशादित्यवधेयं साध्याभाववन्निति
यन्निष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्व त्वविशिष्टनिरूपितविषयितासामान्ये प्रकृतानुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वाभाववत्त्वमित्यर्थः वह्निमान्धूमादित्यादौ हेतु
निष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टनिरूपितविषयिता अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वविषयितैव सा च न वह्न्यनुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदिका तच्छालि
ज्ञानस्यानुमितिप्रतिबंधकत्वान्न व्यभिचारिणि साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयितापि तादृशी तद्वतो ज्ञानस्य व्यभिचारज्ञानविधयानुमिति
प्रतिबंधकत्वात्तादृशविषयितायाश्चानुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वान्नातिव्याप्तिः साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपविषयस्य प्रतिबंधकतावच्छेदककोटिप्रवेशादिति
व्याप्तिः अतो विषयितापर्यन्तनिवेशनम् हेतुनिष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टे प्रतिबंधकतावच्छेदकविषयतापर्याप्त्यभावविवक्षणे साध्यप्रतियोगिका
भावमात्रनिवेशे व्यभिचारिण्यतिव्याप्तिः प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वावगाहित्वे एव ज्ञानस्यानुमितिप्रतिबंधकतया तद्घटितविषये प्रतिबंध
कतावच्छेदकविषयताया अपर्याप्तेः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावनिवेशस्त्ववश्यमेवेति तदुपेक्षितम् · यन्निष्ठत्वानुपादाने धूमाद्यंशे वह्निमान्धूमा
माद्यंशे वह्नित्वावच्छिन्नवत्त्वाभाववद्वृत्तित्वावगाहि भ्रमनिष्ठवह्नित्वेन वह्न्यभाववद्वृत्तित्वविशिष्टनिरूपितविषयितायाश्चानुमितिप्रतिबंधकताव
च्छेदकत्वाद् वह्निमान्धूमादित्यादावव्याप्तिरतस्तदुपादानं तथा च भ्रमविषयवह्न्यभाववद्वृत्तित्वस्य हेतुनिष्ठत्वाभावान्न दोषः यन्निष्ठपदार्थनिरूपितविषयता
सामान्ये यन्निष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयिता सामान्यमिति यावत् पर्युच्यते न ह्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वमेव यत्र समानाधिकरणधर्मा
वच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वेन भानं तादृशज्ञानीयहेतुनिष्ठतथाविधसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयितायाश्चानुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वात् सम्भवो व्याप्तिर्व

शि॰टी॰ त्तिसाध्याभाववद्वृत्तित्वविशिष्टनिरूपितत्वं विषयिताविशेषणं तादृशभ्रमविषयितावत्त्वसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टनिरूपितात्तादृशविषयितानिरू
पकस्य चाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्य विशेषणीभूतेयत्समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववभाववद्वृत्तित्वत्वेन हि विशिष्टत्वाभावान्नव
नहि विशिष्टनिरूपितत्वपरित्यागावच्छिन्ननिरूपकताकत्वं न तत्समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वस्य तद्भ्रमविषयवृत्तावसत्त्वेपि न क्षिप्ते विषय
तानिरूपकत्वेप्यधिकरणीभूयावच्छेदकत्वात् भ्रमविषयतायास्तद्विशिष्टनिरूपितत्वमन्तरेणैव परिचयश्लक्ष्णगत्या पक्षे न दोषः किं तु तन्निष्ठनिरूपितत्वमे
वविशिष्टनिरूपितत्वं तदाद्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टनिरूपितत्वमेवोक्तभ्रमविषयितायाश्चकृत्तमिति कथं न व्याप्तिः इति नि
वाच्यं विशेषणीभूतधर्मान्तरविशिष्टेन व्यावर्त्तमानस्य विशेष्यस्याभावे विशेषणांशे प्रकारीभवत्साध्यको विशेष्यसंबन्धितावच्छेदकताप्याभानात्साध्याभाववद्वृत्ति
त्वत्वरूपविशेषणविशिष्टविषयेण निरूपकीभूय विषयिता व्यावर्तनेन व्यावर्त्तकविषयस्य चाश्रयतया व्यावर्त्तकं यत्साध्याभाववद्वृत्तित्वं तन्निरूपितत्वं नस्यापि निरूपक
तावच्छेदकीभूयविषयितायां व्यावर्त्तकत्वादुक्तभ्रमविषयिताया आहत्तिः न ह्यव्यावर्त्तकविषयव्यावर्त्तकस्य न निष्टसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्य तादृशविषयितानिरूप
कतानवच्छेदकत्वादिति तादृशविषयिताया लक्षणघटकत्वादेवं चोक्तभ्रमविषयितायाव्यावर्त्तकतयैव साध्याभाववदसद्भ्रमार्थकं तादृशविषयिताया उक्त
क्रमेण हेतुनिष्टसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टानिरूपितत्वेपि हेतुनिष्ठाधेयतात्वविशिष्टनिरूपितत्वानपायात्. साध्याभावमनुपादायाप्यधिकरणे ह
त्तितात्वविशिष्टविषयविषयितानिवेशे तु हेतोः समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावाधिकरणीयत्वभ्रमविषयिताया हेतुविशेषणे तन्निरूपके अधिकरणे समा
नाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववत्त्वविषयताकारणानुभवात्साध्याभावांशानिवेशस्यापि सार्थक्यात् न च नाचयत्नानिवेशेपि वह्नित्वावच्छिन्नवह्निप्रतियोगिक राम॰
त्वेनाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकवद्व्यभावमवगाह्य तादृशाभाववद्वृत्तित्वावगाहियज्ज्ञानं तदीयतादृशसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयितापि साध्याभा

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

ववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टनिरूपितैवाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं कोपः साध्याभाववत्त्वं हृद्वृत्तित्वत्वस्यैवमन्यत्र न हि शोषणतयाभानात्तन्निविशिष्टत्वस्यैव तादृ
शज्ञाननिष्टविषयितानिरूपकसाध्याभाववद्वृत्तित्वे सत्त्वादिति निर्दोषतादवस्थ्यमिति वाच्यम्. अभावांशे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसं
बन्धेन साध्यप्रकारकमिव तज्ज्ञानमेवात्रेति विशिष्य चाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावे साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबन्धेन
साध्यप्रकारकतादृशज्ञानविषयघटकस्य साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबन्धेन साध्यविशिष्टस्याधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य प्रसिध्यता
दृशज्ञानविषयताया विशिष्टनिरूपितत्वासंभवात् समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववदधिकधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तिविशेषितानाधिकरणवृ
त्तित्वावगाहिनः समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावांशे भ्रमरूपज्ञानस्य विषयितायाअधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टनिरूपितत्वात्स
मानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावविषयितानिरूपिताधिकरणविषयनिरूपिताधेयत्वविषयितानिरूपितात्वेन प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वाद्व्याप्तिरिति वाच्यं
हेतुसमानाधिकरणविशिष्टसाध्याभावत्वविशिष्टविषयितायाः प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वाभावस्य विवक्षणीयत्वात् उक्तभ्रमे च समानाधिकरणधर्मावच्छि
न्नाभावविषयितायास्तादृशविशिष्टनिरूपितत्वाभावेन तस्याः प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वव्याप्तिर्दोषैरेवाभिवेशेन. न तादृशभ्रमस्याप्रामाणिकत्वात् प्रामा
णिकत्वे च संसर्गीयविषयतां दृष्ट्या निरूपकतया लक्षणघटकत्वेनाभाव विषयताया विशेषणीयतया सामंजस्यात्. अथ साध्यरूपविशेषणविशिष्टस्या
भावस्य विषयितानिरूपकतया लक्षणघटकत्वे साध्याभावयोः संबन्धस्य संबन्धविधया लक्षणघटकत्वमावश्यक. स च संबन्धः साध्यतावच्छेदकावच्छि
न्नप्रतियोगिताकत्वरूपो ह्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वरूपस्याननुगतत्वात्तत्प्रथमस्य निवेशे केवलान्वयिनि साध्ये विशेषिताभावस्यैवाप्रसिद्धेः
व्यतिरेकिसाध्यकसद्धेतौ च तादृशहेतुसमानाधिकरणाभावाप्रसिद्धिः न संभवः चरमस्य निवेशे च सर्वत्राव्यभिचारिण्यतिव्याप्तिः प्रतियोगितावच्छेदकधर्मा

शि॰टी॰ णांशेपलक्षणीभूतेनकेनचिद्रूपेणानुगमस्यनिवेशोनसंभवतिप्रतियोगितावच्छेदकोपलक्षणस्यसंबंधघटकतयाभानात् नचावच्छेदकावच्छिन्नत्वाविशेषितप्र
तियोगितायाएवसंबंधतयानिवेशान्नाननुगमनिबंधनोदोषइतिवाच्यं अवच्छेदकावच्छिन्नत्वाविशेषितप्रतियोगिताविषयकाभावज्ञानस्यप्रतियोगिमत्ता
ज्ञानाविरोधितयातज्ज्ञानाविरोधिनः प्रतियोगिविशेषिताभावज्ञानस्यकत्वनुभवविरुद्धत्वेनतयाऽवच्छेदकावच्छिन्नत्वाविशेषितप्रतियोगितायाः संसर्गतया
ऽभानात्तत्तद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेनसाध्यतावच्छेदकविशेषितएवाभावोनिवेश्यः ननुसाध्यविशेषितवह्नित्वादिनाघटाभावएववह्न्या
दिसाध्यकधूमादिहेतुकस्थलेलक्षणघटकइतिवाच्यं प्रमेयत्वाद्यवच्छिन्नसाध्यकस्थलेनादृशाभावाप्रसिद्धेः एवंस्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वसंबंधे
नवह्नित्वादिविशेषितवह्नित्वादिनाघटादेरभावेभासमानेपत्रसंबंधघटकप्रतियोगितायांबाधितस्यवृत्त्यादिनिष्ठत्वस्यभानेनादृशज्ञानीयाभावविषयिता
याउक्तसंबंधेनसाध्यतावच्छेदकविशिष्टाभावनिरूपिततयाऽनुमितिविरोधितयावाऽनुपपन्नत्वेनोक्तत्वात् स्वावच्छिन्नसाध्यनिष्ठत्वविशिष्टप्रतियोगितानि
वेशोवक्षसर्वत्रसहेतुनावप्रसिद्धेः एवंप्रतियोगिविशेष्यतायत्रस्वाभावेप्रतियोगितारतेनसमानाधिकरणधर्मस्यस्वानतेनाधिकरणधर्मस्यस्वाव
च्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेनप्रकारत्वंप्रामाणिकंनतुप्रतियोगिविशेष्यतानापत्तेवह्निमान्वह्नित्वेनघटोनास्तीत्येवप्रतीतेः नतुवह्नित्वेननास्ती
तिप्रत्यायविशिष्टप्रतियोग्यविशेषितस्योक्तसंबंधेनसाध्यतावच्छेदकविशेषितनिरूपितविषयितालक्षणेननिवेश्यतेपितुस्वनिरूपकहेतुसमा
नाधिकरणाभावनिष्ठोयः संबंधः तन्निरूपितत्वस्याभावस्यविषयितानिरूपकतयानिवेशोनसंभवत्येवनिवेशेवप्रतियोग्यादिविशेषिताभावीयत्व
नविशिष्टगसाध्यनिष्ठतत्संबंधावच्छिन्ननिरूपकतावच्छेदकताकत्वेनयत्रहेतुसमानाधिकरणघटत्वावच्छिन्नवन्न्याद्यभावेवह्नित्वाद्यवच्छिन्नप्रति गम०
योगिताकत्वसंबंधेनवृत्त्यादेः साध्यस्यप्रकारतेनादृशज्ञानविषयितानिरूपकाभावनिष्ठोननिरुक्तनिरुक्तनिरूपकतावच्छेदकतावच्छेदकः संबं

धर्मितद्विषयितास्वीकारात् यत्रवह्नित्वावच्छिन्नघटाभावेतन्निष्ठवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमेववह्नेः संबंधतयाभासतेतत्रतत्संबंधप्रतियोगीनवह्निरपितु
घटएवेतिसाध्येऽपालवृत्तत्संबंधप्रतियोगित्वनिवेशान्नादृशज्ञानीयाभावविषयितास्वीकारः साध्यनिवेशाद्यत्रवह्नित्वेनघटएववह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताक
त्वसंबंधेनतत्संबंधानुयोगिनिवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकघटाभावेप्रकारस्तादृशज्ञानीयाभावविषयितायास्तत्संबंधप्रतियोग्यवच्छिन्ननिरूपकताकत्वेप्य
नुमितिविरोधित्वेपिवनदोषः यत्रघटत्वावच्छिन्नवह्न्यभावेघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमेववह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनवह्नेः संसर्गतयाभास
तेतादृशज्ञानस्यप्रामाणिकत्वे साध्यप्रतियोगिकोहेतुसमानाधिकरणाभावानुयोगिकोयद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधस्तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकत्वत्वाविशिष्टसंबंधावच्छिन्ननिरूपकतावच्छेदकताकत्वेविवक्षणीयमितिदिक् व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वविषयतायाः प्रतिबंधकतावच्छे
दकत्वाभावादनिव्याप्तिरतः सामान्येत्युक्तं प्रकृतानुमितिपदं प्रकृतानुमितिसामान्यपरंस्वन्यथाव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावविष
यकस्मृत्यादिवनात्मकप्रकृतानुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वस्यहेतुनिष्ठतादृशसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयितायामपिसत्वात्तद्धेतावुपलक्षणग
मनासंभवात् एवंप्रकृतेत्यनुपादानेकामिनीजिज्ञासादोषप्रसिद्धायाः नुमितिसामान्यप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वाभावोधूमाभाववद्वृत्तित्वत्वादिविष
यतायाः सत्तेनएवंतद्विषयकज्ञानस्याप्यन्यलिंगकान्यसाध्यकान्यसंसर्गकानुमितिप्रतिबंधकत्वात्तत्रनः प्रकृतेति तत्साध्यकतद्धेतुकतत्संसर्गकपरं सद्धेतु
निष्ठव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयितायाअनुमितिप्रतिबंधकत्वरूपासिद्ध्यादिज्ञानवृत्तित्वादसंभवः स्यादतोपविशिष्टसाध्याभाववद्वृत्तित्ववि
षयकज्ञानसामान्यस्यानुमितिप्रतिबंधकत्वमुपेक्षमिरुक्तविषयितासामान्येऽनुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वाभावमर्पनानुधावनं अवच्छेदकत्वंचस्वरूपसं
बंधविशेषः नचधूमाभाववद्वृत्तित्वत्वेनघटादिविषयकज्ञानस्यानुमितिप्रतिबंधकतयाधूमाभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टविषयिताशालिज्ञानत्वेनप्रतिबंधकताक

दी०ती० न्यनस्यासंभवात्तादृशविषयितायाः प्रतिबंधकतानिरूपितस्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकताघटितत्वेनानिरुक्तव्याप्तिरिति वाच्यं तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वप्रकारितानिरूपित
विषयिताशालिज्ञानत्वेनानुमत्याधारणप्रतिबंधकताकल्पने गौरवात्तादृशविषयितात्वेन वाहधसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टनिरूपितविषयितायाः
प्रतिबंधकतावच्छेदकत्वस्य क्लृप्तत्वात् तत्र व्यभिचारोऽनुमितिकारणव्याप्तिज्ञाने प्रत्येकप्रतिबंधकत्वादनुमितिप्रतिबंधकत्वमिति व्याप्तिवादिनाम्
निव्याप्तिरितिवाच्यं तज्ज्ञानकज्ञानप्रतिबंधकमावच्छेदकताभावस्यैव विवक्षितत्वात् अनुमितिविरोधित्व तान्यस्य अनुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकता
भावप्रकारकज्ञानस्यैवानुमितिहेतुत्वं तस्मिन्नेव निरुक्तविषयतानिष्ठतादृशावच्छेदकत्वाभावघटितत्वस्यैव अनुमितिकारणीभूतज्ञानविषयत्वादि
तिभावः अनुमित्यविरोधितया अनुमितिजनकज्ञानाप्रतिबंधकतया साध्याभाववद्वृत्तित्वादिज्ञानस्य अनुमितिजनकताभावादितिभावः अतिप्रसंगा
दिति हेतुनिष्ठसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाववद्वृत्तित्वविषयिताशालिनोऽनुमितिजनकज्ञानप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वाभावस्या
क्लृप्तत्वादितिभावः नवहेतुनिष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयितानुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदिका स्यैतादृशज्ञानीयहेतुनिष्ठसाध्याभाववद्वृत्ति
त्वविषयितायाः अपि तादृशविषयितासामान्यान्तर्गततया तत्र प्रकृतत्वाभिज्ञानप्रतिबंधकत्वेऽच्छेदकत्वस्यापि सत्त्वेनातिव्याप्त्यनवकाश
इतिवाच्यं एवं सति हेतुतावच्छेदकेऽपि हेतुनिष्ठव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वे अनुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वाभावनिष्ठतादृशसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयिता
या अनुमितिप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वसत्त्वेन लक्षणगमनासंभवादिति विशेषणत्वेन तादृशविषयितायाः एव लक्षणे निवेशप्रयोजनविषयिताविशेषणत्वेन साध्या
भाववद्वृत्तित्वविषयितायाः प्रतिबंधकतावच्छेदकत्वेनातिव्याप्तिवारणसंभवादिति ध्येयं मिश्राणामसामानाधिकरण्यघटनेन साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपां व्याप्तिं परिष्कृ ५५०
त्यापि सम्मतिमाह न त्वित्यादिना नवद्वीपमतेऽधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसजातीयस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वादिना अधिकरणवृत्तित्वाभावस्य हेतौ सत्त्वादतिव्याप्तिरतो पाव

न्नमितिन्याच्यवावरं तर्गतसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसजातीयस्य नद्यधिकरणवृत्तित्वाभावस्य हेतावसत्त्वान्नातिव्याप्तिः न नैवसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्न
साध्याभावाधिकरणवृत्तित्वस्य व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमादाय निव्याप्तिवारणाय प्रत्येकं तत्सजातीयत्वाद्रूपनिरवच्छन्तर्गमाणरूपेण व्यधिकरणधर्माव
च्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावसजातीयत्वाभावान्न दोषः यावत्साध्याभावत्वेन साध्याभावानां निरूपकतया सामान्येः
न्वयव्यतिरेकिसाध्यके वह्निमान् धूमादित्यादौ यावत्साध्याभावनिरूपितत्वस्य क्वचिदप्यसामान्येः सत्त्वाय यावत्साध्याभावसजातीयप्रसिद्ध्योः व्याप्तिलक्षण
क्तित्वेन तेषां सामान्येः न्वयत्वाभावपतत्रादिति नत्तत्सजातीयाद्रूपत्वेनोपस्थितानां समानाधिकरणव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसजातीयानां एकस्मिन्नधिकर
णावृत्तित्वाभावे एकत्र हेतुमितितीस्वापेपुनर्व्याप्तिरोकिसाध्यके व्याप्तिः एकत्रोभयसामान्याभावादेन एकैकाभावे एकैकाभावसजातीयाभेदान्वय उपगत
व्याप्त्येतदर्थनामप्यथाहकं प्रत्येकमिति प्रथमावृत्त वक्ता तेन तत्र अधिकरणवृत्तित्वाभावात् तस्य विशेषणं यावत्साध्याभावत्वेन साध्याभावानामधिकरणे न्व
येवह्निमान् धूमादित्यादौ नत्र दूरात् वृत्तित्वावच्छिन्नसाध्याभावघटितसमुदायाधिकरणतायाः क्वचिदप्यसत्त्वेनाव्याप्तिः स्यादतस्तत्र द्योक्तित्वेन साध्याभावाना
मधिकरणे न्वयव्यतिरेकं तत्रादिति तत्त्वमिति अव्याप्तिवारणत्वमिसमर्थः नत्वनत्तत्सजातीयत्वं तत्र वह्निधर्मवत्त्वं तथा च समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभा
वत्साभाववादिधर्मवत्त्वं व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावेऽपि वर्तते इति तत्सजातीयत्वाद्यभिचारिण्यतिव्याप्तिरत आह सामान्येति समानाधिकरणेति स
मानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वान्यतररूपेणेत्यर्थः तनीयार्थश्चाभेदस्तस्य च सामान्येन्वयः विव
क्षणीयमिति शेषः तथा च तत्सजातीयाद्रूपस्य नत्र भावहित्तिताद्रशान्यतररूपवत्त्वं तत्त्वमर्थः यद्यपि वह्नित्वावच्छिन्नाभावनिष्ठस्वसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्न
प्रतियोगिताकत्वं स्वसमानाधिकरणवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वरूपं तत्र तदधिकरणवृत्तित्वाभावः संभावित एव तथापि स्वासमानाधिकरणधर्मावच्छि

दि॰टी॰ त्राभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं स्वसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं स्वसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमेव स्वा
धिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमिह विवक्षितं न तु साध्याभाववद्वृत्तित्वाभावो भयसाधारणमेव समनियताभावे समवेते च स्वाधिकरणनिष्ठधर्मावच्छिन्ना
भावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपो ऽधिकरणरूपो वा अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे ऽस्य स्यान्नार्थ एव वारणीयः तन्मते ऽधिकरणधर्मावच्छि
न्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावयोरैक्यात् तादृशसाध्याभाववत्त्वस्य यादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वं तादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य तथाविधवद्वृत्तित्वा
भावेऽपि सत्वात् एतेन समनियताभावैक्यमते ऽधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य समवायादिसंबंधावच्छिन्नगगनत्वावच्छिन्नगगनाद्यभावाभिन्नतया तस्य स
मानाधिकरणधर्मावच्छिन्नगगनादिनिष्ठप्रतियोगितानिरूपकतया ऽधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य निरुक्तरूपवत्त्वानुपपत्त्या स्वसमानाधिकरणध
र्मावच्छिन्नसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य निरुक्तरूपवत्त्वानुपपत्त्या स्वसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसमानाधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता
निरूपकत्वपर्यन्तनिवेशनामासेनोपादेयः समनियताभावैक्यमते गगनाभावत्वगगनाभावभिन्नत्वान्यतररूपेणापि साजात्यविवक्षणसंभवती
ति ध्येयं ननु यावत्साध्याभावान्तर्गतानां तत्तत्साध्यवत्तद्भावादीनामधिकरणे हेतोर्वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिः तत्र तत्साध्याभावव
त्तिद्वितीयादौ नियतसमानाधिकरणताभिमानादिति द्वितीयलक्षणे समर्थः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियो
गिताकाभाव एव साध्याभावपदेन विवक्षित इति भावः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकप्रतियोगिताकाभावविवक्षणेन तथावि
धवह्निघटोभयाभावमादाय तद्धेयतादृवस्थ्यमतः प्रथमलक्षणे तिनोक्तसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविवक्षणे वाच्यत्वादिसा ५५०
ध्यकस्थले वाच्यत्वत्वादिना घटाद्यभावमादाय लक्षणसमन्वयेऽपि स्वरूपसंबंधेन तादात्म्यसंबंधेन तु वा प्रमेयमात्रसाध्यकस्थले न तथा वि

ध्याभावाप्रसिद्ध्या अव्याप्तिरतो व्यापकतावच्छेदकपर्यन्तानुधावनं न तथा वलेऽपि वाच्यत्वत्वादिना वा अत्यन्ताभाव एव नये निरोधः साध्यतावच्छेदकसमनिय
तप्रतियोगिताकाभावनिवेशे च वह्न्यादिसाध्यके तादात्म्येनाभयाभावादिकमादाय दोषः स्यात् अत्र स्वरूपसंबंधेन धर्मानवच्छिन्नत्वं प्रतियोगितायां निवेश्य वारणेऽपि
सत्त्वादिसाध्यकस्थले विशिष्टसत्ताद्यभावमादाय दोषः इति तादृशाभावो न निवेशितः व्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिता स्वरूपत्रिधर्मावच्छिन्नातिरि
क्तस्वरूपधर्मावच्छिन्नत्वाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं निवेशनीयं तेन वह्न्यादिसाध्यकस्थले वह्नित्वादिना महानसीयवह्निघटोभयाभावमादाय न दोषः
स्वरूपत्वमिति रीतिरिक्तस्वरूपत्वं विवक्षितमाह निर्वाच्यं तेनाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावासंग्रहः व्यापकतावत्साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाया तेन
संयोगादिना वह्न्यादिसाध्यके समवायादिना वह्न्याद्यभावमादाय संभववारणाय साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वेन प्रतियोगितायां विशेषणीयम् तथा
समवायादिना द्रव्यत्वादिसाध्यके विषयतादिसंबंधेन साध्यव्यापकस्य तादृशे समवायादिना भावमादाय दोषस्यानवकाशः तादात्म्यसंबंधेन प्रमेयसा
ध्यकस्थले समवायिलक्षणं अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताके भेद एव लक्षणघटकः समनियताभावैक्यमते तादृशभेदस्य अधिकरणध
र्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकात्यन्ताभावाभिन्नतया अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन तत्साजात्यस्य प्रसिद्धेः संभवात् न तु संयोगेन प्रमेयत्ववानिति प्र
तीतिसाक्षिक संयोगावच्छिन्नप्रमेयत्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताके भेद एव लक्षणघटकः अत्र तेनाभावस्य येन संबंधेन तद्रूपावच्छिन्नं धर्म तत्सं
बंधेन तद्वच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदस्याप्युक्तप्रतीतिबलात् सिद्धिरिति तत्र वह्निमान् धूमात् गुणवान् द्रव्यत्वादित्यादौ विषयितादिसंबंधेन वह्नि
त्वगुणत्वादिमतः साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाभावस्याप्रसिद्धत्वात् व्यापकतावच्छेदकताघटकसंबंधावच्छिन्नत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकता
याश्चावश्यं निवेशनीयतया तादृशाभावस्य सामानाधिकरण्येऽपि लक्षणघटकत्वासंभवात् ननु कतावच्छेदकतात्वादिना दोष कपिसंयोगत्वावच्छिन्न

शि·टी· यिसंयोगाद्यभावस्यापिलक्षणघटकतयातदधिकरणेहेतोर्वृत्तेरव्याप्तिः नवसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकताशरीरेप्रतियोगिवैयधिकरण्यनि
वेशस्यनिष्फलत्वम् कपिसंयोगत्वादेः साध्यव्यापकतावच्छेदकत्वाभावात्तादृशाभावानांनलक्षणघटकत्वेनिवाच्यंसंयोगेनवह्न्यादिसाध्य
कस्थलेवह्नित्वादीनांसंयोगरूपसाध्यतावच्छेदकसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकत्वसंपन्नव्यापकताशरीरेप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेशस्याव
श्यकत्वात् अन्यथासाध्यंवस्तुत्वत्रिकालावच्छेदेनचवह्नित्वद्रव्यत्वाद्यवच्छिन्नस्यसंयोगसंबंधेनाभावस्यतत्साध्यतावच्छेदकसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकस्यैवा
प्रसिद्धिप्रसंगात्· तथाचतत्तदधिकरणपदेनतत्तदभावीयव्याप्यवृत्तित्वनिरूपकाधिकरणमेवविवक्षणीयं व्याप्यवृत्तित्वानिरूपकत्वंचनिरवच्छिन्नाधेयतानिरू
पकत्वं एवंचसंयोगाद्यभावस्यतथाविधाधिकरणंगुणादिरेवेतिनदोषः इत्थंचकपिसंयोगाधिकरणत्वाभाववान्प्रमेयत्वादित्यादौकपिसंयोगतदधिकरणत्वा
दिरूपाणांयावत्साध्याभावांतःपातिनामभावानांतथाविधाधिकरणाप्रसिद्ध्याः व्याप्तिरतः साध्याभावं व्याप्यवृत्तित्वेनविशिनष्टि व्याप्यवृत्तित्वेतिनतथा चता
दृशाभावस्यतथाविधयावद्वृत्तेर्नगगनत्वात्तथाविधाधिकरणाप्रसिद्धावपिनक्षतिः व्याप्यवृत्तित्वंचनिरवच्छिन्नवृत्तिकत्वंवच्छिन्नवृत्तिकामत्वेनैव्यासतिसंयोगेन
द्रव्यादिसाध्यकप्रमितवात्रिसंयोगेनधूमत्वाद्यवच्छिन्नधूमाभावस्यमहानसादाववच्छिन्नवृत्तिकतयाः योगालकालमत्वाद्यभावेसाध्यतावच्छेदकसंबंधघटित
व्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यैवलक्षणघटकतयानिव्याप्तिः एवंचद्रव्याभावसंयोगाद्य
भावस्यापिकदाचित्रिरवच्छिन्नवृत्तिकत्वेनलक्षणघटकतयातदीयाव्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणवृत्तित्वाभावमादायदोषवारणायाधिकरणपदस्यव्याप्यवृ
त्तितानिरूपकाधिकरणपरत्वमावश्यकमिमवधेय कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाकाशाभावाभावेसाध्येऽस्मात्तत्वादिहेतावव्याप्तिः व्याप्यवृत्तेः साध्या १५०
भावस्याकाशाभावरूपस्यव्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणात्मादौहेतोर्वृत्तेस्तदभावीयप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यनिरूपकाधिकरणमेवतत्तद

धिकरणपदेनविवक्षणीयं प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशादेकत्वरूपान्यत्वविशिष्टगुणत्ववान्गुणत्वादित्यादौसमवायरूपसाध्यतावच्छेद
कसंबंधघटितविशिष्टसाध्यव्यापकतावच्छेदकविशिष्टगुणत्वत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिरूपकतापाहेतुमेयसत्वेपिनाति
व्याप्तिः तथाचकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाकाशत्वाभावाभावादिसाध्यकात्मत्वादिहेतावव्याप्तिः तत्रव्याप्यवृत्तियावत्साध्याभा
वांतःपातिनःस्त्राकाशत्वाभावादेःप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्याप्रसिद्धेः कालेप्याकाशावच्छेदेननादृशसाध्यरूपतदभावीयप्रति
योगिसत्वात् तत्रैवतादृशाभावस्यप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वात् अतो व्याप्यवृत्तित्वमुपेक्ष्यतादृशाभावेप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैय
धिकरण्यमेवनिवेश्यप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिरूपकत्वसमनियताभावेमयानविशेष्यतासंबन्धाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगितयानतत्प्रति
योग्यनधिकरणाप्रसिद्ध्याननसंग्रहः विशिष्टसाध्यव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नयत्किंचित्प्रतियोगिताश्रयवैयधिकरण्यनिवेशेचघटत्वादिनाघटाद्य
भावस्यघटादिवैयधिकरण्येनलक्षणाघटकतानिर्वाहेपिप्रतियोगिभेदेनप्रतियोगिताभेदस्यनैनमतानविषयत्वादिसाध्यकेयत्किंचित्कालावच्छेदेनपर
माणवादौप्रसिद्धस्यसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नाभावस्ययत्किंचित्प्रतियोगितानधिकरणत्वेः प्रतियोगिवैयधिकरण्यनिरूपकाधिकरणाप्रसिद्ध्याः व्याप्तिः न
न्वायियत्किंचित्प्रतियोगितात्वेनतादृशानधिकरणत्वप्रतिक्षिप्तपारयत्किंचित्प्रतियोगिताश्रयप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिरूपकाधिकरणेहेतोर्वृ
त्तेः व्याप्तिवारणाय एवंवह्निमान्धूमादित्यादौद्रव्यत्वाद्यवच्छिन्नस्यसंयोगेनयोःभावस्यत्रैकालिकत्रिकालावच्छेदेनवर्तमानस्यगुणेप्रतियोगिव्यधि
करणाभावेक्षिप्यप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिरूपकाधिकरणगुणादौहेतुतावच्छेदकसंबंधेनहेतोरप्रसिद्ध्याव्याप्तिवारणायहेतुतावच्छेदकसंबंधेनकस्यापि
तदधिकरणेप्रतियोगिवैयधिकरण्यमभावेविशेषणीयं एवंचतद्रूपान्यत्वविशिष्टसत्तावान्जातेरित्यादौसमवायघटितसाध्यव्यापकतावच्छेदकविशिष्टस

दी. टी. ततात्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य हेत्वधिकरणे सत्त्वादिरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणतया अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव लक्षणघटकतया ऽनिष्टासिद्धेः प्रति-
योगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वोपादानम्· अथ केवलान्वयिस्थले लक्षणघटकानां वाच्यत्वत्वाद्यवच्छिन्नघटाद्यभावानां सर्वेषामेव प्रतियोगितावच्छेदकवाच्य-
त्वत्वावच्छिन्नानधिकरणाप्रसिद्धिः न च यत्किंचित्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणहेतित्वमेव निवेशनीयं तथा च समनियताभावानामैक्योपगमे-
न व्यतिरेकितावच्छेदकधर्मस्यापि तत्त्वाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया तदवच्छिन्नानधिकरणत्वस्य प्रसिद्ध्या नेयं लक्षणघटकतेति वाच्यं तथा संति संयो-
गाभावसाध्यकस्थले संयोगाद्यात्मकाभावस्य यत्किंचित्प्रतियोगितावच्छेदकसमवेतसामान्याभावत्वावच्छिन्नानधिकरणहेतित्वात्तद्भाववत्त्वेनासंभव इ-
ति विशिष्टसाध्यव्यापकतावच्छेदकत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकविशेषणे उक्तस्थले तादृशप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नस्वप्रतियोगिसमानाधिकरणे-
ऽपि मेनत्स्मत्वमधिकरणान्तार्थः न तु प्रतियोगित्वेऽप्यधिकरणपदार्थ इति स्वत्वं केवलं तत्स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नस्वप्रतियोगिसमानाधिकरणप्रमेय-
नेदस्मत्वमधिकरणान्तार्थः न तु प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग्यनधिकरणहेतित्वं अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोग्यप्रसिद्ध्याः संग्रहा
ते नैवं सति धूमवान्वह्नेरित्यादौ साध्यतावच्छेदकीभूतसंयोगसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकधूमत्वाद्यवच्छिन्नसंयोगसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताका
ऽधूमाद्यभावानां तदुत्पत्तिकालावच्छेदेन धूमादिमति तद्धेतुः अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग्यधिकरणतयाऽति-
व्याप्तिरिति वाच्यं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन व्यापकतानिवेशपक्षेऽपि संबंधेन व्यापकतानत्संबंधावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नाभावनिवेशस्य
विषयतावच्छेदेन साध्यव्यापकतानत्स्य समवायसंबंधावच्छिन्नाभावमादायोक्तदोषस्य वारणीयतयाऽयोगोलकभेदादेरभावमादाया निव्या- १५०
प्तिवारणासंभवात् तथा तादृशप्रतियोगितावच्छेदको यो धर्मस्तद्विशिष्टतादृशप्रतियोगिताश्रयसामानाधिकरण्यविवक्षणीयं तेन समनियताभावे

समवेते वाच्यत्वत्वादिना घटाद्यभावस्यापि घटत्वादिना वाच्यत्वाभावाभिन्नतया वाच्यत्वादिप्रतियोगिकत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकवाच्यत्वत्वादिविशिष्टवाच्यत्वादिरू-
पप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेऽपि न क्षतिः वस्तुतस्त्वेवमपि वाच्यत्वादिसाध्यकस्थले सर्वेषामभावानां एवंरूपेणाहेतुत्वविशिष्टस्वाभावरूपप्रतियोगिसमानाधि-
करणतया प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावाप्रसिद्धिरिति वाच्यं स्वावच्छेदकविशिष्टस्वाश्रयाधिकरणहेत्वभावीयप्रतियोगिताभिन्नत्वेन व्यापकतावच्छेदका-
वच्छिन्नप्रतियोगिस्वविशेषणेऽपि स्वत्वं च प्रतियोगितावच्छेदकेऽस्यादेस्तत्पर्याप्त्या वाच्यत्वत्वावच्छिन्नघटादिनिष्ठप्रतियोगितायाः स्वावच्छेदकविशिष्टस्वाश्रया-
प्रसिद्ध्या निरुक्तप्रतियोगिताभिन्नत्वेन वह्निरूपकाभावमादाय वाच्यत्वादिसाध्यके लक्षणसमन्वयसंभवान्न च तथापि सतदभावभिन्नमेयत्वादिसाध्यकेऽसा-
ध्यव्यापकतावच्छेदकसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यैतदभावमात्रे तदभावमात्राधिकरणकतयाऽधिकरणस्वरूपत्वादेतदभावभे-
दादिरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणतया निरुक्तप्रतियोगिताभिन्नव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकोऽभावोऽप्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाव
एवेति व्याप्तिरिति वाच्यं स्वावच्छेदकविशिष्टस्वाश्रयाधिकरणे स्वनिरूपकाभावत्वेन वर्तनीयो योऽभावः तदीयप्रतियोगिताभिन्नत्वेन व्यापकतावच्छेदकावच्छिन्न-
प्रतियोगितायाः विशेषणीयतया एतदभावाधिकरणे एतदभावभिन्ने एतदभावत्वेन एतदभावरूपेणैतदभावभेदाभावस्य हेत्वधिकरणावच्छेदकावच्छिन्नप्रति-
योगितायाः विशेषणीयतया तादृशाधिकरणे एतदभावभेदे नास्तीयप्रतीत्या एतदभावभेदत्वावच्छिन्नप्रतियोगिकाभावत्वेन तस्याहेतित्वादेतदभावभेदत्वाव-
च्छिन्नप्रतियोगितायां निरुक्तप्रतियोगिताभेदस्याक्षतत्वादित्याहुः तद्धिंस व्यापकताघटकसंबंधावच्छिन्नाभावनिवेशे व्यापकताशरीरे प्रतियोगिवैयधिकरण्ये
स्याभावाविशेषणत्वेऽपि संयोगादिना धूमादिसाध्यकव्यभिचारिणि अयोगोलकमात्मत्वाद्यभावमादाय व्याप्तिवारणासंभवात् तत्र तन्निवेशप्रयोजनाभावेन
व्याप्यवृत्तिसाध्याभावमादाय व्याप्तिनवकाशात् भावे व्याप्यवृत्तित्वादिविशेषणमाहात्म्यसंगतेः अन्यत्रैवासाध्यव्यापकतावच्छेदकस्यापि साध्यवन्निष्ठाधिकरणाधे-

५॥

शि॰टी॰ मावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकतया तदभाववत्त्वावच्छिन्नव्यापकताशरीरे प्रतियोगिवैयधिकरण्यप्रवेशात् तथा च तादृशप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यविवक्षणेन स्याव्याप्तिवा
रणप्रयोजनकत्वाभिधानासंगतिः अभावे तदनिवेशे व्याप्यवृत्तिसाध्यकेऽपि यावत्साध्यवह्निप्रयुक्तज्ञानव्यक्तिविशेषस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितसा
ध्यव्यापकताश्रयत्वात् तत्कालविशेषावच्छेदेन हेतुमति तदभाववृत्तेरसंभवस्यैव प्रसंगात् एतेन प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वमेव त
दर्थः नन्वव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग्यप्रसिद्धेः केवलान्वयिसाध्यके प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोग्यधि
करणसाध्याभावाप्रसिद्धेरव्याप्तिरिति वाच्यं प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वं हि स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नस्वप्रतियोगिवृत्तिप्रति
योगितावच्छेदकताकभेदवद्वृत्तित्वं तेन पटत्वादिना घटत्वाद्यभावस्य तादृशभेदसमानाधिकरणतया प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिवैयधिकरण्यं तु घटस्यैव
व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताकज्ञेयत्वत्वादिना वाच्यत्ववद्वृत्तेरस्यैव तथात्वात् कपिसंयोगाभाववान् ज्ञेयत्वादित्यादौ कपिसंयोगादिरूपसाध्याभा
वस्यापि ज्ञेयत्वत्वादिना कपिसंयोगाभावादिप्रसिद्धेः समानाधिकरणसत्त्वात् तत्रस्य च स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यनिरूपकाधिकरणप्रसिद्ध्या
अव्याप्तिरतः प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वं भेदप्रतियोगितावच्छेदकतायां विशेषणं तेनैव कपिसंयोगात्मकाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकीभूतसमवेतसामा
न्याभाववत्त्वावच्छिन्नसमवेतसामान्याभाववद्वृत्तेरस्यापि निरुक्तप्रतियोगितावच्छेदकताकत्वात् तत्सामानाधिकरण्यमादाय कपिसंयोगी घटात्मकाभावानां प्रतियोगि
तावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिवैयधिकरण्याद्वारणाय साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकं विशेषणीयं समवेतसामान्याभावत्वा
तत्कपिसंयोगाभावादिव्यापकतानवच्छेदकतया न दोषः न चात्र साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकविशेषणे तत्साध्यव्यक्त्याभा गन॰
वादौ तादृशप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिवैयधिकरण्येन घटते साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकत्वावच्छेदकीभूतस्वप्रतियोगितावच्छेदकाप्रसिद्धेः तथा च सा

॥

ध्याभावत्वेत्यादिना साध्याभावपदेन साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविवक्षणात् संगतिरिति वाच्यं साध्याभावत्वेत्यादि
ग्रन्थस्य व्याप्यवृत्तित्वनिवेशकत्वे भावसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नेत्यादिविशेषणदानवैयर्थ्यात् द्वितीयकल्पे च प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्य प्रतियोगितावच्छे
दकस्य तादृशव्यापकतावच्छेदकत्वेन विशेषणात् तादृशरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताक एवाभावो लक्षणघटक इत्यर्थकत्वात् तत्कल्पे च भावांशे तादृशप्रतियोगिताक
त्वविशेषणविरहेऽपि क्षतिविरहात् तेनैव कपिसंयोगाभाववत्त्वादित्यादावप्रसिद्धेः समानाधिकरण्यमादाय न दोषः वारणाय स्वप्रतियोगिवृत्तित्वभेदप्रतियोगितावच्छे
दकतायां विशेषणं संयोगसामान्याभावेऽपि कपिसंयोगघटात्मकाभावप्रतियोगितया कपिसंयोगघटात्मकाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदककपिसंयोगाभावत्वादिना सं
योगसामान्याभाववद्वृत्तेः समानाधिकरण्यमादाय न दोषः तदवस्थ एव वारणाय यथा तादृशप्रतियोगितावच्छेदकीभूतधर्मस्तदवच्छिन्नतादृशप्रतियोगितानाश्रयवृत्तित्वमे
व भेदप्रतियोगितावच्छेदकतायां निवेशनीयं कपिसंयोगाभाववत्त्वे वा कपिसंयोगाभावनिष्ठप्रतियोगितायामेवावच्छेदकं संयोगसामान्याभावत्वं न तादृशप्र
तियोगितानाश्रयतादृशभेदमादाय न दोषः भेदप्रतियोगितावच्छेदकतायां स्वप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वमपि निवेशनीयं तेन कपिसंयोगाभावत्वाद्यवच्छिन्न
कपिसंयोगाभावादिनिष्ठविषयितादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदसामानाधिकरण्येऽपि न दोषः तादवस्थ्यं स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिका
रण्यनिरूपकत्वे [redacted] स्वनिरूपत्वस्वप्रतियोगि
तावच्छेदकावच्छिन्नस्वप्रतियोगिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदसामानाधिकरण्यमेव निरूपकत्वमतो व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकविशि
ष्टप्रतियोग्यप्रसिद्धावपि तादृशाधिकरणाप्रसिद्धिः कपिसंयोगी एतत्त्वादित्यादौ हेत्वधिकरणेऽपि द्रव्यत्वादिना कपिसंयोगादिमतः कपिसंयोगत्वादिना वद्द्रव्यत्वादि
मतो भेदसत्त्वात् तस्यापि तादृशाधिकरणत्वापत्तेः वह्निव्याननिष्ठानयो रूपादाने एवं कृते हेतुमत्त्वविशिष्टस्वाभाववत्त्वादिप्रतियोगितावच्छेदकरूपेण कपिसंयोगादिमद्वृ

शि॰ टी॰ दमादायनदोषनादवस्थ्यमतत्वत प्रतियोगिताश्रयनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतायां तदवच्छेदकावच्छिन्नत्वं निवेशनीयं एवं विशिष्टसाध्यव्यापकतावच्छेदकत्वेनापि प्रतियोगि
तावच्छेदकं विशेषणीयं तेन संयोगी द्रव्यत्वादित्यादौ संयोगाभावस्य द्रव्यवृत्तित्वात् तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकद्रव्यवृत्तित्वविशिष्टत्वावच्छिन्नाभावत्वावच्छिन्नद्रव्यवृत्तित्वविशिष्ट
त्वावच्छिन्नाभावनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदवत्वस्य द्रव्ये सत्त्वात् तस्य प्रतियोगित्वेनाधिकरणविरूपकत्वापत्तिः एवं संबंधविशेषनिवेशनमपि सर्वत्रैवानुसृत
थावत्वाश्रयनिष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाया यावत्यः प्रतियोगितास्तदवच्छेदकावच्छिन्नतत्तदाश्रयनि
ष्ठप्रतियोगितावच्छेदकताकभेदवद्वृत्तिकरणवृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकतत्तन्निष्ठप्रतियोगितानिरूपकाभावसजातीयाभाववत्वमिति निष्कर्षः इति प्राञ्चः अभावेप
यावत्तेन साध्यप्रतियोगिकत्वपर्याप्तस्य प्रतियोगितावच्छेदकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वविशेषणस्य व्याप्यवृत्तित्वादिविशेषणस्य च व्याप्यवृत्ति
मात्रे तेनेति तत्र साध्यत्वं स्वाभाववति हेतौ इत्यत्रापि तत्र व्याप्तिः निर्योजनाय एतद्रूपवान् एतद्धूमादित्यादौ प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिव्यधिकरणसाध्याभा
ववत्त्रिः साध्यमेव तत्र हेतौ तद्धेतौ लक्षणगमनसंभवात् न संभवः अथ साध्यवन्निष्ठत्वं तद्रूपे तद्रूपोभयत्वावच्छिन्नाभावसत्त्वेन तत्रापि लक्षणगमनासत्त्वात् संभवः न च्छ
यो प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिव्यधिकरणप्रतियोगिताविच्छेदकीभूतोभयत्वेन तद्रूपेणोभयवृद्देश्यस्य उभयवतोः सिद्धत्वेन प्रसिद्धेरिति वाच्यं उभयत्वेन स्वतत्त्वे
दस्य तादृशाभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वात् प्रतियोगिवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकताकस्य उभयत्वेन अन्यतराभाववन्निसत्त्वात् तस्यापि तादृशभेदमादायनत्वादिति निवेश
व्याप्तस्य वृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य स्वव्यापकसाध्यतावच्छेदकप्रतियोगिताकस्य वा भावस्य निवेशे तादृशोभयाभावादिव्याप्यसंभवतीत्यभिप्रायेण
व्याप्तिलक्षणान्तरं अव्याप्यवृत्तीति विषयेत्यन्तं साभावे व्याप्यवृत्तित्वादिनिवेशनस्य प्रयोजनं दर्शनपरत्वे साध्यपरं कपिसंयोगाभावादिपरमेव वाच्यं न रा॰
तु कपिसंयोगादिपरं कपिसंयोगादिसाध्यकस्थले कपिसंयोगाद्यभावस्य लक्षणघटकत्वेपि स्वाधिकरणपरस्य व्याप्यवृत्तितादिनिरूपकाधिकरणपातमयः भावे व्याप्यवृ

व्या॰ २ त्तित्वादिनिवेशनस्यावश्यकत्वाभावात् तदीयव्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणे गुणादौ हेतोः वृत्तेः व्याप्यव्यत्वकथन कपिसंयोगाभावादेः गुणादौ निरवच्छिन्नवृत्तिक
त्वादिरूपव्याप्यवृत्तित्वादिसत्त्वेन तादृशविशेषणेन व्यावर्त्तनासंभवात् न चावश्य कपिसंयोगाभावादिसाध्यकस्थले कपिसंयोगाद्यात्मकाभावस्य लक्षणघटकत्वेपि तदीय
व्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणाप्रसिद्धेः साध्याप्रसिद्धेरिति का नतु तादृशाभावीयव्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणे हेतोः वृत्तिरिति अत्र विशेषहेतोरिति निसंगच्छते न व्याप्य
भावे व्याप्यवृत्तित्वविशेषणानुपादाने व्यावर्त्तनीयं कपिसंयोगादीनां व्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणाप्रसिद्धिः स्यादिति तादृशाधिकरणमप्रसिद्धं तेन विवक्षणीयं तथा
च सति अव्याप्यवृत्तिसाध्यकस्थले हेतोः साध्याभाववद्वृत्तित्वनिर्वचनाव्याप्तिः सा च व्याप्यवृत्तितापदोपादानात् संभवतीत्यभिप्रायः अथवा कपिसंयोगादिसाध्यकस्थ
ले हेतोः साध्याभावीयव्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणवृत्तित्वेन तत्स्थलीयाव्याप्तिवारकव्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणवृत्तित्वनिवेशोपयिकमतत्सदर्थी नाप्या
कपिसंयोगाभावादि साध्यकस्थले कपिसंयोगाद्यात्मकाभावीयतादृशाधिकरणाप्रसिद्धिनिर्वचनाव्याप्तिः तत्पारकमपीति तत्तादृशपदार्थासंगतिः एतेन व्याप्य
वृत्तितानिरूपकाधिकरणनिवेशे व्याप्यवृत्तिसाध्यकस्थलेपि कृत्स्न विशेषवृत्तित्वविशिष्टसाध्याभावप्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितसाध्यव्यापकतावच्छेद
कावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्याव्याप्यवृत्तेरधिकरणे हेतोः हेतौ साध्यलक्षणगमनासंभवात् अथ संभवे एवं सतीत्यव्याप्तिरिति लिखनं न युज्यते इत्यपि निरस्तं एतद्रूपादिसाध्य
कस्थले स्वरूपसंबंधेन हेतौ साध्यतावच्छेदकसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभावीयव्याप्यवृत्तितानिरूपकाधिकरणत्वस्य समवायेन प्रसिद्धे
स्तत्तादृशाधिकरणाप्रसिद्धिनिर्वचनलक्षणगमनासंभवात् संभवाभावात् तत्र साध्याभावाधिकरणवृत्तित्वस्य हेतुवृत्तितानवच्छेदकविशेषधर्मव्याप्यवृत्ति
धर्मावच्छिन्नाभावमादाय व्याप्तिवारिणे निव्याप्तिसत्त्वात् साध्याभाववद्वृत्तित्वावच्छिन्नाभावनिवेशप्रयोजनं व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावसजातीयस्य ता
दृशस्य नद्वृत्तित्वेन यदा धाभावस्य प्रसिद्धेः गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकतांगीकारे एवं संभव इत्यथा तादृशाभाववद्वृत्तित्वस्य वृत्तित्वरूपलघुधर्मसमनि

शि०टी० प[र्या]प्तत्वाप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेन न द्रव्यत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्धिः अन्यूनानतिरिक्तवृत्तिरूपावच्छिन्नत्वनिवेशे द्रव्यत्ववदन्यनिर्धूमवृत्तित्वोभयाभावादेर्निर्धूमवृ
५ त्तित्वत्वादिसमनियतधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकतया न द्रव्यत्वादिसाधकवह्न्यादिहेतावव्याप्तेस्तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वविशिष्टव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छि
न्नाभावादिनिवेशे च निर्धूमवृत्तित्वत्वादिना द्रव्यवृत्तित्वघटान्यतराभावमादायापत्तेरापत्तेरवस्थानान्मिलितस्यादृशाभावं तदधिकरणवृत्तित्वाभावपदेन विवक्षयति तद्वदिति व्या
पकतानवच्छिन्नत्वं च प्रतियोगिताविशेषणे प्रथमविशेषणप्रयोजनमाह तत्तत्साध्याभावव्यक्तिविशेषेति पदस्य क्वौ हेतुरपि निर्वर्तितेनादृशाद्रव्यादिरक्तोऽर्थः
व्यभिचारनिरूपकहेत्वधिकरणमात्रनियोग्यप्रयोगोल्लकादिव्यक्तिविशेषावृत्तित्वादिरूपसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभावः न द्रव्यविशेष कि
वृत्तित्वाभावस्य हेतावसंभवात् किं विशिष्टस्य तादृशाभाववद्वृत्तित्वस्याभावमादाय नियमसंगं दर्शयति पार्थिवत्वादिविशेषितस्येति अभिमेण साध्याभाववद्वृत्ति
त्वस्येत्यनेनान्वितेन व्याप्यारोपार्थिवत्वादिविशेषणाभावात् द्विशिष्टनिर्धूमवृत्तित्वाभावमादायेत्यर्थः द्वितीयविशेषणप्रयोजनं दर्शयति द्वित्वाद्यवच्छिन्नस्येति घटनिर्धूम
वृत्तित्वाद्यवच्छिन्नस्येत्यर्थः नातिप्रसंग इति द्रव्यादिवृत्तित्वत्वपार्थिवत्वादिविशिष्टनिर्धूमवृत्तित्वत्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगितायाः द्रव्यादिवृत्तिनिर्धूमवृत्तित्वाव्यापकत्वा
त् द्वित्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगितायाश्च द्वित्वादिवद्व्याप्यवृत्तिनाविरहेण निर्धूमवृत्तित्वादिनिष्ठभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपनिर्धूमवृत्तित्वत्वादिव्यापकत्वसत्त्वेपि
व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वात्तादृशाभावानां लक्षणाघटकत्वादिति भावः व्यासज्यवृत्तिधर्मस्य तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वनिष्ठभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपकत्वरूप
व्यापकत्वविरहात् तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकधर्मावच्छिन्नाभावनिवेशेऽपि द्वित्वावच्छिन्नाभावमादायातिप्रसंगस्य वारणसंभवेऽपि प्रतियोगितायां व्यापकत्वविशेषणा
प्रवेशे निर्धूमवृत्तित्वत्वादिना द्रव्यादिवृत्तित्वघटान्यतराभावमादायातिप्रसंगो न वारयितुं शक्यत इति तद्विशेषणप्रवेशः व्याप्यवृत्तिकत्वं व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नाभावगार ५०
णात् द्वित्वधर्मानवच्छिन्नत्वं नैव तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकधर्मावच्छिन्नत्वायेक्षूपालाद्यवाच्छिन्नं निर्वापितमपि तिष्ठतीत्येवं निवेशने व्यासज्यवृत्तित्वं वृत्त्यसमानाधिकर

णभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वसाध्याभाववद्वृत्तित्वमिति साध्याभाववद्व्यासज्यवृत्तित्वमित्यर्थः तेन तादात्म्यसंबन्धेन हेतुत्वप्रसिद्धावपि न तत्संबन्धावच्छिन्नहेतुकाव्याप्तिः सं
बन्धप्रतियोगित्वरूपसंबन्धित्वैकदेशसंबन्धे हेतुतावच्छेदकसंबन्धेनेति नतीयार्थाभेदान्वयः वृत्त्यावपीति संबन्धत्वेपीत्यर्थः न दोष इति हेतुतावच्छेदकसंबन्धानिवे
शे वह्निमान् धूमादिमत्त्व वह्न्यभाववत्संयुक्तत्वत्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायाः वह्न्यभाववत्समवेतत्वादिवृत्तितया साध्याभावोवह्न्यभाववद्वृत्तित्वव्यापक
२ग त्वेन तादृशाभावस्य लक्षणघटकत्वानुपपत्तेः वह्न्यभाववद्वृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकस्य तद्वृत्तित्वसामान्याभावस्य वह्न्यभाववत्समवेतत्ववतिधूमेऽसत्त्वा
त् व्याप्तिः प्रसज्यते हेतुतावच्छेदकसंबन्धविशेषणनिवेशे च संयुक्तत्वत्वावच्छिन्नाभावस्यापि तादृशसंबन्धावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिता
कत्वेन लक्षणघटकतयापत्तापादायलक्षणसमन्वय इति भावः इत्यं च हेतुतावच्छेदकसंबन्धेन साध्याभाववद्वृत्तित्वविवक्षणेव सती तिशेषः न द्विविवक्षणे
चवक्ष्यमाणप्रसिद्धिविरहादुपष्टम्भसंगतिः हेतुतावच्छेदकसंबन्धेन कस्यचिदधिकरणे इति अनुयोगितासंबन्धेन हेतुतावच्छेदकसंबन्धवद्वृत्तिरित्यर्थ
: अथवा हेतुतावच्छेदकसंबन्धेन धर्मवद्वृत्तिरित्यर्थः विशिष्टहेतुतावच्छेदकपुरस्कारेण हेतुमत्त्वविवेशनसंभवेऽपि वक्ष्यमाणप्रयोजनसिद्धेन हेतुतावच्छेदकस्यैव
धर्मत्वेन निवेशापेक्षयानेन रूपेण निवेशो गौरवमिति साम्यानां विवेशाभावकस्याविरहस्यासिद्धेः अयमर्थः गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्त्वादिसामान्यसमानाधिकरणधर्मा
वच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यापि साध्याभावस्य सत्त्वादिरूपहेतुसामानाधिकरण्यसंभवेऽपि हेतुतावच्छेदकविशिष्टहेतुसमानाधिकरणनिरुक्तसाध्याभावानां प्रसिद्धिक
रणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वनियमात् तादृशहेतुसमानाधिकरणत्वेनाभावविशेषणेकवस्त्वधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वरूपेणैव सामान्यविव
क्षणे संभवतीति नाविवक्षानमेवा विनाभिनिवेशेन व्याप्तिनाइदृशाभावसाध्याभावमनानीयवत्त्वमेव लक्षणत्वं संभवतीत्यभिप्रायः समानाधिकरणधर्मावच्छिन्ना
भावस्यापि विशिष्टहेतुसमानाधिकरणत्वेन लक्षणघटकतया तदुपरक्तयावदभावमनानीयप्रसिद्धेः अनिष्टापत्तिविरहात् नेनाद्दृशयावदभावमनानीयस्याधिक

५८

शिष्टेषु ... त्वा

हेतुतमस्युपेयवारणाय धर्मित्युहेतुतावच्छेदकसंबन्धेनेत्विह्य त्याधिकरणवृत्तित्वस्य भावे विवक्षिते । यदि च सत्तादेरेव विशिष्टसत्तादिना व्याप्यत्वं ४

शि॰टी॰ णधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिकपदस्य किंचिद्भावमाराये वलक्षणसमन्वयसंभवादिति साध्याभाववद्वृत्तित्वाभावदन्वविशेषणवैयर्थ्यापत्तेः हेतुतावच्छेदकसंबंधेनेति समवायादि
संबंधेनेत्यर्थः साध्याभाववद्वृत्तित्वस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्य नक्षतिरिति तादृशसाध्याभावस्य समवायादिसंबंधानुयोगप्रवृत्तितयाऽधि
करणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव लक्षणघटकत्वात्तद्वृत्तिचतादृशसंबंधेनापि हेतेः प्रसिद्धेरिति भावः अत्र च द्रव्यगुणकर्मान्यत्वे सत्यादिसाध्यव्याप्तिविरहो व्यविशेषण
संबंधस्यपरंपरयाहेतुतावच्छेदकविशिष्टनिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधिकरणतासामान्येन तत्साध्याभावसजातीयतत्प्रतियोगिकाधिकरणानुयोगिकत्वाभा
वतत्तत्साध्याभाववद्वृत्तितासामान्येनतत्साध्याभावसजातीयहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वविशिष्टहेतुतावच्छेदकावच्छेद्यत्वाभावं च वा निवेश्य निर्वाह्यत्येन
स दाजातिमान् त्वादित्यादावुपदर्शितानुपपत्तिनिबंधनाव्याप्तेरुक्तविवक्षामतोऽपि वनिवारणं तन्मवनीत्यवधेयं मिश्रास्तु साध्याभाववद्वृत्तित्वांवरूपव्याप्तेः जा भा
तिमान् सत्त्वात् द्रव्यं विशिष्टसत्त्वादित्यादावव्याप्तिमालोच्य सकलसाध्याभाववन्निष्ठाभावप्रतियोगित्वरूपामेव व्याप्तिं जात्यादिघटकतया परिष्कृतवंतस्त
दोष त्परिष्कृतेचपश्चात्कृतेचतस्यमाणं तु स्वसमभावप्रतियोगित्वस्थले स्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकतत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वरूपपारिभाषिकतत्प्रतियोगिताव
च्छेदकत्वाश्रयहेतुतावच्छेदकवत्त्वं निवेश्यं सादृशलक्षणमाहयद्वेतितादृशाः व्याप्यहेतवः साध्याभावाः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरू
पावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावाः प्रत्येकं तेषां सजातीयस्य व्यापकीभूतस्याभावस्य एकैकतद्भावसजातीयस्यतत्तद्भावव्यापकीभूतस्य व्याप्यहेतौ भाव
स्यप्रतियोगितावच्छेदकेनपदरूपावच्छिन्नप्रतिव्यापकत्वमवच्छिद्यते प्रतियोगितावच्छेदकं यद्धेतुतावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितव्यापकतावच्छेदकं तद्रूपव॰
त्वं तेन रूपेण व्याप्यत्व वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्नित्वाद्यवच्छिन्नवत्त्वाद्यभावसजातीयस्यतद्व्यापकीभूतो धूमत्वाद्यवच्छिन्नधूमाभावः वह्नित्वाद्यवच्छि त्वम॰
न्नघटाभावसजातीयस्तद्व्यापकीभूतः धूमत्वाद्यवच्छिन्नघटाद्यभावस्तत्प्रतियोगितावच्छेदकं धूमत्वादिकं धूमत्वाद्यवच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकमिति लक्षण

समन्वयः [redacted]ः अपि वाऽविशिष्टधूमत्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकधूमत्वाद्यवच्छिन्नघटाद्यभावतादृशवह्नित्वाद्यवच्छिन्नवत्त्वाद्यभावसजातीयतत्तद्भावव्यापकवह्नित्वाद्य
वच्छिन्नघटाद्यभाववह्नित्वाद्यवच्छिन्नवत्त्वाद्यभावप्रतियोगितावच्छेदके वह्नित्वादौ वह्नित्वाद्यवच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वविरहात्तादृशसाध्याभावानंतर्गतधूमत्वाद्यवच्छिन्नधू
माद्यभाव सजातीयतद्व्यापकाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्य कस्यापि वह्नित्वाद्यवच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वाभावान्नाव्याप्तिः प्रत्यक्षाभावे व्याप्यहेतुत्वविशेषणानके
पि संयोगी एतद्वृक्षत्वादित्यादौ कपिसंयोगत्वाद्यवच्छिन्नकपिसंयोगाभावस्य केवलान्वयिनः सजातीयस्य व्यापकीभूतव्याप्यहेत्वभावस्याप्रसिद्ध्या व्यपि नक्षतिः व्याप्यहे
तुत्वविशिष्टतद्भावप्रसिद्धेस्तद्वृक्षत्वाद्यभावस्य व्यापकत्वात् साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यव्यापकतायाविवक्षणीयतया समवायेन द्रव्यस्याव्याप्यहेतुतापत्तेः संयोगेनत
त्साध्यके तादृशसंबंधेन व्यापकताप्रसिद्ध्यर्थं व्यापकताघटकाभावे प्रतियोगिवैयधिकरण्यस्यावश्यं निवेशनीयतया साध्यवन्निष्ठप्रतियोगिव्यधिकरणाभाव
प्रतियोगितावच्छेदकस्यापि संयोगत्वादेः साध्यव्यापकतावच्छेदकत्वमक्षतमिति नानाव्यक्तिसाध्यके तत्तत्साध्यव्यक्त्यभावसमानाधिकरणैकैकव्यक्तिसाध्यके
पत्तिं विरहाधिकरणवृत्तित्वविशिष्टसाध्याभावस्य व्यापकीभूताः भावा ये हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमिति तादृशसाध्याभाव
व्याप्तिवर्णने च यसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकतावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वनिवेशने व्यापकताया साध्यतावच्छेदकसंबंधघटितत्वेन समवायेन द्रव्यत्वादि
साध्यकगुणादिहेतौ विषयतया साध्यव्यापकतानादेः साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगिहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेत्वभावस्याव्यापकत्वेपि नक्षतिः साध्या
भावश्च साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकोग्राह्यः तेन संयोगादिना वह्न्यादिसाध्यकधूमादिहेतौ समवायादिसंबंधावच्छिन्नवह्न्याद्यभावप्रति संयोगादिनाध
मादेरभावस्याव्यापकत्वेपि नक्षतिः अपि वा विशिष्टसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावव्यापकत्वम् अधिकरणे हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यापि प्रसंग

शि·टी० वारणाय समानाधीयत्वोपादानं व्यतिरेकि साध्यकस्थले यावत्साध्याभावसजातीयाप्रसिद्ध्या एकैकतत्सजातीयत्वनिवेशनं साजात्यघटकसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकत्वादिकमनुगतनिरुक्तभेदकूटरूपमेव यत्र त्वेक्यम्य यावत्प्रभिन्नभिन्नसंबंधेन साध्यहेतुभावस्तत्र साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावस्य यादृशप्रतियो
गितानिरूपकत्वं तस्यैव तदृत्तयासजातीयत्वेन तत्सजातीयाभावनिरूपितहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितापसिद्धेः सजातीयस्यापि साध्यतावच्छेदकसंबंधा
वच्छिन्नाभावस्य निवेशे हेतुव्यापकतायाः स्वपितासंबंधघटितायाविवक्षणे उक्तप्रसिद्धिनिर्वधनत्वे यावत्संभवेपि व्यापकीभूतत्वस्य तादृशैर्वैयर्थ्यमस्तु वीरत्वात्तत्तत्सागेगवव
एमलक्षणपर्य्यवसानानामभिचारित्विसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावसजातीयहेतुतावच्छेदकाद्यवच्छिन्नहेत्वाद्यभावमादायातिप्रसंगस्य वारणाय व्यापकीभूत
स्यैनिष्कभिचारित्वोः भावस्य व्यभिचारिनिरूपकाधिकरणे साध्याभावाव्यापकत्वान्नदोषः व्यापकत्वं च तत्समानाधिकरणाभावाप्रतियोगित्वं सर्वस्यैव तादृशाद्वि
त्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितया संभवात्तत्र च तदधिकरणे हेतित्वे हेतुतावच्छेदकसंबंधेनावृत्त्यत्वाव्यावृत्ताद्यभाववति धूमाद्यभावस्य धूमाद्यनात्मकत्वावच्छिन्ना
भावास्य संयोगादिरूपहेतुतावच्छेदकसंबंधेनाहमानतमादाय दोषावसरः इति वाच्यं एवमपि पत्रस्वरूपसंबंधेन हेतुतानतत्रेनादृशाभावप्रतियोगितया हेतुभावस्य
व्यापकतानुपपत्तेईर्वोत्वानत्वापि नादृशाभावप्रतियोगितानवच्छेदकरूपवत्वेन भावत्वाद्यात्मकतादेशरूपमादाया भावमात्रस्यैव व्यापकतया व्यापकत्वस्याव्या
वर्तकतापत्तेः एवं वह्न्याद्यभाववति धूमाद्यभावसत्त्वाद्दोषसत्त्वायादिनाचर्तमानधूमादिरूपमभावमादायातरभावव्यापकताभंगभियाहेतुतावच्छेदकसंबंधेन सामाना
धिकरण्यस्य निवेशनीयतया सत्ताव्यानेनानैक्यादोषसत्त्वाद्यभाववति सामान्यादौ हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तेरप्रसिद्ध्याः व्याप्तिश्चेति नदृत्तिशतस्यो साध्याभावप्रतियोगि
तानवच्छेदकत्वमेव साध्याभावव्यापकत्वं निर्धर्मोवाद्भूमसत्वादिसाधौ हेत्वभावस्य वयाद्वैः प्रसंकध्रमादिमन्निष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि स्वत्वेऽस्य निर्धर्मत्वप्रका ८८०
रकप्रमाविषयत्वाद्यभावस्य तादृशव्यापकतासंभवात्तत्र तत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नस्य हेतुव्यापकतयैवलक्षणसमन्वयः नहृत्विष्टत्वे दैशिकविशेषणतया ग्राह्यत्वेन

DR BHAU DAJI MEMORIAL

व

भा *मनोव ह्यभाववति धूमाद्यं वह्नेदस्य कालिकसंबंधेन वृत्तित्वेपि नक्षतिः अभावाभावस्य प्रतियोगिरूपत्वेपि अभाववह्नेदो अतिरिक्त एवातो धूमाभाववस्य*
योगोलकादैशिकविशेषणतया वह्न्यभाववह्नेदस्य हृत्निरव्याहतैवेति नैरूप्याभावस्य धूमाभावव्यापकतापत्तिः अथवायद्दीपदैशिकविशेषण
तासंबंधसामान्येन तत्साध्याभाववत्यत्र किंचिदनुयोगिकत्वाभावप्रत्यक्षमेव तत्प्रभावव्यापकत्वं स्वभावस्येति भावभिन्नस्येत्यर्थकं तेन धूमवान् ज्वलनाभावादित्यादौ ज
लत्वादिनिरूपितदैशिकविशेषणतायाश्चः प्रसिद्ध्यानत्वनिरुक्तभेदकूटात्मकव्यापकतासत्वेपि न निव्याप्तिश्च भावरूपत्वहेतौ तो हेतुमत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाद्यभा
वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकताप्रदायैवलक्षणसमन्वयः धूमेवान् वह्नेरित्यादौ अयोगोलकादावप्युत्तत्रिकालावच्छेदेनवर्तमानस्य वह्न्याद्यभावस्य निरुक्त
व्यापकतामत्वादनिव्याप्तिः तो व्याप्यहृत्वेरितियद्यपि नादृशाभावास्यापि दृष्टान्ते व्याप्यहृत्तमनयापि व्याप्यहृत्तित्वविशिष्टस्य व्यापकत्वं विवक्षणीयं स्वनवच्छिन्नविशेष
णतासंबंधेन व्यापकतानिवेशलाभोपि च नद्रूपस्य वच्छिन्नहृत्तिकाभावरूपं व्याप्यहृत्तित्वं तु न शक्यनेनिवेशापितु संयोगेन सद्वै तौ हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नहेत्वभा
वस्यान्ययात्वानत्प्रतियोगित्वं तत्प्रतियोगिताहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधात्याश्रयव्याप्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकहेत्वभावस्य साध्याभावव्यापक
त्वसमनियताभावे सम्पन्नेऽधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावरूपतयासमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावासमानीयत्वेन नमादायातिव्याप्ति विरहे
पिन्यात्मत्वादिसाध्यकेविषयतयाहेतौ ज्ञानादौ साध्याभावव्यापकस्य मच्चापसंबंधावच्छिन्नज्ञानाद्यभावमादायातिव्याप्तिः स्वभावे हेतुतावच्छेदकसंबंधाव
च्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशेषणं प्रवेशयतानिप्रसंगवारणसंभवः समनियताभावे कस्य समवायसंबंधावच्छिन्नज्ञानाद्यभावस्यापि स्वसमवायिविषयक
त्वसंबंधेन ज्ञानादिविशिष्टज्ञानादेर्विषयतासंबंधावच्छिन्नाभावसमनियतत्वेन तादृशसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वात् धूमाभावाद्यभावव्यापकमहा
नसीयवह्न्याभावप्रतियोगिनो वह्नित्वादिना वह्निमात्रावच्छिन्नव्यापकत्वादतिप्रसंगः निप्रतियोगितावच्छेदकानुपपत्त्या प्रतियोगितावच्छेदकस्य स्वच्छेदकत्वपर्य्यवसानानुधावनं दक्विशिष्टस्य

शि॰ दी॰ त्वादित्यादौ साध्याभावव्यापकाभावप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसत्तात्वादेर्हेतुतावच्छेदकोपलक्षितहेतुव्यापकत्वासंभवात् एवमग्नौ सनुक्तापदार्थावच्छिन्नप्र
तीत्युक्तं व्यापकतावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधेनग्राह्यात्मतो महाकालभिन्नः कालत्वादित्यादौ साध्याभावव्यापकाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्य साध्यतावच्छेदका
देः लकादिसंबंधेनहेतुव्यापकतायामवच्छेदकत्वेपि नातिप्रसंगः व्यापकतावच्छेदकताघटकसंबंधमेदनिवेशनादिकं स्वयमूह्यं नच धूमवान्वह्निमत्वप्रकारक
प्रमाविषयत्वादित्यादौ व्याप्तिः साध्याभावव्यापकधूमाद्यभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकतत्तादिहत्वविशिष्टधूमाभावाभावत्वादेर्हेतुतावच्छेदकस्वरूपसंबंधघटितहेतु
व्यापकतायामवच्छेदकत्वादितिवाच्यं भावहत्वप्रतियोगितावच्छेदकस्य व्यापकतावच्छेदकतायां विवक्षणीयत्वात् यथाश्रुतमिश्रलक्षणानुगमस्य रूपयत्निसाधनस्य सि
नादृशेतियेसाध्याभावाः प्रसिद्धाः तत्रत्यजातीयतत्त्वद्व्यापकेत्यर्थः तदवच्छेदकत्वंतादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वमाधेयसंबंधत्वादिमाराविनिहितीयेत्येप्रमेयादिसाध्य
विनि ननु प्रमेयत्वादेः केवलान्वयितावच्छेदकत्वेपि वाच्यत्वादेरिव साध्याभावव्यापकत्वमधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमप्रकृतेमेवेत्याशंकां निरस्य
निप्रमेयत्वमधिकरणेनिप्रमेयत्वस्य केवलान्वयित्वादिति भावः धूमाद्यभावे प्रतिविषयितादिसंबंधेनवह्नित्वाद्यवच्छिन्नस्य योः भावत्वस्यव्यापकत्वात्तमादाय समवायेना
न्यत्वेसाध्येसमवायेनद्रव्यत्वेहेतौ व्याप्यत्वाभावेप्रतिविषयितासंबंधेनद्रव्यत्वज्ञानस्यपः समवायसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकोः भावस्तस्यव्यापकत्वात्तमादायाति
प्रसंगस्यवारणाय प्रतियोगितावच्छेदकतायां हेतुतावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वस्यावश्यं निवेशनीयतया साध्याधिकरणसमवायादिसंबंधेनप्रमेयत्वस्याभावप्रति
योगितायामसमानाधिकरणेतया अवच्छेदकत्वसंभवेपि न निस्तार इत्यवधेयं अन्योन्याभावएवमधिकरणधर्मावच्छिन्नावच्छेदकताकोनत्वंतत्ताभावस्त्वाश्रयेनेनेदत्वन्य
थाघटत्वावच्छिन्नप्रमेयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वंतत्ताभावमादायलक्षणगमनसंभवात् एतदुपलक्षणं गुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वेकंबुग्रीवादिमत्वादृष्टवच्छिन्न ६५०
हेतुकाव्याप्तिरपिद्रव्यत्वान्नव्यापकीभूताभावप्रतियोगितायांहेतुतावच्छेदकानवच्छिन्नत्वव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वाभयाभावविवक्षणेप्रमेयहेतुकस्थलेवाच्यत्वादिवा

घटत्वाभावप्रतियोगितायांतादृशोभयाभावसत्वेनलक्षणगमनेपिन निस्तारः उक्तस्थले हेतुतावच्छेदकावच्छिन्नत्वाप्रसिद्धाः प्रतीकारान्तरमुक्तलक्षणेसमानाधिकरणादिपदस्य
रित्यागेनलघुलक्षणमाहयद्वेतिव्यभिचारिणिव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावादिकमादायातिव्याप्तेर्वारणाय यावंतदिवह्निमान्धूमादित्यादौ महानसीयवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभाव
प्रतियोगितावच्छेदकस्यधूमत्वाद्यवच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकतयान्यव्याप्तिरितितादृशाद्भिसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाप्रतियोगिताकाद्यर्थ
: अत्रव्याप्यवृत्तित्वविशेषणप्रयोजनाभावादप्युपादेयसाध्याभावसजातीयत्वादिविशेषणावच्छिन्नस्याप्यभावांतरस्यप्रकानत्वात्तादृशपदेनसत्वेऽत्रमस्यस्फुटिति
निरासायाभावादसत्वेतस्याव्यमनभिधायसाध्याभावादस्तुकंयावत्साध्याभावनिरूपितानकारादिविरहप्रतियोगिनेतिप्रमेकपरंचात्रव्यभिचारिणोप्रसंगपियानेविवि
त्वसंबंधेनसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नस्यव्यापकतयाव्याप्तिप्रसंगस्यवारणाय प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनैवव्यापकतानिवेशनीयात्वसंबंसमवायसंबंधावच्छिन्न
वह्न्यभावप्रतियोगितावच्छेदकसमवायादिसंबंधेनवह्नित्वाद्यवच्छिन्नसाध्याभावमादायनिर्वाहोनभवतीत्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यप्रतियोगितावोध्या
धूमगगनवद्वह्न्यादौ धूमाद्यभावप्रतियोगितावच्छेदकजलादिहत्वविशिष्टधूमाद्यभावाभावत्वेनवह्न्यादिव्यापकत्वेपि नातिव्याप्तिः साध्यतावच्छेद
कावच्छिन्नत्वनिरूपितस्वावच्छेदकसंबंधघटितव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नाभावत्वः प्रतियोगितोः प्रत्येकं तदवच्छेदकरूपेण तदवच्छेदकसंबंधेनयद्रूपावच्छि
न्नप्रतिव्यापकत्वमित्येतादृशार्थस्यैवविवक्षणीयत्वात्साध्यव्यापकतावच्छेदकेपयद्रूपेणेनव्यापकत्वविवक्षणोव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावदादेरतादृशि
साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनव्यापकतावच्छेदकनिवेशः यथाश्रुतेविशेषेनैवयदर्थप्रतियोगितायाः स्वरूपसंबंधरूपत्वेवह्नित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियो
गितायावह्न्यादिव्यक्तिभेदेनभिन्नतयामहानसीयवह्न्यभावप्रतियोगितावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वेनसंभवतीतिव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितायांव्यापकतावच्छेदकत्वेननिवेशिते
कूटच्छेदितलक्षणेव्यभिचारिणिसाध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकोनतिर्धूमवद्वृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावः अपितुतत्तद्वृत्तित्वसामान्याभावएवतस्य अधिक
रणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकएवतत्तन्महद्वृत्तिरित्यतिव्याप्तिवारणायप्रकृतपदस्युपात्तेनादृशातिव्याप्तिः समानाधिकरणव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसाधारणरूपे
णसाध्याभावस्यव्याप्यतावच्छेदककोटौ प्रवेशानएवप्रमेयत्वेनतद्विशिष्टसाध्याभावनिवेशेनयथाप्रतितिर्धूमवद्वृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्यापिलक्षणघटकतानिर्वा

गदा० हात्तदितिकूटपरमनुपादाय विशिष्टसाध्याभावं निवेश्यैव लक्षणमुक्तं तदुपादाने बहूनां दोषाणां वक्ष्यमाणत्वादितिकूटघटितलक्षणवादिनमाक्षिप्य कूटाघटितेन तल्लक्षणं दर्शयति येन्वि
त्यादिना साध्याभाववद्वृत्तित्वस्य अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमादाय व्यभिचारिमात्रे इति व्याप्तितो पाचंनरतिनत्थोपनिसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्य समाना
धिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्य यावत्तादृशाभावान्तर्गतस्य व्यभिचारिण्यसत्त्वान्नातिव्याप्तिः कृत्रिमवृत्तित्वानुपादाने समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य अधिकरणधर्मा
वच्छिन्नसाध्याभाववत्संयुक्तत्वाद्यभावस्याप्रसिद्धेरप्रसिद्धस्य हेतावसत्त्वात्संयोगादिसंबंधेन हेतावव्याप्तिः यादृशसंबंधप्रतियोगित्वं वक्ष्यमाणरूपं तदात्म्यविषयितादिरू
पतादृशसंबंधेन हेतावेतद्रूपं लक्षणमन्वयोभवति तादृशसंबंधेन तादात्म्यवृत्तित्वस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेरिति तदुपादानं तु कृत्रिमवृत्तित्वोपादानेपि जगत्सं
युक्तत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य जात्यादिरूपकृत्रिमतिवर्त्तमानस्य वारणासंभवात् वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिर्दुर्वारैव निर्धूमसंयुक्तत्वाद्यभावस्य निर्धूमवृत्तित्वव्यापकप्र
तियोगिताकतया कृत्रिममात्रस्यैव निर्धूमकालादिवृत्तित्वेन वनिर्धूमवृत्तित्वसामान्याभावस्य अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यैव कृत्रिमवृत्तित्वेन धूमवान्वह्नेरित्या
दावतिव्याप्तेर्वारणाय हेतुतावच्छेदकसंबंधेन साध्याभाववद्वृत्तित्वस्यैव निवेशनीयतया यत्र संयोगादिना हेतुत्वं तत्र जगत्संयुक्तत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यापि हेतुतावच्छेदकसंबं
धावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकत्वेन लक्षणघटकत्वात् कृत्रिमपरस्य पद्यस्य सार्थकत्वे कालिकसंबंधेन गगनादेर्वृत्तित्वमते तेन संबंधेन यत्र हेतु
तान्नैव परमव्याप्तिवारकतातेन संबंधेन जगद्वृत्तित्वाभावस्याकृत्रिमात्रेऽप्रसिद्धत्वादिस्मत्न्याहयेन संबंधेनेतिक्रमितिनाव्याप्तिरित्यर्थः नत्वनासंभवः तादात्म्यकालिका
दिसंबंधेन हेतौ लक्षणसमन्वयसंभवादिति न तु तानाव्यक्तिसाध्यके तत्र साध्यव्यक्त्यभाववद्वृत्तित्वाभावस्य हेतावसत्त्वादव्याप्तिः कूटघटितलक्षणइवात्रापि साध्यतावच्छे
दकसमनियतप्रतियोगिताकाभावविवेशेपि नाणनाणिदहनोभयत्वावच्छिन्नाभावमादाय वह्न्यादिसाध्यके गुणादिवृत्तित्वविशिष्टसत्ताद्यभाववद्वृत्तित्वाभावमादाय
वसत्त्वादिसाध्यकेऽव्याप्तिर्दुर्वारैव एवमव्याप्यवृत्तिकपिसंयोगादिसाध्यके हेत्वधिकरणस्यैव जगत एव कपिसंयोगत्वाद्यवच्छिन्नाभाववत्तया तद्वृत्तित्वव्य
व्यापकप्रतियोगिताकस्य अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव कृत्रिमवृत्तित्वेनाव्याप्तिविरहेपि तादृशकपिसंयोगाभावादिसाध्यकद्रव्यत्वादिहेतौ कपिसंयो राम०
गादिरूपसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावासत्त्वादव्याप्तिरित्यत आह साध्याभावश्चेति पूर्ववदिति निरुक्तलक्षणोपयुक्तसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरू

पावच्छिन्नप्रतियोगिताको व्याप्यवृत्तिरभावो निवेश्यतेन तत्रापि निवेशनीय इत्यर्थः तन्नद्वृत्तित्वकपितोभयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावानां प्रथमविशेषणेन
कपिसंयोगादिरूपाभावानां च द्वितीयविशेषणेन व्यावृत्तिः ननु साध्याभाववद्वृत्तित्वप्रतियोगिकाभावमात्रनिवेशे प्रकृते हेतुसाधारणस्य अधिकरणधर्मा
वच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वविशेषस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावोपि कृत्रिमवृत्तिः संभवतीति यावत्तादृशाभावान्तर्गततद्वृत्तित्वस्य हेतावभावादसं
भवः एवं समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नभाववद्वृत्तित्वस्य प्रकृतहेतुवृत्तितावच्छेदकीभूतकिंचिद्धर्मावच्छिन्नस्याभावोपि यावत्तादृशाभावान्तर्गत इति त
द्धत्वविरहादपि व्याप्तिरेकिसाध्यकहेतून्नाम व्यभिचारित्वानुपपत्तिः तत्र साध्याभाववत्त्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावश्चेद्विवक्षितः तस्य च केवलान्वयि
ति साध्याभाववद्वृत्तित्वं न घटाद्यभाववत्तादृशगुरुधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वमते प्रसिद्धावपि तस्यातथात्वमते अधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वस्य घटकं केवलवृ
त्तित्वत्वसमनियतत्वप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेन तदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेर्दुर्वारत्वात् तत्र भाववद्वृत्तित्वत्वघटकधर्मावच्छिन्नाभावनिवेशे च वह्नित्वाद्यवच्छिन्नव्याप्यभावमप्रसिद्धत्वात्
भावस्यापि तादृशत्वापत्तेश्च धर्मादावेव सत्त्वादव्याप्तिः साध्यावत्त्वावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वभावत्वस्य तादृशधर्मावच्छिन्नाभावनिवेशेनोपपत्तिः वृत्तित्वाद्यवच्छिन्नसाध्यकेतादात्म्येन घट
त्वव्यापकादिहेतौ तादृशसाध्याभाववद्घटादिवृत्तित्वविशिष्टतादृशसाध्याभाववत्त्वरूपतथाविधधर्मावच्छिन्नाभावस्य घटादिमात्रवृत्तेर्हेतावसत्त्वादव्याप्तिर्दुर्वारैव साध्याभाववत्त्वा
दिनाघटकतानिवेशे व प्रयासेगौरवमिति तत्र साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वसमनियतप्रतियोगिताकाभावविवक्षणमिति तद्वृत्तित्वप्रतियोगिताकस्य साध्याभावस्य साध्याभाववत्त्वेन सा
मान्येनानिवेशे व्यभिचारिणि निर्धूमवृत्तित्वत्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगिताकस्याधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववत्साध्याधिकरणवृत्तित्वसाधारणवृत्तित्वसाध्याऽसा
ध्याभाववद्वृत्तित्वत्वव्यापकत्वेन तादृशाभावस्य लक्षणघटकतया वृत्तित्वसामान्याभावस्य तथाविधप्रतियोगिताकस्यैव अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यैव
कृत्रिमवृत्तितया निव्याप्तिरिति तत्र पक्षित्वेनाभावस्य व्याप्यतावच्छेदककोटौ निवेशलाभाय तन्नाह निरूपितेपि किंचित्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वसमनियतप्रतियोगिताक
कृत्रिमवृत्तियावदभाववत्त्वं व्यभिचारिसाधारणयावत्तः साध्याभावाः प्रत्येकं तत्तदधिकरणवृत्तित्वत्वसमनियतनेकप्रतियोगिताकाः नानाविधसाध्यकेऽप्रसिद्धत्व
त्तद्रूपकृत्रिमवृत्तित्वावच्छिन्नाभाववत्तत्तद्रूपकृत्रिमवृत्तित्वत्वव्याप्यप्रतियोगित्वाप्रसिद्धेः तथापि यावतां भावानां प्रत्येकाधिकरणवृत्तित्वत्वसमनियतस्य प्रत्येकं प्रतियो

णतान्यपेन एतद्भाववद्वृत्तित्वत्वसमनियतप्रतियोगिताको योयोऽभावस्तद्भाववद्वृत्तित्वत्वसमनियतप्रयोगिताकश्च योऽभावस्तद्वत्त्वमित्येवंरीत्या निवेशान्नानुपपत्तिः
ःएवंलक्षणे साध्याभावसमुदायो न समुदायत्वेन प्रविष्टः अपितु प्रातिस्विकरूपेणेति कूटघटितानां हि शेषः अथ स्वपदेन तत्तद्भावीयप्रतियोगितात्वरूपेण प्रतियोगितापं
साध्याभाववद्वृत्तित्वादिति रिक्तं पितद्भावीयप्रतियोगितानात्मत्वादिन्निनप्रत्स्वप्रतियोगितानामक्षिपं तदाच्यं तथा व्यक्तिविशेषप्रतियोगितानिरूपकाशेषाभावस्यानिव्यापकतया
षावत्पस्मात्दृशप्रतियोगिताः प्रत्येकेन निरूपकाभाववत्त्वनिवेशनायत्नथाव समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नजातदृत्तित्वसामान्याभावप्रतियोगितानिरूपकवह्निमद्वृत्तित्व
त्यभावाप्रसिद्ध्याप्तिरिति वह्निमद्वृत्त्यभावीयत्वेन यावत्प्रतियोगितानिवेशनीयानतथा वतन्निरूपकाभावे वह्निमद्वृत्तित्वविशेषणं व्यर्थं भावत्वविशेषणमपि तथैव निवेशो
यादीपत एव तत्र तत्र हि शेषणं वह्निमद्वृत्त्यभावीययावत्प्रतियोगितानिवेशलाभायैव प्रतियोगिताविशेषणम् तावावेव वह्निमद्वृत्तित्वयावत्त्वाभिधानात् अत्रैव गुरुधर्मस्याभा
वप्रतियोगितानवच्छेदकत्वे व्यापकतद्भाववद्वृत्तित्ववह्निष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्याव्यावर्तकव्यापकतांतघटितत्वेनाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया न तद्व
च्छिन्नान्योन्याभावरूपव्यापकत्वपुरस्कारेण प्रतियोगितानिवेशासंभवतीति नातादृशावच्छेदकभेदकूटात्मकव्यापकत्वपुरस्कारेणैव तन्निवेशः नवस्वव्यापकतच्चद्भाववत्वृत्ति
त्वत्वकत्वतद्भाववद्वृत्तित्वनिष्ठान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वावच्छिन्नैकभेदाभपरूपेण प्रतियोगितानिवेशसंभवात्स्वच्छेदकभेदकूटनिवेशनमफलमिति वाच्यं घटभे
दादिसाध्यकंस्थले तद्भावव्यक्तित्वेन घटत्वादिघटितस्य तद्भाववद्वृत्तित्वनिष्ठान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य स्वरूपतो घटत्वादिघटितघटवृत्तित्वनिष्ठान्यो
न्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमपेक्ष्य गुरुशरीरतया प्रतियोगितानवच्छेदकत्वेन तदवच्छिन्नैकभेदनिवेशासंभवात् अत्र कल्पे व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्व
समनियतप्रतियोगिताकस्य पर्वतवृत्तित्वपर्वतान्यवृत्तित्वोभयत्वावच्छिन्नाभावस्य पर्वतादौ वह्निमद्भेदाभावाच्चैकमात्रे वह्निहेतावपि तादृशप्रतियोगिताकस्य
एतत्संयोगावच्छिन्नवृत्तित्वएतदन्यसंयोगावच्छिन्नवृत्तित्वोभयत्वावच्छिन्नाभावस्य एतत्संयोगावच्छिन्नवृत्तौ वह्निमति वर्तमानस्याभावात् संभवः तादृशाभाववत्त्वनामव्यासज्य
वृत्तिधर्मानवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वनिवेशे गौरवं पर्वतवृत्तित्वत्वादिना जगद्वृत्तित्वसामान्याभावस्याप्रसिद्ध्या संभवः अस्तु तः कल्पान्तरमनुसरणीयतत्त्वं साध्याभावे निरुक्ताप्रसिद्धि एम०
क्तौ तन्निवेशे व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमात्रस्य संग्रहाय व्यभिचारिमात्रेऽतिव्याप्तिरिति तन्निवेशनं यद्यपि व्याप्यतेनानेन महानसवृत्तित्वत्वादिना व्यधिकरणधर्मा

वच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावधारणं न संभवति महानसादिनिरूपितत्वविशिष्टवृत्तित्वस्य साध्याभाववन्निरूपितत्वविशिष्टवृत्तित्वत्वरूपसाध्याभाववद्वृत्तित्वा
त्वविरहात् तथापि साध्याभाववत्त्वानिरूपितसमानाधिकरणधर्मनिरूपितावच्छेद्यत्वस्य अन्यत्वस्यानवच्छिन्नत्वेन विवक्षणान्न दोषः महानसवृत्तित्वत्वादिनिरूपितावच्छे
द्यत्वस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वस्य विशिष्टपदार्थनिरूपितत्वात् न चैवमपि साध्याभाववन्महानसवृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभाववारणमशक्यं तादृशधर्मनिरूपितावच्छेद्यता
यां तद्घटकसाध्याभाववद्वृत्तित्वत्वनिरूपितत्वस्याधिकत्वेन तादृन्यायेनाव्याहतत्वादिति वाच्यं गुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया महानसादिवृत्तित्वत्वसमनि
यतोपयतोपट्टिनगुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वात् अथ गुरुधर्मस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वे साध्याभावपदस्य साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेद
करूपावच्छिन्नाभावपरतया धूमवान् वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिः धूमत्वाद्यवच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वस्य समनियतधूमत्वाद्यवच्छिन्नाभाववद्वृ
त्तित्वत्वापेक्षया गुरुत्वेनाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वविरहेण तदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेः धूमत्वाद्यवच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य धूमत्वाद्यवच्छिन्नव्या
पकतावच्छेदकावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वत्वरूपविशिष्टपदार्थानवच्छिन्नतया तन्निरूपकाभावस्य निरुक्ताभावविशेषणानाक्रान्तत्वेन व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वाभावस्यैव लक्षणघटकत्वात् पदिवसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यानेन रूपेण नि
वेशः अपितु तत्तद्भावत्वेनैव एतदेव सूचयितुं तत्र तत्पदं संयुपात्तं एवं च तत्तद्व्यक्तित्वेन धूमाभावघटिततद्भाववद्वृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्य लक्षणघटकतया न धूमादिसाध्य
केऽतिव्याप्तिरिति सूच्यते तथापि घटभिन्नं प्रमेयत्वादित्यादावव्याप्तिः तत्र तत्तद्व्यक्तित्वेन रूपेण घटभेदाभावघटिततद्व्यक्तिमद्वृत्तित्वापेक्षया लघोस्तत्समनियतस्य किं
विशिष्टेशेषणावच्छिन्नघटत्वघटितस्य घटवृत्तित्वस्यैवाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया तद्व्यक्तिमद्वृत्तित्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेः घटवृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः
साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वरूपविशिष्टपदार्थानवच्छिन्नतया न तन्निरूपकाभावस्य लक्षणघटकत्वासंभवात् व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्यै
व तत्तथात्वात् पदिवाभावधर्मविशेषणविधया निवेश्यते अपितु अभावश्च भिन्नो निरुक्ताभावे तु साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताक
त्वमुपलक्षणविधया निवेश्यते एतदभिप्रायेणैव तत्तत्पदोपादानमपि न तु तत्तद्व्यक्तित्वेनाभावनिवेशलाभार्थमुपलक्षणीभूतप्रतियोगिताविशेषणेनैवाभावानां त्या

वह्निसंमवेनतद्वह्नित्वस्योपलक्षणतयानिवेशप्रयोजनविरहात्एवंचघटवह्नित्वावच्छिन्नाभावोऽप्युक्तस्थलेलक्षणघटकोघटभेदाभावस्यघटत्वस्यतत्प्रतियोगि
तावच्छेदकघटकत्वात्प्रतियोगिताविशेषोपलक्षिताभाववद्वह्नित्वपर्याप्तोपलक्षणतयानिवेशप्रयोजनविरहात्एवंचघटवह्नित्वावच्छिन्नाभावोऽप्युक्तस्थलेलक्ष
णघटकोघटभेदाभावस्यघटत्वस्यतत्प्रतियोगितावच्छेदकघटकत्वात्प्रतियोगिताविशेषोपलक्षिताभाववद्वह्नित्वपर्याप्तिनिरूपकताकान्यत्वपर्यन्तानिवेशात्तथ
मादिसाध्यकस्थलेनिर्धूमवह्नित्वावच्छिन्नाभावस्यप्रतियोगितावच्छेदकशरीरेऽभावविशेषणस्याधिकस्यनिवेशेऽपिनक्षतिः नवाऽभावप्रतियोगिकोटावुपलक्षणतयाभा
नस्यानुभवविरुद्धत्वात्विशिष्टनिरूपितत्वाभावरूपितत्वसंबन्धावच्छिन्नविशिष्टाभावरूपस्यवाविशिष्टनिरूपितत्वस्यप्रतियोगिकोटौप्रतियोगिताविशेषस्यकथ
मुपलक्षणविधयानिवेशइतिवाच्यंप्रतियोगितासंसर्गकाज्ञानएवतादृशभानस्यतथात्वात्ज्ञात्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकोऽभावइत्याद्याकारकस्यस्वरूपतोघटत्वाद्यव
च्छिन्नप्रतियोगिताकाभावभानस्यसर्वसम्मतत्वात्प्रकृतेवसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकेरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकोयोऽभावस्तद्वह्नित्वत्वनिरूपितत्व
प्रतियोगिकाभाववतःसमानाधिकरणधर्मावच्छेद्यस्ययोऽभावस्तद्वत्प्रतियोगिताकापात्वतोऽभावास्तत्वानहेतुरित्याकारकव्याप्तिग्रहेप्रतियोगितायाविशेषणत्वेनानु
पपत्यभावात्अतएवव्यापकतावच्छेदकतादेरप्युपलक्षणविधयाभानोपपत्तिः नवतादृशनिरूपितत्वप्रतियोगिकस्यतत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यवाऽभावस्यविवे
निर्धूमवह्नित्वत्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितानिष्ठावच्छेदकतायामपिकिंविशिष्टतादृशनिरूपितत्वत्वावच्छिन्नाभावस्यवादृशाभावासंग्रहइतिवाच्यंतन्नद्भाववद्वह्नि
त्वत्वनिरूपितत्वत्वपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताकाभावस्यैवनिवेशनीयत्वात्एवंवन्हितद्व्यक्तित्वेनाभावनिवेशधूमेशातन्नत्वदोषादानमपिसाधुसंगच्छतेइत्युच्यतेत
दाऽपिघटत्वभेदादिसाध्यकेव्यभिचारिण्यतिव्याप्तिवारणमशक्यंनिर्विशेषणकघटत्वादिवह्नित्वत्वस्यैवतत्रघटत्वादिवह्नित्वाभावप्रतिप्रतियोगितावच्छेदकतयाघटत्व
त्वादिरूपसाध्याभावस्यप्रतियोगितावच्छेदकशरीरेऽनिवेशेनव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैवलक्षणघटकत्वात्तानवज्ञातेःसमवायेनैवस्वरूपतोऽवच्छेदकत्वेननतुसं
बन्धान्तरेणअतएवगोत्वादिजातिनिष्ठव्याप्तौपरविशेषप्रवह्निनिमित्तत्वगवेतरासमवेतत्वादेरवच्छेदकत्वंनसंभवतीतिवाच्यंतादृशनियमेमानाभावात्नसंभव
तीतिवाच्यंतादृशनियमेमानाभावात्स्वीकुर्वन्तिनतादात्म्यसंबन्धेनलघोरपिगोत्वादिजातेरीतिनिर्विशेषणघटत्वादिघटितस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वंपदि एम०

वाऽभावांशस्योपलक्षणत्वंस्वीक्रियतेनतदामहानसवह्नित्वत्वावच्छिन्नाभाववारणमशक्यमेवमादिवसाध्याभावानिरुक्तविशेषणविशेषिताधिकरणवह्नित्वत्वावच्छे
घताभिन्नसमानाधिकरणधर्मावच्छेद्यत्वाभावंनिवेश्याविशेषितघटत्वादिवह्नित्वाभावःसंग्राह्यएतेनतदातादृशाभावमादायप्रसिद्धिसाधारण्यसन्देहनावव्याप्तिर्वज्ञलेपाय
तंअत्रवदन्तिगुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमतेनेदमभिहितंनव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववत्महानसवह्नित्वत्वावच्छिन्नाभाववारणायसाध्याभा
ववद्वह्नित्वत्वपर्याप्तावच्छेदकताभिन्नसमानाधिकरणधर्मनिष्ठावच्छेदकत्वानिरूपकत्वमेवप्रतियोगितायांविशेषणंदेयंनचैवंघटत्वादिनासाध्याभाववद्वह्नित्वाभा
वसंग्रहकलंकंसमानाधिकरणपदोपादानंनिषेधद्वयनिवेशनेवैफल्यंतादृशाभावस्यासंग्रहेऽपिकेवलान्वयिसाध्यकेसाध्याभाववद्वह्नित्वेनघटाद्यभावमादायल
क्षणसमन्वयसंभवादितिवाच्यंविषयितादिसंबन्धेनपक्षहेतुतानवच्छेदकसंबन्धेनसाध्याभाववद्वृत्तित्वेसाध्याभाववद्विषयतादिरूपापाविषयादिस्वरूपत्वेनसा
ध्याभाववद्विषयतात्वादिरूपसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्यकेवलान्वयितयातदवच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेस्तादृशाभावघटितलक्षणानुपपत्तेः नवसाध्याभाववद्विषयतात्वादि
रूपेणसंबन्धेनावह्नित्वेनसंबन्धेनतदवच्छिन्नाभावमादायलक्षणसमन्वयःसंभवतीतिवाच्यंकालिकसंबन्धेनसाध्याभाववद्वह्नित्वत्वावच्छिन्नस्यैवाभावस्तस्यसाध
धिकरणहेत्वव्यापकतयास्वरूपसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताकाभावस्यावश्यंनिवेशनीयतयाव्यधिकरणसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताकाभावस्य
लक्षणघटकत्वासंभवात्विषयतायाज्ञानत्वादिरूपत्वेऽपिविषयतात्वविशिष्टस्यैवसमवायादिनावृत्तिःतादृशस्यस्वाश्रयेवत्तेर्ज्ञानत्वादेःसमवायाभावात्किंतुस्वरू
पसंबन्धेनैवएवंचसमवायादिसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकएवविषयतात्वाद्यवच्छिन्नाभावोलक्षणघटकोभविष्यतीत्यपिनकाव्यज्ञानादिरूपहेतौकालिकविषय
तादिसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभाववद्वह्नित्वत्वावच्छिन्नाभावस्यासत्त्वेनस्वरूपसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यैवनिवेशनीयत्वात्नचैवंसाध्याभा
ववद्वह्नित्वत्वानिरुक्तसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्याप्रसिद्धिःघटत्वादेःसाध्याभाववद्विषयतात्वनिष्ठप्रतियोगितावैयधिकरण्यासंभवादितिवाच्यंघटत्वा
दिनापटत्वाद्यभावस्यैवतथात्वात्अथैवमपिसमानाधिकरण्यमुपेक्ष्यसाध्याभाववद्वह्नित्वनिष्ठत्वेनधारणकस्यैवघटत्वादेर्घटादिस्वरूपसाध्याभाववद्विषयतानि
ष्ठत्वेनगगनादेरपिस्वनिष्ठविषयतात्मकत्वेनसाध्याभाववद्विषयतानिष्ठतयासाध्याभाववद्वह्नित्वत्वानिरुक्तधर्मानवच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेरुक्तस्थलेऽव्याप्तिर्दुर्वारैवे

६४

नरूपेणपक्षसाध्याभाववद्वृत्तित्ववह्नित्वरूपविशिष्टनष्टनवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविवक्षणेन गगनत्वविशिष्टगगनाद्यवच्छिन्नाभावस्य लक्षणघटकतानिर्वा
हेपिहेतुनिष्ठव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वमन्नेः किंचिद्विशेषितनतन्नव्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य तथाविधस्य हेतावसत्वात् संभव
प्रसंगात् इति वह्नित्वेन संबंधेन पर्वते तेनैव संबंधेन तन्निष्ठावच्छेदकताकान्यत्वस्य नष्टनवच्छिन्नत्वस्य विवक्षणीयतया संयोगादिसंबंधेन घटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताका
भावमादायपोक्तास्य लेले लक्षणसमन्वयसंभवात् उक्तौ थंलामापेवसाध्याभाववद्वृत्तित्ववह्नि लोपादानेनन्नु नतदपि लक्षणघटके प्रयोजनाभावात् सर्वत्र दर्शिनाभा
वमादायैव लक्षणसमन्वयसंभवेन समवायादिसंबंधेन घटत्वाद्यवच्छिन्नसाध्याभाववन्नसंयुक्तत्वाद्यभावस्य लक्षणघटकत्वेपि स निर्विरहात एतेन धूमवत्वा
द्यवच्छिन्नधूमत्वाद्यभावस्य धूमत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वभावात् घवच्छिन्नाभावस्यैव साध्याभाववद्वृत्तित्ववह्नि धूमानवच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य कारणपसाध्या
भाववद्वृत्तित्वप्रतियोगिकत्वविशेषणमप्यनादेयं अन्न एव स्वसमानाधिकरणत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकविशेषणत्वकल्पापेक्षया लाघवमेवैतत्कल्पना
नुसरणवीजमन्तेनिष्यस्तृह्मिति पदिच गुरुधर्मोनाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्तदा महानसवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभाववारणाय साध्याभाववद्वृत्तित्वान्तिरि
क्तत्वेन साध्याभाववद्वृत्तित्वाघटकत्वमेव विवक्षणीयं तदर्थध्वस्ताविषयकप्रतीतिविषयसाध्याभाववद्वृत्तित्वरूपविशिष्टनिरूपित विषयिताकत्वं चरं तरवि छि
शेषणतानापन्नस्वविषयताप्रत्यत्वं च न विशेषणविधया साध्याभाववद्वृत्तित्वघटकसाध्याभाववत्वादेरपि तद्घटकत्वनिर्वाहः इति एवोक्तदोषानवकाशः चरम
पि विशिष्टपिंडंवं च स्फुरद्वह्नित्वावच्छिन्नवह्न्यभावोपि लक्षणघटकः इति वह्निमत्तन्निपदसार्थकत्वाविषयतात्व तरविशेषणतानापन्नैनिरूपितैव ग्राह्यत्वेन वह्नित्वादिवि
शेषणकज्ञानेन साध्याभाववद्वृत्तित्वादेर्विशेषणतापन्नविषयत्वेपि वह्नित्वादेर्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वघटकत्वं नवसाध्याभाववद्वृत्तित्वकधर्मपर्याप्तप्र
तियोगितावच्छेदकताकोभावो निवेशनीयः घटकान्तर्गतध्वस्ताविषयकप्रतीत्यवह्नि साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपविशिष्टनिरूपितविषयताकत्वेन तु स्वाविषय
कप्रतीत्यविषयतादृशविशिष्टकत्वेन तदभाववद्वृत्तित्वाविषयकप्रतीतौ केवलाधेयतात्वस्य विषयतया तदभाववद्वृत्तिरूपितत्वविशिष्टाधेयतात्वे तदवि रम०
षयकप्रतीत्यविषयत्वस्य दुर्घटतया तदभाववद्वृत्तित्वादेर्लक्षणघटकत्वानिर्वाहात् केवलाधेयतात्वस्य च तद्घटकतया वह्निमद्वृत्तित्वेन रूपेण घटाद्यभाव

२ सादेश नकालं ७

मादायातिव्याप्तिरिति वाच्यं तथा सति गुरुत्वाविषयिता संबंधेन पक्षहेतुतावच्छेदकाभावाप्रसिद्धेः घटत्वमित्यत्र मेयत्वादित्यादौ निर्विशेषणकघ
टत्वादि वह्नित्वस्य यथा समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वघटकत्वं तथा वाच्यं तेपत्वादिस्मादावपितादृशस्वाविषयत्वाकप्रतीत्यवह्निव्यधि
करणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावविशेषितघटत्वादिघटितत्तदभाववद्वृत्तित्वरूपविशिष्टनिरूपितविषयताकत्वतया तदभाववद्वृत्तित्वघटकतया वह्निमद्वृत्तित
द्वच्छिन्नाभावस्य हेतावसत्वेनाव्याप्तेनैतत्तदभाववद्वृत्तित्वाघटकधर्मानवच्छिन्नाभावनिवेशेनैव वारणसंभवात् तादृशधर्मनिरुक्तसाध्याभाववद्वृत्ति
त्वघटकत्वमत्वेपि स्वाविषयकप्रतीतिवह्निसाध्याभाववद्वृत्तित्वविषयिताकत्वेन साध्याभाववद्वृत्तित्वघटकत्वस्यापि सत्वेन तदवच्छिन्नाभावस्य पृथा
निरुक्ताभावानात्मकत्वात् न च स्वाविषयकप्रतीत्यवह्नितदभाववद्वृत्तित्वानिरूपितविषयितासामान्यकत्वरूपतत्तदभाववद्वृत्तित्वघटकतानिवेशे निर्विशे
षणकघटत्वादिवह्नित्वस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वघटकत्वाप्रसक्तात् घटकधर्मावच्छिन्नाभावनिवेशोपि संभवतीति वाच्यं तथा सति व्यापकताघटितसामान्यप
दार्थनिवेशेन तद्घटकधर्मानवच्छिन्नाभावनिवेशापेक्षया अतिगौरवात् समानाधिकरणपदसार्थक्यानुरोधात् तथैव निवेशं किं तु व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाव
वद्वृत्तित्वेन पर्वते न वह्नित्वघटादत्तदभाववारणाय एतन्मतेनापि स्वव्यापकतन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वकत्वप्रतियोगिताविशेषणमावश्यकं तथा च साध्याभाव
वद्वृत्तित्वेन घटाभावस्य लक्षणघटकतानासंभवतीति निवेशरूपनिवेशनसमानाधिकरणपदेपादानयोः सार्थकतेत्याहुः प्रतियोगितापां साध्याभाववद्वृत्ति
त्वव्याप्यत्वनिवेशप्रयोजनमाह लोकाद्वृत्तिमेतिवह्निसामान्याभाववद्वृत्तित्वस्य पोऽभावस्तस्य धूमादावसत्वेपीत्यन्वयः वह्निसामान्याभावो वह्नित्वावच्छिन्नस्व
भावः साध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकतानिवेशनप्रयोजनमाह यच्चेति धनत्वावच्छिन्नेति साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकाभावस्यैव लक्षणघटकतया धनत्वावच्छिन्नघटाभावेपि लक्षणमहानसवह्नित्वाद्यभावस्य च महानसवह्नित्वादिनेतिवोध्यं तादृशाभावाधिकरण
महानसवह्नित्वावच्छिन्नतादृशवह्नित्वनिष्ठप्रतियोगिताकत्वं वा यथासंतार्थः नचैवं गुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेपि तादृशाभावाविशेषितमहा
नसवह्नित्वावच्छिन्नाभावमादाय पदोषप्रसक्तेः लाहिशेषितमहानसवह्नित्वावच्छिन्नाभावप्रसक्तेः तानुसारेणेवं दर्शितं धर्मविशेषितानिवाच्यं व्यधिकरणत्वान्नस्यापल

स्वरूपेण तथाप्येकांशस्य विशेषणतया विवक्षणेनानुपपत्त्यभावात् अधिकरणविशेषणानुपरक्तवृत्त्यभावमादायाविरोधघटकीय निरुक्तनिष्ठेति धूमादिनिष्ठसा
ध्याभाववद्वृत्तित्वघटितेन तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नाभावस्याप्रसिद्धेः। हेत्वन्तरवृत्तेः आलोकादिवृत्तेः॥ एतेन वह्निमद्वृत्तित्वमस्तीति सूचितं तस्मिन् धूमादौ अत्र च लक्षणे सत्ता
भाववान् द्रव्यत्वादित्यादौ सत्तावत्समवेतत्वाभावस्य अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यैव समवेतवृत्तित्वेपि द्रव्यवृत्तितावच्छिन्नाभावस्यापि साध्य
तावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकतयाऽसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यापि तद्रूपसमवेतत्वाभावस्य समवेतगुण
त्वादिवृत्तितया द्रव्यत्वादेस्तद्वत्ताभावान्नाव्याप्तिः एवमवह्निसाधकस्य तेपि साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकत्वाप्रसिद्ध्या नाव्याप्तिः कूटघटितलक्षणेव
तत्र तत्राभिव्याप्तिवारणाय साध्यसमानाधिकरणत्वस्य तन्निविशेषणं देयं एतल्लक्षणोक्ताव्याप्तिहेतुकेऽव्याप्तिवारणाय वह्निमत्त्वलमात्रमुपादेयं कूटघटितल
क्षणावद्व्याप्तिमहाकालान्योघटादित्यादावतिव्याप्तिरिष्टा किंतु तदन्यदोषाणामेवानवकाशः स्ववधेयं॥ ॥अन्यत्वेति घटत्वादिना निरूपितवह्नित्वाभावमादाय
अभिव्याप्तिरिति व्याप्तिवारणाय पावलोपादाने एवं च केवलान्वयिनः साध्यस्याधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्येवाभावस्याप्रसिध्यानत्समुदायाधिकरण
उदाहृत्तिस्याव्याप्तिः समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावोपि पावदभावान्तर्गत इति मदुक्तविहारेनादृशसाध्यकं विषयितासिक्रसंबंधेन हेतावव्याप्तिः
साध्यसमानाधिकरणत्वेन साध्याभावविशेषणाप्येवमनिरेकिणोपि साध्यस्य अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यैवाभावस्य सद्भेनैलक्षणघटकतयाऽ
गतएवतत् कुठाधिकरणतयाऽव्यतिरेकिसाध्यकेपि विषयितासिक्रसंबंधेन हेतावव्याप्तिरिति वह्निमद्वृत्तित्वमभावविशेषणं तादृशवह्नित्वेति साध्याभाववत्समुदाया
धिकरणवृत्तित्वेत्यर्थः प्रयोजनं चेति पूर्वदलप्रयोजनं आलोकादावह्नित्वेन निर्वह्निवृत्तित्वाभावमादाय वह्निमान् धूमादित्यत्राव्याप्तिवारणरूपं पूर्वदलस्योक्तं
येववारमदलप्रयोजनं तु साधनसमानाधिकरणत्वस्य साध्याभावाविशेषणत्वे केवलान्वयिसाध्यके ज्ञेयत्वादिहेतौ घटादिवृत्तित्वाभावमादायाव्याप्तिवारणमेवन
तु वह्निमान् धूमादित्यादौ महानसवृत्तित्वाद्यभावमादाय तत्र महानसादेवह्नित्वाद्यवच्छिन्नवदभावानधिकरणत्वेन साध्याभावकूटानधिकरणत्वात् एतस्य प्रागनु एम०
क्तत्वात् उक्तव्याप्तिसमुदायपदप्रयोजनमाह साध्याभावाधिकरणेति अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैवेति निर्धूमवह्नित्वत्वाद्यवच्छिन्ननिर्धूमवह्नित्वाभावस्यप्र

तियोगिताया अधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावाधिकरणमहानसादिवृत्तितया साध्याभावाधिकरणवृत्तित्वाव्यापकतया उक्तवह्नित्वसामान्याभावस्यै
वव्यापकप्रतियोगिताकतया तस्य च समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य वृत्तावेवप्रसिद्धत्वादिति भावः अभिवारणेति व्याप्तिरिति तादृशस्यज्ञानाद्
वह्नित्वाभावस्य सर्वत्रैव सत्त्वादिति भावः अत्र च वह्नित्वव्यापकसाध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वकत्वमिति साध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वव्यापकत्वं प्रतियो
गित्वविशेषणं तत्र च शेषदले समुदायानिवेशेपि निर्धूमवह्नित्वत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य लक्षणघटकत्वेपि नाति व्याप्तिः संभवति अतिरेकिसाध्यके तादृशप्रतियोगि
तापा एव अप्रसिद्धेः उक्तवह्नित्वसामान्याभावप्रतियोगितायाः साध्याभावाधिकरणवृत्तित्वव्यापकत्वेपि स्वव्यापकसाध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्व
कत्वरूपपूर्वदलविरहात् धूमाद्यभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वस्य अत एव महानसादिवृत्तित्वेपि तादृशप्रतियोगितासत्त्वादिति एवं च यत्र पूर्वदले समुदायप्र
वेशः पूर्वदलमेव नोपादेयं तदनुपादानेपि वह्निमान् धूमादावालोकाद्यवृत्तित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वस्यालोकादिवृत्तिनिरूपवेनादिवृत्तित्वसाधारणसाध्या
भावाधिकरणवृत्तित्वाव्यापकतया तादृशाभावमादाय दोषाप्रसक्तेः तदुपादाने अतिरेकिसाध्यकमात्रे एवकृतरीत्या तादृशप्रतियोगिताप्रसिद्ध्याऽव्याप्ति
प्रसंगात् तथा च धूमवान् वह्नेरित्यादौ घटत्वेन ज्ञानवह्नित्वाभावमादायातिव्याप्तिः अन्यथापेन दोषविनिवृत्तेः स्मर्तव्यं हि तस्मात् अतिव्याप्तिवारणाय शेषदले समुदायप्र
वेशाने च निर्वह्निवृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकस्यालोकाद्यवृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्य वह्निमान् धूमादित्यत्र शेषदलाक्रांततया पूर्वदलोपादानमावश्यकं तत्र च
समुदायप्रवेशे अधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावाधिकरणवृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकस्यालोकाद्यवृत्तित्वाभावस्य धूमेऽसत्त्वादव्याप्तिरिति तत्रापि तत्स्व
वेशनमिति केचित्तन्मात्रं धनिपरेनु प्रतियोगित्वव्यापकताविशेष्यतापन्नमेव साध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वं व्यापकत्वविशेषणाविधया निवेश्यते न तु तद
वच्छेदकविधया निवेशः एवं च पूर्वपक्षे एतादृशं नावतानेन चाणुधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वे प्रतियोगित्वे प्रतियोगित्वव्यापकत्वविशेषितसाध्याभा
वसमुदायाधिकरणवृत्तित्वस्याधिकरणनिष्ठान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं नाभावप्रतियोगितावच्छेदकमिति तादृशावच्छेदकत्वावच्छिन्नाभाव
रूपव्यापकतानिवेशपासंभवात् दलस्य द्विधा निवेशनमावश्यकमिति वाच्यं व्यापकं तस्योपलभ्यताविधया साध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वरूपव्याप्यांशे

निवेशासंभवात् व्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नाभाववानित्यादिज्ञाने व्यापकतावच्छेदकत्वाश्रयेषोकां वच्छेदकत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाववृत्तौ व्यापकताया
उपलक्षणतयाभावेऽविरोधात् वस्तुतस्तु गुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे साध्याभावसमुदायाधिकरणवृत्तित्वस्याधिकरणनिष्ठान्योन्याभावप्रतियो
गितावच्छेदकत्वमपि नाभावप्रतियोगितावच्छेदकं वह्नित्वावच्छिन्नवदभाववद्वृत्तित्वनिष्ठान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वादिरूपसमनियतधर्मावच्छिन्ना
भावो निवेशयितुमशक्यः किंतु तादृशान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकं घटत्वादिकं रूपमेव निवेशनीयम् एवं च प्रतियोगिताव्यापकत्वघटितोक्तधर्मस्य प्रतियोगिता
नवच्छेदकत्वमकिंचित्करमेवेत्याहुः तेनेति समवायेन वह्नेः साध्यत्वे पर्वतस्य संबंधरूपावच्छिन्नवत्त्वाभाववद्यानधिकरणत्वेपि धूमे नानिव्याप्तिः संयोगेन वह्नेस्तथा
त्वेप्यवयवस्य तादृशाभाववद्यानधिकरणत्वेपि वह्न्यवयवत्वे नानिव्याप्तिः समवायेन वह्नेः साध्यत्वे संयोगेन तस्य तथात्वे च पर्वतस्यावयवावयवस्य वक्तादृशाभाव
वद्यानधिकरणत्वेपि पर्वतवत्त्वावयवसंयोगेनानिव्याप्तिरिति योजना संबंधरूपावच्छिन्नवत्त्वाभाववद्यपि संयोगसंबंधावच्छिन्नवत्ताभाववत्समवायसंबंधावच्छिन्नवत्ता
वद्रूपसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानिवेशनेनादृशाभाववद्यानधिकरणस्य पर्वतादेः साध्याभावकूटानधिकरणतया तत्कूटाधिकरणवृत्ति
त्वाभावापादकत्वं तद्रूपमादाय व्याहतमेवेत्यनिव्याप्तिः स्यादिति भावः न च साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाभावनिवेशनेपि समवायेन वह्नौ साध्ये संयोगेन हेतौ धू
मे नानिव्याप्तिः कीदृशाविनुशक्यते समवायसंबंधावच्छिन्नवदभावकूटाधिकरणसंयुक्तत्वस्य धर्मावच्छिन्नाभावस्येव संयुक्तवृत्तित्वान्न वस्त्ववयवमात्रसंयुक्तप
दार्थानां वृत्तिरिति संयुक्तमात्रे सेवनीदृशाभावकूटाधिकरणगगनसंयुक्तत्वादिति कथ्यपत्र वृत्तिपदार्थेन समवायेनाधर्महेतुकस्थलपरतावन्न पुनः समवायेन धूमवतः
साध्याभावकूटाधिकरणत्वानिराकरणीयमिति वाच्यं संयुक्तमात्रस्य गगनस्य गगनादिसंयुक्तत्वेपि तादृशसंयोगस्य वृत्त्यनियामकतया संयोगेन वस्त्ववयवान्यवृत्तित्वाभाव
स्य संयोगेन वृत्तिमत्त्वेतः स्थलमतया वृत्तिपदस्य पर्याप्तत्वपरताम्नेनादृशाभाववृत्तिता न संगतेः वृत्त्यनियामकतादृश्यादिसंबंधेनव्याप्तिस्वीकारे वृत्तिपदस्य संबंधा
र्थकत्वमावश्यकं वृत्त्यभिप्रायेणैव तदुपेक्ष्यमित्याप्यस्थलानुसारेण साधनसामानाधिकरण्यस्य साध्याभावविशेषणत्वपक्षे समवायादिसंबंधावच्छिन्नवत्ता एम०
भावस्यावयवपर्वतत्वरूपसाधनसामानाधिकरण्यभावेन नतत्रानिव्याप्तिसंभवः एवं तन्नाभावाद्यानरूपत्वादित्याशयवदिति व्याप्तिवारणाय साध्यसामानाधिकरण्येन

मीति तिविशेषणप्रवेशस्यावश्यकतया संयोगादिना वह्निमत्त्ववत्तामाने वस्त्ववयवत्वात् तेनाव्यतिव्याप्तिर्वारयितुं शक्यते अतः पर्वतस्यावयवसंयोगहेतुका
नुसरणं संयोगेन द्रव्यस्य व्याप्यवृत्तितया पर्वतस्य संबंधरूपावच्छिन्नवत्त्वाभाववद्यानधिकरणत्वेपि न तस्य व्याप्यवृत्तित्वविशिष्टसाध्याभावकूटाधिकरणत्वेविव
क्षणीयं वा वयं तादृशसाध्याभावकूटघटितत्वं व्याप्यवृत्तिसंयोगादिसाध्यकस्थले एवं साध्याभावकूटाधिकरणत्वेनानिव्याप्तिरिति दर्शितहेतोः
पर्वतवृत्तित्वेपि तादृशाभावकूटाधिकरणवृत्तित्वाभावोक्ते तथैवत्यनिव्याप्तिवृत्तेनाः पर्वतवृत्तिसाध्याभावपरेण साध्यतावच्छेदकविशिष्टव्यापकतावच्छेदका
वच्छिन्नाभावविवक्षणं व्यापकत्वविधायकं कृतवत्त्वावच्छिन्नाभावकूटाधिकरणवृत्तित्वस्य साध्यतावच्छेदकविशिष्टसमव्यापकता
वच्छेदकावच्छिन्नाभावनिवेशेनैव अमितिसाध्यतावच्छेदकसमव्याप्यप्रतियोगिताकाभाव एवं विवक्षितुमुचितः तादृशतादृशे नवीनोक्ते त्वावच्छिन्नप्र
तियोगिताकानां तथाविधसाध्याभावानामधिकरणे धूमादेर्वृत्तावपि वह्नित्वावच्छिन्नवदभावघटिततादृशाभावकूटवच्छेदकसमव्याप्यप्रतियोगिता
काभाव एवं विवक्षितुमुचितः तादृशतादृशे नवीननिरुक्त्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकानां तथाविधसाध्याभावानामधिकरणे धूमादेर्वृत्तावपि वह्नित्वावच्छिन्न
वदभावघटिततादृशाभावकूटवच्छेदकसमव्याप्यत्वव्यावर्तकाभावस्य विधर्मेणाभावेनिवेशापत्तेनवेति त्वं प्रतियोगितासमनियताभावैकामते साध्याभा
वप्रतियोगितायाः साध्याभावसमनियताभावप्रतियोगिपदार्थान्तरवृत्तित्वेपि साध्यतावच्छेदकेन व्यधिकरणेन वा धर्मेणावच्छिन्नायाः साध्यमात्रवृत्तिप्रतियो
गितायाः साध्यतावच्छेदकसमनैयत्यमस्त्येव अथ घटत्वावच्छिन्नायाः वाच्यत्वनिष्ठप्रतियोगितायाः घटादिमात्रवृत्तित्वाद्व्याप्तिर्लौकिकविषयतेन नु वाच
त्वादिमात्रवृत्तिता न प्रमेयत्वेन ज्ञातत्वादिवृत्तित्वविषयप्रतियोगितानां कल्पनेनौरवादिति तादृशप्रतियोगितायाम् अनवाच्यत्वादिरूपसाध्यताव
च्छेदकसमनैयत्यमिति चेन्न कालिकवाच्यत्वमित्वनेन वाच्यत्वेनाप्तिज्ञानादिवृत्तीति विषयभावमभावमादाय तत्र लक्षणसमन्वयसंभवात् तस्य अ
धिकरणाव्याप्यत्वमिवत्वावच्छिन्नायाः प्रतियोगितायाः वाच्यत्वमित्वावच्छिन्नतस्य संभावितत्वात् वस्तुतस्तु घटत्वावच्छिन्नतावच्छेदकनियतपाता तदवच्छेदकरूपताघव अपरोध
च्छिन्नप्रतियोगितायाघटत्वावच्छिन्नत्वात् तत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितात्वेन वह्नित्वादिसमनैयत्यमिति नदभावीयत्वविशेषणेन याप्रति

नैव ~

तद्दसार्वीयप्रतियोगितालैव्याप्यत्वविवक्षा न दोषः ५

घ

वह्नित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितापा घटादावसत्त्वाच्चानुपपत्तिः पक्षुष्वेवमपि वाच्यत्वादिसमनियतप्रतियोगित्वाप्रसिद्धिर्वह्नीरैवमधिकरणधर्माव
च्छिन्नाभावानामुभिन्नतयावच्छत्वादिस्वरूपवाच्यत्वभिन्नत्वात्स्वावच्छिन्नाभावीयप्रतियोगितावच्छेदकघटत्वादयवच्छिन्नप्रतियोगितापा घटादावपिसत्वात्
यत्किंचिदेकधर्मावच्छिन्नतदभावीयप्रतियोगितात्वेन समनैयत्यघटकव्याप्यत्वविवक्षणे पृथिवीत्वाद्यभावादिसाध्यकस्थले घटावृत्तित्वाद्यवच्छिन्ना
भाववारणमशक्यं तदभावीयपृथ्वीत्वाभावादिरूपप्रतियोगितानां पृथिवीत्वाभावत्वावच्छिन्नाभावीयप्रतियोगितात्मकतया पृथिवीत्वाभावत्वा
दिरूपतदवच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितात्वेन पृथिवीत्वाभावत्वादिसमनैयत्यसत्त्वात् तथापि पदर्मावच्छिन्नप्रतियोगितात्वेन पदभावनिरूपितत्वं ता
दृशधर्मावच्छिन्न[redacted] पद्यपि पूर्वदलाप्रवेशेव साध्यकेधूमादिहेतौ साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकव्यापक
प्रतियोगिताकतन्नूरादावृत्तित्वावच्छिन्नाभावकूटाधिकरणत्वस्य गुणादौ प्रसिद्धत्वेपि तन्नहेतुतावच्छेदकसंबंधेन वह्न्यप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिसंभवः तथापि
साध्याभावकूटवत्तितादृशवह्न्यप्रसिद्ध्याव्याप्तिस्तदवस्थैव निवेशपि सत्ताजातौ तत्रात्वादौ स्पने वृत्तिस्पजातौ कूटाधिकरणाप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिवारणरूपं तस्य
योजनमाह यत्र पृथिवीत्वाभावादाविति नजद्विपद्सेति घटपटादिरूपेत्यर्थः तत्र सद्धेत्वाविति तत्र साध्ये यः सद्धेतुः जलत्वादिस्तत्रेत्यर्थः नाव्याप्तिरित्यनेना
न्वयः यावतामेकाधिकरण्यसंभवः तावदभावसमुदायाधिकरणविवक्षायां न दोषः संभवेन स्पतां तेव्याप्तिमाह पृथिवीत्वाद्याविति द्रव्यत्वादेः समवा
येन हेतुत्वे ज्ञानत्वावच्छिन्नाभावघटितकूटाधिकरणे समवायेन वह्न्यप्रसिद्ध्याऽनिव्याप्तेन वकाशात्स्वरूपसंबंधेन हेतुत्वानुसरणे साधनसमानाधिकरण
त्वस्य साध्याभावविशेषणता पक्षे ज्ञानत्वावच्छिन्नाभावस्य साधनसमानाधिकरणत्वाकारणासंभवेपि वृत्तेके साधनसमानाधिकरणज्ञानत्वावृत्तित्वतेजो
वृत्तित्वावच्छिन्नसमवायावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावकूटाधिकरणताघाः सामान्यादावेवसत्वादतिव्याप्तिर्दुर्वारैवेति ध्येयं द्वितीयदलप्रयोजनमाह
नापीतिपटत्वाभावत्वादिना साध्यतायां घटादावेव साध्याभावकूटाधिकरणत्वप्रसिद्धिरतउक्तमभावत्वादिनेति च्यादिपदात्तद्वयेपत्वादिपरिग्रहः तत एम०
त्वाख्येति घटत्वाभावपटत्वाभावादिरूपसाध्यस्य पःसाध्यतावच्छेदकव्याप्यप्रतियोगिताको घटत्वपटत्वादिरूपोऽभावस्तत्समुदायाधिकरणाप्रसिद्धेस्त

र्थः यावतामेकाधिकरण्यसंभवतीति विवेचस्तापामपि तादृशाभावसमुदायवत्तिघटादेहेतौ वृत्तेव्याप्तिरेवनवयावतामभावानामेकाधिकरण्यसंभव
त्वादृशतादृशाभावकूटाधिकरणेप्रसिद्धतावदन्यतमवृत्तित्वत्वसमपिपतप्रतियोगिताको भावो विवक्षणीयः घटवृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावस्यैव पद
र्थिनस्थलेननतथाजगनएवतावत्सर्गोनिवेशनीयं कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकघटत्वाभावाववानखात्मत्वादित्वाद्घटत्वाभावस्यतादृशसा
ध्याभावत्वेनात्मस्यवृत्तेव्याप्तिः एतेन पादृशसाध्यकस्थले साध्याधिकरणे साध्याभावस्यतदधिकरणे च साध्यस्यानवमप्रसिद्धः तत्र प्रविवक्ष्य प्रतिबंध
कभावकल्पनापाञ्चसंभवेन प्रतिबंधकताघटितलक्षणव्याप्तिरिति विरस्तमिति वदंति तदुभयेति द्वयत्वपृथ्वीत्वान्यतरत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभा
पितदुभयत्वसमनियतनयत्तादृशाभाववतो गुणादेरेव निरुक्तसाध्याभावकूटाधिकरणत्वादिति भावः प्रतियोगिवैयधिकरण्याघटितव्यापकत्वस्य
साध्यतावच्छेदकविशेषणत्वमुपादाय तदुभयत्ववत्तिवृत्तिकमुभयत्वाभावसत्वे नतस्य प्रतियोगितात्वापकत्वाभावे न तत्र पावच्छिन्नसाध्यकसद्धेताव
व्याप्तिरित्याशयं तदुभयत्वाभावस्य वृत्तित्वान्यतरत्वेण साध्यतावच्छेदकसमानाधिकरणधर्मस्तदवच्छिन्नत्वस्य प्रतियोगिताविशेषणत्वोपगमेनैतादृश
तिव्याप्तस्ववकाशरत्वतः स्पलांतरे निव्याप्तिमाहापिचेति अल्पत्वावच्छिन्ने निरुद्धत्वत्वावच्छिन्नेत्यर्थः पृथिवी अन्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वसमव्याप्त
त्वादिति विशेषणावच्छिन्नस्य मृदुविशेष्यानिरिक्तत्वादिति भावः तदवच्छिन्नाभाववतो गुणादेरेव पञ्चोक्तसाध्याभावकूटाधिकरणत्वादिति भावः वि
शिष्टसत्तेति निरुक्तेन साध्यतावच्छेदकस्य प्रतियोगितापकत्वस्थले प्रतियोगितावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वनिवेशेनवाविशिष्टद्रव्यत्वत्वादिसाध्य
कस्थले शुद्धद्रव्यत्वाभावस्यवारणासंभवात्तद्दूषणांतरमाह किंचेति रूपाभावेतिरूपत्वावच्छिन्नाभावस्यार्थः सद्धेनावितिद्व्याप्तिस्वनापसकलरू
पवत्वाधिकरणाप्रसिद्धेरिति यावच्च तद्घटितसाध्याभावकूटाधिकरणाप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिरिति भावः यावतामिति यावत्त्वं सकलरूपघटितसमुदाय
स्पनलक्षणघटकतासकलरूपाणामेकाधिकरण्यविरहात् किंतु एकैकरूपव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावघटितकूटनामेव प्रत्येकं तदधिकरणतावरू
पत्वेवप्रसिद्धेरिति नाव्याप्तवकाशः इतिभावः रदमिति वायो पृथिवी वन्हिद्वित्वसंयोगादिसत्वादपुत्वादेसत्वादपुत्वादेरुक्तसाध्याभावमिचारितागुणमान्या

भावस्यसाध्यत्वेवायद्यपिस्वरूपादिरपिसाध्याभावःनतद्घटितनिरूप्याभावकूटवद्वह्नित्वाभावस्यपावत्त्वंतन्नवापत्वादावभावातन्नातिव्याप्तिसंभवस्तथापि
थिवीवह्नीतिघटतद्वृत्तित्वपटतद्वृत्तित्वादिरूपपृथिवीवह्निगुणाभावाभावानांपांवतांवापादेःकाधिकरणपसंभवेननद्घटितकूटस्यापिलक्ष
णघटकतयानह्नतिवायोर्हेतोर्वृत्त्यात्वातिव्याप्तिसंभवःनवह्नित्वादिरूपसाध्याभावस्यकामिकाव्याप्यवह्नित्वपीशेषणेनमव्याववृत्तेःपार्थीवपर
माणवैकत्वादेरेवलक्षणघटकत्वात्व्याप्तिर्दुर्वीरैवेतिवाच्यंप्राचीनमतेह्वित्वादिमतिनिरस्त्राणाभावादिकालावच्छेदेननत्वेतमावास्तत्वाह्वित्वादेरे
पिव्याप्यवह्नित्वादिनिरपृथिवीपदमेतत्स्थिवीपदंदृटंपदरपृथिवीपदयोःकर्मधारयोवाभिपतःनचस्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वमनवच्छिन्न
वह्निकत्वंवाव्याप्यवह्नित्वेननुस्वसमानाधिकरणत्वेताभावप्रतियोगित्वेनस्वन्ह्नित्वादिसाधारणामितिरपृथिवीपदस्यपृथिवीसामान्यपरत्वेपिनक्षति
रितिवाच्यंएतदनिवार्तिदारणाउरोधेनात्वेताभावघटितव्याप्यवह्नित्वस्यैवनिवेशापितुमुचिनत्वानएतद्रूपात्वेताभाववान्मेयत्वादित्यादावेतद्रूपा
न्तकाभावस्यलक्षणघटकत्वेऽनिआप्यापत्ताप्रावीनमतेःत्वेताभावघटितव्याप्यवृत्तित्वनिवेशस्यावश्यकत्वाच्चातएवचायेतनेरूपादिघटितत्वेने
त्वपिसाधुसगच्छनेपार्थिवरूपमात्रस्यैवानित्यतयात्वेताभावघटितव्याप्यवह्नित्वोनिवेनटसंगत्वापत्तेःपृथिवीवह्नीतत्रवह्निःसमवायेनवोध्यानेनस्प
र्शादेःकालिकसंबंधेनपृथिवीवह्नित्वेपिनसनिःपृथिवीसमवेतत्वावच्छिन्नाभावोगुरुधर्मस्यप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेऽप्रसिद्धःपृथिवीसमवेतत्वावच
च्छिन्नत्वेनाभिमतापांप्रतियोगितापांकेवलसमवेतत्वस्यैवावच्छेदकत्वसंभवेनपृथिवीसमवेतत्वस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात्नवपृथिवीसमवेतेन
त्वावच्छिन्नापाजलत्वादिव्याववृत्तप्रतियोगितापास्त्वमितिप्रसक्तःसमवेतत्वेनावच्छेदकत्वसंभवरितिवाच्यंसमवेतत्वावच्छिन्नप्रतियोगितागुरुधर्मस्याभावप्र
तियोगितावच्छेदकत्वेपिपृथिवीसमवेतत्वावच्छिन्नाभावस्याप्यकेनापिव्याप्तिसंभवःतादृशाभावस्यसमवेतत्वावच्छिन्नाभावसमनियततयानदभिन्नत्वे
नसमवेतमात्रस्यैवतदभावतयावायुत्वादेरपितथात्वानवपृथिवीसमवेतत्वविशिष्टाभाववजलत्वादेःसमवेतत्वावच्छिन्नाभावविरहात्तनयोःसमनै राम०
यत्यएवंच्चगुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमतोपिपृथिवीसमवेतत्वस्यतादृशविशिष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमावश्यकेसमवेतत्वि

शिष्टवह्नित्वजलादेरेतत्सत्वेनतन्मात्रस्यतत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवात्इतिवाच्यंविशिष्टाभावस्यसाध्यविरोधेनस्यवायुसाधारणतयासद्धेतुत्वप्रसंगेनपृ
थिवीसमवेतत्वोपलक्षितावस्यैवाऽऽसाध्यवपोपार्गवमत्वादिविगुणपदोपादानेपृथिवीसमवेतगुणत्वावच्छिन्नाभावोगुणादिसाधारणत्वात्वसमवेतत्वा
वच्छिन्नाभावसमनैयत्यात्तिनोक्तदोषावसरःधूमसत्त्वागमाभावावच्छिन्नेसामान्याभावपुपगमस्तत्वाघादेःगुणत्यन्तिकालावच्छेदेनपृथिवीद्विगुणमान्याववला
नतसाध्यकोवायुत्वादिःसलेतुरेवमतेनानिव्याप्तिसंभवःतनःसाध्यंनरमाहुस्तन्नेतिसेनाव्यत्वनिवेशनप्रयोजनंमतरूवंवृवायुत्वादेरपिसाध्यत्वसमवेताभावा
वत्वीतपृथिवीतित्वद्वपृथिवीपदेपदार्थपृथिवीसामान्यमेवघटत्वादिह्नित्वादेःस्वसमानाधिकरणत्वनामावप्रतियोगित्वमेवव्याप्यवह्नित्वविशेषणमाच्छन्न
त्वात्स्माहितघटितत्वेनेत्यत्रत्रुपपदोपादानंस्फुटीनमतामितिच्छापेक्षापदस्यस्तत्वंसाध्यसमनियतत्वेतेसाध्यताभावानाधिकरणपदोपादानेनवायुत्वेःतिव्याप्तिःस्वतो
हितपदेलनुसरणेमनुसमनियतानावेक्षानेनसमान्यपृथिवीसमवेतत्वावच्छिन्नाभावसमान्यःपसमवेतत्वावच्छिन्नाभावाभिन्नतयाविशेषणसमवेतेनपृथिवी
समवेतत्वावच्छिन्नाभावस्यवपिन्वसमवेतेनस्पर्शवत्समवेतेनत्वावच्छिन्नाभावाभिन्नतयावायुत्वादिष्ठिपिसद्भावस्तिनतादृशाभावसाध्यकेऽतिव्याप्तिःसंभवती
निरवकाशापारूपाभावत्वीनवायुत्वादितत्राव्याप्तेरवोक्तविवक्षणीयाहुःतात्मकाहृवत्स्यन्तःइतिसाध्यपमाणपःपावतामेकाधिकरण्येनावत्समुदायाधिकरणवृत्ति
त्वस्यपरिकिविशेषकरणेवह्निमत्कनसाध्याभावाधिकरणेतेषुपरिकिंविदधिकरणेवह्निसाध्याभावव्यापकाञ्जेपत्वकत्वपर्यवसितेमर्थःसाध्याभावाधि
करण्याधिकरणकत्वकत्वसाध्याभिधिकरणत्वेसाध्याभावसमानाधिकरणसाध्याभावत्वव्यापकत्वेपकत्वकत्वपर्यवसितेनवास्याघेव्याभिचारीमातेऽतिव्याप्तिःन अग
हवसाध्याभावत्वपरिकिंविदधिकरणेवह्निमत्कलसाध्याभाववत्वादितिसमुदायोपादानस्यकिंचित्करतयानद्वसरणसंभवःइतीदेवसाध्याभावसमा
नाधिकरणसाध्याभावत्वमत्कस्यलेनिविलसरूपाणामितावद्वन्मिनिनाहयसाध्याभावत्वव्यापिकानेकेनाप्यधिकरणेननिरूपिताधेयतेनेतितादृशाधि
करणप्रसिद्धिःलटवहीयेवेतिनचुत्वरह्निसाध्याभावत्वव्यापकेपवरधिकरणवह्नित्वं[redacted]नप्रदधिकरणवह्निसाध्याभावत्वव्यापकत्व
वह्नितावाधिकरणमेवाधिकरणंतत्वरूपमवानवच्छिन्नतोद्भोमहानसादिकंतत्पयास्वयोगोलकवह्नितापालवह्निसाध्याभावत्वव्यापकत्वादयोगोलक

वृत्तिसाध्याभाववत्त्वस्यचसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववत्साधारणतयातद्वृत्तित्वाभावाप्रसिद्ध्यादित्ययोगोलकादावेवतादृशंस्वमितिनातिव्याप्तिःतादृ
शपतकिंचिदधिकरणद्रव्यादिवृत्तित्वाभावस्यव्याप्यत्वेसत्त्वेऽपिनक्षतिःतादृशंपदघटितत्वेतावदन्यतमवृत्तित्वसमनियतवृत्तिताकाभावनिवेशात्अन्यतम
त्वंचननदवृत्तिमन्यत्वेननुतन्नदन्यान्यत्वंअगतोनकेवलान्वयिसाध्यकेऽप्रसिद्धिःतादृशंत्वंपदघटननदधिकरणवृत्तित्वाभावकूटवत्त्वनिवेशेऽपिकेवला
न्वयिसाध्यकेऽव्याप्तिर्हेतुमतोऽपिनव्याप्त्यादित्यादिनितद्दुपेक्षितरूपसामान्याभाववान्वाप्युक्तादित्यादौचसकलरूपतामेवतथात्वंस्ववृत्तितापाएवतन्नवृघ
टादिवृत्तिसाध्याभाववत्वव्यापकत्वात्तोनाव्याप्तिःअथवात्ववृत्तिसकलसाध्याभाववत्समानाधिकरणसाध्याभाववत्त्वावच्छेदेनपटाधिकरणवृत्तित्वंतादृ
शपत्किंचिदधिकरणवृत्तिसकलसाध्याभाववत्त्वमेवयावतामित्यादेरर्थःअथवाअन्वेक्षुइत्यादौचतादृशंयत्किंचिदधिकरणेनसाध्यवत्वृत्तिसकलसा
ध्याभाववत्समानाधिकरणस्यसाध्यनावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभाववत्त्वतद्वृत्तित्वाभावात्किंतुअन्वेक्षुइत्यादौचतादृशंयत्किंचिदधिकरणेनसं०योगो
लकादावेवनिडगतोऽनव्याप्तातन्नातिव्याप्तिःरूपाभाववान्वाप्युक्तादित्यादौचतादृशाधिकरणंनदघटादिरेवव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभाववत्वेवतद्वृत्ति
सकलसाध्याभाववत्समानाधिकरणत्वान्नस्यचतद्वृत्तित्वनियमादितिनान्याप्यवसरःशेषंपूर्ववत्अथवाव्यासज्यवृत्तिसाध्याभाववमात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नाधि
करणत्वमेवसाध्याभावकूटाधिकरणत्वंज्ञानतएवसाध्याभाववत्तावच्छिन्नाधिकरणतयाव्यभिचारिणपतिव्याप्तिवारणायव्यासज्यवृत्तित्वधर्मविशेषणंतथा
सत्यपिचज्ञानतएवव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावमात्रवृत्तितयाविधधर्मावच्छिन्नाधिकरणत्वान्नसएवदोषःइतिअप्राधेयतावच्छेदकतादृशधर्मन्यू
नवृत्तित्वघटपदघटनदन्यत्वेनधर्मोविशेषणीयःन्यूनवृत्तित्वंचसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वमात्रंअत्यन्तलेनरूपव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्या
भावोभयत्वादिरेवतादृशोधर्मस्तत्स्वरूपान्तरसाधारणत्रित्वादिन्यूनवृत्तित्वेऽपितादृशत्रित्वाद्यवच्छिन्नस्यकिंचिदप्यवृत्तेःअतएवाधेयतानवच्छेदकतयाधेयता १५०
वच्छेदकीभूततादृशधर्मन्यूनवृत्तिताविरहात्ननवसमनियताभावैक्येऽव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नवृत्तित्वासत्त्वधर्मोऽप्रसिद्ध्याकेवलान्वयिसाध्यकेऽव्याप्ति

रितिवाच्यंतथासतिव्यासज्यवृत्तिस्थलेऽव्यासज्यवृत्त्यनेकवृत्तिधर्मभिन्नत्वस्यनिवेशनीयत्वात्केवलान्वयिसाध्यकेसाध्याभाववत्त्वस्यैवतथात्वादित्यतोदोषांतरा
नावृत्तोहेतुतावच्छेदकसंबंधनिवेशपतिकिंचेतिधूमादावव्याप्तिरितिवह्निमन्मात्रसमवेतघटादौवर्तमानस्यनिर्वह्निसमवेतत्वाभावस्यतत्रासत्वादितिभावःएतच्चूपलि
चित्तंवभावच्छिन्नतादृशवृत्तित्वत्वसमनियतवृत्तियोगिताकाभावनिवेशाभिप्रायेणअन्यथानिर्वह्निसंयुक्तत्वादिसाधारणतादृशवृत्तित्वत्वव्यापकतथाविधाभावप्रतियोगि
त्वप्रअव्यापकत्वात्तस्यलक्षणघटकतयावृत्तिमन्मात्रस्यैवसाध्याभावाधिकरणकालादौवृत्तेर्निर्वह्निवृत्तित्वसामान्याभावस्यव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य
वह्निमद्वृत्तित्वाद्व्याप्तिसंगतेःअतएवसंबंधमनिवेश्यतादृशाधिकरणवृत्तित्वत्वसमनियतवृत्तियोगिताकाभावनिवेशपक्षेदूषणांतरमाहसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनेत्यत
त्वेकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकसाध्याभावस्यकालादावसत्वेऽपितस्यपर्याविवह्नितसाध्याभावसमुदायपवत्वमस्तमेवेतिसूचनायकालादावित्यादिपदादिष
पितादिसंबंधेनवस्तुमात्रसंबंधिनईश्वरज्ञानादेःपरिग्रहःव्यभिचारिणीप्रतिपत्सोध्यकेवह्निमन्मात्राधिकरणस्यकालादेर्वह्नितसाध्याभावकूटवत्त्वंतादृशव्यभिचारि
हेत्वाविल्पर्यःइत्थत्वसाधनकेइत्थत्वपृथिवीत्वान्यतराभावप्रतियोगित्वाभावपदाप्युक्तादिहेतुकेरूपाद्यात्मकसाध्याभावस्यसत्वादिसाध्यकेसंयोगेनसमवायेनवायत्रहेतु
:तत्रसत्तात्वावच्छिन्नाभावस्यचसाधनवद्वृत्तित्वान्नसाधनसमानाधिकरणत्वेनाभावविशेषितेनतानभाववानादायोक्तस्थलेषुतिव्याप्तिव्याप्तिप्रसंज्जनसंभवइत्याशंक
तेसाधनेतिसदुक्तौव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानामेवसाधनसमानाधिकरणतयातादृशाभावकूटाधिकरणेऽप्रसिद्धेवव्यभिचारिणिचसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्या
भावस्यापितथात्वान्नतादृशाभावकूटाधिकरणेनिःसाध्यमेवसाधनसामानाधिकरण्योपलक्षिताभावाधिकरणत्वमेवनिवेश्यंननुतद्विशिष्टाधिकरणत्वेतेनव्यतिरे
किणिहेतौतद्विशिष्टाधिकरणोक्तेःसाध्यवृत्तित्वाभावस्यवृत्तिमद्वृत्तित्वसंभवेऽपिनाव्याप्तिःसाधनसमानाधिकरणत्वंसाधनतावच्छेदकसंबंधेनसाधनतावच्छेदकवि
शिष्टवद्वृत्तित्वंतेनद्रव्यत्वादेःकालिकसंबंधेनाधिकरणेस्पन्दादौसत्ताधिकरणेगुणादौचद्रव्यत्वपृथिवीत्वान्यतरत्वावच्छिन्नाभावस्यसत्वेऽपिद्रव्यत्वपृथिवीत्वोभयपादिसाध्य
केद्रव्यत्वदव्यवृत्तित्वविशिष्टसत्तादौनातिव्याप्तिःनचसत्तामात्रसाध्याभावकूटवद्गुणादिवृत्तित्वसत्तादिविशिष्टसत्वेतदभावस्यदुर्लभतयानोपदर्शितसाध्यकेविशि

ष्टसत्वेऽनिव्याप्तिप्रसक्तिरिति वाच्यं साधनतावच्छेदकावच्छिन्नत्वानिवेशे द्रव्यत्वादिसाध्यकविशिष्टसत्वेऽव्याप्तिवारणाय विशिष्टानुयोगिकाभावानुपादानस्यावश्यकतया
उक्तस्थलेऽनिव्याप्तिप्रसक्तेः संयोगेन साध्ये संयोगेन घटादिहेतौ संयोगत्वावच्छिन्नसंयोगाभावस्य उत्पत्तिकालावच्छेदेन साधनवन्निष्ठत्वेऽप्यवृत्तित्वविशिष्टस्याधिकरणेऽगु
णादौ संयोगेन वृत्तेरप्रसिद्ध्याऽव्याप्तेः संयोगिसत्वादित्यादौ अगत्या एतत्संयोगाभाववत्त्वेनानिव्याप्तेर्वारणाय अवृत्तित्वविशिष्टाभाववत्त्वानिवेशनस्यावश्यकत्वादि
त्यतोऽनवच्छिन्नैव वृत्तिरत्र प्रवेश्या। अथ साधनसमानाधिकरणत्वेन साध्याभावे विशेषितेऽपि सत्तावान् जातेरित्यादावव्याप्तिवारणमशक्यमेव प्रत्येकं साधनसमानाधि
करण्यां द्रव्यत्वविशिष्टसत्ताभाववद्व्यान्यत्वविशिष्टसत्ताभावाभ्यां घटिताभावसमुदायस्य सामान्यादावेव सत्वात्तत्र च हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तेरप्रसिद्धेः। न च द्रव्यत्वा
दिविशिष्टसत्वाभावप्रतियोगितावच्छेदककोटौ सत्तात्वं न निवेश्यते द्रव्यत्वादिवैशिष्ट्यमात्रस्यैव तत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वसंभवात् इति द्रव्यत्वादिसाध्यकरणे द्रव्यत्वादिवै
शिष्ट्यावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायाः सत्तात्वसमनैयत्याविरहात् नन्तादृशाभावस्य लक्षणघटकत्वेन समाधानं तदिति तुच्छं द्रव्यत्वविशिष्टसत्तावान् ज्ञातेरित्यादावपीदृश
युक्त्या साध्यतावच्छेदकतादृशविशिष्टसत्तात्वस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात् द्रव्यत्वादिवैशिष्ट्यावच्छिन्नाभावस्य च साध्यतावच्छेदकसमनियतप्रतियोगिताकत्वा
भावादधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमादाय मानिव्याप्तेर्वारतयैतल्लक्षणवादिना गुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमतस्यावलंबनीयत्वात् द्रव्यत्वविशिष्टस
त्तात्वादेः प्रतियोगितानवच्छेदकत्वेऽपि समवेतवान् ज्ञानेरित्यादौ समवायेन एतद्रूपान्यत्वविशिष्टाभावतद्रूपान्यत्वविशिष्टाभावादीनां समवेतत्वसमनियतप्रतियोगिता
कतया प्रत्येकं साधनसमानाधिकरणतया च तद्घटितकूटाधिकरणे सामान्यादौ हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तेरप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिवारणासंभवात् एवं विशिष्टस्यानतिरिक्तता
मतावलंबनादृशितविशिष्टाभावानां साध्यतावच्छेदकसमनियतप्रतियोगिताकत्वविरहोपपादनेन समाधानमपि हेयं उक्तस्थले एवं द्रव्यत्वतदन्यसमवेतोभयगुण
त्वतदन्यसमवेतोभयकर्मत्वतदन्यसमवेतोभयाभावानां साध्यतावच्छेदकसमवेतत्वसमनियतप्रतियोगिताकानां प्रत्येकं साधनसमानाधिकरणानां समुदा १४०
यवति सामान्यादौ समवायेन वृत्तेरप्रसिद्ध्याऽव्याप्तेस्तादवस्थ्यापि वारणासंभवात् न च यादृशसाध्याभाववत्तामाधिकरण्यं साधनाधिकरणं तादृशसत्तामाधिकरणवृत्ति

त्वाभावस्य विवक्षितत्वात् उक्ताभावसमुदायाधिकरणत्वाच्च साधनवत्यसंभवात् न तत्समुदायस्य लक्षणघटकतेति नाप्रसिद्धिरिति वाच्यं एवं सत्यपि तादृशविशिष्टाभा
वाद्येकतराधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावचतोमस्य तादृशस्याधिकरणे केषांचिद्वृत्तिमत्तामहेतोः साधनस्य च हेतोरप्रसिद्धत्वात् एतादृशाविवक्षानुसारेण मतत्व
मूर्त्तत्वान्यतराभाववान् स्पर्शवदन्यत्वादित्यत्र मूर्तत्वमूर्त्तत्वोभयघटितसाध्याभावसमूहवति हेतोरवृत्तित्वात्तथाव्याप्यसमाप्त्या निव्याप्तेः संगतिप्रसंगात् साधनवतो नि
स्पर्शस्य कस्यचिदपि तादृशोभयघटितसामाधिकरण्यविरहात्तादृशत्वोभयस्य लक्षणघटकत्वानपतियोगितापंसाध्यतावच्छेदकव्याप्यत्वविशेषणेऽपि पर्या
प्तेष्ववृथिवीद्रव्यत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वादित्यादौ जलावृत्तित्वतेजोवृत्तित्वावच्छिन्नाभावघटितवृन्दस्य कस्यचिदपि साधनवत्यसत्वेन तादृशकूटस्य लक्षण
घटकत्वान्न तादृशकूटवत्त्वं साधनवत्यन्यवृत्तित्वाभावस्याप्रसिद्धेः संभवितत्वात् इत्यतिव्याप्त्यनवकाशात्। अत्राहुः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यवद्वृत्तिसमानाधि
करणधर्मावच्छिन्नाभावभिन्नत्वेन साध्याभावविशेषणादुपदर्शितविशिष्टाभावनिरासः गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्तावान् ज्ञातेरित्यादौ विशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नस
त्ताद्यभावस्य संग्रहाय प्रावच्छिन्नान्तं। हेत्वन्तरावच्छिन्नाद्यन्यत्वः अत्र यत्पक्षसंयोगी सत्वादित्यादौ अत्र वपत्र रूपं माऽप्रीनद्वृत्तितादृशसमुदायवत्वस्य मदानसादौ साध्यवति साध्य
म्येच्छुत्रादौ सत्वात्तो लक्षणसमन्वयः। मूर्तत्वमूर्त्तत्वान्यतराभाववान् स्पर्शवदन्यत्वादित्यादौ तादृशसंयोगमनुष्यगगनवृत्तिमूर्त्तत्वघटितसाध्याभावसमुदायाधिक
रणत्वस्य गगनरूपसाधनाधिकरण एव मनोवृत्तिमूर्त्तत्वघटितसाध्याभावसमुदायाधिकरणत्वस्य मनस्येव सत्वेन निरुक्तसाधनाधिकरणवृत्तिसाध्याभावसमुदायाधि
करणत्वस्य तन्नैव तत्र सत्वात् स्ववृत्तिसाध्याभावे साधनसमानाधिकरणत्वविशेषणानुपादाने बलादित्यस्य दादिनिष्ठसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावसमु
दायाधिकरणत्वस्य साधनाधिकरणे सत्वात्तसाध्यवद्वृत्तितादृशत्वं न दृविनाभावस्य हृत्तिमद्वृत्तेर्हेनावसत्वात् अत्राधिकरणत्वघटितविशेषणप्रवेशः प्रयमसमुदायादाने मूर्त
त्वमूर्त्तत्वान्यतराभाववान् स्पर्शवदन्यत्वादित्यादौ गगनमनन्तनादृशत्वं तद्वृत्ति अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावाधिकरणमनोगगनवृत्तिमूर्त्तत्वघटित
साध्याभावसमुदायाधिकरणत्वस्य गगनमनसोः प्रत्येकमसत्वात् किं तु पृथिव्यादिचतुष्कमेव तथाविधं सत्वं तद्वृत्तित्वाभावस्य हेतौ सत्वादतिव्याप्तिस्तदवस्थापादानेऽध

अवसरोपजं ·कपत्रे अधस्तात्षष्ठपंक्तिरारभ्यत्रिंसतितमपत्रे ०कपद्दे वोध्यं इत्नुपुथमकारपदवाध्यं

शि.टी. मवान्वह्नेरित्यादावपि पर्वतादेः स्ववृत्तिसाध्याभावकूटाधिकरणमहानसादिरूपसाधनाधिकरणवृत्तिसाध्याभावकूटाधिकरणतयाज्ञानादेवतादृशत्वं स्यादतो
यघटितेति यथा च पर्वतादिवृत्तिसाध्याभावाधिकरणं यद्यत्साधनवद्यो गोलकादेरर्पितं तत्तत्तन्यावद्वृत्तिसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावघटितसाध्याभाव
कूटस्य पर्वतादावसत्त्वान्नातादृशत्वं धूमादिमत्त्वमेवेति नातिव्याप्तिः यत्साधनाधिकरणमित्यनुक्त्वा यद्यदधिकरणमित्येतावदुक्तौ अतत्त्वम तत्त्वान्यतराभाववान्स्पर्श
वदन्यत्वादित्यादौ गगनादिवृत्तिसाध्याभावकूटाधिकरणं यद्यत्पृथिव्यादेरर्पितं तत्तन्यावद्वृत्तिमत्त्वेत्यादिघटितकूटस्य च गगनादावसत्त्वात्तादृशत्वं गगना
दिकं भवेदपि तु पृथिव्यादिकमेवेत्यतिव्याप्तिरतः साधनाधिकरणनिवेशः पृथिव्यादेस्तत्र साधनानधिकरणत्वान्न दोषः धूमवान्वह्नेरित्यादावयोगोलकादिनिष्ठ
धिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावाधिकरणत्वस्य पर्वतादेस्तत्वाज्ञानादेवतादृशत्वं स्यादितिचरमसमुदायघटोपादाने पूर्ववत्तादृशं यत्तत्त्वं तावदन्यतमवृत्तित्वव्या
पकप्रतियोगिताकोभावो विवक्षणीयः स्यात्तेनातिव्याप्तिरसंभवो वा स्यात्तो दोषानरमाह किं चेत्यादिः महाकालेति कालत्वस्य साध्यके कालिकविशेषण
ताविशेषणाहेतौ साध्यसामानाधिकरणविशेषणेनातिव्याप्तिवारणे संभवात्महाकालभेदसाध्यकानुसरणं यद्यपि महाकालत्वसाध्यकेः निरूप्याप्तिः संभवति तथा
मन्मात्र एव महाकालातिरिक्तकालशक्तित्वस्यापि सत्त्वात्तथापि साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभावसंयोगत्वावच्छिन्नसंयोगाद्यभावस्य
साध्यवद्वृत्तितया अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव लक्षणघटकत्वे नातिव्याप्त्यापत्तेः सदुक्तौ साधनसमानाधिकरणस्य साध्यवद्वृत्त्यन्यस्याप्रसिद्धेः समानाधिकरणध
र्मावच्छिन्नेतितथा च अधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावस्यैव विशिष्टभेदप्रसिद्धिः न चैवं साध्यतावच्छेदकव्यापकत्वप्रतियोगिताविशेषणं व्यर्थं अभाववान्मेयत्वा
दित्यादौ घटत्वादिरूपाभावस्योक्तविशेषणेनैव व्यावर्तनादितिवाच्यं प्रमेयसाध्यकस्थले घटत्वपटत्वोभयाद्यवच्छिन्नप्रमेयसामान्याभावस्य गगनत्वाद्यवच्छिन्नगगनाद्य
भावाभिन्नसंग्रहाय साध्यतावच्छेदकव्यापकत्वेन समानाधिकरणधर्मस्यावश्यं निवेशनीयतया घटत्वादिरूपाभावप्रतियोगितावच्छेदकघटत्वाभावत्वादेस्सा राम.
भावत्वाव्यापकत्वेन घटत्वादौ विशिष्टभेदस्याकृतत्वाद्यपन्नद्विशेषणेनतरव्यावृत्तेः न च वाच्यत्वादिसाध्यकस्थले घटत्वावच्छिन्नवाच्यत्वाद्यभावस्य संयोगादिव्यधि

करणसंबंधावच्छिन्नवाच्यत्वावच्छिन्नवाच्यत्वाद्यभावाभिन्नतया साध्यतावच्छेदकव्यापकसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमक्षतमिति तत्संग्रहाय स
मानाधिकरणसंबंधावच्छिन्नत्वस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वविशेषणतयावश्यकत्वात् धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमक्षतमिति तत्संग्रहाय
समानाधिकरणसंबंधावच्छिन्नत्वस्य समं मेयसाध्यकस्थलीयोक्ताभावस्याधिकरणसंबंधावच्छिन्नगगनाद्यभावाभिन्नत्वेपि प्रतियोगितावच्छेदकधर्मे साध्यतावच्छेदक
व्यापकत्वविशेषणमंतरेणैव विशिष्टभिन्नत्वमव्याहतमेवेतिवाच्यं एवमपि गगनत्वादिना प्रमेयसामान्याभावस्य समानाधिकरणधर्मतादृशसंबंधावच्छिन्नप्रतियो
गिताकतयोक्ताभावस्य तद्भिन्नत्वेन तत्र विशिष्टभेदनिर्वाहाय तादृशविशेषणस्यावश्यकत्वात् समानाधिकरणसंबंधावच्छिन्नत्वविशेषणोपादाने तु साध्यतावच्छेदक
संबंधावच्छिन्नत्वं प्रतियोगितायां निवेश्यत्वात् स्वसाध्यतावच्छेदकव्यापकत्वरूपप्रतियोगितावच्छेदकविशेषणस्यार्थकत्वस्योपपादनं संभवात् साध्यवद्वृत्तितादृ
शाभावस्याभावमयत्वादिना साध्याभावप्रसिद्धेरतिनकापि टनुपपत्तिः एतेन नीलरूपघटत्वोभयाभाववान्नीलघटान्यत्वादित्यादौ साधनसमानाधिकरणं यत्पटीयनी
लरूपं न घटरूपं तादृशनीलरूपघटत्वात्मकसाध्याभावघटितकूटाधिकरणाप्रसिद्ध्या अव्याप्तिरित्यपि निरस्तं तादृशाभावे उक्तभेदसत्त्वेन अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावस्यै
व लक्षणघटकत्वात् एवं च रक्तत्वविशिष्टकाशाभावादेः आवेद्येमेयत्वादिहेतौ साध्याभावस्य विशिष्टकाशाभावादेः काशाभावानतिरिक्ततया ज्ञानतः एव साध्याभा
वकूटाधिकरणतया तिव्याप्तिरिति साध्याभावत्वविशिष्टाधिकरणत्वमेव विवक्षणीयम् तथा च घटे घटत्वविशिष्टकाशाभाववाभावो नास्तीत्यादि प्रत्ययाभा
वात्पर्यादेर्न तादृशविशिष्टाभावाधिकरणत्वमिति न दोषः एवं च साधनाधिकरणेपि साध्याभावत्वेन व्यक्तिविवक्षणीयाच्च न्यथा जातिमद्न्यत्वविशिष्टकाशाभावस्याभा
वे साध्ये समवायेन हेतौ साधनसमानाधिकरणकाशाभावस्य साध्याभावत्वविशिष्टस्याधिकरणे मानाभावेदसमवायेन हेतावप्रसिद्धत्वान्नव्याप्त्यापत्तेस्तादृशविवक्षा
यामुक्तौ भयाभावसाध्यकस्थले अव्याप्तिवारणं संभवति प्रत्येकाधिकरणेऽभयाभावाभावत्वेनापत्तेः वस्तुतो घटत्वविशिष्टकाशाभावाद्यभावो घटत्वाद्यभावस्व
मनिपन्नस्तद्भिन्नः इति घटत्वादिरूपिता भवः तत्र च तस्य घटितकूटाधिकरणतानवगाहनात् निदर्शितानि व्याप्यत्वकानन्त साध्याभावत्वविशिष्टाधिकरणत्वविवक्ष

शि.टी. मपक्षे साध्याभाववत्त्वेन साधनवद्वृत्तित्वं तु साध्याभावत्वविशिष्टाधिकरणत्वाविवक्षणेऽपि घटान्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वाभाववान् घटत्वादित्यत्र साध्याभावस्य द्रव्यत्वत्वा
दिना साधनसमानाधिकरणतया द्रव्यत्वघटितकूटाधिकरणत्वेनाप्रसिद्ध्या न निवेशसमेव न वेवमपि पृथिव्यन्यद्रव्यत्ववान् द्रव्यत्वादित्यादौ साध्यतावच्छेदक
विशिष्टवद्वृत्त्योः पृथक् साधनसमानाधिकरणयोर्घपृथिव्यन्यविशिष्टद्रव्यत्वाभावघटितपृथिव्यन्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वाभावयोरधिकरणं गुणादेवैवेत्यतिव्याप्तिर्दुर्वारे
वेति वाच्यं विशिष्टस्यातिरिक्ततया द्रव्यत्वत्वावच्छिन्नतादृशातिप्रसङ्गस्य समाधानं तस्य स्वत्वादिति अत एव न तत्त्वयोरिति अभावत्वावच्छिन्नाभावस्य साध्ये तेहेतोर्व्यभि
चारित्वाभावाद्व्यन्यतरत्वावच्छिन्नाभावस्य साध्यत्वानुसरणं पृथिव्यादाविति स्पष्टार्थः अत एव समवेतत्वेन च मनोऽन्यत्वस्य साधनसमानाधिकरणतया प्रकाशसमनसः पृ
थक् तदुभयानधिकरणत्वेन साध्याभावसमुदायानधिकरणत्वादिति भावः स्यादित्यादि तु तमेद्रव्यत्वमेदान्यतराभाववान् तमः कर्मान्यतरत्वादित्यादौ तमभेदद्रव्यभे
दात्मकसाध्याभावघटितसमुदायवृत्तिकालादिगतौ हेतोर्वृत्तिमानेपर्यवसाने नतु साधनाधिकरणेऽपि तापा स्यादेकाधिकरणं प्रति तत्समुदायस्य विवक्षितत्वात्ता
पं दोषः अत एव तत्त्वयोः पृथक् साधनसमानाधिकरणत्वेऽपि साधनवति पाकाद्येकाधिकरण्याभावेन तदुभयघटितकूटस्य लक्षणघटकत्वात् तदेकतरघ
टितकूटस्यैव तथात्वात् तद्वृत्तिचहेतोर्वृत्तेः प्रतियोगितापर्याप्तसाध्यतावच्छेदकव्यापकत्वविशेषणोपादानमप्येवमेव चाविशिष्टस्यानतिरिक्तत्वेऽपि पृथिव्यन्यद्रव्यत्ववान् द्रव्यत्वा
दित्यादौ नो क्षतिः सोऽत्र व्याप्तिसंभवः तत्र विशिष्टाभावानां साधनवति स्वाधिकाधिकरण्याभावात् तद्घटितकूटाधिकरणपृथिव्यादिवृत्तित्वस्य द्रव्यवृत्तित्वा
दिनापोऽभावत्वस्यापि तादृशवृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकयावदभावान्तर्गततया तदत्वविरहात् नानियतावृत्तिसंभवेऽपि च यत्र वृत्तित्वावच्छिन्नाभावप्रति
योगितापर्याप्त्यधिकरणतादृशवृत्तित्वसाधारणतया तादृशवृत्तित्वाव्याप्यत्वात् तादृशाभावो लक्षणघटकः तत्र च साधनसमानाधिकरणत्वस्य साध्याभावविशेषणता
पक्षे प्रतियोगितापर्याप्ततादृशवृत्तित्वव्याप्यत्वविशेषणस्याभावेन तादृशविशेषणस्य परित्यागे वह्निमान् धूमादित्यत्रालोकाघटवृत्तित्वरूपेण निरुद्धवृत्ति राम०
त्वाभावस्य प्रतियोगितापर्याप्तालोकादिनिष्ठपर्वतादिवृत्तित्वसाधारणसाधनसमानाधिकरणसाध्याभावकूटाधिकरणवृत्तित्वस्य व्यापकतया तादृशाभाव

भावत्वेन तत्साध्यव्याप्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वेन प्रतियोगिताविशेषणात् पर्वतसंयुक्तत्वपर्वतान्यसंयुक्तत्वोभयत्वावच्छिन्नाभावस्य पर्वतासंयुक्तघटादौ वर्तमानस्य
धूमादावसत्त्वेऽपि न क्षतिः प्रतियोगितापर्याप्ततादृशवृत्तित्वव्याप्यत्वविशेषणेऽपि तादृशाभावमादायाव्याप्तिरव्यापकतयाऽसत्त्वविशेषणस्य तद्विशेषणस्य सत्त्वेऽपि व्या
पकत्वात् तत्र तदभावप्रतियोगितापर्याप्ततादृशवृत्तित्वव्याप्यत्वविशेषणत्यागे साधनाधिकरणवृत्तिसाध्याभावसमुदायाविवक्षणेऽपि प्रथमाभावप्रतियोगि
तापर्याप्तसाध्यतावच्छेदकव्याप्यविशेषणोपादानमप्येवमेव पृथिवीद्रव्यत्वकारकत्वाभावविषयत्वादित्यादौ ज्ञानाद्यसमवेतत्वावच्छिन्नाभावद्वयत्वस्य साधनवत्त्व
व्याप्यतादृशाभावकूटवत्तामादायादिवृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकयावदभावान्तर्गतानां पृथिव्यन्यवृत्तित्वावच्छिन्नाभावानामेव वह्निमद्वृत्तीनां हेतौ व
सत्त्वेनातिव्याप्तेरनवकाशात् एवं संज्ञावान् ज्ञानत्वादौ विशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नाभावघटितकूटाधिकरणसमवेतत्वाप्रसिद्धिनिबन्धनाव्याप्तिवारणाय यो यत्सा
ध्यवद्वृत्तिसाध्यतावच्छेदकव्यापकसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावभिन्नत्वरूपसाध्याभावविशेषणस्थले साध्याभावप्रतियोगितापर्याप्तसाध्यवद्वृत्त्यभावीयसमाना
धिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताभिन्नत्वनिवेशे अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावीयगगनादिकिञ्चिद्विशिष्टत्वरूपाभावाभावनिष्ठप्रतियोगिताभिन्नत्वाधिकरणधर्माव
च्छिन्नप्रतियोगितामादायैवाधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावसंग्रहे समानाधिकरणधर्मे साध्यतावच्छेदकव्यापकत्वस्य निवेशनीयतया च भावसाध्यकस्थले साध्य
तावच्छेदकव्यापकस्य च ह्रस्वघटत्वाभावत्वावच्छिन्नप्रतियोगितासाध्यवद्वृत्त्यभावीयसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताभिन्नत्वाभावेन घटत्वाद्यात्मकाभावव्या
वर्तनात् साध्याभावप्रतियोगितापर्याप्तसाध्यतावच्छेदकव्यापकत्वविशेषणमपि परिहरणीयं तत्र पृथिव्यन्यद्रव्यत्ववान् द्रव्यत्वादित्यादौ घटाघटान्यत्वविशिष्टद्र
व्यत्वाभावकूटस्य हेतुमत्यसत्त्वेऽपि घटान्यवृत्तित्वादिना गुणादिवृत्तित्वाभावमादाय तद्व्याप्तिवारणोपायान्तरे दोषान्तरमाह किं वेत्यादि केचित्तु ननु स्ववृत्तिसा
धनसमानाधिकरणसाध्याभावसमुदायाधिकरणपक्षसाधनाधिकरणं तद्वृत्तिसाध्याभावसमुदायाधिकरणं च घटं चैतद्वसाध्याभावसमुदायाधिकरणत्वमने
न विवक्षितं संदेहे तादृशं त्वमपरं वह्न्यधिकरणमहानसादिनिष्ठानां वह्निद्वयादिनिष्ठानां च धूमादिसमानाधिकरणसाध्याभावानामधिकरणधर्मावच्छिन्नप्र

समुदायघटितसाधनाधिक्य एकसप्ततिपत्रेअनंकपृष्ठस्य(स) सप्तमपंक्तिमारभ्यअंकपृष्ठषष्ठपंक्तौभाग एतदक्षरपर्यन्तं

शि॰री॰ तियोगिताकानांश्च त्रयाणामपत्रैर्घटितवस्तुमात्रलक्षणेतत्तत्कालमात्रवृत्तिकालावृत्तित्वावच्छिन्नाभावकूटाधिकरणत्वप्रसिद्ध्यानानि व्याप्तिःसाधना
धिकरणेसंभवदेकाधिकरणकसाध्याभावसमुदायाधिकरणत्वस्यप्रयोजनेनानुरोधेननिवेशेतादृशप्रसिद्धिविरहेऽपिसाधनाधिकरणीभूतस्वेऽकाभाव
क्तिविशेषावर्त्तित्वावच्छिन्नाभावघटितताहृशकूटाधिकरणत्वकालवृत्तिगतिरिनिरूपकमात्रविपक्षकानुसरणमधिप्रायमहाकालत्वाभावादिपरिग्रहः
श्चवृत्तिहेतौसाध्यसामानाधिकरण्यविशेषणेनातिव्याप्तिवारणसंभवात्व्यभिचारिणिनिवृत्तिमत्त्वमात्रमत्रविवक्षितंतन्मात्रस्यैवव्यावर्त्तकत्वात्समवायादि
नाद्रव्यत्वादिहेतुकेतादृशसंबंधेनमहाकालवृत्तित्वावच्छिन्नाभावस्यवृत्तिमतिघटत्वादौवृत्तेर्हेतावदृत्तेर्नातिव्याप्तिसंभवःत्रैकालिकसंबंधावच्छिन्नहेतुत्वनु
सरणं।रमुपलक्षणार्थम्वाल्तानान्यत्वादिसाध्यकेविषयितासंबंधेनहेतुमात्रेसाध्याभावसमुदायवतीत्वाद्ज्ञानादौतेनसंबंधेनवक्तव्यात्रस्यैववृत्तेरतिव्याप्तिरहृ
व्या॰एतेनवृत्तिमद्वृत्तित्वविशेषणस्यलेवृत्तिमद्वृत्तित्ववृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकत्वोभयाभावस्यवृत्तिमद्वृत्तित्वसाध्यवद्वृत्तित्वप्रतियोगिकत्वोभयाभा
वस्यवानिवेशेमहाकालवृत्तित्वस्यसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावेचरमदलाभावेनउभयाभावसत्त्वेपिननिस्तारः एवंपरमाणुत्वेघटत्वादिसाध्यकेव्यभिचा
रिणिसंयोगेनहेतौसाध्याभावचनिष्ठमुक्तमात्रस्यैवसंयुक्तत्वात्एनद्रूपत्वादिसाध्यकेव्यभिचारिणिसमवायेनहेतौसमवेतमात्रस्यैवएतद्रूपावृत्तिरिक्तसमवेतत्वा
दनिव्याप्तिरित्यपिदृष्टव्यसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभावकूटाधिकरणत्वस्यनानाविपक्षकस्थलेऽप्रसिद्ध्यावापिसाधनसमानाधिकर
णतादृशाभावकूटाधिकरणस्यनाप्रसिद्धिरितिसाधनसमानाधिकरणत्वविशेषणपृष्ठेपेतादृशाभावकूटाधिककरणतागर्भमेवलक्षणंसम्यकसाध्यतावच्छेद
कव्यापकतायेरूपासाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वस्यगुरुत्वेपिसाध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिताकाभावघटितलक्षणेसत्तावान्द्रव्यत्वादित्या
दौविशिष्टसत्ताभावादिवारकोक्तविशेषणनिवेशेमहागौरवात्विशिष्टस्याननिरिक्तत्वेपृथिव्यन्यद्रव्यत्ववत्द्रव्यत्वादित्यादौघटान्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वाभाव एम०
देरपिसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनघोक्तदिशातिव्याप्तिवारणयतादृशाभावघटितलक्षणेपिसाध्यधनवतिसंभव

दैकाधिकरणकताहृशाभावसमुदायस्याचघटपंक्तिवक्रूणीयत्वात्पृथिवीद्रव्यत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वादित्यादौसमवायसंबंधावच्छिन्नतत्वासमवेतत्वा
वच्छिन्नाभावघटितकूटाधिकरणसामान्यादिवृत्तित्वाभावत्वेव्यनिव्याप्तेरनवकाशात्प्रतियोगितांशेसाध्यतावच्छेदकव्यापकत्वविशेषणोपयपिसाधनव
निसंभवदेकाधिकरणकूटनिवेशेद्रव्यत्वविशिष्टसत्ताभावद्रव्यान्यत्वविशिष्टसत्ताभावघटितकूटस्यसत्तावानातेरित्यादौनलक्षणघटकतापत्तिलया
पिसाध्यतावच्छेदकव्यापकेप्रतियोगिताकाभावनिवेशोतादृशाभावैकतरव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावघटितकूटस्यतथात्वाद्व्याप्तेरितिनदुपेहेनिरासा
र्वभौमलक्षणपरिष्कारमपिहेतुतावच्छेदकसंबंधेनवृत्तिमत्समुदायाधिकरणमहाकालादिमात्रविपक्षकव्यभिचारिण्यतिव्याप्यापत्तिनिरासकुरुतेएतेनेतिप्रति
योगितयामवच्छिन्नतविशेषणाद्वृत्तिरभाववान्मेयत्वादित्यत्रवह्निमान्धूमादित्यत्रापिवोध्यायाहृशसाध्याभावकूटाधिकरणंसाधनवत्तानतार्णितार्णिदृष्टेनोभ
याभावादिघटितकूटस्यापितथाविधकूटनयानयाविरोधमपारिमवृत्तिपदार्थवत्त्वेमानस्मतादृशकूटाधिकरणवृत्तित्वाभावस्यहेतावसत्त्वात्च्यत्रसाध्यतावच्छे
दकसंबंधावच्छिन्नत्वेनापिप्रतियोगिताविशेषणीयान्यथावह्निमान्पर्वतवृत्तेवपवसंयोगादित्यत्रसंयोगसंबंधावच्छिन्नवह्न्यभावसमवायसंबंधावच्छिन्नवह्न्यभा
वयोःसंभवदेकाधिकरणाभावेनतदुभयघटितकूटस्यैवलक्षणघटकत्वाव्याप्तिकाप्रसिद्धिविरहेपिचवह्निमान्धूमादित्यादौसाध्यतावच्छेदकसंबंधानिरिक्तसंबंधाव
च्छिन्नाभावकूटस्यउक्तक्रमेणलक्षणघटकतयानवह्निमत्समवायादिघटितकूटाधिकरणत्वस्यपर्वतानिरिक्तवृत्तौसत्त्वेतावव्याप्त्यापत्तेःएवंवृत्तसंयोगेनसाध्यतायां
तेनसंबंधेनव्यापकताप्रसिद्धिवर्णंव्यापकताघटकाभावेप्रतियोगितावच्छेदकीभूतत्वविशेषणस्यावश्यकतयाव्याप्यवृत्तिपदसार्थक्यमितिकिं॰ दयतिरिकेद
तोवह्नेरसंभवापत्तेःअपकातापिसाध्यतावच्छेदकसंबंधेना यासमवायेनवह्निसंयोगसाध्यसंयोगेनसाध्यव्यापकस्यवह्नेःसमवायसंबंधावच्छिन्नाभा
वाधिकरणं॰कोचित्तवस्कतस्कपेनसंबंधेनव्यापकतातेनैवाभावोग्राह्यःसाध्यतावच्छेदकसंबंधस्यविशिष्टनिवेशोऽवच्छिन्नवृत्तिकान्यत्वरूपव्याप्यवृत्ति
त्वनिवेशेसंयोगेनधूमादिसाध्यकेनसंबंधोवपित्रहेपत्वाघवच्छिन्नाभावस्यधूमवत्त्ववच्छिन्नवृत्तिकतयाव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावमात्रस्यव्याप्यवृत्तित्वे

नानिव्याप्यापत्यानवच्छिन्नवृत्तिकत्वरूपव्याप्यवृत्तित्वस्यैव विवेशनीयतया एवमित्यादिपंक्तिसंगतेर्वक्ष्यमाणत्वात् अन्योन्याभावघटितव्यापकतानिवे
शि०टी० शाच्च व्याप्यवृत्तिपदस्यार्थकं संयोगाभावसाध्यकस्थले संयोगघटितकूटाधिकरणतायाः अप्रसिद्धेस्तत्वात् तन्नवृत्तित्वेनाव्यभिचारणरूपं तत्पदप्रयोजनमा
ह केवलान्वयिनीति एतेनतत्साध्यके द्रव्यत्वहेतौ सद्धेतुत्वमकृतमिति सूचितं गुणवान् द्रव्यत्वादित्यादौ गुणत्वाद्यवच्छिन्नवृत्तिकगुणाभाववति नित्यद्रव्याति
रिक्ते हेतोर्हेत्वसत्त्वात्ऽव्याप्तिनाशरूपमनवच्छिन्नवृत्तिकत्वरूपव्याप्यवृत्तित्वविशिष्टाभावनिरूपिताधिकरणतानिवेशनफलमाह एवमिति साध्याभावे उत्पत्तिका
लावच्छेदेन द्रव्यहेतौ च कथनं द्रव्यत्वेन द्वत्तित्वाभावासत्त्वेनाव्याप्तिप्रसंगः सूचनाय व्याप्यवृत्तित्वेत्यत्र द्रव्यत्वाधिकरणेऽत्यनुपदस्यतेः निव्याख्यानमसत्त्वा
नवच्छिन्नवृत्तिकत्वरूपव्याप्यवृत्तित्वनिवेशने संयोगाघटादिव्यत्रोक्तौ त्वाऽव्याप्तेर्वारणाय साधनवति व्याप्यवृत्तित्वस्यावश्यनिवेशनीयतया तत एव व्याप्यस्य प्रस
क्तेः साधनवत्तिव्याप्यवृत्तित्वपद्यपर्यन्तनिवेशनप्रयोजनमानयापि तत्पंक्तिव्याख्यापि न साधीयसी व्याप्यवृत्तित्वविशिष्टाधिकरणत्वाप्रवेशे संयोगीसत्त्वादि
त्यत्र गुणादौ व्याप्यवृत्तेः संयोगाभावस्यैव द्रव्यत्वाद्यभावस्यापि लक्षणघटकतया जगतः साध्याभावकूटानधिकरणतयाऽतिव्याप्त्यनवकाशोऽपि धूमवान्वह्नेरि
त्यादौ साध्यतावच्छेदकं संयोगसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नाभावकूटाधिकरणतायाश्चिन्त्वस्मिन्सत्त्वादतिव्याप्तेर्दुर्वारतया तस्यैवेशन
स्यावश्यकतया तावता पुनरव्यभिचारणसंभवात् तस्मात् व्याप्यवृत्तित्वमवच्छिन्नवृत्तिकान्यत्वमत्रान्निमतं अतोऽपि साध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगिता
काभावोपेक्षानविवेसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्यैव निवेशनीयतया संयोगेन साध्यतायामनिवारणमधिकरणाधर्मावच्छिन्नप्रति
योगिताकस्यैव संयोगेन द्रव्याभावस्यावच्छिन्नवृत्तिकात्यतयाऽतिव्याप्तेः एतन्मतेऽयोगोलकमेरुभावसाध्यैवानिव्याप्तेर्वारणं बोध्यं तन्निवेशनस्यैव दैशिक
कालिकाव्याप्यवृत्तिसाध्यभेदेन स्थलद्वये व्याप्तिरभिहिते तिसाध्यसमानाधिकरणत्वनिवेशप्रयोजनमाह उक्तरूपेणेति साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकताच्छे
दकरूपेत्यर्थः अश्वसिन्धादौ निमन्नावानज्ञोनेरित्यादौ समत्वात् घचच्छिन्नाभावकूटाधिकरणे हेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेत्वप्रसिद्धिसंपादकाः संभवदैकाधिक ग्म०

DR BHAU DAJI

रणपायत्र साध्याभावत्तोमाधिकरणत्वविवक्षणोऽसत्त्वान्यपृथिवीसमवेतत्वान्यत्वापृथ्वादित्यादौ अग्न्यादिपदस्यात्व्यापाश्चतिव्याप्तेः संपादकाबोध्याः पूर्वोक्त
रीत्येति समुदायाधिकरणवृत्तित्वहेतुतावच्छेदकसंबंधेन तद्भावस्य हेतुवृत्तित्वन व्यापकप्रतियोगिताकः हेतुतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तिमत्त्वेलक्षणघटकं
चोध्यमित्यर्थः अपात्तमिति नवसार्वभौममते सामानाधिकरण्यस्य व्याप्यवृत्तिनयासाध्याभावकूटवन्महाकालवृत्तित्वस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्ना
भावोपि सामानाधिकरण्यानिरूपकत्वेकालावच्छेदेन घटादिरूपवृत्तिमनिवर्त्तत एवेति महाकालान्यत्वसाध्यके नातिव्याप्तिसंभव इनिवार्ये नत्यासमि
वद्यादावपि स्वावयवावच्छेदेन निर्दूमसंयुक्तत्वाद्भावसत्त्वेन धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तेरुक्तस्थले निव्यभिचारणास्य सद्धेतुदाहरणत्वात् यत्तु हेतुताव
च्छेदकसंबंधेन हेत्वधिकरणसामान्यावच्छेदेन तत्स्य विवक्षितत्वान्नातिव्याप्तिर्व्यभिचारनिरूपकाधिकरणावच्छेदेन हेतौ नद्धत्वविरहादिति तन्न एवं सति स्वाच
पवावच्छेदेन घटादिवृत्तेः समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नजगतसंयुक्तत्वाद्भावस्य पर्वतावच्छेदेन धमादावसत्त्वात्संभवापत्तेः वृत्तिमत्त्वनिपदेन हेतुताव
च्छेदकसंबंधेन पक्षपदधिकरणं नरवच्छेदेन तद्वृत्तित्वविवक्षायामपि व्याप्यवृत्तेरवच्छेदकानुपयोगे अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य साध्याभाव
कूटाधिकरणवृत्तित्वाभावस्याधिकरणानवच्छिन्नतया संभवस्य दुर्वारत्वात् पट्टिवृत्तिमत्त्वनवच्छिन्नवृत्तित्वयोयोर्वेन्त्यादृशाभावकूटाधिकरणवृत्तित्वाभावा
श्चनवच्छिन्नतद्वत्तत्वं व्याप्तिस्तु मतेतत्सामानाधिकरण्यस्य व्याप्यवृत्तितापत्तेऽपिनद्विनदोपनिरासः संभवति समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नमहाकालवृत्ति
त्वाभावस्य वृत्तिमन्नच पिन्नवृत्तिकत्वविरहेणलक्षणघटकत्वात् हेतुतावच्छेदकसंबंधेन पक्षपदधिकरणं नटवच्छेदे नतद्वृत्तित्वकिंचिदवच्छिन्नत्वाभया
भावत्तोपायं नत्तादृशाभावकूटवद्वृत्तिमन्नच पिन्नवृत्तित्वविरहेण लक्षणघटकत्वात् हेतुतावच्छेदकसंबंधेन पक्षपदधिकरणं नटवच्छेदेन तद्वृत्ति
त्वकिंचिदवच्छिन्नत्वोभयाभाववत्तोपायं नत्तादृशाभावकूटवद्वृत्तित्वाभावाच्चनवच्छिन्नतद्वत्त्वं व्याप्तिस्तु मतेन तत्सामानाधिकरण्यस्य व्याप्यवृत्तित्वेनक
च्छिन्नहेतोः समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नमहाकालवृत्तित्वाभावे किंचिदवच्छिन्नत्वसत्त्वेऽपि कालिकसंबंधेन घटाधिकरणत्वं कालावच्छेदेन घटाघटवृत्तित्वा

शि॰टी॰ सत्वेनोभयाभाववत्तापत्त्या तत्र यामहाकालान्यत्वसाध्यके व्यभिचारिणि तादृशाभावस्य लक्षणघटकत्वेनातिव्याप्तिविरहात् समानाधिकरणधर्मा
वच्छिन्नजगत्संयुक्तत्वाद्यभावस्य घटादौ कपालाद्यवच्छेदेन वर्त्तने संयोगादिनायं घटादौ पर्यवसितन्तत्र तद्वच्छेन घटादाववच्छेन्नेनैव निरुक्तोभयाभाववत्त्वविरहात्
त्तिमान् धूमादिसाध्यो न लक्षणघटकताऽपित्ववच्छिन्नत्वविरहेणोभयाभाववतोऽधिकरणधर्मावच्छिन्नत्वन्नदभावस्यैवेष्टव्याप्यत्वेन वक्तव्यादिति ध्येयं समाना
धिकरणपदव्यावृत्तिं त्वेहेतुतावच्छेदकसंबंधेन किंचित्पदार्थाधिकरणत्वन्ने योग्यावन्तस्तादृशाभावकूटाधिकरणवृत्तित्वनिरूपकत्वाभावापदधिकरणत्वाव
च्छेदेन वर्त्तनेन त्वमितिं वक्तव्यमकालवृत्तित्वनिरूपकत्वस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावः एवं कालवृत्तिसाध्यनाधिकरणमहाकालेनास्तीति नो काऽवि
व्याप्त्यवकाशः सधेतौ तादृभावकूटाधिकरणाग्रादृत्तित्वनिरूपकवस्य धिकरणघमविच्छिन्नाभाव एव हेतुतावच्छेदकसंबंधेन किंचिदधिकरणवृत्तिः सवहेत्व
धिकरणसामान्यएववर्त्तनेऽनिरूढहेतुसमन्वयः इति कर्त्तव्यवितेनमध्ये प्रतियोग्यवृत्तिस्वधर्मान प्रतियोगितावच्छेदक इत्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावनि
राकर्त्तुं प्रतिज्ञावाक्ये धर्मत्वमनुपादेयमत्र वृत्तेरपि प्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य निराकर्त्तव्यत्वात् न त्वेसाधकाभावादिनिहेतुरूत्यः प्रतियोग्यवृत्तित्वशरीरे
च साध्यतित्वयोतावच्छेदके च सामान्यतः प्रतियोगिप्रतियोगित्वयोर्न प्रवेशः सर्वेषामेव किंचिदभावप्रतियोगिनि संबंधे तयाकिंचिदभावप्रतियोगितावच्छेदक
तया विशिष्यपक्षादप्रसिद्धेः किंतु विशिष्यकव्यत्वत्वादिना तथा च वाच्यत्वाद्यवृत्तित्वावच्छिन्नेवाच्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं साधनीयम् समहा
लेवनानुमितिरिदृश्या नन्वेदभावीयप्रतियोग्यवृत्तित्वावच्छिन्नेतत्तदभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वसाधनेन सम्यक् समनियताभावैकमते समवायित्वादिना
वाच्यत्वाद्यभावस्य घटत्वाद्यवच्छिन्नपटाद्यभावाभिन्नतया सप्रवायिपदार्थानामपि तथाविधवाच्यत्वाद्यभावप्रतियोगितया नवृत्तिसमवायित्वादेर्वा
च्यत्वाद्यभावीयप्रतियोग्यवृत्तिताग्राहकघटत्वात् प्रतियोगिताविशिष्टोपादानतत्प्रतियोगितावद्वृत्तित्वावच्छिन्नेतत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावसा राम॰
धनमपि हेयं वाच्यत्वादिनिष्ठाया प्रसिद्धसमानाधिकरणवृत्तित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगिताया उपादाने सिद्धसाधनात् स्रोतोपाध्यायैरप्यधिकरणस

मवायित्वादिधर्मस्य समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकत्वानंगीकारात् अधिकरणधर्मावच्छिन्नापास्यप्रतियोगितायावमपचावसिद्ध
मपाविशिष्टोपादानासंभवात् केचित्तु विशिष्यसमवायित्वत्वादिकं पक्षतावच्छेदकीकृत्य वाच्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं साधनीयं तादृशप्रति
योगितावदवृत्तित्वमेव हेतुः योयदवृत्तिः स तन्निष्ठप्रतियोगितानवच्छेदक इति सामान्यतो व्याप्तिमदर्थकः प्रतियोग्यवृत्तिश्चेतिग्रंथवीयत्र आभावेपि प्राप्ता व्य
नव्याप्तेलीभस्संभवात् वाच्यत्वादिवृत्तिधर्ममात्रस्यैव व्यधिकरणतया वाच्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगितायां तत्समनेवच्छेदकतमापपत्यन्वयदृष्टान्तदुर्लभं तथापि
व्यतिरेकेणावाच्यत्वादिनिष्ठोभयत्वादिकमेव दृष्टान्तः संभवतीत्यदोषः अथ वा योयदवृत्तिः स तदनवच्छेदक इति सामान्यव्याप्तो कारणत्वादेरव्यधिकरणस्य घ
टत्वादिकारणत्वाद्यनवच्छेदकएवान्वयेन दृष्टान्तः प्रतियोगितान्यत्वमपस्यदार्थो विशेषणमपीवच्छेदकत्वेविशेषणता च च्छेदकत्वेभयसाधारणवच्छेदकताल
चैकेधर्मविशेषणतावधिकरणमदवच्छेदकारज्ञेनत्वाद्युक्तसामान्यव्याप्तेर्भगवाणपविशेषणतात्वते नपत्यदार्थो विशेषणापरत्याहुः॥ अथ कालिकादिसंबं
धेन पटादिवृत्तिघटत्वादेः समवायादिनायत्पादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्वरूपनापनत्तसंबंधेन प्रतियोग्यवृत्तित्वेनतत्संबंधेन प्रतियोगितावच्छेदकत्वाभा
वसाधनेपक्षतावच्छेदकतयाहेतुतयावाविवक्षणीयं तथा च समवायादिसंबंधेन वाच्यत्वादिवृत्तित्वावसिध्वो कैरीत्यासमवायादिसंबंधेन घटत्वावच्छिन्नवा
च्यत्वाद्यभावस्यानानुपपत्तिः न वप्रतियोग्यवृत्तित्वमिन्यनेन प्रतियोगिनिष्ठावच्छेदकताघटकसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वमेव विवक्षणीयं तथा घट
त्वादेरेववाच्यत्वादिनिष्ठसमवायादिसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगिनयानाप्रसिद्धिरिति वाच्यं अत्राप्यहेतोः संयोगाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्य प्रतियोगि
तिष्ठाभावप्रतियोगितयोक्तधर्मस्य पक्षतावच्छेदकत्वे वाधस्य हेतुत्वे तु लेवच्छेदकस्य प्रतियोगितिष्ठाभावप्रतियोगितयोक्तधर्मस्य पक्षतावच्छेदकत्वे बाधस्य हेतुत्वे तु लेव
व्यभिचारस्य दुर्वारत्वात् प्रयोगिनिष्ठभेदप्रतियोगितायामवच्छेदकताघटकसंबंधेनावच्छेदकत्वस्य विवक्षणोऽव्यधिकरणसंयोगादिसंबंधेन घटत्वाद्यवच्छि
न्नाव्यत्वाद्यभावनिराकरणानुपपत्तिः तेन संबंधेन घटत्वादेर्भेदप्रतियोगितामवच्छेदकत्वस्य वादिनोऽननुमतत्वात् एवं घटत्वादौ समवायादिसंबंधेन

शि॰ टी॰

वाच्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्याभावः प्रतियोग्यप्रसिद्ध्या साधयितुमशक्यः। मैवं स्वप्रतियोगिकत्वपरत्वानुयोगिकत्वोभयाभाववत् यादृशसंबं
धसामान्यं कोऽपि संबन्धनिष्ठत्वं तत्तत्संबंधावच्छिन्नत्वोभयाभाववत्त्वनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकतासामान्यं कस्यार्थविचक्षणायमिव सामंजस्यात् संयोगादिसं
बंधसामान्ये घटत्वादिप्रतियोगिकत्ववाच्यत्वादेरनुयोगिकत्वोभयाभाववत्त्वात् प्रथमत्वपदेन घटत्वादेरुपादानस्यमतत्वं फलावसम्भवात्। तत्र त्वन्नि
ष्ठत्वसंयोगादिसंबंधावच्छिन्नत्वोभयाभाववत्त्वाच्च त्वादिवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकतासामान्यकत्वसाधने नोद्देश्यसिद्धिः। ननु समवायितया वाच्यत्वेना
स्तीत्याद्याकारकः समवायित्वादेर्वाच्यत्वादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वावगाही प्रत्यय एवमानामितियुक्तः हेतोरसिद्ध्याशंकायामाह तद्विशिष्टज्ञानस्येतिश्च
त्रच प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिज्ञानस्याभावलौकिकत्वावच्छिन्ने हेतुत्वादित्यर्थः महानसीयवह्निर्नास्तीत्याद्यभावबुद्धौ महानसीयत्वावच्छिन्न
त्वेन वह्न्यादिनिष्ठप्रतियोगितावगाहित्वात् यथा महानसत्वपलत्ववत्कारेण च वह्नित्वादेर्यवच्छिन्नविषयकज्ञानं हेतुस्तथा समवायितया वाच्यत्वं नास्तीत्यादिबुद्धौ वाच्य
त्वादिनिष्ठप्रतियोगितायां समवायित्वावच्छिन्नत्वावगाहित्वे समवायित्वादिना वाच्यत्वावच्छिन्नधर्मिकज्ञानं तथापेक्षितमयाचवाच्यत्वेन समवायी
ति विशेषदर्शनदशायामननुभूयमानात्तथाकारप्रतीतिः कथमुपपद्यतां तन्न तत्तत्स्याचाच्यत्वाद्यनुयोगिकसमवायित्वाभावावलम्बनत्वोपगमे सर्वत्रैवत
थात्वप्रपन्नामितिगनेऽधिकरणधर्मस्य प्रतियोगिप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनाभिप्रायइति मिश्राद्यनुसारिव्याख्याने तत्रेयमनुपपत्तिरेवनरनिनद्धर्माच्च
च्छिन्नतन्निष्ठप्रतियोगिताकाभावबुद्धौ तत्तद्धर्मप्रकारकतज्ज्ञानत्वेन हेतुत्वासंभवः घटत्वेनापीति विद्वत्तानादपि यावत् घटप्रतियोगिकसामान्याभाव
बुद्ध्युत्पत्तावभिचारात्संभवेऽपि वादर्शितविशेषदर्शनकाले निरुक्तप्रतियोगितावच्छेदकवाच्यत्वादिधर्मिकसमवायित्वादिभ्रमसंभवेन चाधिकरणधर्मावच्छिन्ना
भावप्रतीतिनिर्वाहात् तादृशकारणतायाश्च किंचित्करत्वेन वह्नित्वधर्मितावच्छेदकमहानसीयत्वप्रकारकबुद्धिं विनापि विशिष्टत्वेन महानसीयत्वप्रकारकज्ञा १८०
नसत्त्वेऽपि महानसीयवह्नित्वावच्छिन्नाभावप्रत्यक्षानुत्पत्तेस्तद्धर्मसमानाधिकरणतद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिकाभावबुद्धौ तद्धर्मावच्छिन्नधर्मिकतद्धर्मप्र

कारकज्ञानत्वेन हेतुतावश्यकीति वाच्यत्वावच्छिन्नधर्मिकसमवायित्वप्रकारकज्ञानं विना न समवायित्वावच्छिन्नवाच्यत्वसमानाधिकरणप्रतियोगिताकाभाव
भावसंभव इति चाच्यमहानसीयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाद्रव्यत्वादेरपि समानाधिकरणपादकार्यकारणभावोपगमे द्रव्यत्वावच्छिन्नधर्मिकमहान
सीयत्वप्रकारकज्ञानस्यापि तादृशप्रतियोगिताकाभावबुद्धावपेक्षणापत्तेः। अथ तत्तद्धर्मे च द्वित्वेनभासमानप्रतियोगित्वेन तद्धर्मावच्छिन्नावगाहित्वाभ
भावबुद्धौ तद्धर्मावच्छिन्नधर्मिकतत्तद्धर्मप्रकारकज्ञानत्वेन हेतुता महानसीयवह्निर्नास्तीत्यत्र च वह्नित्वावच्छिन्ननिष्ठत्वेन संसर्गघटकतया भासमानप्रतियोगित्वे
महानसीयत्वावच्छिन्नत्वं भासते त्वावच्छिन्नवह्नि [illegible] प्रतियोगिताकत्वस्याभावांशे प्रतियोगिविशेषणतापन्नमहानसीयत्वस्य संबंधघटकत्वादिति तत्र वह्नित्वा
वच्छिन्नधर्मिकमहानसीयत्वप्रकारकज्ञानस्यापेक्षा नतु धर्मान्तरावच्छिन्नधर्मिकस्य धर्मान्तरविशेषितवह्नित्वान्तत्वेन तत्प्रतियोगिताया अधर्मानादिति वेन्नहि
प्रतियोगितावच्छेदकप्रकारकज्ञानमन्तरेणाभावप्रत्यक्षसामान्यापत्तिः तत्र विशेषहेतुतायाः स्वीकृतत्वात् एवमप्यननतिप्रसंगे प्रतियोगिविशेषि
ताभावबुद्धौ विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानमुद्रया प्रतियोगितावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वादेव निर्वाहे स्वतन्त्रतद्धेतुतायां निर्वीजत्वापाताच्च अस्तु
वैतादृशेऽस्यैव हेतुहेतुमद्भावस्तथापि समवायितया वाच्यत्वं नास्तीत्यत्र वाच्यत्वत्वसमानाधिकरण्यविशेषितत्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाएव समवायित्व
संसर्गघटकतयाभानोपगमसंभवेन वाच्यत्वत्वावच्छिन्नधर्मिकसमवायित्वप्रकारकज्ञानस्य तत्रानपेक्षणीयत्वमुपपद्यत इति अर्थेदं समाधानं वेधेयं तदुभ
यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावबुद्धौ तदुभयैकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावबुद्धौ तदुभयैकतरधर्मावच्छिन्नधर्मिकतदितरप्रकारकज्ञानत्वेन हेतुता
समवायितयावाच्यत्वाभावस्य च अधिकरणसमानाधिकरणयोः समवायित्ववाच्यत्वत्वयोरुभयोरेव प्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्त्यभ्युपगमेऽङ्गीकार्यात्सम
वायित्वमात्रस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वे वाच्यत्वत्वप्रकारकज्ञानमन्तरेणापि तादृशाभावप्रतीत्यापत्तेः अत्र समवायितया वाच्यत्वं नास्तीति प्रतीत्यासम
वायित्ववाच्यत्वत्वोभयपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकत्वानवगाहनेन तस्याः समवायित्वावच्छिन्न [illegible] मिति भ्रमविरोधित्वादनुपपन्नेश्च नत्वेति समवायितया र

शि॰टी॰ प्रमेयवाच्यत्वोभयं नास्तीत्यादिनिरूप्यपर्याप्तवृत्तेनतदुभयं प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त्यवगाहिनिरूप्यत्वेनैव प्रतिबंधकत्वात् तानच विलक्षणावा
यत्वप्रकारतानिवेशेनैव दर्शितनिरूपपर्याप्तसंभवेतद्यांशे स्ववच्छेदकत्वपर्याप्त्यवगाहित्वं स्वप्रयोजकमितिवाच्यं यन्नत्वधर्मेस्मभावप्रतियोगितावच्छे
दकत्वपर्याप्तिस्तद्वच्छिन्नस्याभावविनोधित्वपयाज्ञिकात्वदवगाहित्वमेयाभावबुधेस्तद्वच्छिन्नविशिष्टज्ञानप्रतिबंधकतापत्तेत्रेसमवायितया
वाच्यत्वप्रमेयत्वोभयं नास्तीतिबुद्धेः समवायित्ववाच्यत्वोभयविशिष्टत्वज्ञानावच्छिन्नप्रतिबंधकतेउभयपर्याप्तेनत्वावच्छेदकतापर्याप्त्यनवगाहित्वमेववी
व्रतत्वचसमवायितयातवाच्यत्वेनास्तीतिधीस्साधारण्येनस्यात् ईदृशधीप्रतिबंधकत्वंतनक्तोभयाभावबुद्धौ तिविशेषएवनोपपद्यतेयदिचैतस्य
:यतीतः प्रतिबंधकत्वेनाम्यस्यारसत्रविषयतावैचित्र्यमात्रेवीजम्यापतेतदासमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावविषयत्वाघटोनस्तीत्यादि
तिबंधकत्वानुरोधमंतोरापत्र्यतापोस्फुरतिसदभवनाभकिंचित्कारएवकपालसमवेतद्रव्यंनास्तिनीलरूपंनास्तीत्यादिप्रतीतिनिमाह्यकारताविशे
षस्यैवतादृशधीप्रतिबंधकतावीजत्वसंभवात्तथावृत्तत्वेवसमवायितयावाच्यत्वेनास्तीत्यादिव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबुद्धावपिवाच्यत्वत्वावच्छेदकप्रति
तियोगितावच्छेदकत्वावगाहनमशक्यपद्धवमेवेतिवाच्यत्वघवच्छिन्नधर्मिकसमवायित्वादिप्रकारकज्ञानमेतोरणनतत्संभवः।स्वत्पपस्तत्स्नानुगमे
नप्रतियोगितावच्छेदकभेदेननतस्प्रकारकज्ञानेहेतुताभेदस्यावश्यकतयामहानसीयत्ववह्नित्वादिरूपसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रत्यक्षंप्रतिएक
धर्मावच्छिन्नविशेष्यकापरधर्मप्रकारकज्ञानत्वेनहेतुनावाच्याननुव्यधिकरणसमवायित्वसमानाधिकरणवाच्यत्वत्वोभयपर्याप्तधर्मावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकाभावप्रत्यक्षेसमवायावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नंप्रतिसमवायित्वादिप्रकारकज्ञानत्वेनकप्तकारणतयैवनिर्वाहादिनिचे
त्प्रतियोगिविशेषणतापन्नस्यैवप्रतियोगितावच्छेदकत्वमभावप्रतीत्यावगाह्यतेनतुस्वातंत्र्येणेतिनियमेनसमवायिवाच्यत्वेनास्तीत्याघाकारिका रम०
याएवव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतीतेरूपगंतव्यतयासमवायित्वविशिष्टवाच्यत्वत्वावच्छिन्नवैशिष्ट्यावगाहिन्यानादृशबुद्धौवच्यत्वेसमवायीतिवि

शेषणतावच्छेदकविशिष्टविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानस्यापेक्षितत्वेनविशकलितसमवायित्वादिप्रकारकज्ञानरूपाप्रत्यक्षादृशाभावप्रत्यक्षस्यानुत्पत्त्या
दानीतदपत्तिवारणायतादृशाभावप्रत्यक्षेपिवाच्यत्वतावच्छिन्नधर्मिकसमवायित्वादिप्रकारकज्ञानस्यहेतुतायाआवश्यकत्वादितिमन्त्रविशिष्ट
वैशिष्ट्यबोधेप्रतिविशेषणतावच्छेदकप्रकारकधीहेतुत्वमनंगीकुर्वतांघटत्वादिनिर्विकल्पकारदशेनास्तीत्यादिप्रत्ययस्यचानुगमितावच्छेदकसमवायि
त्वादिप्रकारकज्ञानादपिसमवायित्वावच्छिन्नवाच्यत्वावनावविषयकस्यसमवायिवाच्यत्वेनास्तीत्यादिप्रत्ययस्योपगमसंभवात्तवाच्यत्वत्वादपत्त्वादप
वच्छिन्नधर्मिकसमवायित्वादिप्रकारकज्ञानत्वेनप्रतियोज्ञानस्याभावप्रत्यक्षहेतुत्वानभिमतत्वेनिर्[illegible]विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेविशेषणतावच्छेदकप्रकार
कज्ञानहेतुतामतमाश्रित्यैवतत्रीत्याऽभावलौकिकत्वावच्छिन्नंहेतुमत्प्रतियोगितावच्छेदकविशि[illegible]समवायितयावाच्यप्रतियोगिज्ञानरूपकार
णावाधपत्ततयामुलस्यासंगतेः।तथावचनयताघाभावप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नत्वमविवक्षितंविशेषणतावच्छेदकगिरिश्यज्ञानानस्यविशिष्टवैशिष्ट्यबोधत्वा
वच्छिन्नाभावघानिरूपज्ञस्यतावप्रतियोगितनस्याभावेनसमवायितयावाच्यत्वेनास्तीत्यादिप्रतीतेर्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावावगाहित्वासंभवात्तदुपपर
तयानव्याख्यानमेवोचितमनुविशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुत्वानुपपत्तीव्यकल्प्यहेतुत्वानन्यपरतयेमाचीयेनादृशधीर्तोविशेषणतावच्छेदकेति।स्वप्रभावः वाच्यस
मवायीतिज्ञानमंतरेणसमवायिवाच्यत्वावगाहितिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुत्पत्त्यावाच्यत्वत्वावच्छिन्ननिरूपितत्वेनासमानवैशिष्ट्येसमवायित्वावच्छि
न्ननिरूपितत्वावगाहिनिज्ञानेवाच्यत्वत्वावच्छिन्नधर्मिकसमवायित्वादिप्रकारकज्ञानत्वेनहेतुताकल्पनमावश्यकेसमवायितयावाच्यत्वंनास्तीतिव्य
धिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबुद्धावपिवाच्यत्वत्वावच्छिन्नाप्रत्वेनभासमानेऽनुयोगितारूपवैशिष्ट्येसमवायित्वावच्छिन्नायत्वावगाहितयानादृशज्ञानम
पेक्ष्यतेऽनुपमितिनानुवैशिष्ट्यांशेवाच्यत्वत्वनिष्ठधर्मितावच्छेदकतानिरूपकविशेषणतापन्नसमवायित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वावगाहित्वात्तदेव
तदवच्छिन्नधर्मिकसमवायित्वप्रकारकज्ञानेहेतुःव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबुद्धौवच्यत्वत्वावच्छिन्नेसमवायित्वस्यविशेषणत्वेनोपपत्तेश्चापितुन

शि॰ टी॰ द्विशेषणतानायत्त्वस्य तत्स्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमेवं चेद्गाभावांशे विशेषणत्वमुपेयते वा अंशे संसर्गताच्छेदकतयैव चातथाविधतद्वच्छि
न्नत्वस्य प्रतियोगितांशे भानमुपेयते तथा च तत्र नोपदर्शितन्यायानापत्तेरित्याशंकां परिजिहीर्षुर्भाववत्त्वादेरभाववत्त्वपरोहीति विशेषणस्य प्रतियोगि घटादि
निरूपितविशेषणतायत्त्वस्य घटत्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकावगाहने प्रतियोगितया भासमानघटादिनिरूपितविशेषणतावच्छिन्नायास्त्वावच्छि
न्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधावच्छिन्ना घटत्वादिनिष्ठप्रकारताशाली भवतीति यावन्ननु स्यात्तेन प्रतियोग्यविशेषणत्वेन घटत्वादेः प्रतियोगिता
वच्छेदकत्वमवगाहते त्वनुयोगितान्वयः तादृशसंबंधावच्छिन्नघटत्वादिनिष्ठप्रकारता प्रतियोगिनिरूपितप्रकारतानवच्छिन्ना न भवतीत्यर्थः घटो ना
स्तीत्येवेतिस्वभावांशे त्वांतेन घटत्वादिवैशिष्ट्यशून्यत्वरहितापार्थ[illegible]र्थः प्रतीतेरनुभवादिति शेषः एतावता किमायातमित्यत आह तदिदमिति अथ च
च्छिन्नविशेषितं तस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकत्वेन तस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वमपि न यावन्मानाभावेन नन्वधिकरणधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वप्र
कारकत्वाच्चत्वादिज्ञानजन्यतावच्छेदकाक्रांतनयानादृशज्ञानेविनाव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववद्बुद्धेरनुपपत्तिरिति वाक्यभ्रमात्मकतादृशज्ञानद
शायामेव न तु अपरामातविशेषदर्शनदशायामपि स्वाहार्यतत्प्रकारकज्ञानादेव तद्बुद्धिसंभवात् अनाहार्यस्यैवविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञा
नस्य विशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यये हेतुत्वे विशेषदर्शनकालीनायाः समवायेनापि घटवाञ्छेत्वेनास्तीत्यादि[illegible]गोत्वादावच्युतत्वाद्यधिकरणकसमवायित्वा
घभावावगाहित्वमुपेयते वा अत्वसमवायित्वादिभ्रमोनेतरत्समवायिवाच्यत्वेनास्तीत्याकारकप्रत्ययस्यैवव्यधिकरणधर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदक
त्वेमाननमास्तांतत्रनद्वगाहितायाः सर्वानुभवसिद्धत्वेनापह्नोतुमशक्यत्वात्तादृशप्रतीतेर्वास्त्वसमवायित्वाभावावगाहित्वोपगमे न
तद्वत्वा अत्वसमवायीतिभ्रमापेक्षामुपपत्तेरित्याशयेनाशंकते अथायमवगाहनं तत्समाधत्ते तर्हि भ्रम एवेति व्यधिकरणधर्मस्य प्रतियोगि
तावच्छेदकत्वांशेपिभ्रम एवेत्यर्थः वैशिष्ट्यभानएवावच्छेदकतायाभानादवच्छेदकताया वैशिष्ट्यनियततया तद्बाधेन तद्बाधेनस्याप्यपिवा ८०

घादिति भावः न चैवं गोविशणशृंगं नास्तीति प्रतीतेः सिद्धौ निरूढाः स्यातिः तादृशप्रतीतेः शृंगांशे शशीयत्वावगाहित्वानभ्युपगमे शशीयत्वेशृंगनिष्ठप्र
तियोगितावच्छेदकत्वावगाहनासंभवः तदवगाहित्वे भ्रमत्वमित्यभ्यपगमापित्वधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावासाधकत्वात्तादृशप्रतीतिनिरूपकरणस्यानुपयुक्तत्वादि
ति वाच्यं अभ्रांतानामपि गोविशणशृंगं नास्तीति व्यवहारमूलप्रतीतिसत्त्वेनोक्तनियमस्यैवासिद्ध्या व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावसिद्धिर्निष्कर्षस्तादृशप्रती
तेर्गोशृंगाधिकरणकशशीयत्वाभावावगाहित्वोपगमे तु स्यागवाधिकरणकरणकाभावावगाहित्वानुभवविरोधः स्यादेकात्मकस्यापि भ्रान्तत्वेप्रमाणस्य गोव्यधिक
रणकाभावावगाहित्वादृशभावप्रतीतिनिराकरणपरतंत्र यस्याचतारणीयत्वात्तदनुभवसिद्धतानोगविषाणशृंगं नास्तीति प्रतीतिर्भ्रमत्वशशशृंगं नास्तीति प्र
तीतिर्नोपपन्नेत्युपगमे तस्यैवामेवतथाविधव्यवहारदर्शनादित्याशंकापोशशशृंगं नास्तीत्यादिभ्रमत्वावताःशोच्यः पदविपर्ययशृंगं नास्तीतिशशशृंगमा
चरत्वाकारकः शशशृंगवांस्वन्नशकते ज्ञानपिनु अनुयोगितावाचकपदोत्तरं सप्तमीविरहेण निराकांक्षत्वात्तन्नयापिपदार्थोपस्थित्यादिमलकतादृशमानमसंबोधजनने
रूपायुक्तज्ञानात्प्रामाण्योगत्वाश[illegible]ननु घटत्वेन घटो नास्तीत्याकारकस्याभाववत्त्वे स्यानुभवविकतया प्रतियोगिविशेषणतायत्त्वेन प्रतियोगितावच्छेदकत्वाव
च्छेदकत्वमभावप्रत्ययोऽवगाहतेऽतिनियमः तादृशप्रतीत्या त्वाते नेगाभासमानेघटत्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वावगाहनमत्त्वमपि घटत्वेनेत्याकारकतानु
पपन्नेत्यावघटत्वेन पटो नास्तीत्यादावपि घटत्वादेः पटादिनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वावगाहनेनिरवधमेवेति व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावकल्पना
सिद्धिर्निष्कर्षः तद्विवनचनत्व्यधिकरणधर्मस्यावच्छेदकत्वावगाहनसंभवेपि अनिरिक्ताभावकल्पनागौरवभयेन तादृशप्रतीतेः पदाद्यधिकरणकघटत्वाभावा
वगाहित्वमेवस्वीक्रियते इति वाच्यं असति बाधके तदृशोक्तविषयतानेत्यवहप्रतियोगित्वविषयकत्वापरित्यागात् पटाद्यधिकरणकघटत्वाद्यभावस्यैव घट
त्वेन पटो नास्तीत्यादिप्रत्ययकथमप्यप्रतीतेः प्रतीतिनिवत्तात् दृष्टार्थानां सिद्धेः अदृष्टार्थकल्पनागौरवस्य फलमुखत्वेनाबाधकत्वात्तन्न च प्रतियोगितावच्छेद
कविशिष्टप्रतियोगिज्ञानरूपकारणबाधेन तादृशप्रतीतेर्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावावगाहितानसंभवतीति युक्तं पटत्वावच्छिन्नधर्मिकघटत्वादिप्रका

रा॰टी॰ रकज्ञानत्वेनप्रविषयोगिज्ञानहेतुतायांमानाभावात्तादृशज्ञानंविनैवघटत्वेनघटोनास्तीत्याकारकस्यघटत्वादिविशिष्टप्रतियोगिवैशिष्ट्यानवगाहिनोऽभाव
प्रत्यक्षस्यालीकात्वत्वस्तकुत्राप्यभावबुद्धौवर्त्तमानप्रतियोगितावच्छेदकप्रतियोगिज्ञानस्यहेतुतानास्तीतिचनदकत्वेनप्रतियोगिज्ञानेऽन्यत्व
लेनास्तीत्याकारकप्रतियोग्यविषयकारकप्रतियोग्यविषयकाभावप्रत्यक्षस्यघटत्वादिनिर्विकल्पकानन्तरंविशिष्टविशेषणाभिनीत्याघटाभावप्रत्यक्ष
स्यवापत्तिरितिवाच्यंप्रतियोगिज्ञानहेतुतामतेविषयमात्रेप्रतियोगिनयाघटादिरूपप्रतियोगिज्ञानविरोधिचाक्षुषादिद्रव्यसत्वेप्रतियोग्यविषयकाभावप्र
हायत्तेर्दुर्वारत्वात्पदिविनिर्द्दिष्टमितावच्छेदकप्रतियोगिमानेवाधकाभावात्प्रतियोग्यविषयकाभावप्रत्यक्षयोनापादयितुंशक्यतेनपितादृशवाधदशायां
प्रतियोगिधर्मितावच्छेदककतानापत्त्राभावत्वप्रकारकस्यसंतेप्रतियोगिविषयकस्यनास्तिघटीयपक्षेत्यापाद्यकसमूहालंवनप्रत्यक्षस्यापत्ति
:एवंघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविरहेणतद्ज्ञानेद्रव्यत्वादिप्रकारकज्ञानस्यानपेक्षणात्पदिवयादृशप्रकारतावच्छेदकधर्मत्वावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकत्वसंबंधावच्छिन्नधर्मतानिरूपितप्रकारतानतरप्रकारतानिरूपितविशेष्यतापन्नविशेषणविषयतानिरूपितसंसर्गतासंबंधेनभानेप्रतिभा
वीयानुयोगिताविशेषभेदस्यकारणतांकल्पयित्वातादृशापत्तिःप्रतियोगिप्रकारतानिरूपितधर्मितावच्छेदकतापत्राभावप्रकारताविशेषसंबंधेनलौकि
कप्रत्यक्षेप्रत्यभावत्वमेदस्यकारणतांकल्पयित्वापूर्वोपतिष्ठवार्यमितेनयतावतैवसकलापत्तिवारणादलंप्रतियोगिज्ञानहेतुतयानचैवमपिप्रतियो
ग्यविषयस्याभावत्वाप्रकारकमत्यक्षस्यापत्तिर्विनाप्रतियोगिज्ञानहेतुतोनशक्यतेवारयितुमितिवाच्यंप्रतियोगिज्ञानंविनाप्रतियोग्यविषयकस्येदंत्वा
दिनाऽभावप्रत्यक्षस्येदंत्वादिरूपतादृशविशेषणज्ञानासत्वेचतादृशाभावनिर्विकल्पकस्यैवत्वात्स्वाभावनिर्विकल्पकानभ्युपगमेप्रतियोगिज्ञानहे
तुतयापितद्वारणासंभवात्इदंत्वादिनाऽभावप्रत्यक्षेसमभिचारवारणायाभावनप्रकाभावप्रत्यक्षसंप्रत्येवप्रतियोगिज्ञानस्यहेतुतायावाप्रमत्वात्विशेषणा राम॰
नवच्छिन्नविषयतासंबंधेनप्रत्यक्षस्यापत्तिर्विनाप्रतियोमेदस्यहेतुतांस्वीकृत्यतद्वारणेवमपापिनस्यनयेचवारणापत्वात्तवत्मत्कस्त्रापा

घाप्रसिद्धैवतादृशफलापत्त्यनवकाशःप्रसिद्धयापघटोनास्तीत्यादिवुद्धेर्घटत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहितयातत्रप्रतियोगितावच्छेदकघटत्वादिप्रका
रकज्ञानस्यविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानविधयापेक्षणसत्वात्तादृशकारणविरहादेवनतदुत्पत्तिःकालेतदापत्तिः यत्तुअनाहार्यप्रतियोगिताचच्छेदकविशि
ष्टप्रकारकोपलंभविरहोविशेष्योऽमत्वमितिप्रसक्तेअभावग्रहेहेतुःतथाचपरस्पुंसःसमवायित्वादिविशिष्टवाय्वादिप्रकारकोऽनाहार्यप्रमोप्रसिद्धत्वात्
पःसमवायिनयावाय्वत्वेनास्तीत्याकारकप्रत्यक्षोनवाटिकारणधर्मावच्छिन्नाभावमहणाहितुमोक्षेनदीयतादृशमतियोग्युपलंभविरहरूपतदीयाभावप्र
त्यक्षकारणस्याप्रसिद्धेरितिनस्वरूपपतादृशप्रत्यक्षवाय्वत्वाद्यनुयोगिकसमवायित्वाद्यभावनिष्ठ...त्वावच्छिन्नत्वेसर्वत्रैवनद्विषयकत्वमुपेतंचका
कारणतातैःपुरुषभेदेनविषयतावैविध्यविरहादितिमिश्रोक्तमधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावनिराकरणंयत्र...पिनसाधीयानअभावबुद्धौस्वप्रतियोगितावच्छे
दकविशिष्टस्वप्रतियोगिमत्वोपलंभाभावत्वेनएककारणतायाःस्वत्वाननुगमेमेनंदुर्वचनयाविशिष्टकारणताकस्यानस्यावच्छेदकवैयर्थ्यतादृशोपलंभसिद्धि
स्तत्रैचनादृशोपलंभानंतरमभावप्रत्यक्षवापत्तदभावहेतुतोपगमातअधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबुद्धौकचिद्वसिद्धान्तरभावहेतुत्वासंभवेपिसिद्धेकर्षा
ऽपिघटसामान्याभावात्तुल्यतौवाधकाभावादित्यमनस्यादपदिदानीमितिस्मरसमवाहाविवादस्मन्मतेघटत्वेनपटोनास्तीतिपाठःपटत्वेनघटोनास्तीतिपाठोनसाधुः
तादृशप्रतीतेःपुनरपनुयोगिकघटत्वाद्यभावावगाहितयाएवअधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावानभ्युपगमेऽपिउपगमाप्रतियोगिविशेषणतापन्नस्यैवप्रतियो
गितावच्छेदकत्वमाननेतुयोगिनेपमस्यनदाकारप्रतीतिविलेनापकवाटशत्वात्स्त्रानुभाविकारत्वस्यअधिकरणधर्मस्यावच्छेदकत्वावगाहितयाअनुभवसिद्ध
त्वात्कतयावाकपंचितंसंगमनीयःगोवीणगुरूणामपिनशक्यमित्येनेनप्रतीतिकारणवाधेनादृशाभावनिराकरणनिर्गमिष्यत्यपस्याक्षिप्ताःपाद्यते
त्येनेनतादृशप्रतीतेरनुभविकत्वेविवादंप्रत्यपंतादृशाभावस्यपारमार्थिकत्वंनिरूपितं॥ ॥साध्या[redacted]सामानाधिकरण्यनधिकरणत्वेसतिसाधिकरणत्वमि
तिलक्षणद्वयोःसामानाधिकरण्यंसतिसमन्धैःतत्रविशेष्यदलमहिम्नैवहेतुकानिवामिवारणपरमितिपद्याकृनव्याख्यानेनसाधुस्त्वश्रौसाध्याधिकरण

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

२९

नोक्तरूपं किन्तु साध्याधिकरणानधिकरणत्वं तद्रूपं तदनधिकरणत्वमपि अवृत्तिसाधारणं न

हेतौ साध्यसामानाधिकरण्यपदस्य साध्यानधिकरणाधिकरणानधिकरणत्वार्थकतायामेव विशेषणदलस्यावृत्तिसाधारण्यसंभवात् तथा च सति केव
लान्वयिव्याप्तिः साध्यसामानाधिकरण्यं साध्याधिकरणवृत्तित्वम् अनधिककरणवृत्तित्वेन हेतौ न दलत्वात् इति चेदेवमपि केवलान्वयिनीत्यादिग्रंथविरोधः ते
न ग्रंथेन गगनादौ साध्यसामानाधिकरण्यप्रसिद्ध्यर्थं नाप्ते साध्यसमानाधिकरणोभयमित्याशंक्य नित्यं प्रसिद्धे लोच्चलक्षणमन्यथा व्याख्यानमुपक्रमते
साध्याप्रेतिः साध्यपदस्य सामानाधिकरण्यपदस्य द्वन्द्वबहुव्रीहिबलात् साध्यसमानाधिकरणत्वाभावः तदनधिकरणत्वे पर्यवसितः तदधिकरणत्वाभावः तदा केवलान्वयि
नद निरूपितेऽवसाध्यवद्वृत्तित्वानधिकरणत्वं प्रसिद्ध्या समासेनानधिकरणपदस्य भाववदर्थकतया चाचष्टे तदभाववत्त्वमिति सतिसप्तम्याः सामानाधिक
रण्यार्थकतया तदभाववत्त्वसमानाधिकरणसाधिकरणत्वस्य विवक्षितत्वे धूमादिहेतौ वह्न्यादिसमानाधिकरणधूमत्वादिसत्त्वात् व्याप्तिमिते व्याहत
दवच्छिन्नेति स्ववच्छेदावच्छेदकभावः कुतो लभ्यते इत्याशंक्याह सतिसप्तम्येति अनधिकरणत्वे सतीत्यत्र या सप्तमी तयार्थः स्ववच्छेदकत्वलाभादिति
दभाववत्त्वरूपप्रकृत्यर्थस्याधिकरणतानिरूपकत्वरूपसमभिव्याहृतसाधिकरणत्वपदार्थैकदेशाधिकरणतानिरूपिततच्छेदकत्वलाभादित्यर्थः स्वचच्छे
दकत्वे चेद्धेतुनिरिक्तवृत्तित्वविवक्षितेन तदा विषमव्याप्तेर्धूमादावव्याप्तिः वह्निसमानाधिकरणपदार्थाभावस्य हेतुत्वस्य साध्याधिकरणसाध्यसमानाधिकरण
पदार्थाभावत्वव्यत्यये तेनानतिरिक्तवृत्तित्वात् तत् [redacted] तच्चेति स्वस्व नवव्यत्त्वव्यापकत्वसमुदितार्थमाह साध्यवद्वृत्तीति साध्यानधिकरणाधिकरणकं तद्रू
पं साध्याधिकरणानधिकरणत्वरूपं तु साध्यसामानाधिकरण्यं केवलान्वयिसाध्यकेन प्रसिध्यतीति साध्यसामानाधिकरण्यपदस्य [redacted] साध्यवद्वृ
त्तित्वार्थकतास्फुटीकृता धूमवद्वृत्तिद्रव्यत्वाद्यभावस्य वह्निव्यापकत्वादित्याशयः साध्यवद्वृत्तियोपदार्थस्तदभावकूटत्वाभावस्य केवलं निरुक्तस्य साक
स्यावच्छिन्नत्वात्पदार्थाभावस्य केवलान्वयित्वेऽपि न क्षतिः साध्यवद्वृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकैकसामान्याभावस्य निवेशोऽपि तु यत्किंचिद्येन येन संबंधेन
यस्य साध्यवद्वृत्तित्वं तेन तेन संबंधावच्छिन्नतदभावस्य निवेशनीयत्वात् प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधानुगमेनाभावैक्यासंभवात्० विशेषणताविशेषसंबंध

साध्याधिकरणसामानाधिकरण्यं तद्वत्त्वं स्याद् अर्थकतयोक्तमत्यपि केवलान्वयिसाध्यसामानाधिकरण्यप्रसिद्धसंभवात् साध्यकेऽव्याप्तिः साध्याधिकरणत्वेऽपि

धिकरणता

निवेशपक्षे तु तदननुगमविरहात् एकत्वमन्याभावो निवेशनीयः साध्यपदं साध्यतावच्छेदकविशिष्टपरं अन्यथा विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादौ गुणत्वादेः
९।६ साध्यवद्वृत्तित्वेऽपि न क्षतिः तद्वत्त्वं च साध्यतावच्छेदकसंबंधेन बोध्यं तेन समवायेन वह्निसाध्यपर्वतत्वादेर्वह्निसंयोगित्वेऽपि संयोगेन हेतौ धूमेनातिव्याप्तिः
यत्पदं हेतुतावच्छेदकविशिष्टपरं अन्यथा द्रव्यविशिष्टसत्त्वादित्यादौ नाव्याप्तिः तदधिकरणता हेतुतावच्छेदकसंबंधेन बोध्या तेन समवायादिना धूमाधिक
रणतायामिव वह्निसाध्यात्वेऽपि नाव्याप्तिः ननु हेतुव्यापकतानिवेशे नैव उपपत्तौ तदधिकरणत्वनिवेशवैयर्थ्यमत आह० यथा सन्निवेश इति यथोक्तविशेष्य
विशेषणभावव्यत्ययेन निवेशः तथा नैवैयर्थ्यमिति हेतुरिति व्यापकतायाश्च घटकतत्त्वलक्षणघटकत्वानुगतघटितस्यत्त्वलक्षणत्वसंभवे विनैवैयर्थ्यप्रसरः
दकसंबंधेन हेतुप्रतियोगिव्यापकतायाः लक्षणघटकतया तत्र चतुर्णां संबंधसामान्येन हेतुप्रतियोगिव्यापकतायाः निवेशोऽधिकस्य पित्र्यावच्छेदकतापत्तेः हेतुतावच्छेदकसंबंधेनेति हेतुतावच्छे
यत्किंचित्संबंधेन साध्यवद्वृत्तेर्यत्किंचित्संबंधावच्छिन्नाभावनिवेशः साध्यसमानाधिकरणपदसौलक्षण्यादेर्यधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताका
वं भावस्यव्याप्त्यादिव्यापकत्वादतिव्याप्तिः साध्यतावच्छेदकादिसंबंधेन साध्यवद्वृत्तित्वादिविवक्षणीयं च [redacted] वस्यमाणदोषाणां दुर्वारत्वात् लोच्यसाध्यव
द्वृत्तितानिर्वाहकसंबंधाभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधयोरैक्यं विवक्षणीयमिति येनेति संयोगादिना संयोगिसमवायत्वादेर्धूमादिमद्वृत्तित्वात्संबंधावच्छिन्न धा
तदभावस्य धूमादिव्यापकत्वादतिव्याप्तिः येन येनेति वीप्सा तदभावकूटनिवेशार्थं संयोगादिसंबंधावच्छिन्नसाध्यवत्संयुक्तत्वावच्छिन्नसामान्याभावस्य
प्रमेयत्वघटकतया घटकताः ननु तत्र तत्पदार्थकतया घटितत्वावच्छिन्नाभावाः यन्नतदभावनिवेशसंभवात् द्विविधत्वैकत्वादिविशेषयोरनन्तरसंयोगादिसंबंधेन सामानाधिकरण्य घ्य
नासाध्यतावच्छेदकसंबंधेनेति स्वस्वाभावप्रतियोगितया सामानाधिकरण्यवत्ता समवायेनेति संयोगादीनामपि उपलक्षणकं साध्यवद्वृत्तिसमवेतत्वादि
देरितिभावः स्वसमवेतपदस्य विशेषसंयुक्तयुपलक्षकं सकलतद्व्यक्तित्साध्यवद्वृत्तित्वसकलपदार्थाभावप्रसिद्धिरित्यर्थः एकसंबंधेनेत्यनभिधाय निरूप

शि॰टी॰ काधिकरणेहेतावपि अपरसंबंधावच्छिन्नाभावस्य हेतुव्यापकताया दापत्तिरव्यभिचारिण्यपि साध्यवद्वृत्तेः संबंधसामान्येनाभावोऽवश्यं निवेशनीयः संयो
गसमवायस्वरूपादि निवेशसंबंधतावच्छेदकानामेषां मिथो भिन्नत्वेपि संबंधतात्वेनानुगतानां तावत्त्रिषयप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधतावच्छेदकत्वे बाधकाभावात
सामान्यविशेषभावेनावच्छेदकावच्छेदकभजसंबंधतयोर्भेदानामन्यपरिहारात् प्रत्येकं सकलसंबंधावच्छिन्नाभावकूट एव वा निवेश्यः स्वमिथापेक्षे दंश्च
घामेयत्वादेरपि समवायादिनाभावप्रसिद्ध्या अव्याप्त्यापत्तेः तादृशेनैव तिरवकारेण संबंधसामान्यमवच्छेदः तावन्नैवधूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्ति
वारणं संभवात् अयोगोलकीयवह्नेः साध्यतावच्छेदकसंबंधेनाभावस्य हेतुत्वमूनह्नितावि रहादिति भावः जातिमानितिसमवायेन जातित्वावच्छिन्नसा
ध्यकेव्यभिचारिणि सर्वेऽकेवलान्वयित्वादिति अधिकरणसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताके लेनेस्यादिः केवलान्वयित्वेह नगमेवहेत्वमूनह्नित्वमितित
नादृशा टभिधाने विशिष्टसमवायादिसंबंधनिवेशनेनिरस्यतिअतएवेति [illegible] तिकाग्रे चेत्यर्थः समवायेन संयोगेन वेति साध्यवद्वृत्तेस्तेनैव संबंधेनाभावः नि वेन
शक्यनिवेशनद्वितिशेषः जातिमद्वैशक्त्यसंयोगेनाभावस्यापिकेवलान्वयित्वादिति भावः एतत्प्रवृद्धयेअधिकामव्याप्तिमाहृदमिसमवायादीत्यादि
वं नासंयुक्तमपीयहः साधनतावच्छेदकेनेतिसंबंधेनेतिशेषः साध्यवद्वृत्तित्वादिकमपि पूरणीयं एवमग्रेपिजात्यादिसाध्यकेव्यभिचारिणि स्वरूपसंबं
धस्यैवसाधनतावच्छेदकतया तेनसंबंधेन साध्यवद्वृत्तिजातित्वादेस्तादृशे संबंधावच्छिन्नाभावस्य हेतुव्यापकत्वान्नैतत्कल्प्यमनिव्याप्तिशंकावतः
स्य ः स्वमितिपक्षेनिर्देशादृत्तरेदुपक्षेनिर्देशताक्रमपरिहारायतथा सति रूपत्वाच्छिन्नेदृश्यसाध्यतालाभे नतादृशसाध्यवद्वृत्तस्यापिसमवेतस्यरू
पत्वादेः प्रसिद्धाव्याप्तिमाश्यनवकाशात् अतिव्याप्तिरित्येतद्रूपमात्रसमवेताप्रसिद्धत्वा एतद्रूपभिन्नसमवेतस्यसमवायरूपसाधनतावच्छेदकसंबंधा
वच्छिन्नाभावस्याधिकरणसंबंधावच्छिन्नाभावतया केवलान्वयित्वादिति भावः तद्रूपघटादिमात्रसमवेतस्यरूपादेः प्रसिद्धाणुगुणरूपैकव्यक्ति [illegible] एम॰
कानुसरणं नापि विषयतयेति अव्यभिचारिणि साध्यवद्विषयकस्य अभिचार निरूपकाधिकरणेविषयकज्ञानादेर्विषयतासंबंधावच्छिन्नाभावमादा

घ २७

पाति व्याप्ति निराकरणासंभवात् शंकावतारः [illegible] टभिन्नमेयत्वादिसत्त्वापीत्यपि नापरवीक्षस्यलपीयहः घटभेदसाध्यकस्य नानाव्यक्तिविषयकत्वंद
१ व्यविपक्षेत्वेतिएवौकस्यलादिशेषः इतिएवंकल्पायेद् पाश्तस्य कस्यतिहेयतासूचनायेन साधिकस्य प्रदर्शने अतिव्याप्ति चीजं विषयतया साध्यवद्वृ
त्तेस्तत्संबंधावच्छिन्नाभावस्य केवलान्वयित्वं दर्शयतिसविषयकेतिमात्रपदं कल्पं घटभिन्नविषयकत्वादिति घटत्वाकारकस्य घटादिविषयकज्ञानादेर
पि विशेषणीभूतघटत्वतत्संबंधविषयकत्वादिति भावः निर्विषयकस्यतादृशसंबंधावच्छिन्नाभावस्याधिकरणसंबंधावच्छिन्नाभावत्वादिति शेषः ननु
विशिष्टबुद्धौ विशेषणादिविषयकत्वनियमेपि घटभिन्नाविषयघटनिर्विकल्पकमपि संभवतीत्यत आह घटनिर्विकल्पकेपीति घटत्वाद्यंशादिनारूपा
दिपरीयहः तद्भासकसन्निकर्षादिघटितसामग्र्याऽपि तदानीं सत्त्वात् इंद्रियार्थसन्निकर्षस्य व्यापकगुणपुरस्कारेणेव प्रत्यक्षजनकत्वादिति भावः स्यादेतत
२ त्वाश्चेतिभावः संबंधमात्रेणेतिसंबंधमात्रेण साध्यवद्वृत्तित्वं साध्यवदवृत्तिसामान्यस्य नात्र संबंधेनाभावः संबंधत्वावच्छिन्नप्रति ना
योगितावच्छेदकसंबंधेकालिकविलक्षणसंबंधेन यत्र भिन्नपत्र साध्यवृत्तिसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनावच्छेदकमानेतेन संबंधेनकादाचित्कपनेचत्तेनेतत्रापि वि
शेषणताविशेषणसाध्यवद्वृत्तेस्तेनसंबंधेन अव्यभिचारिनिरूपकाधिकरणेनैवंस्तुनः प्रसिद्धातत्स्यतादृशसंबंधावच्छिन्नाभावमादायातिव्याप्ति निराकरणा
संभवादिति भावः स्वसेतिविशेषणताविशेषस्येवविशिष्टोपादानमुखेनसंबंधान्तरनिवेशनेपुनरपिनाभावादित्याशयेनाहविशेषणताविशेषेणेतिदैशि
कविशेषणतयेत्यर्थः एवं सतिदर्शितातिव्याप्तीनां नाचकाशइति सत्त्वपिनेअव्यभिचारिनिरूपकाधिकरणेतेन संबंधेनवृत्तिमतितेनसंबंधेनसाध्यवद्वृत्ति
त्वसौलभ्यमाहसर्वत्रैवेतिअव्यभिचारिहेतुकारितिशेषः तन्नव्यक्तित्वइतिपद्यव्यक्तौहेतौसाध्यव्यभिचारित्वादिः अयोगोलकादिनिष्ठनव्यक्तित्वेन [illegible]त्र न्मा
वह्निरूपाघात्मकमेवननुपदर्शितातंतस्य चनविशेषणताविशेषेणावह्निरितिकेवलान्वयिनेतस्यतादृशसंबंधावच्छिन्नाभावमादायनातिप्रसं
गनिराकरणसंभव [illegible] इतितत्रेतत्सौलभ्यमनुपपन्नमित्याशंक्याहतदन्यान्यत्वइति तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नभिन्नभेदोपिस्वप्रतियोगितावच्छेदकतात
तावच्छेदकतयाप्रसिद्धौधघसंबंधाःतद्वच्छिन्नाभावकूटंवास्यात् पसंबंधे२०

२१

मत्र६ स्प६ वद्दृत्त ह्रातद्दोशेष्यसमवा... निवेशात्... भावा... सा... केस्थ... संबंधेन साध्य...

घट्टित्वादन निरिक्त एव तथाच्च वक्ष्यते न हि घटभिन्नभेदो घटत्वादतिरिच्यते इत्याशंक्याह तत्प्रकारके तिनत्त्व ट्टित्वादिप्रकारके त्यर्थः तत्प्रकारकम्
मविषयत्वस्य साध्यवत्यपि संभवात् प्रमेतितत्तेन संबंधेन साध्यंवद्वृत्तित्वाप्रसिद्धि रुक्ताविशेषणाविशेष्यस्यापि वेशेतु न तद्दोषावसरः इति सूचयि
तुं सर्वत्र सहेतौ साध्यवन्निष्ठत्त्व ट्टित्वादौ तेन संबंधेन साध्यवद्वृत्तित्वप्रसिद्धिपरमिति तु न संभवति इति यत्त्ववाच्यत्वाभावादिघटितवत्त्वसिद्धि संभवा दृमि
त तत्र वृत्तित्वाघटप्रधावृनस्यैवपर्यापातात् स्वभावेतत्संवंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानिवेशे यत्किंचित्संवंधावच्छिन्नाभावमादाया तिव्याप्तिः संबं
धसामान्येनाभावनिवेशे तेन संबंधेन साध्यवद्वृत्तेः साध्यवत्त्वमवेताटेकाहेणाभावस्य हेतुमत्यसत्त्वादसंभव इति नान्निवेशयति तेनैवेति दृतात्रीपृतियो
गितावच्छेदकसंबंधनिवेशायितुंर्शनेइत्यभिप्रायेणाह तदवच्छिन्नसामान्याभाव इति नाहशसाध्यवट्टत्तित्वा[redacted] छिन्नसामान्याभाव
[redacted] मिश्र[redacted]नमुपन्यति। केचिदिति। न ४ ज्यत्वासेन साध्यपदानेनतवं स्वरूपमाणस्य नन्न सत्पुर्वाभिसंधानेन। तथा चासाध्यसामानाधिकरण्ये दृत्यर्थं ६
तिवत्वात्यसाध्यासमानाधिकरण्येनाभिधानेप्रमादेनेतिभावः असाध्यपदस्य साध्यभिचार्थकेत्वेएतद्दृत्तिधर्मवान्एतत्वादित्या[redacted]तिरि· केसर्वत्रसा
ध्यभिन्नस्य हेतुसमानाधिकरणतयाकचित्रसाध्यभिचारप्रसिद्धाः व्याप्तिरतोनञपदस्यविरोध्यर्थकतामाह साध्यविरोधीनीतिविरोधस्य तदभावव्या
प्यतारूपत्वे केवलान्वयिनिसाध्याभावाप्रसिद्ध्याः व्याप्तिरतः साध्यासमानाधिकरण्यनीतिकेवलान्वयिन्यहेन्नावेवासामानाधिकरण्यप्रसिद्धिः व्यभि
चारिहेतुकेपि साध्यासमानाधिकरण्यस्यानतोः हृत्तौरेव हेतुस मानाधिकरण तयातिव्याप्तिरितिसाध्यासामानाधिकरण्यरूपो देश्यतावच्छेदकावच्छेद
न हेतुसामानाधिकरण्यरूपविधेयान्वयोः त्रविवक्षितः इत्याशयेन व्यापकत्वरूपमवच्छिन्नत्वमंतर्भावयन् सामानाधिकरण्य[redacted]धिकरणत्वाभावेऽत्र एम०
धिकरणत्वाशमनतिवयोऽननकतयापरित्यफलितार्थमाह साध्येति साध्यतावच्छेदकविशिष्टार्थकं तेन विशिष्टसत्तावान् जातेरित्याद्दौ नातिव्या
प्तिः व्यापकंत्वंतद्दृत्तिष्ठान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वंननुतत्समानाधिकरण्यंताभावप्रतियोगितानवच्छेदकधर्मवत्त्वमत्राभावत्वमादाया

स्थ

तिप्रसंगात् गौरवाच्चसाध्यादिनिष्ठहेतुसामानाधिकरण्यव्यक्तिविशेषाभावस्य साध्यसामानाधिकरण्याभावव्यापकतामादायातिव्याप्तिवारणा
यसामान्यपदेव्यापकाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्वविशिष्टसामानाधिकरण्यत्वकधर्मवत्त्वमितितुनिष्कर्षः तेनव्यभिचारिणिहेतुसामानाधिकरण्य
सामान्यगगनेऽभयत्वावच्छिन्नाभावस्य साध्यसामानाधिकरण्याभावव्यापकत्वेपिनक्षतिः। स्वपदेहेतुतावच्छेदकपरंतद्विशिष्टसामानाधिकरण्य
निवेशात्तु अं विशिष्टसत्वादित्यादौ नाव्याप्तिः [redacted].परसामा
नाधिकरण्यंहेतुसामानाधिकरण्यं साध्यतावच्छेदकसंबंधनिवेशनस्यव्याहन्निमाहसमवायेनपृथिवीत्वादेरिति व्यभिचारिणिहेतौ घटादौ नातिव्या
प्तिप्रसंगात्त्वगिमर्गसंबंधाहृत्तिसमानात्रस्यैवकालिकसंबंधेनपृथिवीत्वाधिकरणीकालेनाहशहेतुतावच्छेदकसंबंधेनहृत्तेरहृत्तिमात्रनिष्ठतदभावप्र
तिहेतुसामानाधिकरण्याभावस्यव्यापकत्वेपि समवायसंबंधेनसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनसाध्यवत्पृथिव्यादिनिरूपितकालिकसंबंधावच्छिन्नहेत्व
भावस्य महाकालादौ हेतुसमानाधिकरणोऽन्यपृथिव्यसमानकालीनेचरमध्वंसादौ सत्त्वेनतत्प्रत्यस्याव्यापकत्वादिति भावः साध्यवद्वृत्तित्वे हेतुता
वच्छेदकसंबंधनिवेशप्रयोजनमाह द्रव्यत्वादेरित्यादिसमवायेनसाध्याधिकरणमहाकालेहृत्तिमात्रैस्यैवकालिकसंबंधेनहृत्तेः साध्यवतिसंबं
धसामान्येनहृत्तेरभावप्रतिहेतुमद्वृत्तित्वाभावस्यव्यापकत्वेपिगुणत्वादिसाधारणहेतुतावच्छेदकसमवायेन[redacted]त्तित्वाभावप्रतितस्याव्यापकत्वा
दितिभावः हेतुमत्वे हेतुतावच्छेदकसंबंधनिवेशप्रयोजनमाह संयोगेनवह्न्यादौ साध्य इति वह्निमान् धूमादित्यादावित्यर्थः समवायेनेतिव्याप्य
त्वान्वयिकालपरिमाणस्यंदत्वादेर्हेतावपिनाप्रसंगः इत्यन्वयः कालेकालपरिमाणदेहृत्तिकपनेनसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनसाध्यवनिहेतुतावच्छे
दकसंबंधेनहृत्तेरभावस्यतितत्रसंबंधसामान्येनहेतुमन्ममवेतत्वाभावसत्त्वान्नतस्यतादृशाभावव्यापकत्वमितिव्याप्तिप्रसक्तिरीतुं टच्छिंतंमहाकाल
निष्ठोयेः वन्यादिसंयोगस्तत्साधारणरूपेणसंयोगस्यसाध्यतावच्छेदकसंबंधत्वेमहाकालपरिमाणेसाध्यसामानाधिकरण्याभावासंभवात्स्पंदत्वा

गा

प्रि॰टी॰ नुधावंनं चतुर्थसंबंधे वे शाघ्ययो जमाह समवायेनेतितत्र्ष्ठधिकरणो हू पविशेषाघधिकरणो घटादेः संयोगेन वृत्तावपीति एतेन साध्यवत्समवेतत्वाभाववति
घटादौ हेतुसमवायित्वसंबंधसामान्येन वृत्तेरभावात्तत्त्वान्तरस्य तादृशाभावाव्यापकत्वं दर्शितम् । सत्यं तस्मैवाह वृत्त्यावृत्तपासाधिकरणत्वमित्यस्य वैयर्थ्यमाशं
कमाह संबंधविशेषेणेति उपदर्शितघसंबंधेन निवेशनामाभायेत्यर्थः तथा च साधिकरणत्वे लक्षणे न निवेशपि इति भावः । तच्चिंत्यमिति चिंतावीजं एतद्रूपमिति गुण
त्वान्मट्टाकालामो घटादिसाध्यावतिव्याप्तिः हेतुतावच्छेदकसमवायकालिकसंबंधेन साध्यवद्वृत्तित्वस्य तेन संबंधेनाहृतावेव प्रसिद्धेः केवलान्वयिसाध्यके
तादात्म्येन सर्वविषयकज्ञानसाधारणसाध्यके विषयितया वह्नेतावद्व्याप्तिः तेन संबंधेन साध्यवद्दसंवद्धत्वाप्रसिद्धेः पदर्थसामानाधिकरण्यघटककृतिं तद्ध
ठ्य येहेतुतावच्छेदकसंबंधपीत्यस्य संबंधेकं विशेषणतावशेषसंबंधो वा निवेश्यते तदानैव दोषावकाशः त्वचधेयपक्षानुपत्तात लहृत्यास्यनिर्दोषतयास्य
न्नदूषणसंगतिमाशंक्याह यथाश्रुतमिति दूषयतीत्यनेनसंबंधः पृथासंभवमिति निर्विकल्पकं किंचिद्विशेषणासाधनसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्व
घटितलक्षणेनानाव्याप्तिः साध्यकेसाध्यस्य विशेषाभावमादाय तदुक्तदोषमुक्त्वाद्दूषणंतरमवतारयति नन्विति प्रतियोगितानवच्छेदकेतिनचैवंधूमवान्
वह्नेरित्यादौ धूमादेः तत्पाविधद्रव्यत्वाद्यवच्छिन्नत्वमादाय दोषः स्वनवच्छेदको यो धर्मस्तदवच्छिन्नसामानाधिकरण्यं तदापाचच्छिन्नेनिरूपितव्याप्तिरिति वि दे
वक्षणात् प्रतियोगिविरोधित्वमहिषप्रतियोगितानधिकरणवृत्तित्वं व्याप्यवृत्तित्वं च पर्वतिं चित्साधिकरणनिष्ठाभावप्रतियोगित्वेतदासंयोगीसत्वादित्यादौ व
व्याप्यानतिव्याप्त्यसंगतिः हेत्वधिकरणांतर्भावेन तद्द्विवक्षणोऽव्याप्तिपरिहारस्यापि संभवादित्यभिमत्याज्ञुरोधेनेतदुभयं व्यावेष्टप्रतियोगिविरोधित्वमिति
तथा सतीति प्रधिकरणभेदेनाभावभेदस्वीकारे तत्त्वपूः स्वाभावपवाधिकरणत्वरूपातिरिक्ताभावश्च स्वाभावाधिकरणस्याभावादिरूपत्वेघटादिरूपत्वानना
धिकरणयकीनां घटयघभावेत्वकल्पनीयमिति तत्र्यक्तापाघटाद्यभावत्वस्याप्येकैकव्यक्तावेव कल्पनक्लृप्तचितेत्याघवादिति पुनरात्तमिति दिः परिहाराभावार्थ
निरविधिकरणसमसंख्यात्तदाक्षिमपरा ह्यमधिकरणनामभावत्वकल्पनेयेतिभावः ननु द्रव्यगुणादिनिष्ठसंयोगाघभावस्याभेदेसंयोगाभावो द्रव्यप्रतियोगि रम.

समानाधिकरणोग्गुणेनतथा गुणे व्याप्यवृत्तिः द्रव्येनतयेति अपदेशेनास्यानतत्समिथो विरुद्धधर्मद्वयविषयकत्वादित्याशंक्याह इत्याभावव्याव्यवहारावि
षयाघाभावविरोधंध्रुत्यादयितुं न त्रि वेति संयोगाद्यभावस्यैतिद्रव्यवृत्तित्वाव्याप्यवृत्तित्वमित्यव्याप्यनुत्तजनीयंपपाद्यत्वमुद्देशपद्व्येविधेयद्रव्यावपरःएवम
ग्रेपिगुणः निव्याप्यवृत्तित्वमित्यत्रापि संबंधतेनभेदकानिसंयोगाभावेसमित्यादिः अविरोधादित्युतिप्रतियोगिव्यधिकरणहत्तित्वते द्रव्यधिकरणवृत्तित्वयोर्भावा
पत्र भावरूपतविरहेणएकत्रापिसमवायाद्दूव्यनिष्ठाभावप्रतियोगित्वगुणादिनिष्ठाभावाप्रतियोगित्वयोरविनीत घटपीतघटाभावसमशीलतयापवयाक्यादिभिभा
वः । उक्तमवहारापरिमाविकांत्वपवज्ञमतत्यानास्मादर्थत्वामादितिबोध्यम् पारस्यों विरोधनाह्यपेनेयवहाः विशुद्धते साहसमान्यतः तेनपात्रत्वतोकदत
नेनाप्यसंबंधः अव्याप्यवृत्तिप्रतियोगिसमानाधिकरणोविततथा तेनच अवच्छिन्नमतोसंयोगाभावः तथाः सामान्यतोननत्यात्वमतोकोनस्वाधिकरणानिष्ठा
मा भावप्रतियोगित्वसामान्याभावः प्रतियोगपधिकरणवृत्तित्वसामान्याभावः अथादिप्रतः तिरोधः स्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वव्यवच्छेदं लक्षणमितत्र सा रा.
न ध्यसाधकसंबंधोनिविष्टः सचव्याप्यव्याप्यभावः तस्य परिनिरूपकतावच्छेदकतायां तादात्म्यादियोगुलितिमयितिपस्येत्तेनेनसाध्यवनिसाधनस्यसंबंधोनेष्टव्यः विवक्षणापः
समचाधिकरणत्वेनतुव्याप्यव्यापकभावः निरूपितः तथाचनात्वव्यर्थमिति भावः साध्यसाधनयोः संबंधनिवेशोपिनरूपितः तयोर्विषसंबंधात्तासंभवादित्याशयेनाह
साध्यसाधनयोरुक्तिविविसमानाधिकरण्यमेवसंबंधः समनुक्तोनिशेषतत्वाव्यसएववाविवक्षणीयः तिभावे सत्वेसाध्यसाधनयोः साध्यत्वसाधनत्वयोर्व्याप्तिनिरू
पत्वान्तव्याप्तिघटितत्वात्साध्यसाधनत्वपर्यन्तसिद्धिकर्मत्वनत्वणात्वरूपेनयानमोक्षप्रसिद्धेः तत्वाभावात्तत्संगतिः तोदोषितिकापत्तेनिर्वक्तिसाध्य
त्वसाधनत्वेरतिदृष्टात्तौप्रथममाणव्याप्तीत्युपपन्नसंबन्धाते पञ्चम्यामितिपदसमानाधिकरणाव्याप्यभावाप्रतियोगिपदान्तत्वेन व्याप्तिरितिक्रमेणसाध्यत्वसा घा
धनत्वेच अन्यतरार्थः । तथाचनव्यामेयोरकतापञ्चमस्तपोर्थमत्ववह्निव्यविशेषदूपेषाभूमत्वव्याप्तिरित्वानरत्वेवसाधनजात्वच्छेदकादिभेदेनव्याप्तिभे
दस्याग्सास्वीकारादितिभावः । विशेषापीत्याभावमादायउपन्यस्तदूषणासामान्याभावाविरुद्धनपरमस्त्यव्यवनारपितुमुद्धनिनन्वितिपदितिपादशरूपा

शि·टी० वच्छेदेन पक्षसामानाधिकरण्यान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभाववत्तद्रूपावच्छिन्नं सामानाधिकरण्यं तस्य तादृशरूपावच्छिन्ननिरूपितायास्त्रिरित्यर्थः । प
र्वतादौ महानसीयवह्न्यादिमदन्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्वात् वह्नेर्महानसीयवह्न्यादावेव तत्प्रतियोगितावच्छेद [redacted]
[redacted] कत्वाभावः सत्वमप्येवं साहूनेचेनिनहीत्यर्थः वह्नित्वावच्छिन्नः स्वरूपवह्नित्वावच्छिन्नः । नत्वा
वच्छेदकत्वं तदभावयोर्विरोधेनैकत्रावस्थानेतुं घटमितिवाच्यं भिन्नावच्छेदेनाभावाभावयोरेकत्र हत्वाविरोधेनावच्छेदकं रूपेणावच्छेदकेन त्वाभावसत्वे
व बाधकाभावात् न्वविशिष्टस्यावच्छेदकत्वे एकदेशस्यावच्छेदकतायाश्च नपवादाद्वह्नित्वादेरवच्छेदकतानवच्छेदकत्वमेव न संभवतीति कथं तदवच्छेदे
नेश्वरादेवावच्छेदकत्वाभाव इति वाच्यं यादृशस्यावच्छेदकतावच्छेदकत्वपर्यास्त्यनधिकरणत्वं तादृशधर्मावच्छेदेनावच्छेदकत्वाभावोयमस्माकं विवक्षि
तश्चाद्वह्नित्वस्यावच्छेदकत्वेपि केवलस्य तस्य तत्पर्याप्त्यनधिकरणत्वेनानुपपत्त्यभावादिति भावः । ननु सामान्याभावनिराकरणमनुपपन्नं तावता पि सामा
न्यधर्मस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वाद्यत्र कार्यार्थिनो हारणस्यैवं विशेषाभावमात्रेण निर्वाहोपिन । सामान्याभावानभ्युपगमेपि किंचिद्विशेषाभाव व नि
पर्वतादौ नायं वह्निमानित्यादिप्रतीतिमवहारयोः प्रसंगादित्याशंकयातिरिक्तसामान्याभावासत्त्वपक्षेदर्शितानिप्रसंगं परिहरन्नेव लक्षणान्तरमाह प्रति
पक्षवेतिवह्निमद्भेदः । तत्र वह्न्यवच्छिन्नभेदः एकाधिकरणवृत्तित्वावच्छिन्नालातादृशाया वह्न्यधिकरणैकस्मिन्नवृत्तित्वावच्छिन्नोः वह्निमत्सामान्यभेदवुद्धि
हूदो न वह्निमानित्याकारकवुद्धिजन्याखण्डेति विषयाश्रयोपपादये तितादृशाधिकरणवृत्तित्वावच्छेदेन तादृशबुद्धिविषयताव च्छेदकेरूपेण तस्य र्थः । एवा
निप्रसंगोवाति:कत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वेनेति वकारो वह्नित्वावच्छिन्नत्वं तत्प्रयोजकः वह्नित्वावच्छिन्नः स्वरूपवह्नित्वावच्छिन्नः । तस्य तत्प्रतियोगितानवच्छेदक
त्वेतेषां न वह्निमानित्याकारकप्रतीतौ तादृशमात्रधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन विषयतां स्वीकृत्य तज्ज्ञातिप्रसंगवारणानुपपत्तेस्तद्देषतादवस्थ्यमि
तिभावः । न च विशेषाभावकूटस्य तादृशप्रतीतिविषयत्वमपादनं किंचिद्विशेषाभाववतिनैत्प्रसंगादिति वाच्यं तत्तद्वह्नित्वेन सकलवह्नीनांमुपात्तत्वेऽपि

भूयवह्नित्वानवच्छिन्नस्य साध्य३

Dr. Bhau Daji Memorial

ज्ञानुमत्या तन्यत्र तद्व्याप्यवच्छिन्नभेदसमुदायस्याभानासंभवात् वह्निमत्त्वप्रतियोगिकभेदत्वेन तावद्भेदभानोपगमेनेतन्न रूपेणापि किंचिद्वह्निविषयकज्ञानस्या
पित्रकारणत्वविशेषाभावेन तदाकारतासंभवात्प्रत्येतो न वह्निमानितिप्रतीतेरेकारत्वानानात्विप्रकाराविशेषविषयत्वानाधिकेनैव चित्राकारतानुद्धिनो घट
त्वमात्रप्रकारोऽणश्रनुद्धादित्याक्तिविषयकप्रतीतौ नो घटइत्येवाकारकत्वाभावे तत्राधिकमत्र्ये चस्याम: साधनसमानाधिकरणपावद्धर्मनिरूपितवैयधिकर
रण्यघटितलक्षणेवैयधिकरण्यं पदितरधिकरणवृत्तित्वेन साध्यमयत्वादेवैयधिकरण्यस्याप्रसिद्धौ साध्यमयत्वादेवैयधिकरण्यप्रसिद्धेरितिमूलविरोधः स्यात्तो
न्यथाभावश्चैवैयधिकरण्यमितिननुसाधनवैयधिकरण्यानधिकरणत्वमेवकुतो न निवेश्यतेऽस्यतत्राह नत्वे तितादृशवैयधिकरण्ये चेत्यर्थः । अप्रसिद्धिश्च
तियद्यपि समानाधिकरणयावद्धर्मापादनेपि केवलान्वयिसाधनकेसाधनसमानाधिकरणपावद्धर्मा न तत्र ततया प्रसिद्धिस्त्वेवमतिरिक्तिसाधनेपि तद्दो
षाधिकं तथापि समानाधिकरणयावद्धर्मोपादानेमतिरिक्तं तद्धर्मविशेषणमेतत्कृत्वमसमानाधिकरणप्रकारान्तरेणपरिष्कारः संभवतिनान्यथेत्याशयेनेयमाह
निर्द्दिष्टानामारूपतरमप्याह निष्प्रसंजकेन्वेति पृथिवीत्वप्रत्याद्रित्यादिलवितिपृथिवीत्वादेर्द्रव्यत्वादिरूपसाधनानधिकरणवृत्तित्वानधिकरणत्वादितिभा
व: । धूमवान्वह्नेरित्यादौ साधनस्य नानाव्यक्तिकत्वपक्षे योगोलकीयवह्निवैयधिकरण्यं धूमे संभवतीति तद्व्यक्तितदधूमादेरणापि ननात्र पावत्सत्त्वानुपाद
नेद्रव्यत्वमहानसत्वादिरूपपक्षिंचिद्धर्मे वैयधिकरण्यानधिकरणत्वमादायव्याप्तिरव्याप्तिप्रसंगः स्यादिति भावः । पावत्पदोपादाने मिति यावत्तद्धर्मा
णांप्रत्येकं निरूपितवैयधिकरण्यनधिकरणत्वं निवेश्यते तदानाधिकरणसाधनकेतादृशयावद्धर्माधिकरणाप्रसिद्धावपिनक्षतिः द्रव्यत्ववैयधिक
रण्यमादाययातिव्याप्तिलक्षसमवायेन साध्यतायामनुसंयोगेन तेन संबंधेन वैयधिकरण्याप्रसिद्धीत्यवधेयं पृथिवीत्वादीतितथावद्धर्मं पृथिवीत्वादिमादा
व धर्मि:वव्यत्वादौ पृथिवीत्वसमानाधिकरणयावद्धर्मे वैयधिकरण्यनधिकरणत्वविरहादितिभाव: अधिकरणयोरैक्यापत्तिरितिमनावलंबनेनवह्नि
मान्धूमादित्यादौ महानसीयवह्न्यादौ पर्वतत्वादिवैयधिकरण्यसत्वेपिनदोषस्त्वेकैकसाध्यकानुधावनं नन्नु तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वमत्र वैयधिक

व्य

५४

शि०टी० रणं घटत्वादेस्तादृशावच्छेदकत्वं तदधिकरणेपि वर्त्तमानस्य द्रव्यत्वादेरत आह तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वं चेति घटत्वपटत्वानधिकरणमात्रवृ
त्तित्वं चेत्यर्थः घटादिरूपाणामिति पृथक्त्वमन्वयः तथा च रूपवान् पृथिवीत्वादित्यादौ च व्याप्तिर्दुर्वा रैव कर्त्तव्यपि रूपे तादृशधर्मे पर्याप्त्यधिकरणानधिक
रणत्वासत्त्वादिति भावः तादृशव्याप्तिं परिष्करोति द्वित्वेत्यधिकरणानधिकरणपदस्य तदनवच्छेदकानवच्छिन्नपरत्वमव[illegible]बन्तेन तथा व्यातिप्रसङ्गा[illegible] ल प्र
स्मृ भावं[illegible]टयति न द्वित्वेति कश्चित्वेदकोधर्मस्तदूपावेत् सर्वःपृथिवीत्वादिसमानाधिकरणतानिरिवेलर्मी एव[illegible]पके रूपादिसमानाधिकरणपदाः पदान्तरा
युववच्छेदेन तादृशधर्मानधिकरणमात्रवृत्तित्वासंभवादिति भावः स्वचच्छेदकाघटितलक्षणोक्तमपि न च द्वित्वादावपवर्त्तमानगतमहत्त्वादिकमादा
याव्याप्तिर्व्याप्तेर्वा लसंभवति पर्वतीयधूमादौ तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वात् दर्शनीयं न तादृशधर्ममादायनद्वारणासंभवः धूमत्वाघवच्छेदेन तदन[illegible]धि
करणमात्रवृत्तित्वासंभवादिति स्वमिचारनिरूपकाधिकरणवृत्तिधर्ममादाय तत्राव्याप्तिवारयति स्वमत्वादिकं लितिने[illegible]च्छेदकत्वमस्तानतिरिक्तवृ च
त्तित्वतत्त्व धूमत्वादौ नसंभवति धूमत्वादेर्जलादिसाधारणयोगोलकत्वादिवैयधिकरण्यम[illegible]स्य तद्वृत्तित्वादिलुत आह अवच्छेदकत्वं चेति तादृशवैयधि
करण्यावच्छेदकत्वं चेत्यर्थः वस्तुमात्रापृथक्त्वानानुरोधेन तत्स्मादृत्तित्वरूपतदनतिरिक्तवृत्तित्वपदार्थं तत्स्वधर्मत्वमधिकं निवेशयति तच्चेति ध छ
र्मत्वं वृत्तिमत्त्वं नातिप्रसंगः इतिगगनादेर्गुणत्वादिवैयधिकरण्यमस्य त्वेपि धर्मत्वविरहेण तादृशधर्मावृत्तित्वस्य द्रव्यत्वादय वहुतत्त्वादिति भावः स्वय
तद्गुण्यधर्मावृत्तित्वमित्यत्र साध्यतावच्छेदकताघटकसंबंधेन धर्मवृत्तित्वं निवेशनीयमन्यथा धूमत्वादेः कालिकादिसंबंधेनायोगोलकत्वादिवै
यधिकरण्यस्य वृत्तिवृत्तित्वेनावच्छेदकत्वानुपपत्तेः तथा च द्रव्यवान्स्पन्दादित्यत्र गुणत्वादिवैयधिकरण्यस्यगुणादिवृत्तित्वसत्त्वगुण
त्वादौ साध्यतावच्छेदकतापट्टकसमवायसंबंधेन वृत्तेरभावाद्द्रव्यत्वादेर्गुणत्वादिवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वानुपपत्तिः न च समवायेन त रा म॰
स्य साध्यत्वे साधनसमानाधिकरणघटत्वादिवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वे द्रव्यत्वस्य घटं तद्वैयधिकरण्यस्य घटे रूपादौ समवायेन वृत्तेः

द्र३ ५४

ि

७

३।धिनिग्रंथ२ ५६

प्रसिद्धेरीतिनातिव्याप्तिरिति वाच्यं व्याप्तिव्याप्तेर्वारणासंभवेपि धर्मपदानुपादानेन गुणत्ववैयधिकरण्यावच्छेदकत्वानुपपत्त्याऽतिव्याप्तिप्रदर्श
नात्तस्यदोपादानेपि तद्वैयधिकरण्यावच्छेदकत्वानुपपत्त्यासंभवे विरोधस्य दुर्वारत्वात् द्रव्यवान्द्रव्यसमवायिगुणान्यतरत्वादित्यादावतिव्याप्तेर्दुर्वारत्वा
च्च तत्र गुणमात्रस्यैव मिचारनिरूपकाधिकरणतया तद्वृत्तिधर्मवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वासंभवेन साधनसमानाधिकरणवैयधिकरण्यावच्छेदक
भेदकूटस्याहतत्वादिति चेन्न तद्धर्मवृत्तित्वमित्यनेन तदनधिकरणतद्धर्मसामान्यकत्वस्य तद्वृत्तिधर्म[illegible]सामान्यकत्वस्य वा विवक्षित साश्रय
न त्वात् एतेनैतदनधिकरणमात्रवृत्तित्वं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन वाच्यं अन्यथा धूमादेः कालिकसंबंधेनायोगोलकादिवृत्तितया धूमत्वावच्छिन्नस्यायोगोलकत्वा
वा द्यनधिकरणमात्रवृत्तित्वानुपपत्तेस्तथा च समवायेन घटो न वा पटत्वाद्विन्नस्यायेकेवात्वादित्यत्राव्याप्तिः तत्र व्यभिचारनिरूपकाधिकरणस्य जातित्वादानधिक वृ
रणमात्रस्यासमवेतत्वेन जातित्वाभावादेस्तेषुवृत्तेस्तावच्छेदकत्वानुपपत्तेः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन संबद्धत्वरूपधर्मत्वनिवेशोपि न हि वत्तत्वस्यापि जा ते
प्र त्यादौ समवायेनवृत्तेरिति जातित्वादिवैयधिकरण्यस्य समवेतावृत्तेः जातित्वादिवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वस्य साध्यतावच्छेदकं दुरुपपदत्वादि
त्यपि निरस्तं समवायस्याप्यभावत्वं समवेतसामान्यत्वं जातित्वादिवैयधिकरण्याश्रयतया मेयत्वादेस्तद्वच्छेदकत्वनिर्वाहात् केचित्तु साध्यतावच्छेदकसं
बंधेन यत्किंचित्त्व पक्षता दृशे संबंधेन तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वस्याभावः तद्रूपकाभावघातकत्वान्यपकत्वविवक्षणावयेवः संबद्धत्वेनैव संबंधप्रति
योगित्वं अतो यत्र संयोगः साध्यतावच्छेदकसंबंधः तत्रापि स्वत्वेत्तलस्वरूपसंबंधेनैवत्त्वेन स्वतो वैयधिकरण्यमाबान्यो[illegible]न स्वरूपसंबंधाच्च विशिष्टाभाव धा
२ स्यच स्वस्यावद भाव२ निवेशसंयोगस्तेन संबंधेन अवृत्तत्वात्तदभावेन तादृशसाध्यतावच्छेदकसंबन्धलोमयस्य स्वरूपसंबंधाच्छिन्नाभावः केवलान्वयीतितमादाया वच्छेदक
त्वे द्रव्यत्वमिति व्याप्तिरिति निरस्तं न च संबन्धत्वस्य स्वरूपसंबंधेन वृत्त्वावपि स्वरूपानुगमेनेवैकसंबंधेनोभयाभावस्य केवलान्वयित्वात तदोषता
द्वस्यामिति वाच्यं स्वरूपाणामननुगमेपि अननुगमे नयेन केन विद्रूपेणातदनुगमसंभवात् अन्यथा विषयादिभेदेन विभिन्नस्य प्रमाविषय

२५

धर्मपद ४   ते   विपु   त्वर   पर्
मतिनद्नधिकरणावृत्ति

त्वादेः प्रमेयत्व त्वादिनापि केवलान्वयितानुपपत्तिः तैं घटकसंबंधाननुगमादित्याहुः यं [redacted] तदनधिकरणमात्रवृत्तत्वं तदधिकरणावृत्तित्वं तत्र सत्तं नानि
शि. टी. वेशादेवसामान्तस्येन विशेष्यत्वे वैयर्थ्यं नत्यादि त्यागे च सत्यं तद्त्वस्माद्वृत्तिसाधारण्येन पोतिप्रसंग मात्रस्यैवावृत्तिमावृत्तत पाधर्मत्वोपादान विरोधः । नन्वतदधि
प्र करणावृत्तित्व यात्र निवेशे [redacted] प्रमेयत्वादेरित्यादिमूलासंगतिरिति विशेष्यत्वनिवेशनमावश्यकं तदधिकरणावृत्तित्व शून्यत्वाद्वृत्तिसाधारणस्य विशि
त ष्टशून्यत्वस्याभावान्नैपाचनवैयर्थ्यमिति वाच्यं वृत्तं प्रमात्रस्यैव [redacted] कृत्यविषयानिवेशो नैकत्वेऽभावो [redacted] न्नेनस्य घटकत्वात तदनविकनणावृत्त्यस्या
दु माकृत्तकस्य निवेशेऽर्थ विशेषणान्तर्पा वीर [redacted] त्वात वैयर्थ्यमिपातेदशस्यैव परित्यागे प्रमेयत्वाद्यधिकरणावृत्तेः वृत्तिमतोऽप्रसिद्ध्या प्रमेयत्वादौ निमूलसं
धि गतावपि वैयधिकरण्यघटकतदन [redacted] करणत्वस्य तदत्वताभावरूपतयाप्यसमानाधिकरणावृत्तिरूपधर्मस्य समवायेनाभाव वृत्तेयावद्गादिमतिसत्वे
नवह्निमान् धूमादित्यत्र लक्षणागमनमित्येन तपरतया महानसादावित्यादिमूलस्यापोनाहं गतेर्दुर्वारत्वात् एतेनावृत्तिश्च वृत्ते तदधिकरणताव्याप
कभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वमेव तद्वैयधिकरण्यमित्यपि निरस्तं [redacted]
[redacted] तत्रापि साधनसमानाधिकरणधर्मानधिकरणत्वापत्ते शेदाधिनिकारीमूलव्याख्यानासंगतेरिति चेन् तदनधिकरण य
मात्रवृत्तित्वमित्यनेनस्य व्यापकतदनधिकरणताकत्वस्य विवक्षितत्वपामूलसंगते धर्मपदसार्थकस्य चोपपत्तेः नव्वताहृशमूलसंगमनस्य तदनधिकरण
तावृत्तित्वनिवेशनेनापि संभवान्निरुक्तवैयधिकरण्ये निवेश्य धर्मपदोपादानमयुक्तमिति वाच्यं तदनधिकरणेनवृत्तित्वमित्यस्य तदनधिकरणे नावृ
त्तित्वप्रतियोगिकाभावार्थकत्वे नाहृशावृत्तिविशिष्टाभावस्य तत्समानाधिकरणसाधारणतयातच्चूत्याप्रसिद्धेः नाहृशावृत्तित्वावच्छिन्नाभावार्थ
कत्वे ताहृशावृत्तित्वस्य समानाधिकरणतदधिकरणावृत्तित्वाये हृपागुरुत्वा [redacted] एम०

तदनधिकरण [redacted] पाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधाघनिवेशवस्तुमात्रस्यैव तद्यनधिकरणत्वमादिनराप्रसिध्यानद्घटितेपधिकरणदस्यसाध्ये दुर्घटत्वयः समवायितयेत्यादिमूलसंगमः इत्यलम्
ते
[redacted] त्वेनाभाव प्रतियोगितानवच्छेदकप्पाताहृशाभावाप्रसिद्ध्याननुपपत्तेरपितौ तद्धूमा वृत्तित्वरूपाच्छ
ह द्र टकत्वनिवेशे [redacted] एकताव्यभिचारिण्यभयसाध्ये विशेष्यव्यभिचारिणि विशिष्टसाध्ये च व्यभिचारिण्यतिप्रसंगाभावेदर्शनापत्तके स्यांतमाद्वचस्त
नहि निपधप्रश्रायितदनधिकरणमात्रेमित्वं स्वव्यापकतदनधिकरण [redacted] कत्वमेवनत्वरदधिकरणत्वे सति तदनधिकरणवृत्तित्वं वृत्तिमत्वे वातद   न
भावाप्रवेशेनउक्तान्याविशेष्यसार्थकस्योपपाद्यितुमशक्यत्वात तनापितदधिकरणावृत्तित्वमात्रेणव्याप्तिनिगमनादौ प्रमेयत्वादेस्तादृशवैयधिकरण्यम् पि   त्वे
नी गगनत्वाघटत्वाधिकरण [redacted] वृत्तिगगनत्वादौनि
रूपमानवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वासंभवेन प्रमेयत्वादेरितिमूलस्यवैयधिकरण्यावच्छेदकाप्रसिद्ध्यर्थकतयासंगमपि नूनकालोपि हस्के ये एतद्घितिकारी
पमहानसादावितिमूलव्याख्यानासंगतेर्दुर्वारत्वात्तथाचतदनधिकरणमात्रवृत्तित्वावच्छिन्नकत्वनिवेशे नैव उपपत्तेरधिकारणतापाविशेष्यविधयानिवेशवै
यर्थ्यं नतदनधिकरणमात्रवृत्तित्वावच्छिन्नकत्वस्य विशिष्टव्यापकतदनधिकरणताकत्वरूपतयागुरुत्वाद्यधिकरणसत्वाद्धूमत्वमपत्वा [redacted]
[redacted] प्रयमत्वापाः सत्वेपिगुणत्वाद्यनधिकरण त्वेनाहृशोभयत्वविशिष्ट [redacted] समानव्यापकतापात्रनपायेनताहृशोभयत्वोहेतदनधिकरणमात्रवृत्तित्वावच्छि
न्नकत्वरूपवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वस्यापिनिवीरत्वात्तथापिविशिष्टाधिकरणताग [redacted] विशिष्टनिरूपितव्यापकता [redacted] घटितस्य वच्छेदकत्वनिवेशेऽपेक्षितनत्वा   भ
भावेवाधिकरणताप्रवेशनामलोकेऽदोषाणाम निरुक्तलक्षणेऽप्यावश्यकत्वेन संगमनीयत्वेननिरुक्तलक्षणेनदेषास्यगतावपिनहृन्तिरितिनिरुक्तलक्षणे   प
तदधिकरणावृत्तिपवैयधिकरण्यमेवप्रवेश्यं नदुव्यापकतदधिकरणतुम मित्याशयेन तत्राधिकरणताव्याप्यत्वाद्वैयधिकरण्ये प्रवेशत्वादिविशिष्टाधिक
रणत्वेनाहृशवैयधिकरण्यमप्रवेश्यत्वाविशिष्टनाहृशोपत्वोपगमे च समानाभावात् धिर्दुर्वारणत्वाद्यधिकरणेसत्वायाद्वशोभयत्वविशिष्टसमानाद्यव
च्छिन्नायामपि तस्यां तदधिकरणावृत्तित्वरूपतदनधिकरणमात्रवृत्तित्वोपपादपि तमसप्रकाराना नहृवेष्याप्यवृत्तितयाभिन्नरूपेणापितदतिवदभावासंभवा

लाघवादि २ छि इतित्व~

शि.टी. तएवं अधिकरणतापदानुपादाने त्वविशिष्टसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनैव तदधिकरणां [redacted]
[redacted] स्य निवेशनीयं तथा ज्ञानिमान्मेयत्वादिसाध्ये ज्ञानित्वाद्यधिकरणे समवायादिना वृत्तेरप्रसिद्ध्या ज्ञानित्वादौ ज्ञानित्वादिवैयधि
करण्यं वच्छेदकत्वस्यापि दुरुपपादतां तोधिकरणतानिवेशनम् अधिकरणतापदमधिकरणतासामान्यपरं अन्यथा द्रव्यगुणादिवृत्तित्वविशिष्टसत्तानि
रूपिताधिकरणताविशेषैव तत्र तत्र द्रव्यसत्ता [redacted] त्वं तावुभयुपपत्तेः शुद्धसत्तात्वाघव [redacted] त्वेन पितात्वतृधिकरणतानां तु अनुपगमेयत्विं [illegible] विशिष्टाधिकरणा
[redacted] ना पाशुगुणत्वाद्यमधिकरणत्वमात्रवृत्तित्वमाद्रव्यगुणसत्तात्वादेरपि गुणत्वादिवैयधिकरण्यावच्छेदकतापत्तेः एवं च धूमादेः कालि
कसंबंधावच्छिन्नाधिकरणतायाश्च योगे योगोल्मकादिवृत्तितयाधूमत्वादेरयोगोलकत्वादिवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वानुपपत्तिरिति साध्यतावच्छेदकसंबंधा
वच्छिन्नत्वेनाधिकरणताविशेषणीयानचतादात्म्यादिवृत्तिनियामकसंबंधेन साध्यतायामव्याप्तिः संबंधिनायाएव नियम्यत्वात् नच संबंधिना
याः संबंधत्वमतया संयोगेन दंडादेः साध्यत्वे दंडसमवेनेसंयोगादिहेतावतिव्याप्तिः स्वस्यस्वानधिकरणत्वेपि स्वसंयोगाधिकरणतया दंडलाघवच्छिन्नसंयोग
स्य साधनसमानाधिकरणदंडत्वाद्यधिकरणवृत्तित्वेन तद्वैयधिकरण्यावच्छेदकत्वानुपपत्तेः अनुयोगितासंबंधेन तदधिकरणावृत्तित्वनिवेशे स्वस्मिन् स्वप्रति
योगिकसंयोगानुयोगिताविरहेण तद्दोषानवकाशेपि समवायेकामते समवायेन साध्यतायां सर्वत्र साधनाधिकरणे सर्वत्र समवेनमात्रस्यैव समवाय
त्वादवच्छेदकाप्रसिद्ध्या व्याप्तिविरहाच्च संबंधानुयोगितायाः एव संबंधित्वरूपलाघवहमविच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टसाध्यतावच्छेदकसंबंधानुयो
गितायाः लत्र न अधिकरणमात्रवृत्तित्वमित्युपर्यवसानेन सर्वसामंजस्यात् स्वप्रतियोगिकसंयोगस्य स्वस्मिन् सत्वेपि तदनुयोगितायाः असंभवात् स्वप्र
यासंयोगेन स्वस्मिन् त्वविशिष्टवृत्तेः प्रमात्वापत्तेः एवं समवायेकामते समवायानुयोगिताभेदस्यानिप्रसंगभंगायावच्छेदकतयाऽननुपपत्तेर्नवकाशात् अ
थेवमपि महाकालोघटवान् कालपरिमाणादित्यादौ साधनसमानाधिकरणमहाकालवृत्तिधर्मवैयधिकरण्यावच्छेदकाप्रसिद्ध्याऽव्याप्तिः अवृत्ति

यत्तु न तु तदनाधिकरणमात्र [redacted] वृत्तित्वावच्छिन्नाधिकरणता केत्भिन्नस्य स्वविशिष्ट आ व्यापक तदनधिकरणताक त्वं भवार्थोविवक्षणीय: एवं वसत्ताज्ञातेरित्यादौ मनात्वाव

च्छिन्नानिरूपितविशिष्टाधिकरणताविशेषाभाव समानाधिकरणाधिकरणत्वविशिष्टमोनधिकर णमात्रनिष्ठतया आदि वयाधिकरणतापदस्यन तु माना परस्तया आर श्रानम

संदंधत्वबंधप्रतियोगिक संयोगस्य स्वस्मिन् सत्वेपि दंडवान् दंडसमवेतं इत्यादौ प्रभेदं दंडलाघवनाधिकरणताया: क्व्यादन संयोगसंबंधेन दंडत्वादि विशिष्ट

संपाणा

गनत्वाद्यवच्छिन्नस्य कालिकसंबंधेन संबंधित्वाप्रसिद्ध्या गगनादेः कालवृत्तितामते महाकालेपि तादृशसंबंधित्वात् गगनत्वादेरपि तथात्वायोगात्
साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधिकरणतासामान्यस्य हि विशिष्टप्रतियोगिकत्वे तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वाभावो अप्यभावत्वेन तदित्युक्तेर्गगनादेः काला
वृत्तितामतेगगनत्वादेरन्यस्थले वच्छेदकत्वोपन्नावपि विषयि [redacted] तादिसंबंधेन घटादिसाध्यकनित्यज्ञानत्वादिहेतुकेनष्टप्रसिद्धिर्वौदेव स्वमात्र
स्यैव नित्यज्ञानवृत्तिविषयिताप्रतियोगित्वात् विषयितासामान्ये उभयाभावस्य दुर्घटत्वात् नच घघ धर्मावच्छिन्ननिरूपितं घत्संबंधावच्छिन्नाधिकरण
तासाधनसमानाधिकरणायत्तिं किंचिद्धर्मानधिकरणमात्रवृत्तित्व तद्धर्मावच्छिन्नत्वसंबंधावच्छिन्नाधिकरणताभिन्नत्वंसाध्यसामानाधिकरण्यहत्तसाध्य
तावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितसाध्यतावच्छेदकसंधावच्छिन्नाधिकरणतायां निवेशनं तु साध्यतावच्छेदकेः नवच्छेदकत्वं उक्तस्थले वसमवायादिसंबंधाव
च्छिन्नघटत्वावच्छिन्नाधिकरणतानां नेयाविधानां भेदस्य कालिकविषयितासंबंधावच्छिन्नाधिकरणतायां सत्वात्तस्य अयासमन्वय इतिवाच्यं साध्यता
वच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणतात्वस्यापि अभिव्यनिरूपकाधिकरणवृत्तित्वानवच्छेदकतयानदवच्छि [redacted] तादृशाधिकरणतात्वेचतदूदसामानाधि
करण्यविरहेणातिव्याप्त्यन वकाशादिति कृतं विस्तरेण पूर्वकल्पस्योपगोवीजमाह तेनेति तदनधिकरणमात्रवृत्तिताया अन्यधर्मापर्याप्तत्वनिवेशस्ता
द्रव्यत्वोभयत्वादेरत्यादिधसत्तामात्रपर्याप्तत्वविरहेण वच्छेदकत्वमुपपद्यत इत्याशयेन विशिष्टसाध्यानुसरणस्य त्रापागुणत्वाभाववन्मात्रवृत्तित्वविरहेणा
ग्नेनेतद्वृत्तितयाउभयत्वादेः पर्वकल्पेऽवच्छेदकत्वासंभवः अविनः महानसादिवित्यादि मत्वे साधनाधिकरणे वह्नि तद्दृष्टत्वं तभावान्योन्याभाव [redacted]
[redacted]
[redacted] प्रदर्शीके निंदग्रुहावलोकेन्यायेनैव पूर्वलक्षणादूषण वृण्यायते पात्सद्राण्यकाभावकृते स्वर्णते तामसामर्थ्यस्यचुनायप्रकृत लक्षणदूष
णपरतयातत्त्वे गमयित्वनेनेदं काकामुत्थापयितुं प्रमेयत्वादि हेतुकमुद्धापनिवति तिव्यतिरेकित्वेन साध्यतावच्छेदकसंबंधेन किंचिद्विर्दधि

ननुतथा महानसीयवह्नि त्वविशिष्टसत्ताद्य धवच्छिन्नाधिकरणताया: अधवाहित्वसत्ताद्यवच्छिन्नाधिकरणताया अन्यतिरिक्तत्वात् इत्यावधि न साध्यके अव्याप्ति: सेवं साधन

वृत्तितया सर्वानुपपत्तिपरिहारेऽसंभवात् प्रभवादित्वाद्यवच्छिन्नाधिकरणताव त्वे के भ प्रा सर्वसमानाधिकरणस्य निवेशशाभिप्रायात् सर्वत्र तदमत्वाद वैशिष्ट्य वह्नि त्वाद्यवच्छिन्नरूपिताध

शि॰टी॰ कारणे वर्त्तमानो योऽतिरेकस्तस्य नियोगित्वेन तेन समवायेन साध्यतायाँ साधनसमानाधिकरणस्य ज्ञातत्वादिनिष्ठव्यति[redacted]रेकप्रतियोगिनः सत्वादेरनधिकरणमात्रे साध्यतावच्छेदकसंबंधेनाधिकरणत्वाप्रसिद्धावयिनाव्याप्तिः एतेना काशादिरूपव्यतिरेकप्रतियोग्याकाशाभावाद्यनधिकरणाप्रसिद्धिभयेनान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकपरतया केचिद्व्यतिरेकिपदव्याख्यानमप्यपास्तं यद्यपि प्रमेयत्वादेरपि किंचित्संबंधावच्छिन्नव्यतिरेकप्रतियोगित्वमक्षतमेव तथापि येन येन संबंधेन यद्यत्साधनसमानाधिकरणं तेन तेन संबंधेन तदनधिकरणमात्रवृत्तितानवच्छेदकत्वे विवक्षणीये स्वनिष्ठव्यतिरेकप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य येन संबंधेन तत्र संबंधविशेषणत्वोपगमात्तन दोषः अत्र चरमनिरुक्तस्यावच्छेदकत्वस्य स्वत्वगर्भतया तत्र व्यक्तिविश्रामात्तत्तद्धर्मवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वेन तत्तद्धर्मवैयधिकरण्यावच्छेदकानामेकैकमेदनिवेशाहमचरितयार्वंतोवैयधिकरण्यावच्छेदकधर्माः प्रातिस्विकरूपेण तावद्भेदकूटवत्त्वनिवेशनस्यावश्यकत्वे साधनसमानाधिकरणधर्मपाचत्वविशेषणमनर्थकं व्यभिचारिणि एकधर्मवैयधिकरण्यानवच्छेदकस्यापि साध्यतावच्छेदकस्य धर्मान्तरवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वेन वैयधिकरण्यावच्छेदकयावद्धर्मान्तर्गततयानद्भेदस्य च तत्रासत्वेनातिप्रसंगविरहादित्यतिरेकित्वस्य धर्मविशेषणत्वमंतरेणैव संमेतं स्यात्प्रमेयत्वादेर्वैयधिकरण्यप्रतियोग्यवच्छेदकवैयधिकरण्यप्रसिद्धं तदवच्छेदकभेदकूटमादाय सद्धेतौ तद्देशगमनसंभवादित्याशयेन धर्मपर्यवसानेन यावत्स्वच्छेदक भेदलाभार्थं तथाप्याचक्षते वस्तुतस्त्विति तादृशस्य साधनसमानाधिकरणस्य कस्यापि न वैयधिकरण्यावच्छेदकं धर्मभेद व
स्य प्रकृतवह्नित्वादेः सत्वाद्व्याप्तिरतोऽवच्छेदकानां तत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नभेदकूटनिवेशनपक्षं परित्यज्यावच्छेदकताव्यक्तीनां तत्तद्व्यक्तित्वेनाप्यभावचकू रम॰
टनिवेशयतिया वत्तादृशावच्छेदकत्वमन्यनिरूपिता तादृशावच्छेदकत्वं पर्यवसन्नं स्वार्थकं विशेषणविशेष्यभावे वह्नित्वादौ पर्यवसन्नं दवच्छेदकत्वे तदभावः केवलविशेष्यकृते एवेति भावः अन्यपदमवच्छिन्नाधिकरणतानातादृशधर्मानधिकरणमात्रवृत्तिसत्वरूपमवच्छेदकत्वंविशिष्टवह्नित्वादौ
साध्यतावच्छेदकभिन्नेऽशेषेऽर एतादृशतावतालक्षणं कदाचित्साकाङ्क्षायामाह तथा चेति साधनसमानाधिकरणेति नास्त्यकिंचिदेकधर्मवैयधिकरण्यावच्छेदकपदादित्यर्थः तेन साधनसमानाधिकरणधर्मत्वावच्छिन्नानधिकरणप्रसिद्धावपि न क्षतिः विशिष्टवह्नित्वादिरूपवैयधिकरण्यावच्छेदकं ४

[illegible]

[redacted]विशिष्टवह्नित्वादिरूपमेव पर्यवसन्नं तदेन नहि यावच्छिन्नत्वे वोपादानानर्थक्यमाशङ्क्य अत्र इति वेति कथं तदभावः शुद्धवह्नित्वादावितिवाच्यं
यादृशधर्मावच्छिन्नपर्याप्तावच्छेदकतानिरूपकाधिकरणतासामान्ये तादृशानधिकरणमात्रवृत्तितादृशधर्मत्वरूपवैयधिकरण्यावच्छेदक[redacted] न तामं गापतत्वहेयिरूपणं तरमाह एतेनेति संबंधभेदेन वह्न्यादिवैयधिकरण्यस्य वह्नौ सत्वेनैत्यपः नदेवस्कुटीकरोति
समवायितयेत्यत्र च त्रिविशेषणं तादृशोऽतिप्रसक्तिं चित्संबंधावच्छिन्नवह्न्यधिकरणं प्रति व्याप्तावरूपेयत्यः तादृशधर्मवत्तसंबन्धत्वसामान्याभाव
निवेशे चकिंचिद्व्यभिचारित्वमित्याशयेन वच्छेदकाप्रसिद्ध्या किंचित्संबंधेनावृत्तासिद्धत्वासंबंधविशेषेणाति साधनवतिपेन पन संबंधेन दत्तेन[redacted]ते
न[redacted]ः सर्वेन तदधिकरणं स्य उभयत्र विशेषणानाविशेषणा स्पीविवक्षायामित्यर्थः नो केदोषः केचित्तु उक्ते तिविशेषणद्वयमहाकालोघटवान्
कालपरिमाणादित्याद्यवच्छेदकाप्रसिद्धिरूपदोषोद्धारायैवेति सचितमित्याहुः तत्र तादृशदोषस्यापि पूर्वमुक्तत्वात् आत्माश्रयेति साध्यसमव्याप्त
त्वघटकसाध्यनिरूपितोपाधिनिष्ठव्याप्त्येऽनौपाधिकत्वरूपतया अनौपाधिकत्वशरीरे अनौपाधिकत्वनिवेशादिति भावः पघ्यनौपाधिकत्वरूप
व्याप्तेः प्रकृतसाधननच घटितत्तपासाधनभेदेन भेदव्याप्यकः तथा च साध्यसमव्याप्योपाधिनिष्ठव्याप्तेः प्रकृतसाधननिष्ठव्याप्तिभिन्नत्वान्नात्माश्रयप्र
वकाशः तथापि सिद्धासिद्धव्याप्तिपरिहाराय साध्यसमव्याप्यस्य व्यभिचारित्वसंबंधावच्छिन्नाभावोविवक्षणीयः तत्र च प्रकृतसाधनाप्रवेशात्तत्साधनभेदे
ननव्याप्तिभेदः स्यभिप्रायेणोदं आत्माश्रयापादकमिति यावत्तद्व्याप्यकव्यापककत्वेरू[redacted]पानौपाधिकत्वे पाव साध्यव्यापकत्वं तन्नंमा मपोनिव्याप्ति
निरूपकत्वं परिव्यापकत्वं न दास्वनिष्ठव्याप्तिनिरूपकप्रकृतसाध्यकप्रघटितत्वादृशानौपाधिकत्वे प्रकृतव्याप्तिघटितमित्यात्माश्रयः परिपाव त्साधना
नाभिवेशानाह नन्योपपतिस्तापुरधिन्याधिकरणनावच्छेदकत्वस्य महानसीयत्वादि समुदायवृत्तत्याप्तव्य सायघटदकधर्मस्यापि न शाल्पेनानुपपत्त्यभावात् ध
दकत्वावच्छिन्नेमेदस्य [illegible] नवेशाधिक्यन्यूनत्वपालेन नियंशाः नवीविशिष्टस्यावच्छेदकत्वेघुधस्यानवच्छेदकत्वाद्युपपादितं पनव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नाभावस्येव
करणस्यवह्निवन्तादृशाभिपविधानदनधिकरणत्वेघटितवप्यधिकरणस्यावच्छेदकत्वावच्छिन्नेसत्वादिविशेषादः नेयं वस्तुवस्यानायवृत्तिनधिकरणतया प्रत्यपदव्यापकविषया

व्यापकत्वपक्षे देशभिन्नतया समवायेन च संसर्गेण तद्धर्मावच्छिन्नसाध्यव्यापकत्वमावश्यकमिति ध्येयम्

शि.दी. व्यापकाव्यापकैकसाध्यसामानाधिकरण्यमनौपाधिकत्वं न त्वाप्रकृतसाध्यातिरिक्तसाधनव्यापकतावच्छेदकघटादौ तद्व्यापकत्वसंभवेन प्र
कृतसाधननिष्ठप्रकृतसाध्यव्याप्तिग्रहस्यानौपाधिकत्वग्रहेणापत्तेः तेनाव्याप्यपोऽस्य पिल्लेन वस्यैव सभिप्रायेणादिपदेन तु साध्यवद्विशिष्टाभावप्रतियो
गित्वघटितोपाधिलक्षणस्य नत्रूपत्वान्सत्वादिसाधारण्यलोपेन तत्संयोगाद्युपाधौ व्याप्तिः तेषामव्याप्यवृत्तितया साध्यवति तदभावसत्वात् एवं नाना
व्यक्तिकार्द्रेन्धनाद्युपाधावपि नन्तव्यक्तित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगित्वमादाय व्याप्तिरित्याशंका व्याप्तिलक्षणे घटकनिरुक्तोपाधित्वस्य सकलोपा
धिसाधारण्यविरहेऽपि सर्वत्र व्यभिचारित्वं किंचिदुपाधिसाधारण्येनैव व्याप्तिलक्षणे निवेशसंगतिरित्याशयेन दोषापत्तिपरिहारानि [redacted] पत्तोपाधिरिति तद्वृत्तेरिति व्याप्यवृत्तिनानाव्यक्तिकतत्तदुपाधिमद्वृत्तेरर्थः
तद्वत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वं केवलान्वयीनि तदभावाप्रसिद्धिरितलत्त्वं तेनाभावमुपेस्यतद्वृत्तेरान्तरसरणं तद्वृत्ताभावस्यप्रतियोगितावच्छेदकतयाम
कतयाप्येवदोषद्वृ निपमाविषयतानुधावनं साध्यवत्वापि तद्वृत्तेरध्यमविषयता संभवात् ज्ञानमात्रासामान्यपे ज्ञानमानुधावने। [redacted] । व्यादिप
दाद्व्यभिचारनिरूपकाधिकरणाभेदादिपरिग्रहः स्वातिनिरुक्तोपाधित्वाश्रयनिवेशः तथाच [redacted] तावतेवतत्रनानौपाधिकत्वमिति भावः। ननु ताद
प्याद्युपाधेरपितद्देशकालवृत्तित्वविशिष्टस्याद्वित्वावच्छिन्नस्याभावः साध्यवति वर्त्तते इति तस्याप्युपाधित्वेन घटितेयद्वाप्रतियोगिपदं प्रतियोगि
तानवच्छेदकावच्छिन्नपरतया तद्वृत्तो साधनाव्यापकस्य घटादेरुमलमेपत्वादिना साध्यव्यापकतामादाय नौपाधिकत्वव्याघातः स्यात् अत आह यदि चे
ति केचित्तु विशिष्टाभावस्य विशेष्यविशेषणसंबंधप्रतियोगिकत्वमेव स्वीकुर्वन्ति द्वित्वावच्छिन्नाभावं च नांगीकुर्वन्ति अतएवमणिकारेणापि एम.

६

BHAU DAJI MEMORIAL

तादृशाभावानभ्युपगमादिति सिद्धांतग्रंथेवक्ष्यते इत्यतो पदिसंभवः स्यादुक्तं तत्त्वादिसाधनादिति व्याप्यत्वेनोक्तमुपाध्यादितितथाचसद्धेतौ घटत्वादिनासाधनाव्यापकस्य घटादे
प्रमेयत्वादिनासोऽव्यापकत्वेपि साध्यव्यापकतावच्छेदकस्य साधनाव्यापकतावच्छेदकत्वासंभवात्तन्निरुक्तधर्मवत्वमितिन सोपाधितापत्तिरिति भावः
श्रत्रसंबंधादिविवक्षास्वपमस्यास हानवस्थाननियमरूपमलूपविरोधितापा प्रतियोगित्व स्वरूपत्वरवंडनस्य प्रकृतानुपयुक्तत्वंश काकुत्रसापनत्व
धिकत्वोनास्यनिवेशेनघटकप्रतियोगित्वं तेरेवानौपाधिकत्वं न स्यात् एवं केमेलाव्याप्तिस्तानविषया नवस्थामित्यर्थः यद्यपि सहानवस्थाननियप
मस्त्वदधिकरणसामान्यावृत्तित्वं तत्रतदधिकरणवृत्तित्वावच्छिन्नाभावरूपं नव्याप्तिघटितमिति नानवस्था तथापि सहानवस्थाननिय ते
सहानवस्थाननियमपदार्थाप्रविष्टापेक्षणनवस्थावदर्शनमितिवाच्यं एवं सत्यत्रेसत्त्वाभाववत्त्वमवेनाप्रसिद्धासमवायेनसत्ताभावप्रतियो
गितापामव्याप्तिप्रदर्शनस्यासं स्यापत्तेः तु पापितदधिकरणात्वेति लंपष्याश्रतंपदिसहानवस्थाननियमपदार्थस्तदाविशिष्टसत्ताघभा नर
वप्रतियोगित्वासंग्रहः विशिष्टस्यानतिरेकात्तेन्नविशिष्टाभावाधिकरणवृत्तित्वस्य दुर्लभत्वादित्यभावविशेषाधिकरणतासामान्येपर्मावच्छिन्नि
रूपितत्वाभावसत्वमेवविवक्षणीयं घटाभावादिमन्निष्ठान्यतरोपाधिकरणतापटादिनिरूपितत्व [redacted] स्याभावसत्वादतिप्रसंगस्य वारणायसामान्यपदोपादानेतदर्थश्चव्याप्तिरित्यनिष्टापेणोदृता
दृशाधिकरणतायां प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशस्यावश्यकतयाऽश्रेप्रसिद्धिप्रदर्शनसंगतिः कपिसंयोगादेस्तदभावाधिकरणोभिन्न
दृशावच्छेदेन घटादेः स्वधुसमाग भावाधिकरणे भिन्नकालावच्छेदेन वृत्त्याऽव्याप्तिमाशंक्यपूरयति एकेतितथाचएकदेशावच्छिन्नसंसर्गकाधिक
रणावस्थानंतदभावइत्यर्थः देशकालावच्छेदत्वयोरनुगतैकरूपेणानिवेशात्तु न पुनः कपिसंयोगादितदत्यन्ताभावयोरेककालावच्छेदेनस

शि.टी.

योगतत्संयोगाभावयोरव्याप्यवृत्तित्वं देशावच्छेदेनैकाधिकरणवृत्तित्वं तदोषताद्वस्थ्यात्तत्प्रघट्टकदेशकालावच्छिन्नमित्यादेर्भावावच्छेदकदेशावच्छि-
न्नतदवच्छेदककालावच्छिन्नप्रतियोग्यधिकरणनिष्ठाधिकरणत्वतन्निरूपकत्वतत्सामान्यप्रविनिरूपितत्वाभावत्वं वा यो न संभवति हन्त निरुक्त-
विशेषणानवच्छेदकशरीरापन्नप्रतियोग्यपि तादृशसंयोगानुत्पादेऽपि स्थायितत्र तदभावत्वात्तदवच्छेदकत्वात्तादृशसंयोगावच्छेदककालस्यापि प्रसक्तावच्छे-
देनततदभावत्तात्तथात्वात्तद्व्याप्तिर्दुर्वारत्वात्त [redacted] तथापि
शाखावच्छेदेनकपिसंयोगदशायामपि तन्मूलावच्छेदेन कपिसंयोगिति प्रतीत्यापत्तिवारणाय तादृशप्रतीत्याकालविशेषावच्छिन्नदेशस्यावच्छे-
दकत्वमवगाह्यत इति स्वीकरणीयं तादृशदेशकालयोर्हेतुत्वभावत्तेः प्रत्यवच्छेदकत्वसंभवेऽपि तत्कालावच्छिन्नतद्देशस्यानवच्छेदकत्वान्नाति-
प्रसङ्गः तथा च यत्कालावच्छिन्नयद्देशस्याभाववृत्तित्वावच्छेदकत्वं तत्कालावच्छिन्नतद्देशावच्छिन्नत्वमेकदेशकालावच्छेदेनेत्यस्यार्थ इति न दोषः कालप-
दं क्षणपरं तेन दिवसात्मकस्थूलकालावच्छिन्नशाखादेः संयोगतदभावावच्छेदकत्वेऽपि न क्षतिः देशपदमवच्छेदेशांशाविनरविच्छिन्नदेशपरमतेन विभि- न
न्नभागावच्छिन्नस्थूलावयवस्यप्रतियोगितदभावोभयावच्छेदकत्वसंभवेऽपि न क्षतिः अथैवमपि व्याप्यवृत्तेरवच्छेदकानभ्युपगमात् घटत्वाद्यभावप्रतियो-
गित्वासंग्रहः तदवच्छेदकसैवाप्रसिद्धेः नैवं कदेशकालावच्छेदेनेत्यस्यानवच्छिन्नविशेषणतापर्यान्तरेष्वरिवाचसंयोगाद्यभावस्यानवच्छिन्ना-
धिकरणतावृत्तिगुणत्वे संयोगादेरवृत्त्या संयोगाद्यभावस्यप्रतियोगितासंग्रहेऽपि संयोगादेरनवच्छिन्नाधिकरणत्वाप्रसिद्ध्या तत्प्रतियोगित्वासंग्रह-
तत्र चाभावाधिकरणतायां नन्तद्विशेषणं अपि तु तद्भिन्नष्ठाधिकरणतामात्र एव निवेशनीयं दोषः इति वाच्यं एवमपि कपिसंयोगादेः स्वसमानाकरणगगना-
द्यभावप्रतियोगितायस्तेर्दुर्वारत्वात् यत्तु व्याप्यवृत्तेरवच्छेदकानभ्युपगमे स्वभावाधिकरणतायां यत् क्षणावच्छिन्नयद्देशानवच्छेदकत्वं तत् क्षण- क्षण०
वच्छिन्नतद्देशानवच्छिन्नतदधिकरणनिष्ठाधिकरणत्वानिरूपकत्वे सतिस्वाधिकरणतायां यत् क्षणावच्छिन्न[redacted]क्षणावच्छिन्नतदधिकरणनिष्ठा-
२ २ यद्देशानवच्छिन्नत्वं तत्क्षणावच्छिन्नतद्देशानवच्छिन्न

त्य

धिकरणत्वानिरूपकतदभावकत्वस्य विवक्षणीयत्वात् व्याप्यवृत्त्यभावप्रतियोगिन्यपि तस्याक्षतत्वात् तथाहि घटत्वादेः पटादौ घटत्वाभावाधिक-
रणतायां देशकालानवच्छिन्नात्तदनवच्छिन्नो व्याप्यवृत्तिपटत्वाद्यधिकरणताप्रसिद्धा तन्निरूपकत्वात् अनवच्छिन्नत्वाधिकरणतावद्घटादिनिष्ठ-
तादृशपटत्वाभावाधिकरणत्वानिरूपकघटत्वाद्य[redacted]भावकत्वात् अस्त्वाभावप्रतियोगित्वनिर्वाहः घटत्वादेर्व्याप्यवृत्तित्वसमानाधिकरणसं- व्याप्यवृत्ति
योगादिप्रतियोगितावारणाय सप्तम्यन्तं संयोगादेर्गगनाद्यभावप्रतियोगितायाः स्वरूपविशेषं भित्त्वक्षणावच्छिन्नस्य संयोगविशेषावच्छेदकस्तत्ता-
देस्तदभावावच्छेदकत्वात्तत्वस्यादिनिष्ठतदभावाधिकरणतायां [redacted]नावच्छेदकत्वं किं तु प्रतियोग्यन्याधिकरण[redacted]टावृत्त्यवच्छेदकत्वमेव न तद-
नवच्छिन्नाचरकादिनिष्ठसंयोगाधिकरणतापीति तत्राव्याप्तिरतः क्षणनिवेशः तन्निवेशे च यत्क्षणावच्छिन्नसमूलादेः प्रतियोग्यवच्छेदकत्वं
तत्क्षणावच्छिन्नतदनवच्छेदकत्वमभावाधिकरणतायां मूलादेः शाखानवच्छेदकत्वमभावाधिकरणतायां मूलादेनवच्छेदकत्वं च न प्रतियोग्यधिकरणताया-
मिति तथाविधाधिकरणत्वानिरूपकत्वं प्रतियोगिन्यक्षतमेवेति नाव्याप्तिरिति व्रम त्वाग्राह्यरूपविनिगमनाविरहेन मध्यमागरूपैकावच्छे-
दे नवह्न्यादौ वर्तमानयोः संयोगयोरेकस्यापराभावप्रतियोगित्वापत्तेः एकसंयोगाभावाधिकरणतायास्तादृशमध्यभागावच्छिन्नत्वात् अपरसं-
योगाधिकरणतायास्तदवच्छिन्नत्वेनापरसंयोगस्य तदनवच्छिन्नाधिकरणतानिरूपकत्वेन प्रतियोगित्वात् एवमेव पादशावच्छेदकानवच्छिन्नत्वावच्छिन्नत्वो भया-
भाववद्वृत्ति घटाभावाधिकरणत्वं न निरूपकत्वात् दृश्यावच्छेदकानवच्छिन्नत्वावच्छिन्नत्वोभयाभाववदधिकरणत्वं तदनिरूपकत्वविवेकयासाम-
तस्मात् गगनादेस्त्वाभावाभावत्वं नोपपत्तेः इति स्वाभावनिष्ठप्रतियोगित्वासंग्रहेण दोषाय अन्योन्याभावप्रतियोगिनि मूलोपदर्शिताव्याप्तिमुद्-
रति यत्रेति वह्न्यादेर्हेतोरिति संबन्धविशेषणं तथा च अभावाधिकरणवृत्तित्वसामान्याभावनिवेशे व्याप्तिः अपि तु येन संबन्धेनाभावः इति यः संबं-
धो यदभावप्रतियोगितावच्छेदकतयाऽभिमतः इत्यर्थः एवमप्यन्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकतादात्म्यसंबन्धेन हेतुप्रसिद्ध्याऽत्र तेन संबन्धेन
विभि

शि० २०

[redacted]

शि०टी तदधिकरणवृत्तित्वं दुर्घटमतः [redacted] तेन संबंधेनासंबद्धत्वोक्ताविति स्वपदं दूषणं तस्मात् स्वपरं स्वितितद्वृत्तिसामान्यादाविति विशेषः समवायेन वृत्तेः प्रतियो
गितावच्छेदकीभूतसमवायेन संबद्धत्वस्य तादृशे न तादृश प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन स्वसंबद्धपदे ऽधिकरणं तद्वृत्तित्वदभावकत्वाभिधाने चेत्यर्थः
तथा सति सत्तासमवायवृत्तित्वस्य तदभावे सत्त्वेनोक्तोभयाप्रसिद्ध्या संभवादिति भावः । अधिकरणेत्यधिकरणसंबंधेन संयोगादिना गुणाद्यभाव
प्रतियोगितायां तेन संबंधेन गुणादिसंबद्धाधिकरणाप्रसिद्ध्या ऽव्याप्तिरित्यर्थः । इदमुपलक्षणं प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिमत्त्व विकालि
कादिसंबंधेनाभाववृत्त्या अनुयोगिताविशेषरूपाभावत्वावच्छेदकसंबंधेन वृत्तेरवश्यं वाच्यतया च स्वरूपविशेषसंबंधेन सत्ताद्यभावस्य यः सत्तादि
रूपोऽभावस्तत्प्रतियोगिताऽसंग्रहोऽपि द्रष्टव्यः सत्ताद्यभावसंबंधाधिकरणे सामान्यादौ समवायादिरूपतादृशसंबंधेन वृत्तेरप्रसिद्धेः वस्तुगत्या रीत्येतिपा
दृशसंबंधसामान्ये एकदेशकालावच्छिन्नघटाभावाधिकरणानुयोगिकत्वस्य परूपविशिष्टप्रतियोगिकत्वस्य च द्वयोर्व्यतिरेकत्वरूपत्वं तादृशसंबंधेन त
दभावप्रतियोगित्वमिति रीत्येत्यर्थः न चैवमपि समवायेन नये समवायेन द्रव्यत्वाभावप्रतियोगिताऽसंग्रहः प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधिकर
णताधर्मिकोभयाभावविवक्षया त्वधिकरणभेदेनाधिकरणताभेदं संवस्थाप्य तत्संग्रहे च अन्योन्याभावप्रतियोगितामिः तादात्म्यसंबंधेनाधिकरण
[redacted] तापास्य प्रसिद्धेः संबंधिनावसंबंध एवेति तद्धर्मिकोभयाभाव
विवक्षणे पूर्वोक्त एव दोषः इति वाच्यं प्रतियोगितावच्छेदकं संबंधनिरूपितानुयोगिताधर्मिकस्य प्रतियोगिकत्वविशिष्टसंबंधप्रतियोगिकत्वानिरू
त्कपदाभावाधिकरणवृत्तित्वोभयाभावस्य विवक्षणा समवायैकमते अतिप्रसंगवारणाय द्रव्यादिनिष्ठद्रव्यत्वादिप्रतियोगिकत्वविशिष्टसमवायप्रति
योगिकं विलक्षणानुयोगितानां गुणादिनिष्ठतदनुयोगिताभेदस्याभ्युपेयत्वेन प्रतीकारासंभवात् अधिकमग्रे वक्ष्यामः अवृत्तिगगनादेस्तदभावानिष्ठ
प्रतियोगित्वेनोपपत्त एवृत्तत्वाकारेत्वपस्यपेन संबंधेनाधिकरणोपस्यपेन संबंधे नानवच्छिन्ना एकावच्छेदकावच्छिन्नावाद्वृत्तित्वतदुभयावृत्तेः स्ववृत्तेर्ब्रै
नव्याप्यवृत्तेरपि एकानुपपत्तिदेशकालावच्छिन्ना भावाधिकरणताप्रसिद्ध्यानत्वघटितोभयाभावस्य [illegible] एकदेशकालावच्छिन्नपदस्वाधिकरणानुयोगिकत्व [illegible]
[illegible] नावच्छिन्नत्वोभयाभाव नदेशकालानवच्छिन्नतावच्छिन्नत्वोभयाभावात् तदधिकरणानुयोगि [illegible] तदपि निवेश्य [illegible] कत्व एतन्निष्ठावच्छिन्ना [illegible] भाव निवेशेन [illegible]

त्वं लेक्षणितिरहाद्घटत्वं द्रव्यत्वाभावप्रति [illegible] नियत [illegible] ४

धर्मः स्वभिन्नत्वे सति तद्भिन्नत्वमेव तत्संबंधावच्छिन्नस्वनिष्ठानुयोगितानिरूपकत्वं तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगित्वमिति विवक्षणीयं तादृशधर्मश्च घट
तदभावान्यतरत्वादिकमेव अवृत्तिद्वयस्य परस्परप्रतियोगित्ववारणाय वृत्तिमद्भिन्नत्वेन धर्मो विशेषणीयः । एवमपि गोत्वादेरश्वत्वादिप्रतियोगितापत्तिः
वद्घटत्वाद्यैक्यमत्वाद्यभावप्रतियोगिताप्रसंगतादवस्थ्यमेव त्वाभावविरोधित्वनिवेशो वक्ष्यमाणमतेऽवस्त्वाभावे त्वत्र स्वस्य प्रतियोगितानिवेशोना
ऽत्र यः न वद्व्यत्वाभावादेर्घटत्वादिप्रतियोगिकत्वमिष्यमेव द्रव्यत्वाद्यभाववति घटत्वं नास्तीत्यादिप्रतीत्यपत्यद्रव्यत्वाभावादिविषयकत्वाभावद्रव्य
समवेतत्वविशिष्टाभावादेरेकेनामभेदवादिनामिवान्यमतेऽपीष्टत्वं घटत्वत्वेन घटत्वे द्रव्यत्वाभावप्रतियोगीत्यादिव्यवहारोऽपि अधिकरणस्वरूपतावादि
नां प्राभाकराणामिवास्माकमपीष्ट एव । एवं गोत्वादेरश्वत्वप्रतियोगिकत्वोपगमेऽपि क्षतिविरहः अश्वादौ गोत्वादिकं नास्तीति प्रतीतेरश्वत्वादिवि
सा षयतापरिष्टत्वात् गोत्वमश्वत्वप्रतियोगीति व्यवहारो घटत्वे पट[redacted]प्रतियोगीत्यादिव्यवहारवदधिकरणस्वरूपाधारणधर्मस्वरूपाभाववादिभिरिष्ट
भं त एवेति कौ एवं सति सर्वत्र विरुद्धधर्मेणैवाभावप्रत्ययोपपत्त्या व्यतिरिक्ताभावासिद्धिप्रसंगात् एवं विरोधघटकोभयाभावादावपि प्रतियोगितारनिवे स्य
शावद्दवश्याचेति ध्येयं न त्वावच्छेदकेति प्रतियोगितावच्छेदकेत्यर्थः अत्र प्रसक्तानिप्रसक्तीति घटाद्यन्योन्याभावाद्यभावस्य तत्प्रतियोगितावच्छेदकघ
टत्वादिरूपत्वादिति भावः ननु नेदं प्रतियोगित्वपदमुख्यार्थमिति किंतु सामानिलक्षणप्रविष्टोपाधिघटकव्यापकतानिरूपितप्रतियोगिताख्यरूपमिति
भं पर्याप्तमेव तादृशप्रतियोगितापर्भेदप्रतियोगिसाधनत्वपर्विनेहपि न क्षतिस्तावता व्याप्तिलक्षणस्य निर्दोषत्वादित्यत आह प्रकृतोपयोगीति अत्र संत पृ
पदवैयर्थ्यमिति भ्रमवानवोद्धारिमादौ अयोमोलकान्यत्वादिरूपोपाधेः साध्यवद्भिन्नभेदप्रतियोगितया व्यापकत्वानुपपत्तिरिति तद्वारणाय वा संतप दे
दोपादानं पट्टिवाभावाभावत्वेऽन्यमन्योन्याभावप्रतियोगित्वादृतप्रतियोगित्वमुपाधिघटकव्यापकताशरीरनिवेश्यतेन तादृशसाध्यवन्निष्ठोपाधि
भेदमादाय दोषस्यानवकाशात्तद्वैयर्थ्यमिति भावः ननु साध्यवन्निष्ठध्वंसप्रागभावप्रतियोगिनं अप्रध्वंसानाधिरूपाधिनाति निवीहापास्तेन परे पादाने स्यापि

३१

शि॰ टी॰ तद्धं साधमाद्वरूपत्वादित्यत आह सर्वत्रेति व्यभिचारिणीति शेषः नित्यस्य मित्यादि निरूपकाधिकरणभेदादेः हित्वा घटवच्छिन्नाभावप्रतियोगितामादाय संभवस्य वारणाय प्रतियोगितानवच्छेदकेत्यादि घटवच्छिन्नत्वविवक्षायामावश्यकत्वेनाद्वैधनादेरपि ध्वंसादिप्रतियोगितानवच्छेदकाद्वैधनायोगोलकभेदान्यतरत्वादिनोपाधित्वसंभवः तथाविधनाद्व नित्यसाधारणेति नच ध्वंसप्रागभावादीनां साध्यधर्मीनप्रतियोगितावच्छेदकत्वसाध्यवत्त्रिशुध्वंसप्रागभावादिरूपाभावप्रतियोगितावच्छेदकं नाद्वैधनत्वमितित्यसाधारण्यं पक्षतानुधावनमफलमितिवाच्यं स्वसमानाधिकरणाद्वैधनध्वंससमानकालीनतत्प्रागभावानां तादृशतत्प्रागभावसमानकालीनतद्ध्वंसानामाद्वैधनत्वस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकत्वात् अन्यथा ध्वंसप्रागभावयोरत्यन्ताभावविरहत्वमते ध्वंसप्रागभावाधिकरणे अत्रैवानीमाद्वैधनेनास्तीत्यादिप्रत्ययानुपपत्तेः पक्षतावत्कालेऽप्युभावानव[redacted]रित्यादावेवतदाद्वैधनादिव्यक्तीनां नोपाधिता संभवति तत्त्वघटित्वादेः साध्यवन्निष्ठध्वंसादिप्रतियोगितावच्छेदकत्वादित्याशंकयानित्यसेत्यनेनन तद्व्यक्तीनां व्यापिलक्षणप्रवेशोऽपि न कृतिरित्युक्तानादृशोपाधीनामपि व्यापकत्वेनोपाधित्वं व्यापिलक्षणप्रवेशप्रवेतिनित्यसाधारणरूपावच्छिन्नस्य चेत्यनेनानिविष्टं नित्यसाधारणं चेत्तद्ध्वंसानिष्ठध्वंसाघप्रतियोगिसाधारणात्मकं तेनाद्वैधनादेरपि संग्रह इत्यनेनेति ध्येयं तत्पाधित्वसंभवादिति तथा चाद्वैधनत्वावच्छिन्नस्य प्रकृतोपाधित्वानुपपत्तावपि न व्यापिलक्षणातिप्रसङ्ग इति भावः इत्यस्याप्यभेदप्रतियोगितासाधारण्यसावच्छिन्नप्रतियोगितायालक्षणं घटकत्वे भेदप्रतियोगितेति[redacted] अयोगोलकभेदादिभेदप्रतियोगित्वसाध्यः अयथायोगोलकभेदादेः साध्यवन्निष्ठभेदप्रतियोगितयाऽनुपाधित्वेपि अयोगोलकभेदध्वंसवदन्यतरत्वावच्छिन्नस्योपाधितासंभवेऽपि वा व्याप्तिलक्षणानिवृत्तिः निरुद्धति अन्यथा तादृशान्यतरत्वावच्छिन्नस्य भवतित्वावच्छिन्नभेदो वर्त्तते येन भेदप्रतियोगितामादाय तद्वच्छिन्नस्योपाधित्वं तादृश्ये तच्चकं देऊ तत्पृथिवीत्वादित्यादौ परमाणुभेदादेरन्यनिमित्तप्रतियोगित्वेनसाध्याव्यापकतया तदन्यपरमाणुभेदान्यतरत्वावच्छिन्नस्य परमाणुसाधारणत्वेन साधनव्यापकतया उपाधित्वं न संभवतीति तत्रानौपाधिकत्ववारकतया अस्य तत्पदस्यार्थकमिति वा साधनाव्यापकतायाम तताभावत्वविवेचनम्

४ थं रामः

२

निष्ठयोऽनकतयातादृशान्यतरत्वावच्छिन्नस्य[redacted]परमाणुनिष्ठभेदप्रतियोगित्वेन साधनाव्यापकतयोपाधित्व[redacted]संभवात् यथा घटाभावमित्यं प्रमेयत्वादित्यादौ घटाभावमित्वलाघवच्छिन्नस्यापि साध्यवन्निष्ठघटाभावस्वरूपभेदप्रतियोगितया साध्याव्यापकत्वासंभवेनानौपाधिकत्वमात्रहारकतया अस्य तत्पदस्यार्थो कीर्त्तनं इदानेन घटाभावमि[redacted]त्यादेरत्यन्ताभावत्वनिरूपकप्रतियोगित्वघटितसाधनाव्यापकत्वविरहेणानुपाधित्वेपि घटाभावभेदादेरेवोपाधित्वसंभवादिति तच्च घटाभावभेदात्यन्ताभावस्यापि घटाभावमात्रत्वाभिन्नत्वेन तत्स्वरूपस्य घटाभावरूपतया अस्य तत्पदोपादानेपि तत्रोपाधेर्दौर्लभ्यात् न चात्यन्तपद[redacted]दानाद् अत्यन्ताभाव[redacted]त्वनिरूपकप्रतियोगित्वलाभात् तत्स्थले घटाभावमिच्छत्वघटाभावात्मकभेदत्वनिरूपकप्रतियोगित्वेपि अत्यन्ताभावत्वानिरूपकप्रतियोगित्वविरहादनुपाधित्वं संभवत्येवेति वाच्यं घटाभावमिचं पटत्वादित्यादावुक्तत्रभेदसाध्यव्यापकस्य घटाभावमित्वस्य साधनसमानाधिकरणघटाभावप्रतियोगितावच्छेदकपदत्वभेदप्रतियोगितया उपाधितापत्ते साधनाव्यापकत्वदशायामपि अत्यन्ताभावत्वनिरूपकप्रतियोगित्वनिवेशे [illegible]कत्वेनाऽतद्व्यत्वं प्रमेयत्वादित्यादौ साधनव्यापकतया तत्रोपाधित्वासंभवाविवक्षितत्वाद् घटाभावमेदस्योपाधित्वोपपादनेन घटाभावमित्वस्यापि तद्रूपपादनसंभवेनात्यन्तपदवैयर्थ्यस्यावरणकत्वादित्येवाच्य[illegible]नित्यायोगोलकभेदान्योपाधेः साध्यव[redacted]कत्वेति दूषितानत्यन्ताभावः विशिष्टाभावस्य विशेष्याविशेषणत्वेन प्रतियोगिकत्वमात्रत्वं वनादहीनेत्यादित्यादिप्रतीतेः अन्यथाऽऽत्वं धनेन हि लाघवभावबद्ध विधयः इति मतान्तरेण अव्यासज्यवृत्तिधर्मानवच्छिन्नत्वमपि प्रतियोगितायां विशेषणादेवं तथा च अप्रतियोगित्वगर्भमेव व्यापकत्वं वाच्यं न तु प्रतियोगितानवच्छेदकावच्छिन्नत्वसंयोगेनातापियदित्वेदत्यनेनानवच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशप्रागनिर्भरो दूषितः एवं चायोगोलकभेदसाध्यवदन्यतरत्वावच्छिन्नस्योपाधित्वं दूष्यमपादभेदप्रतियोगित्वादित्यत्वेतत्पदस्यार्थकात्वं नैवमपि नित्यसंसर्गाभावत्वरूपात्यन्ताभावत्वघटकं ध्वंसोदिवारकनि
अथ व साध्यसामानाधिकरणप्राधिष्ठेदकप्रकारतेन सत्ताभावत्वं न निरूपितप्रतियोगिता भिन्नाभ्यन्तमवतयं न चाच नादृशमेदात्वनाविष्ठत्वेन घटत्वताभाव[illegible] भेदस्वरूपसाध्यसामाना[illegible]
[illegible] प्रतियोगितानिरूपितानवच्छेदकाभिन्नाभ्यन्तमिति साधनाव्यापकत्वं साधनसामानाधिकरण्यावच्छेदकभेदत्वावच्छेदनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसत्ताभाववत्वान[illegible]
[illegible]दात्म्येन घटसत्ताभावभिन्नरूपघटभेदकतिभाविनाः सत्यनिराधाधिकनिस्तेनानिपमाणत्वे तत्पक्षे च अन्यतापाधिकस्याघटाभावादात्म्येन घटसत्तावच्छिन्नस्य सत्वेन ।

योऽप्यास्तिं परिहर्तुमाह अविरहपदस्येति [illegible]

शि॰टी॰ संबंधांशस्यानिवेशे प्रतियोगिजनकत्वमेवेत्याशंकायां निरुक्तसंबंधेन निवेश्यत्व एव केवलं संसर्गाभावत्वलाभायैवात्र तत्पदमिति दर्शयितुं संसर्गाभावेति तस्य
अत्यंतपदस्य दृष्टत्ववर्षे अभावविरहात्मत्वं तस्य अतएवोक्त [redacted] प्रतियोगितापरत्वेऽपि पूर्वोक्ताभिप्रायेण व्यापकतालक्षणेऽत्यंतपदोपादा
नस्य नातिरिक्तं अन्योन्याभावप्रतिबंधकज्ञानविषयाघटकत्वादित्यर्थः अभावान्यत्वपदस्योपलक्षणं ज्ञानप्रभृतीनामेव विरहपदार्थघटकत्वेनोक्तेन
नाभावपदवैयर्थ्यं एवं च तदभावग्रहप्रतिबंधकयद्विषयत्वमेव तदभावप्रतियोगित्वमिति फलितं एतच्चान्योन्याभावप्रतियोगिसाधारणमेवेत्या
ह प्रतिपक्षतीति प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगि [redacted] प्रकारकनिश्चयस्याभावधीप्रतिबंधकत्वादिति भावः प्रतिबंधकत्वं यदि
कारणीभूताभावप्रतियोगित्वं तदा प्रतियोगित्वान्तरप्रवेशादनवस्थेत्यत आह प्रतिबंधकत्वं चेति प्रतियोगित्वलक्षणे अभावप्रतियोगिमज्ज्ञानयो अत्र
रपि भिन्नकालावच्छेदेनैकत्रात्मनि एककालावच्छेदेन च द्विभिन्नात्मनिवर्तमानत्वादेककालावच्छेदेनैकत्रेति च कालपदं करणं तेन स्थूल १
कालावच्छेदेन तयोरेकाधिकरणवृत्तित्वेऽपि न क्षतिः अत्रैकत्रेत्यनेन निश्चयो जनकं अभावज्ञानाधिकरणकरणावच्छेदेन न च [redacted]
त्मनि प्रतियोगिज्ञानासंभवेऽपि तज्ज्ञानाधिकरणकरणवृत्तिपरं किंचित्प्रतियोगिज्ञानवृत्तिमानप्रयोजकत्वगमनसंभवात् न च ज्ञानमात्र
छता॰ वच्छिन्नमेवारोप्याभावज्ञानाधिकरणवृत्तित्वाऽभावज्ञानाधिकरणवृत्तिज्ञानाद्यक्षिद्धिरिति वाच्यं अभावज्ञानावच्छेदककरणावच्छिन्नैनया प्रति
योगिज्ञाने तादृशवृत्तित्वानियमात् घटाद्यभावज्ञानावच्छेदककरणानवच्छिन्नपटादिज्ञानस्यापि प्रतिबंधकत्वं एककरणावच्छेदेन घटाद्यभावज्ञाना
धिकरणवृत्तिपटादिज्ञानस्यापि सत्त्वेनातिप्रसंगात् तदभावपदस्य स्वाभावपरत्वे च वाणीयः न चैवं सति एककरणावच्छिन्नत्वपरित्यज्य एकाधिक
रणा [redacted] वृत्तित्वस्यैव निवेशेनापि निर्वाहसंभवः एककरणावच्छिन्नेऽपि घटाद्यभावज्ञानअधिकरणवृत्तिपटादिज्ञानमादाय घटत्वादौ तदभावप्रतियोगित्वो
पपत्तेरिति वाच्यं अभावस्य हि घटाद्यभावज्ञानत्वेनैव निवेशो न तु तत्र व्यक्तित्वादिनान्यथा च घटाभावज्ञानाधिकरणवृत्तिघटादिज्ञानमेव

वडा

वृत्तिकान्यत्वरूपस्य एककालावच्छेदेनाधतमात्रस्यानिवेशानेस्य [illegible]
पुरुषान्तरवृत्तित्व २

[illegible]

तुर्घटं सर्वेषामेवात्मनां कदाचिद्घटाभावज्ञानवत्त्वादित्येककरणावच्छिन्नत्वनिवेशस्यावश्यकत्वान्न च तदधिकरणवृत्तित्वशरीरे प्रतियोगितायां
तदधिकरणवृत्तित्वावच्छिन्नत्वनिवेशनमफलं तदधिकरणवृत्तित्वप्रतियोगिताकाभावनिवेशेनाप्युपपत्तेः घटाभावज्ञानवद्वृत्तिपटादिज्ञाने
तद्वद्वृत्तित्वप्रतियोगिकतद्विशेषाभावसत्त्वेऽपि तदभावस्यानिवेशनीयतया अतिप्रसंगानवकाशात्तथा च घटादिज्ञाने घटाभावज्ञानाधिकरणवृ
त्तित्वसत्त्वेऽपि तत्प्रतियोगिकाभावसत्त्वात् घटादेः स्वाभावप्रतियोगित्वमुपपद्यतएवेति वाच्यम् तदधिकरणवृत्तित्वनिष्ठप्रतियोगितायाः प्रका
रतया निवेशे प्रतियोगित्वज्ञाने प्रतियोगित्वान्तरज्ञानापेक्षया गुरुत्वेन लाघवात् भावे तादृशप्रतियोगितायाः संबंधतयैव निवेश्यतया प्रतियोगितायाः
प्रत्येकप्रतियोगितासमनियतया प्रवेशस्तत्र प्रतियोगिप्रकारी तद्धर्मावच्छिन्नत्वभानस्यावश्यकतया तदधिकरणवृत्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यैव प्रतिबंधकताद्
प्रतयोरेककरणावच्छिन्नत्वनिवेशोक्तानुपपत्तेरनुद्धारात् तस्य वर्षेयं अन्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदके निष्प्रतिके निराकर्तुमाह अभावपदस्येति स्वाभावपरत्वादि
तितथा च स्वीयो योऽभावः स्वनिष्ठतद्विरहत्वमेव तत्स्यतदभावप्रतियोगित्वं घटाघन्योन्याभावस्य घटत्वाभावत्वनिघटत्वादिनिष्ठतद्विरहत्वेन तत्प्रतियोगित्वमिति भा
वः। घटत्वतदभावप्रतियोगित्वादौ अभावपदं लक्षणया घटादिरूपसमभिव्याहृततत्पदार्थविशेषिताभावपरं प्रतियोगिपदं तान्प्रतिबंधकज्ञानविषयत्वावच्छिन्ना
र्थकं तदेकदेशज्ञानेनाभावविषयकत्वान्वयः इति स्वत्वाननुमेऽपि न प्रतियोगिपदस्थाने स्वप्रसंगेन वा अभावपदार्थीनत्वोपपत्तिरिति ध्येयं। संबंधविशेषावच्छिन्न
त्वस्य व्यापकताघटकप्रतियोगितायामवश्यनिवेशनीयतया भेदप्रतियोगितामादायाव्याप्तेर्वा असंभवेन संसर्गाभावत्वनिवेशवैयर्थ्यमित्यत्रत्यं तत्पदं संबंधविशेषावच्छि
न्नत्वलाभार्थकं तथैव व्याख्येयं तथा च प्रकृतोपयोगि प्रतियोगितामात्रस्य लक्षत्वेऽपि न क्षतिरित्याह वस्तुतस्त्विव्याहितादि एकसंबंधावच्छिन्नापरतितयाघसाध्यवच्छि
ज्ञाभावप्रतियोगितासामान्यावच्छेदकत्वनिवेशे प्रतियोगितावच्छेदकमात्रस्यैवसाध्यवत्त्विषाभावप्रतियोगितावच्छेदकाप्रसिद्धिः न चापि योगोलकभेदत्वादिकमे
वतथाधम [redacted] वतिसंयोगादिअधिकरणसंबंधावच्छिन्ना
स्वचित्किंचित्संबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकतयाताद्दशप्रतियोगितासामान्यानवच्छेदकसाधननि ॰

न

दि.टी. योगोलकभेदाभावस्यापि तत्प्रतियोगितायां तत्पर्वतीयवह्निभेदत्वादेरवच्छेदकत्वोपगमादिति वाच्यं विषयितासंबंधेन कालिकसंबंधेन वा अयोगोलकभेदाभावस्य प्र
तियोगितायामेवायोगोलकभेदत्वादेरवच्छेदकतया तस्य साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वासंभवात् अयोगोलकभेदविषयकभेदो तद्विषयज्ञाने विष ६.
यितासंबंधेन भेदत्वरूपसामान्यधर्मावच्छिन्नाभावासंभवेन तत्ताधारणतादृशसंबंधावच्छिन्नायोगोलकभेदाभावस्य भेदसामान्यानधिकरणे द्रव्यत्वमिथ्याकालेका ५
लिकसंबंधावच्छिन्नभेदत्वावच्छिन्नाभावासंभवेनायोगोलकावच्छेदेन कालवृत्तेः कालिकसंबंधेनायोगोलकभेदाभावस्य प्रतियोगितायां तद्वह्निभेदत्वादेरव
च्छेदकत्वायोगात् प्रतिबध्यलिंचित्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकत्वनिवेशे योगोलकभेदत्वादेस्तथात्वमुपपाद्यते तदा वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्न्यादिम
न्निष्ठसंयोगसमवायान्यतरविशेषणतासंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकवह्नित्वादेः धूमादिमन्निष्ठसमवायसंयोगकालिकसंबंधावच्छिन्नाभावप्रति
योगितावच्छेदकवह्नित्वद्रव्यत्वत्वद्वाराभेदत्वत्वावच्छिन्नत्वोपाधितापत्तेरिति भावः। पर्वतसंबंधावच्छिन्नाभावेतिनत्वाच्च संयोगादिसंबंधावच्छिन्नवह्न्यादिमन्निष्ठाभा
वप्रतियोगितानवच्छेदकवह्नित्वादेः साधनवन्निष्ठतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवात् धूमादिमन्निष्ठविशेषणताविशेषादिसंबंधावच्छिन्नाभा
वप्रतियोगितानवच्छेदकायोगोलकभेदत्वादेर्वह्न्यादिमन्निष्ठतादृशसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वान्न कश्चिद्दोषः इति भावः। संसर्गाभावत्वेन
पादेयमेवेति अयोगोलकभेदत्वादेर्धूमवन्निष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वेऽपि विशेषणताविशेषसंबंधादिघटितनिरुक्तोपाधितावच्छेदकत्वमत्रास्तत्वादिति २
भावः। स च साध्यसः अधिकरणसंबंधेनैतत्सा चेत तादृश अधिकरणसंबंधेन संयोगादिस्वरूपविशेषणादेः कश्चिदपि कस्यचिदभावान ज्ञातस्य तादृशसंबंधावच्छि ग
न्नप्रतियोगितानुपपत्तिः प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिमत्काकताल्लस्याभावधीविरोधित्वात्तादृशाभावधीप्रतिबंधकज्ञानस्यैवाप्रसिद्धेः पर्यवस
मानधर्मिकयोरेवाभावप्रतियोगिमत्ताज्ञानयोः प्रतिबंध्यप्रतिबंधकभावः इति समानाधिकरणसंबंधावच्छिन्नाभावस्थलेऽपि विरोधिनो रभावप्रतियोगिज्ञान
योर्नियमः इति यादृशाभावस्य तत्प्रतियोगिनोवाच्यमेनकदाचिदपि प्रसिद्धत्वदभावप्रतियोगित्वाभावेः संभवस्तथापि समानविशेष्यताप्रत्यासत्या एमo

फनरस्यपत्रमक

फ क्रांतदोन

पिप्रतिबंध्यप्रतिबंधकभावोपगमेऽपि व्यधिकरणज्ञानस्यापि प्रतिबंधकत्वं तादृशप्रमामात्रापलब्धसमन्वयः संभवतीति अधिकरणसंबंधावच्छिन्नाभावानु
धावनेननुप्रतिबंधकत्वेनकारणीभूताभावप्रतियोगित्वमपि त्रैकालावच्छेदेनैकमात्रवर्तमानत्वमिति प्राचीनोक्तं एवं च यादृश अधिकरणसंबंधेन यस्य
प्रतियोगितो अमो प्रसिद्धत्वात्तादृशसंबंधावच्छिन्नतदभावज्ञानासमानकालीननतत्प्रतियोगिविषयकसंबंधावगाहि प्रमामात्रापि बलं द्रव्यसंगतिः सं
भवतीत्यतो दूषणांतरमाह स्वाभावेति संबंधत्वमित्रिपम' रितितद्याभोगोत्पादाद्रस्वाभावज्ञाने विरहलयोः स्वस्वाभावज्ञानेप्रतिबंधकज्ञानविषयत्वात्पेद्रूपे
त्वादिसर्वत्र संभवित्वादिति सर्वत्र प्रतियोगितारूपत्वसंभवादित्यर्थः तदभावज्ञानविषयोदार्थ्यातिप्रसंगस्यस्वज्ञानिवेशमेवायोगादिति भावः। ननु तथ नी
पाक्षिकत्वात्स्वाद्स्वाभावेत्यत्रैति। स्वाभावेत्यादिविनिपतेपयाकृतविरहत्वनिवेशप्रयोजनाभाविरहत्वस्याद्रिनापि ग्रहः प्रयर्प्यप्रतियोगितापारति
स्वस्याभावः स्वाभावः इति व्युत्पत्त्या प्रतियोगित्वातिरिक्तानतिप्रसक्तसंबंधत्वमदुर्वचत्वादिति भावः। तत्र स्वरूपसंबंधस्यैवेति अन्यथा अव्याप्त्यादिति भा
वः। यद्यपि स्वाभावेत्यत्र प्रतियोगितायाः संबंधविधया निवेशे संबंधज्ञानस्याविशिष्ट्वात् तथापि स्वाभावेत्यत्र स्वाभावत्वेन प्रतियोगितानिवेशोपित
संबंध ज्ञानान्तर्वनतः ज्ञानापेक्षैविनिर्देशपनानत्यापि विशिष्टसंबंधस्यापि घटकतया संबंधविधयाधासमानस्य तस्य घटीरपितस्य संबंधविधयाभानेतादृशीत्या
भाग भानेन संबंधधर्मातज्ञानमिति विषयतानवस्था दुर्वारैव तथा त्वौचित्या त्वप्रतियोगिता त्वौचित्यात न च स्वाभावेत्यस्मंबंधोः अप्रतियोगितानन्प्रतियोगिता
के त्वावस्वरूपसंबंधस्य चात्वात्प्रतियोगितानुविनिर्दिष्टेप्यापीको अनुयोगितायाः स्वरूपसंबंधात्मकत्वेपिनिरुक्तापेक्षापत्तेः स्वनिरूपकत्वस्यैवप्रति
योगितात्वौचित्यानपकारांतरेण प्रतियोगितात्वेशमाह अभावत्वेति अभावत्वं द्वारादिप्रतियोगिकभेदवत्त्वं प्रतिबंधकत्वं एकत्र वर्तमानत्वादि प्रतियो
गिकाभावइतिभावः। नन्वभावादिभवत्वगोचरत्वमेवाभावत्वं ननु प्रतियोगितापहिननिरुक्तान्यथामित्यत आह तथापीतिविना अविषयत्वरूपेणा
भपक्षापि नवचतापटितप्रतियोगित्वस्य नत्त्वजन्यप्रतियोगिविषयत्वरूपत्वात् नत्वदर्शात् तत्पदजन्यबोधविषयत्वप्रकारकभगवदिच्छारूपत्वात्

गिध५

प्रतियोगिता मिति प्रतियोगिभावं तत्संबंधेन सर्वे न तादृश... २
[redacted]

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

शु.टी. न्यता च व्याप्तिघटितात् तत्प्रयोज्यप्रतियोगितावच्छेदकत्वादि्ति भावः। एवं च प्रतियोगितास्वरूपसंबंधविशेषः इति पूर्वमत एव मणिकारस्य निर्भरः इति स्पष्टवि
तारः इत्यवधेयं प्रघट्टेन ग्रन्थानां तादृशरूपाभावीयप्रतियोगिता एव प्रकारतया भानात् प्रमाकादेः कारणत्वे प्रतियोगितावच्छेदकत्वाच्च अभावनिरूप
प्रतियोगिनिरूपितोऽनुयोगिताख्यः स्वरूपसंबंधोऽवश्यमंगीकार्यः प्रतियोगिन्यभावविशिष्टबुद्धौ ... कोऽभावीयो घटः इत्यादिप्रत्ययप्रत्यक्षानानुभवसि
द्धः सभावीयप्रतियोगितास्वरूपसंबंधेनानाभावप्रतियोगित्वव्यवहारानुयोगितानिरूपकत्वमेवावलंब्य तेऽस्य प्रतियोगिनिरूप्यत्वात् तस्य
प्रतियोगिजन्यत्वानुरोधेन तस्य प्रतियोगिनिष्ठसंबंधोऽपि न मन्यावश्यक इति चेत् सत्यं तथा च अभावान्तरस्य तादृशसंबंधो निष्ठामाणकं एव न च तन्यस्य प
त्रकार्ण्यतावच्छेदकता न च प्रागभावनिष्ठानुयोगितानिरूपकत्वापेक्षया प्रतियोगिनिष्ठसंबंधेन प्रागभावत्वस्य तथात्वे लाघवात् प्रागभावेनाट
प्राक्संबंधः सिध्यतीति वाच्यं तत्त्वनि पकतासंबंधेनानुयोगिताविशेषरूपप्रागभावत्वस्यैवावच्छेदकत्वे प्रमाणाभावात् प्रागभावत्वेन ... त्वेन भावा
दिभेदस्याधिकरणस्वरूपतामते तत्र्यत्वस्यैव तत्त्वाभावादिसाधारण्यपत्तेर्गौरवाच्च प्रतियोगिनिष्ठ एव तत्र कर्मधारयसमासे आसेदुं तु निष्ठत्वानुपप
त्तिर् निषेधत्तु तत्र तु रूपमवलंब्य मा च षष्ठ्यन्तसमानाधिकरणेन तथा हि त्यादिनाद र्शितेऽभय विधानो पाधिकत्वस्य सोपाधावतिप्रसंगमुद्धर
पत्रा...टेल तिपत्तसमानाधिकरणात् तेन भावे त्यादिनाऽत्यन्तपदार्थनिरूपसमस्तो पात्तानि न तु विवक्षितार्थकानि संबंधविशेषावच्छिन्नत्वेन प्रतियोगिता
यामप्रविशेषणतया व्यावृत्याभावात् तत्र दोषः इति स्यादेव्युनाधुन्या पोपी लेकान्यत्वाथीनो [redacted] धूमादिरूपसाध्यवत्रिष्ठतत्र .ग्निलोभयत्वा
घवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे पितत्वस्य साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वान्ततादृशाधर्मस्य महानसीय वह्न्यादिरूपपर्यंकिंचित्साधनव
न्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेपि साधनवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वसामान्याभावत्वाभावादिति भावः एकसंबंधावच्छिन्नत्वमि एम०
तिसाधनसमानाधिकरणाभावीयपद घटसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकत्वं यस्य तस्य साध्यवन्निष्ठाभावीय तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताव

च्छेदकत्वे साध्यवन्निष्ठाभावीयपदघटसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं यस्य तस्य साधनवन्निष्ठाभावीयतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेद
कत्वमित्येव विवक्षणीयमित्यर्थः। विशेषणताविशेषसंबंधमात्रनिवेशे नैवसामंजस्ये संबंधान्तरनिवेशनमफलमित्याशयेनाह विषयतेति पृथ्यमत
त्वेनोसंबंधविवक्षायाः फलमाह प्रतियोगितावच्छेदकमात्रस्येवेति मात्रपदं कृत्स्नार्थकं तथा च स्वतएसाधनसमानाधिकरणाभावप्रतियोगि
तावच्छेदकस्य व्याप्यसाध्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमिति संबंधाविवक्षणे इति व्याप्तिः स्यादिति भावः। तत्र धर्मस्य निपतत्र
धर्मस्य साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवाद् धर्मस्य स्वप्रतियोगितावच्छेदकधर्मीनुधावनीयघटादि कंबुग्रीवादिमत्त्वादेः पि विष
यितासंबंधावच्छिन्नतद्विशिष्ट [redacted] भावप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवति घटत्वादिविशिष्टविषयकेपि कंबुग्रीवादिमत्त्वप्रकारकज्ञानादेः तद्
विशिष्टविषयितासंबंधावच्छिन्नाभावसत्त्वेन लघुघटत्वादेस्तत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवात् तथापि विषयितापदमनिवेशकत्वेनाभाव
प्रतियोगितावच्छेदकत्वेनासंभवमिथ्यावयोऽतः स्वयोगोलकमेरत्वादेः हक् धूमादिमत्त्विशिष्टकलिकादि संबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायामवच्छेद
कत्वमिति वोऽर्थः द्वितीयपक्षे रूपासंबंधविवक्षायाः फलं दर्शयति एकसंबंधे नितथा च यदि पर्यंकिंचित्संबंधावच्छिन्नसाध्यसमानाधिकरणाभावप्र
तियोगितानवच्छेदकं यद्यत्तत्साधनसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्यावच्छेदकत्वाभावो विवक्षितस्तदा संभवः स्यादिति भावः तस वाददेशतः
मानाधिकरणाभावीयपर्यंकिंचित्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता [redacted]
वच्छेदकत्वाभावो निवेश्यते तदा परत्वसमवत्प्रतियोगिता सामान्यवान्तरप्रतियोगितावच्छेदकि
रूपे उभयपक्षेऽपि एवं संबंधविवक्षणेऽपि ... तिज्ञानावरणप्रकारं दर्शयति व्यापि ... भावप्रतियोगितावच्छेदकमि
ति तथा च साधनवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदके भूयस्त्वं च न निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदके भूयाः अस्मा साध्यवत्त्वप्रकारकप्रमाविषय

मेव

शि०टी० [redacted]त्वांतर्भावात्साध्यवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वसाधनवन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वयोरभावात्तल्लक्षणद्वयातिव्याप्तिरितिभा
वः। अत्यंताभावघटितपावत्साधनाव्यापकाव्यापकसामानाधिकरण्यपावत्साध्यव्याप[redacted]ककत्वयोरभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधवि
शेषघटितत्वेनगुरुतनपातघटितमन्योन्याभावगर्भलक्षणद्वयमाह वस्तुतस्त्वितिपदद्वयम् अन्योन्याभावगर्भलक्षणेपिप्रतियोगितावच्छेदकतयोर
कसंबंधकवच्छिन्नत्वस्यविशेषणताविशेषावच्छिन्नत्वस्यवानिवेशनमावश्यकं अन्यथा घटो गोलकान्यत्वादेरपिधूमसाध्यकसाध्यवन्निष्ठस्यवि
षयितादिसंबंधेनत्वावच्छिन्नभेदस्यप्रतियोगितावच्छेदकतयातिप्रसंगात् अत्यंताभावघटितलक्षणेतु दृशसंबंधेनापोगोलकभेदत्वा थं
घवच्छिन्नज्ञानादेर्योऽत्यंताभावस्तत्प्रतियोगितावच्छेदकतामादायातिप्रसंगोनसंभवतिविशेषणताविशेषसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताक
स्यतादृशाभावस्यप्रतियोगितापर्याप्त्यभेदत्वादेरेवावच्छेदकत्वसंभवेनगुरोरप्योगोलकभेदत्वादेरनवच्छेदकत्वादितितुच्छप्रतियोगितावच्छे
दकतावच्छेदकसंबंधनिवेशनास्तितथावान्योन्याभावगर्भत्वमोलाघवानवकाशः तथापिगुरुधर्मस्यप्रतियोगितावच्छेदकत्वमतेऽत्यंता
भावगर्भलक्षणेपिप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधनिवेशनमावश्यकं एवंभेदत्वादेर्विषयितासंबंधेनप्रतियोगितावच्छेदकत्वेऽपो
न गोलकभेदत्वादेर्नप्रतियोगितावच्छेदकत्वमितिकाहः। विशेष्यपर्यन्तस्यापि विशिष्टानुयोगिकाभावानभ्युपगमादितितात्पर्य धर्मस्यसा
ध्यव्यापकतावच्छेदकत्वनिर्वाहायद्वितीयेऽत्यंताभावघटितलक्षणेतन्निवेशनस्यावश्यकत्वात्सर्वथैवेत्यभिप्रायेणोदीवस्तुतस्त्वित्यादिग्रं
तिकल्पितः पाठस्त्वपिवदंतिमावदव्यभिचारितदव्यभिचारीत्युभयपरत्वेववद्व्यो हि धूमनिरूपमावच्चाखेपावतोतेषामितितद्दूषितमित्यत्रकेन
दोषेणेत्याकांक्षायांपूरयतिकेवलान्वयिन्यव्याप्तेरितिननुसाध्याव्यभिचारित्वमात्रेउक्ते केवलान्वयिन्यव्याप्तिःप्रसक्तस्तत्र एव शेषसा एग०
र्थकमविषयनीत्यार्थकायाहः। साचेत्केवलान्वयिन्यव्याप्त्येत्यर्थः यथोक्तलक्षणोपावर्तसाध्यमव्यभिचारितेषामव्यभिचारित्वम्पेकेषवा
मा मि

न्वयिसाध्यकातिरेकिणोऽव्यभिचारिकेवलान्वयिनव्यभिचारएवासिद्धइतितदव्यभिचारित्वमपितथेतिसाध्यंपसव्यभिचारित्वाह यावत्तुनोऽव्यि
व्येतितिभावः कात्स्न्येनसंबंधस्त्वेत्रसाधनसाधनसाध्यसाधनसमानाधिकरणधर्मप्रकात्स्न्यस्यविशेषणतापसामूलकताद्वेषितः नसाध्यसाध्य
तत्समानाधिकरणयोपोलदृविशेषणप ल्लोऽत्रोन्यतानंगापत्वपैतोदूषयित्वेतावंतर्भावितकैपतिकात्स्न्यमित्यादिसाधनसमानाधिकरण्यस्य
वाविवक्षितमितिशेषः सर्वेलक्षणसंबंधस्यत्वेकवद्गमावभावादित्यभिधानेनसाध्यानुयोगिकतत्साधनसंबंधस्यासिताप लदूषणोमत्वस्यता
त्वप्रतीपतेतथाचकृत्स्नधनानुयोगिकसाध्यसंबंधस्यादूषणोनन्वनंतपरिच्छिन्नत्वदूषयित्वसाधनस्यकात्स्न्यमेतन्भावितकेपति। अत्रापत्ति
प्रथमपदेऽमलोकद्वयाद्वयंतरमर्थाधिकदोषद्वयमाह्वयातेऽव्यतिपृथिवीतिपृथिवीवृत्तित्वपरत्वादितिसकलधर्माधिकरणवृत्तिसाध्यसकलसमा
मानाधिकरण्याभावसिद्धिरतःपृथिवीवृत्तिवदुपेक्ष्यव्यापकत्वानुसारात्पृथिवीत्वव्यापकत्वंपृथिवीनिष्ठान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमहत्ति
साधारणामिति तेनरूपेण हेतुत्वमहनैवपिपक्षतमभावेनांतर्गततथानद्धिकरणप्रसिद्धानांनिव्याप्तिप्रसक्तिरतोज्ञानिपदंसमवेतार्थकेऽव्येतेएव एकव्यक्ति
साधनकाव्याप्तिमहितदर्शितातिव्याप्तौवृत्ततोकृत्स्नसाधनेसाध्यसंबंधोव्याप्तिरितिपक्षः द्वितीयेसाध्यकात्स्न्यविशेषणपक्षेएकव्यक्तिकेतदभावादित्यत्र
कव्यक्तिकपदंतादृशसाधनपरंतत्साधनेकात्स्न्यविशेषणापहारद्वयापत्तिरात्वेचश्यत्वेवत्वस्यतादृशस्यपरत्वासंभवादेकव्यक्तिसाध्यकाव्याप्तिपर हे दु
न तपाव्याप्तिरतएवातिव्याप्तिकात्स्न्यविशेषणयाविवक्षितत्वेकव्यक्तिकत्वस्यलक्षणत्वर्थः न्यूनताभंगापपूरयतिसमव्याप्तेपिचेतिसंयोगादिमात्रगोसंयो
गिसाध्यकपक्षमात्रदोषद्वयानितिन्यूनाद्वेसाध्यत्वेनसकलतद्धिकरणावृत्तिसाध्यनानितव्याप्तिरतःशङ्कसाध्यकानुधावनं। तत्रागमस्येवसकलपक्षाभिकरण
त्वात्। तृतीयचतुर्थयोरर्थाभिधानपूर्वकंदूषणमाह। तृतीयेचेत्यादिना। एकमात्रवृत्तिसाध्यकेपावत्साध्याप्रपावसिद्धदोषत्वतीयएवनचतुर्थेवृत्तिमात्रस्य
त्वादितादावतिव्याप्तिरपितत्रैव। चतुर्थेपादसाध्यसमानाधिकरणपर्वतत्वमहानसत्वपावधिकरणेपवत्तिसाधनदनेकांतापटतोपत्तावव्यभिचारः मादा
ग

शि.टी. वह्न्यादिरिति सकले वह्निमति प्रत्येकं धूमस्याऽवृत्तेः वह्निसमानाधिकरणधूमादिकरणप्रसिद्धेरेवेति भावः सत्वादाविति तत्र वह्न्यादेः साध्यत्वेन
प्रत्येकं चमेयपक्षे तत्पावत्साधनाश्रयसंबन्धः साध्ये लक्ष्यते तस्यातेः साधननिष्ठत्वानिर्वाहेति तत्रिर्वाहाय तादृशसाध्यसामानाधिकरण्यस्याधिकस्य
प्रवेशनमर्थपरिष्कारः स्वपदमधिकं रूपमाह एकमात्रवृत्तिसाधनदृनिपावत्साधनाश्रयाप्रसिद्धेरिति भावः तथैवञ्चार्थपरिष्कारएवं कमेत्रत्रापि ॅ
यथाश्रुते कृत्स्नसाधनसामानाधिकरण्यं साध्ये लक्ष्यते स्यात्तोऽयाते हेतुनिष्ठतासंपादनायैव अधिकरणाप्रसिद्ध्या वपितेषां प्रत्येकसामानाधिकरण्यमे
वसाध्यनिवेश्यमितिनम्रलोकदोषावसरस्तन्त्राहतादृशानामितिसाधनसमानाधिकरणानामित्यर्थः नकुत्रापिवह्नाविति साध्यतावच्छेदके त
त्तद्धर्मसमानाधिकरणेऽवृत्तित्वनिवेशनदोषोद्धारेऽपिनानाधर्मावच्छिन्नसाध्यकेदृशमानदिसंयोगादित्यादौ कुत्रापि देशादिमत्त्वोसाधनसमानाधि
करणानां सर्वेषां प्रत्येकसमानाधिकरणवृत्तित्वासंभवेनाव्याप्तिवैधर्म्यः साधनसमानाधिकरणा सर्वेषादृशसाध्यसमानाधिकरणस्य सामानाधि
करण्यमित्यर्थेनकोपिदोषइत्याशंकते स्वेत्यादीति तत्र वृत्तित्वादिनासाध्ये व्यापकतावच्छेदककोटौ निवेश्यतेतदानानाम्नि साध्येव्याप्तिलोपादु
अपदर्प्रकृतसाध्यतावच्छेदके पदविशिष्टतावाऽज्ञानादित्याशयवन्तिप्रसिद्धिकारणपविशिष्टाधिकरणतामेसामानाधिकरण्यप्रवेशमित्येतन्त्वाभ
पास्वाश्रयपरंपुपेस्याद्वृत्तित्वपरं धूमादिसामानाधिकरण्यस्यापि मेयत्वादिनावह्न्यादिसामानाधिकरण्यतयाऽतिप्रसंगतितादृशसमानाधि
करणत्वस्यव्यापकतावच्छेदकत्वपर्यन्तानुधावनं साधनसामानाधिकरण्यव्यापकत्वस्य धनतावच्छेदकविशिष्टसामानाधिकरण्यत्वावच्छिन्नेव्याप्ति
व्यापकत्वेतेनधूमादिसामानाधिकरण्यत्वेनवह्न्यादिसामानाधिकरण्यत्वावच्छिन्नप्रतिव्यापकत्वेऽपियत्वादिसाधारणविशिष्टसत्वात्वाश्रयसा
मानाधिकरण्यत्वावच्छिन्नप्रति[redacted]इत्यत्वादिसामानाधिकरण्यत्वेनाव्यापकत्वेऽपिनतन्निः परिष्का हाम०
रस्यायेकृणीपत्वेऽपतथैसत्यालचोः कृत्स्नसाधनाश्रयात्रिनसाध्यसंबन्धस्यव्यापकत्वरूपकृत्स्नपदार्थमनभिमतपरिष्कारस्योचितः सच्चाऽि

१५

त्तत्वं पाश्वकदिशतेदत्वाद्दृते पीतितथा वरटानीयकगुणाः पूर्वरूपाप्यवमलङ्घ्यतिनासंगतितिति भावः सत्वेन सिद्धांतलक्षणेनस्तोत्राभावस्या
व्याप्यवृत्तित्वमतेतु अनिश्चयतानभावोपिपर्यायोग्यनधिकारणमतेहेत्वाधिकरणवृत्तितिसंयोगिद्रव्यत्वादित्यादावव्याप्त्या दूषयित्वासाधनसमानाधिकरणाभ
कम्प ॅर्मकका विशेषणापहृ एवदीधितिकोरण्यें वलेवनापरास्त्रभाववदर्थकं वितापटमत्रसमस्यंतनित्यापायेनयावत्[redacted]साध्याभाव
वतीत्यादिनासाध्याभाववदवृत्ति[redacted]त्वमित्यर्थः प्रथमलक्षणोसाध्याभाववदवृत्तिमेदोविवक्षितः अत्रनुतत्वान्तेनाभावइतिभेद इतिभावः सतावान्दृज्ञा
नेरित्यादौसाध्याभाववतिहेतुतावच्छेदकसंबंधेनवृत्तेः प्रसिद्ध्यःकालिकोऽविनाभावमन्यथाव्याप्तेऽविनाभावः स्थिताश्चनसम्भवतः कार्यइतिभा
वः विनाशप्रागभावएवनतुनत्वमनिपातार्थताप्रभृतिवल्नसंबंधेनाभावेसाध्यत्व प्रकृतेवव्यापकत्वमेवेत्यापनेनादृसाध्याभाववव्यापके
५ निसाध्यसमानाधिकरणमितियथात्वेनतत्र व्याप्तिः सामानाधिकरण्यमितिमृत्वाव्याप्तिवघ्नात्संबंधस्येति नव्याप्तिसाध्यनिष्ठतदीयसंबंधस्येत्यर्थः केनचित्तहत्वापि
त्वादित्वव्याप्तरीपव्याप्तिलेपतीयेनतस्वननुभवतीतिनावच्छेदकविरूपेतिरूपाधन्यकनावच्छेदनव्याप्तित्वादित्वर्थः नदेवदत्तपतिधूमादेरपीतिव्यापकत्वा
४ तव्याप्तिनिरूपकतावतेनापावव्याप्तोदूमादिव्याप्तिविशिष्टवैतिभावः यत्तेनदोषादितिकेवलसाध्यसामानाधिकरण्यप्रकारकहेतुमत्तानाधिकरणत्वकांश्चनुमित्य
नुदयादितिसाध्यनुमित्युपपत्यमासमकोटित्वर्थेनपासनिरूपव्यवस्थहेतुनादृशदावयश्रीनानावच्छानुमानापत्तेः उदाहरणेविपित्रपत्तस्वपोनवैयर्थ्यापत्तेः
व्याप्तिवाप्त्येहेत्वाभासतानुपपत्तेः सर्वत्रमेयत्वादिनासत्प्रतिपक्षापत्तेश्चेतिभावः नन्वव्याप्तिवाज्ञानाभावः साकात्तेवानुमितिहेतुर्वाच्यः तथाचसाध्याभावव्य
भिचारिमेयत्वादेनसत्प्रतिपक्षोभापकत्वसंगतःनचाव्याप्तिवारस्वहेत्वाभासतानुपपत्तिः व्याप्तिवारकनिवर्तनेनैवउदाहरणेवपीपयोगः स्वार्थकनेदीधितौ ॅ
नचेतितन्तोऽधः साध्यसामानाधिकरण्यप्रकारकहेतुमत्तावोधः सर्वानुभवसिद्धत्वादितिनथाचतत्राप्युमित्यापत्तिरितिभावः एवमेतन्मतेकोटिद्वयसंदेहानंते ६
धर्मद्वयदर्शनादुभयत्रव्याप्तिवारायदेशनहपानुमितिप्रसंगापिदुर्वारः विपरीतकोटिसमानाधिकरणधर्मवत्ताज्ञानस्यविशिष्टबुद्ध्यविरोधित्वात्अन्यथासाध्य

शि·टी· णाधर्मिकधीनाधीनत्वस्य स्वरूपसत्त्वेऽपि व्यभिचारज्ञानाभावहेतुत्वसंभवत्वेऽपि क्रममपि नेत्याह हेत्वन्तरेति व्यभिचारादेव ग्राहादिव्यभिचारग्रहदशायां धूमा
दिलिंगकवह्न्याद्यनुमितेः स्यादिति अर्थः। तथा च तत्साध्यकानुमितेस्तत्साध्यनिरूपितव्यभिचारग्रहव्यभिचारित्वात्तत्र तद्धेतुतासंभवतीति भावः। न तु तल्लिंगकत
त्साध्यकानुमितित्वस्य तल्लिंगधर्मिकतत्साध्यकव्यभिचारज्ञानाभावजन्यतावच्छेदकत्वोपगमेनापि व्यभिचारः तत्र आह तत्रैवेति हेत्वाविशेषः। नन्वेवं तद्रेणेति
धूमत्वादिप्रकारेण व्यभिचारग्रहेऽपि धूमत्वावच्छिन्नतल्लिंगकानुमित्युत्पन्नेरित्यर्थः। ननु तद्धर्मावच्छिन्नतल्लिंगकानुमितित्वमेव तद्धर्मावच्छिन्नधर्मिकव्यभि
चारज्ञानप्रतिबध्यतावच्छेदकं वाच्यं तथा च नोक्तदोषावसर इत्यत आह तुल्यावच्छेदकाग्रहे इति धूमत्वादिप्रकारेणापि तद्धर्मताज्ञानं विनापि स्वरूपसतालोको
धूपादेर्व्याप्तिसंदेहदशायां वह्निव्याप्यवान् इति व्याप्तिमात्रप्रकारेण पक्षधर्मताज्ञानात् अनुमित्युत्पत्तेरित्यर्थः। तथा च तादृशानुमितौ व्यभिचारग्रहप्रतिब
५ ध्यतावच्छेदकच्छेदकनिरुक्तधर्मानाक्रान्तायामव्यभिचारग्रहस्य कारणतया आवश्यकत्वेन व्यभिचारग्रहहेतुत्वेन कुत्रापि कल्प्यमित्युचितं न च व्यभिचारस्य केवला
न्वयिस्थलेऽप्रसिद्ध्या व्यतिरेकिस्थलेऽपि केवलान्वयित्वग्रहदशायां दुर्ग्रहतया तत्र व्यभिचारज्ञानसहकृतसामानाधिकरण्यज्ञानादेवानुमितिः पगतव्यतिका रु
व्याप्यत्वसमानाधिकरण्याप्रवृत्तिनियामितानवच्छेदकसाध्यतावच्छेदकत्वरूपस्य सिद्धान्तस्यापि निर्वाच्यत्वादव्यभिचारस्य सर्वत्रैव सुग्रहत्वात् साध्यस्य केव
लान्वयित्वग्रहदशायामनुमितिमनंगीकुर्वतोः साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपाव्यभिचारज्ञानस्यानुमितिसामान्यहेतुत्वस्वीकारेऽपि बाधकाभावादिति भावः। ननु हेतु
तावच्छेदकाग्रहस्थले व्यभिचारग्रहाभावसहितसाध्यसामानाधिकरण्यप्रकारकपक्षधर्मताज्ञानादेवानुमितिः संभवतीति तत्रापि व्यभिचारज्ञानहेतुत्व
स मसिद्धं एवं समानाधिकरणादित्रिविधानुमितौ व्यभिचारज्ञानस्य हेतुतायाः संभावनाकृतं तत्र हेतुतावच्छेदकस्य सामानाधिकरण्यधर्मिता राम·
वच्छेदकविधया विषयतायाश्च वृत्तपनिवेशनीयतया हेतुतावच्छेदकधर्मप्रकारकज्ञानं विनाप्यनुमितिर्भवत्येवेत्यत आह विवरते चेति केवलान्वय
नुमानानभ्युपगन्तारो व्यतिरेकः। तथा च सामानाधिकरण्यज्ञानस्यापि हेतुतायां व्यभिचारज्ञानहेतुतावादिभिरुपगम्यतेऽनुमानापेक्षया व्यभि रु

ग्र १

चारज्ञानस्थले व्यभिचारग्रहहेतुतां कल्पयतः सामानाधिकरण्यमात्रस्य व्याप्तित्वं मन्यमानस्य मते गौरवाभावेऽपि साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपाव्य
भिचारज्ञानहेतुतावादिनां मतापेक्षया कारणतापक्षकल्पने गौरवं दुर्वारमेवेति भावः। हेतुव्यापकसाध्यसामानाधिकरण्यरूपव्याप्तिज्ञानहेतुतावादि
नां सिद्धान्तिनां मतेऽपि तन्मतापेक्षया लाघवमाह व्यभिचारज्ञानेति सिद्धान्तिमते व्यभिचारसामानाधिकरण्यज्ञानयोर्नैकारणताद्वयस्यापि तुल्यसमानाधिक
रणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपाव्यभिचारविषयतानिरूपितत्वे साध्यसामानाधिकरण्यज्ञानहेतुतावच्छेदककोटिप्रविष्टसाध्यतावच्छेदकविष
यतायां निवेशनीयतया च कारणतायां लाघवमहत्त्वमेवेति भावः। एतन्मतावच्छेदं पक्षभेदेन साध्यसमानाधिकरणहेतुमत्त्वाज्ञानहेतुताना
मानेत्यान्तराव्यभिचारविषयतानिवेशोऽनन्तस्थलेऽवच्छेदकगौरवं निरुक्तसाध्यतावच्छेदकविषयितायां निरुक्ताव्यभिचारविषयतायां निरूपितत्वस्य
१० अव्यभिचारविषयितायां वा साध्यतावच्छेदकविषयितानिरूपितत्वे निवेशनं तत्रत्र विनिगमनाविरहेणानेनपक्षभेदेनानेककारणताविकल्पे चेति पक्षविशे
षेऽनन्तभावः साध्यसामान्यतल्लिंगकतत्साध्यकानुमितौ तल्लिंगधर्मिकतत्साध्यकव्यभिचारज्ञानाभावत्वेनैककारणताकल्पनमेव सम्यक् तत्रतत्रैकेवि
शेषव्यभिचारग्रहस्य प्रतिबन्धकताकल्पनात् प्रतिबन्धकत्वेन संभवति पूर्वपक्षे शब्दे तत्पूर्वे व्यभिचारस्य व्यभिचारज्ञानसत्त्वेऽपि व्यभि
२५ भावकल्पनायामनुपपत्तिः कारणस्थले एकतरावच्छिन्ने व्याप्यमिव्यभिचारग्रहसत्त्वेऽपि शरीरान्तरावच्छिन्ने तदनुमित्युत्पत्तिरिति शरीरविशेषावच्छिन्न
त्वं निवेशनीयमित्यनिष्टप्रसङ्गात् व्यभिचारग्रहस्य प्रतिबन्धकतायां आत्मत्वा च वैजात्य शरीरभेदेनैकभावस्यानेनहेतुतापेक्षया सामानाधिकरण्यसमानाधि
नावच्छेदकत्वोपपत्तेः सत्या अवश्यकल्प्यसामानाधिकरण्यज्ञानहेतुतायामव्यभिचारविषयत्वनिवेशनेऽपि लघीयान् न च समवायसंबन्धावच्छिन्नप्रति न·
योगिताकव्यभिचारग्रहविरहस्य सामानाधिकरण्यसमानावच्छेदकत्वेन व्यापकसंबन्धेन कारणताकल्पनेनैव सामञ्जस्यात्ततोऽपि हेतुतामते पि शरीरभेदनिवेश
नेनाप्ततीतिवाच्यं तत्र व्यासमितत्तच्छरीरावच्छेदेन तदात्मनि व्यभिचारधीसत्त्वेऽपि तत्त्वावच्छिन्नतदभावस्याभावविच्छेदेनात्मनि तदभावस्य शरीरावच्छेदेन

४८

शि॰टी॰ वत्तेस्तत्वाराव्वच्छेदेनतदात्मत्वानुमित्यापत्तेर्दुर्वारत्वात् उभयपक्षत्वासत्वच्छिन्नैकहेतुतास्यलेऽपकारणतानेकत्वे भयाधिकरणप्रत्यासत्त्याकार्यतावच्छि
योजकतयास्त्रव्यभिचारविषयकसामानाधिकरण्यज्ञानेपक्षकापक्षद्वयत्वेतदात्मनिष्ठतातावच्छेदेननद्वयावच्छेदेनचपर्याप्तप्रवेशकत्वेपक्षतां न
रेतन्नैतद्ग्रावच्छेदेनतदात्मत्वानुमित्यापत्त्यनवकाशः।व्याप्तभेदेनज्ञानत्वकिंभेदादितिज्ञानहेतुतापक्षशरीरेभेदनिवेशमंतरेणैवोपपत्तिरधिकरण
भेदेप्यभावव्यक्तिभेदाभावेनव्यभिचारज्ञानाभावहेतुतामतेषु।भेदनिवेशनेविनाऽतिप्रसंगवारणोपपत्तेरपोगतनचपदेशावच्छेदेनपक्षपरत्वधिक
रणोकार्यतावच्छेदेननतद्व्यवहितपूर्वक्षणोनतदधिकरणोकारणमित्येतादृशावच्छेदकोभूतदेशघटितव्यापकतापटितंकारणत्वेव्यभिचारग्रहेस्वा
त्रिमतेनादृशकारणताश्रयमतेदृशावच्छेदेनतदधिकरणासत्वेनदेशावच्छिन्नतदधिकरणोनिरुक्तकार्यत्वात्तत्रमितितच्छरीरावच्छेदेनतदात्मनिव्यभि
चारग्रहदर्शोपांतदवच्छेदेनतदात्मनितद्ग्रहस्यदुर्लभतयानोक्तातिप्रसंगइतिवा।एवमपिपक्षमहाशरीर[redacted] नाशस्याद्धेरशरीरस्यैवोत्पाददृष्टापांव
भिचार ग्रहस्तत्रस्तंडशरीरोत्पादद्वितीयक्षणोत्तरावच्छेदेनानुमित्यापत्तेर्व्यभिचारग्रहहेतुतावादिनोदुर्वारत्वात्तच्छरीरस्यव्यभिचारग्रहपूर्वकाले
स नत्वेनव्यभिचारग्रहानवच्छेदकतयात्तदवच्छेदेननतद्ग्रहस्यात्मनि[redacted]त्वात्तन्नतदाव्यभिचारग्रहएवनसंभवतिशरीरस्वरूपकारणविरहादित्याशंकाशरी
वयंसाधारणावेशावत्वस्यैवज्ञानजननेनोपाधिकतयापरिगणितत्वेपितदपवावच्छेदेनेवज्ञानोत्पत्तिःसंभवतीत्याहुः।व्यभिचारग्रहस्यानुमितिहेतुतामतेऽत्र
नुमितिसामग्र्याश्चाधिककारणचरितत्वपाभिन्नविषयकप्रत्यक्षादौतत्प्रतिबंधकतायांगौरवमित्यन्येत्रव्यभिचारग्रहहेतुतामते[redacted]तन्त्रसंप्रदायान्यप्र त
वेशप्रयुक्तगौरवमाशंकतेऽन्व्यभिचारनिरूपकत्वेनेतिव्यभिचारप्रकारकाव्यभिमिचारप्रकारकज्ञानत्वेनेत्यर्थः।गौरवमितिव्यभिचारग्रहहेतुता
मतेव्यभिचारसंशयस्यापिप्र तिबंधकत्वेनतत्साधारणव्यभिचारग्रहत्वावच्छिन्नाभावस्यैवहेतुतयाव्यभिचारग्रहेसंशयभेदानिवेशेनलाघवादि ११०
तिभावः।व्यभिचारज्ञानप्रतिबंधकतामतेव्यभिचारज्ञानेचनिरूप्यत्वानिवेशेपिज्ञानेऽसंकीर्णज्ञानेनिरूप्यत्वस्यनिवेशाभावपतयागौरवमि
वं

श्री

निरूमाधन्नेव्यभिचारज्ञानस्येतिध्वमत्वनिरूपकचापामेवेत्येवकारेणानन्तत्रापरज्ञानमनुमित्यविरोधित्वमवच्छेदः।अत्रयामाण्यशंकयानिश्चितस्या
पिविषयस्यसंशयोत्पत्तेस्तच्छेकाकलंकितस्यनिरूपकार्यकार्यकारित्वम त्रनास्तीतितत्याविधस्यव्यभिचारग्रहस्यन तत्संशयोत्तरवदनुमितिप्रतिबंध
कताप्रौढ्यादितिभावः।भ्रमत्वेनानिश्चीयमानस्यभ्रमत्वनिरूपत्वावच्छिन्नाभावविशिष्टस्यविरोधित्वेभवतावाच्यंभ्रमत्वशंकापामपीतितच्छेकाकलंकित
नज्ञानस्यविरोधप्रकारकस्यापिनिरूपकार्यासमर्थत्वादितिभावः।अपिकाराः नचनिरूपदर्शसमुच्चयःध्वमत्वेनागतत्वमात्रस्येतिध्वमत्वज्ञानत्वाव
ष्य च्छिन्नाभावविशिष्टस्येत्यर्थःएवकारेणात[redacted]पत्वावच्छिन्नाभावविशिष्टस्यकारणतावच्छेदकत्वमवच्छेदेतेवैवेतिव्यभिचारग्रहहेतुतावादिनएवेत्यर्थः
गौरवादितिव्यभिचारवद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नाव्यभिचारप्रकारकत्वप्रकार[redacted]कज्ञानाभावविशि ष्टव्यभिचारप्रकारका[redacted]व्यभिचारज्ञानत्वाप ष
त्यापत्रव्यभिचारवद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नव्यभिचारप्रकारकत्वाभावप्रकारकाव्यभिचारवद्विशेष्यक[redacted]वच्छिन्नव्यभिचारप्रकारकत्वप्रकारकज्ञा ला
न[redacted]त्वावच्छिन्नाभावविशिष्टव्यभिचारज्ञानत्वावच्छिन्नाभावत्वस्वरूपकारणतावच्छेदकस्यगुरुशरीरत्वादितिभावःनचभ्रमत्वज्ञानाकंदितस्वविष
फ यभ्रमत्वज्ञानस्यापामाण्यव्यभिचारज्ञानस्यानुमितिजनकत्व पातद्वच्छेदकभावप्रतियोगिनिभ्रमत्वज्ञानेध्वमत्वोनायग्रहाभावविशिष्टत्वनिवेशपतार
ग्रहस्यचनिरूपत्वेनैवाभावेनिवेश्यःध्वमत्वशंकाकलंकितस्यापिप्रामाण्यध्वमत्वग्रहस्यध्वमत्वसंशयोत्तरवदनुमितिप्रतिबंधकत्वादिति व्य
ह भिचारग्रहेहेतुतामतेगौरवंव्यभिचारग्रहेनैककध्वमत्वनिरूपध्वमत्वोनायग्रहस्यसंशयसाधारणतत्वेनत्वेनैवाभावनिवेशादितिवाच्यंअप्रामाण्य
हेअप्रामाण्यांतरग्रहाभावनिवेशनतत्राप्यप्रामाण्यांतरग्रहाभावस्यनिवेशनीयतयानवस्थाप्रसंगनिरूपत्वनिवेशेनलाघवविरहात्तत्वावच्छेदकको
टिप्रविष्टाप्रामाण्यग्रहाभावमेवैकंपरिष्कृत्यनिरूपत्वनिवेशेनउभयमतेसमानंश्वव्यभिचारग्रहहेतुतामतेपुनर्व्यभिचारग्रहेनि[illegible]पत्वनिवे ष्य
शानमधिकमितिविशेष्याव्यभिचारविशिष्टवैशिष्ट्यज्ञानत्वेनैवहेतुतापावकत्वतपानत्वंशापेचनाधिक्यवैशिष्ट्यावगाहित्वानुपेगमेपीयावव्यभिच

BHAU DAJI MEMORIAL

हि १२

६ नि

शि॰टी॰ रसंशयादनुमितिकारणसंभवेन दर्शने निष्कम्पत्वस्यानिवेशात् व्यभिचारज्ञानविषयकाप्रामाण्यग्रहे प्रामाण्यग्रहसत्वेप्यनुमित्युत्पादानुपपत्तेर्ना
प्रामाण्यग्रहे व्यप्रामाण्यतरपहाभावस्य न विशेषणत्वमन्यथा विशेषणानवस्थाप्रसंगादित्यपि वदंतो गौरवांतरेण व्यभिचारग्रहप्रतिबंधकतामते ह
षयतामत्ये वा मतं आह। नानाविधेति हेतुनिष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्व साध्यनावच्छेदक निष्ठहेतुसमानाधिकरण्याभाववद्वृत्तियोगिताव्च्छेदकत्वतादृशप्र
कृ॰ तियोगितानिष्ठसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वादि रूपबहुविधेत्यर्थः। यत्किंचिदेकविधव्यभिचारग्रहदशायामेवानुमित्यनुत्पादस्यानुभविकतया सर्व
विधव्यभिचारज्ञानस्यैव पृथक्पृथक्कार्तिबंधकतापार्श्वावश्यकत्वादिति भावः। निपतत्ववंबतिलेन मानाभावादिति व्यभिचारज्ञानहेतुतामतेपि कृ॰
तद्धेतुभूतत्तथा तत्तद्व्यभिचारज्ञानाभावानामनुमितौ नियतपूर्ववर्तित्वादि मि भावः। एतेन बहुव्वनन्यथासिद्धकल्पनमपेक्ष्य एकधर्मावच्छिन्नेनिय
तपूर्ववर्तिनामस्तु तत्त्कल्पनएव लाघवमिति ध्वनितं व स्यमाणोक विधेति केवलान्वयिवंदेनावसरेणाप्याभाववदर्वृत्तित्वरूपलवुशौ [redacted]
नेकृनुनेष्वेसकलव्यभिचारज्ञानदशायामनुमितिकारणसंभवात् व्यभिचारं
नरापेक्षपानपुरीरलाघवस्यैव विनिगमकतया विनिगमनाविरहेणनानाविधाव्यभिचारभियामेव कारणत्वमित्यस्यापि वक्तुमशक्यत्वादिति भावः
क आहुरित्यस्वारसियुद्धवंनतदोजतुत्समानप्रकारेतया व्यभिचाराग्रहस्य साक्तादुक्ताव्यभिचारज्ञानाप्रतिबंधकतया व्यभिचारान्तरघटितायाउक्ताव्यभि
चारज्ञाने सत्वे अनुमितिप्रकारेणारा व्यभिचारान्तरग्रहस्यानुमितिविरोधितायाभवतेवोपेहितत्वादस्माकमपितत्कृशाराशाव्याभाववद्वृत्तित्वरूप पु
ग॰ व्यभिचाराग्रहाभाववद्वहेतुरितिवक्तुंशक्यतयाउक्तलाघवानवकाशः व्यभिचारान्तरग्रहदशायामुक्ताव्यभिचारग्रहासत्वेअनुमित्यनुत्पादोनुभवसिद्ध
इनिचेन्नहि व्यभिचारग्रहासत्वएवतदनुत्पादोऽनुभवसिद्धस्तु समरीपमुक्तिरेवज्ञानन्नितिकिमेतावतापपासेनेति नतु केवलसामानाधिकरण्ये एम॰
स्याव्यभिलेदव्यत्वादिनादूरदोषे व्याप्यनुमानापत्तिरेवनाधिकातहारणपसाध्यसामानाधिकरण्यविशिष्टहेतुमज्ज्ञानस्यैवानुमितिहेतुत्वमुपेय

राव्यभिचारस रागतः श्रृंखा तारज्ञानस्यापिसर्वद ... पिनद्रयग्रह प्राग
नयो ७

तोकिमव्यभिचारज्ञानहेतुतयादूरदोषेवद्विश्वस्येवद्विसामानाधिकरण्यविशिष्टवैशिष्ट्यामत्वात् व्यभि[illegible]चारिण्यपिसाध्यसामानाधिकरण्यविशिष्टहे
तुमज्ज्ञानस्यसाध्यवत्वेनसत्वात्पहेविशिष्टवैशिष्ट्यग्रहेहेतौव्यभिचारग्रहेप्यनुमितिरिष्टैवसामानाधिकरण्यविशिष्टहेतुवैशिष्ट्यस्याव्यभिचारोविशिष्टवैशि
ष्ट्यनुमत्वादित्याशंकायामाहारतिसामानाधिकरण्यविशिष्टपक्षधर्मत्वमितिपदे साध्यसामानाधिकरण्यविशिष्टवैशिष्ट्यमित्यर्थः॥ ॥पक्षेसाध्यग्रहे वि
नासाध्यनिष्कंपविशादुग्रहादर्शनिष्कंपसाध्यसंदेहशायांसाध्यसामानाधिकरण्यस्यापिसंदेहश्चोत्सर्गिकःसत्साध्यमिष्कंपेनैवभाववन्तकधर्मदर्शिदर्श
ध नविषयामिवर्तनात्। इतिभावः। निष्कावाधोन्याश्रयान्नतसामानाधिकरण्यविशिष्टवैशिष्ट्यसनिष्कंपस्यनिष्कंपहेतुतानसंभवतीत्याशयः। अयमपपूर्ववंतेवहि
[illegible]संदेहदशायांनिष्कंपसाध्यकसमहानसादिहृत्तितयागृहमाणपक्षवृत्तीपक्षममध्येवहिसामानाधिकरण्यसंदेहश्चोत्सर्गिकइतितन्नांनत
सामानाधिकरण्येपत्वक्षितनधमवसानिष्कंपोदृढंदेहतिकपमव्यभिचारितसाध्यसामानाधिकरण्यप्रकारकहेतुमज्ज्ञानहेतुतापक्षएवपरीकारः इति
चेन्महानसीयधमस्ताद्यशने हतौवह्निसामानाधिकरण्यनिश्चयमानेलाघवज्ञानाधीनाकूमत्वावह्निवत्यत्वनिष्कंपत्वविशेषदर्शनतस्त्वदेव हैनैव हेतु
तनिश्चयोनैधूमत्वदर्शनविषयपरीपधूमेपिसाध्यसामानाधिकरण्यसंशयायोगात् धूमत्वावपकसाध्यसमानाधिकरणहेतिलोपजाहितधूमत्वस्या
मित्वपक्षेतत्प्रकारकेहेतुमत्[illegible]पक्षे साध्यसंदेहदशायामपिनिष्कंपस्यनिष्कंपत्वतयाऽनुपपत्त्यनवकाशात् साध्यस्यकेवलान्वयित्वज्ञानकालीनापम
नुमितौकेवलान्वयिसाध्यसामानाधिकरण्यज्ञानेमतारत्स्येवसाध्यवदन्याहमित्वज्ञानंहेतुःनुतिमतेसाध्यवगतकिंचिद्घतिमित्यहेतौनानाधिकरणकसा
ध्यकेहेतावव्याप्त्यभावोकासाध्यवदन्यत्वस्यसाध्यतावच्छेदकविशिष्टावच्छिन्नेरुपत्वेनस्यानवकाशतत्वंपनिहृतिमतापेहृयामविगतनिर्णक
तेनिकेवलान्वयित्वेतिसाध्यस्यादि॥ ॥अनुमित्यनुत्पत्तेरितिसाध्यसामानाधिकरण्यमात्रग्रहस्यव्यभिचारग्रहाविरोधित्वादितिभावः। नन्वहोपिसाध्यके
वलान्वयित्वग्रहोपिवाच्यःहेतुर्वाच्यःपक्षपिसमनेत्यहतिगनादेःस्वाभावाभावत्वविरहात्वंतताभावेहहेत्विमत्वमनिवेशस्यैवतद[illegible]र्णाकेवलान्वयित्वं

भावसाधा

शि॰टी॰ सवचनं तथापि सांप्रदायिकानुमननहेतिन केवलान्वयित्वशरीरे साध्यसाधनवत्ताबुद्धेर्विशाललोपगमेनैव व्यापकतापर्य्यवसानं भवति स्वमते पुनस्तेन
भावांशे साधनवद्वृत्तित्वविशेषणप्रवेशे पे तौ वे नित्यांप्रदायिकानुमननमेव केवलान्वयित्वे दर्शयति॥ ॥हेतुमित्यादि तेनेति स्वादिपदात्रिविष्ठहेस्वमताद्दृशाभाव
प्रतियोगितानवच्छेदकधर्मवत्त्वस्य परिग्रहः। अन्योन्याभावघटितव्यापकतापर्य्यवसानापत्तेर्घटितमपि केवलान्वयित्वमहान्योन्याभावेतिगगना
देः स्वात्यन्ताभावप्रतियोगित्वानुरोधेन तदभावत्वस्वीकारेपि तद्वदन्योन्याभावत्वस्य सामानिकमित्यन्योन्याभावे तन्निमत्वमव्यावर्त्तकं यान्तोपात्तं
सर्वसाधारणपक्षसाध्यव्यतिरेकित्वग्रहकालीनानुमितिकारणीभूतज्ञानविषयत्वनिर्वाहाय पत्ताघवात्साध्यवदन्याहृत्तित्वज्ञाने हेतुत्वंन
कल्पनालाघवात्साधनेति साधनवदेः त्यन्ताभावविशेषणीभूतापादृत्तेः साधनवद्वृत्तितापान्नैन्योन्याभावस्यवा विशेषणत्वमुचितमत तथाचतु
अतएवत्यादिनाव्यस्मामारणामितिदानितिमतरः वपर्य्यवसानं अन्यथा कार्य्यकारणभावकल्पनागौरवप्रसंगादित्यर्थः॥ ॥शेषमिति साध्यकेवलान्वयित्व
क्ष ग्रहदशायां तस्य पक्षे अननुमितावपि न[illegible]तिलदानो केवलान्वयित्वेन हेतुतासाध्यपक्षकपक्षहृत्तित्वानुमित्यैव पक्षे साध्यवत्तानिश्चयकार्य्यसंभवात्।
तथाच साध्यवदन्याहृत्तित्वमेवानुमित्यौपयिकं लघुशरीरत्वादित्यादिकमित्यर्थः॥ व्याप्तिपूर्वपक्षग्रंथः संपूर्णः॥ ॥ ॥
थ॥ ॥व्याप्तिपूर्वपक्षस्यपंसमपूर्णः॥ ॥प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नेपन्नभवतीति पक्षपूरण[illegible] साध्ये प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नान्यत्वप्र
तीपते तत्वं वन्हिमान्धूमादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणमहानसीयवन्हित्वावच्छिन्नाभावमादाय दोषो दुर्वारः सर्वेषामेव प्रागादीनां तादृशाभा
वप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टत्वपात्तस्यत्वासंभवात्। पत्र[illegible]वच्छिन्नपरं तेन[illegible]रूपावच्छिन्नस्य प्रतियोगितावच्छेदकाः पेये धर्म्मा प्रत्येकं तत्वावच्छि
न्नान्यत्वमित्यर्थः साध्यतावच्छेदकस्य तत्तत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नभेदकूटेन प्रत्येकं सामानाधिकरण्यपर्य्यवसितेन [illegible]ल्वादिसाध्यके हेतौ वन्हित्वा
द्ववि[illegible] दिमत्तत्तद्भावेन महानसीयवन्हित्वावच्छिन्नभेदः प्रत्येकं सामानाधिकरण्यस्य [illegible]कसत्वादित्व साध्यके सत्तादौ हेतुमन्नि

ष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसत्ताघवच्छिन्नभेदसामानाधिकरण्यसत्वात् व्याप्तिः परूपावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नावि
षयकप्रतीतिविषयत्वमर्थः उक्तदोषोद्धारे पि परूपप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगितावच्छेदकाविषयकप्रतीतिविषयो वाऽत्वतएवमामंज
क स्यप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टविषयतीतिविषयत्वस्य साध्यतावच्छेदकविशिष्टे निवेशनमनुचितं एवं स्वरूपसंबंधरूपावच्छिन्नत्वविवक्षया
परूपावच्छिन्नप्रतियोगित्वं उक्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकानवच्छिन्नमित्यर्थः शुद्धवन्हित्वादिरूप साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगित्वमहान
हे सीयत्वादिविशिष्टवन्हित्वावघनपच्छेदत्वसत्वमेव परूपावच्छिन्नप्रतियोगित्वं तादृशप्रतियोगितामितिमिश्र[illegible] समवायादिना[illegible] साध्यसंयो
गादिना घटादितावतिव्याप्तिः संयोगादिसंबंधावच्छिन्नघटत्वावच्छिन्नप्रतियोगितायां हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितामेदसत्वात[illegible]वाच्येऽप्प
वादित्यादावव्याप्तिवारणाय हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वस्य निवेशनीयतया अभिवारिमाद्य एव संबंधोतत्र
वच्छिन्नसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितामेदसत्वेनातिव्याप्तिः [illegible] त्यादिनिष्प्रतियोगिता
भेद मु[illegible]सा ध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितायां निवेश्यातिव्याप्तिवारणे केवलान्वयिसाध्यके तादृशप्रतियोगितानुप्रसिध्याऽव्याप्तिरिति शि
त्यामिश्रव्याख्यापरिष्कारोपि गौरवमिति सुधाध्याचोपदिष्टनये नत्वासमवत्वेत्यत्राह ऐ प्रतियोग्यसमानाधिकरणेतिनच नैव्यत्वासेन साध्यतावच्छे
दके प्रतियोगितावच्छेदकभेदनिवेशोपि शुद्धवन्हित्वादौ महानसीयत्वादिविशिष्टवन्हित्वादिभेदस्यासत्वात साध्यतावच्छेदके प्रतियोगितावच्छेदका
विषयकप्रविषयत्वमेव विवक्षणीयं तदपेक्षया साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितायां प्रतियोगितावच्छेदकानवच्छेदत्वनिवेशपक्षे न गौरवमि
टा तिचायं प्रत्येके घटादौ घटपदमपत्ताघवच्छिन्नभेदवत्त्वशुद्धवन्हित्वादौ महानसीयत्वाद्येतन्मौ[illegible]ऽतादृशावच्छेदकतादृशावच्छेदकत्वयोरुच्यम
तैर्विनिशः सिद्धभागे अवच्छिन्नत्वं अभावः प्रतियोगिताख्यवच्छिन्नत्वेऽतावच्छेदकं तं तद्धर्मावच्छिन्नकारमतेपि विषयकत्वं तदत्र अवच्छेदकत्वं प्रतीतिविषय
प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नभेदोपादानं ६ साध्यतावच्छेदक[illegible] संबंधावच्छिन्नत्वं ९ ग्र २

या
न्या य

गा.दी. कं वह्नित्वमनुपधायमितिपुंसतैवनन्तदंपेस्याम्यमिश्रमते गौरवमप्रत्यक्षमितिविशिष्टवह्न्याद्यभावीयप्रतियोगितावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदस्य सत्त्वात [redacted]त्व
वच्छेदकाविषयकप्रतीतिविषयत्वविवक्षणे मते रौरवपूतीकारानाम्नवच्छेदकत्वस्य वह्नित्वमहानसीयत्वादिविशिष्टस्य संबंधादिभेदेन भिन्नत्वे पितत्वप्र
तियोगितावच्छेदकत्वलाघवानुगमतद्रूपेणाभासस्यपद्धतितोऽस्य कवह्नित्वत्वेन वह्नित्वादेरवच्छेदकत्वपर्याप्त्यनधिकरणत्वमुपपादितवतोऽदाधितिका
रस्याभिमतत्वात्तस्याप्युभौ मैत्त्व विशेषधर्मविशिष्टप्रतियोगिताकदाननिति सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितासंबंधस्य विशेषरूपेणाभासस्यपदृतेऽपि सा
मान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितासंबंधेनानुगतेनाभासस्यपदृतित्वमितिकंठरवेणैवोक्तेः एवं सति महानसीयवह्निभिन्नवह्निमान् धूमादित्यादौ साध्यताव
च्छेदकमहानसीयवह्निभिन्नत्वविशिष्टवह्नित्वादौ वा कमादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्त्यनधिकरणत्वेऽपि तद्रूपतानुमितिवि
धेयतावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणरूपावच्छिन्नपर्याप्तानारूपावच्छिन्नानुयोगिताकतादृशावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदस्यैव व्याप्तिघटकत्वोपगमे नातिव्याप्तिः
उक्तस्थलीयानुमितिविधेयतावच्छेदकतापर्याप्त्यवच्छेदकधर्मितधर्मरूपनिरूढिलावच्छिन्नहेतुसम्बन्धिग्राभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्त्यधिकरणतावि
दह्नि.वदं तोऽधेनतदवच्छिन्नभेदासत्वात्साध्यतावच्छेदकवह्नित्वमहानसीयवह्निभिन्नवह्नि त्वोभयपर्याप्तिः पर्याप्तिकालेतदवच्छिन्नेनावच्छेदकत्वपर्याप्त्यनुपपत्तिः त
व नुमित्यनुसारेण व्यापकतासानकारणतावादिनामिष्टत्वेन तद्रूपावच्छेदकत्वा[redacted]करणानुरूपावच्छिन्नविधेयतावच्छेदक ता
ताकानुमित्यनुपपत्तिकेवलान्वयिग्रंथग्रंथकतैवव्यवहृतेपत्वतत्त्वेनहतोनिरूढहेतुव्यक्तिभेदेन व्याप्तिभिन्नविषयतासाचनानुमितिप्रयोगिनापत्तिपक्ष [redacted] दें
[redacted]मादिव्यक्तिव्यापकतायाःपृथवे घटादावादिरूपत्वादितियदपविशिष्टत्वस्यक्तंतथाचधूमत्वादिरूपहेतुतावच्छेदकधर्मनिविशिष्टा
निवेशनस्यावच्छिन्नहेतुकानुमित्यापादकव्याप्तिनिर्वाच्यामहानसादौ धूमवन्त्वादिसहचारग्रहाद् हेतौ तद्धूमलाघवावच्छिन्नहेतिव्याप्तेःपक्षधर्म
धूमेयहेतुमितिनिर्वाहः निमावः न च सामानाधिकरण्यस्य व्याप्तिघटकहेतुव्यक्तिभेदेन व्याप्तिभेदवावश्यकत्वेति अनुगतरूपेणाहेतुनिवेशोऽव्य

ग्रहाद्

धर्मइति वा अर्हेतुव्यक्तिभेदेन व्याप्तिभेदेऽपि अननुगतत्वेनाहेतुनिवेशकम व्यापकवह्निप्रतियोगिकत्वमनिष्टसामानाधिकरण्यत्वात्तथा धूमादिनिष्ट
सकलवह्निसामानाधिकरण्यव्यक्तानामननुगमात् सामान्यघटासत्वापत्तीपदेहेतुनिष्टव्याप्तिपिण्डमर्थे अनुगतसामानाधिकरण्यत्वरूपसामानाधिकरण्येनसकलसम
वेनानुमित्युपपत्तेः न च व्यक्तिभेदेन हेतुनिवेशे अननुगमात् सामान्यघटसत्वापत्तिपदेहेतुनिष्ठव्याप्ते व्याप्तित्वे न दुर्ग्रहत्वात् अनुमित्यनुपपत्तेः हेतुतावच्छेदकाव्य
पायकरूपानुगमस्य नादेहि शिष्टनिरूपितानाधिकरणत्वघटकप्रयोजनमग्रेवक्ष्यते प्रतियोगितानवच्छेदकत्वमात्रेणसाध्यतावच्छेदकनिवेशे गौरवात् आ
दिनावह्निमादिरूपदण्डिकमनवगाहमानानात्प्रतियोगितानवच्छेदकवत्सामानाधिकरण्यवानित्यादिज्ञानाद् हि यानि त्याअनुमितिः स्यात् न चेष्टापत्ति
सभवः कदाचिदपि तेन कदापि दण्डेत्यादिनाव अनुमितिरितिनियमानुपपत्तेः न च अनवच्छेदकत्वे न तद् भाविता हितुमेव व्याप्तिग्रहस्यानुमितौ वि
धेयतावच्छेदकतया तदभेदेनविधायकमितिवाचं अवच्छेदकत्वेन वह्नित्वादि भानेऽप्यत्वादिभानस्यापि प्रकारः सम्भवात् तदनन्तसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्न
भ मिवाचितया हेतुत्वानस्य हेतुसामानाधिकरण्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमात्रानन्तसाध्यतावच्छेदकावगाहिव्याप्तित्वाद्विरोधिमपाविशि
ष्टसाध्यतावच्छेदकानवगाहिव्याप्तिज्ञानस्य हेतुत्वेव्याप्तिमितात्संहेतावनुपपत्तेर्व्याप्तिविशिष्टसाध्यतावच्छेदकस्य व्याप्तिघटकतालाभाय प
प्रतियोगितानवच्छेदकाधच्छिन्नेतुत्वाद्यतियोगितावच्छेदकसंबंधलत्वाच्छिन्नेनत्वुक्तं यत्र वह्नित्वत्वादिविशेषणावच्छिन्नस्य साध्यतावच्छेद
कत्वं तत्रैतेन तद्रूपतोऽवतत्वनमतीत्याप्तिघटकतापत्त्वरूपनपवह्नित्वादिनातत्तद्विधेयत्वानुत्वरूपत्वात् न वच्छेदकत्वरूपविशेषणपुर
स्कारेणाभानेनिर्विशेषणाकमानात्मकस्यतद्रूपतोभानस्यासंभवात् व स्यादेतत्वात्रित्वस्य वह्नित्वादिमात्रेति धर्मैतासाधारणपितन्यात्रेपुरस्का
रेणाव्यापकत्वावच्छेदकत्वग्रहस्यापि वह्नित्वादिवच्छिन्नविधेयताकानुमितिहेतुत्वमुपपन्नेमकलिवत्त्वादितित्वविषयतानिवेशे गौरवात् मक
वत्त्वादिवह्नित्वस्यवन्त्वादौ नातिसाधारणतयातन्मात्रपुरस्कारेणाव्यापकतावच्छेदकत्वग्रहस्याहेतुत्वसंभवः न याम तिरं धनादिहेतुनापि

ग.टी. वह्निव्याप्यवद्धूमत्वानुमितिप्रसंगात् ।सकलवृत्त्यादिवृत्तित्वघटितदीर्घव्यादि व्यापकतावच्छेदकत्वसत्त्वात् वह्नित्वादिनिष्ठत्वव्याप्तिलक्षण मतानुका
वच्छेदकज्ञानि त्वादेर्वह्नित्वादिमात्रवृत्तित्वेपि तेन रूपेण व्यापकतावच्छेदकत्वाग्रहाद् वह्निमान् इत्याद्यनुमितिरनुभवविरुद्धा येन रूपेणापि स्थितेव
न्स्वादीनां साध्यत्वे प्रयोजनाभावे तत्प्रकारेण व्यापकतावच्छेदकत्वग्रहादेवानुमित्युत्पादानुभवात् । अत एव ज्ञानत्वत्वानु ... व्यापकगुण
त्वव्याप्यजातित्वयोरविशेषेण ज्ञानत्वत्वरूपेण व्यापकतावच्छेदकत्वग्रहात् ज्ञानवानयमित्यनुमितिर्न भवितुमर्हतीति दीधितिकारस्याभिप्राय
प्रसंगे भूयिकमप्यवस्थानः । ननु शुद्धिसामानाधिकरण्यं न तत्र घटकं गमकत्वप्रयोजकं पर्वतीयपक्षमेघ... सामानाधिकरण्यग्रहे पितत:
[illegible] पर्वतीयपक्षमे पर्वतीयवह्निसामानाधिकरण्यग्रहे पितेत्यादि तिनरूपावच्छिन्नविषयताकमविच्छिन्नविषयताकवह्निवत्त्वं करणग्रहादित्यर्थला सामा
स्ती घवज्ञानादिवशान्महानसे पर्वतीयानुमितिरिति दर्शयति पर्वतेनेत्यादिना पर्वतीयत्वप्रकारविशिष्टतद्धूमावच्छिन्नप्रतियोगितानिरूपकतावपरि
काव्याप्तिरित्यर्थः प्रयोज्यत्वे एकसाध्यक्षिसामानाधिकरण्यस्यापरस्याप्यक्षिप्रतियोगिकत्वासंभवेनासंगतिः । पत्रेके कसाध्यतावच्छेदककाक्षिस
मानाधिकरण्यस्यापरसाध्याक्षिप्रतियोगिकत्वासंभवेनासंगतिः पत्रैकैकसाध्यतावच्छेदकव्यक्तिनां सकलहेतुमद्वृत्तिभावकोटिकावृत्ताजातरूपा मु
वच्छिन्नेनापि तेन संबन्धेन तादृशहेतुव्यापकतासंभवः सकलसाध्यतावच्छेदकव्यक्तीनामेव चालनी न्यायेन हेतुसमानाधिकरणतानवच्छेदकाव
च्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वादित्याशंकानिराकरणाय परिहरति दृष्टादाविति पादद्वयात् सद्धूमनिरासे [redacted] दरूपम् सम्बन्धविशेषेण संबन्धनया व्यस समस
वर्त्ताद्विमित्यर्थः । एतत्पक्षसाध्यत्वेतितपादैः साध्येनैव व्यापकतावच्छेदकं तत्संभवरूपाशंकानिराकरणपरमध्यतावच्छेदकेऽमितिदशिस योगादिसमना
नाधिकरणवृत्तितावच्छेदकावच्छिन्नहेतुव्यापकतावच्छेदकमित्यर्थः एवकारेणादृष्टादिरूपसाधनस्य व्यवच्छेदः तथा च तत्र प्रतियोगितानवच्छेद गगम०
कत्वमप्युत्पद्यते न वृत्तिः दृष्टादिनैव प्रकारेणानहेतुकदेशानुमितेरुत्पत्तेन व्यत्वात व्यापकतावच्छेदकत्वमपि सादेवरूपादिप्रकारकरण

नुमितेरुत्पत्तेरभावत्वात्प्रवच्छिन्नविषयतासंबन्धेन पक्षधर्मे व्यापकतावच्छेदकत्वग्रहत्वादि विशेषधर्मप्रकारेण सामानाधिकरण्यप्रतियोगितया साध्या
व्याप्तिव्याप्तिग्रहस्य वाद्दमविशिष्टदृष्टादिरूपधर्मिणाम् अनुमितिविधेयतावच्छेदकताप्रयोजकत्वोपगमेन दृष्टानिष्ठाकारानुमितेर्भ्रम
रूपतापत्तेः तेन वह्नित्वादि तिमात्रावगाहनमात्रप्रयत्नादिसहितवह्नित्वादेर्महानसीयत्वविशिष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि शुद्धवह्नित्वा
दिरूपसाध्यतावच्छेदकस्य तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वे तत्कालादिविशिष्टदृष्टत्वादृश प्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि दृष्टाधिपत्यवच्छिन्नमात्र
शप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमपि रूपत्वव्यापकताच्छेदकत्वानुगमेन संगच्छते तन्नद् ऊनात्वाविशुद्धेन तोपनोदितरूपवदन्यप्रतियोगिता
वच्छेदकत्वपर्याप्तिर्भविते न तु तत्सामानाधिकरण्यमात्रेणोपलक्षितसाध्यतावच्छेदकत्वमतिप्रसक्तमिति साध्यतावच्छेदकतानवच्छेदकत्वात्तद्विशिष्टावच्छेदकत्वपर्या रा
स "ध्येकरणतापादनात्वादिविशिष्टसाधनस्यानवच्छेदकत्वं दृष्टेः सामानाधिकरण्यव्याप्याभावप्रतियोगितापावह्नित्वादेः । प्रसक्तानत्यावच्छे
दकतापर्याप्तिसंबन्धेन मत्सामानाधिकरणत्वादेरवच्छेदकाभावश्चात्वप्रकव्यवच्छिन्नत्वादेस्तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं तत्र घटमितिवाक्यार्थः
पलोभावसमानस्यैवस्वरूपतोऽवच्छेदकतापाः सिद्धान्तसिद्धतया सर्वरूपधर्मस्य रूपत्वेः स्वरूपतोऽवच्छेदकत्वं संभवेन तृप्ता घटवृत्तिविप्रत्यासिति
वृत्तिवेन तत्साधिरूपविशेषणाप्रमते तत्स्यात्तावच्छेदकसंबन्धितावच्छेदकवत्प्रवसन्नस्त्राशिकत्वधर्मो नरभावो पर्यायसम्पलक्षणात्मपादनत्वपारेणानुद्
मावविरोधप्रतियोगितावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकप्रभासमानेनैतावच्छेदकत्वभासमानदर्शितविषयीकरणे विनिदर्शनात्वानित्यत्वापत्तेर्दुर्गी
रत्वात् । अत एव केचित् तत्रानुमानेवरूपनावित्यादावादिपदप्रयोजनेऽप्याहितप्रवृत्तिर्व्याप्तिव्यादिव्याप्यज्ञानित्वादित्यनुगमोक्तत्वपटत्वम
त्रिकालव्यापकत्वादिमतः समवायादिनाप्यव्याप्तिः हेतुकसाध्यत्वतादृशादेव्यप्तानित्वपरिग्रहः समवायादिनहितमतेनपृथिव्यादिमत्तिन्ननुक
पालादौ विशेषणतानवच्छिन्नघटत्वपटत्वाघवच्छिन्नाभावस्य तावत्संबन्धेन साध्यतावच्छेदकतादृशजातिमत्त्वाविद्याभावप्रतियोगितान

ग॰टी॰ च्छेदकत्वपर्य्याप्तिसत्वा व्यापकतावच्छेदकत्वासंभवेन तद्व्यक्तिगमकोऽन्यधर्मस्यैव पर्य्याप्तिसंबंधेन तथात्वोपगमस्यावश्यकत्वादित्याहुः अन्ये तु नन्वेवं
न्नात्वस्य प्रतियोगिविशेषणतया समानाधिकरण्येन हि प्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्य्याप्तिस्वीकारे तन्न हि शेषणतया तत्र तदवच्छेदकतावच्छेदकत्व
मेव प्रतियोगिता अधिकरणस्य तदवच्छेदकत्वासंभवेन तद्भावेन तदवच्छेदकतापर्य्याप्त्यसंभवात् अन्यवच्छिन्नावच्छेदकत्वमेव च स्वरूपतोऽव
च्छेदकत्वेन तत्र तद्वृत्तिनास्त्यतो द्रव्यत्वेनावच्छेदकत्वे हेतुर्घटमहानसीयवह्निर्नास्तीत्यादौ च महानसीयत्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकविशेषणतया मानाभावेन तद्भाव
नैव प्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्य्याप्तिमात्रसत्त्वेऽपि विशेषः अथ वह्नित्वाद्यवच्छिन्नसामानाधिकरण्यसंबंधेन विशेषणतया महानसीयत्वादिकमवगाह
मानमहानसीयत्वविशिष्टवह्नित्ववान्नास्तीत्यादिप्रकारकप्रतीतिसत्त्वाच्च महानसीयत्वावच्छिन्नवह्नित्वादावेव प्रतियोगितावच्छेदक
त्वपर्य्याप्तिविषयकतया वह्नित्वादेरप्यनवच्छेदकत्वमेव दुर्वारमत एव वह्नित्वादेः समवायेन प्रतियोगितायां सामानाधिकरण्यसंबंधेन च महान
सीयत्वादेरवच्छेदकतायामवच्छेदके गौरवान्न महानसीयत्वादिसहितस्य वह्नित्वादेः प्रतियोगितायामेकावच्छेदकत्वमव्याप्तीति स्वकेवुद्धौ वाच्ये
मानाभावात् प्रतीतिवैरवच्छेदकत्वाद्यन्यमतप्रवेशेऽपि प्रत्ययस्य सामानाधिकरण्यसंबंधेन महानसीयत्वादिविशिष्टस्य वह्नित्वादेः साध्यतावच्छे
दकतानन्त्याल्लक्षणविचारावसरे अवच्छेदकतावादिनामप्येवं इति स्वविशिष्टसंबंधित्वादिना निरुक्तोपाधिकावच्छेदकत्वनिवेशनापत्र
त्वेन तद्विशेषणस्वरूपधर्मस्य निवेशस्तादृशलेशावच्छेद महानसीयत्वादिविशिष्टस्य वह्नित्वादेः तत्र स्वरूपेणोपादानसंभवाद्विशिष्टवह्नि
त्वादेरिकमेव पारिभाषिकमवच्छेदकत्वं तन्निवेशमेदः शुद्धवह्नित्वादावपि दुर्घटः विच्छेदकपादशत्वं तादृशत्वविषयकप्रतीतिविषयत्व
मेवच्छेदकपदेनोपादानसंभवेऽस्मदुक्तादेः स्वरूपतो मानाभावादिविशेषणाद्विशिष्टस्यैवावच्छेदकत्वलक्षणस्य स्वरूपेणोपादेयतया राम॰
दिविशिष्टविषयकप्रतीतिविषयत्वस्य दुर्ज्ञानत्वादिविशिष्टस्य घटत्वाद्यापादकतावच्छेदकत्वमव्याहतमेवेति चेत् न पारिभाषिकस्यावच्छेदकत्व

स्य स्वरूपघटितत्वेनानुगतस्याभावकूटस्यानासंभवेन प्रतियोगितायाः स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वस्यागत्या गुरुधर्मसाधारण्यमाश्रित्य आ
प्तिलक्षणे तद्विनिवेशनीयत्वे चे सामानाधिकरण्यसंबंधेनैव महानसीयत्वादिविशेषणावच्छिन्नस्य वह्नित्वादेर्हेतुमच्चिन्तामावप्रतियोगितावच्छेदक
त्वेऽपि महानसत्वादिविशिष्टनिरूपितसमवायादेरवच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताघटकसंबंधत्वान्तरोपेक्षसमवायादिनावच्छेदकत्वादिः निष्प्रकारकत्वानभ्युपगम
वायादेस्तत्रावच्छेदकतावच्छेदकेऽपि महानसीयत्वादिसामानाधिकरण्योपलब्धेर्न वह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभावाद्विशिष्टवह्नित्वावच्छिन्नाभावे लक्षणा
नुपपत्तेः अन्यथा चेत् अन्तावच्छेदकतावच्छेदकं युक्तं समासस्वापादिना अखंडवह्नित्वादेरनवच्छेदकत्वं न दुर्लभं न च महानसीयत्वादिसामानाधिकर
ण्यपर्य्याप्तिलक्षणतानवृत्तेस्यावच्छेदके कोऽपि न पूर्वपक्षः पक्षविशेषणत्वेन तत्र तदीयत्वेन एव वैलक्षण्यमिति वाच्यं उपलक्षणीभवन्तत्वाप्रवेशात्प्रति
योगितावच्छेदकीकृतावयवस्थाने प्रस्यप्रतियोगितावच्छेदकारोपकारतापाभानानुमानावच्छेदकतावच्छेदकत्वानन्त्यस्य व्यापकतापाश्रवच्छेदक
ताया प्रवेशस्य शेरूपोपलक्षणतानानुपपत्तेर्विषयतासाच्छेदकेनत्रासंभवात्मपरूपलाहतनिरूपितसमवायादिरवच्छेदकतावच्छेदकसंबंधत्वेनस्याप
लक्षणतापत्त्यवच्छेदकत्वं प्रदिशितनिरूपितसमवायादेरवच्छेदकघटकसंबंधत्वं प्रविशेषणाविधया अवच्छेदकत्वमित्यस्यैव विशेषत्वात् एकत्वप्रा
भावविशिष्टवह्न्यादेः संयोगादिसंबंधेनाभावस्य प्रतियोगितापाश्रितत्वतया विशिष्टनिरूपितसंयोगादेरवच्छेदकत्वासंभवेनागत्या विशेषणाविधया प्र
तियोगितावच्छेदकत्वसम्भवे वैलक्षण्यस्यापादनीयतया समवायादेर्वह्नित्वविशिष्टस्य भावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधनपातादृशाभावस्य
नात्र संबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणतया अविनिर्मुक्तो प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसामानाधिकरण्यपर्यन्तनिवेश आवश्यकतानिःसामान्य
विशिष्टनिरूपितसमवायादिना प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधनातथापि महानसीयत्वादिसामानाधिकरण्योपलब्धिर्न वह्नित्वादेः तद्विशिष्टवह्नित्वा
दृशपर्य्याप्तियोगितावच्छेदकतापर्यवसानरूपस्यापादानं कर्त्तव्यमिति व्यविरोधापत्त्या तस्य च विशेषणविधिविशेषणाभावापत्तेः कथं धर्मितावच्छेदकः पर्याप्तत्वे

DR BHAU DAJI MEMORIAL

शि.टी.

।तैव उपपादनीयं तावतापि अवच्छेदकस्य वह्नित्वादेर्हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वमुपपद्यते धर्मान्तरोपलक्षितवह्नित्वावच्छिन्ना
भावस्य धूमादिमत्यसत्त्वे विशिष्टवह्नित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकतायाश्च विशेषणतानर्थक्येनावर्जनीयत्वात्। न चोपलक्षितं तदवच्छिन्नप्रतियोगिता
कहेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छिन्नाशङ्क्य विशेष्यस्य वर्णाभासाव्यवच्छेदकताघटकघटकस्य पागसंबन्धावच्छिन्नाऽवृत्तित्वादृशासं
बन्धेन दण्डत्वादृशाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेऽरूपपादमितिसामान्यस्यमितिविशेषेणतु गुरुधर्मस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वेपारिभाषिकावच्छेदक
त्वनिवेशमीयतः धारेणाहवनि विशेषणादृशधर्मभेदनिवेशेपिवह्नित्वादौ विशिष्टवह्नित्वादिभेदासत्त्वेनतादृशतादृशधर्माविषयकप्रतिविषयत्वेनि
वेशनीयमितिमोऽवमतः प्रतियोगितावच्छेदकेपादशपादशपादशरूपेस्वविशिष्टसंबन्धविनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वकेलरूपेनन्वेदति।त्वमे
वानवच्छेदकानेनविवाणांपात्रपाचसर्वासामेवदूरादिमालोनां हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकतयाकस्याश्चदपिदेशादिष्वल्के
नेपावत्प्रतियोगितावच्छेदकानि।कविलक्षणस्याति।कवित्वेविरहादित्यत्रं धर्मस्यव्यापकतावच्छेदकतानुसरणमतदैकोलाभिप्राये
णापत्त्याश्चत्वमलमुपपादयितुमार्वभौमप्रथमनमनुसृत्यएकोत्पनादौश्चानुगतनरूपेणनानाव्यक्तिविधेयतावच्छेदकानुमित्योपयिकव्याप्तिरूपा
वच्छिन्नमनवच्छेदकेपदरूपंवावच्छेदकतानवच्छेदकेतद्रूपविशिष्टावच्छिन्नसामानाधिकरण्यंतद्रूपविशिष्टावच्छिन्ननिरूपितव्याप्तिरित्येवेत्यर्थं व
नीयातथ्याम्रतिदेशसंयोगादिहेतुकापिदेशमानप्रमित्याकारकारकानुमितिविशेषदर्शिनामपिनिर्वाहमित्येवमेकोव्याप्तिप्रतियोगिप्रतियोगिताधर्मिका
भयाभावघटितायामप्रकारोस्त्वपमुपदर्शनीयायाव्याप्तेरपिदण्डत्वादिविशिष्टं यद्यदवच्छिन्ननिरूपितत्वनिर्वाहनसमानाधिकरणविशेषाभाव
प्रतियोगितापादेकपृथिवीत्वव्याप्यजातित्वादिविशिष्टावच्छेदकताभावस्याप्याहनत्वातदंशादिसामान्याभावप्रतियोगितायामेवतद्धर्मविशिष्ट ११०
निरूपितविलक्षणावच्छेदकतासत्त्वादितिध्येयम्।स्यचेतिहेतुतावच्छेदकोपलक्षितहेतुसामानाधिकरण्यस्याधारतानुरूपमुपेत्यविशिष्टसामानाधि

करण्यत्वेनसामानाधिकरण्यनिवेशनेनेत्यर्थः।नाश्रमितिरितिनविशिष्टसमान्वयत्वरूपहेतुतावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानजन्यानुमित्यौप
यिकत्वानेरनिर्वाहइत्यर्थः।तेनविशिष्टसत्तावत्त्वोपलक्षितहेतुमत्ताज्ञानजन्यानुमित्यौपयिकव्यासेरुपलक्षितहेतुसामानाधिकरण्यघटितत्वेनिर्वाहइत्यर्थ
ः तेनविशिष्टसत्तात्वोपलक्षितहेतुमत्ताज्ञानजन्यानुमित्यौपयिकव्यासेरुपलक्षितहेतुसामानाधिकरण्यमेककोव्यमेवनिर्विशिष्टमितिलभ्यतेत
तोद्व्यत्वाद्यभावेनदशाहेतुसामानाधिकरण्यसत्त्वान्नादशाहेतौ नद्रव्यत्वादेर्व्याप्तिरित्यर्थः।नानागुणादौ विशिष्टसत्तात्वोपलक्षितहेतुमत्ताज्ञान
संभवेपिनतत्रद्रव्यत्वाद्यनुमित्यापत्तिःपरत्रघटपटदृष्टान्तसंयोगत्वादिनागुणादौ विशिष्टसत्तात्वोपलक्षितहेतुमत्ताज्ञानसंभवेपिनतत्रद्रव्यत्वा
द्यनुमित्यापत्तिःपरत्रघटपटदृष्टान्तसंयोगत्वादिनाहेतुताघटपटघटितत्वेसाध्यनतत्रउभयहेतुविशिष्टाधिकरणप्रसिद्ध्याहेतुतावच्छेदकोपल
क्षितहेतुसामानाधिकरण्यगर्भव्याप्त्यनतिप्रसंगवत्त्वेकारणीयमव्यवधानेहेतुकतत्वाभ्यकानुमितेरवच्छेदकसंगतवद्व्याप्यतरानभ्युपगमेसाध्य
हेतुकानुमितिप्रयुक्तिपेनतद्वटसामानाधिकरण्यसहितद्वयधर्मत्वरूपसाहचर्यत्वविशिष्टाधिकरणाप्रसिद्ध्याविशिष्टाधिकरणतागर्भव्याप्त्य
प्रसवादन्यथैवविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानेविशिष्टनिरूपितसमवायसंबन्धावच्छिन्नसंबन्धस्वामिहेतुतावच्छेदकसंबन्धेनहेतुमत्त्वस्याप
विवक्षणीयतयैवनिर्वाहतानिकथमत्रविशिष्टपदोपादानेनचविशिष्टवैशिष्ट्यवाधेविशिष्टनिरूपितसमवायत्वादिनाविशेषणसंबन्धता
अपिनुअर्थादेवसमवायादिविशेषणसंबन्धःस्वविशिष्टत्वबाधेविशिष्टनिरूपितसमवायादिकविशेषणतावच्छेदकसंबन्धइत्यभिमतापि
प्रायेणाहतथाचारकस्यत्वेपिहेतुतावच्छेदकसंबन्धःसमवायएवेतिहेतुतावच्छेदकसंबन्धमात्रविवक्षयानपर्याप्तिकारइतिवाच्येहेतुतावच्छेद
कविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानेहेतुतावच्छेदकस्यपक्षेऽपिपरासंबन्धमानेनियमेव्यापकताराघटकाभावाधिकरणोपितदीपनारूपसंबं
धस्यनिवेशनित्वात्तनएवहेतुतःपक्षेसाध्यानुमितिनिर्वाहेविशिष्टत्वेनसत्ताद्रव्यत्वादिअनुमितिकारणनिरूपितकतापत्तानन्तचेदा

शि॰टी॰ तौ त्याविशिष्टव्यापकतानाग्रहस्य विशेषणव्यापकतावगाहित्वेऽपि विशिष्टपक्षधर्मताग्रहस्य विशेषणेन दृष्टवगाहित्वेऽपि च विशिष्टहेतुकपरामर्शस्य विशेष
णे साध्यसामानाधिकरण्यावगाहित्वात् विशेषणहेतुकानुमितिसामग्र्या विशिष्टहेतुकानुमितिप्रतिबन्धकत्वात् तादृशसाध्यविशिष्टहेतोर्व्यापकता
ग्रहेऽपि विशिष्टहेतौ साध्यविरोधग्रहसत्त्वे नानुमितिः विशिष्टहेतुकस्थले विशिष्टाधिकरणत्वघटितहेतुसाध्यसामानाधिकरण्यविषयकस्यैव परामर्
शस्यानुमितिहेतुतया परामर्शात्मकत्वात् अन्यथा विरोधस्य जनकज्ञानाविरोधितया हेत्वाभासत्वस्य दुर्घटतापत्तेः तथा च साध्यवति विशिष्टहेत्वधिकरणत्वस्य
भाने विशेषणांशे परम्परासम्बन्धस्यापि तत्र भाननियमेन विशिष्टहेतुकपरामर्शस्य नियमतो विशेषणेऽपि साध्यसामानाधिकरण्यावगाहित्वात् अमे विशिष्टनि
रूपितव्यापकताशरीरे विशेषणांशधर्मिताते अतो न किञ्चिदधिकरणे विशेषणतया प्रवेशः ननु स्वातन्त्र्येण तथात्वेऽपि विशेषणव्यापकतावगाहित्व
नियमो निर्वहति विशेषणानिरूपितव्यापकताया दुर्ज्ञेयत्वाभाववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकत्वरूपत्वात् प्रतियोगितावच्छेदकताया अभावघटितत्वात् विशिष्टवृत्तित्वा
भाववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकत्वरूपवृत्तिप्रयोगेण भावभानेऽपि विशिष्टवृत्तित्वान्तर्गतविशेष्यवत्त्वपरित्यागेन विशेषणवन्निष्ठाभाववृत्तिप्रतियोगितावच्छेद
कत्वलाभवृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्तिभानासम्भवात् अभाववृत्तिप्रतियोगिप्रकारघटकस्य उपलक्षणतया भानानभ्युपगमात् न च परम्परासम्बन्धेन वि
शेषणनिष्ठव्याप्यवगाहिपरामर्शनिष्ठकारणतापत्तेः भयवादिसिद्धत्वात् विशिष्टहेतुकपरामर्शनिष्ठकारणत्वाकल्पनप्रयुक्तलाघवानुरोधेन विशि
ष्टस्य व्याप्तिग्रहस्थलेऽधिकरणे स्वातन्त्र्येण विशेषणवत्त्वभानोपगमविशेषणेऽपि व्याप्तिभानेऽकल्पनापत्तिरिति वाच्यम् स्वाधीनविशिष्टवत्त्वगर्भव्याप्तिग्रहे स्वा
तन्त्र्येण विशेषणवत्त्वावगाहिव्याप्तिभाननियमानतादृशव्याप्तिबोधकशब्दस्थले स्वातन्त्र्येण विशेषणवत्त्वाभानकत्वात् अथ नन्वेवं विशेषणेऽपि समव्याप्तिग्र
हस्थले परम्परासम्बन्धेनोपस्थितदण्डादौ व्याप्तिग्रहस्यकल्पनसम्भवात् स्वातन्त्र्येण तत्र कल्पपरम्परासम्बन्धघटितसकलविशेषणवत्त्वग्रहस्याप्रामाणिक
तया विशेषणे हेतुकपरामर्शस्य कारणतापत्तेः कृतत्वान्नियमाच्च ननु वह्निसंयोगिसंयोगाद्यात्मकसाध्यसामानाधिकरण्यस्य व्याप्तित्वे धूमे वह्निसाध्य १५०

मितिनिमित्तत्वं प्रविरोधः महानसवृत्तितादिनिष्ठधूमादिगतवह्निसंयोगिसंयोगादेरप्रसिद्धत्वात् इत्यत आह सामानाधिकरण्यमत्र तौ नानुमितिभेदेऽपीति
अधिकरणभेदेन धूमादिभेदेन चेत्यादिः निरूपकतावच्छेदकं वह्नित्वादिरूपसाध्यतावच्छेदकं अधिकरणतावच्छेदकं धूमत्वादिरूपहेतुतावच्छेदकं तदै
क्यं साध्यहेतुत्वेऽप्यभेद इत्यत्र तात्पर्यं तात्पर्यकं भासकमैक्यव्यवहारः ननु न हेतुतायास्तथाव्यवहारसमर्थनमसङ्गतं सामान्यतः सम्भवति हि विशिष्टप
क्षधर्मतानिर्वाहार्थमप्येकाकथनात् न त्रिवृत्तस्य च सामानाधिकरण्यस्य व्याप्तित्वे धूमत्वादौ केऽपि प्रसिद्धे धूमादिनिष्ठसामानाधिकरण्यसामान्यप्रत्या
त्तिविनाशे वैयर्थ्यात् भवेत् तत्र कारणासम्भवात् प्रत्युत यथा धूमे तदुपनयासम्भवेनायोगात् अयं नियमसंयोगेन धूमादिव्यापकवह्न्यादिसामानाधिकरण्यमात्रस्या
प्रवृत्त्यासम्भवात् धूमत्वादिरूपहेतुतावच्छेदकस्य हि धात्वाभिधेयत्ववैलक्षण्यरूपकत्वं दर्शयन् व्याप्तिभेदेनाभेदेन च तदेकत्वमितिवस्तुतस्तु तत्त्वमादिना प्रथमपक्षेऽप्य
दर्शनं तत्र हि धूमत्वादेः पक्षधर्मत्वोपस्थितेन सामान्यप्रत्यासत्तिप्रत्यक्षप्रसिद्धेतरानुमितिहेतुत्वमितित्वं च नापरसमानाधिकरणस्य व्याप्तिलाभात् धारणे चक्रं वि
नापि प्रसिद्धिहेतुकं व्याप्ततमानापन्नेति भावः अथ व्यापकता प्रविशेष्टहेतुतावच्छेदकधर्मितावच्छेदककसामानाधिकरण्यप्रकारकज्ञानस्यैवानु
मितिहेतुत्वोपगमात्रावश्यमनियमसंज्ञः धूमत्वादिप्रकारेण भासमाने रासभादौ साध्यसामानाधिकरण्यग्रहस्य धूमत्वाद्युपेक्षमत्वनियमाद्धूमस्य मानाभ
मत्वादिमनिष्ठवह्न्यादिसामानाधिकरण्यस्य व्याप्तित्वेऽपि तद्धर्मितावच्छेदकतापन्नहेतुतावच्छेदकविशिष्टवत्ताज्ञानस्य हेतुतया अवश्यपेयत्वात् अन्य
था विशिष्टसत्तादिव्यापकद्रव्यत्वादिनिरूपितविशिष्टसत्तादिनिरूपसामानाधिकरण्यपलक्षितवत्ताज्ञानानुगमादिरूपपक्षे भ्रान्तस्य द्रव्यत्वाद्यनुमा
नापत्तेः साध्यसामानाधिकरणे विशिष्टवत्त्वस्य पक्षे साध्यनिष्ठपविनाऽदुर्निरूपतया तथा तद्रूपलक्षितवत्ताज्ञानस्यापि अनुमितिहेतुतापातोऽपरिहार्य
त्वात् केवलसामानाधिकरण्यप्रकारकतापत्तेः धर्मताज्ञानस्यानुमितिहेतुत्वे समाभाववान् ह्रदः इत्यादिग्रहदशायामपि साध्ये धूमादिव्यापकताज्ञा
नादप्यनुमित्यापत्तेः असमानप्रकारकत्वाद्धूमाभाववान्पर्वत इत्यादिबुद्धेः धूमवृत्तिसामानाधिकरण्यवत्त्वान्महान इत्यादिज्ञानाविरोधित्वादिति चेन्न तथा

७८

गा॰टी॰ धूमत्वादिमति सामानाधिकरण्यमित्यस्य धूमत्वादिविशिष्टविशेषणतापन्नसामानाधिकरण्यमित्यर्थः ननु धूमादिवह्नित्वविशेषितं सामानाधिक
रण्यमिति तथा च एकधर्मिविशेषणतापन्नधूमत्वादिरूपहेतुतावच्छेदकसामानाधिकरण्ये भयं व्याप्तिरिति पर्यवसिते कारणं च धूमव्यापक
वह्निसामानाधिकरण्यधूमवान्पर्वतइत्यादिं वपरामर्शः तावतैवोक्तोभयस्य हेतुविशेषणतया नानुमितिजनकज्ञानविषयत्वरूपव्याप्तित्वनिर्वाहः इ
ति पर्यवसिते च धूमव्यापकवह्निसामानाधिकरण्यवन्निधूमत्ववद्धूमवान्पर्वत इति ज्ञाने हेतुः ननु तत्र रूपतो धूमत्वाद्याकारकतादृशधूमत्वव्याप्तिशरीरे
धूमत्वस्य धूमे चेद् प्रकारतयोपनिवेशः अन्यथा वस्तुमात्रविरोधस्याप्यानामतानुपपत्तेरिति वाच्यं हेत्वाकारके तादृशज्ञाने हेत्वंशधूमाभाव
वान्हेत्वाकाराकाद्यसानाप्रतिबध्यत्वात् एतन्मतेव हेतुतावच्छेदकत्वसारसाधनमवच्छिन्नेसाध्यसमानाधिकरणवृत्तित्वमेवविरोधः ननु तद्धे
तुतावच्छेदकावच्छिन्ने साध्यासामानाधिकरण्ये उपदर्शिते ज्ञानस्य हेतुतावच्छेदकधर्मितावच्छेदकीकृत्य सामानाधिकरण्यानवगाहनवगाहिनया
तथाविधविशेषज्ञानाप्रतिबध्यत्वात्तदविरोधस्यानुमितिप्रतिसाक्षाद्विरोधितया हेत्वाभासत्वमुपपादयितुं शक्यते तेन च समानाधिकरण्य
नित्वांशे निर्दिष्टे तावच्छेदकं समानाधिकरणहेतिमद्धूमवान्पर्वतइत्येतादृशमपि ज्ञाने हेतुरूपेण ते अन्यथा धूमत्वत्वाद्यविषयितापाःकार
णतावच्छेदककुक्षिप्रवेशगौरवात् समानाधिकरण्यप्रकारकत्वापेक्षया सामानाधिकरण्यवह्निप्रकारकत्वस्य गुरुत्वेपि सामान्यस्या व्याप्तावह्नि
त्वे विशिष्टपरामर्शे निर्वाहानुरोधेन तेनरूपेण हेतुतापाश्रयणोपगमान्नाऽस्याद्याहेतुतावच्छेदकधर्मिसाध्यसामानाधिकरण्यरूपामित्रेतिप्रतिमादि
कमित्यादिः द्वितीयासामानाधिकरण्यवह्निहेतुतावच्छेदकरूपा अभिन्नासर्वधूमादिसाध्यान्यी अनुगतरूपावच्छिन्नावयकिंदंडादिविशिष्टहेतुत्वा
त्वेपि पारंपर्यसंबंधेन दंडत्वाद्यवच्छेदकधर्म एव हेतुतावच्छेदकउपगन्तव्यः इतिभावः यच्चपि साध्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकरूपवस्य मानाभावः मित्राद्येतापि गम॰
एकेक्तौ त्यादिग्रंथः संगच्छते तथापि स्वपतंत्रस्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वपक्षावच्छेदकन्यायवस्यमते प्रवेशस्य रवेणी विषयतया विशिष्टाधिकरणव

म   छेदेन ४

न्निपावत साध्यसमानाधिकरणत्वरूपपारिभाषिकावच्छेदकत्वस्यैव विवक्षणीयतया स्वरूपे क्षुपातादृशीभ्यामिः गुरुशरीरेति कथं विरोध इत्यथा
ऽसौ कोपपद्मिसंभवेन तज्ज्ञानमनुमितिहेतुरिति एतादृशाध्यायैरनुपपादितं मिश्रादिमतमवलंब्य नियोग्यसमानाधिकरणवृत्त्योर्जनमाह अपंकपि
संयोगीति अयं तद्रूपत्वाद्यंशाप्यवृत्तिकपिसंयोगादिव्याप्यतोपगमे कपिसंयोगावच्छिन्नावच्छेदकमूलादिपदत्वावच्छेदकत्वेन तदवच्छेदेनापि एतद्वृक्षादौ कपिसं
१४ योगादिसिद्धेः प्रसंगः न च व्याप्तिः सल्लिंगपदार्थं स्यात्मानुमित्युन्तकत्वनियमानैव तदवच्छे हेतुमत्ताज्ञानस्य तदवच्छेदेन साध्यानुमितिहेतुत्वाद्वृक्ष — नं
त्वादिरूपव्याप्यवृत्तिहेतौ स्वकिंचिदवच्छेदेनाहेतुनीतिप्रसंग इति वाच्यं यदि स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वावगाहिन्यप्यनुमितावपि तादृशहेतुमत्ताज्ञानव
न हेतुत्वमुपपन्नं तदापि तत्स्य कपालतद्वृक्षत्वादेर्विवक्षूलावच्छिन्नसंयोगादिविशेषस्य कपिसंयोगादिव्याप्यतापातेन हेतुनामधूलावच्छेदेन कपिसंयोगा
द्यनुमितेर्निवारः वृक्षत्वादिनिचेत् अत्रोपरोध्यापाः साध्यस्य पक्षतावच्छेदकसामानाधिकरण्यं विना व्याप्यस्य पक्षधर्मत्वमनुपपन्नमिति पक्षधर्मताबलात् पक्ष
तावच्छेदकसामानाधिकरण्येनैव साध्यसिध्यतिनत्वतदोषोपि मिश्राद्युपदर्शकबाधानवताग्रेमूलावच्छेदेन कपिसंयोगादिसिद्धिरिष्टैवेति एतत्सर्वं ग्रंथकृतादृ
त्वाभासेवप्रतिबन्धाविन सिद्धान्त्यादितत्स्य वृक्षपि तु मुपन्यस्तं तिप्रतिपतिनन्न । असमानाधिकरणं तेन तु द्विसंयोगत्वावच्छिन्नाभावसत्व एकावच्छेदके
६ गमौलकत्वेकरणं पाप्तिः प्रसज्यते तत्र देवनेकोटौ संयोग नावच्छेदकभागप्रसिद्धान्तस्तस्याभावावच्छेदकस्य तुल्यत्वात् शाखामूलादीनां सर्वेषामेव तत्र
संयोगावच्छेदकत्वात् अभाववत्वप्रतियोग्यवच्छेदकावच्छेदेनैव वर्तमानत्वं तदवच्छेदेनाधिकरणत्वादित्यत आह संयोगस्योत्कृष्टत्वावच्छेदेनेति हेतुत्वा
देः वृत्तेकं समकक्षसंयोगानिश्चयत्वात् ससंयोगावच्छेदकत्वासंभवात् आकाशादिसंयोगस्याविध्यावच्छेदकत्वे केरतस्याभावावच्छेदकत्वेन संयोगानभि
प्रसक्तत्वासंभवादिति भावः ननु वृक्षत्वावच्छेदेन वृक्षाद्रौ संयोगसामान्याभावसत्त्वे वृक्षे संयोगो नास्तीत्यादिप्रत्ययापत्तिरित्यत आह तत्रेति अ
नौद्दिपस्येति नससता [redacted] अनुपोगितासंबंधेन सत्त्वानवगाही अतीन्द्रियप्रतियोगिकतयासंयोगसामान्याभावस्यानौद्दिपत्वमि

तच्चधूमस्य विषमाएणाभावान्नहि ना दूतानुमितेरव्यापिताक्रमयान अपरामर्श हेतुनाक समिमेव नास्तिदूतिमन्दापत्तिरितिसमाप्तः ७

शि॰टी॰ तिमाकः ननुसंयोगसामान्याभावस्य हृदे सत्वेपि महदुद्भूतरूपवन्मात्रसमवेतसंयोगसामान्याभावो व्याप्यवृत्तिपकः न व्यापकधर्मावच्छिन्नाभावस्यतद्धर्मावच्छिन्ना
भावनियतत्वादिति योग्यमात्रवृत्तियोगिकोपमभावैः कथं हृदे न साक्षात्क्रियतां नन्वत्राह यदपि न तु निरुक्तप्रतियोग्युपलं विभिन्नावच्छेदेनाभावग्रहे प्रतिबि ध्ये २
रोधिज्ञानमुद्रूपप्रतिबंधकत्वेन संभवतीति तस्य दोषत्वकथने दोषविषयाप्रतिबंधकत्वलाभाय अयथा संयोगाविषयकमेवोपनीतभानं वात्मकं हृदादि
रूपाधिकरणज्ञानं तदग्रिमहृदोवृत्तौ तादृशसंयोगसामान्याभावप्रत्यक्षे तादृशदोषस्य प्रागसत्वात् एवं हृदे न संयोगः इत्यादि लौकिकप्रत्यक्षस्या लौकिकतया स
तत्र तादृशप्रतिबंधकत्वकल्पनमेवाशक्यमिति चेत्तदृशादौ संयोगसामान्याभावस्य किं कप्रत्यक्षस्याप्रसिद्धत्वेपि गुणादौ तत्प्रसिद्ध्या अधिकरणीयविषय
तासंबंधेनाभावत्वेलि कप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नं प्रतिविषयसंयोगवत्वसंबंधेन प्रत्यक्षत्वेन प्रतिबंधकत्वकल्पनात् सर्वत्र द्रव्ये तत्तद्व्यक्तीयप्रत्यक्षे संबंध
दाद्रूपसंबंधेन प्रत्यक्षत्वेनातिप्रसंगाद्विरहात् दमापानतः द्रव्यत्वपधिकरणविषयकसंयोगाभावविषयकप्रत्यक्षे स्पकदापि स्पष्टतादृशप्रत्यक्षं सामग्र्या
एवाकल्पनेनापाद्याभावादेवातिप्रसंगवारणसंभवेन नादृशप्रतिबंधकताकल्पनस्यानुपयोगात् न कृ विदापत्तिसमवेयितादात्म्यसंबंधेन द्रव्यहेनेनादृश यं
संबंधेन संयोगाभाववलौकिकप्रत्यक्षं प्रतिप्रतिबंधकत्वोचितानसमान्याभावादिति लौकिकप्रत्यक्षस्य योग्यानुपलब्धिविरहेण संभवात् उपनीतभानस्य स
ग योगाभावो हृदादिविशिष्टाकारकविषयीतविषयकस्याप्युपनयवशान संभवादिति गमनाविरहे लौकिकतास्य प्रामाण्यासिद्धेः शाब्दस्य आप्तोक्तत्वासि
द्धान्तद्व्यवस्थापकत्वादनुमानस्य लिंगाभावेनासंभवादिति भावः ननु व्यक्तादौ पावत्संयोगविशेषाभावानामुभयप्रसिद्धतया तत एव हेतोस्तत्र पत्यक्षस्या
पितत्सामान्याभावस्य सिद्धिर्निष्प्रत्यूहैवेतिशंकां निरस्यति नचेत्यादिनाऽयं संयोगीयपावद्विशेषाभावान्समसंयोगसामान्याभाववानितिव्याप्तेरग्र
मर्थविशेषणत्वापत्तेरुक्तत्वादिदोषेणनिराकरणीयतयापाप्युपमनःसामान्यमुखीव्याप्तिमनुमानोपयोगिकनपाद्यः प्रतियोगिपरीये त्रिपदमीख्यस्य ११०
यावद्विशेषाभावत्वरूपः सत्तद्धर्मावच्छिन्नाभावत्वानित्यपि संयोगत्वाश्रयस्य विशेषधर्मावच्छिन्नाभावकूटे हृदादेर्वर्त्ततत्वरितितत्रोक्तव्याप्तेः संयोगत्वावच्छि

न्नाभावसिद्धिः प्रतियोगितोपलक्षकत्वे न निवेशे संयो[redacted]गवृत्तिकपिसंयोगत्वादिरूपसामान्यधर्मावच्छिन्नाभावमादायप्रसिद्धसाधनेत्यादितिधर्मस्यपक्ष
तत्वेनोपादाने संयोगादिसंबंधावच्छिन्नसंयोगत्वावच्छिन्नाभावमादायप्रसिद्धसाधनवारणेपप्यसमवायसंबंधावच्छिन्नाभावएवसाधनीयः अन्य संबंधाव
च्छिन्नाभावकूटस्योपिनत्संबंधावच्छिन्नसामान्याभावव्याभिचारित्वेनुसन्धाये न संभावितैतिप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधानामपिपक्षतत्वेनोपादाने न भावः अत
एवसमवायसंबंधावच्छिन्नयावद्विशेषाभावहेतुना तत्संबंधावच्छिन्नसंयोगसामान्याभावसिद्धिः नद्धर्मीत्यादिविशेषाभावकूट भयादृक्तितद्धर्मसमानाधिकरणाधु
र्मावच्छिन्नाभावः अतः संयोगत्वापेक्षया न्यूनवृत्तिसंयोगत्वादिविशेषधर्मे त्वपि संयोगसामान्याभावे व्याप्यतावयवमनुपगमतत्रावयववविशेषरूपावच्छेदकद्विधि
हेण च कं वृत्तिसंयोगत्वावच्छिन्नाभावस्य न व्याप्यत्वानुमेयत्वेन संदिग्धासिद्धिः व क्ष्यवृत्तिसंयोगत्वावगाह्नानुमयवृत्तित्वेन नरत्वावच्छिन्नाभावव्याप्ते रक्षहेता
वुभयवृत्तित्वविशेषणप्राप्याप्रसिद्धिवारकत्वेपि समभिव्याहारकतया वैयर्थ्यापत्तिवृत्तविशेषस्य धीविशेषविषयकत्वरूपस्य परिचायकमेव नादृशधर्मावच्छिन्न
प्रतियोगिताकत्वेन नु विवक्षितमिति न तत्र चा समनियतत्वादावध्येयं। प्रत्येवेशेन सामान्यव्याप्तिलाभेपपत्तेरितिवाकोपावस्यदुःस्य व्यापकत्वार्थ
कतयापादानेह्न्धर्मसमानाधिकरणो[redacted]भयाव्यावृत्तिधर्मावच्छिन्नाभावत्वनिरूपिताप्याधेयत्वसंबंधावच्छिन्नव्यापकतापर्यवहेतुतपाविशेषधर्मव्यापक
त्वाघटकाभावात्तस्यैवच सामान्यधर्मव्यापकताघटकतयोपन्यासाकाशात्मेचतादृशाभावत्वव्यापकत्वं नादृशाभावनिष्ठभेदप्रतियोगितायोग्या
धेयतासंबंधेनानवच्छेदकत्वं पर्वेच संयोगविशेषाभावानां संबंधेनैव स्वाधिकरणवृत्तित्वात्तद्भेदप्रतियोगितायामाधेयतासंबंधेनावच्छेदकमधिकर
आ णाप्रवृत्तिश्चमिति दूनवच्छेदकत्वरूपहेतोः प्रसिद्धिरितिवाच्यं आधेयत्वसंबंधावच्छिन्नावच्छेदकतासंबंधेन प्रतियोगितापाश्चाभावस्यैवप्रतियोगिताव
च्छेदकत्वस्यानेनिवेशपत्वात् उत्पत्त्यैवतदधिकरणतादृशसंबंधावच्छिन्नाभावप्रसिद्धेर्यो लक्ष्यान्वयपूर्णसमानाधिकरणस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकत्व
नधर्मो विशेषणीयः तेनकंबुग्रीवादिमत्वादिव्याप्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकपावदभावानत्त्स्वद्रूपावच्छिन्नाभावाप्रसिद्धावनादृशाभावावत्वासंभवेपि न क्षु
तिः नचभेदप्रतियोगितावच्छेदकघटान्यतरत्वादिव्याप्यधर्मावच्छिन्नसंयोगादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकयावदभाववत्तत्त्वरूपावच्छिन्नत्वं संबंधाव

म

शि॰ टी॰

च्छिन्नप्रतियोगिताकाभाववत्त्वासंभवात् तन्निष्ठव्यभिचारः वाच्यत्वादेः संयोगादिना वृत्तित्वाभावेन संबंधेन घटादेरेव तादृशाभावविरोधित्वाद् घटत्वादेरेव न त्वप्रतियो
गितावच्छेदकत्वसंभवेन गुरोरन्यतरत्वस्य तत्प्रतियोगितानवच्छेदकत्वादिति वाच्यं वाच्यत्वादिसाधारणस्यान्यतरनिष्ठप्रतियोगित्वस्य न्यूनवृत्तिघटत्वादिनाऽवच्छे
दासंभवात् तथा गुरुतरान्यतरत्वादिनैवावच्छेदात् न तु तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य साध्ये हेतुघटकतानमे संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता नवच्छेद
कतया तत्संबंधावच्छिन्नतद्वच्छिन्नाभावाप्रसिद्धावपि न व्यभिचारः अत एव भेदप्रतियोगितावच्छेदकजातित्वादिरूपेक्तिमत्त्वादेः समवायसंबंधावच्छिन्नप्रतियो
गितावच्छेदकतानैनिवेशप्रयोगेषु संभवेपि न जातित्वादिसामान्यधर्मघटिते तौ मिश्चारित पासामान्यत्वात् निभंगः वस्तुतस्तु तत्त्वप्रकर्मेव प्रतियोगिताव ग १
च्छेदकत्वविशिष्टतामनुपादेयमेव वृत्त्यादिमत्त्वसामानाधिकरण्येन यावन्निधर्मावच्छिन्नाभावनिष्ठभेदप्रतियोगितात्वस्य घटत्वादिघटितता तादृशधर्मस्यापि ह
कागुरुतयाऽतद्वच्छिन्नाभावत्वव्यापकत्वाप्रसिद्धेः परं तेन वृत्त्यादिरूपगुरुधर्मोपादानस्य गुरुधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वपक्षे असंभवेन व्य
भिचारानवकाशात् अभावेपादानत्वादिविशेषणावैयर्थ्यान्तपर्यन्तलिंगत्वादि सामान्याभाववति जात्यादि सामान्याभावस्तत्त्वेपि न सामान्यव्या निभंगः
पदाधिपतत्त्वघटितसाध्ये हेतावनमनुगमेननैकाधारत्वसंयोगसामान्याभाववद्वृत्तित्वविशेषाभावकूटघोषोत्तरपादत्वादिविशेषणावैयर्थ्यमेव
नतु प्राप्तत्वेषमस्तवपमयेवात्यन्तपाक्षिकं चिन्त्यं का संगतिः अथवा संयोगाभाववत्त्वमप्युपदर्शित इतरत्र विभुसंयोगाभाववच्छेदकस्या
व्यवविशेषस्यादि विशेषस्य वा दृष्टत्वात् संयोगाभावयोरत्यंताभावविरोधित्वे कालविशेषावच्छेदेनापि इत्यत्र भावात् संभवात् तत्संयोगविरोधितामतेन तत्सं
योगादिसामान्याभावस्याप्युत्पत्तिकालावच्छेदेन तत्र विरोधानवच्छिन्नलाघवावच्छिन्नविभुसंयोगत्वावच्छिन्नाभेदात् तत्र लाघवावच्छेदेनाभावः सत्त्वभरं ति
वायन्तानं भेदस्याप्रामाणिकत्वात् तत्र नानावयवावच्छिन्नसंयोगत्वावच्छिन्नाभेदेन तत्र संयोगत्वावच्छेदकमात्रान्तरसंबंधेन कारणतायां रघ्न॰
व्यभिचारात् त्वावच्छेदकभेदेन संयोगभेद[redacted]ः आवश्यकः आवश्यकत्वावच्छेदकत्वेनैव विशिष्टत्वावच्छिन्नसंयोगत्वसिद्धहेतुतानुपपत्तेः अत्र

पामत्वादिमात्रावच्छिन्नमन्तरानां संयोगानां अवयवावच्छेदेन तद्व्यादिसमविभुसंयोगानां चवृत्तावय अवच्छेदेनानुत्पत्तिप्रयोजकस्य दुर्लभत्वापत्तौ
तिवाचानाप्यनेकावच्छेदकानभ्युपगमेन तु पूर्वाह्नोविभुसंयोगस्याप्यवच्छिन्नत्वाल्लाघवावच्छिन्नत्वविरोधात् तत्र मतोटीनां हेतुताविरहात् तावदाप्यनेकावच्छेदक ८
पगमे तत्तद्वच्छेदकस्वरूपतत्त्वविशेषावच्छेदकता न तु नानाभेदेन तत्तद्वच्छेदकतत्त्वतावच्छेदकसंबंधेन तत्र लाघवावच्छिन्नविभुसंयोगादीनामभेदेपि व्यभि
चारानवकाशात् अत्र मध्यमत्वात् लाघवावच्छिन्नसंयोगत्वादिविशेषाभावावच्छिन्नत्वव्यापकत्वावच्छिन्नसंयोगादेरेपि मेरुः स्वीकर्तव्यः
व्यपत्त्येन लेखागृह्यमाणो रवहसंयोगद्वयादिवृत्ती त्याहेक संयोगमात्राखव म लघुप्रत्यक्षावच्छिन्नत्वात् ... लघोः शरीरसंयोगः त्वसंस्कारवत्त्वा ह
शरीरे पि संयोगवत्त्वात् द्वितीयस्य स्वरूपमननिमित्तावच्छिन्न लघुतीचीमात्रावच्छिन्नः एकः शरीरसंयोगः अप्राचीमात्रावच्छिन्नश्चापरो ... तत्संयो
गत्वेन मलेच्छाभावात् संयोगः तस्य स्थापनेः ... संयोगत्वात्वानामेकैकसामेवशरीरावयवेन ह्रस्वत्वेनाचावच्छिन्नत्वाभिचारायापि ह
च्छिन्नसंबंधसंकोचवन्तरोगादुर्क्षत्वाच्च तत्तद्वच्छेदकावच्छिन्नत्वमेव तत्तद्वच्छेदकतत्त्वतावच्छेदकं न तु संयोगानिष्ठतन्नचक्रित्वंचनं तत्कार्यकारणभाव
प्रसंगात् यथा चैककावच्छिन्नसंयोगस्यापावच्छेदकावच्छिन्नत्वेपि तदवच्छिन्नत्वविशिष्टस्य नानात्वेन तन्निरूपितत्वाभिचारशंके स्यापि वहनिपतसंयोगमा ग्र
स्त्री ५ न्तस्याप्यनेकत्वेनागिन्दंतानुरोधेन मलाघ्रावच्छिन्नत्वविभुसंयोगादीनां भेदकान्त्या वयव काशतिन्न्यपिन समकृतारशसंयोगमात्रा तांगनाचे ग्र
दिविशेषवृत्तावच्छेदकनियमेनैवतादृशासिद्धवसंगतेः। अत्रेदं दृष्टं बहुमतावेसंयोगसामान्याभावस्याप्यामाणिककत्वापातद्वेलादिनोक्तं वैत्यादि
ग नागात्यादावेवसंयोगसामान्याभावसाधकमनुमानं नमाशंकितविभुद्वयसंयोगान्भ्युपगमेनतत्रपावत्संयोगत्वानामवृत्तिनियतादिप्रति
च्छावच्छिन्नतापातन्नचलिकलेनवेनाटभावस्थलेविवादाभावकाशः विभुमात्रेसंयोगसामान्याभावसिद्धावपिसंयोगत्वादिमत्त्वकाव्रतिसंगते
हेत्वादावेतत्प्राप्तिवलात् संयोगसामान्याभावसिद्धावपि नहिः प्रतियोग्यनवच्छेदकस्य तदभावावच्छेदकत्वनियमलेचहत्वेऽवच्छेदेनहेत्वा

॥ संयोगत्वात्मकसंयोगत्वेननिष्ठसंयोगत्वेनसंयोगा॥

दि॰टी॰ दावपि संयोगसामान्याभावसिद्धेः संभवेन तत्रापि तदभावसाधकतानादृशनियमवादिनामाशंकां न च प्रतियोग्यनवच्छेदकहृद्धत्वादेरभावावच्छेदकत्वमि
त्यादिनानियकाशिष्यते एवं मपि वह्नित्वावच्छेदेन संयोगसामान्याभाव वह्नेर्विरोधमात्रेण प्रतियोग्यनवच्छेदकस्याभावावच्छेदकत्वनियमेन वासेदुमर्हे
ती त्याशयेनैव वह्न्यादेः संयोगत्वसंयोगसामान्याभावपोर्हत्वावच्छेदकभेदउपपादितः ननु योपरी येत्यादिनियमस्यतत्साधकत्वाशयेनेति नसंदर्भवि
रोधः पत्रपल्लविटवपवनाभिमहाहेतुनाशानंतरं स्वेडहेतोस्त्वनिहेतोफलीत्यत्रक्रियानोवस्थितपावन्नद्रव्यवैशिष्ट्यनादि संयोगानां विनाशः इति ग॰
२४रा पद्धरोचरवेद्वह्नेस्त्वावयव[redacted]नाशस्तु नोपहतेच तन्नाशेत्तत्रहहेविभुसंयोगानुत्पत्त्याभाववत्विशेषाभावसोलभ्येन चैवेतादृशाहहेम तोतेरेण
पि संयोगत्वद्रव्यवसंयोगत्वलक्षणवान्सम्भवतितद्द्वगनादिसंयोगनाशककर्मणामतन्तिरतद्रव्यवसंयोगानामपि तदुत्पत्तिकाले विनाश
त्र अवयवावयविनोः संयोगानभ्युपगमेऽत्पत्तिकालेवद्रव्ये गुणवत्कर्मसत्त्वानुपपत्तेरिति संयोगसाधकेरूपत्वस्य हेतुतेव ननिर्वहतोनिवाच्यनादृश
खंडद्व्येतद्रव्यवसंयोगजस्यत्वकर्मजन्यस्यचसंयोगस्यासंभवेपितत्रैवसद्गतिशीलपवनादिपरमाणूनां कर्मभिस्तत्संयोगानां तेषूत्पन्नौबाधकवि
रहेणद्रव्यस्यसंयुक्तत्वादित्यपि केचिन्नपावत्संयोगाभावाऽवमानमितिज्ञापमानेलिंगस्याप्रमनिकरणत्वमनाभिप्रायेणयत्तदर्थयोरिति साध्ये हेतुव
टकपत्रस्थ हापपोः संयोगत्वघटत्वाद्योरित्यर्थः अननुगमादिति एकरूपेणानिवेशासंभवादित्यर्थः एकमात्रेनिर्वह्निपितु मशाकत्वादितिशेषः नत्वाच
घटत्वाद्यवछिन्नाभाव घटादिविशेषाभावकूटयोर्भेदः संयोगसामान्याभावसिद्ध्यानुपपत्तिलात्तथा च तत्संयोगविशेषाभावे संयोगसामान्याभावीयविशेष
माने ग्राह्येनिराकर्तव्यत्वात्ताज्ञोकामानसंभवइतिभावः ननुपक्षतहेतौ पक्षतत्साध्ययोरग्रहेपि पक्षो पत्रवर्तितेसकाच्छतयानुत्पन्नानातोस्याकारणत्
नपानादिप्रहृत्तिविषयककार्यतानानेपोग्यामित्यहानगवानपन्नादिप्रवृत्तिं प्रलिंगेन वानेपनादिकार्यतानानादिसिद्धिः नत्वाद्यकेते संयोगीपपाव गम॰
त्वविशेषाभावेन त्सामान्याभावव्याप्तेर्थ्यविशेषणत्वादिना अग्रहेपि घटादिशेषाभावकूटेन तत्सामान्याभावव्याप्तिग्रहादेवसंयोगीपपावद्विशेषाभा

ना

वेयत्वधर्मताज्ञानाग्रगर्दौ संयोगसामान्याभावसिद्धेर्द्वीरेव व्यतिरेकि हेतुकानुमितानाविवसामान्यव्याप्त्यधीनविशेषवत्सिद्धेर्व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्म
ताज्ञानस्य हेतुत्वानुपपत्ति मानेन चविशेषाभावानां सामान्याभावानां व्याप्तिग्रहानसंयोगविशेषाभावेन तत्सामान्याभावसिद्धपगमे यावत्वा द्विशेषित
कपि संयोगादि प्रतियोगिकाभावेकपि संयोगादिसामान्याभावव्याप्तिग्रहादेव संयोगप्रतियोगिकाभावेन न त्सामान्याभावसिद्धि संभवात् यावत्वादि
निरस्नं॰ विशेषणमनर्थकं व्यक्तं ने हेतुरिवहेत्वंतरे पुचक्रकनत्सामान्य व्याप्यसाध्यव्याप्तिग्रहापेक्षायाः स्वीकर्तुमर्हमशक्यत्वात् ताह्शासकलहेतुसाध्यानां पुगपदह्हे
णपिअमर्थ्यैर्मानुमशक्यत्वादितिवाच्यं उपस्थितयावत्साध्यहेतु भूतात्तनत्साध्यव्याप्तिग्रहापेक्षायासामंजस्यात् तावत्साध्यापेक्षायापस्त्वतेन
त्साधनधर्मिकतत्त्वसाध्यव्याप्तिग्रहाभाव विशिष्टत न त्साध्यसाधनोपस्थितेरनुमितिप्रतिबंधकतया स्वपपादत्वात् एवं हेतिपावत्वविशेषणानुपा
दाने ज्ञात्पादिविशेषघटत्वाघभावेज्ञात्वादिसामान्याभावव्याप्तिग्रहणपस्थितिदशायां संयोगसामान्याभावसाधनसंभवेनतादृशविशेषणसार्थ
क्यतगगनाद्यवर्त्तितत्वसमानाधिकरणानिरूपकधर्मविशिष्टत्रप्रतियोगिताकपदार्थेचिद्भावकंपद्यन्नद्रव्यपोवधर्मःसंगगनादिनिष्ठाभावप्रतियोगिता
वच्छेदकस्तेनाद्वशाउक्तसामान्यव्याप्तिस्वलाभिप्रायेणेव संयोगत्वादौ गगनादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्साधनीयं तत्र चनान
नुगमदोषस्त्वार्कंकाउक्तानुमानेउपाधिमाहएकावच्छेदेनेति अनवच्छिन्ननदीयपावद्विशेषाभावाधिकरणत्वस्योपाधित्वादित्यर्थः पद्मक
तेगुणादिनिष्ठायावत्संयोगाभावाधिकरणतायाव्याप्यहेतित यान्न वच्छेदकविरहेणउपाधेः साध्यव्यापकत्वानिर्वाहात् न च गुणादिनिष्ठ
यावत्संयोगाभावाधिकरणतायावद्व्याप्यहेतित्वे विगुणत्वावच्छिन्नेत्वमावश्यकं अन्यथाधिकरणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानासंभवेन गुणादौत
द्भावग्रहासंभवादितिवाच्यं अनिष्ठपावत्संयोगाभावाधिकरणतायाः पिद्व्यत्वादिरूपेणावच्छेदकावच्छिन्नतयाउपाधेः साध्यव्यापकत्वावि
र्हात्पक्षसमानिर्देश्यपदव्याप्यवत्तित्वनिर्वाहकं विगुणत्वावच्छिन्नत्वं नस्यैवविचित्रपमयगुणादिनिष्ठसंयोगाघभावाधिकरणताद्वशावच्छेद यावा॰

शि० दी० त्वविरहेण साध्यव्यापकतापर्याप्त्यनेदुरूपपादत्वात् अपि चैवं कपिसंयोगसामान्यस्य मूलावच्छेदेनाभाववति कपिसंयोगादिमत्त्वस्काटो स्र : व
च्छिन्नेनटोपपावच्छिशेषाभाववत्त्वविरहेण साध्योपाध्योर्न सामान्यव्याप्तिनिर्वाहः अत्र केचित् अवच्छिन्नत्वेकावच्छेदकानवच्छिन्नत्वोभयाभाववद्यावच्छे
षाभावत्वमिहोपाधित्वेनाभिमतं गुणोपावच्छिशेषाभाववत्त्वं अवच्छिन्नत्वाभावेनोक्तोभयाभाववत्कपिसंयोगनिरूहे कपिसंयोगोपपावच्छिशेषाभाववत्त्वे
मूलावच्छेदकावच्छेदकावच्छिन्नमिति तदनवच्छिन्नत्वाभावादुभयाभाववदिति न तत्रोपाधिसाध्ययोः सामान्यव्याप्तिभंगः अथ वृक्षादिनिष्ठनोपावत्कपिसंयोग
विशेषाभावाधिकरणतानानेकावच्छेदकावच्छिन्नत्वे संभवति वृक्षावच्छिन्नकपिसंयोगादिष्वकीनां पेभावात्तेषां वृक्षादौ व्याप्यवृत्तितानिरूपितत्वधिकरणताना पृन
मनवच्छिन्नत्वात्तन्न व्याप्यवृत्त्यधिकरणतानामनवच्छिन्नत्वनपाश्रयत्वासंभवैकावच्छेदकावच्छिन्नत्वपासर्वासिवनासु उभयाभावोऽहं तः इतिवाच्यं एवं सति
पक्षनिष्ठसंयोगाद्यत्कीनां दिग्देशविशेषावच्छिन्नानां पावतोभावाः पक्षनिष्ठतावच्छिन्नपिताधिकरणतानां सर्वासामेकावच्छेदकविरहे पि दिदा ञा
नां अवच्छेदके कासंभवेनेन सर्वा स्ववृत्तसुतारशानारशावच्छेदकमादाय एकावच्छेदकावच्छिन्नत्वमस्तीत्युभयाभाववत्त्वात्तादृशनिसंयोगव्यक्तीनां चयेभा दूसा
अ वात्तेषां निष्ठाधिकरणतासु नवच्छिन्नत्वपातुभयाभाववत्त्वात् उक्तोपाधेर्मोव तत्संयोगाभावरूपसाधनाव्यापकतापत्तेः स्वसमानाधिकरणपाववदभा
वाधिकरणतावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्यैकावच्छेदकावच्छिन्नत्वरूपत्वे चवृक्षादिनिष्ठमूलावच्छिन्नकपिसंयोगाभावाधिकरणतास्वपि नतपात्वसं
भवः तत्समानाधिकरणव्याप्यवृत्तिसंयोगाभावाद्यधिकरणतानामपि तादृशपावदंतः नित्वात् तादवच्छेदकस्य चाप्रसिद्धत्वादिति चेन्न एकावच्छेदका
वच्छिन्नत्वस्य स्वसमानाधिकरणकिंचिदवच्छिन्नपाववदभावाधिकरणतावच्छेदकावच्छिन्नत्वरूपस्य विवक्षितत्वात् अनवच्छिन्नाधिकरणताभिः
सहावच्छिन्नाधिकरणतानामेकावच्छेदकावच्छिन्नत्वासंभवेपि वृत्तिविरहात् अथ वा पावच्छिशेषाभाववत्त्वमित्यनेन पावन्नोपविशेषाभाववत्त्वाव एम
च्छिन्ननिरूपितमेकाधिकरणत्वविवक्षितं न तु तत्समुदायः एकावच्छिन्नत्वस्वरूपकमात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नावच्छेदकावच्छिन्नत्वेन त्वभिन्नावच्छेदककत्वे हक्ता

तं

पि३

वृत्तिकपिसंयोगाभाववृक्षनिष्ठाभावपर्यपि व्याप्यवृत्तिपर्याप्यवृत्तिसाधारणपावत्वेनतेषाम व्याप्यवृत्तित्वावन साधारणपावत्वावच्छिन्ननिरूपिता
धिकरणताएकमात्रवृत्तितत्त्वमूलावच्छिन्नत्वमस्त्यादिन पावपवदवच्छिन्नेति न त्रोक्तोभयाभावोः इतरेतिन साध्यो [redacted] पाध्योः सामान्यव्याप्तिभंगः
पक्षनिष्ठसंयोगसामान्यीपपावच्छिशेषाभावाधिकरणतावतत्र एकावच्छेदकावच्छिन्न सत्त्वादित्यस्वरसेवा गगनेन संयोगस्यादि वृत्तौ निविरहात् अपि
तु परिकिंचिद्गुणतद्धर्मावच्छिन्नतावदवच्छेदकावच्छिन्नापाव संयोगाभाववैरागसांरतिपूर्णमपान्वेकरूपावच्छिन्नस्यवृत्तियोग्याभावाधिकरणतावच्छेदक
त्वविरोधात् एकस्यापि कोपरूपसामान्यरूपाभ्यामुभयपावच्छेदकत्वोपगमात् तथा च पक्षनिष्ठसंयोगविशेषाभावानां पावत्वावच्छिन्ननिरूपिताधिक
रणतानां निरुक्तैकावच्छेदकावच्छिन्नत्ववत्त्वमिति न स्यादुक्तोभयवत्त्वादुपाधेः साधनाव्यापकत्वमिति वदंति । वस्तुतस्तु अनवच्छिन्नपावच्छिशेषाभावव
त्वमेवोपाधिः । तादृशोपाधिं न साध्यसामान्यव्याप्तिविरहे पि संयोगसामान्याभावरूपपर्यवसितसाध्यव्यापकतया तादृशोपाधेः सत्त्वनिपक्षे तोषक
भा त्वमप्याहुर्नैतादर्थं न साध्यवतो उपाधिव्याप्यतयाऽरोपाय अभावेन संयोगसामान्याभावरूपसाध्यवद्वृत्तेः अन्यत्रापि सिद्धे पि साधपि न्नेशाकातरुवत्र
भावसाध्यकव्यतिरेकिणि प्रतियोगिमात्रवृत्तिरेवेति कृतत्वादुपाध्यभावेन साध्याभाववसाधनेन तु नसम्यक् संयोगरूपस्य तस्य साधने निसिद्ध साधनाव
त्वसिद्धिपक्षानिर्वाहात् एकावृत्ति उपाधेवर्पात्वेन साध्ये पक्षावृत्तित्वसाधनात्तस्य निपक्ष निर्वाहः इति केचित् सिद्धसाधनादितः साध्याभावादि सा
धनासंभवे पि प्रतियोगिवैयधिकरण्याघटितसाध्यापकतावच्छेदकतपारस्वमानोपाधितावच्छेदकावच्छिन्नाभाववत्त्वानानुपपत्तेः साध्यानुमि
तिप्रतिप्रतिरोधकत्वेतिसारं अथ वा प्रतियोग्यधिकरणत्वरूपपक्षधर्मावच्छिन्नसामान्याभावरूपसाध्यव्यापकतपार्यकाव [redacted]
च्छेदेनेत्यादेर्यथा श्रुत एवोपाधितानिर्वाहः पत्रप्रतियोगितात्तिपन्यसामान्याभाववत्त्वे एकावच्छेदकावच्छेदेनतत्पावच्छिशेषाभावव त्वमिति सा
मान्यव्याप्तेः कपिसंयोगादिमतः कपिसंयोगादिसामान्याभावाधिकरणवृक्षादौ कावच्छेदेन कपिसंयोगादिविशेषाभावकूटवत्त्वनियमेन

शि०टी० स्यत्वात् गुणत्वावच्छेदेन यावद्विशेषाभावासत्त्वेपि तत्प्रतियोग्यसत्त्वेन अवच्छिन्नसाध्याव्यापकत्वाक्षतेः द्रव्ये च प्रतियोगिसत्त्वविशिष्टयावत्सं
योगविशेषाभावाधिकरणैकावच्छेदेन तदीययावद्विशेषाभावासत्त्वात् प्रतियोगिमत्त्वरूपावच्छेदकविशिष्टसाधनाव्यापकत्वेन स्पष्टत्वादिह
त्तिकपिसंयोगादिविशेषाभावाधिकरणतानाकूटान्तर्गतकतिपयाभावाधिकरणतानामनवच्छिन्नत्वेपि तत्कूटस्य एकावच्छेदकावच्छिन्नत्वे एवं च
द्रुपपादनीयं संयोगत्वगगनादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वसाधकानुमाने उपाधिकदर्शितव्याप्यावृत्तिएकावच्छेदकावच्छेद्यत्वसमानाधिकरणो
भयाद्वन्निष्ठधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकयावदभावाधिकरणत्वाशङ्क्य गगनादिकं पक्षान्तर्गतत्वस्य उपाधित्वं वोध्यम् एतेन निरवच्छिन्नयावत्संयोगवि
शेषाभाववत्त्वस्योपाधित्वेनेत्यर्थः इति विशेषव्याप्यपक्ष्यमनुमानेयत्नः प्रतान्तरमाह अथ निरवच्छिन्नत्वे योगसामान्याभावस्य केवलान्वयित्वापत्त्या
भावत्वस्यैव तद्व्याप्यतावच्छेदकत्वेन तद्गुणस्यावच्छेद्यत्वादित्यर्थः न च भावादिसत्त्वे हेतुत्वं तद्धेतुतोपसंहारत्वादि निरवच्छिन्नत्वात् कतर्कश्रूयमाणादि
त्यर्थः विशेषव्याप्त्यनुपपत्त्यर्थन्तरम् अपिसत्त्वमित्याह निर्गुणत्वादेरिति आदिना निष्कर्मत्वादि [redacted] परिग्रहः यद्धर्मावच्छिन्नावच्छेदकं
तद्धर्मावच्छिन्नाभावावच्छेदकमिति व्याप्यपक्षप्रदेशत्वादेः संयोगसामान्याभावावच्छेदकत्वसाधकमनुमानमाशंक्य निराकुरुते न चेति गुणाप
नवच्छेदके निर्गुणत्वाप्यानवच्छेदके इत्यर्थः तद्रूपेण निर्गुणत्वावच्छिन्नाभावे इत्यर्थः न यावद्गुणत्वावच्छिन्नस्यापि अव्याप्यवृत्तित्वाद्दोषः इति भावः
घटादौ द्रव्यत्वाद्यवच्छेदेन घटत्वाभावप्रसंगो घटत्वादेव्याप्यवृत्तितया नतदवच्छेदकाप्रसिद्ध्या न तत्र अवच्छेदकत्वरूपापादकाप्रसिद्धेः न संभवती
ति नाभिहितं गुणत्वाद्याश्रयस्य संयोगादेरवच्छेदकप्रसिद्ध्या गुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावावच्छेदकत्वापादकाप्रसिद्धिरिति भावः न च यद्धर्माश्रया
नवच्छेदकमित्यत्र यत्पदेन व्याप्यवृत्तिधर्मो विवक्षितः गुणत्वादेश्च व्याप्यवृत्तित्वरूपादिहतित्वान्तराश्रयानवच्छेदकत्वस्य न तदवच्छिन्नाभावा राम०
वच्छेदकत्वापादकत्वे ताद्रशे कारणकत्वादौ संयोगत्वात् अव्यवहितपूर्वकालसंबन्धस्य तद्धटप्रतिदेशभिन्नत्वेपि तद्धत्वेन सामान्यावच्छेदकमित्यपि

तत्सामान्या॰ वच्छेदकमस्तु यः नतदन्वयाद्विसामानाधिकरण्यपरामर्शे धूमत्वस्य तदन्वय…

मेणान्वयः प्रतिदेशभिन्नत्वेपीत्यनेन च देशत्वेन स्वत्वे कालिकप्रसक्तिमितिसत्त्वेपि तदवच्छेद्येपि तत्सामान्येन घटपदं वर्णितताया वच्छिन्ने इत्यर्थः प्रमेकालिकप्र
सक्तेरपि अवच्छेद्यतावच्छेदकानुगतरूपाप्रसिद्ध्या न तिप्रसक्तेः तत्सामान्यावच्छेदकत्वं अन्यथा घटकालीनतावच्छेदकत्वमेव तस्य स्यादिति भावः ननु द
ण्डत्वस्य घटनियतपूर्ववर्तितावच्छेदकत्वेन घटनियतपूर्ववर्तितायाः स्वरूपसंबन्धरूपमवच्छेदकत्वं अपि तु तदव्यवहितपूर्वकालमिति तदभावप्रति
योगितानवच्छेदकत्वरूपपारिभाषिकमेव तदव्यापिप्रसक्तेः पूर्ववर्तित्वस्वरूपसंबन्धरूपावच्छेदकतापादकावच्छेद्यानतिप्रसक्तत्वनियतत्वादिनिष्ठैका
न्या० तिप्रसक्तस्य सामान्येनातिप्रसक्तत्वेन सामान्यरूपावच्छिन्नावच्छेदकत्वे तत्तदन्तराह वह्निसामानाधिकरण्यस्यैतिन निधूमभिन्नत्वेपि धूमत्वे
नोपपद्येत नव्याप्यतावच्छेदकत्वमपि स्वविशिष्टव्यापकसाध्यकरूपं पारिभाषिकमेवन व्यातिप्रसक्तसाधारणमितिन दृष्टान्तोसंगतिरिति वाच्यं साध्य
अत्यावच्छिन्नत्वसमस्पत् सामानाधिकरण्यावच्छेदकरूपवत्त्वं व्याप्तिः स च विशेषः अत एव पत्रमध्ये विशेषणपदेन धूमत्वादिना हेतुतावच्छेद्यत्वासिद्धिरिति प्राचीनमतानु
सारेणेवमिदं विधानात् अन्यथा पुनः स्वरूपसंबन्धरूपकारणत्वे प्रतियोगित्वादिनिरूपितमनुगतधर्मनिष्ठं स्वरूपसंबन्धरूपावच्छेदकत्वे दृष्टान्तनयावे
धर्मे संयोगसामान्यस्य संयोगत्वरूपावच्छेदनावच्छेदकरूपावच्छिन्नत्ववत्त्वाच्च नित्ये कसंयोग निप्रसक्तस्यापि स्मृत्यादेः स्वरूपावच्छिन्नानानप्र
सक्तत्वादि निभावः पृथक्त्वेवमपि प्रमेयत्वादेः संयोगसामान्यातिप्रसक्तत्वेन तत्सामान्यावच्छेदकत्वापत्तिकोद्धत्वमपि वक्तव्यं द्वेन संयोगसा
मान्याभावविशिष्टावगाहकत्वेन वा प्रतियोगिनः प्रतियोगिमत्त्वं वृत्तिकालपरिवृत्तितोपनवच्छेदकपो भावावच्छेदकत्वनियमत्यो रेवतदनुभवात्
ननु प्रतियोग्यनवच्छेदकमात्रस्य मानाभावादित्यत्र नात्यन्तं द्रव्ये संयोगादिसामान्याभावस्य कार्यमेव अवच्छेदेन स्वप्रत्ययानुपपत्त्या अवश्यापनीयतया
संप्रदायविदः इत्यनेन नास्वरसो दर्शितः गुणसामान्याभावो वर्तते इत्यवच्छेदकं सस्याग्र भावरूपान्यता वचिरोधितया निरुक्तत्वादिति भावः तेन तद ५७
वच्छेदेन संयोगादिसामान्याभावोपि स्वतन्त्र इति व्यापकधर्मावच्छिन्नाभाववत्तिव्याप्यधर्मावच्छिन्नाभावस्यावश्यकत्वादि निरस्तं वितन्यतत्र कालि

मं ४

सि॰टी॰ वच्छेदेन घटादौ गुणप्रागभाव एव न नु तत्सामान्याभावोऽपि मानाभावादिति वाच्यं तदा तत्र तस्मै कत्वहेतुमत्त्वस्य एकत्वावच्छिन्नाभावस्यावृत्तिकतया
तस्यैव तत्समनियतगुणत्वाद्यवच्छिन्नाभावरूपतया विवादाद्योगात् संयोगादिसाध्यकनित्यद्रव्यमात्रवृत्तिहेतुकस्थले व्याप्तिरिति नापाद्यपह्नुत्यैवेत्तिमहावल
पत्य तस्य भावानधिकरणतया तदानीं संयोगाद्यसत्त्वात् इति भावः तदानीं च गगनादौ नित्यैकत्वपरिमाणादिसत्त्वेन गुणसामान्याभावासत्त्वात् संयो
गस्येत्येव मूलं अत्र च प्रमाणं मूलपयोगगतैः संयोगादिप्रामाणिकव्यवहार एव तादृशसंयुक्तावगाहित्वे तद्व्यवहारानादरे अतोऽपि
प्रागभावादौ गोत्वाद्यभावस्याप्रामाणिकत्वापत्तेः प्रत्यक्षासंभवात् अनुमानस्याप्रयोजकत्वात् वह्निमान् धूमादित्यत्र व्याप्तिरिदानापादितं यत्तदित्यादि
नस्य द्रव्यत्वावच्छिन्नस्य प्रतीतेरित्यन्ते रूपस्याव्याप्यवृत्तित्वादित्यत्र हेतुः प्रत्यक्षप्रमाणमुक्तापुलकिमप्याह व तेरित्यसंयोगत्वरूपसंबन्धस्येत्यर्थः वृत्तिम
तो व्याप्यवृत्तित्वस्य संयुक्तस्य तत्संबन्धेन व्याप्यवृत्तितापत्त्यसंभावितत्वादिति अपमाशयः संबन्धि सत्तायाः संबन्धाधीनत्वात् घटत्वावच्छेदेन संबन्धो नास्ति
तद्वदवच्छेदेन तत्संबन्धावच्छिन्नतदभावसत्त्वमावश्यकं संयोगादि संबन्धस्य समवायस्य व्याप्यवृत्तित्वेऽपि न संयोगादेर्व्याप्यवृत्तिता गुणादौ समवायस
त्त्वेऽपि संयोगाद्यसत्त्ववत्तत्संयोगघटवत्त्वेऽपि तदवच्छेदकावच्छिन्नसंयोगादिमत्त्वं तत्समवायसत्त्वेऽपि तदभावसत्त्वोपपत्तेरिति । केचित्तु यत्र व्याप्यवृत्तित्वे वृत्तिमत्ता व्या
प्यवृत्तित्ववत्त्वं तत्राव्याप्यवृत्तित्वे वृत्तिमतोऽपि व्याप्यवृत्तित्वेऽपुत्क्वैतत्स्यात् संयोगादिवृत्तियोगिकत्वविशिष्टसमवायेऽपि न व्याप्यवृत्तिरित्याहुः यत्तु वा २
न्कालत्वादित्यादौ पटाद्यवच्छेदेन काले वर्तमाने कालिकसंबन्धावच्छिन्नाभावमादाय वह्निमान् धूमादित्यादौ कालविशेषावच्छेदेन हेतुमति वर्तमाने
साध्याभावमादाय व्याप्तिरिदानापाद एवमिति तद्वत्ति योगिमतो देशस्य वृत्तियोग्यानधिकरणकालावच्छेदेन वृत्तियोगिमतः कालस्य च वृत्तियोग्यना
धारदेशावच्छेदेनाभाववत्त्वमित्यर्थः इदानीमत्र घटो नास्तीति प्रत्यये देशनिष्ठायाः कालावच्छिन्नाधारतायाः कालिकनिष्ठायाः देशावच्छिन्ना एम॰
धिकरणतायावाविषयत्वमित्यत्र विनिगमनाविरहोऽप्ययसैव विषयत्वादिति भावः तत्र तत्साध्यके निरुक्तावच्छिन्नसाध्यकत्वात्तावत्साधारणा

२

स्य येत्यर्थः तत्र अत्र समानाधिकरणं तत् अत्र व्याप्यवृत्तिसाध्यके वृत्तियोगिवैयधिकरण्याघटितव्याप्तेरव्यापकत्वमित्यत इति तैव व्याप्तिर्व्याप्यवृत्तिसाध्यकेऽनुवृत्तियो
गिवैयधिकरण्यानुपपत्तेः स्थापायमपि हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वसामान्याभावयद्धेतुमितुमित्याप्रतियोगिवैयधिकरण्याघटिताव्या
व्यामितिर्विश्वतियोगिवैयधिकरण्यघटितव्याप्तिरनभयत्वैवप्रसिद्धा अनुमितिप्रयोजिकावस्तावशपेनमूलेऽप्युक्तं तत्तदुपादानं मित्याह नोपादेयमिति । व्या
प्यवृत्तिसाध्यके सार्वत्रिकमुपादानेऽव्याप्तिरित्यनुपादानम् सार्वत्रिकत्वमुक्तं व्याप्यवृत्तेरपि साध्यस्य व्याप्यवृत्तित्वमयद्युपर्यप्रतियोगित्वैयधिकरण्यघ
टितव्याप्तिज्ञानादेवानुमितिरुपगमात् व्याप्यवृत्तिसाध्यके सर्वत्रैतादृशविशेषणोपादानानियमः तद्घटितापि व्याप्तेः सर्वत्रानुमितौपयिकत्वात् अ
व्याप्यवृत्तिसाध्यके तु सर्वत्र तदुपादाननियम एव तद्घटितव्याप्तेरवसिद्धत्वादित्याशयः व्याप्यवृत्तिसाध्यकत्वं च हेतुसमानाधिकरणाभावाप्रतियोगि
साध्यकत्वे सत्यतावानुक्ता कालिकसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाकाशाभावाभाववान् आत्मत्वादित्यादिकं च न तथा अतस्तत्र साध्यवानिकाला
न्तादौ कालिकदैशिकविशेषणतया साध्याभावसत्त्वात् प्रतियोगिवैयधिकरण्यविशेषितहेतुमन्निष्ठाभावाप्रतियोगित्वस्य साध्ये सत्त्वेनाव्या
ःप्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितत्वनियमेऽपि न दोषः केचित्तु व्याप्यवृत्तिसाध्यकत्वं पथाश्रुतमेव हेतुमत्यभावस्य दैशिकविशेषणतयावृत्तिविरहेण या
वत्तीनहेतुमति कालादौ कालिकविशेषणतादिना साध्याभावसत्त्वे व्याप्तिः भावस्याव्यभावत्वेन दैशिकविशेषणतयावृत्तिःप्रामाणिकी अतोऽनाभा
वसाध्यकव्यभिचारिण्यतिव्याप्तिः पारम्पर्यविपोगितानिरूपकाभावत्वविशिष्टस्य दैशिकविशेषणता याहेतुमतिहत्ते तादृशप्रतियोगितावच्छेद
कत्वविवक्षया कालिकसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगिताकाकाशाभावाभाववान् इत्यादावव्याप्तिरतः न च आकाशाभावस्याकाशाभावत्वेनैव दैशिक
विशेषणतया आत्मनि वृत्तिरिति तत्साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन आत्मनि तदभावो नास्तीत्यप्रतीतेः अव्याप्यवृत्तिसाध्यकेऽपि दै
शिकाभाववान्नित्यगुणत्वादित्यादौ अनुमित्यौपयिकद्विविधव्याप्तेः संभवेन सर्वथैवेत्युक्तं तावता व्याप्यवृत्तिसाध्यकेऽपि कचित्तद्घटितव्याप्तिसं

६॰

प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छिन्नज्ञाने अनुमितिकारणंबाधे नादृशोयद्ज्ञानमसर्वज्ञस्य दुष्टं अत्र प्रतियोगिपदम् ७

शि॰टी॰ भवतीति चिंत्यं त्वाहुः यत्तु व्याप्यवृत्तिसाध्यके अव्याप्यवृत्तित्वघटितविषयसाध्यके सर्वथैवासमानाधिकरण्यस्यानुपादेयतातत्र लाघवेन प्रतियोग्यसमा
नाधिकरण्याघटितव्याप्तेरेवानुमानांगतात्वात्कारणादिति व्याख्याने तद्वसतत्त्वापि शाद्धिनाप्रतियोग्यसमानाधिकरण्यघटितव्याप्तेरेवपदार्थ
हेतुदानुमितेरुक्तत्वात् तादृशव्याप्तेरनुमानांगत्वस्योपगतत्वात् अन्यथापादृशव्याप्तिरैकिसाध्येन केवलान्वयित्वभ्रमस्तादृशसाध्यके लाघ के
वेन साध्याभाववदवृत्तित्वमात्रस्यैव व्याप्तित्वोपगमप्रसंगात् ननु व्यापकसामानाधिकरण्यस्य गुरुशरीरस्यैत्यपि प्रसंगात् केवलान्वयिनोपस्यसाध्य
स्यनव्यतिरिक्तित्वभ्रमविषयतानस्साध्यके हेतुसामानाधिकरण्यविशेषणपरित्यागस्यापि प्रसंगाच्चापन्नप्रतियोगिदलस्य प्रतियोगिपरमवश्यं
वाच्यं अन्यथा प्रतियोगित्वस्य सामान्यरूपेण केवलान्वयितया प्रतियोग्यसमानाधिकरण्याभावस्यैव दुर्लभत्वापत्तेः तथा च स्वपदस्य [redacted]
तत्तदभावपरतया तत्तदभावप्रतियोग्यसमानाधिकरण्यविशिष्टत्वेन हेतुमद्वृत्तीनां तत्तदभावव्यक्तीनां प्रकृते साध्यार्थकतया साध्याभावनि
ष्ठसाध्यसामानाधिकरण्याभावविशिष्टः सन् हेतुमद्वृत्तिरभावएवानुगतरूपेणानिवेश्यः सहेतौ सर्वेषामेव हेतुसमानाधिकरण्याभावानां हेत्वधिकर
सा णे साध्यसमानाधिकरण्यतयाऽसामानाधिकरण्याभावविशिष्टस्य हेतुमद्वृत्तित्वं न प्रसिद्धमिति साध्याभावनिष्ठत्वं साध्यसामानाधिकरण्ये वि
शेषणं सद्धेतौ साध्याभावातिरिक्ताभावेन सिद्धिसंभवः अभिचारिणि च अभिचारनिरूपकाधिकरणएव साध्याभावे साध्यसमानाधिकरण्याभा
वविशिष्टतया हेतुमद्वृत्तित्वमिति साध्याभावस्यापि लक्षणघटकतया नातिव्याप्तिः संयोगेन प्रमेयसामान्यव्यकसद्धेतौ साध्याभावातिरिक्ताभावाप्रसि सं
द्धा हेतुमतिसाध्याभावनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्याभावविशिष्टाभावाप्रसिद्धिरिति साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नाभावनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्या
या २ भावो निवेश्यः एवं व्याप्यवृत्तिसाध्यके साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभावनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्याप्रसिध्यानादृशव्याप्तेर्नप्रसिध्यतिरति न सा रामं०
ध्यके प्रतियोगिसामानाधिकरण्याघटितैव व्याप्तिरित्युक्तं नोपादेयत्वेत्यादिनेति द्रूपिनसाध्यसामानाधिकरण्यविशेषणमिमं न साध्याभावे साध्यतावच्छे

DR BHAU DAJI MEMORIAL

वि ७

दकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वनिवेशप्रयोजनाभावात् व्याप्यवृत्तिसाध्यकेऽपि संबंधांतरावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यप्रसिध्यातत्राप्यु
क्तव्याप्तिप्रसिद्धेः व्याप्यवृत्तिसाध्यकस्थले द्विविधव्याप्तिर्न तु अव्याप्यवृत्तिसाध्यके इतिसाध्यादिभेदेन व्याप्तिभेदो [redacted] नसंभवतीत्यत आह साध्यादि
भेदेनेति साध्यतावच्छेदकादिविशिष्टव्याप्तिघटकत्वेन तद्भेदेन तद्भेदस्यावश्यकत्वादित्यर्थः यद्यपि तादृगुणकर्मान्यत्वादिसामानाधिकरण्योप
म लक्षितं तन्नादेव्याप्तिरत्वेव गुणादौ न तु पलक्षितसत्ताद्यनुमितेः प्रमात्वात् न तथापि गुणादौ गुणान्यत्वादिसामानाधिकरण्यविशिष्टसत्तादिप्रतियो
पि गिकवैशिष्ट्यावगाहिन्या अनुमितेर्भ्रमत्वात्तत्तादृशानुमित्योपकव्याप्तिस्वीकारे सत्तिलिंगपरामर्शादपि भ्रमः स्यादिति तादृशानुमित्योपयिकव्याप्तिगु
णादिवृत्तिहेतौ न स्वीकर्तुं शक्यतेतः साध्यतावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्यविषयकानुमित्योपयिकव्याप्तिशरीरे प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टवैयधिकरण्य
पर्यंतं निवेश्यं न तु तादृशातिव्याप्तिव्यपदेशप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यं वैतानिवेश्यं तापि व्याप्तिस्वीकारे हेतौ रहः गुणे गुणान्यत्वविशिष्टसत्तावानित्या न
दौ तादृशव्याप्तिसत्त्वेपि बाधेनैव हेतोर्दुष्टत्वोपपत्तिः द्रव्यपदकतादृशसाध्यकत्तासादिहेतोः समीचीनतापाद्येऽपगमात्त्वाद्यानवनादृशापांवगुण
दौ सत्तादिलिंगकविशिष्टसत्तावैशिष्ट्यानुमितिर्भ्रमरूपा भ्रमात्मकसत्तिलिंगपरामर्शादपि स्यात्किंपते अत्र एवं गंधप्रागभावकालावच्छिन्नघटो गंधवा ध
न पृथिवीत्वादित्यादौ बाधानवतारदशायां प्रमात्मकपरामर्शात् विशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यावगाहिनी धूमानुमितिर्यत्कारणप्रमात्वेऽनिवाकंभु
कुः मानुमितिजनकपक्ष प्रधर्मत्वसंभवेतद्यादानमावश्यकं स्यात् तथा गंधप्रागभावावच्छिन्नघटे गंधवत्त्वादेः परामर्शस्य कथं विहृद्धिभ्रमत्वात्
भवेनागत्या तत्र प्रमात्मकपरामर्शानमानुमिति निलीकारात् गुणे विशिष्टसत्तावान् गुणत्वादित्यादौ विशिष्टप्रतियोगिकवैशिष्ट्यविषयकानुमि
तिस्थलमुपेक्ष्य गंधप्रागभाववान् घटो गंधवानित्यादि विशेष्यानुयोगिकवैशिष्ट्यविषयकानुमितिस्थलमसिद्धव्यभिचारसंकीर्णबाधोद [redacted] हरण
त्वेनाभिहितवतो मणिकारस्याप्युक्तस्थले व्याप्तिर्नास्ति त्याशयोपलक्षिते अथ विशिष्टनिरूपितरेवसमवायादिविशेष्यविरोधिनो विशिष्टाभावस्य प्रति

स्त

शि. टी. योगितावच्छेदकसंबंधः शृङ्गस्य समवायादिर्यावत् दण्डाद्युपलक्षितपुरुषादिमत्त्वविरोधिता दृशपुरुषाद्यभावान्न तद्विरोधित्वद्विशिष्टपुरुषाद्यभाववत्त्वलक्ष-
णपानिर्वाहात् न च तदुपलक्षितपुरुषाद्यभावस्य सधर्मानप्रतियोगितावच्छेदकः अपितु प्रतियोगितासमानाधिकरण एव प्रतियोगितावच्छेदकसंबन्ध-
तियोगिविशेषणत्वात् अतादृशस्यैवोपलक्षणत्वादिति तादृशाभावयोर्विशेषः इति वाच्यं उपलक्षणेन दण्डादिना आवृत्तप्रतियोगितायाः पुरुषत्वादेः
निष्कलंकतया तन्मात्रेण तदवच्छेदकतायाः पर्याप्तिसंभवेन दण्डादेरपि तदवच्छेदकत्वाद्वैरूप्यमन्तर्भावात् अत एव पुरुषादिमात्रेण न दण्डाद्युपलक्षि-
तपुरुषाद्यभावस्य विरोधः तदवच्छिन्नाभावमात्रस्यैव तद्विशिष्टाभावत्वे मानाभावात् पृथिवीसमवेतत्वं वायुत्वादित्यादौ ग्रंथकृतां कूटघटितलक्षणानि
न व्याप्तिरूनामपि विरुद्धं पृथिवीसमवेतत्वविशिष्टाभावस्य वायावप्यसत्त्वेन वायुत्वादेस्तत्रासाध्यसाधनत्वात् यावत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नासा-
मानाधिकरण्यविवक्षयापि नातिव्याप्तिः प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगित्ववविशिष्टसंबन्धेन गुणादेर्विशिष्टसत्त्वानधिकरणत्वात् इति चेन्न
विशिष्टनिरूपितसंबंधस्य विशिष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे संबन्धेन संभवतो निष्प्रयुक्तत्वात् अन्यथा विशिष्टाभावप्रतियोगिताविशेषणान्त-
र्भावेन पर्याप्तो उपलक्षिताभावप्रतियोगितानुदण्डादिरूपावच्छेदकोपलक्षितविशेष्य एव पर्याप्तः यतो विशेषस्योपपादनीयत्वात् विशि-
ष्टस्यातिरिक्ततामते विशेष्यसत्ताभावः सहजत एव प्रतियोग्यसमानाधिकरणः इति भयसाध्यकानुमानेनातिप्रसङ्गात् इति हेतुमति विशिष्टाभा-
वादेः शृङ्गप्रतियोगिसामानाधिकरण्येऽपि विशिष्टप्रतियोगिवैयधिकरण्याद्व्याप्तेः साध्यानुमितिहेतुतया उक्तसाध्यकोऽप्यव्याप्तित्वेऽपि ना- स
तिप्रसङ्गात् प्रसक्तिः ननु सत्त्वादिहेतौ सत्त्वादिविशिष्टसत्त्वादिरूपतदुभयत्वावच्छिन्नस्यैव न व्याप्तिः ननु तदुभयवृत्तिबुद्धिविशेषविषयत्वरूप-
तदुभयत्वावच्छिन्नस्य तथा च विशिष्टातिरिक्ततामते विशिष्टसत्तादिसाध्यकजात्यादिहेतावव्याप्तेः उभयसाध्यकसत्त्वादिहेतावपि व्याप्तेःरुक्त- एतम°
प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यनिवेशप्रयोजनाभावात् अतिप्रसक्तिः इति अभिमानेन वैयर्थ्यादिना निष्करोति न चेत्यादिना सहजत एव प्रतियोगिपरस्य

१ सामानाधिकरण्यविरहेण न समानुमितिजनकपरामर्शस्य प्रमात्वसंवादप्रवृत्तिः व्याप्यत्वे तिसाध्यवदप्यपगमाः ४

तत्तावच्छेदकविशिष्टपरतां विनैवोभयत्वं उभयव्यवहारविषयतावच्छेदकं न विशिष्टत्वात् एकविशिष्टापरत्वात् अन्यत्र नातिरिक्तं अभिन्नं अतिरिक्तमपि
तत्तु क्वानानतिरिक्तमित्यभिधाने उभयपदार्थतावच्छेदकत्वावच्छेदकतानिरिक्तत्वेनाभयपदस्यानुयोगितावच्छेदकावच्छेदेनाभावबोधकत्वमुत्प-
त्तेः तावता एकविशिष्टापरत्वं उभयनिष्ठव्यासज्यवृत्तिधर्मस्य उभयपदार्थतावच्छेदकमनुपपत्तौ तेषु उभयत्वमेकविशिष्टापरत्वमेवातिरिक्तं कार्यमुक्तेः अत्र
ट हेतुर्वैशिष्ट्यविरहेऽपि घटत्वपटत्वोभयत्वस्य प्रत्यक्षसिद्धत्वादिति घटत्वपटत्वयोः सामानाधिकरण्यविरहेऽपि नत्रोभयव्यवहारविषयतावच्छेदकस्य प्र- दा
कृतसिद्धत्वादित्यर्थः अन्यथा तत्रोभयव्यवहारानुपपत्तिरिति भावः पृथिवीघटत्वपटत्वोभयमिति प्रतीतौ कालिकसंबंधघटितसामानाधिकरण्यरूप
वैशिष्ट्यविषयतासंभवस्तथापि वाच्यत्वघटत्वोभयं समवेतमित्यादिप्रतीतौ निष्प्रव्यवहारविरहेण उभयं समवेतमिति प्रतीतिव्यवहारयोः समवायिसम- य
वेतत्वरूपवैशिष्ट्यविषयतया अप्युपगन्तव्यतया वाच्यत्वपटत्वोभयं समवेतमित्यादौ तादृशवैशिष्ट्याप्रसिद्ध्या व्यासज्यवृत्तिधर्म एव विषयः तन्निष्ठ-
कः न च एवं तदनुरोधेन व्यासज्यवृत्तिधर्मविशेषस्य उभयव्यवहारविषयतापायावश्यकत्वे एकविशिष्टापरत्वस्य तद्व्यवहारविषयत्वमप्रामाणि-
कमिति न सत्त्वे सत्त्वोभयवान् सत्त्वादित्यादौ एकविशिष्टापरत्वस्य साध्यतावच्छेदकत्वप्रसक्तिः तथा सत्त्वानुमितेरुभयवानित्याकारकत्वानुपपत्तेरि-
पृ ति निरुक्तं ननु सत्त्वाधिकरणोपनीतसत्त्वे सत्त्वोभयं नास्तीति बुद्धेरेकविशिष्टापराभावत्वेनैवोपपत्तेः मन्नति प्रतियोगित्वेन उभय इतिध-
र्मावच्छिन्नाभावासत्त्वादिति चेत् विरहेक विशिष्टापरत्वस्यापि उभयव्यवहारविषयतावच्छेदकत्वे आवश्यक मित्यत आह नवेति तदवच्छिन्नाभावः प्र-
त्येकाधिकरणवृत्ति उभयव्यवहारविषयतावच्छेदकावच्छिन्नाभावः तदवच्छिन्नाभावात् एकविशिष्टापरत्वावच्छिन्नाभावात् अनतिरिक्तः इति विपरीत-
त्वेनान्वयः प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टैव प्रतियोगिताभावस्य विरोधात् एकस्याधिकरणेऽपि व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नाभावस्यैव तत्र बाधकाभावादिति
भावः एतेन सत्त्वस्य व्यासज्यवृत्तिसत्त्वावच्छिन्नत्वमित्यादिनाऽपि व्याप्तिरूपता आवश्यकं एकाधिकरणे व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताव
वच्छिन्नत्वसाध्यः

कं २ मे ८८८

शि॰ ८१ ष्ठितसामानाधिकरण्येन पटत्वादिविशिष्टघटत्वाद्यप्रसिद्ध्या घटादौ समवायेन पटत्वाभावप्रतियोगिकपटत्वं नास्तीति प्रतीतेरनुपपत्तेस्तत्र समवायिसमवेतत्वरूपवैशिष्ट्या
वच्छिन्नाभावस्यैव विषयतापत्तेः स्वाकाशादिपत्वादन्यतमत्वादौ कालिकादिना पटत्वे विशिष्टावच्छिन्नस्य घटत्वादेः समवायिपरादौ सत्त्वेन तादृशप्रतीत्यनिर्वाह
त इत्याहावैशिष्ट्यविरहेऽपि घटत्वपटत्वोभयत्वेनाभावस्य तत्त्वं सिद्धत्वादिति ननु तथापि व्यासज्यवृत्तिनिरूपकोभयत्वेन साध्यत्वे न्यूनत्वस्य व्यभिचा
रितासंभवनिरूपकप्रतियोगिमत्त्वपि चाभावस्य हेतुमत्प्रतियोगिव्यधिकरणस्यैव साध्याभावस्य व्यभिचारात् व्यभिचारलक्षणेऽपि प्रतियोगितावच्छेदकावृत्
त्वे वैयधिकरण्यपर्यन्तानिवेशात् प्रतियोगिसमानाधिकरणतया सत्त्वाधिकरणे मन्मिश्रोभयाभावस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्याभावादित्याशंकां निरस्यति
न च तत्रेत्यादिना व्याप्तिरेवास्मिन्विशिष्टे व्याप्यत्वापत्तिर्मन्ये तस्य मनसि सत्वेऽपि तात्पर्यं तु उभयत्वेनैतदुभयत्वविशिष्टवत्तापामनस्य सत्त्वादित्यर्थः तथा च तत्रेत्र
उभयत्वविशिष्टवैशिष्ट्यविषयकानुमितेर्भ्रमत्वापत्तेः स्वयोजकहेतोर्न सद्धेतुत्वस्वीकारासंभवः अत एव व्यभिचारलक्षणेऽपि प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवै
यधिकरण्यपर्यन्तमेव निवेश्यमिति भावः एकाधिकरणे उभयत्वविशिष्टासत्त्वेमानमाह नात्रोभयमिति अत्रोभयमिति प्रतीत्यभावो न हेतुनयोः कः उभय
नैकस्मिन्नुपगमे उभयत्राधिकरणवृत्तितापत्तेः तादृशप्रतीतिविषयतया एकस्मिन्नधिकरणे हेतित्वाभावेन तादृशप्रतीतेर्भ्रमत्वावश्यकत्वान्नादृशप्रा
विरहोपपत्तेः ननु प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यस्याभावविशेषणत्वे लक्षणेऽपि तत्पदद्वैपर्थ्यं समानाधिकरणमिश्रवृत्त्यादिभेदस्य प्रतियोगिसमानाधि
करणत्वेनैव साध्यतावच्छेदकत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकतया किञ्चिलक्षणादित्याशंक्य तात्पर्यपरत्वात् पटशीतमत्येन पदस्य योजनमाह स्वेत्यादि चेति
स्वसंताभावत्वनिरूपकप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यस्येति लाभात् त्याग्येऽप्यन्वयः स्वपदस्य प्रतियोगिनोऽत्येताभावत्वादृशप्रतियोग्यसामानाधिकर
ण्यपर्यन्तस्याभावविशेषणत्वलाभायेत्यर्थः स्वसंताभावत्वनिरूपकप्रतियोगितायां निरूपितप्रतियोगितानवच्छेदकत्वरूपा प्रतियोगितानिविष्टान
न्वात्संताभावत्वनिरूपानुयोगितानिरूपकत्वविशेषणलाभायेत्यर्थः क्रमेण व्याप्तिनिमाहस्यमथेति सर्वस्यैवाभावस्येति हेतुसमानाधिकरणाभावत्वेनोप राम॰

ला॰

देयस्य सर्वस्यैवेत्यवाभावस्येत्यर्थः स्वसमानाधिकरणाभावोऽन्यभिन्नत्वात्स्वपदस्य समानाधिकरण्यं तादृशघटत्वाद्यभावभेदवत्त्वादित्यर्थः स्व
रूपानतिरिक्तत्वात् गोत्वाद्यभावाधिकरणत्वरूपत्वात् अभावाधिकरणकाभावप्रतियोगिकाभावस्याधिकरणभूताभावरूपतेति हि प्राचीनात्
इति भावः प्रतियोग्यसमानाधिकरणाभावस्य दुर्लभत्वापत्तेरिति गोत्वाद्यभावाभावस्य संताभावत्वनिरूपकगोत्वादिरूपप्रतियोग्यसमानाधिक
रणत्वेऽपि स्वनिष्ठभेदत्वनिरूपकपटत्वाद्यभावरूपप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वनियमादिति भावः न च भावस्वरूपस्यैवाभावस्य तादृशत्वम्
लक्ष्ये मितिवाच्यं तस्याप्यसमानाधिकरणत्वेऽप्यन्तर्हिता प्रकारत्वस्याधिकरणे स्थानवस्थानपेनाधिकरणस्वरूपत्वाभिकापत्प्रतियोगि
तावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वनिवेशे सर्वत्रैन तादृशाभावाप्रसिद्धेः किंतु विशेषणताविशेषणसाध्यतास्थलेऽन्यत्र स्वभावे
साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य निवेशनीयत्वात् साध्यतावच्छेदकसंबंधस्य तत्र निवेशोऽपि नैव तत्र प्रसिद्धिः इष्टा स्वसंताभा
वत्वनिरूपकप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यनिवेशोऽपि सर्वेषामेवाभावानां विशिष्टत्वाभावादिरूपात्संताभावत्वनिरूपकप्रतियोगिसामानाधिक
रण्यनियमात् तत्समानाधिकरणाभावाप्रसिद्धेः तादृशप्रतियोगितेत्यनेन बहुव्रीहिरेवानुसारेण प्रतियोगिन्यसंताभावत्वनिरूपकत्वनिवेश
वैपर्थ्यमत्रास्य सर्वोऽप्येव हेतुसमानाधिकरणनिहेतुसमानाधिकरणस्य भेदत्वनिरूपकाभावान्तररूपप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेऽपि विहि
तात्संताभावत्वनिरूपकप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यवत्त्वाभावादिः घटत्वाभावादिरूपस्य तद्विशिष्टभेदात्मकस्य तस्य प्रतियोगित्वादित्यर्थः स्व
भावसाध्यकेतिघटत्वाभावादिसाध्यकपटत्वादिसाधनेत्यर्थः स्वसंताभावत्वनिरूपकप्रतियोगितानिवेशेऽपि संबंधानवच्छिन्नसाध्यासंताभाव
प्रतियोगितावारणाय साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशाद्धौ केचन दिक्प्रोक्तमनर्थकं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यसामानाधिकरण्य
निवेशस्य संबंधांतरावच्छिन्नाभावारणेऽपि सर्वेषामभावेषु उक्तरीत्या संतामाकत्वनिरूपकप्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्यापि सत्त्वेन प्रकृतप्रतियो

गितावच्छेदकसामानाधिकरण्यस्यैव निवेशनीयतया साध्यनिष्ठप्रतियोगि सामानाधिकरण्यस्य हेत्वधिकरणवृत्तित्वविशिष्टाभावे सत्त्वेनाव्याप्त्यभावस
त्कि रत्यत्र सवीजं तेन वा ध्यानुमतात्यन्ताभावत्वनिरूपकप्रतियोगितानिवेशपक्षे निर्व्याप्तिमाशंकते अथेत्यादिना यदाधेयत्वमिति कालिकसंबंधेनो
त्वयोर्हेतुसाध्याभावत्वव्याप्यमानपर्याप्त्यादित्यादिप्रतिज्ञाहेतु अनभिधायकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकत्वघटितोदाहरणाभिधानेऽपि मध्ये
पिवल पक्षे तिव्यभिचारनिरूपकहेत्वधिकरणस्य तादृशसत्त्वेनात्यन्ताभावानधिकरणत्वादिति स्वामनुमतं ध्वंसप्रागभावयोरत्यन्ताभावविरोधि
त्वमाहुरत एतदेवाग्रे निराकृतत्वसमाधेयं अथ कालिकसंबंधेन ध्वंसादिमत्यपि काले तत्ताभावबत्त्वाविरोधः महाकालादौ समवायादिसंबंधावच्छि
न्ननिरूपात्यन्ताभावस्य सर्वानुमतत्वात् तेन च कालिकसंबंधावच्छिन्नाभावात्यन्ताभावस्यतत्संबंधावच्छिन्नो ध्वंसात्यन्ताभावनिरूपतापात्र त्यन्ताभावस्यात्रि
तयप्रतियोगिकत्वमेगाकुर्वाणे प्राचीनैरुपगमात् कालिकसंबंधनिरूपप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन ध्वंसवतिनसंबंधावच्छिन्नाभावात्यन्ताभावहृ
त्तिर्नेतेषामनुमतेति वाच्यं एवमपि कालिकसंबंधेन प्रतियोगिमत्यपि तत्संबंधावच्छिन्नात्यन्ताभावस्य कालिकसंबंधेन वृत्ताववि विरोधात्तन्न च प्रतियोग्यसा
मानाधिकरण्येनाघटितापि व्याप्तिरनुमित्यौपयिकानद्विशेषणानुपस्थितिदशायामप्यनुमितेरा ...नुभविकतायावश्यमाराणत्वात्तत्र वाभाव
स्यसंबंधविशेषेणाऽवच्छेदमेनुप्रवेशः अन्यथा हेतुमति कालिकसंबंधेन वर्तमानेसाध्याभावमादायाव्याप्तेरितितादृशव्याप्तेर्वोलक्ष्यत्वे प्रमात्वप्रसं
गपरोपर्यन्यथा रतिवाच्यं पत्रे हेतुमतिसाध्याभावः कालिकादिसंबंधेन वर्ततेऽत्र प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यघटितव्याप्तेर्वक्षहेतुत्वमिव हाततेहेतुम
तिवृत्तियोग्यसमानाधिकरण्याघटितव्याप्तिग्रहस्य प्रमत्वोपगमे कृतिविरहात्तादृशव्याप्तावपि अभावस्य संबंधविशेषणापवेशात् एवं प्रतियोग्यसामा
नाधिकरण्यानुपस्थितिदशायां सत्त्वावान्वयत्वादित्यादावप्यनुमिते तस्यानुमितिरनुभवसिद्धान्तदनुरोधेन भावसाध्यकेदैशिकविशेषणतासंबंधेन हेतु
मद्वृत्तित्वाभावाभावत्वापि व्याप्तेरनुमितिप्रयोजकतावाच्या तथा सतितादृशव्याप्तिप्रमायाः तत्स्थले अनुमितिप्रसंगपरतया एतद्ग्रन्थसामञ्जस्य

म.

इति तैर्विशिष्टस्य हेतुमद्वृत्तिनागर्भपदार्थव्याप्तिघटकसंबंधविशेषानवेशनमवधेयं ॥

वनवच्छिन्नप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यगर्भव्याप्तौ अभावस्य संबंधविशेषानिवेशात् अभावीयसंबंधविशेषगर्भप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यगर्भव्या
प्तिचार्थद्विविधत्वेनैव प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यगर्भतद्गर्भव्याप्ती अनुगमय्य न योऽनुमित्यौपयिकतापादकमतः पश्चाभावीयसंबंधविशेषघ
टितव्याप्तिग्रहस्य तादृशयहाप्रतिबंधकतया तादृशव्याप्तेर्नानुमित्यौपयिकत्वनिर्वाह इति वाच्यं तादृशव्याप्तिसंशयदशायामभावीयसंबंधविशेषघटित
प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यघटितव्याप्तिवारद्विरोधित्वेनाप्यमनुगमनीयत्वात् तादृशव्याप्यभावीयसंबंधविशेषघटितप्रतियोग्यसामानाधि
करण्यघटितव्याप्तेः संप्रहसंभवात् एवं सत्यव्यावृत्तेकाभावीयसंबंधविशेषघटितप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यघटितव्याप्तिज्ञानादप्यनुमितिः स्या
दितिवेदित्थमेवैतत् एवं सति प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यगर्भाभावीयसंबंधानिवेशघटितव्याप्तिप्रमातोपयुक्तस्यैतद्विप्रसंगोद्धारः इति चेत् काकृतिर
त्नाकरत्वतत्वदीधितिकृतां हृदयं निष्कर्षानीयहेतुमतिप्रतियोग्यनधिकरणत्वनिवेशकत्वे प्रतियोग्यधिकरणत्वघटितव्याप्ताववभावीयसंबंध
विशेषनिवेशस्यापि प्रयोजनत्वे प्रतियोग्यनधिकरणौ अन्यथा संयोगित्वलादित्यादौ प्रतियोग्यनधिकरणगुणादिहृत्तित्वविशिष्टस्यापि संयोग
प्रभावस्य कालिकसंबंधेन हेत्वधिकरणकालवृत्तितया व्याप्तिप्रसंगात् एकसंबंधेनैकाधिकरणवृत्तित्वविशिष्टस्यापि अन्यसंबंधेनाधिकरणान्तरवृ
त्तित्वात् प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावनिवेशकत्वेपि गुणादौ तद्विशिष्टस्यसंयोगप्रभावस्य कालिकसंबंधेन हेत्वधिकरणमहाकालवृत्तित्वा
त्तत्लक्षेप्यव्याप्तेरावश्यकत्वात् न च प्रतियोगिसामानाधिकरण्यविशिष्टस्य तस्य कालवृत्तित्वे प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावविशिष्टस्य न त
द्वृत्तित्वसंभवः भावाभावविशिष्टस्यैकाधिकरणवृत्तित्वे प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावविशिष्टसंयोगप्रभावस्यादैशिकविशेषणतया विद्यमानवृत्ति
त्वप्रसंगादिति वाच्यं विरोधिनो भावाभावयोः कालिकसंबंधेनैकाधिकरणवृत्तितावत्भावाभावविशिष्टस्यापि कालिकसंबंधेनैकवृत्तौ विरोधाभावा
न्नयप्रयोज्यभावस्यैदैशिकविशेषणतासंबंधमिवेशे अभावसाध्यकेऽव्याप्तिरिति भावस्यैदैशिकविशेषणतानानन्तरनुपगमेनिति व्याप्त्यासाध्यासिद्धापि न

शि॰टी॰ प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधनिवेशे समवायसंबंधावच्छिन्नज्ञानत्वाभावसाध्यके ज्ञानित्वादिहेतावव्याप्तिः ज्ञानत्वादिरूपहेतुमतिनात्मनि समवायेन वृत्तेरप्रसिद्धेः
तथापि साध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधातिरिक्तसंबंधेन यत्साध्याभावस्तद्वृत्तित्वं हेतुमद्वृत्तेः प्रकृतप्रतियोगितानिरूपितानुयोगितावच्छेदक
संबंधेन हेतुमति वृत्तेर्वा अभावविशेषणत्वोपादानाच्च दोषः उक्तस्थले हेतुमतिकालेकालविशेषवृत्तित्वविशिष्टमित्यस्यात्यंताभावप्रसिद्ध्यातिव्याप्तिसंगतिः
अन्त्ये तु अभावत्वप्रकनिरूपिताप्रतियोगित्वप्रध्वंससाधारणसंसर्गाभावत्वनिवेशे महाप्रलये गोत्वरूपसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकध्वंसोपगमेन ध्वंसमा
दाय तत्स्थले अतिव्याप्तिः श्याने वाऽपि तु मित्याशंकाह संसर्गाभावेति हैतिकविशेषणतया पिध्वंससकालहेतिरित्यमित्याशयेन उक्तं काशं गतिः अन्यथा
मिवधं६ भावसत्ताहसंबंधेन वृत्तिनिवेशे च संताभावमिवत्वेत्यप्यापत्तिव्याप्तेर्द्वित्वान्न तु प्रतियोग्यधिकरणो महाकाले गोध्वंसस्यैतिकविशेषणता स
रे त्वेपि प्रतियोग्यनधिकरणप्रलयेनस्यतारूसंबंधः प्रामाणिक इति वाच्यं पदार्थविशिष्टस्य प्रतियोग्यधिकरणत्वेन ट. सोपाधिविशिष्टस्यैककालेनदभावा लस्य
धिकरणतया महाकालस्यैतिकविशेषणतया ध्वंसाधारत्वे प्रलयात्मकोपाधेरपि नादृशसंबंधेनाधारतायां व्यापकत्वात् अन्यथा प्रलये गोत्वा तीतिव
हारानुपपत्तेः परासंपदः निरुच्य च वाच्यं निरुपाधिकालत्वं प्रलये ज्ञाने ध्यानविकरणीनामि गुणकासत्वात् पुनर्गुणकोत्पत्याप्रतिरोधेन परमाणूनां ६
संदृष्टाकारस्यावश्यकत्वात् तत्रावहेतुरधिकरणे तत्र गुणकसामान्यध्वंसप्रागभावयोरसत्वादतिव्याप्तिरिति भावः नासंपादनाश्यापाच्च अधिकरणोच्चारमपर घणुकनाशानुदय
मपरमाणुसंयोगनाशरूपमहाप्रलयपूर्वतनीयद्व्यणुकसामान्यध्वंससत्वात्तत्राप्यतिव्याप्तिर्न विचारसहेत्यतोपरे दृष्टमिति ज्ञानत्वमात्रेण साध्यतापात्र द
लपदृष्टीयज्ञानसत्वात् पंसद्धेतोर्वेल्ततोऽजन्यमिनिनित्यमुक्तो मिथ्यामुक्तितिमतेऽत्र महाप्रलयेपि मुक्तात्म जन्यज्ञान संवात् तद्धेतुवे संभवतीति अ
तो दुःखेति जन्यमात्रे प्रत्यक्षस्य हेतुत्वात् महाप्रलयाव्यवहितपाकूकारणेपि तज्जनकाभावात्तस्माद्दृश्यावश्यकत्वादिति दाजन्यज्ञानत्वस्य दत्वाघवच्छिन्नध्वं एम०
म संसत्वात्त्रोपदर्शितस्थले योगति व्याप्तिः संभवतीत्यतः स्थलान्तरमाह यदा तत्स्रोतियदा त्वसमवेतमदृष्टं प्रलयजनकं सत्तत्वदेन विवक्षितः व्यभिचारस्थात्र

ध्वंसप्रतस्ये सुत्रु साध्ये चत्वोक्तः ध्वंसप्रलयनिष्ठगुणकादिध्वंसस्य अगकत्वादिरूपसामान्यधर्मप्रतियोगिताकत्वात् संभवं स्यात् एपति। नह्यामितयोध्वंसप्रा
गभावयोः सामान्याभावत्वमते पिसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमते पिध्वंसप्रागभावयोरत्यंताभावविरोधित्वमतेन तयोस्तत्त्वान्व्यमित्येतत्सूचयितुम
तेपीति एकविशेषे नित्येकविशेषप्रागभाववृत्तिन सामान्याभावच्छिन्नध्वंसस्य विशेषांतरध्वंसवृत्तिन सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रागभावस्य संभवत्यर्थः अन्ये तु ना
नतीत्वक विशेषविशिष्ट्येवाच्छेदकतया तत्कालीनध्वंसादिप्रतियोगिताभ्यानागतादिपदार्थसाधारणधर्मस्य तारूपध्वंसादिप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवा
दिति भावः पृथ्व्यपेक्षमहाप्रलयपक्षेऽपि योगिनां ध्वंसः प्रत्येकमेकैकगोत्वलिमात्रहेतिप्रतियोगिताकतिनकस्यापिध्वंसस्य प्रतियोगितायाः समनियतत्वेन
यापि चारमध्वंसस्यपावगोप्रतियोगिकत्वोपगमेन प्रतियोगितावच्छेदकत्वेतेनत्वस्य समवतीत्यभिप्रायेण संसर्गाभावत्वनिवेशेपरे दोषंतस्थलमुपेक्ष्य गुण
क कादिसाध्यसंयोगादिहेतुकस्थले तिव्याप्तिमिति हितावयकत्वं तत्र ध्वंसप्रागभावयोर्व्यधिकरणप्रतियोगिकत्वविरहात् समानाधिकरणसमयेप्रतियोगिकत्वेन स
भवतीति ध्येयं विरोधिनः प्रतियोगिनोऽधिकरणे काल एव वेत्याशयेनाहदसतयो ध्वंसप्रागभाववतिकालेयत्वपादौ अव्याप्तेर्वृत्तित्वपतनापप्रतियोगिम
नस्वेनिरंशतः विरोधाभावात्तद्बाधकाभावान्नतथा च हेत्वधिकरणे प्रलयादौ गोत्वावच्छिन्नाभावसत्वात्रोक्तस्थले तिव्याप्तिरिति भावः नन्वप्रलये गोत्वा
घवच्छिन्नाभावो प्रमाणिकः प्रत्यक्षायोगादनुमानस्यापायोजकत्वादिति वाच्यं प्रलये गोत्वाभावे इत्यस्यैव प्रमाणत्वात् नहि तादृशवाक्याप्रामाण्यं कल्प्य
ते इति नवध्वंसादिवतत्रान्यथान्यासंताभावः इति वाच्यं प्रकृपितावच्छेदसमानाधिकरणप्रतियोगिताकाभावमात्रस्य अन्यथा प्रतियोगिप्रतिनिरूपितावच्छेदप्र
तियोगिताकाभावावच्छेदकतयापरकत्वस्य सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमवध्वंसादेर्भावप्रतियोगिता हि अन्यथा प्रतियो
गिमति नहि सप्रागभाववृत्तिकाले कालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्यात्यंताभावस्याऽन्ये अत्यंताभावस्यैतादृशात्यंताभावस्य कालस्याप्रावृत्ते वेति
हैतिकविशेषणतयेत्यादिः ननु ध्वंसप्रागभाववति अत्यंताभावत्वमानस्य विरोधिताबन्नप्रतियोगिमति नेहस्यानस्य प्रतियोगिप्याविरोधितायां पायेना

शि.टी. विशेषान्तरस्य तत्राह।। रूपांह्लिति एकसम्प्रतियोगिमतः कालस्य देशभेदावच्छिन्नप्रतियोग्यनवच्छेदकदेशावच्छिन्नतया त्वदैशिकसंबंधेन कालिकसंबं
धावच्छिन्नात्यन्ताभाववत्त्वेन तथाप्रतियोग्यभावयोरेकावच्छेदेनएकत्रावर्त्तमानत्वाविरोधित्वेन तावतापि रूतमेवेति भावः अपरस्य ध्वंसादिमतः स्वरूपसंबंधाव
च्छिन्नध्वंसाद्यधिकरणतावच्छेदकन्यायावच्छिन्नतया त्वमित्यनुषज्यते तेन याच एकाव एकावच्छेदेन एकत्र वर्त्तमानेन याध्वंस [redacted] द्यविरोधित्वं अत्यन्ताभाव
स्येति भावः ननु कालेवृत्तौ देशस्यावच्छेदकत्वे किंमानमत आह देशेकालस्येवेति यथा देशे दैशिकसंबंधावच्छिन्नाभावस्य वृत्तौ कालस्यावच्छेदकमिदानीमत्र
गोनास्ति त्यादिप्रतीतिबलात् तथा काले कालिकसंबंधावच्छिन्नाभावस्य वृत्तावपि देशविशेषावच्छेदकत्वस्यावश्यकत्वं तथाविधप्रतीतिबलादेव तादृशप्रती
तेः कालावच्छेदेन देशवृत्तित्वं देशावच्छेदेन कालवृत्तित्वं विषयत्वं तद्विनिगमकाभावात् अवच्छेदकताधिकरणत्वयोरुभयोरेव समत्वं लात् इति भावः प्रतियोगि
मत्यपि कालेगवात्यन्ताभावस्य वृत्तौ तस्यासमानाधिकरणत्वेन वा रणान्तकपंतमारायोक्ता ति कामिनी अपेत्यत आह तथैवेति प्रतियोगिकल्प्य प्र
लयाद्यविस्यपि तदभावस्य गवात्यन्ताभावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणत्वात् प्रतियोगिसामानाधिकरणाभाववत्त्वोत्सामानाधिकरणस्याप्य हत्रितामतए
व प्रतियोगिसामानाधिकरणस्याभावस्याभावविशेषणत्वाइस्मन्याससंयोगिसत्वादित्याह वेवातिव्याप्तिः नस्यत्व्याप्यदृतिनापके च प्रतियोग्यनाधिक
रणवृत्तित्वनिवेश नी पतपायलसादिवृत्तिगवात्यन्ताभावस्यान्यप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेपि लक्षणघटकत्वाव्याघातादिति भावः संसर्गाभावत्व
नदृघतितासंबाभावस्याप्यस्मिन्घटकत्वेनानवास्याशंकत्वेनत्वेतिसंसर्गाभावविशेषः सहातसंसर्गाभावः संसर्गारोपः तादात्म्यातिरिक्तसंबंधेनप्रतियो न
ग्यारोपः तदृदन्याव्यत्वेसतिव्याप्यवृत्तितापूर्वकत्वावच्छेदेन नदृश्नोत्य स्मिन्वर्त्तते [redacted] पघत्नरस्यत्वेनेत्यर्थः तत्र तजत्यत्वेषसर्वेषसमानियतात
रस्याविशिष्टधीत्वावत्नविशिष्टधीनियामकत्वेन्रूपसंबंधत्वव्यापकनियमस्याऽत्रसंसर्गाभावत्वशरीरेनुप्रतितितदृदन्यावृत्तित्वरूपनियमस्येयतत्रप्रवेश एम०
नीयत्वादितिभावः स्वमतेनियमानेनाभावस्यानुपदेवस्यमायाणात्वादाहुरिस्तुलेकेनियमघटितमितिस्त्राेर यसाभावबुद्धिहेतुतायोनिर्युक्तिकत्वात् तदा

BHAU DAJI

त्मातिरिक्तसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावत्वस्यैव संसर्गाभावत्वादिति भावः प्रयोजनविरहदिति साध्यतावच्छेदकसंबंधेन यादृशप्रतियोगितावच्छेदका
वच्छिन्नानधिकरणत्वे हेतुमत्त्वात् यत्प्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य निवेशनीयत्वतया अन्योन्याभावत्वादिनिरूपकप्रतियोगितामादायदोषाप्रसक्तेरिति भा
वः प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेशत्वमभिप्रेत्याह साक्षिक्षेति तन्मते संबंधोत्यावच्छिन्नसाध्याभावमादाय दोषवारणाय साध्यता
वच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितायाएव निवेशनीयत्वम् पूताशास्यसंबंधेनपत्रसाध्यतानत्रसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नसंसर्गाभावप्रतियोगित्वात्प्रसिद्धा
अव्याप्तिव्याप्यायेतत्वर्थः ननु विषयतायाहं त्वनियामकत्वेप्रतियोगिवैयधिकरण्यसंबंधित्वानिवेशपदेऽपूर्वेदीपानिवाप्यहंगतिरनुआह विशेषणेति स्फुट
गुणाद्यी नांदेशेहरावच्छेदकत्वमेव नत्वधिकरणत्वमितिमतेमनःसंयोगत्वादिनेदैशिकविशेषणतयाअधिकरणत्वमिति रूपत्वमात्रस्यहेतुत्वेमनोरूप
हेत्वधिकरणाणएवसाध्याभावः प्रतियोग्यधिकरणेतिनातिव्याप्तिसंभवः त्वतोमनोत्येतिनन्विहेत्वधिकरणादिकालवोदिगुणनतिरिक्तत्वमतेमनोमनूरूपत्वेसद
नुरोवेत्यतोदृषयोनस्माहतातिमानिनिमामावृत्यानामयोनिसाध्याकवाच्छेदकसंबंधेनत्वादिरुवेअधिकरणत्वस्यानेसंबंधित्वनिवेशम्योन्याभावोपीतितथा
चनतादात्म्यसंबंधेनसाध्यतायामव्याप्तिरितिभावः नहिहिशेषस्यप्रतियोग्यसामानाधिकरण्यावच्छिन्नमतेनेतिप्रयोगित्ववादित्यादोकपिसंयोगा
दिरूपसाध्याभावस्य गुणादौ प्रतियोगिसामानाधिकरणाभाववत्वेपिहेत्वधिकरणीभूतहृदादिमनकपिसंयोगसामानाधिकरणाभावविशिष्टकपिसं
योगाभाववत्त्वेपसामानाधिकरण्यविशिष्टवत्त्वेतत्र तदभावविशिष्टाधिकरणत्वाप्रत्यपात्संसाध्याभावोनलक्षणघटकः तिना [redacted] व्याप्तिरितिभावः हेत्व
धिकरणावच्छेदेनप्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावनिवेशनेनाव्याप्तिवारणाय सुकालेधिनलोपात्हेतुसामानाधिकरण्याशवैयर्थ्याधिकरणत्वावच्छिन्नहे गंधेदक। हेतुनाधिकरणे
तुसामानाधिकरण्यस्याभावविशेषणत्वमुपेक्ष्य उपाध्या [redacted] यमनेप्रतियोग्यसामानाधिकरणत्वरूपविशेषणान्वेशिष्ट्यावच्छेदेनहेतुसामानाधिकरण्य
मि न्रूपविशेषणवैशिष्ट्यतयोपाधुनमूललभ्यो यमेवार्थः प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यहेतुसामानाधिकरण्ययोः यत्नावच्छेदकविधेयभावस्यविवक्षितत्वा

यानमयोविशेषरितन सर्वत्रोम नादनंभनियाणस्याभानाहि
योरं यावच्छेदक

शि.टी. तुहेतुतावच्छेदकविधेययोरवच्छेद्यावच्छेदकभावलाभस्य चामुपपत्तिरिति स्फुटत्वात् प्रतियोगिसामानाधिकरण्यस्य हेतुसमानाधिकरणावच्छेदकत्वेन प्रतियोगिसामानाधि
करण्यरूपहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नसंयोगाभावादेः सत्त्वादिव्याप्यत्वप्रसंगः सत्त्वादिसामानाधिकरण्यावच्छेदकरूपवत्त्वस्य सत्त्वादिव्याप्तित्वादिति सार्वभौमा
लक्षणं तन्मतेनिरवकाशं तादृशव्याप्यभावेनान्यथासिद्धिकमेवावच्छेदकत्वस्य विवक्षितत्वात् तादृशाभावतयाविधहेतुतावच्छेदकमादाय तत्त्वात् अन्यथावि
षयितासंबंधेन घटत्वावच्छिन्नस्य ज्ञानत्वादिव्याप्यतापत्तेः ज्ञानत्वादेः संबंधेन ज्ञानत्वादिसामानाधिकरण्येन ज्ञानविषयतारूपेण घटत्वादेरवच्छेदक
त्वात् नन्वव्याप्यवृत्तिसाध्यकव्याप्तिवारणाय प्रतियोगिसामानाधिकरण्यभिन्नत्वरूपप्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वमेव निवेश्यतां किमुक्तविवक्षयेत्यत
आह प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावतोऽपि कपिसंयोगाभावादेः प्रतियोगिसमानाधिकरणाभिन्नत्वविरहाद्भेदस्याव्याप्यवृत्तितानुपपत्तिर्मा स्पष्टयन्नाह
तदुक्तमिति प्रतियोगिमदवृत्तित्वपर्यवसायीति नार्थः न प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वपदेन विवक्षितः अव्याप्यवृत्तिर्नित्यसंयोगिसत्त्वादित्यादावित्यर्थः प्रतिसंयोगादि
नित्यसंयोगरूपसाध्याभावस्य आदौ प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेऽपि तद्भिन्नत्वविरहेण लक्षणघटकत्वादिति भावः अव्यवसामानाधिकरण्यस्याव्याप्यव
त्तितापादकरूपविनत्वात् प्रतियोगिसामानाधिकरण्याभावनिवेशापेक्षयाऽतिव्याप्तिवारणमशक्यं तेन तादृशानुपपत्तिमेव पदेनोक्तं सरण्यानुसर
णावावज्ञतयाऽऽचष्टे अत्रेति प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यनिवेशकत्वेऽप्यर्थः स्पष्टत्वादित्यनेनावयवः प्रतीतेः संयोगाभावेऽपि संयोगसामानाधिकरण्यमि
त्यादिप्रतीतेः अन्यथा गुणादिनिष्ठसामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वाप्रसिद्धौ विषयकतया कपिसंयोगित्वत्वादित्यादावव्याप्यकपिसंयोगादिरूपसाध्याभावस्य
प्रतियोगिवैयधिकरण्याव [redacted]
च्छेदकगुणादिवृत्तित्वावच्छिन्नतयालक्षणघटकत्वमपि व्याप्तिरत्नाह नत्वेतीति प्रतियोगिवैयधिकरण्यत्वं चेत्यर्थः हेत्वधिकरणे हेत्वधिकरणनिरूपित ०८०
वृत्तित्वं चेत्यत्र कुहेतुसामानाधिकरण्यं न निवेश्यमेवेति भावः एवं च हेत्वधिकरणनिरूपितप्रतियोग्यनधिकरणवृत्तित्वनिरूपितमेवाभावे वि
[redacted]

शेषणं तदेयं ननु तदवच्छेदकावच्छिन्नत्वं न तु प्रतियोजकत्वात् तन्नौ प्रतियोग्यनधिकरणनिरूपितत्वहेत्वधिकरण निरूपितत्वयोर्निवेशापेक्षयाऽन्नहेत्वधि
करणनिरूपितत्वस्य हेत्वधिकरणेऽप्रतियोग्यनधिकरणत्वनिवेशे चलाघवमित्यालोचनापेक्षनिरुक्तं यत्प्रतियोग्यनधिकरणमिति [redacted]
प्रतियोगितावच्छेदकावच्छेदकावच्छिन्नानाधिकरणोऽर्थः तेन नष्टविनातिव्याप्तिः प्रत्यक्षसविदिविषयत्ता नोऽनधिकरणत्वमित्यनेनान्वयः प्रतियो
गितावच्छेदकावच्छिन्नस्य यत्किंचिदनधिकरणत्वस्य प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणप्रतियोगिभेदमात्रं न व्याप्यानधिकरणत्वेऽप्रतियो
गितावच्छेदकत्वेनानुगतीकृतप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वावच्छिन्नभेदप्रतियोगितावच्छेदकं यत्किंचिदिति प्रतियोगितावच्छेदकं न तु यत्किं
चिन्निवेशे घटत्वावच्छिन्नाधिकरणत्वावच्छिन्नभेदोऽवाविवक्षितइत्यर्थः नच स्वमते संयोगसामान्याभावस्यैव तादृशपितयानञ्जसंयोगेऽसत्त्वादिः स हेतुरेव त्यक्ता
त्वस्य त्वाभाववान्नवैतिनित्यत्वनियोगिनिसंयोगरूपसाध्याभावप्रतियोगित्वर्थः वृत्तसंयोगत्वावच्छिन्नाभावाभावस्य तन्निसंयोगात् संयोगसामान्यानधिकरणत्वा
त्वाद्रिति भावः कथं तत्रूपाभावस्य एकव्यक्तिकतया अवच्छेदाभावरूपप्रतियोगिसामानाधिकरण्येनघटनेः स्यात्तत्सत्त्वं किंचिद्धिघटत्वाभावरू
पप्रतियोगिसामानाधिकरण्यमाह नित्यत्वादित्याह अनित्यत्वादिरूपाद्यहः ननुविशिष्टाभावो विशिष्टसत्त्वे वटादौ त्वस्य प्रतियोगिनानुकूलस्वस्य तस्येति
कथं तत्र सत्त्वस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यानुपपत्तिः त्वतत्रावच्छेदकाभावेति नवसत्त्वे तत्राभावस्य पूर्वं ह्यादिरवच्छिन्नविशिष्टत्वाभावरूपप्रतियोगिस
मानाधिकरणतया प्रतियोगि अधिकरणाभावाप्रसिद्धया नानाविश्यभवः इति वा संप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिवैयधिकरण्यं निवेश्यं हि
अत एव समानाधिकरणावच्छेदकसंबंधेन तदधिकरण्य निवेशापेक्षा वस्तुरूपसंबंधावच्छिन्नसाध्यकत्वे तत्साध्यतावच्छेदकसंबंधेन सर्वत्राभेदाभावा
नां प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादाधातेः प्रसत्तापत्तेः संबंधेन स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वे हेतुमत्त्वं संबंधावच्छिन्नतदभावो
पप्रतियोगितापर्यासाधिकरणतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वरूपत्वाभावलाघवच्छिन्नतोऽभयाभाववत्त्वाहतत्वात् अतिव्याप्तिरित्यभिप्रायानकेविनुलघु

सि॰टी॰ तियोगिसामान्यानधिकरणहेत्वधिकरणवृत्तित्वेन गगनाभावस्य वक्तादृशप्रतियोग्यधिकरणाः न च त्वद्वृत्तियोगिसामान्यांतर्गत [illegible] नित्यत्वा
दिविशिष्टगगनाद्यभावाभावरूपप्रतियोग्यधिकरणकत्वेन तत्प्रसंगनत्वात्सम्भवः इति वाच्यं नित्यत्वनित्यत्वविशिष्टगगनाभावाभावानां तत्प्र
सत्वात्सप्रपञ्चनित्यत्वेनित्यत्वविशिष्टगगनाभावाभावाभावत्वकल्पने नैवोपपत्तेः गगनाभावेनैव तथात्वे नित्यत्वविशिष्टगगनाभावाभा
वाभावस्य गगनाभावप्रतियोगित्वादित्याहुः तच्च तथापि पूर्वक्षणावृत्तित्वविशिष्टगगनाभावाभावरूपप्रतियोग्यधिकरणहेत्वधिकरणत्वेन
गगनाभावस्य प्रतियोग्यधिकरणत्वासंभवात् पूर्वक्षणावृत्तित्वविशिष्टत्वापि पूर्वक्षणावृत्तित्वेकस्यापि तुल्यकालेन गगनाभावानतिरिक्तविशिष्ट
गगनाभावरूपत्वकल्पनीयत्वात् पूर्वक्षणावृत्तित्वविशिष्टगगनाभावाभावेन गगनाभावप्रतियोगित्वाद्रूपकत्वादिति स्वरूपसंबंधेन गगना
देवत्रिमलेनैव दोषः निष्प्रपञ्चात्मनि संयोगसामान्याभावस्य सर्वमतसिद्धत्वविरहात कपोति [illegible] हेतुके हेत्वधिकरणत्वस्य गुण
सामान्याभावस्यापि तस्य निकालावच्छेदेन स्वमते [illegible] प्रतियोगिवैयधिकरण्यं न घटो [illegible] हेतुकानुसरणे गुणसामा
न्याभावत्वस्य कपिसंयोगत्वस्य प्राभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य ठीकत्वं कपिसंयोगाभावगुणत्वका [illegible] प्रतियोगितावच्छेदके तिन प्रत्येवनादृशा
भावान्यपि च लिंगे [illegible] प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोग्यधिकरणं प्रत्येकप्रतियोगितावच्छेदकत्वात् कपिसंयोगाभावस्याप्यसिद्धि इति भ
क्तपादः प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वावच्छिन्नमेदत्वमित्यर्थः कपिसंयोगत्वादित्यादौ पुलिंगेचित्तकपिसंयोगादिरपा
नधिकरणत्वेपि हेतुमतः कपिसंयोगाभावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामान्यभेदत्वात् सम्भवात्तथापटेनना [illegible] प्रतियोगितापानेनशक्य
ते इतिनाम्नि [illegible] कपिसंयोगाभावत्वादित्यादौ हेतुमत्वोन्मादिविशिष्टत्वमत्वाभावेऽप्रतियोग्यधिकरणत्वेपि [illegible] प्रतियोगि — ११५०
योगितातत्त्वच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वात्तत्समत्वघटकतेति नानि [illegible] कपिसंयोगाभाववान् स्यात्त्वादित्यादौ च कपिसंयोगाभा

वाभावत्वावच्छिन्नप्रतियोगितातत्त्वच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणमेव हेतुमत्किं तु गुणसामान्याभावत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदका
वच्छिन्नान्यधिकरणमेव तत्त्वच्छेदकमेव साध्यताच्छेदकमिति नाव्याप्तिरितिभावः नैव च घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणं
मतन्तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकं च वह्नित्वमित्याद्याकारकव्याप्यभावकूटवाहितः समहत्वेन ज्ञानस्यैवानुमितिहेतुतया विशिष्टपरामर्शस्यानु
मितिहेतुत्वमनुपपन्नं स्वभावकूटघटितत्वात्तस्यैव लाघवेन हेतुत्वमितिवाच्यं हेतुमन्निष्ठभेदप्रतियोगितापर्याप्त्यवच्छेदकावच्छिन्नवत्त्वसंबंधेन वच्छेद
कापाप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य कूटसामान्याभावरूपनिवेशेनान्यूनानतिरिक्तभेदप्रतियोगितापर्याप्त्यवच्छिन्नवत्त्वसंबंधेनानवच्छेदक
त्वस्य साध्यतावच्छेदकविशेषणतयैव तत्तदेव प्रत्येकं सम्भवेनैव पर्याप्तिविधसंबंधेन तादृशभेदप्रतियोगितानवच्छेदकसाध्यतावच्छेद
कावच्छिन्नसामानाधिकरण्यं व्याप्तिरिति पुनः स्वाम्याभावघटितत्वकृतानि च [illegible] संबंधसामान्येन हेतुमत्त्वनिवेशः स्वाव्यवहितसमानाला — न्य
तसंबंधविशेषेण हेतुमत्त्वप्रतियोगितासंबंधविशेषावच्छिन्नत्वानिवेशेनासंभवस्यवाच्यत्वात् इति व्याप्तिसामानाधिकरण्यानुमितिकारणी — ता-त्वेनायनिअ
भूतज्ञानविषयहेतुनिष्ठसामानाधिकरण्यशरीरे साध्यस्यैवेति प्रवृत्तिविषयसामानाधिकरण्यप्रविष्टवृत्तितानुषत्पतेतथाच तत्संबंधेन हेतुमति
वृत्तिमत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकीभूतधर्मत्वावच्छिन्नस्य तेन साध्यतावच्छेदकसंबंधेनाधिकरणेन हेतुतावच्छेद
कसंबंधेन वह्निमानत्वतादृशसाध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यानुमितिप्रयोजकमित्यर्थः व्यापकतावच्छेदकसाध्यीयसंबंधेन साध्याधिकरणेतादृ
शसाध्यनीयसंबंधेन साधनसत्त्वेनैव तत्तादृशसाध्यानुमितावेव प्रतिबंधकतापादृश्यसामानाधिकरण्यशरीरे संबंधविशेषानिवेशोपि
मत्कृतिः सामानाधिकरण्यावगाहितादृशपरामर्शविशिष्टपरामर्शमित्यादौ हेतुतेषु तत्पयम व्यापकोक्तावृत्तिव्यापकतापरामर्शहेतु
त्वाद्यपरस्य सामानाधिकरण्यविशिष्टत्वादित्यवधेयं वृत्तितोगावेप्रधिकरणशरीरे प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधस्थले साध्यतावच्छेदकसंबंध
तया: वृत्तितावन्नदस्य व्यापकसाध्यकहेमानिया कारकः सामानाधिकरण्यानवगाहि विशिष्टपरामर्शत्वं हेतुतासामान्यतवच्छे ॥ ॥

[illegible] व्यापकत्वं चात्र [illegible] तादात्म्यसंबंधेन व्याप्तिमत्त्वस्थापनादेव तत्र तत्राकमिति पूर्वोक्तेनेत्यर्थः [illegible] सामानाधिकरण्यं [illegible] संबंधित्वमिति भावः

न ३

शि॰टी॰ निवेशनएव साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यवद्वृत्तित्वविवक्षणेनिरुक्तसंबंधांतरावच्छिन्नसाध्याभावमादाय दूषणस्यापि निराकरणसंभवे प्रतियोगितायां
साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशनमफलमित्याशयेनादृपदे त्यादि तादात्म्यसंबंधेन व्यापकतानिर्वाहाय प्रतियोग्यनधिकरणत्वमनुक्त्वा प्र
तियोग्यसंबंधित्वमभिहितं नु प्रतियोगिवैयधिकरण्ये संबंधित्वनिवेशोपि तादात्म्यसंबंधेन व्याप्तिनिर्वाह इति तादृशसाध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्याधि
करणत्वविशिष्टं न तस्साध्यसामानाधिकरण्यपस्यापि सिद्धेरित्यत आह एवं स्थिते इति प्रतियोगिवैयधिकरण्यपशरीरे संबंधित्वनिवेशनात्पर्यः संबंधित्वं निवे
शनीयमिति साध्यसामानाधिकरण्यं साध्यसंबंधिसंबंधिसंबंधित्वं धूमवद्वह्नेर्वह्निमदादेश्च नतदेवरूपतितथा तादात्म्यसंबंधावच्छिन्नेति धर्मि
पः वं कल्पामिति धूमवद्वह्निमतो धर्मिणो धूमवद्वृत्तित्वं रूपधर्मव्याप्यत्वं वह्निमद्वृत्तित्वं धर्मत्वादिः संगच्छते इति अन्
यथा जलादीनां संयोगादिना पृथिव्यादिवृत्तितया तेन संबंधेन व्याप्ये जलादिभेदसाधनानुपपत्तिरिति परिचनदूषणसंगतेरिति भावः पृथिवीत्वाभावस्य
स्वरूपसंबंधावच्छिन्नाभावेन पृथिवीत्वस्वरूपेण जलादिभेदः सिध्यतिनन्तु तस्य कालिकसंबंधावच्छिन्नाभावेनेत्यत्र पृथिवीत्वाभावः पृथिवीत्वाभावः
तथाप्यस्य जलादे [redacted] भावस्य सिध्यतिनन्तु तस्य भावः तत्र वा किंनियामकमित्याशंकायांव्यतिरेकिणि तत्संबंधघटित
व्यापकत्वेन गृह्यमाणस्य तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाद्यभावादेरितः येन संबंधेनपक्षधर्मताग्रहः तेन संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताक एव तद व्याप्य
भावः सिध्यतीति नियमसाध्यत्वेन अन्यथापि व्याप्यतावच्छेदकसंबंधेन व्याप्यवत्ताज्ञानात् व्यापकतावच्छेदकसंबंधेनैव व्यापकं सिध्यतीति नियमं दृष्टा
यति न विधया दर्शयन्नाचेति तादृशेन तादृशेनैव पक्षधर्मिकविशिष्टज्ञाने पक्षधर्मिकविशिष्टज्ञाने विशिष्टानुमितिः वैशिष्ट्यविषयकानुमितिः व्याप्यता
घटकसंबंधेनैव व्याप्यवत्ताज्ञाने हेतुरितिनियमस्य व्यापकेनैव संबंधेन व्यापकस्यानुमितिरितिनियमस्य च क्रमेण प्रयोजनमाहुः तेनेति अत्र ने एन०
वतीति धर्मसाध्येन स्यात् ईदृशस्य वह्निधीरित्यन्वयः तस्य समवायेन वह्निः व्याप्यधूमवत्वेपि व्याप्यताघटकेन संयोगेन तद्वत्ता वा

स

स्थितिभावः प्रकृतोपयुक्तनियमद्वयमाह तथैवेति संबंधेन संबंधेनैव एतन्नियमद्वयस्य प्रयोजनं तदनुरोधेनाव्याप्यव्यापकत्वमितिदर्शयति कथमन्य
थेति एतादृशनियमानभ्युपगमे इति कथं मुपपद्यते इत्यन्वयः महानसे संयोगेन धूमोमानिवह्नेरित्यन्वयः महानसधर्मिकविशिष्टविषयसंयोगसंबंधावच्छिन्न
निरूपितप्रतियोगिनेत्यर्थः निवर्त्ततेव धूम इत्यनुषज्यते प्रकृतयावैति व्याप्यत्वग्रहात् स्वरूपसंबंधावच्छिन्नपृथिवीत्वाभावनिष्ठव्यापकतानिरूपितव्याप्यता
ग्रहात् व्यापकनिष्ठत्वात् स्वरूपसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकेनैव पृथिवीत्वाभावाभावेन तेषां जलादीनां भेदे तापि अत्यंताभावसिद्धिः कथं निराकृतेत्यत
आह स एवेति सचान्योन्याभाव एवेति योजना तादात्म्यसंबंधावच्छिन्नाभावस्यान्योन्याभावएव नात्यंताभावत्वमित्यर्थः अतो न तत्वात्यंताभा
वसिद्धिरितिभावः तादात्म्यसंबंधेनैव व्याप्तिग्रहस्य संभवतिमाह इत्यमेवेति तादात्म्यसंबंधेन व्याप्तिस्वीकारेऽपि इति अग्रेण संगच्छते इत्यन्वयः ननु तादा
त्म्यसंबंधेन व्याप्त्यनभ्युपगमे का हानिः पृथिवीं जलादिभेदसिद्धेः जलादिभेदाभावव्यापकाभावप्रतियोगित्वेन पृथिवीत्वज्ञानादेव संभवा
त् पृथिवीत्वे कुटरशोजलादिभेदप्रयुक्तिर्द्धानादृशव्याप्तिग्रहसंभवस्य व्यतिरेकिणिव्यस्यमाणत्वात् तादात्म्यसंबंधेन धर्मिणोनुमितेरप्यनुभवसिद्धत्वे धर्मि
तादात्म्यनिष्ठव्यापकताज्ञानस्यैव तद्धेतुतायाः स्वीकरणीयत्वात् अस्य तिप्रतिबंधकेनतादात्म्यादिविधेयकानुमितौ तादात्म्यसंबंधेनस्यापि विधे
यत्वोपगमे हेतिविरहादित्यत आह तत्र चात्रैवेति तादात्म्येन व्याप्तिस्वीकारादेव गोत्वात् ग्रहदशायां गोः सिध्यतीत्यन्वयः अन्यथा तत्र गोत्वत्वरूप
तयात निष्ठव्यापकतायाः अपि गोत्वत्वोपस्थितिमंतरेण दुर्ग्रहत्वात् तादात्म्यधर्मिकव्यापकताज्ञानाधीनतादात्म्यसंसर्गकगवानुमितेश्चासंभवे
नापत्तेः स्याकारकानुमितेरनुभवसिद्धत्वात् तापर्यपजापवृत्ते गादिनिभावपक्षधर्मितावच्छेदकीकृतव्यापकत्वादवच्छेदकत्वाव त्वं
गाहीग्रह एवगोत्वेन गोसाध्यकानुमिताविति हेतुर्वाच्योऽनिर्द्धर्मितावच्छेदकव्यापकतावच्छेदकत्वग्रहस्याभिचारज्ञानाप्रतिबंधकतया अनुमि
त्यजनकत्वादिति तादात्म्येन गोत्वावच्छिन्नसाध्यकानुमितिरपि गोत्वत्वानुपस्थितिदशायां न संभवति तथापि वस्यमाणप्रतियोगितावधर्मिक

शि॰टी॰ उभयाभावघटितलक्षणाभिप्रायेणेदमभिहितं तन्मते स्वरूपतः साध्यतावच्छेदकप्रकारिकायामनुमितौ स्वरूपतः साध्यतावच्छेदकप्रकारकस्य
साधनवन्निष्ठाभावप्रतियोगित्वलावच्छेदेन साध्यतावच्छेदकरूपावच्छिन्नत्वसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वोभयाभावावगाहिज्ञानस्य हेतुतया तत्
त्रगोत्वत्वज्ञानानपेक्षणेनानुपपत्त्यभावात् तद्दृष्टान्तप्रदर्शनं तादात्म्येन व्यापकताशिखरवत्गोत्वत्वावग्रहदृष्टान्तोपन्यासेन साध्याद्यनिरूपितग्रहाधी
नगवादिहेतुकसास्नादिसिद्ध्यनुरोधात् तत्संबंधेन व्याप्यतासिद्धिरपि दूषयति के चित्तु तादात्म्यसंबंधेन व्यापकतावत्गुपगमेऽपि गवा स्याद्वृत्तित्वरूपव्या
मिज्ञानात् गोत्वादिविषयकानुमितिनिर्वाहः एवं तथा सति अयं गौरित्याकारकतायामनुमितेर्निर्वाहः तत्स्वरूपतो गोत्वावगाहिनो गवान्याद्वृत्तित्व
ज्ञानात् स्वरूपतो गोत्वविषयिण्यास्तस्याः संभवात् तेन चानवच्छिन्नविधेयताया अनुपपत्त्वात्। तादात्म्यसंबंधेन गौरिव विधेयत्वमुचितं। अयं गौरित्या
दिवाक्यजन्यबोधे तादात्म्यसंबंधावच्छिन्नगवादिविधेयतायाः क्लृप्तत्वादिति वाच्यं अयं गौरित्याकारके हेत्वावच्छिन्नविशेष्यकगोत्वादिप्रकारकप्रत्यक्ष अं
हेतुप्रयोगे गोत्वादिप्रकारतान्तरस्यापि विधेयतात्वोपगमे अनुमितौ तत्कल्पने निरुक्तविषयताकल्पनाभावात् स्वल्पकल्पनावशात् गवान्यावृत्तित्वरूपव्याप्तिज्ञानादेव
तादात्म्येन गवानुमितिः किं तादात्म्येन व्यापकतया स्याद्यांशं कानिरचिकीर्षितो लिङ्गे गोत्वत्वावग्रहदृष्टान्तपामिति निरावेशवृत्तित्वस्य हेतुमत्तया सास्नादाव ठं
ग्रहदृष्टान्तापामि। सा तु स्वरूपवत्तावेतद्गवान्यावृत्तित्वमात्रस्य गोत्वशरीरघटितविरहात् तदुक्तरूपतापादुर्बोध्यात् गोत्वत्वपरिज्ञानं निधर्मपरामितिर्नतु सम्यक् गोत्वत्वस्य
विशिष्य गोत्वावृत्तित्वरूपस्य स्वरूपतो भानासंभवेन न ज्ञानदृशायां तद्वृत्तिधर्मभानस्योपयुक्तत्वात् अपरेतु गोत्वत्वावग्रहदृष्टान्तापामपि गोत्वसिद्ध्यतो
त्वस्वपक्षपदार्थगोत्वत्वमनुमितौ न भासते न दोषोऽपि न तथात्वे अपि तु स्वतंत्रपदार्थः स्वरूपतोपि गोत्वप्रकारिकाया गवानुमितिर्भवतीति पावत्तादात्म्येन व्यापक
तानुपगमे गोत्वस्यैव साक्षात् लिङ्गकानुमितौ भानस्योपगन्तव्यतया विधेयताया अवच्छिन्नत्वनियमेन स्वरूपतो गोत्वप्रकारिकानुमितेरनुभवसिद्धा एण॰
या अनुपपत्तिरित्युपष्टंभसंगतिः इति प्राहुः। यत्तु अनवच्छेदकांशे तादात्म्यसंबंधेन स्वरूपतः साध्यतावच्छेदकप्रकारकज्ञानात् अनवच्छेदकांशे साध्ये

यतासंबंधेन स्वरूपतस्तत्प्रकारकज्ञानादस्वरूपतस्तत्प्रकारकानुमितिरित्युपगमेन गोत्वत्वावग्रहदृष्टान्तपामपि तादात्म्येन व्यापकताज्ञानादनुमितिर्निर्वह
तीति नोक्तानुपपत्तिरिति तदसत् अयं गौरित्यादिज्ञानानुव्यवसायेऽस्वरूपतो गोत्वादिविशेषितप्रकारितायाः करणत्वानभ्युपगमस्य व्याप्यतिरिक्तेन निरूपितत्वसं गा
बंधेन गोत्वादेः स्वरूपतः प्रकारतायाः आवश्यकत्वेपि समवायातिरिक्तेनापरसंबंधेन स्वरूपतः प्रकारतायाः अप्रामाणिकत्वात् अन्यथा व्यापकताज्ञानहेतुता
मते स्वरूपतो ज्ञानत्वादिविधेयतावच्छेदकत्वानुपपत्त्या केवलान्वयिग्रन्थेन तज्ज्ञानस्यानुमितिहेतुताखंडनं रथंचितिरहितं कथं निरुक्तसंबंधावच्छिन्नगोत्वादिविशेषात् गोत्व निरूपितत्व, पर संबंध:
नवच्छिन्नत्वप्रतियोगितावच्छेदकज्ञाने स्वविषयतापन्ने निरूपितत्वसंबंधेन स्वरूपतो गोत्वप्रकारकत्वे दीधितिकाराणाममतमेव तथा सति अपिच अयमयं विरोधा
दित्यवधेयं एवं व्यधिकरणत्वस्यानेसंबंधित्वनिवेशे च गगनादेरपि तत्स्याधिकरणात्मकस्य तावत्प्रियोगेन तत्संबंधित्वनिवेशे तस्याभावेऽतत्रैव साध्यवत्संबंधत्व ते:
स्यत्र सिद्धायपक्षोक्ते व्याप्तिसत्वादितिभावः इत्यनियामकसंयोगमाह तन्न रूपेण संयोगस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेन साध्यतावच्छेदकसंबंधस्य गगनी
यसंयोगस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशकस्येन व्याविधप्रतियोगित्वाप्रसिद्ध्या संयोगेन गगन
गास्य न व्यापकता निर्वहतीति च तदुक्तं इत्यनियामकसंयोगमात्रस्य प्रसिद्धिता इत्यासे योगसाधारणसंयोगत्वावच्छिन्नस्यार्थः पदे स्यादुक्त [redacted] कत्वे इत्यनि
यामकसंयोगसाधारणरूपेणादृशसंबंधत्वविरहेपिन इति निलमतेऽपि प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वानिवेशादिसाधारणेनाह साध्यतावच्छे
दकसंबंधेन निरुपितवित्वादि व्यापकत्वमपीत्यत्र संयोगेन गगनादेरित्यनुषज्यते न नु प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वानिवेशे पृथिव्यादि
निष्ठसमवायादिसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितया गगनादेः पृथिवीत्वादिव्यापकतासंभवदृत्पन्नस्वात्तन्नदभाववत्वेऽपीति समवायादिना गगनाभाववतोपी
त्यर्थः तन्न संबंधित्वात् गगनादिसंबंधित्वात् तथाच तादृशगगनादयाभावो न साध्यतावच्छेदकसंबंधेन स्वनिष्ठ इति एवं चिहेतुमत्त्विष्टस्माभावो नरमाशपलत्का
सत्वेनिष्टत्वहमेवेति भावः ननु संयोगेन गगनस्य व्यापकत्वे बाधा न वनारदृशायां अप्रान्तस्यवृत्तिनियामकसंयोगेनैव न तथ गगनानुमितिरित्यत आह विद्धि

शि॰टी॰ रपीतितस्यैव वृत्त्यनियामकसंयोगेनैव तेनासंबंधित्वादित्वादितितथा च नत् संबंधावगाहनेऽनुमितेर्भ्रमत्वापात् अत्र माध्यमकपरामर्शस्यापेक्षितत्वादिति भावः पर
पावच्छिन्नपत्वं यद्धर्मव्यापकताघटकत्वेन रूपावच्छिन्नतत्संबंधेनैवानुमितिरितिनियमा विप्राचीनां शेषांतरमाह इति प्राहुः अत्र हेत्वंतस्थेनगोव्यतिरेकाच्चेति ना द्वाप्यसंबं
धावच्छिन्नप्रतियोगिताकताद्दात्म्यसंबंधघटितव्यापकताव च्छेदकगोत्वावच्छिन्नस्येदृशपात्रत्वादित्यर्थः समवायसंबंधावच्छिन्नगोत्वाभावहेतुकत्वेऽपिनत्प्रतियोगि
तावच्छेदकगोत्वाश्रयस्य रूपांतरभावसन्ना नासंभवेनसत्ताभावस्य सिद्धसंभवादिति भावः अव्यापकत्वाच्चेति वृत्त्यनियामकेन संबंधेनैव गगनाद्यभावस्य प्रति
योगिसमानाधिकरणतया वृत्तिनियामकसंयोगेन प्रतियोगिव्यधिकरणाभावप्रतियोगितापाद गगनासत्त्वेन तत्संबंधस्याव्यापकत्वाद्घटकत्वादित्यर्थः तथा
च व्यापकत्वाघटकसंबंधस्यानुमितावभानात् न तेनानुमितिप्रसंग इति भावः ननु वृत्तिनियामकसंयोगेन गगनादिसंबंधिनोऽप्रसिद्ध्या कथं तेन संबंधेन गगना
द्यभावस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यमित्यत आह अतएव भविष्यतीति वस्य मांशो भयाभावघटितप्रतियोगिवैयधिकरण्यं तत्रापि सुलभमिति भावः कालिकविशे
षणतया घटादिसाध्यके महाकालत्वादिहेतौ प्रसिद्धिनिर्वचनाव्याप्तिमाशंकतेन त्वित्यादिना खंडकालत्वादिहेतुकस्थले तु नीतानागतकालानां तन्न घटिकत्वा
वच्छिन्नाहृशसंबंधावच्छिन्नाभावएव हेतुमतिप्रयोगिव्यधिकरणः प्रसिद्ध इतिनाव्याप्तिः तोऽपरद्रव्यातिरिक्तद्रव्यात्मकेतिजन्यमात्रस्य कालोपाधितामत
द्रव्यात्मकस्यापि वेऽ कालस्य संभवात्र महाकालपर्वतलाभः इत्यतो निरिक्तांतं पद्यपि गगनादिगात्ममनसां नित्यतया खंडकालत्वासंभवेन चतुर्द्रव्यातिरिक्ते
त्युक्ताव पि महाकालत्वाभस्तथापि पलिके विश्वनुर्द्रव्यातिरिक्तत्वस्य पृथिव्यादावपि सत्वात् पृथिव्यादिचतुष्टयातिरिक्तत्वस्य विशिष्याभिधानएव तन्ला भः तान्त्रि
केर्महाकालस्यैव व्यष्टिव्यातिरिक्तद्रव्यपरेनाभिधानात् तथाभिधाने विशिष्याच भिधानेऽपि नापरत्वाकेतितयैवाभिहिते खंडकालसाधारणकालत्वेन हेतुत्वे त्वं
ऽकालरूपहेतुत्वधिकरणएव लक्षणघटकोत्वाभावप्रसिद्धिरिति कालमात्रवृत्तीत्यत्र मात्रपदं समवायादिनाकस्यचित्साध्यत्वे च समवायादिनाघटाभावएव टा
[illegible]महाकालेतेन संबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरणाः प्रसिद्ध नीत्यतो विशेषणताविशेषेणेति कालिकविशेषणतयेत्यर्थः व्याप्यहेतुसाध्यके प्रतियोगिवैयधिक एम॰

रण्यानुपादानेनकेवलान्वयिमात्रवेनाव्याप्तिः संभवकाच्यत्वादिव्यापकतासंभवइत्यतोऽव्याप्यवृत्तीति कालिकसंबंधेनाव्याप्यवृत्तित्वं व्यतिरेकिमात्रस्यैव
केवलान्वयिनोऽप्यनित्यस्य विश्वविषयकजन्यज्ञानविषयत्वादेर्वोध्यं एतत्संबंधत्वस्याव्यासक्तिप्रायेणाभिहितं अत्र न्यायेहेतुकेऽन्यसंबंधेन साध्यतापांच हेतुमतिसर्व
त्र साध्यतावच्छेदकसंबंधेन वृत्तिमन्मात्रस्यैव तेनैवानुमितिजनकत्वानानुपपत्तिः एवं कालिकसंबंधेन व्याप्यवृत्तिसाध्यकेऽपि साध्यस्य हेतुमतिसंबंधेनजियत्रमश्या न
यां [illegible] प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितापाः प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितायाश्च व्यापकतायाऽपृहत्वान्महाकालत्वादिहेतुकानुमितन कत्वापी
दृष्टव्या चपपत्तिरपिस्वावच्छेदकसंबंधेनस्वावच्छेदकविशिष्टस्यानाधिकरणं [redacted] हेतुत्वधिकरणं हृदयाभावोपसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकनिवेशकल्पेना ककृत्वापी
दृशप्रतियोगित्वाप्रसिद्धिरभिधानेनाव्याप्तिस्फुटाकरोतिस्वावच्छेदकेतिस्वप्रतियोगिताकालोमहाकालेनतत्संबंधावच्छिन्नस्यकालिकसंबंधावच्छिन्नतत्स्वासंबंधत्वादिति
योजना कालिकसंबंधेन वृत्तिमन्मात्रस्यैव महाकालवृत्तेः तेनसंबंधेनसं बंधिनो प्रसिद्ध्याऽस्वरूपेणकस्यापि कालिकसंबंधावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन
प्रतियोगिसंबंधिहेतुमदभिन्नत्वासंभवेन समवायादिसंबंधावच्छिन्नघटाद्यभावस्य तथात्वात्प्रतियोगितायाश्च समवायादिसंबंधेनैवावच्छिन्नत्वात्प्रतिभाकसाध्यतावच्छे
दकसंबंधेन प्रतियोगिसंबंधिहेतुमन्नहत्वाभावीयसंबंधाविशेषावच्छिन्नत्वविशेषितप्रतियोगितानिवेशकल्पेनादृशसंबंधेनप्रतियोगिसंबंधिहेतुमतएवाप्रसिद्ध्यावा
में रित्याहतेनेतितेनसंबंधेनगगनाद्यभावप्रतियोगिनेतेनसंबंधेनसंबंधित्वनपप्रतियोग्यप्रसिद्ध्यातेनप्रतियोग्यसंबंधित्वासिद्धिस्फुटीकर्तुं प्रतियोग्यसंबंधित्वस्येत्यन
भिधायप्रतियोगिसंबंधिनटन्यत्वसेतसमासेनाभिहितास्वयकालिकसंबंधेनमहाकालास्य वृत्तित्वनिशिष्टस्यतत्संबंधावच्छिन्नाभावप्रवमहाकालेप्रतियोगिता
वच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिव्यधिकरणः प्रसिद्धलमाशयेवचलक्षणसमन्वयसंभवात् कथमव्याप्त्यभिधानं न हि महाकालास्यत्व विशिष्टपरादिनिरूपितः कालिको
पिसंबंधमहाकाले संभवतिनहि मिश्रित्वविशिष्टनिरूपितसंबंधानुयोगितापाकल्किमिनिपतत्वात् भ्रमप्याप्तयाऽरिमतिगुणादौ रूपादेःवृत्तित्वसत्ताभावप्रत्ययानुपप
त्तेः न चैवं रूपादिवृत्तित्वविशिष्टस्य प्रभावाद्विशेषितपासंबंधित्वज्ञानेनस्यान्यताभ्यहूरादिवृत्तित्वनिरूपकत्वान्नरमिहरोवहिमानिमादौनारूपाविशिष्टस्यवाधात्

धं॰

शि॰टी॰ पदे त्वाभावत्वेन स्यात् ज्ञाननिरूपितविषयितापादृशविशिष्टत्वमनुमितित्वावच्छेदकतावच्छेदकं तादृशविशिष्टस्यैव तथात्वात् रूपदिवत् संबन्धेन तद्धर्मिसंबन्धित्वविशिष्टनिरूपितत्वादृशसंबन्धो विशेषणाकोटिप्रविष्टस्तद्धर्मिनिष्ठतः तत्समवायादिवृत्तित्वविशिष्टनिरूपितविषयितासंबन्धो ज्ञाने संभवत्येव तेन दोषः विषयत्वविशिष्टघटादिनिरूपितविषयितासंबन्धस्य ज्ञाने संभवादिष्टा विषयत्वाभीवविरहावच्छेदकघटादिपदस्य तादृशविशिष्टस्य बाधादिरूपस्य हेत्वाभासत्वानुपपत्तिः पूर्वोक्तविधया विशिष्टनिरूपितविषयितातिरिक्तसंबन्धस्यैव विशेषणाभावसंबन्धितानिरूपकाधिकरणात्वनिष्ठतौपाधिकतद्धर्मविशिष्टत्वनिरूपितविषयतापातः तत्र तद्धर्मप्रकारकत्वमात्रस्यापेक्षितत्वादिष्टविषयो घटः इत्यादिज्ञाने इष्टविषयत्वविशिष्टघटादिनिरूपितविषयतासत्त्वे बाधकाभावात् न चैतत् उक्तसंबन्धेनैव विशेष्यवृत्तिघटकसंबन्धेन विशेषणाविशिष्टाधिकरणोऽपि विशिष्टाधिकरणत्वेनाक्षिप्यते प्रकृते चेतादृशघटपटोभयोपि विषयतासंबन्धेन ज्ञाने सत्त्वात् तादृशविशिष्टाधिकरणत्वं ज्ञानेऽस्त्येवेति तस्य विषयत्वविशिष्टघटादेर्हेत्वाभासत्वानुपपत्तिः एवं च कालिकसंबन्धेन महाकालावच्छेदेन घटस्य च महाकाले सत्त्वादिविशिष्टाधिकरणत्वं महाकालेऽपि तत्र तत्रैव निकटविशिष्टसत्ताघटितयोगिताधिकरणतावच्छेदकविशेष्यसंबन्धेनोभयाधिकरणत्वेऽपि विशिष्टाधिकरणत्वं कोरिघटपटो नपक्षपुत्र इत्यत्र लेघटसमवायिकपालसंयुक्तत्वविशिष्टघटनिरूपिताधिकरणत्वस्य तत्पक्षे गगनादावपि विषयत्वेनेति महाकालेऽवनेपि तादृशविशिष्टाधिकरणत्वस्य ततस्तत्प्रतिबन्धकतानिरिक्तवृत्तित्वतापत्तेः हेत्वाभासत्वानुपपत्तिर्नास्त्येवस्यादिति महाकाले महाकालसत्त्वविशिष्टघटाद्यधिकरणत्वानुपपत्तेर्विशिष्टाधारत्वाभावान्निःशंकनीयं तादृशविशिष्टनिरूपिताधिकरणताविशेषस्य महाकालेऽसत्त्वेऽपि घटादेस्तादृशघटत्वावच्छिन्ननिरूपिताधिकरणतासत्त्वेनैव सर्वाधारत्वोपपत्तेः स्वत्वावच्छिन्नकालिकसंबन्धेनाधारतामहाकालस्यैव नतु सूर्यक्रियादेः इदानीं घटः इत्यादिप्रतीत्या क्रियादिरूपकालोपाधीनां महाकालनिष्ठाधारतावच्छेदकत्वस्यैवावगाहनात् अत एव तेषां कालविशेषणतया कालोपाधित्वप्रवादः तादृशप्रतीत्या क्रियायामेव घटाद्याधारत्वावगाहित्वोपगमेन तादृशप्रतीतेर्नाम तावगाहित्वानुभवविरोधात् कालत्वं नाश्वेतैः पाधिना सर्वक्रियादीनामनुगमेन तादृशानुभवोपपादनेऽग्रहाकालस्यैवा

नुम   वि॰

प्रामाणिकतापत्तेरिति प्राचीनमतमभिप्रायेणाह यन्मते त्वस्य शंकानवकाशः सति कालिकसंबन्धेन महाकालावृत्तित्वस्यैवासिद्धेरात दिशिष्टघटाद्यभावमादाय लक्षणगमनासंभवान्न शंकानवकाश इति कालिकसंबन्धेन महाकालावृत्तित्वस्यैवासिद्ध्या तदिशिष्टघटाद्यभावमादाय लक्षणगमनासंभवान्नवक्रियादेः कालत्वानभ्युपगमेन तन्मतमभिप्रायेणानेरर्थरूपसत्त्वअंशरूपातिरिक्तत्वात्मकतयाऽर्थस्य तथात्वं तथा च विधानासेन निरितिवाच्यं तादृशरूपात्मकत्वं वकालस्य तिमतविशेषस्य च नार्थकत्वमानसंगतेः तस्मात्त्वत्वृत्तित्वे हेतौ लिङ्गतासंपादकत्वेनाभिहितं तद्दर्दर्तम्भिचारित्वात् अथवा भवतु कालस्याधारत्वेऽपि कालिकसंबन्धेनाधिकरणत्वं तदधिकरणत्वसाधकस्तु इदानीं घटः इत्याकारकप्रतीतिरेव तस्याश्च तत्स्वत्वानुगतोपाधित्वमात्रविषयकत्वे अनुगतधर्मावगाहित्वानुपपत्त्या क्रियादेरुपाधिविशिष्टमहाकालस्यैव धीरतावगाहित्वमावश्यकं विशिष्टे घटाद्याधारतावगाहित्वे विशिष्टान्तर्गतविशेषणोपितत्वगाहित्वमावश्यकमिति तैः कालस्य कालिकसंबन्धेनाधारत्वासिद्धिः एवं च इदानीं महाकालाद्यविशिष्टो घटः इत्यत्र प्रातिस्वैः कालविशिष्टाधारतापर्यवसाने तत्र निरूपकस्यैव महाकालाव्यवहितत्वादिनिरूपकस्यापि महाकालस्य विशिष्टाधारत्वासिद्धेरीदृशीरेव तथा च महाकाले

९ विशिष्टघटाद्यभावविशिष्टप्रतियोगिसमानाधिकरणः तादृशप्रतीत्यानभ्युपगमे एवं कालेन विशिष्टप्रतियोगिनिकरणत्वप्रसिद्धिरिति मुक्तस्थले व्याप्तिवारणमशक्यं स्यादतः संक्षेपेण कालिकसंबन्धस्य स्वरूपादिरूपत्वेऽपि तत्त्वावच्छेदेन महाकालानुयोगिकतादृशसंबन्धानां तत्तत्स्वरूपाणामनुगमकसंबन्धतावच्छेदकत्वाभावे तत्तत्क्रमेण संबन्धतावच्छेदकमहाकालत्वरूपसंबन्धेनैव घटादेर्महाकालत्वादिव्यापकतावच्छेदकत्वं विनिगमकाभावात् तादृशसंबन्धेन महाकालावृत्तित्वस्याप्रसिद्धिरित्यवधेयम् तत्तत्कालीनस्वरूपसंबन्धतावच्छेदकत्वं महाकालत्वरूपसंबन्धेन तादृशसंबन्धे काल मात्रवृत्तित्वे हेतोः प्रतियोग्यधिकरणभावाप्रसिद्धिः संभवात् महाकालमात्रवृत्तित्वे हेतुकानुधावनस्य निर्वीजत्वापत्तेरतः साध्यतावच्छेदकविशिष्टसाध्यवैशिष्ट्यविषयकानुमितेरौपयिकव्याप्तावेव प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टवैयधिकरण्यनिवेशः ननु साध्यतावच्छेदकोपलक्षितसाध्यवैशिष्ट्यविषयकानुमित्यौपयिकव्याप्तौ न स्यात् यथा

५

शि॰टी॰ महाकाले पृथिव्यादिवृत्तित्वोपलक्षितज्ञात्यनुमानानुपपत्तेः साध्यतावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिअधिकरणविशिष्टाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वात् स्वं च सा
ध्यतावच्छेदकोपलक्षितस्य पत्र साध्यतानत्रैवाभिशंकापरोपक्षः तत्र यथाश्रुतप्रतियोगिवैयधिकरण्यस्यैव निवेशेन महाकालान्यवृत्तित्वविशिष्टघटाभावस्यापि
लक्षणघटकत्वादित्याहुः तदपि न साध्यस्याग्रिमविशिष्टपदोपादानतद्व्यावृत्तिप्रदर्शनादिविरोधात् तादृशसंबंधेन प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन साध्यता
वच्छेदकसंबंधेन वा वक्तव्ये अभावविशेषणतया भावप्रवेशनीके न विवक्षणीयं गगनाभावद्वारैवेति तत्प्रतियोगिनः कालिकसंबंधेनाधिकरणाप्रसि
द्धात्तदनधिकरणत्वाप्रसिद्धावपि वृत्तिमतिप्रसिद्धायाः कालिकसंबंधेन महाकालवृत्तितायाश्च भावस्य तत्र प्रसिद्धत्वादिति भावः ज्ञानवानात्मत्वात् संयोगिमत्वा
दित्यादौ क्रमेण संबंधविशेषनिवेशपाल्किं विद्यदोपादानयोर्व्यावृत्तिमाह स्मनानाश्चधिकरणेति संबंधविशेषणानुपादाने कर्मादौ समवायेन ज्ञानाभावप्रतियो
ने गिनोऽवृत्तावपि विषयतासंबंधेन वृत्तेस्तादृशाभावो लक्षणघटकः स्यात् कर्मादौ संयोगाभावप्रतियोगिनोऽसत्वेऽपि वृत्त्यधिकरणादृत्त्यवृत्तितया वृत्त्यधिकरण
वृत्तित्वस्यागमाभाववत्त्वासंभवात् सोऽपि न तथा स्यादित्यभावान्तरमादायातिव्याप्तिप्रसक्तिरिति भावः प्रपत्तिपत्तिं चित्पदस्याव्याप्तिज्ञानसाध्यकेऽपि संभव
ति ज्ञानस्य समवायेनाव्याप्यवृत्तितया तत्साध्यकेऽपि प्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेशस्यावश्यकत्वात् तथापि प्रसिद्धाव्याप्यवृत्तिसाध्यके कपिसंचारिणि संयोगि
सत्वादित्यादौ तदनुक्तौ न त्वव्यावृत्तिं संभवतीति शंकास्यानन्तर्गकारणापन्नत्वन [illegible] संदेहप्रदर्शिनोक्ते विभुसंयोगसाध्यके चा॰ दिपदयात्त्वशरणन्यत्वविशि
ष्टसत्ताहेतुके साध्यतावच्छेदकसंबंधस्यैवाव्यावृत्तिप्रदर्शनपरं संयोगसामान्यस्य वेत्यपि विषयतायाः समनियामकत्वे प्रतियोगिवैयधिकरण्ये संबंधित्वानिवेश
पक्षे पूर्वस्थलीयाव्यावृत्तिसंगतेरित्यस्मात्तदेवं तदनुधावने संयोगाभावस्य कालिकसंबंधेन सर्वत्र कर्मणि प्रतियोगिसामानाधिकरण्यसत्वादतिव्याप्ति
उ प्रसक्तिरिति वदन्ति तदसत् कालत्वास्येन पूर्वमपि ज्ञानसाध्यके परित्यज्य स्थलान्तरानुसरणे दत्तनिर्वाजं तादृशस्थलपरित्यागे संदर्भविरोधात् । अत्रादिपदेन हे १५०
तोः साध्यस्य च विशेषणशब्देनोपादानस्यापुनर्लक्षणप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टोपादानस्य पूर्वोक्तस्थल एवाव्याप्तिं स्मारयति प्रतले निपयापि पूर्वं विशि

ष्टसाध्यकेऽतिव्याप्तिप्रदर्शनोन्नतं विशिष्टस्यातिरिक्ततापक्षे तत्संगतेः स्वात्सादुभयसाध्यकातिव्याप्तिर्हि ज्ञानत्वापिदं देख्या कृतएवं निपातनियमात्तदुभ
यत्वविशिष्टान्तरस्य प्रागभिधानेऽतत्प्रवृत्तस्य हेतुत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावसत्वे हि तत्रोपगमेऽतिव्याप्तिर्न संभवतीत्यस्वारसे नैव द्वितीयस्य लक्षितव्याप्य
वच्छिन्नविरोधात् नुपादेयं न मनोगुणादिवृत्तीति एकविशेषाभावविवेचनेऽवृत्तित्वस्य तत्पितद्वृत्तितानवच्छेदकविशेषणं तदवच्छिन्नत्वे न वृत्तित्वाभावो कृत एव
एकरूपावच्छिन्नएवतत्त्वद् भावप्रतियोगिविरोधेनाद्वैतरित्यभिमानः न चैवं विशिष्टानानुपादाने विशिष्टारोविशिष्टसत्तात्वादिनागुणाद्युवृत्तित्वसत्तेन विशिष्टावच्छि
न्नेतद्वृत्तित्वसत्वेऽपि तद्वृत्तितानवच्छेदकविशेषणं तदवच्छिन्नेतवत्त्वद्वृत्तित्वाभावोः कृत एकरूपावच्छिन्नएवतत्त्वद्भावप्रतियोगिविरोधेनाद्वैतरित्यभिमानः न चैवं
विशिष्टानानुपादानेऽपि सत्तादौ विशिष्टसत्तात्वादिनागुणाद्युवृत्तित्वसत्वेन विशिष्टसत्ताद्युभावस्य लक्षणघटकतयाऽव्याप्तितापत्ते विशिष्टानानावृत्ति
भवतीत्यर्थं प्रतियोगिनि किंचिद्वृत्त्यवच्छिन्नेहेत्वधिकरणकिंचिद्वृत्तित्वाभावस्य लक्षणघटकत्वे भावानुपपत्तेरित्यादिरपि सत्तात्वावच्छिन्नाभावस्य लक्ष
णघटकत्वापत्त्याऽव्याप्त्यापत्तेर्हेत्वधिकरणवृत्तित्वस्य तदभिन्नत्वरूपस्यैव निवेशनीयतया विशिष्टसत्तावाज्ञातेरित्यादौ विशिष्टसत्ताद्यभावस्य लक्ष
णघटकतानिर्वाहेऽणनियमाभिवारणसंभवाच्चाविसंगतः सामान्यस्य द्वयोऽनुमाहसंयोगसामान्यं चेन्निसंयोगिद्रव्यत्वादौ संयोगत्वावच्छिन्नाभावप्र
तियोगिनि पक्षेऽविपोगश्योपलिंकि विद्वदादिव्यस्यावृत्तित्वेऽपि तत्र प्रतियोगिसामान्ये ---- नदसत्वे न तादृशाभावस्य लक्षणघटकतया नाव्याप्तिरित्य
र्थः विशेष्यवृत्तेर्विशिष्टानुपयोगकाभावोऽप्रामाणिकः तथापि नश्वप्रतिशिष्टसातिकत्वादितिनयाचोभयत्वादिविशिष्टसमत्वेऽसाहि सूदमत्वेत्वानति
कृतयामत्वेत्वादिव्यर्थं नो वृत्तित्वारो भावस्योभयत्वादिविशिष्टप्रतिसच्चसंभवात्तत्वमत्वे त्वो भयवान्मत्वेत्वादित्यादावतिव्याप्तिर्विशिष्टानोपा
दानेऽपि दूषीति भावः न च मूर्तत्वमत्वे त्वो मयं न मनसि गुणस्यत्वविशिष्टसत्ताव्यानगुणो ऽस्यादित्सवीनुभवसिद्धवृत्तित्वत्वादित्यविशिष्टसत्तात्वकाववच्छिन्नेमनोगु
णादिवृत्तित्वाभावसिद्धपवस्पकत्वेन तान्निष्कासिरिति वाच्यं तादृशापत्तेर्व्यामनोगुणाद्यधिकरणकादित्वविशिष्टत्वावच्छिन्नाभावस्यैवावगाहने ज्ञानतेन किंचि

शि॰टी॰ त्समवेतेति निरुक्तपदृशायां ज्ञानेन मूर्तत्वमूर्त्तत्वोभयं न वा विशिष्टसत्तादिप्रतीतिवत् मनसि गुणेन किं विलक्षणमवेतीति भ्रदृशायामपि तादृशप्रतीतेरानुभवि
कत्वापामनोगुणादिसमवेतत्वाभावस्य तद्विषयकत्वासंभवेन मनोगुणाद्यधिकरणकाभावस्य तद्विषयपतापा स्वावश्यकत्वात्तादृशभ्रमाभावकालीनतथाकारप्र
तीभावप्रतिस्पैव विषयत्वोविरयात् स्वमथाकल्पनागोत्स्वापत्तेः मूर्तत्वमूर्त्तत्वोभयं न मनोवृत्तिगुणाद्यत्वविशिष्टसत्तानगुणवृत्तित्वादिप्रत्ययापत्तेस्तादृशोभय
त्वविशिष्टसत्तात्वादौ मनोमनोगुणादिवृत्तित्वावच्छेदकत्वाभावतां दृशवृत्तित्वेनादृशोभयत्वविशिष्टत्वाद्यवच्छेदकत्वाभावे वावगाहते तत्र तादृशाभावस्य कुप्रत्या
नान्न च पक्षे किं विद्वत्वधिकरणवृत्तिनानच्छेदकत्वात्प्रतियोगितावच्छेदकत्वप्रतियोगितावच्छेदकत्वमेव विवक्षणीयं उभयत्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छे
दकोभयत्वादेरप्यमनोगुणादिवृत्तितानवच्छेदकत्वात्तादृशाभावसंग्रहेण नातिव्याप्तिः निवाच्यगुणान्यत्वविशिष्टसत्ताद्यभावप्रतियोगितावच्छेदकस्य वैशि
ष्ट्यस्य हि न सत्तात्वस्य गुणादिवृत्तितावच्छेदकत्वं हि सत्तात्वावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकत्वासंभवेनोक्तविवक्षायामपि तादृशाभावसंग्रहासंभवात् पदार्थाभावीयप्रतियो
गितावच्छेदकतापां पक्षे किं विद्वत्वधिकरणवृत्तितावच्छेदकत्वपर्याप्त्यवच्छेदकावच्छिन्नपर्याप्तिमता विरहस्तादृशाभावनिवेशे शितातिव्याप्तिपरिहारः संभवतीत्याशंकाद्
पणान्तरमाह समवायेनेति ज्ञानिमत्त्रिष्टतादृशाभावेति ज्ञानिमत्त्रिष्ठो घटत्वाद्यभावत्वस्यैव पटाद्यसमवेतप्रतियोगिकत्वेन तत्र च प्रतियोगितायां ज्ञानित्वस्यानव
च्छेदकत्वादित्यर्थः ज्ञानिमद्वृत्तेर्ज्ञानित्वावच्छिन्नाभावस्य नादृशत्वेन संभवतीति स्फुरयति ज्ञानिशून्ये चेत्यादिना संबंधेन समवायेन स्वप्रसिद्धेरित्यत्राप्यचज्ञा
तिमत्त्ववृत्तिर्यो भावस्तत्प्रतियोगिसामान्ये हेतुमद्धटे किं विशिष्टे न ज्ञानिशून्ये वोपाद्यपादेत्तिर्लोनेघटनीपंनक्षनसंभवतिप्रतियोगप्रसिध्यानटप्रसिद्धेरित्यनाशे
लक्षणाघटकइतिभावः ज्ञानेर्व्याप्यवृत्तितपानत्वाभ्यके प्रतियोगिवैयधिकरण्यविशेषणस्यप्रयोजनविरहेण निवेशेनोक्तदोषानवकाशइत्यभाप्यवृत्तिसाध्यकस्
वाभिव्याप्तिमाह संयोगादीनीत्यतिव्याप्तेरिति संयोगत्वावच्छिन्नाभावस्य हेत्वधिकरणप किं विशिष्टत्वासमवेतप्रतियोगिसामान्यकत्वासंभवेन लक्षणाघटक १३०
त्वादितिभावः नटसंभवमेव स्फुटयति स्वरूपसंबंधेनेतिहेतुमतीतिसामान्याद्यविवक्षः स्वप्रसिद्धेरिति तथा च पक्षे किं विशिष्टत्वोपेतेन न सामान्याद्यपादानसंभवइतिभावः

॥

द्रव्यइतितथा वृत्तमपि पक्षे किं विशिष्टेनोपादापनाद् दृशाभावस्य न तथा चं शक्योपपादनमिति भावकसाध्यतावच्छेदकसंबंधसामान्येउभयाभावस्य विवक्षितत्वा
दितियोजना व्याचष्टे प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिकत्वहेत्वधिकरण पक्षे किं विशिष्टत्वानुयोगिकत्वसामान्योभयाभावस्य साध्यतावच्छेदके संबंधसा
मान्यकत्वे स्वभावेस्वप्रतियोगितावच्छेदकेऽन्यत्वावच्छेदकत्वेप्रविष्टतादृशाभाववत्संबंधसामान्यकत्वे प्रतियोगितापां वा विशेषणान्तरे पमितिभावः ज्ञानादिसं
योगेन प्रादिप्रतियोगिकत्वमूमेवस्तुयोगिकत्वोभयाभावसत्वेपि साध्यतावच्छेदके संबंधसामान्यान्नातनतद्वृमाधिकरणानुयोगिकवृत्तिसंयोगेवृत्तिप्रतियो
गिकत्वतदधिकरणानुयोगिकत्वोभयाभावस्यत्वादृशभावस्य लक्षणघटकत्वे तिद्वृष्टाद्यभावमादायवह्निमान्धूमादित्यादौ लक्षणसमन्वयः घटवान्महाकाल
त्वादित्यादौपुनर्वृत्तिमत्तादेरभावस्य लक्षणघटकत्वे तद्भावमादायवह्निमान्धूमादित्यादौ लक्षणसमन्वयः घटवान्महाकालत्वादित्यादौपुनरवृत्तिमत्तादे
रभावस्य लक्षणघटकः कालिकसंबंधसामान्येन तत्प्रतियोगिकत्वाभावेनैवोभयाभावस्यैवलभ्यतया हेत्वधिकरणानुयोगिकसाध्यतावच्छेदकसंबंधसामान्येनिरूपप्र
तियोगिप्रतियोगिकत्वाभावनिवेशे ज्ञानिमान्मेयत्वादित्यादौ उक्तातिव्याप्तिवारणमशक्यं सामान्यानुयोगिकसमवायप्रसिध्या ज्ञानाभावप्रयानुयोगिकसमवाये
च ज्ञानत्वादिप्रतियोगिकत्वमस्त्वेन ज्ञानित्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगिकत्वाधिकरणत्वानुपपत्तेरेवं निरूपकप्रतियोगिप्रतियोगिकसाध्यतावच्छेदकसंबंधसामान्ये
त्यधिकरणपक्षे किं विशिष्टत्वानुयोगिकत्वाभावनिवेशे घटवान्महाकालत्वादित्याद्यव्याप्तिवारणमशक्यं गगनत्वविशिष्टप्रतियोगिककालिकसंबंधाप्रसिद्धेरि
गनाभावस्यापि प्रतियोगिकत्वाधिकरणत्वानुपपत्तेरित्युभयाभावानुसरणं पक्षे किं विशिष्टप्रयोजनमाह ॥ अप्रसिद्धसंयोगादीति अयोगोलकानुयोगिकत्वस्येति विर
हात्रातिप्रसंगादित्यत एतेन संबंधः साध्यतावच्छेदकसंबंधसामान्यान्तर्गतधूमसंयोगेधूमप्रतियोगिकत्ववह्निमदनुयोगिकत्वयोरुभयोर्वसत्त्वेनतत्सामान्योभयाभावस्य
दुर्घटत्वात् किं विशिष्टानुपादानेऽसंभवान्वयीत्यत्रातिव्याप्तिः स्यात्तद्धेत्वधिकरणस्यहेतुमत्त्वेन न निवेशः किं तु तत्पक्षे किं त्वेन पक्षे किं विशिष्टहेतुमत्त्वे निवेशइत्येतद्व्या
मार्थकं नरपादानेपुनर्हेत्वधिकरणपयोगेनकानुयोगिकत्वस्यमूमसंयोगेभावादन्यसंयोगे च मूमप्रतियोगिकत्वस्याभावात्संयोगसामान्यस्यैवोभयाभाव

शि॰टी॰

त्वान्मन्मत्वावच्छिन्नाभावोपिलक्षणाघटकस्तिनातिप्रसंगः इत्यर्थः प्रतियोगिप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टाधिकरणनिरूपकपदप्रयोजनसंयोगेनयेत्रान्यत्वविशिष्टेतदं
ड्त्वेनचैत्रनिष्ठदंडसाध्यकेएतद्दंडहेतौसमवायेनविशिष्टसत्तासाध्यकेजातिनिरूपहेतौवानिबान्तिवारणाय निरूपकपदोपादानं। चैत्रान्यत्वेति। निरूपकपदानुपादानेसंयोग
सामान्यांतर्गतेचैत्रनिष्ठेतद्दंडसंयोगेहेत्वधिकरणावैत्रानुयोगिकत्वचैत्रान्यत्वविशिष्टेतद्दंडाभावप्रतियोगितावच्छेदकप्रतियोगिकत्वयोः समवायसामान्यांतर्गतगुणानुयो
गिकसत्तासमवायेचहेत्वधिकरणगुणानुयोगिकविशिष्टसत्ताभावप्रतियोगिसत्ताप्रतियोगिसत्ताप्रतियोगिकत्वयोः समवायसामान्यांतर्गतगुणानुयोगिकसत्ता
समवायेचहेत्वधिकरणगुणानुयोगिकत्वविशिष्टसत्ताभावप्रतियोगिकत्वयोगिसत्ताप्रतियोगिकत्वयोर्द्वयोर्वसत्वेनतादृशाभावस्यलक्षणाघटकतानस्यातइति
प्रसक्तिप्रसक्तातिप्रसक्तातिसक्तेस्तदुपादानंनन्वाकाशःचैत्रगुणादौचसंयोगेनसमवायेनचविशिष्टदंडविशिष्टसत्तावैशिष्ट्याप्रतपादनतदनुयोगिकसंयोगसमवा
ययोर्विशिष्टदंडविशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नप्रतियोगित्वानभ्युपगमेनान्यानुयोगिकयोस्तुतयोश्चैत्रगुणाद्यनुयोगिकत्वाभावेनोभयाभावस्याक्षतत्वमपाविशिष्टसाध्या
भावस्यापिलक्षणाघटकत्वादित्यर्थः अन्यथासंयोगेनघटादौसाध्येघटत्वादावतिव्याप्तिः संयोगसामान्यांतर्गतघटपटादिसंयोगेघटाद्यनुयोगिकत्वघटादिप्रतियो
गिकत्वोभयसत्वेनघटादिनिष्ठघटाभावस्यलक्षणाघटकत्वात नवत्वस्मिन्संयोगेनस्वविशिष्टबुद्ध्यनुत्पादात्ल्मन्यत्रघटविशिष्टधीमात्रनियामकेघटसंयो
गिकत्वमात्रघटेन्यविशिष्टधीमात्रनियामकसंयोगेवतदनुयोगिकत्वमात्रमितिघटानुयोगिकत्वतत्प्रतियोगिकत्वोभयंनकुत्रापिसंयोगेस्तीनहिसमवायेन
संयोगाधिकरणत्वमेवसंयोगानुयोगित्वयेनघटसमवेतसंयोगमात्रस्यैवघटानुयोगिकत्वंस्यात्नत्वात्सतिनतत्संबंधानुयोगितापारेवतद्विशिष्टबुद्धिविषय
ताप्रयोजकत्वेनस्वस्मिन्नपिस्वविशिष्टबुद्ध्यापत्तेर्दुर्वारत्वात्किंतुसंबंधांतरमेवेतिवाच्यं येनसंबंधेनघटेन्यविशिष्टधीस्तेनसंबंधेनान्यत्रकदाचितघटविशिष्टबुद्धि
जनादेकस्यैवसंयोगेघटानुयोगिकत्वघटप्रतियोगिकत्वयोरावश्यकत्वात्। यस्मिन्संबंधेयत्प्रतियोगिकत्वविशिष्टेयदनुयोगिकत्वंतत्संबंधेनतस्यैवतदनुविशिष्टप्र
मितेःस्वप्रतियोगिप्रतियोगिकत्वावशिष्टेचसंयोगेस्वानुयोगिकत्वानुपगमेनस्वस्मिंस्तेनसंबंधेनस्वविशिष्टप्रमापत्यनचकाशादितिचैत्रासंयोगेनाधिकरणंशेऋ १५०

धेयस्यैवनिशिष्टबुद्धिर्जन्यतेनत्वाधेयांशेस्याधारस्य आधाराधेयभावापन्नयोर्द्वयोर्नियामकसंयोगिनोस्वसंयोगेनविशिष्टबुद्धेरसामाणिकत्वात् आधेयत्वा
नुपस्थितिकालेनैव भूतलेघटइत्यादिप्रत्ययेघटघटितभूतलादेः प्रकारतेपिआधेयतायाएवसंसर्गत्वोपगमात्ननुसंयोगस्यएवंसतिद्वयनियामकस्याभावात्द्विसं
योगस्यसंबंधतानुपपत्तिर्विशिष्टबुद्धिनियामकस्यैवतथात्वादितिचेत्काहानिः एवंचयेनसंयोगेनान्यत्रघटविशिष्टबुद्धिर्जन्यतेघटस्यतत्संयोगप्रयोगाधा
रत्वेनघटेनतेनान्यवविशिष्टबुद्धिर्जन्यतेइतिसंयोगमात्रएवतत्प्रतियोगिकत्वनटनयोगिकत्वोभयाभावस्याक्षतत्वात्त्वपयघटस्याधोवस्थितपटेयेनसंयो
गेनघटविशिष्टबुद्धिर्जनितानैवचसंयोगेनसमंपरिवृत्यस्थापितेनघटेपटविशिष्टबुद्धिरपिजन्यतेतत्संयोगे——घनु————योगिकत्वघटप्रतियो
गिकत्वोभयोरावश्यकतयासंयोगेनघटसाध्यकेनघटत्वसद्भावसत्वादावतिव्याप्तिरवारणेनघटेवस्वनिसाध्याभावावच्छेदकसंबंधानुयोगितासामान्येनिरू
कमविप्रयोगिप्रतियोगिप्रतियोगिकत्वविशिष्टनिरूपितत्वहेत्वधिकरणभूतपर्तियत्वबाक्ति निष्ठत्वोभयाभावएवविवक्षणीयः स्वस्मिन्स्वविशिष्टबुद्ध्यनु
रूपेनस्वप्रतियोगिकत्वविशिष्टसंयोगनिरूपितत्वस्यस्वस्मिन्नानुयोगितापामसत्वात्संयोगानुयोगितासामान्येघटप्रतियोगिकत्वविशिष्टनिरूपितत्व
घटनिष्ठत्वोभयाभावोक्तनएवेतिएवंचपटद्वयकस्यैसमवायेकामेनिव्याप्तिमुद्भावयिष्यतितदयथाश्रुतामिश्रायेणातिव्याप्त्यपदव्यत्वादिकेप्रतियोगिसं
बंधेनहित्वादेरौपकत्वाहेतुमतएकैकद्रव्यस्यपर्याप्तिसंबंधेनहित्वाद्यनधिकरणत्वेपिहित्वादिपर्याप्तेहेत्वधिकरणतन्नतदनुयोगिकत्वाभावासत्वादि
तिद्रव्यत्वादिनापर्याप्तिसंबंधेनगगनादौहित्वाद्यनुमानापत्तिः इतिवाच्यं तद्देदकाप्रतीतिःकदाचित्वाविशेषितपर्याप्तेः कश्चिदपिसंबंधत्वानभ्युपगमेननाहश
पानादृशसंबंधेनापितदनुमापनमनवकाशामपन्नहेत्वधिकरणपर्विक्तिविघतन्नुयोगिकत्वस्यलेनमतपर्याप्त्यवछेदकपर्लिकविरहमावच्छिन्नानुयोगिक
त्वंनिवेश्यंद्वित्वादिपर्याप्तौचद्रव्यत्वादिपर्याप्त्यवच्छेदकएकैकमात्रटनिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकत्वविरहेननतेनसंबंधेनद्वित्वादेर्द्रव्यत्वादेरूपपर्याकपर्या

व्या.टी.

सधर्मव्यापकतापत्तिः हेतुमद्वृत्तिपर्याप्तिकिंचिद्धर्मावच्छिन्नानुयोगिताकत्वनिवेशे ऽमेयत्ववत्त्वादितादृशपर्याप्तिसंबंधेन हेतुसाध्याभावे व्याप्तिः हेतुमदेकमात्रवृत्तिधर्मा
वच्छिन्नानुयोगिताकत्वस्य वह्नित्वादिपर्याप्तत्वेन तादृशसाध्याभावे निरुक्तप्रतियोगिवैयधिकरण्यस्य दुर्वारत्वात् अतो हेतुपर्याप्त्यवच्छेदकपर्याप्तिकिंचिद्धर्मनिवेश
इति। तत्र मनोरमं। एतादृशाशोऽप्युक्तकत्वपरिष्कारेऽपि प्रतियोगिमद्वृत्तिहेतुपर्याप्त्यवच्छेदकावच्छिन्नानुयोगिकत्वस्याप्रसिद्धेः कत्वविवक्षणे ऽप्याकाशः आकाशघटोभ
यत्वादितादृशावतिव्याप्तेर्दुर्वारत्वात् गगनाकाशत्वाद्यवच्छिन्नभेदस्य दर्शितहेतुपर्याप्त्यवच्छेदकत्वात् उभयवृत्तिधर्मावच्छिन्नसत्त्वात् प्रतियोगिवृत्तिधर्मस्य भेदाधिकरण
तानवच्छेदकत्वात् न च सामान्यवृत्तिधर्मसाध्यके ऽदृशाशोऽनुपादेयानां तु निवेश्यः आकाशत्वादेः गगनाकाशघटादावासत्त्वाद्वृत्तित्वधर्मस्य निवेशो कालिकविशे
षणतावच्छिन्नवेनतादृशव्यभिचारनिरूपकाधिकरणशब्दज्ञानाद्यनुयोगिकत्वद्रव्यत्वद्रव्यत्वप्रतियोगिकसंबंधत्वावच्छिन्नद्रव्यत्वसमवायत्वप्रतियोगिकत्वो
भयसत्त्वेन द्रव्यत्वाभावासंग्रहात् हेत्वधिकरणानुयोगिकविशेष्यतासंबंधप्रतियोग्यननुयोगिकत्वनिरूपकप्रतियोगिप्रयोगिकत्वोभयाभावस्य संबंधघटके
विशेषणांशे निवेशे समवेतत्वसंबंधेन ज्ञानसाध्यकमेयत्वादिहेतावतिव्याप्तिः न चैतेत्वाधिकरणानुयोगिकविशेष्यतासंबंधाप्रसिद्धेः न च परासंबंधघट
कविशेष्यांशे हेत्वधिकरणानुयोगिकत्वपरंपराघटकविशेषणतासंबंधावच्छिन्नरूपितत्वनिरुक्तप्रतियोगिप्रतियोगिकसंबंधावच्छिन्नरूपितत्वघटितव्याप्तित्वावच्छि
न्नाभावसोऽलभ्यादिनिवाच्यः कालिकसंबंधघटितसामानाधिकरण्यसंबंधेन ज्ञानत्वज्ञानादेः साध्यत्वे व्यभिचारिणि कालवृत्तित्वादावतिव्याप्त्यापत्तेः व्यभिचारनि
रूपकाधिकरणप्रत्येकत्वादिनिष्ठापादकसंबंधघटकाधेयतायां कालिकसंबंधेन ज्ञानत्वज्ञानादेः साध्यत्वे व्यभिचारिणि कालत्वनिष्ठावतिवन्निरूपितत्वस्य
ध्यापविषयतासंबंधविनिरूपितत्वयोः सत्त्वनाधेयतासामान्ये दर्शितवृत्तित्वावच्छिन्नाभावासत्त्वेन साध्याभावस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यानिर्वाहात् प्रतियोगितावच्
मिकोभयाभावघटितावलक्षणे ऽव्ययापत्तिः हेत्वधिकरणस्फटिकादिनिष्ठस्य समवायादिना प्रतियोगिव्यधिकरणस्याभावस्य समवायादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता राम०
यां समवायित्वसंयोगादिरूपपरंपरायां च अवच्छेदकत्वाभावेन उभयाभावाप्रसिद्धेः न च तत्समवायिसमवायादिसंबंधे न घटरूपादिसाध्यके समवायादिना घटादिहेतौ

DR BHAU DAJI

वव्याप्तिः तत्र किंचित्समवायिनिरूपितत्वविशिष्टस्वसमवायादिसंबंधावच्छिन्नायां हेतुमत्कपालादिनिष्ठसाध्याभावप्रतियोगितायां समवायिसमवायनिरूप
साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वसत्त्वात् न हि तत्र दर्शितप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधसाध्यतावच्छेदकसंबंधयोः वैलक्षण्यं किमपि ज्ञातुं कुत्रांश
स्य संबंधस्यावच्छेदकत्वाद्यंशस्य विशेषणात् एतादृशविशेषणदर्शितसाध्यतावच्छेदकसंबंधस्य संबंधतया भानेऽपि प्रथमसमवायविषयसमवायविषयत्वेऽपि प्रकारताविशे
ष्यतयोः अपि निरूपितत्वसत्त्वानुपपत्तेः एवमेव तादृशपरंपरासंबंधावच्छिन्नाभावस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधतापरंपराघटकयावदन्तर्गतविशेष्यविशेषणता
भावापत्तेः तु पर्याप्तिविशिष्टसत्त्वाकांक्षासंबंधावच्छिन्नाभावस्यानुसारदृशासंबंधेन तादृशविशिष्टस्य ज्ञानविशेषणतांतःसंबंधपाव्यवच्छेदकतायां अवच्छेदकमेव न तु तद्
न्नभावेन संबंधविधया प्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य पर्याप्तिः ईदृशीत्येका भावलक्षणस्य निर्वाहात् तथा च परंपरासंबंधेनापत्तिः साध्यतानत्र परंपरापर्याप्तावच्छेदक
ताकत्वं पर्याप्तावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वं निवेशनीयं उक्तस्थले व्याधिकरणविशेषणतायां समवायस्य प्रतियोगितावच्छेदकतायामेवावच्छेदकतया
प्रतियोगितापर्याप्तेरूनभावेन पर्याप्तावच्छेदकत्वाभावात् न रेखारितिद्वारं न संयोगस्यादित्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वविशिष्टेऽपि वह्निधूमोभयवान्वहीत्यादौ नातिव्या
प्तिः निरोधनात्स्यभावः प्रत्येकसंयोगस्यादित्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वविशिष्टस्वाधिकरणानुयोगिकतोभयाभावसत्त्वात् तादृशोभयत्वावच्छिन्नाभावोऽपि न तत्र
प्रतियोगिव्यधिकरणत्वादिलक्षणस्यानपलक्षणघटकस्य व्याप्तिः स्यादतः संयोगेनोभयसाध्यकस्थले प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वपर्याप्त्यप्रतियोगितात्व
यं प्रतियोगिकत्वमपि निवेशनीयं न च वह्निधूमोभयवान्वह्नेरित्यादावपि वह्निधूमोभयत्वावच्छिन्नाभावस्य लक्षणघटकतया एकत्वेनेति व्याप्तिः स्यात्
इति। अथ साध्यतावच्छेदकादिभेदेन वैयाप्त्यपदार्थभेदस्य दैवप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वपर्याप्तताया स्थलविशेषे संभवति नत्वपि च साधसाधनभेदेनाषि नु स्या
त् उक्तात् इदानीं हेतुकवह्निधूमोभयात्मकसाध्यघटितव्याप्तिपदार्थप्रसिद्धिनिर्वाहायप्रतियोगिताव्यपवैयधिकरण्यनिवेशनस्य वह्निहेतुकवह्निधूमो
भयात्मकसाध्यघटितव्याप्तिपदार्थप्रसिद्धिनिर्वाहाय न प्रतियोगिताव्यपवैयधिकरण्यनिवेशनस्य वह्निहेतुकन तदुभयसाध्यकस्थलेऽकथमतिव्याप्तिः

शि॰टी॰ संज्ञकत्वेऽतिवेत्यपास्तं योगसामान्ये द्वित्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वाभावनिश्चयदशायामपि धूमेन वह्निधूमोभयानुमितिर्भवतीति प्रतियोगितावच्छेदकप्रतियोगि
कत्वघटितोभयाभावविषयकं ज्ञाने धूमलिङ्गकतादृशोभयानुमितिजनकत्वं नास्ति क्रियते तेन तादृशनिश्चयदशायां सकलवह्निमत्तामेव च वह्निमत्तामेव धूमत्व
मितिभ्रान्तानां वह्निहेतुकतदुभयानुमितिस्त्वनुभवसिद्धेति तत्रापि प्रतियोगितावच्छेदकप्रतियोगितावच्छेदकप्रतियोगिकत्वघटितोभयाभावविषयकं ज्ञाने धूमलिङ्ग
कतादृशोभयानुमितिजनकं नास्ति क्रियते तथा तादृशनिश्चयदशायां सकलवह्निमत्तामेव वह्निमत्तामेव धूमत्वमितिभ्रान्तानां वह्निहेतुकतदुभयानुमितिस्त्वनुभ
वसिद्धेति तत्रापि प्रतियोगितावच्छेदकप्रतियोगिकत्वघटितोभयाभावविषयकं ज्ञानमेवानुमितिजनकं वाच्यं तथा च ज्ञानहेतुकतत्साध्यकानुमितिजनकज्ञा
नस्य प्रमात्वप्रसंगस्तेषामतिप्रसङ्गः एवं पक्षि धूमोभयत्वेनोभयं धूमव्यापकमिति वा कापथोक्तनिश्चयदशायां बोधो तापते तथा वह्निधूमोभयत्वेनोभ
यं वह्निव्यापकमिति च नानासौ लक्षकवाक्यादपि योग्यतावशात् व्याप्तबोधः सर्वानुभवसिद्ध इति प्रतियोगिताप्रतियोगिकत्वपूर्वकत्वत्र तन्नत्रशाकधीविषयः स्वीकरणीयः तन्
थावन्नत्वविषयधियः प्रमात्वेन तादृशवाक्यस्य प्रामाण्यापत्तिरिति स्वपीतिवदिति संबन्धमात्रनिर्माणित्वेनेतरसमवायिन्वेति पाठे केचित्कल्पयन्ति तत्त्वासंग्रमेव चास्था
लक्ष्येति मात्रस्पं व्याप्तापोऽयं निरस्तं तावद्धि पक्षे घटवद्भूतलमित्यादौ हि तलोपलक्षितं घटादिवैशिष्ट्यं न विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहि भासते आद्येऽपि घटादिमत्यपि तत्
संगः न वह्निलोपलक्षितस्यापि व्यक्तिर्पक्षे वैशिष्ट्यं तत्र भासते इति नानिर्वेच संगतिरिति वाच्यं एकस्मिन्नपि धर्मिणि भेदान्तरमेव द्वित्वमुमानतस्त्वकारकप्रती
तावद्विषयपभानानियमात्तादृशा बुद्धेर्द्वित्वविशिष्टाभावज्ञानविरोधितानुपपत्तिश्च विशिष्टवैशिष्ट्यज्ञानस्यैव विशिष्टाभावबुद्धिविरोधित्वात् इतीयं
योगसंसर्गकतादृशज्ञानमात्रस्यैव धर्मवत्सम्बन्धापत्तिः संयोगवैशिष्ट्यद्वित्वविशिष्टप्रतियोगिकत्वस्य बाधात् तस्माद्द्वित्वादिविशिष्टप्रतीतौ संयोगमात्रेण
संबन्धः स्वपि तु द्वित्वावच्छिन्ननिरूपितासंयोगावच्छिन्नाधिकरणता च परस्परं तत्र अधिकरणात्वरूपेणानुभयत्वनिरूपकभेदेऽपि निरूपकतावच्छेदकद्वित्व १०५॰
स्यैकान्तिकेन संयोगाद्यतियोगाद्यनियोगितावच्छेदकत्ववत्तस्य तियोगितावच्छेदकत्वादित्यनुपपत्तिरित्यवधेयं एवं च वह्निधूमोभयत्वावच्छिन्न

साध्यके संयोगावच्छिन्नाधिकरणतापाएव साध्यतावच्छेदकसंबन्धत्वात्तावदुभयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसत्वात्त्राव्याप्तिश्च इति किंः स्वन्यथा हि तो
पकस्यापि प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धाननुयोगित्वनिवेशात् उभयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिकसंयोगाप्रसिद्ध्या संयो
गेनोभयत्वावच्छिन्नसाध्यके व्यभिचारिणि तत्संबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितायाः लक्षणघटकत्वे नातिव्याप्तेर्वक्तव्येऽपि तावच्छेदकमस्ति पर्वतो वह्निमानि त्या
दावपि संयोगावच्छिन्नाधिकरणतैव संबन्धो न तु संयोगमात्रं स्वरूपसंबन्धो वह्निमानित्यादेर्थं धूमे इत्यत्रापि संयोगस्यैव तथात्वापत्ता तद्विशेषत्व
संगत्याः तादृशप्रतीत्याविशेषणतया व्याप्यस्य प्राग्वदिति पक्षपातमदर्शनाच्च वृत्तिबाधेऽपि नाश्रयासिद्धिरनुपपत्तेः किं वा द्वयमन्यतोऽप्येकावच्छिन्नाधिकरणतादिना
प्रायः संयोगस्तत्रावच्छिन्नमनकपदं तथा त्वात् नेव तादृशप्रतीत्योः संसर्गतो विलक्षणत्वेऽपि विशेष्यविशेषणभावभेदादिलक्षणप्रयोगे पपत्तिसंभवः स्तुभय
त्रैव संयोगमात्रस्यैव संबन्धत्वमिति वाच्यं पर्वतो वह्निमान्यत्र पर्वतः स्यानयोः पर्वते वह्निः पर्वतवान्वह्निरित्यनयोश्च प्रतीतोर्विशेष्यानि वीहार तन्नचैवं रूपवा
नित्यादावपि समवायावच्छिन्नाधारतैव संबन्धः स्यात् ननु समवायः उत्कृष्टः कैः विशेष्यादिति वाच्यं समवायानिरूपकस्य वा पावच्छिन्नाधारतानभ्युपगमा
न स्वरूपसमवायावच्छिन्नाधारतायाः समवायरूपत्वेऽसमवायावच्छिन्नाधेयताऽस्यप्रमितिरिक्तास्वीकारणीया प्रत्यक्षसमवायेन घटः घटे रूपमिति प्रतीत्योः
हेसर्गवैलक्षण्यानुपपत्तेः तथा समवायावच्छिन्नाधेयताया आधारतायाश्चातिरिक्तत्वे स्वत्वविनिगमकं दूषणमिति समवायातिरिक्ताधारतासिद्धिः निश्च
यः हेवेति चेत्रघयानुयोगिकरूपप्रतियोगिकसंबन्धोरूपानुयोगिकघटप्रतियोगिकसंबन्धः परस्परं भिन्न इति वा स्यादृष्टिनस्यतेऽसंभावेल हा पा निर्वि
हायः इति सत्यं नत्र वा भागानुयोगिकः संबन्धएव समवायः प्रतीयते वा बाधितः न बाधेयानुयोगिकः समवायः स त्वाधेयते लेवर्षि भाष्यमेतन्नत्र को विनिगमकानु
योगः न वैचसंयोगिन्यपि संयोगएवाधारतालक्षणं वानुयोगितासंबन्धेनाधारपदस्वरूपनिर्मितमितिसंयोगस्य हि द्वयेऽपिनाधेयतम व हाराः इति वाच्यं सं
योगोपसमवायोतिरिक्तापायाधेयाधारानुयोगितायाः स्वीकारेतत्स्य एव संयोगिनिरूपिताधारतालोपायेनातिरिक्ताधारतायानिष्प्रयोजनत्वा

शि.टी.

तन्न चात्र संयोगिवृत्तियोगिकत्वं कल्पनीयमिति गौरवं भवन्मते पि संयोगेन समवेतत्वातिरिक्तस्य तत्तन्नियोगिकास्य कल्पनीयतयाऽसाम्यात्। अन्यथा
भूतलादेः स्वसमवेतघटादिसंयोगानुयोगितया स्वाधारतापत्तेः एतेन संयोगिन्याधेयतापि संयोग एव वृत्तियोगितासंबंधेन तस्य आधेयपदार्थत्वेनि
मित्तत्वापाताभावेन घटवद्भूतले त्वपि निरूपितत्वं आधेयनिष्ठाधारतानिरूपकपदार्थान्तरकल्पनायाम् आवश्यकत्वात् आधाराधेययोः संयोगः संयोगानुयोगित्ववृत्तियोगित्व
कल्पने विपरीतकल्पने विपरीतकल्पनायामपि बाधकाभावादिति दिक्। एकानुयोगिकसंयोगद्वयवृत्तियोगितयोः प्रत्येकमुभयपर्याप्तत्वावच्छिन्नत्वविरहे पि त
दुभयपर्याप्तत्वावच्छिन्नसंयोगमात्रसंयोगेनोभयसाध्यकेऽव्याप्तिरित्याहुः॥ ॥वृत्तियोगित्वावच्छेदकत्वादेः स्वरूपसंबंधरूपतया संबंधत्वेन तन्नि
वेशे संबंधत्वस्य निरूपकघटिततया न वस्थ्येत्याशंकां निरस्यति वृत्तियोगित्वादिरिति संबंधविशेषोपि न संबंधत्वेन लक्षणघटकः अपितु वृत्तियोगितात्वा
दिना कुत्रचित् संबंधविधया स्वरूपत एवेत्यर्थः ननु सामानाधिकरण्यपर्याप्तत्वं विलेन तत्र संबंधत्वेनैव संबंधनिवेशस्याशंकाह्या सामानाधिकरण्यप्रतिसं
योगित्वादिनैवेति साध्यतावच्छेदकादिभेदेनैव संबंधभेदेनापि व्याप्तिभेदस्येष्टत्वादिति भावः साध्यसामानाधिकरण्यशरीरे साध्यवत्त्वघटकत्वादिरूप
हेतोः संबंधस्य प्रकारतया न सर्वे संयोगत्वादिना निवेशः साध्यसंबंधस्य च भेदघटनास्यापि तत्संसर्गविधयैव लाघवेन निवेशात्तस्य स्वरूपत एव निवेशः संभव
तिज्ञात्यातिरिक्तस्यापि संसर्गतया मानेन स्वरूपतोपि तदुपादानात् स्वभेदं संबंधनिवेशेपि न क्षतिरित्याहुः दर्शितं चेति निरूपकघटितमिति। तत्तृतीयो
कत्वविशेषणं एवं न रीत्यासंबंधत्वे। ननु तद्विशिष्टबुद्धिनियामकत्वं अतीन्द्रियसंबंधे ज्ञानकत्वरूपनियामकत्वासंभवात् विषयत्वरूपनियामकत्वनिवेशोत्यावे
व्याप्तेर्वाने तथा वा तन्मे यमात्रे निवेश संगतः न च विशेष्यतामात्रस्य तत्कारणतानिरूपितविषयतापाविवक्षणीयत्वापतया नातिप्रसंगः इति वाच्यं एवमपि संयोगा
दिनाद्रव्यत्वादिमविषयतामादायपतत्स्यापि तत्संबंधत्वापातात् न च विषयतया प्रमाप्रतियोगिकत्वनिवेशान्नापत्तिप्रसंगः इति वाच्यं भ्रमत्वस्य तत्सं
बंधानुयोगिविशेष्यकत्वावच्छिन्नप्रकारकत्वरूपतया संबंधत्वघटितत्वात् एवं तदनुयोगिकत्वविशेषणं एवं तत्र संबंधमिति भावः इत्थं च साम्यतः एप०

संबंधघटितं साध्यवत्त्वं यं स्वरूपं साध्यसामानाधिकरण्यं साध्यवदनुयोगिकवृत्तियोगित्वं वृत्तियोगितासंबंधेन साध्यवदनुयोगिकवत्त्वं वा तत्र च संयोगत्वा
दिमात्रघटितात्साध्यवदनुयोगिकसंयोगवृत्तियोगित्वादिरूपं लक्षणशरीरमिति तदेव व्याप्तिशरीरघटकं वाच्यं अतिप्रसंगस्य व्यापकतायां विशिष्य संबं
धनिवेशेनैव वारणसंभवात् हेतौ साध्यवत्संयुक्तत्वादिनिरूपदर्शनायां संयोगादिनापक्षे हेतुमत्तानिरूपस्य साध्यानुमितिविघटकतापात्ते व वक्ष्यतपा
तत्रानुमित्यापत्त्यनवकाशादिति स च वितंत्र अभावत्वेन भावविशिष्टत्वेन तद्वृत्तियोगितायां साध्यतावच्छेदकधर्मविशिष्टत्वतादृशसंबंधावच्छिन्नत्वोभयाभा
वनिवेशापेक्षया दैशिकविशेषणतया घटत्वाभावादिसाध्यके व्यभिचारित्वातिप्रसंगः। तादृशसंबंधावच्छिन्नतद्भावस्य घटत्वादिरूपतयाभावविशिष्टनिरू
पितवृत्तियोगितायां तत्संबंधावच्छिन्नत्वघटत्वाभावत्वावच्छिन्नत्वोभयाभावस्याक्षततयादित्याशंकां निरस्यति अभावत्वेनेत्यादिनाऽद्रमिहनास्तिद्रव्यमिद
न भवतीति द्विविधप्रतीतिकथनेनाभावत्वस्य संसर्गाभावान्योन्याभावोभयसाधारण्येवमात्रानुपपादपदर्शितं तत्साध्योन्याभावसाधारण्यविरहे अभावत
त्वावृत्तियोगितासामान्येतासामान्येतादात्म्यसंबंधावच्छिन्नत्वविरहेणातेन संबंधेन साध्यतायां व्यभिचारित्वातिप्रसंगात् भावाभावसाधारण्येऽतिभावे
नापि घटे घटत्वाभावो नास्ति घटो न घटभिन्न इति प्रतीतेर्ज्ञेनकाद्यैतिभावः तद्वच्छिन्नाभावपदस्य रूढार्थालिंकः परिभाषैव पतीनाभावो भावश्च त्वव
पववच्छिन्नस्यात् धर्मावृयोपि न हि तिःस्वरूपसंबंधविशेष इति अभावे तत्वस्वरूपवृत्तियोगिनिरूपितानुयोगितानामासंबंधविशेष इत्यर्थः नवाभावत्वस्य स्व
रूपसंबंधरूपत्वेननुगमात् अननुगतवृत्त्यानुपपत्तिरिदं तुगमकरूपोनाश्मुपगमात् पराभावान्तर्न्वोपि निरूपकभेदेन संबंधानावर्ष्टदव्याव्याप्यकत्वानु
गमकरूपान्तरापेक्षणात् वृत्तियोगिनिरूपितसंबंधानामननुगमेपि वृत्तियोगिधर्मितावच्छेदकस्य तत्तद्भवनिमित्ताश्चेदधर्मतात्स्यमत्वात् घटो
नास्ति पटो नास्ति इत्याद्यनुगतप्रतीतिर्निर्वाहः इति तत्र साध्ये यः घटो घटाभावादेः कालिकादिसंबंधस्यापि स्वरूपतया तत्संसर्गकप्रतीतितो घटाभावो नास्ति
त्याद्यनुयोगितासंसर्गकप्रतीतेर्दलक्षणं प्याय संसर्गतावैलक्षण्यस्यावश्यकतया संसर्गतावच्छेदकधर्मविशेषस्वीकारस्य तत्र चाहिकस्यावश्यकत्वा

७१

शि॰टी॰ तेनानुगतीकृतानुयोगिताप्राप्त एव संसर्गतावच्छिन्नतावच्छेदकताया अपि संभवेनाभावनिष्ठावच्छेदकतारोपमानाभावात न [redacted]भिन्नत्वापत्तेरपि नास्त्या
मेयोपमानात्स्वरूपनात्रीत्या तादृशानुयोगितानिरूपकसंबंधविशेषप्रकारेणाभानोपगमेन तद्दशायां एवं घटत्वमिति रूपितत्वसंबंधेन प्रतियोगितानिरूपकात्वे च संभवात् अभावां
शेन तत्संबंधेन प्रतियोगितो भाने मानाभावात् अनुयोगितायाः संबंधत्वमेवन सिद्ध्येदिति चेन्न एवं घटाभावः एवं घटाभाववद्भूतलमित्यादौ हेतुतावच्छेदकतापत्तिः प्रति
योग्यवच्छिन्नानुयोगिताविशेषणतावच्छेदकतापत्तेः अनुयोगितासंबंधेन भानोपगमे तथात्वे तावच्छेदनतत्संबंधतासिद्धेर्न चौभयाभावादिवाक्यमतित्वा
घटावच्छिन्ननिरूपितानुयोगितामप्याहृत्य संबंधो वाच्यः तथा च तादृशानुयोगितायाः स्वाश्रयतासंबंधेनावच्छेदकत्वे पिनयो रवमितिवाच्यमपत्वाघवच्छि
न्ननिरूपितानुयोगिताप्रापणित्वादिविशिष्टसंबंधता विरहात् तदनुयोगिता संबंधेनैव प्रणित्वादिविशिष्टस्य तु संभव वच्छिन्नाभावभावमावन्नैकता संभवे
नतादृशानुयोगितात्वेन संबंधतानुपपत्तिमात्रेन च तावन्नापितो दृश्यविशिष्टमणित्वाघवच्छिन्नाभाववान्नकृतान्न संभवति विशिष्टमणित्वाघवच्छिन्ननि
रूपितानुयोगितापामप्यधिकुत्विकंस्विन्मादिन्यायेन मणित्वादिविशिष्टनिरूपितत्वसत्वेन तस्या अपि तत्संबंधत्वमिति वाच्यं कारणतावच्छेदकतापर्या
प्त्यधिकरणत्वे समानप्रतियोगिताकसंबंधिन एवकारणतया मणित्वात्त्वाकारकप्रमणित्वावच्छिन्नप्रकारकप्रतीत्या विषयविशेषणतासहित
मणित्वाघवच्छिन्नाभावनिष्ठतादृशमणित्वाघवच्छिन्ननिरूपितसंबंधेवच्छन्नमणित्वादिविशिष्टपर्याप्तसमानप्रतियोगिताकत्वविरहात् तादृशाभावमावन्नेन
संभवात् एतेन विशिष्टमणित्वाघवच्छिन्नाभाववान्नपदाश्रमणित्वाघवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन हेतुतावाच्यत्वान्मणित्वाघवच्छिन्नत्वे च मणित्वान्यध
र्मानवच्छिन्नत्वे तु पिपदितादृशधर्मावच्छेदात्त्वाघवच्छिन्नाभावत्वराविकिंविद्विशिष्टतादृशावच्छेदकत्वाघवच्छिन्नाभावमादायापत्तिप्रसंगात् विशिष्टतादृशावच्छेदकत्वाव
वच्छिन्नाभाव एव निवेशनीयः उक्तादृशावच्छेदकत्वाघवच्छिन्नत्वमपि तादृशिकानवच्छिन्नत्वमिति निर्विशेषणानवच्छिन्नप्रसंगात्तपिमित्त्वमित्यलमप्यनुक्ता
धिकजल्पतया तदपि तादृशाभावत्वमपिनोपायेऽपि हेतुसमानाधिकरणाविशेषणांशे विशेषणतया निवेशनीयप्रयोजनाभावविहितात्वावच्छेदकवि एम॰
शिष्टानधिकरणहेतुमन्निष्ठत्वमात्रपुरस्कारेणाभावं निवेश्य तदीयत्वेन प्रतियोगितानिवेशेऽपि तद्वत्त्वे तामं जलस्यादिति भावः प्रसंगात् प्रतियोगितादानंपरा

धि

र्यानात्वं मत्वस्याप्यतिविषयतेतित्वविषयतात्वेप्राचीनैकदेशिभिर्विषयताया अतिरिक्तपदार्थत्वोपगमात् तदृशांतत्वेन तदुपन्यासः पयाविषयतापा विषय
त्वेदृश्यत्वावच्छिन्नघटविषयकज्ञाना घटत्वावच्छिन्नात्तविषयकज्ञानस्य विषयतावैलक्षण्यविरहादेवैलक्षण्यापत्तिः न च घटत्वघटत्वयोरपिनत्रविशेषणतया
तद्वैलक्षण्याद्वैवैलक्षण्यमिति वाच्यं तावता [redacted]पिदृश्यत्वेन घटविषयकादृघटत्वेन च घटविषयकाज्ञानात घटत्वेन घटदृश्यत्वेन घटमवगाहमानस्य ज्ञानस्य
वैलक्षण्यापत्तिप्रसंगस्य तादृशज्ञानस्वरूपत्वे घटपटाविषयत्वादिसमत्वालंबनीयघटपटादिविषयतानामभिन्नत्वप्रसंगात् तादृशज्ञानस्य पटत्वाघवच्छिन्नघटादिनि
ष्ठविषयताशालितया भ्रमत्वापत्तिः ज्ञानविषयोभयस्वरूपत्वे च ज्ञातिकापस्य घटत्वादिज्ञानीयघटत्वादिविषयताया दैविध्यानुपपत्तिः ज्ञानविषययोरविशेषादितिज्ञा
धा नियामनियामकभावेक विषयघटत्वादिविषयतालिता नानातादृशवैदेशिकज्ञानकालीनस्यात् तस्यादिपुत्वाविषयतापाविषयादिभेदभिन्नविषयता[redacted]नामनु
गमनुगमकतयादिरूपविभिन्नसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितानामवैलक्षण्ये नाभाववैलक्षण्यानुपपत्तिः अभावस्वरूपत्वेऽभावीयघटत्वाघवच्छिन्नप्रतियोगित्व टाघ
घ विंचिद्विशिष्टघटीयाभावत्वाघवच्छिन्नप्रतियोगितानामवैलक्षण्यापत्तिः घटत्वादेः प्रतियोगित्वस्य नव्यतिनपातत्वच्छेदकत्वानुपपत्तिः घटाद्यभावस्य[redacted]दि पटा
स्वेपनघटादाव साधा तथ्यतियोगितापत्तिस्तत्वादिपुत्वाप्रतियोगित्वमप्यतिरिक्तमितिचानि एवमधिकरणत्वेनाधिकरणत्वरूपमाधेयत्वरूपं चामत्वेघटसंयोगद्वारा
वयपक्षसंयुक्तघटमकत्वमस्तदृशामामपिकृटांनामत्वंघटवदितिप्रत्ययप्रसंगात संयोगरूपत्वेऽनाधेयत्वस्यापितुत्यपुत्वात्तादृशतया आधारत्वाधेयत्वयोरभे
दप्रसंगेनवैपरीत्येनाधाराधेयभावप्रत्ययप्रसंगादिनिवारणाय तिरिक्तः पदार्थः संबंधत्वमपि कुत्रसपदार्थानामन्येनदृष्टविमितिपदार्थानामभेदेति भावः अपि च दा
टभावत्वादिपरिग्रहः दंतुवोधम अभावत्वंप्रतियोगित्वान्नातिरिक्तेनतदभावस्यतत्प्रतियोगित्वनियमात नवैवं घटादेर्घटादिभेदाभावत्वापत्त्या घटादि
प्रत्नंम मतिभ्रतत्वैदेनात्यासादिपतीत्यापत्तिरितिवाच्यम संसर्गावच्छिन्नप्रतियोगितायाएवाभावत्वरूपत्वोपगमात घटादिमेदस्य घटत्वा[redacted]वत्तंताभावसमनि ए
यतत्वेनतदभिन्नतयाघटत्वादौतदीयसंसर्गावच्छिन्नप्रतियोगितासत्वात्तेनैवतदभावप्रत्यापनात नवैवमपिघटभेदादेर्घटाभावत्वानुपपत्तिस्तदप्रतियोगि घ

शि·टी· त्वादितिवाच्यम् अत्र तत्त्वाभावत्वात्मकानुयोगिताविशेषस्यैव प्रतियोगितानतिरिक्तत्वोपगमादिति ॥ ॥ प्रतियोगितानवच्छेदके त्वत्र पादिमाषिफा
वच्छेदकत्वेनिवेशापि तु मवच्छेदकपदस्य स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वपरतामाक्षिपति नन्वित्यादिना रहितत्वहेतोर्घटकत्वे सत्यर्थः तथा च घटत्वेन
घटो ऽभावप्रतियोगी त्यादिप्रतीतिसाक्षिकोपि घटनिष्ठप्रतियोगितया सह घटत्वादेरवच्छेद्यावच्छेदकभावरूपः स्वरूपानतिरिक्तपदार्थान्तरात्मको वा संबं
धविशेषः सर्वेरेव स्वीकृतो ऽवच्छेदकतानिवेशनत्यर्थः स्वरूपसंबंधविशेषात्मकावच्छेदकत्वाभावघटितेन निरुक्तरूपेण व्याप्तिस्वरूपमिति यावत् तेन रूपेण साध्यताया व्य
भिचारिण्यतिव्याप्तिरित्यपि स्वत्वे हेतुः धूमे पर्वतत्वावच्छिन्नव्यभिचारिसाधारणत्वादितितदर्थः धूमेयवत्तयोस्तत्त्वादिकमतप्पालेनेस्मैतेन न हेतुः स्वसमानाधिक
रणाभावप्रतियोगितानिरूपितताहृशावच्छेदकत्वाभाववत्ताहृशसाध्यतावच्छेदकत्वेनेनितरर्थः संभवन्ताहृशप्रतियोगितावच्छेदकताकधर्मापेक्षया गुरुत्वं धूमे
पर्वतत्वादेस्ताहृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावसाधकेनस्यैतेनस्वसाधकत्वोपपत्तेः कव्याप्तिमाहसंभवतीति तस्मिन्निति स्वरूपेणैतयाचलघुधर्मेनताहृशावच्छेदक
त्वस्यसंभवेस्त्यर्थः गुरौ तदभावात् ताहृशावच्छेदकत्वाभावनियमात् तथा च संभवन्नतरवच्छेदकताकधर्मापेक्षया गुरुः सन्न तदवच्छेदक इति व्याप्तेरितिपर्य
वसितार्थः संभवत्त्वदवच्छेदकताकत्वं च तदवच्छेदकत्वबाधकशून्यत्वे बाधकं चावच्छेदकप्रतियोगितासमनियतत्वं तथा च तत्र स्वप्रतियोगितादिसमनैयत्य
मेवसंभवत्तदवच्छेदकताकत्वपर्यवसितं समनैयत्यघटकत्वं च यनिवेशात् घटपटान्यतरत्व महानसीयवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रतियोगितायां न्यूनवृत्तिघट
त्वादेरतिप्रसक्तवृत्तिशून्यवह्नित्वादेरवच्छेदकत्वासंभवेन ताहृशगुरुधर्मस्य नावच्छेदकत्वानुपपत्तिः प्रतियोगितायाः समनैयत्यं च प्रतियोगितायाश्चान्यूनवृत्तित्वे स सं
त तितन्निरूपकाभावविरोधितावच्छेदकरूपमवच्छेदकतानिर्वाहकं अत एव तत्त्वादिविशिष्टसत्ताद्यभावीयप्रतियोगितान्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वेपि तदभावविरो
धितानवच्छेदकत्वान्न तत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वसंभवः प्रत्युतावच्छिन्नसमव्यापकतावच्छेदकधर्मापेक्षया गुरुत्वमेवावच्छेदकत्वाभावसाधकं तथा भिम १९०
तेस्वसमनियतसत्ताद्यपेक्षया गुरोर्विशिष्टसत्तात्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वनिर्वाहस्यस्वसमनियतत्वमुपेक्ष्य तावच्छिन्नसंव्यापकतावच्छेदकत्व म

निवेशात्तितन्न घटत्वाद्यभावत्वावच्छिन्नसमव्यापकतावच्छेदकघटत्वाद्यपेक्षया गुरोर्घटत्वाद्यभावत्वादेस्तत्त्वाभावप्रतियोगितावच्छेदकतयाऽऽनितत्वा
घवच्छिन्नसमव्यापकतावच्छेदकतया घटकसमवेतत्वाद्यपेक्षया गुरोर्जातित्वादेर्भेदप्रतियोगितावच्छेदकतया च व्यभिचारी मे पर्वतत्वेस्यावच्छिन्नधर्मविशेष
णतापत्राभेपत्वसहितधूमत्वसामानाधिकरण्यसंबंधेनाभेपत्वविशिष्टधूमत्वं वा उभयथैव नत्रवच्छिन्नसाध्यकेऽतिव्याप्तिप्रसक्तिः शुद्धधूमत्वस्यावच्छेदक
स्या त्वेता ह्रशे नवच्छेदकतापादकत्वात्तत्र एकदेशपर्याप्तव्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकाभावस्यैवविशेष्यपर्याप्ततत्स्वविशेषणतावशेष्यावच्छिन्नानु व
योगिताकाभावस्य चानभ्युपगमात् शुद्धवह्नित्वादौ भूमादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वपर्याप्तेरेव पवह्नित्वादौ तदनवच्छेदकत्वसौलभ्ये
नमेधवह्निमान्धूमादित्यादावव्याप्तिविरहादित्यरुचेः कंबुग्रीवादिमत्वानुधावनेन चैवं मेयधूमत्वावच्छिन्नसाध्यकेऽतिव्याप्त्यभिधानमसंगतमिति वाच्यं
ना व्यासज्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नानुयोगिताकाभावाभ्युपगमेनैतासिद्धेः घटावच्छिन्नस्य व्यापकतानिर्वाहापत्तेर्गितावच्छेदकापर्याप्तविषयताप्याप्तिरन
वच्छेदकत्वात्तार्थस्तादृशेन वा तदभिधानात् कंबुग्रीवादिमत्वे च घटत्वव्यंजकसंस्थानविशेषः घटत्वापेक्षया तस्य गौरवेण संस्थानस्य विजातीयावयवसं
योगरूपस्यानेकत्वात् अनुगमकजातिविशेषतापेक्षया घटत्वस्य [redacted] चैकस्य ज्ञाननिरूपस्य निर्विशेषणाकस्यावच्छेदकत्वे लाघवादिति न च घटसामाना
भावप्रतियोगितायां संस्थानविशेषस्यानवच्छेदकत्वेपि तत्संस्थानवदभावकूटप्रतियोगितासु प्रत्येकं तेषामवच्छेदकत्वमावश्यकं तत्रातिप्रसक्तघटत्वस्याव
घ च्छेदकत्वासंभवादित्यनुगतरूपावच्छिन्ने षिते घनवच्छेदकत्वं दुर्घटमिति तदवच्छिन्नसाध्यकेऽतिव्याप्तिरवकाशः इति वाच्यं तत्तत्संस्थानवतत्तद्घटाभाव प्रति
योगितायामपि तत्राभ्यवच्छेदकत्वसंस्थानवशात् संबंधेनावच्छेदकत्वसंभवात्तत्पर्याप्तसंबंधेन स्वसमवायिसमवेतत्वात्मकेन तत्र संयोगानां गौरवेणानवच्छेदकतया तादृश
संबंधेन संस्थानविशेषावच्छिन्नघटादिसाध्यकेऽव्यभिचारादेतावतिव्याप्तेर्दौर्लभ्यात् अनुमत्यावाण्यादिषु रसाधारणेषु घटत्वेनैकमत्याणाया त्वादिनासं करम्
संगादितितनऽज्ञातिमाप्येनानैवतथा च तथाविधसकलघटानुगमकसंस्थानविशेषावच्छिन्नप्रतियोगितायां न स्वरूपेणो घटत्वस्यावच्छेदकतासंभवः सु

८

शि.टी. नन्वनित्यत्वानां नानुगमकरूपान्तरावच्छिन्नस्य तादृशरूपान्तरप्रवेशेन गोत्वादिरूपस्य चेत् घ्राणग्राह्यगुणत्वानुधावनं घ्राणग्राह्यत्वे घ्राणग्रहणयोग्यतागुणत्वरूपत्वे नि
घ्राणग्राह्यजातिरूपा सा चातीन्द्रियेपि गंधत्वे निनांधत्वसप्तच्छिन्नरूपवृत्सामान्याभावप्रतियोगित्वसमनैयत्यानुपपत्तिः नादृशयोग्यतामात्रस्यायादृने गंधत्वसौरभ
त्वादिरूपापालस्य: स्वरूपतोहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया तादृशजातित्वावच्छिन्नापादकप्रतिच्छेदकत्वे दुर्लभमिति न द्वितीयमतयागुणत्वनि
वेशनैरूप्यत्वादिहेतुकस्थलेचगुणत्वस्यच्छायापि हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवाद्विशिष्टगुणत्वस्य गंधत्वसमनियतस्य तादृशप्रतियोगि
तानवच्छेदकत्वमक्षतमेवेत्यतिव्याप्तिसंगतिः अथ वा घ्राणग्राह्यगुणत्वे स्वाश्रयगुणत्वव्याप्यजातिमत्वसंबंधेन घ्राणजन्यप्रत्यक्षविषयतावत्वमेव गुणत्वव्याप्यजा
तिघटितसंबंधत्वाभावघटितगुणपदेननुगुणत्वमपि विशेष्यतया विवक्षितं एतेन गुणत्वस्य निरुक्तजातित्वावच्छिन्नगंधत्वादिविशेष्यतया विवक्षितत्वे स्वरूपतो गंधत्वादेर्गुणत्वा
विशेषणतायामप्यतिप्रसंगात् नादृशजातित्वावच्छिन्नस्य विशेषणत्वानुधावनं निर्वाहमिति निरूपणमनवकाशं घ्राणग्राह्यगुणत्वेपि घ्राणग्राह्यत्वपथा श्रुतमेवग्राह्यं गंधत्वरूपत्व
धर्मसमनियततया न प्रतियोगितावच्छेदकमिति यदिवदंतिप नुचनच्छेदकत्वे स्वावच्छेदकाविषयकप्रतीतिविषयत्वेन याचावच्छेदकताघटकसंबंधेन विशेष्यांशे स्वावच्छे
दकप्रकारकप्रतीतिभिन्नासाध्यतावच्छेदकताघटकसंबंधेन यादृशधर्मप्रकारकप्रतीतिं तादृशधर्मावच्छिन्नसामानाधिकरण्यव्याप्तिरिति पर्यवसितं एवं च प्रमेयधूमत्वा
दिप्रकारकप्रतीतेर्धूमत्वादिप्रकारकतानियमात्प्रमेयधूमत्वावच्छिन्नसाध्यकेऽतिव्याप्तिपरिहारः संभवति ननु निरुक्तघ्राणग्राह्यगुणत्वावच्छिन्नसाध्यके गंधत्वादि
कमविषयीकृत्यापि समित्यादिक[illegible]कमविषयीकृत्यापि च गंधत्वादिकं विषयीकृत्य तादृशसाध्यतावच्छेदकप्रकारकप्रतीतिसंभवादितिलक्षणतया स
क्तरित्यादिरित्यानुमतादरित्यादवनिकातेः प्रत्येकं सकलदेः मविषयीकृत्यैव इदं त्वावच्छिन्नरूपात्मकसाध्यतावच्छेदकप्रकारकप्रतीतिसंभवात् अथ प्रतियोगितावच्छेदक
मतापि धर्मान्तरप्रकारकप्रतीतिभेदकूटस्यसाध्यतावच्छेदकप्रकारिकायामेकप्रतीतावसत्त्वात् तथैव च लक्षणे विवक्षितत्वमेव मतिव्याप्तिरिति चेत् तर्हि तादृशी
व्याप्तिरुक्तघ्राणग्राह्यगुणत्वावच्छिन्नसाध्यकेपि नातिव्याप्त्यवकाश इति स्वतन्त्रतयालेन प्रतियोगितानवच्छेदकत्वेन अनभिमतं तन्निवेशमिति स्वव्यापकतत्कत्वमि ए५०
त्यर्थः न च स्यादनित्यत्वविवक्षणे समवायेन प्रमेयसाध्यकेऽभिचारिप्रतिप्रसंगात्प्रमेयसामान्याभावप्रतियोगिताघ्रन्यावृत्तित्वाप्रमेयत्वादेस्तादृशावच्छेदकत्वा

DR BHAU DAJI MEMORIAL

निर्वाहात महानसीयत्वादिविशिष्टवह्नित्वावच्छिन्नसाध्यके धूमादौ वह्नित्वादेर्महानसीयवह्न्यभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं तदतिरिक्ता विशिष्टस्य तत्तत्पर्या
इति त्वस्य दुर्घटतया तन्निवेशस्यावश्यकत्वात् स्वव्यापकतत्कत्वनिवेशनेन विशिष्टस्याविशिष्टस्य वा तादृशस्यावच्छेदकत्वमिमतं तादृशस्यैव तत्पदेनोपादानतया विशिष्टवह्नित्वादि
कं प्रति च विशिष्टवह्न्यादृशभावप्रतियोगितायाव्यापकत्वस्याक्षततेन तादृशस्यावच्छेदकत्वोपपत्तेः तद्दलं प्रयतनं नत्वाभावकूटस्य च साध्यतावच्छेदकविशेषणताविधा
नतः स्वत्वानगुणमेनैकसामान्याभावनिवेशासंभवापत्तेः किं चित्तेकावच्छेदकमिष्टावच्छेदकत्वाभावमादायातिप्रसंगस्यानवकाशः नच तत्पदस्य तद्व्यक्तिपरतया अव
च्छेदकनिरुक्तत्वमन्विष्टत्वमेव पर्यवसितमवच्छेदकत्वेनयावद्विशेषणवाच्छिन्नत्वं तत्त्वमवच्छिन्नत्वमपि विशेषणपर्यवसन्नतया विशिष्टवह्नित्वादेरवच्छेदकत्वेऽप्यनु स्वाव्यापन
वच्छेदकतादुर्भिक्षमिति वाच्यं विशेषणानां विशिष्टस्यवाधारपादृशस्याधिकरणताप्रतियोगिताव्यापकतायामनिविशात तादृशरूपपर्याप्तावच्छेदकताकप
[illegible]पर्याप्यसमनाधिकरणत्वस्य साध्यतावच्छेदकविशेषणाप्रयोगमान्तमे प्रधूमतादिपर्याप्तापाद्यभावप्रतियोगितावच्छेदकताकत्वविशिष्टत्वावधिपा
विषयतायावच्छेदकतायाः अपि अव्याप्यनवकाशान्महानसीयत्वादिविशिष्टवह्नित्वादिपर्याप्तावच्छेदकतायाः प्रकृतवह्नित्वाद्यपर्याप्तत्वाद्विशिष्टवह्न्यादशाभावमा
दायदोषानवकाशात् अत्र परे हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्याने निरुक्तत्वनिवेशनेन दा [illegible]
ध [illegible] निरवयवद्यादेर्धूमादिसमानाधिकरणविशेषाभावप्रतियोगितया वह्नित्वादेः ४
स्वव्यापकतावच्छेदक [illegible] त्वं समानाधिकरणभेदप्रतियोगितानवच्छेदकतादृशप्रतियोगितायामपि धूमादिस्वरूपयप्रतिधूमादिकमि
न्नत्वेन प्रत्येकं धूमत्वादिसमानाधिकरणभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वादिति तत्वधूमत्वादेरवच्छेदकत्वाद्यसिद्धेः व्याप्यप्रतियोगितायाः इति स्वरूपसंबंधात्मिकायाः इति प्रति
ष्ठा ति भेदस्य यावद्वहेतुगर्भविशेषणं अतिरिक्तपदार्थरूपप्रतियोगितायाः इति तत्त्व विरुद्धत्वादिकमाहुः तादृशप्रतियोगितासामान्यानीति निरुक्तत्वनिवेशे हेतुसमानाधिक
रणाभावत्वेन तादृशाभावनिवेशने स्वपूर्वोक्तदोषः नन्वनादृशाभावस्य प्रतिक्षिप्तत्वेन निवेशनेन तद्धेतोभाव प्रतियोगितात्वस्य वह्नित्वादिव्यापकतानवच्छेदकत्वा

४ नाद्यप्रतियोगिताकवह्न्यभावप्रतियोगितासामान्यानात्मकत्वं निरुक्तं तथाविधप्रतियोगितानवच्छेदकं ४
ता न्यूनानतिरिक्तं इत्यर्थः किंवा तद्द्यप्रतियोगितानात्मकं

४ कतरूपं न वेशनीयं तथा सति धूमवान् वह्नेरित्यादौ धूमत्वादेरपि तादृशावच्छेदकतं नस्यात्

नकर्मा

हूनसमःपालो समरंन...लिसमामाय निवेश... सापप्रसक्तं नविष्टस्याविनया...धाः...समकस्यवच्छेदकत्व

शि.टी. कर्म

दित्याशयेनाशंकते नचेनितथाविधे तिनतियोग्यनधिकरणहेतुमद्घटकतावच्छेदकत्वं... व्यापकपदं तादृशप्रतियोगितासामान्यपरं स्यादिति लक्ष्यव्यापकतावच्छे
दकतादृशप्रतियोगिता सम्बन्धेन...कटोद्यः अतएव दूरस्थावच्छेदकत्वस्य लाभिप्रेतत्वादेव व्यतिरेकेति सामान्याभाव...कत्वविशेषाभावकूटानि...त्वानभ्यु
पगमः स्वपर्थः धूमत्वादेरपीति विशिष्यविशेषाभावकूटान्तर्गतमेक ममावमुपादाय धूमाद्यैरिति तदवच्छेदकत्वोपपादनासम्भवादिति भावः तत्साधनमितिसामान्या
भावस्येति तत्त्वस्य व्यापनमित्यर्थः तंरापद्यतः तिस्वरूपसम्बन्धावच्छेदकत्वनिवेशे विशेषाभावकूटानि... सामान्याभावानभ्युपगमे मतेपि विशेषाभावीयप्रतियोगि
ताकूटस्यैव सामान्यधर्मावच्छिन्नतयाथसत्वादावपि वह्न्यादिसमानाधिकरणाभावविशेषाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनानियाप्यता [redacted] मावपायेकाद्यवस्थापैनसम...नत्वे...नुपपुरेना
प्रमा यत्नेरितिभावः नचातिरिक्तसामान्याभावेऽनुक्त... त्वाव्यतिनियामिविरहेपि...वह्न्याभावादावपि तत्त्वे...निर्वुच्छिन्नतत्वेनैकं समानाधिकरणतानेकप्रतियोगि
तावच्छेदकतावद्विकल्पसंसर्गात्... धनसाध्यनुपपत्तिमानिनिवाच्ये हेत्वधिकरणवृत्तिता... धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टप्रतियोगिताकत्वस्य
तादृशसमानाधिकरणताकवच्छेदकविरहमात्रे... सामान्यमंभवानवच्छिन्नमाधिकरणवृत्तित्वावच्छिन्नविशेषाभावे वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य मणिमते वह्निमान्नास्ति ...दय
पातत्वापि नुपपत्तिः विशेषाभावाधिकरणवृत्तिरिक्षवह्नित्वावच्छिन्नवेनिदृष्टमानतः तथाविधाभावीयांशे धटकधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताप्रतियोगितासामान्यानतिरिक्तवृत्ति प
त्वेनिवेशपानतिरिक्तवृत्तित्वरूपावच्छेदकताविवक्षायाम्... धूमत्वादेरवच्छेदकत्वसम्भवसामान्याभावानतिरिक्तत्वमनेनाक्षेपपादनत्वात्हेत्वधिकरणवृत्तित्वावच्छिन्न
धर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टप्रतियोगिताकत्वं धर्मावच्छिन्नप्रतियोगितासामान्यानतिरिक्तवृत्तित्वविवक्षायां नाम्नितिपिच्छवहिरेतानतवृत्तित्वस्य वह्निघटो ममपत्वावच्छिन्ना
भावप्रतियोगितानतिरिक्तवृत्तित्वपित्र नूतनविनता... नतिरिक्तवृत्तित्वविवक्षामानादृशप्रतियोगितामादायदूषणमसंभवतानिता...तादृतो ममपत्वाव
वच्छिन्नाभावप्रतियोगिताननुगतान्प्रतियोगितात्वरूपिधर्मादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वप्रसंगात्तत्...तादृतो मपत्वावच्छिन्नाभावोनुगमादप्र समं०
योजनं स्वयमेव स्फुटयति इहैवेति ताटृ तादृशो मोभावप्रतियोगितामादायातिप्रसंगतादवस्थ्येनेत्यर्थः अन्यत्र हेतिनत्वविशेषितमनतिरिक्तवृत्तित्वमपि अतएव

मया

दर्शितो मयामावमादायपदवृत्त्यादावतिप्रसंगदेवनानाप्रतियोगितोषप्रतियोगितानां गोमंडपेपीतिन नत्वासतिप किंविदेकाभावप्रतियोगितासामान्यपर्याप्ततानिवेशे
विधम त्वाद्यैः मादिसामान्यामावप्रतियोगितावच्छेदकत्वोपपादनसंभवात् नि भावः उभयत्वादिरूपमादाय समूहविधर्म वच्छिन्नप्रतियोगिताप्रसंगेकसपियप्रती
तेरामसंप्रकृतिन...पर्यासमधिकरण्यर्थात् स्वप्रतियोगितायामनिवेशपापिवह्नित्वादावतिप्रसंगात्... सम्भवः तस्यैवांप्रतियोगितायामिकोमयाभावघटि
तयापिपहे मियधमवान्वह्नि... दावतिप्रसंगसमवतिसाध्यतावच्छेदकमेयधूमत्वादिरूपगुरुधर्मावच्छिन्नत्वस्य कुत्रापि प्रसिद्धि विरहात्तादृशे... मयाभाव
प्रसिद्धी तिनमतेमेयवह्निमान्धूमादिसाध्यामितादृशगुरुपेणितादृशनरवच्छेदकत्वप्रसिद्धि तिनतादृशसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्य प्रसिद्धेरित्यर्थः वि
षयितासंबंधस्य च यत्... मेकत्वेनाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया तादृशसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायां तस्य प्रसिद्धि...स्य वस्तुमहाकालात्मासस्यामेय
मतान्वहेति तादृशोवतियाविरवतादवस्थ्यादिति भावः प्रतियोगितावच्छेदकोननि...वृत्तिसिनतथा चधर्मादिसाध्याभावप्रतियोगितायाः अतिरिक्तं नित्र
त्वेपितत्वेति...तावच्छेदकधर्मत्वादौ कोनसमानाधिकरणीयाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य... व्यापकतत्त्वस्वरूपनत्वनिरूपितत्वेत्वे
मत्वाद्यवच्छेदकत्वनिरूपितमावप्रतियोगिता तामेरूप्रतियोगितामये... वह्नि... मादि... धूमसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितो
कटेवाह... त्वादेरवच्छेदकत्वेन... निरूपितत्वादिनि... सामान्याभावे... प्रतियोगि... सामान्याभावीयप्रतियोगितात्वेनैव साम
न्यधर्माव... समानाधिकरणाभावप्रतियोगितात्वावच्छिन्नावच्छेदकतानिरूपितत्वविवक्षाया... व्यापकतत्त्वमिसत्त्वमस्याप्य
तासाध्यताव... धटकसम्बन्धेन प्रतियोगितावच्छेदकस्य व्यापकतायां प्रतियोगितावच्छेदकनाघटकसम्बन्धेन... संबंधसामान्ये... त्वादिकं प्रति
समवायादिनाधमत्वादेः व्यापकत्वेपि समवायादिनावह्नित्वादिकंप्रति कालिकादिसंबंधेनघटत्वादेर्व्यापकत्वेपि चनक्षतिः... मान्... त्वादिसाध्ये तु समाना
धिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकदंडत्वेरदंडसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपिनदंडादिसमानाधिकरणभेदप्रतियोगितानव
च्छेदकत्वस्य... दंडादिसमानाधिकरणप्रतियोगितावच्छेदकानतिरिक्तवृत्तित्वमस्त्यतिनिनातिव्याप्तिः... वच्छिन्नसाध्यकसद्धेतावीदृशतादात्म्यापत्तिः

नचप्रमेयोभावाद्य: प्रतियोगिस्वरूपेण सामान्याभिधप्रातरूपिताना...भाव ?

सं ... ना ... म६

शि॰ दी॰ तु नाशंकनीयं हेत्वादौ साध्यप्रयोजकसंबंधेनावच्छेदकत्वात्रावच्छेदकतायाः स्वीकृतत्वात् न चैवमपि हेतुसमा धिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदक
वह्निघटोभयत्वानतिरिक्तवृत्तितया वह्नित्वादेरवच्छेदकत्वं दुर्वारमेव न चोभयत्वादेरुभयादिपर्याप्ततया प्रत्येकं तद्वत्ताभावः तद्वदवच्छिन्नभेदस्य वर्त्ततेऽपीति को
न दोषः विनिगमकाननुभवस्य दुरुपपादत्वात् तादृशप्रतीतेरेकत्वादौ द्वित्वावच्छेदकत्वाभावादेवगादित्वोपगमेन तावच्छिन्नेऽन्यत्र केनापि संयोगी
त्यादिप्रतीतेरपि मूलादौ कपिसंयोगावच्छेदकत्वाभावावगाहित्वस्वीकारापत्तेः परंत्वबाधकाभावेऽपि हेत्वधिकरणकपिसंयोगाभावो विषयस्तत्र प्र
कृतेऽपि एकत्वावच्छिन्नाधिकरणकद्वित्वाभावादिविषयकत्वं दुर्वारमेव एकत्वावच्छिन्ने द्वित्वाद्यभावप्रत्ययानुरोधेन बाधकविरहस्य तुल्यत्वात् तत्प्रकृते उभयादौ द्वि
त्वाभावादिसत्वेऽपि द्वित्वादेर्द्वित्वाभावानुयोगितानवच्छेदकतया हेतुना वितिप्रतीतेर्दुरुपपादत्वात् द्वित्वादिसामानाधिकरण्यप्रत्ययेन तदभावप्रत्ययस्य
त्वात् न त्वपदेनान्वयिनावच्छेदकावच्छेदेनाभाववोधनात् द्वित्वादिसामानाधिकरण्यप्रमात्वावगाहित्वात् भावप्रतीतेर्वैनद्वाविसा कारकताविरहात्
तदाकारकप्रतीतेरेवानुभवविरुद्धत्वात् तथा च द्वित्वाद्यनतिरिक्तवृत्तिताकथं वह्नित्वादेरितिवाच्यं एवं सति वह्निघटोभयवा साद्दृत्यादौ साध्यतावच्छेदक
द्वित्वादेरवच्छेदकत्वापादुरुपपादत्वात् तत्र प्रतियोगितावच्छेदकपदेन तादृशद्वित्वादिकमुपादाय तस्यावच्छेदकानतिरिक्तवृत्तित्वस्य संपादत्वात् तस्य चोक्त
रीत्यासंभवादिनिरूपकत्वरूपतन्तिरिक्तवृत्तित्वघटकव्यापकतायाः प्रतियोगिताधिकरणत्वस्य भेदेनिवेशनीयतयोभयत्वादावपि वह्नि
निरूपितत्वादृशव्यापकतायाः स्वत्वेन तदवच्छेदकताप्रसंगस्य दुर्वारत्वात् न हि प्रत्येकवृत्तिरुभयत्वापवच्छिन्नभेदः प्रतियोगिताधिकरणत्वोभयत्वादेर्को
समवृत्तित्वेऽपि तदवच्छिन्नप्रतियोगिताः व्याससज्यवृत्तितयाप्रत्येकमुभयत्वाद्यनधिकरणतावत्तदवच्छिन्नभेदप्रतियोगितानधिकरणत्वस्यासंभवात् आशंक्य
प्रतियोगितावच्छेदकानतिरिक्तवृत्तित्वघटकव्यापकत्वसमानाधिकरणत्वेन विशेषयति तेन तथा च वह्निघटोभयत्वादेर्वह्नित्वादिसमानाधिकरणताविरहाद्वह्नि १८०
त्वादेस्तदनतिरिक्तवृत्तित्वेऽपि नपारिभाषिकावच्छेदकतापत्तिरिति भावः व्यापकताशरीरे समानाधिकरणत्वस्य स्वाधिकरणतावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणताक

त्वरूपस्याभावविशेषणत्वोपगमेन द्वित्वाद्यधिकरणस्य प्रत्येकं द्वित्वावच्छिन्नभेदाद्यधिकरणत्वेऽपि द्वित्वादेर्द्वित्वादिव्यापकत्वे भेदप्रतियोगितावैयधिक
रण्यमनिवेश्यैवोपपादयितुं शक्यमिति स्वसमानवृत्तिकत्वनिवेशनमयुक्तं न चाव्याप्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकभेदस्याव्याप्यवृत्तितामते संयोगेन द्र
व्यत्वसाध्यतावच्छेदकतानवच्छेदकत्वव्यभिचारिहेतुके हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकं द्रव्यादिकमादाय द्रव्यत्वस्य साध्यतावच्छेदकपारिभाषिकाव
च्छेदकत्वे व्यापकतायाः प्रतियोगितायां वैयधिकरण्यघटकत्वेन स्यादिति वाच्यं स्वव्यापकवृत्तित्वरूपद्रव्यादिकमादाय द्रव्यत्वादेः पारिभाषिकावच्छेदकत्वासंभवेऽपि व्यभि
चारनिरूपकाधिकरणपदे किंचित्पदार्थवृत्तित्वरूपहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकमुपादाय द्रव्यत्वादेः साध्यतावच्छेदकस्य तथात्वोपपादनसं
भवात् तदुक्तं साध्यतावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदस्य कथमप्यसंभवात् अनिर्वचनं ननु किमिदं समानवृत्तिकत्वे यद्यन्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वेन तादृशं नतिरिक्तवृत्तित्व
तन्निवेशवैफल्यं स्यात् न हि प्रतियोगितानतिरिक्तवृत्तित्वमिह प्रयोजनमस्ति तेन नारणेहनोऽभयत्वादिकमादाय तन्नत्वादेरवच्छेदकतापत्तेर्दुर्वारतापत्तेरेक
जातीयवृत्तित्वमेवतन्नतच्चस्वनिष्ठव्यासज्यवृत्तित्वाद्व्यासज्यवृत्तित्वान्यतरत्वं पक्षतादृशत्वादौ च वह्नित्वादेर्नतादृशसमानवृत्तिकत्वं वह्नित्वादेर्व्यासज्यवृत्तित्वा
देस्तु व्यासज्यवृत्तित्वादित्यतेनापि वह्निधूमोभयत्वावच्छिन्नमादाय तादृशहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकवह्निधूमघटवृत्तित्वानतिरिक्तवृत्तित्वापत्तिः
९।८ साध्यतावच्छेदकवह्नित्वादेः पारिभाषिकावच्छेदकताइष्टेत्यवच्छिन्नत्वादेरुभयोर्व्यासज्यवृत्तितयानिरूपकसमानवृत्तिकतायाः दुरुपपादत्वात् तन्न स्वाहत्वं चेति
। स्वसमानवृत्तिकत्वं चेत्यर्थः वह्निनिरूपितवृत्तितान्तं तारणं भयत्वादिकमादाय वह्नित्वादावतिप्रसंगाभावस्फुटप्रतिपादवत्वादिकमितिव्याहारेनादर्शितादित्वादि
पर्याप्तः नन्वेवं पर्याप्त्यधिकरणपर्याप्तत्वरूपवह्नित्वादिनिरूपितसमानवृत्तिकत्ववत्वह्नित्वादेः प्रत्येकवृत्तावेव पर्याप्तत्वात्तस्य चातथात्वादिति शेषः तथा
च यावत्वादेर्व्यासज्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे वह्नित्वाद्यन्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वेऽपि चतस्वनिरूपितमात्र ननु पर्याप्तिसंबंधत्वमेव तथा च वह्नि
त्वादिसमानाधिकरणपर्याप्तत्वादेर्वह्नित्वादिपर्याप्त्यधिकरणपर्याप्तत्वमहत्तमेवेत्यत आह पर्याप्तिस्थितिरूपमेकोघटद्वावनेनाव्यासज्यवृत्तिघटत्ववह्नित्वा

कत्वप्रश्वेदक्षणीयमित्तिनदोषः आसज्यवृत्त्याव्यासज्यवृत्तेः समानजातीयत्वेनिकधर्मावच्छिन्नपर्याप्ति योरेकधर्मिणिप्रापयाति

शि. टी. टीकांप्रत्येकमेवपर्याप्तिरितिदर्शितं मैत्रादिविनिप्रतीतिकथनेनव्यासज्यवृत्तित्वादीनांनप्रत्येकपर्याप्तित्वमाशङ्क्यप्रमेकोद्वावित्यादिप्रतीत्यापत्तेरितिदर्शितंपघ
प्र पिसमुदायपर्याप्तत्वेपितदेकदेश पर्याप्तत्वमनपवादंसमुदायस्यैकदेशानतिरिक्तत्वादित्यावत्वादेर्वद्वित्वादिपर्याप्तस्यैकत्वैकवद्विपर्याप्तत्वेहेतुर्वतनपा
पिस्वपर्याप्त्यवच्छेदकावच्छिन्नपर्याप्तिमत्त्वेप्येकधर्मावच्छिन्नेऽपर्याप्तेः अन्यथान्यप्रमेकोवद्वीरितिवत्प्रमेकोपावानिप्रतीत्यापत्तेर्द्वीरत्वात्अयघटा वित्वा
दौपद्विघटत्वादित्समानाधिकरणमात्रेराद्वित्वादिपर्याप्तिर्मास्तेतदा आकाङ्क्षितपात्वात्कथनेतरपिपत्त्वापतिरोकघत्वादित्समानाधिकरण्येनात्मकाशो
भयत्वादेःपर्याप्तत्वात्तत्त्वत्रधर्मितावच्छेदकघटत्वाघवच्छिन्नपर्याप्तेरेवविषयत्वमित्तीकापनयाचाव्यासज्यवृत्तेरपिद्वित्वावच्छेदकत्वमायानमिति व्यासज्यवृत्तेरा
सज्यवृत्तिसमानवृत्तिकत्वेदुर्वारमेवनचानेकवृत्तेर्व्यासज्यवृत्तेरपिव्यासज्यवृत्तिधर्मपर्याप्त्यवच्छेदकत्वमास्तांतादृशधर्मस्यचनाव्यासज्यवृत्तिपर्याप्त्यवच्छेदकत्वं
कि—त्व[illegible]व्यासज्यवृत्तिसमानवृत्तिकत्वंदुर्वारमेवनत्वानेकवृत्तेरेकमात्रवृत्तेरवेतिनव्यासज्यवृत्त्याव्यासज्यवृत्तेरेकधर्मावच्छिन्नपर्या
प्तत्वमसंभवितवाच्यघटादिव्यासत्वादिमतीत्यातथाविधघटत्वाघवच्छेदेनद्व्यत्वादिपर्याप्त्यवगाहनादेकमात्रवृत्तेरवाव्यासज्यवृत्तिपर्याप्त्यवच्छेदकत्वमिद्युक्त
संभवात्तत्रघटत्वादिसमानाधिकरणमात्रेणद्व्यत्वादिपर्याप्तिर्मास्तेनेनतत्त्वव्यवच्छेदेनेषुकौऽप्रमेकोघटश्चापदावपिद्वित्वादौ घटत्वादिपर्याप्त्यवच्छेदकता
भानेविवादःसंभवेनाव्यासज्यवृत्तिधर्मपर्याप्तेरवच्छिन्नत्वस्यैवाप्रसिद्धिप्रसंगात् मत्वादिपर्याप्त्यवच्छेदकाप्रसिद्धात्त्वावच्छेदकत्वंगुणव्याप्तिप्रसंगात्
[illegible]
...ैःमतवृत्तिमहानसीयवह्नित्वादिपर्याप्त्यवच्छेदकतावावद्वित्वादिपर्याप्त्यवच्छेदकताव्यापकतानिविरहेणैवनातद्धर्मप्रपादापवह्नित्वादेरवच्छेदकता प्रमा०
प्रसंभवादित्तिचेत्त्रअनेकवृत्तिघटत्वादेर्हितत्रघटत्वादिरूपेकैकमात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नपर्याप्तिकूटस्यघटनिष्ठपर्याप्तित्वादित्तत्वानुगमरूपावच्छि
नजपर्याप्तस्यवछे आपकपर्याप्त्यवच्छेदकताकत्वमेवविप्रतिपत्तिं अव्यासज्यवृत्तिपर्याप्त्यवच्छेदकेकैकमात्रवृत्तिधर्मेव्यासज्यवृत्तिपर्याप्त्यवच्छेदकतावितरहान्तस्याअव्यासज्यवृत्ति
कता० पर्याप्त्यवच्छेदकताव्यापकत्वेपितव्यासज्यव्याव्यासज्यवृत्तेर्नसमानजातीयत्वनात्र सेत्स्यतितिवाच्यं एवंसर्वत्रिअनतिरिक्तवृत्तित्वनिवेशवैफल्यापत्तेः

त्रयस्यावच्छेदकत्वमेवोपेपत्तेनतुघटत्वाघवच्छिन्नद्व्यत्वादेर्यावत्प्रघटादिषुपर्याप्त्यंतरंप्रमानाभावात् एवंचएकमात्रवृत्तिधर्मावच्छिन्नापाःपर्याप्तेरवच्छे
दकस्यैवविवक्षणीयत्वपाःनुगतरूपावच्छिन्नपर्याप्तिकूटावच्छेदकानेकपर्याप्तवृत्तिधर्मावच्छिन्नपर्याप्त्यवच्छेदकमादायव्यासज्यवृत्तेनाव्यासज्यवृत्तिसमानवृत्ति
कतापत्तिरितिनचकालाकाशावित्यादिप्रतीतेमैकमात्रवृत्तिकालत्वाकाशत्वयोरपिद्वित्वादिपर्याप्त्यवच्छेदकत्वावगाहनादेकमात्रवृत्तिधर्मालामप्यव्यासज्य
धर्म वृत्तिधर्मपर्याप्त्यवच्छेदकतयातस्याव्यासज्यवृत्तिसमानवृत्तिकत्वंदुर्वारमितिवाच्यं तादृशप्रतीत्यातथाविधर्मद्वयादौव्यासज्यवृत्तेरेवद्वित्वादिपर्याप्त्यवच्छे प
कतापाश्रवगाहनात्प्रकृतेचाव्यासज्यवृत्त्यवच्छेदकतायाएवमिथोनातिप्रसंगविरहोनाभत्राहुःअव्यासज्यवृत्तिघटत्वादीनांपर्याप्त्याख्यसंबंधानो मा
नाभावःसमवायादिसंबंधेनैवोपपत्तेःनचसमवायसंबंधेनपटाद्यवच्छिन्नघटत्वादिविशिष्टबुद्धिप्रसंगःइतिवाच्यं निपयतामिति योगिकपर्याप्तिसंबंधस्यैकात्मनिवाच्य
प्रतिनियतप्रतियोगिकेकविधसंबंधेनैवोपपत्तेःद्विविधसंबंधस्वीकारेकल्पनागौरवात् एवंद्वित्वपर्याप्तिसमवायादिरूपसंबंधकल्पनमयुक्तं अनेकवृत्तिधर्म ६
वच्छिन्नैकविधसंबंधेनैवनिर्वाहात्सचाप्रमेकोद्वित्वसंबंधोनिप्रतीतेरेकमात्रवृत्तिधर्मावच्छेदेनाप्रसिद्धित्वादेःसंबंधोनरहीकारआवश्यकइतिवाच्यं तावपि [illegible]
प्रतीत्वावपिघटत्वासमानाधिकरणेपनानेकवृत्तिधर्मावच्छिन्नसंबंधस्यैवभानोपगमात् द्वित्वादित्रकारकनसंबंधसेसर्गकवृत्पादेवनसंबंधोधर्मितावच्छेदका
वच्छिन्नत्वमानेनियमासंबंधप्रकारकेऽनुघोधर्मितावच्छेदकसामानाधिकरण्यपात्रावगाहित्वासंभवोद्विनियावत्समवायापानिरित्यसंसर्गकोटावनंनर्भावे
व्याप्तिप्रसंगवारणायवःत्वाधिकरणतावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणताकत्वरूपस्यस्वसमानाधिकरणत्वकुत्वोनिवेशनीयत्वात् आसज्यव्यासज्यवृत्तित्वाभावः स
भ्र येनसजातीयत्वेनसमानवृत्तिकत्वेपिस्वपर्याप्त्यधिकरणपर्याप्तत्वनिवेशस्यप्रयोजनमेतच्चप्रतित्रित्वादिकनिसिद्धित्वादिसमानवृत्तिकंद्वित्वादिपर्या
प्त्यधिकरणपर्याप्तत्वेत्रित्वेत्रयोदावित्यादिप्रत्ययविरुद्धोदितिभावःद्वित्वादिनावद्धिधर्मोभयत्वादिनासाध्यसाधारणमप्रसिद्धेर्व्याप्तिप्रसिद्धप्रतीत्या
[illegible]द्व्यत्वाघेवैकधर्मस्यद्वित्वत्रित्वादिसमानाधिकरणत्वसंख्या

शि॰ टी॰

पर्य्याप्त्यवच्छेदकत्वेपि तादृशधर्मस्य प्रत्येकपर्य्याप्त्यनिरूपकत्वेनानुगमकत्वं किंचिद्रूपावच्छिन्नपर्य्याप्तिकूटं प्रत्येवावच्छेदकतयापूर्व्वविवक्षणायामसंजसमि
त्यपि। ऋातमात्रपदार्थकानिरूपितघटकेचेत्यत्र प्रत्येवं धविशेषादिना तादृशावच्छेदकत्वं प्रप्रसमनियतलघुधर्मानतिरिक्तवृत्तित्वमात्रायैव कंबुग्रीवादिमत्त्वा
दावव्येदकंप्रपारत्वसंभवादितिभावः। प्रतियोगिताधर्मिको भ्रमाभावघटि पदेगुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकसद्धेतौ साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्याप्तिसिद्धिनिर्वाह
नाय अपिपरिहाराय वमितिपदकर्मान्यत्वनिवेशोपि तादृशधर्मावच्छिन्नसमानाधिकरणभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं तत्र पूर्व्वोक्तयुक्त्या भेदप्रतियोगितावच्छे
दकत्वपनिवेशात्‌ घटत्वपटत्वादेर्यदि तादृशत्वन्यूनवृत्तित्वमेवेत्यपदकर्मपर्याप्त्यधिकरणपर्य्याप्तत्वमपि निवेश्यमतो समानाधिकरणाभावप्रति
योगितायां तादृशोभयत्वावच्छिन्नत्वसत्वेपि न क्षतिः। प्रतियोगितायाः प्रतियोगिभेदेन भेदेपि मादृशाभावप्रतियोगितायाः प्रत्येकपर्य्याप्त
पत्वेनावच्छिन्नताविरहेण तस्यास्तिनानात्वप्रतियोगिनि प्रतियोगितायामेकैकवृत्तिघटोभयत्वावच्छिन्नप्रतियोगितायां प्रत्येकपर्य्याप्तायां वृत्तित्वादिप
र्य्याप्त्यधिकरणपर्याप्त्यभावप्रतीतिवृत्तित्वावच्छिन्नत्वस्य तादृशाभावेनैव तन्निवेशमात्रप्रयोजनत्वात्‌ तद्विधर्मावच्छिन्नत्वपर्य्याप्तमभावप्रतियो
गितायां निवेशः। अत्र यावत्त्वादिनानात्वनिराकरणावच्छेदकत्वमपि चाविशेषेति बोध्यम्‌। निरुक्तानामेव तादृशानां तादृशरूपसाध्यतावच्छेदक
समानाधिकरणभेदप्रतियोगितावच्छेदकतया हेतुसमानाधिकरणतादृशावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायां तादृशभेदप्रतियोगितानवच्छेदकावच्छिन्न
त्वाभावसत्वात्‌ तादृशभेदप्रतियोगितावच्छेदकतानवच्छेदकत्वं पर्य्याप्तरूपविशिष्टावच्छेदकत्वाभावनिवेशे तादृशभिन्नभेदप्रतियोगितावच्छेदकता
नवच्छेदकत्वादिविशिष्टावच्छेदकत्वस्य तादृशाभावप्रतियोगितायां सत्वेन तत्रातिव्याप्तिपरिहारेपि धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिः धूमाभ
ावप्रतियोगितायां लाघवेन तन्नत्वतत्वधूमत्वादेरवच्छेदकतया विशेषणतावच्छेदकविशिष्टधूमत्वावच्छेदकत्वाभावसत्वात्‌ तानवच्छेदकत्वं विशेषणतानवि १५०
शिष्टधूमत्वावच्छेदकत्वप्रसिद्ध्यानातिव्याप्तिरिति वाच्यं घटत्वविशिष्टमत्वसामान्याभावप्रतियोगितायामेव तत्प्रसिद्धेरिति चेन्न तादृशाभाव

तत्‌परपदद्वानार्थकतृतीत्वस्य निवेशेन संभवात्‌ नियमधर्मविशिष्टस्य प्रतियोगितावच्छेदकप ६

कस्याप्यतावच्छेदकत्वस्याप्यनिष्टभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वासंभवेपि अमिव्याप्तिरूपकाधिकरणपदेन समत्वसत्वं तथात्वात्‌ तद्वच्छेदकत्व
स्यापि हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्ये सत्वेन दंडादिसाध्यके अतिप्रसंगात्‌ अथवा साध्यतावच्छेदकवद्भिन्नभेदप्रतियोगितायां पर्याप्तत्वावच्छि
न्नत्वेनाभिमतादृशरूपावच्छिन्नत्वाभावस्य विवक्षणीयतावद्दंडादिसाध्यके अमिव्याप्तिविरहादिनिष्ठभेदप्रतियोगितायां तत्राविशिष्टदंडावच्छिन्नायां दंडत्वादिविशि
ष्टावच्छेदकत्वाभावसत्वात्‌ दंडादिसामान्याभावप्रतियोगितायां यत्ता दृशाभावासत्वेनातिव्याप्तिनवकाशात्‌ स्वावच्छे[redacted]दकतयोरेकसंबंधा
वच्छिन्नत्वे निवेश्यसंबंधभेदेन निवेशनेतरोपि निरासः। सत्तावान्‌ जातेरित्यादौ सत्तात्वादेर्हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसत्तात्वाघनतिरिक्तवृत्ति
तयाः अतिरिक्तवृत्तितानवच्छेदकत्वाभिचारित्वात्‌ स्वव्यापकतत्वोविष्कर्मावच्छिन्नमभिव्याप्तिः प्रतियोगितावच्छेदकप्रलिंगि स्वकर्मावच्छिन्नस्वव्यापकरूप
विशिष्टव्यापकतातत्वरूपं प्रतियोगितावच्छेदकाननिरिक्तवृत्तित्वमेव निवेश्यनीयं तावन्नैव घटवृत्तिघटोभयत्वादिरूपप्रतियोगितावच्छेदकमादायपवृत्तित्वादेःपा
रिभाषिकावच्छेदकमादायवृत्तित्वादेः पारिभाषिकावच्छेदकत्वेनिराशः संभवति वृत्तित्वादिविशिष्टस्य तादृशोभयत्वावच्छिन्नमभिव्याप्तत्वात्‌ तादृशोभयत्वादेर्वृत्तित्वा
दिविशिष्टव्यापकतानवच्छेदकत्वात्‌ प्रतियोगितावच्छेदके समसमानवृत्तिकत्वविशेषणं विमेव निर्वाहः। एवं पदकर्मान्यत्वनिविष्टधर्मावच्छिन्नत्वाभावस्य प्रतियो गि
ताधर्मिकस्यापि घटकतापत्तेः पितदर्थान्यत्वं ति त्वं परित्यापकत्वं नशक्यते व्यापकविशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नत्वस्य हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितायां
मत्वादेः स्पदवाच्य्यातिरितिवाद्विशिष्टव्यापकतावच्छेदकत्वपतदर्थान्यत्वमेव निवेश्यतावत्तेव वृत्तिघटोभयत्वादेर्वृत्तित्वादि विशिष्टव्यापकतानवच्छेदकत
याधूमादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितायां तादृशोभयत्वावच्छिन्नत्वसत्वेप्यमनवकाशा घटकर्मान्यत्वनिविष्टधर्मपदकर्मसमानवृत्तिकत्वविशेषणाप्र
योजकत्वतो नो वसामंजस्यमित्यावेदनाय वह्नित्वत्वस्यादिवद्वच्छिन्नतितरस्य समनतिरिक्तवृत्तित्वप्रतियोगीभूतं हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्व
पर्य्याप्त्यधिकरणपर्य्याप्ततत्वमिति कदतितेनाभिमतपदं धूमत्वावच्छिन्नाभावतिमेपधूमत्वादिविशिष्टस्यासंबद्धतयामेपधूमत्वादेरवच्छेदकता निर्वाहः धूमत्वा

शि॰ टी॰ घाश्रयमहानसीयधूमाभाववति धूमत्वादिविशिष्टस्यासंबद्धतया धूमत्वादेरवच्छेदकत्वानुपपत्तेस्तद्धूमत्वादिरूपावच्छेदकभेदमादायातिव्याप्तिरिति तदा
श्रयप्रतियोगिकत्वपरिस्यास्तत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमभावविशेषणमुपात्तं हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितापर्याप्त्यपेन संबंधेनावच्छेदकतातेन
संबंधेन तदवच्छिन्नत्वनिवेशानापत्तेन विषयितया धूमत्वावच्छिन्नस्यज्ञानादेरभाववति तद्धूमत्वादिविशिष्टधूमादेः संबद्धत्वेपि धूमत्वादेरवच्छेदकत्वानुपप
त्तिः उत्पत्तिकालावच्छेदेन धूमत्वावच्छिन्नाभाववति धूमत्वादिविशिष्टस्य संयोगाद्यप्रसिद्ध्या तावच्छेदकसंबंधेन संबद्धतया तादृशत्वं गुणत्वादिकमेवेति संयो
गेन धूमादिसाध्यके व्यभिचारिण्यतिप्रसंगस्य वारणाय प्रतियोगिवैयधिकरण्यमभावे विशेषणं देयं धूमाद्यभावस्यापि द्रव्यादौ प्रतियोगिव्यधिकरणतया
तदभाववारणासंभवात् साध्यतावच्छेदकसंबंधेन स्वप्रतियोगिमद्भिन्नत्वनिवेशे संयोगेनाद्रव्ये गुणादेरभावस्य तद्भिन्नस्याप्रसिद्धत्वात् तद्धूमत्वा
दिविशिष्टस्य संयोगेन संबद्धतया धूमत्वादेरवच्छेदकत्वानुपपत्त्या पूर्ववद्गुणत्वादेरेवावच्छेदकत्वादतिव्याप्तिस्तदवस्थैव तत्पदेनानुयोगिमत्ताभावोपादाने सं
योगेन साध्यतायां समवायेन तादृशसंबंधेन गुणत्वाभावप्रतियोगिनोऽधिकरणाप्रसिद्ध्या तादृशाभावप्रसिद्ध्यप्रतियोगिवैयधिकरण्यविशिष्टभा
५ वाधिकरणासंबद्धत्वविवक्षणीयं तु गुणादित्वादौ हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं धूमत्वविशिष्टस्यासत्ता घटवच्छिन्नाभावप्रतियो
ग्यनधिकरणगुणादौ धूमत्वादिविशिष्टस्यासंबद्धतया धूमत्वादेरवच्छेदकत्वापत्तिरिति प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यमेव प्रवेश्यं तद्
मस्य तद्धर्मावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे नोपादेयं किंतु विशेषणेन नासिकाद्यतिप्रसक्तिरिति तद्धर्मावच्छिन्नवैयधिकरण्यविशिष्टत्वमेव निवेश्यं
पेन तद्धर्मावच्छिन्नानधिकरणसंबद्धत्वविशिष्टसामान्य   कत्वेनुफलितार्थः तद्धर्मावच्छिन्नानधिकरणत्वं [redacted] साध्य
तावच्छेदकसंबंधेन तत्संबंधित्वेन गुणत्वादौ धूमत्वादित्वादौ हेतुसमानाधिकरणसमवायसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकगुणविषयकज्ञा एम॰
नत्वावच्छिन्नस्य विषयतया आदिसंबद्धस्य संबंधसामान्येनानधिकरणे नित्यगुणादौ गुणत्वादिविशिष्टस्यासमवेतत्वेपि गुणत्वादेरवच्छेदकत्वात्संगतः एवं

नं ४

DR BHAU DAJI MEMORIAL

च[?] हृदाकालोघटवान् कालपरिमाणादित्यादौ उभयाभावप्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितहेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकगगनत्वादिवि
शिष्टस्य साध्यतावच्छेदकसंबंधेन संबंधिनोऽप्रसिद्ध्या साध्यवारणाय साध्यतावच्छेदकसंबंधसामान्येन तदवच्छिन्नप्रतियोगिकत्वपर्याप्तधिकरणानुयोगिक
नं त्वोपयाभाववत्वे अधिकरणसंबद्धत्वविशिष्टसामान्यैकत्वं विवक्षणीयं तद्धर्मावच्छिन्नतं गगनत्वादिकमेव प्रसिद्धमिति नाव्याप्तिः तत्संबद्धत्वं पुनरनुयो
गिकसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन संयोगादिसंबंधेन घटत्वावच्छिन्नाभाववति ज्ञानेकपालादौ विषयित्वसमवायादिना घटत्वादिविशि
ष्टस्य संबद्धत्वेपि विवक्षितमानधूमादित्यादौ नावच्छेदकाप्रसिद्धिः तादात्म्येन साध्यतायां साध्यतावच्छेदकसंबंधेन हेतावप्रसिद्ध्याव्याप्तिः स्यादितीदं हेतित्वमुपेक्षा
संबद्धत्वानुधावनं विशिष्टसत्तावत्त्वे तेरित्यादौ हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नाभाववति गुणादौ विशिष्टसत्ताया घाश्रयसत्ता
देः संबद्धतया विशिष्टसत्तात्वादेरवच्छेदकत्वानुपपत्तिरिति वाच्यं यत्संबद्धत्वमनिवेश्य स्वविशिष्टेन चित्तवेशनेऽपि विशेष्यस्य तत्संबंधित्वे विशिष्टेन तद
संबंधित्वेदुर्घटतया विशिष्टप्रतियोगिकत्वाभाववत्त्वावच्छिन्नाभावदनुयोगिकसाध्यतावच्छेदकसंबंधसामान्यकत्वस्य तदवच्छिन्नाभाववदनु
योगिकसाध्यतावच्छेदकसंबंधप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिक[redacted]रणपर्याप्तविषयतापर्याप्त्यधिकरणत्व
स्य वा विवक्षणीयत्वतपानेदोषः स्वविशिष्टप्रतियोगिकत्वानिवेशे सामानाधिकरण्यादिप्रसङ्गाभावकूटमेव निवेशनीयं तेन मेयधूमत्वादिविशिष्टप्रतियोगिक
त्वत्वावच्छिन्नाभावस्य गृहधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकतामतेऽप्रसिद्ध्याव्याप्तिरपि न ह्यतिःव्याप्तितोमेयधूमत्वादिविशिष्टप्रतियोगिकत्वाभावाप्रसिद्ध्याधू
मत्वादिप्रकारकज्ञाननिष्ठविषयितासंबंधसाधारणत्वाकृमत्वादिविशिष्टप्रतियोगिकत्वरूपलघुधर्मस्य तत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वसंभवादितिनमेय
धूमत्वादिविशिष्टप्रतियोगित्वत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्धिरिति सामान्यतएकाभावनिवेशापि संभवतीति ध्येयं येन रूपेण यस्य यत्र संबंधिता तद्रू
पावच्छिन्नत्वेन तत्संबद्धत्वाभावसत्त्वमुपेत्य वारणे तु कालादिवोपतकृ चतत्वेनश्रुपगमे न धूमादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकमहा

शि॰टी॰ नसीयवह्नित्वावच्छिन्नघभाववन्निवह्नित्वादिविशिष्टमहानसीयवह्न्यादेः संबंधतया वह्नित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावसामान्यपरत्वात् अथ साध्यताव
च्छेदकसंयोगादिसंबंधेन घटत्वावच्छिन्नाभाववति कालादिसंबंधेन घटत्वादिविशिष्टस्य घटादेः संयोगादिसंबंधेन संबंधत्वादवच्छेदकाप्रसिद्धिः साध्य
तावच्छेदकताघटकसंबंधेन स्वविशिष्टनिवेशेपि कालिकसंबंधेन घटत्वादिविशिष्टस्य कालिकसंबंधेन साध्यतापां महाकालपरिमाणादिहेतुके
ऽवच्छेदकाप्रसिद्धिर्दुर्वारैव गगनत्वावच्छिन्नाभाववति काले कालिकसंबंधेन गगनत्वादिविशिष्टस्यासंभवात् कालिकसंबंधेन असंबंधत्वात् प्रतियो
गितावच्छेदकतावच्छेदकसंबंधेन वैशिष्ट्यनिवेशे घटत्वादिसमनियतसमवेतगुरुधर्मस्यतावच्छेदकतात्वनारूपधर्मस्य घटत्वादिकमादायावच्छेदक पत्र
त्वानुपपत्तिः घटत्वादेः समवायेन घभाववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकत्वात्तत्संबंधेन घटत्वविशिष्टाप्रसिद्धेरिति चेन्नपत्लिं चित्संबंधेन स्वविशिष्टमान्यसं
बंधत्वनिवेशे न सामंजस्यात्तन्नैवं वह्न्यादिना सादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणाभाववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकघटत्वावच्छिन्नाभाववन्निविषयिता
संबंधेन वह्नित्वविशिष्टस्य साध्यतावच्छेदकसंयोगेनासंबंधत्वाद्वह्न्यादेर्गुणवान्द्रव्यत्वादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकस विष
यकत्वावच्छिन्नाभाववन्निघटादौ विषयितया गुणत्वादिविशिष्टस्य समवेतत्वानुगुणत्वादेरवच्छेदकत्वापत्त्याः प्रतिरिति वाच्यं साध्यतावच्छेद
केतादृशयावदभाविकावच्छेदकताशून्यत्वमनिवेश्य साध्यतावच्छेदकताघटकसंबंधेन साध्यतावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपिताधिकरणत्वांशे साध्यस
मानाधिकरणघटकेयावदभाविकावच्छेदकताघटकसंबंधेन तादृशावच्छेदकावच्छिन्ननिरूपितत्वस्य निवेशनीयतया विषयितया वह्नित्वादेरवच्छे
दकत्वेपि समवायरूपसाध्यतावच्छेदकताघटकसंबंधेन वह्नित्वावच्छिन्ननिरूपितानामधिकरणतानां विषयितासंबंधेन वह्नित्वावच्छिन्ननिरूपि
तत्वाभावसत्वेन लक्षणसमन्वयात् गुरुधर्मस्यापि प्रतीतिवलेनाधिकरणता निरूपकतावच्छेदकत्वोपगमात् गुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकस्थले साध्य
तावच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणत्वाप्रसिद्धिः अथ यदाः अवच्छेदकताघटकसंबंधेनावच्छेदकविशिष्टान्नविषयतावत्वे साध्यतावच्छेदकतावच्छेद

एम॰

जातित्वादेः जातित्वविशिष्टसमवायिनिष्ठाभावप्रतियोगिताव॰ [illegible] कत्वापत्तेरनुपपत्तिः विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादौ द्रव्यत्वविशिष्टसत्ताया अवि
शिष्टसत्तात्वाश्रयसंबंधगुणादिनिष्ठाभावप्रतियोगिताव छेदकत्वेपि

कसंबंधेन साध्यतावच्छेदकविशिष्टविशेषणमंभीकार्यं समवायसंबंधेन वह्नित्वादिविशिष्टस्य याविषयतानत्वाः संबंधान्तरेण वह्नित्वादिविशि
ष्टनिष्ठविषयताभावाभावस्य वक्तुः स्वरूपसंबंधरूपाव कं कतापवेशमतेपि दूषणानिराकरणायः अथावह्नित्वादिधर्मिकानवच्छेदकत्वादियहस्य
वह्नित्वावच्छिन्नविधेयकानुमितिहेतुत्वे धर्मितावच्छेदकतया वह्नित्वत्वादिविषयतोपादहेतुतावच्छेदककोटौ निवेशानौरवस्य वह्नित्वत्वाघनुपस्थिति द
शायां वह्निमानित्याकारकानुमित्यनुपपत्तेश्च दुर्वारत्वात् अत्र यथा किंचिदेतदधिकरणसंबंधविशिष्टसामान्यकत्वस्य लघोरवच्छेदकतार्थत्वं
भवेहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकपर्तिं चिदेवावच्छिन्नाभाववृत्तं संबद्धत्वविशिष्टसामान्यकत्वस्य गुरुत्वस्य निवेशेन मतोपायमप्र
योगितोतस्यप्राप्ततार्थकतागुरोर्धेनः अन्यथावच्छेदकानसमुदायस्य यावदभाविकैककपदत्वापत्तेः पद्यानिरुक्तावच्छेदकतानिवेशोऽवच्छेदकपदं प्र २
वावच्छेदकावच्छिन्नाभाववत्संबद्धत्वविशिष्टसामान्यकत्वेयादि भाविकत्वाभावात् जातिमान्मेयत्वादित्यादौ जातित्वादेरवच्छेदकतानुपपत्तिः हेतु
समानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकाभ तत्पदमीवच्छिन्नाभाववति साध्यतावच्छेदकसमवायसंबंधेन संबद्धत्वप्रसिद्धिस्तत्पर्यावच्छिन्नाभा
ववन्निष्ठातित्वादि विशिष्टाद्वैतुर्निरूपत्वान्तरवंपश्यामुते विशिष्टसत्तावान् जातेरित्यादौ विशिष्टसत्तात्वादावच्छेदकत्वानुपपत्तिरतोऽन्यथानि न
रिक्तहेतोर्निवेशे निरूपितस्वविशिष्टनिरूह्ते समानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकरूपधर्मत्वादेर्भेयधर्मत्वादिविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियो
गितानवच्छेदकतया मेयधर्मत्वादेरवच्छेदकत्वोपपत्तिः जातिमान्मेयत्वादित्यादौ मेयत्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदको [illegible]

[illegible]

त्वादिविशिष्टसंबंधिद्रव्यादिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात् विशिष्टसत्तादेरवच्छेदकतानिर्वाहः संपिंडितं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन योऽवच्छेदतेन घट

आर्यसमवेतवत्त्वात् जातित्वाघटादि नामानि समवेतसंबंधेन गतिमानित्यादौ समवेतत्वाज्जातिमितिशाखा॰

शि॰टी॰ त्वादेर्विषयितादिसंबंधेन घटत्वादिविशिष्टसंबंधिज्ञानादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि नावच्छेदकाप्रसिद्धिः अन्यथैवं महाकालो घटवा
न्कालपरिमाणादित्यादावच्छेदकाप्रसिद्धिः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन गगनत्वादिविशिष्टसंबंधिनो ऽप्रसि- आत्वपदेन गग . न . घुपादाना . . सम
वातन च संबंधसामान्येन स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठः संबंधसामान्येन प्रतियोगि अधिकरणाभावो निवेश्यः विषयितया गगनत्वादि विशिष्टसंबंधिनि
तद्विषयकज्ञानादौ संबंधसामान्येन प्रतियोगि अधिकरणस्य तादृशज्ञानासमानकालिकतन्नघटाभावादेः प्रतियोगितापां गगनत्वादेरनवच्छेदक
त्वात् उक्तस्थले गगनत्वादिकमवच्छेदकं प्रसिद्धमिति तादृशज्ञानादैकालिकसंबंधेन गगनादेरभावसत्वेपि तस्य विषयिता संबंधेनैव प्रतियो
गिसमानाधिकरण[redacted] तया संबंधसा मा
न्येन प्रतियोगि अधिकरणत्वाभावान् इति वाच्यं वह्निमान् धूमादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकज्ञानत्वादेर्वह्नित्वादि
विशिष्टसंबंधिनिष्ठस्य संबंधसामान्येन प्रतियोगि अधिकरणाभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकतया वह्नित्वादेरवच्छेदकत्वापाताज्ज्ञानत्वाद्य
वच्छिन्नाभावस्य विषयितासंबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणतया लक्षणघटकत्वात् न च तादात्म्यसंबंधेन स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठभेदप्रतियोगितानव
च्छेदकत्वं विवक्षणीयं कालो घटवान् कालपरिमाणादित्यादौ गगनत्वादौ गगनत्वादिविशिष्टाभिन्ननिष्ठभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात् गगनत्वा
दिकमवच्छेदकमपि निर्वाच्यस्तावान् ज्ञानीत्यादौ तादात्म्येन सत्तात्वादिविशिष्टसंबंधिनि सत्तारोपभेदस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य विशिष्टसत्ता
त्वादौ सत्वेन सत्तात्वादेरवच्छेदकत्वापातात् तादात्म्यसाध्यतावच्छेदकान्यतरसंबंधेन स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठस्य तेन संबंधेन प्रतियोगि अधिकरणाभावस्य एम॰
निवेशेपि घटत्वाभाववान् स्वरान्यत्वादित्यादौ हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकघटत्वाभावान्यहेतौ त्वविशिष्टघ टत्वाभावादे स्यान्तरसंबं

वा नेरूपए:

घटत्वाभावादिविशिष्टसंबंधिनिष्ठस. अन्यतरसं . . . केवुयीवादिमत्वादविशिष्टसंबंधिनिष्ठघटाघवगा: इति घटत्वा, प्रकारकज्ञानादानसंबंधेन प्र . यो . . . नाद प
बंधेन ~

धेन [redacted] प्रतियोगि अधिकरणाभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वाद व्याप्यपक्षे घटत्वाभावत्वा
दिविशिष्टसंबंधिनि पर्यादौ पर्वतत्वाभावान्यहेतुत्वविशिष्टघटत्वाभावत्वावच्छिन्नस्य साध्यतावच्छेदकसंबंधेन सत्वात् घटत्वाभावे च तदवच्छिन्नत्वस्यतादा
त्म्यसंबंधेनैव विशिष्टसत्तात्वावच्छिन्नस्य व्यापकतया तत्स्थले सत्तात्वादेरवच्छेदकतापातात् कालिकसंबंधेन वह्नित्वावच्छिन्नप्रतितेन संबंधेन घ
टत्वावच्छिन्नस्य व्यापकतया वह्निमान् धूमादित्यादौ वह्नित्वादेरवच्छेदकतापातात् स्वनच पेन पेन संबंधेन यो यः स्वविशिष्टसंबंधिनेन संबंधेन प्रतियोगि
अधिकरणे यत्किंचिदभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वं विवक्षणं पर्वतो गगनवान् पादित्यादौ वह्नित्वसत्तात्वावच्छिन्नप्रतितेन संबंधेन घटत्वविशिष्ट
सत्तात्वावच्छिन्नस्य व्यापकतया तेनैवादोषात् काचित् इति वाच्यं एतादृशविषयितासं अवच्छेदकावच्छिन्नाधिकरणस्य घटत्वादिविशिष्टाभावस्य सत्वेन घट
त्वादिकमादाय केवुयीवादिमत्वादेरवच्छेदकत्वनिर्वाहासंभवात् न च हेतुसमानाधिकरणाभावीयस्वसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितापापरवच्छेदकं तेन
संबंधेन स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठस्य तेन संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य[redacted] साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगि अधिकरणाभावस्य प्रतियोगिता
नवच्छेदकत्वं न स्पवाच्ये घटवान् कालपरिमाणादित्यादौ तादात्म्यविषयितान्यतरसंबंधमादाय गगनत्वादेरवच्छेदकत्वे संगमनादिविशिष्टसत्तात्वा
दर्शनादिनिष्ठभेदप्रतियोगितापांगिस्वेननावच्छेदकत्वेऽपि तुरुत्सत्तात्वादेर्वह्निहेतुसमानाधिकरणतादृशभेदस्य साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियो
गिसमानाधिकरणत्वेन तदुपादानासंभवात् तत्राव्याप्तेरित्यादौ पत्संबंधस्य तेन तादात्म्यसंबंधस्य पादापत्तात्वादेर्नावच्छेदकता प्रसंगाद्वह्निमान् धूमा
दित्यादौ संयोगरूपसाध्यतावच्छेदकसंबंधधर्मिकोऽभावघटितप्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितं कालावच्छेदेनाधिकरणत्वं . . . . .पसम
वायसंबंधावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदके रूपत्वादिके वह्नित्वादिविशिष्टसमवायिनिष्ठस्य समवायेन प्रतियोगि अधिकरणाभावस्य प्रतियोगि
तानवच्छेदकमतो वह्नित्वादेरवच्छेदकत्वापत्तिरिति प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधं पारिभाषासाध्यतावच्छेदकसंबंधः प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितेनिवेशि
संबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणात् एतेन पत्किंचि . . संबंधेन स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठोयः तेन संबंधेन प्रतियोगि अधिकरणो ऽभावस्तत्प्रतियोगित . नवच्छे

४ दनुयोगिकत्वोभयाभाववत् साध्यतावच्छेदकसंबंधसमा...कत्वस्य विवक्षणीयतया नकोऽप्यदोषः। ...न्निमान्मयत्वादिसंदर्शनात्...

त्रि.टी. नः तथा च सति संयोगसंबंधधर्मिको[illegible]याभावघटितप्रतियोगित्वेपधिकरणपक्षालिनो रूपत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्य वह्नित्वादिविशिष्टसंबंधिनिसत्वान्न
यदोषः। निवाच्यं वह्नि द्व्यणुकत्वादेर्यत्र संयोगेन साध्यतायामवच्छेदकतानतिरिक्तवृत्तित्वसमवायिनेजःपरमाणौ समवायसंबंधावच्छिन्नरूपत्वावच्छि
न्नाभावासत्वेन तत्संबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य कालविशेषावच्छेदेन हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकरूपत्वादे
सत्वेन साध्यतावच्छेदकस्यावच्छेदकतावसंगात् पनुरुवविशिष्टप्रतियोगिकत्वतरवच्छिन्नाभावत्वं समवेतत्वाप्रतिवृत्तपि ज्ञातित्वादिविशिष्टप्रतियो
गिकत्वतादृशाभाववदनुयोगिकत्वोभयाभावस्य ... गगनत्वादेरवच्छेदकतानिर्वाहादिति तन्न तावता [illegible] प्रथमलक्षणस्यैव परिष्कारेणाद्वितीय
लक्षणानुसरणानुपपत्तेः॥ अथ वदंति साध्यतावच्छेदकसंबंधेन यद्वच्छेदकविशिष्टसंबंधिनो प्रसिद्धिः पत्रतद्वच्छिन्नाभाववत्संबंधत्वविशिष्टसामा
न्यकत्वमेव तत्तत्तद्वच्छेदकत्वेन घटत्वान्कालपरिमाणादित्वादौ गगनत्वादवच्छेदकत्वप्रसिद्धिः पदवच्छेदकविशिष्टेतद्वच्छिन्नाभाववत्तिसाध्यता
वच्छेदकसंबंधेन संबंधत्वाप्रतिध्यातदभावो हेतुनिरूपः तत्रावच्छेदकत्वं विशिष्टत्वादिरूपेणेन ज्ञातिसामान्यत्वादिसाध्यज्ञानित्वादेरवच्छेदकत्वोपपत्तिः स
र्वसाधारण्यैकविधावच्छेदकत्वस्य दुर्निर्वचत्वोपनकृतिवीकारोऽयवच्छिन्नविकल्पार्थकरतिस्त्वेदं चिंत्यं नेदृशावच्छेदकत्वप्रयोगभावद्रूपविषयकज्ञान
मनुमितिहेतुः पक्षैकाभावज्ञानस्य बाधैकस्मिकीकारणताया घेकालो घटवान्कालपरिमाणादित्यादौ धूमेविनानुमित्यनुपपत्तिः द्वितीयपक्षावच्छेद
कत्वस्याप्रसिद्धेः द्वितीये ज्ञातिमान्मेयत्वादित्यादौ प्रथमनिरुक्तावच्छेदकत्वाभावस्य ज्ञातित्वेऽबाधितत्वान्न तज्ज्ञानादुर्मेविनेवानुमित्यापत्तिः न च साध्यसाध
नभेदेन कार्यकारणभावभेदस्यावश्यकत्वान्न कालिकत्वसंबंधेन घटादिसाध्यककालपरिमाणादिहेतुकानुमितौ प्रथमनिरुक्तावच्छेदकत्वाभावज्ञानस्यै
वमेयत्वादिलिंगकज्ञात्याद्यनुमितौ चचरमनिरुक्तावच्छेदकत्वाभावज्ञानस्यैव हेतुतास्वीकारान्नोक्तदोषावकाश इति वाच्यं साध्यसाधनभेदेनानु सम॰
मितिव्याप्तिज्ञानयोः कार्यकारणभावभेदे पिएकसाध्यसाधनस्य लेपादृशज्ञानादनुमितित्वात्तादृशज्ञान ... लेऽन्यत्रानुमित्यनुत्पादस्यानुभववि

रुद्धत्वात्प्रथमनिरुक्तावच्छेदकत्वाभावज्ञानात्कालो घटवान्कालपरिमाणादित्यत्रानुमितिस्वीकारे तादृशज्ञानान्मेयत्वादिलिंगकज्ञात्याद्यनु
मितेरप्यवश्यं स्वीकारणीयतापातात् अन्यथा सहेतुकानुमितौ तिव्यभिचारणोपातत्प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वाघंशाविषयकतज्ज्ञानस्यैवला
घवेन हेतुत्वापत्तिर्मेयत्वादिलिंगकज्ञात्याद्यनुमितौ चरमनिरुक्तावच्छेदकत्वाभावज्ञानस्यैव हेतुत्वे समवेतमात्रमेव सकलहेतुसमतिसमवेतामिति
भ्रमदशायामनुमित्युपपादनासंभवात् ... नानामवेतद्वृत्तिनयाग्रहो न घटत्वादिविशिष्टव्यापकतावच्छेदकहेतुव्यापकतावच्छेदकत्वग्रहात् समवेत
वृत्तिनयाग्रहो गगनत्वादिविशिष्टस्य वृत्तसमवायेन संबंधिताया दुर्ग्रहत्वात्स्वविशिष्टत्वादिरूपावच्छेदकत्वस्य क्वचिदपि ग्रहानुमयाकत्वातद्वृत्ति ग
म्यात्मेव महाकाले कालिकसंबंधेन वर्तमानः गिनिष्ठपटशानो महाकालत्वादिहेतुकपटाद्यनुमितौ ... मेयत्वादिलिंगकज्ञात्याद्यनुमि
तेर्दुरुपपादत्वादिति। हेतुतत्संबंधेनावच्छिन्नस्य ... संबंधेन संबंधिनि वर्तमानस्य तेन संबंधेन प्रतियोगि अधिकरणाभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकं
हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकं तेन संबंधेन तद्रूपावच्छिन्नविशिष्टत्वं तद्विषयतावच्छेदकं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यतावच्छेदकं
धूमत्वादिकं संयोगादिसंबंधेन धूमत्वावच्छिन्नसंबंधिनिष्ठस्य संबंधेन प्रतियोग्यधिकरणाभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकं साध्यतावच्छेदकं
१ धूमत्वादृशसंबंधेन धूमत्वावच्छिन्नविशिष्टनिष्ठविषयतापन्नेन संबंधेन धूमत्वा ... लकत्वरूपावच्छिन्नविशिष्टत्वमिति नातिव्याप्तिः संगः महाकालो
घटवान्कालपरिमाणादित्यादौ साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरण हेतुसमानाधिकरणाभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकं गगनत्वादिकमेव
तादात्म्यादिनाहि शिष्टसंबंधिनि वर्तमानस्य तेन संबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरणाभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकं तेन संबंधेन तद्वच्छिन्नविशिष्टाश्रितं
च कालिकसंबंधेन घटत्वावच्छिन्नविशिष्टनिष्ठविषयतापन्नतिलक्षणसमन्वयः। धूमादिसमानाधिकरणविशिष्टसंबंधिनिष्ठस्य संबंधसामान्येन प्र
तियोगिव्यधिकरणाभावस्य प्रतियोगितानवच्छेदकज्ञानाद्यभावस्य विषयतासंबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादिति वह्नित्वादेरवच्छे

गुणस्य साध्यतावच्छेदकसंयोगादिसंबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरणाभावस्य प्रतियोगि २ वह्निमान्विशिष्टः नहि निर्हव्याप्तिः धूमवान्...
तावच्छेदके ज्ञानत्वादिकं चाहित्यम् २

शि॰ टी॰

दकत्वप्रसंगात्तत्तेन संबंधेन प्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेशने संयोगादिना पर्वतादिमति च्छोत्तानाद्यभावस्य संयोगादिसंबंधधर्मिकोभयाभावघटि
तप्रतियोगिवैयधिकरण्याप्रसक्तेरिति दोषः साध्यतावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेशे कालः सर्ववान्ज्ञेयत्वादित्यादौ सर्वत्वस्यावच्छेदकत्वो
पपत्तये उभयाभावघटितस्यैव प्रतियोगिवैयधिकरण्यस्य निवेशनीयतया तादृशस्यादिना गगनादिसंबंधि[redacted]गगनादिनिष्ठगगनाद्य
भावस्य कालिकसंबंधधर्मिकोभयाभावघटितप्रतियोगिवैयधिकरण्यशालितया कालो घटवान्महाकालत्वादित्यादावच्छेदकाप्रसिद्धिः तादृशस्य
मिति तादृशसंबंधेन तन्निवेशितं सत्तावान्ज्ञानेरित्यादौ हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टसत्तात्वादेः सत्तात्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठ
प्रतियोगिव्यधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया सत्तात्वादेरवच्छेदकत्वापत्तेः प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिवैयधिकरण्यमेव नि
वेशनीयं न च सर्वत्वावच्छिन्नस्य पत्रविषयितासंबंधेन साध्यताज्ञानत्वादिकं हेतुस्तत्र सर्वत्वस्य पारिभाषिकावच्छेदकत्वानुपपत्तिः सर्वत्वविशिष्टस्य वि
षयितासंबंधेन संबंधिनि सर्वविषयकज्ञाने तेन संबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरणाभावाप्रसिद्धेरिति वाच्यं घटत्वाद्यवच्छिन्नविषयके सर्वत्वावच्छिन्नविष
यकेस्मदादिज्ञाने घटत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यैव प्रतियोगितावच्छेदकघटत्वाद्यवच्छिन्नव्यधिकरणतया सर्वत्वस्य तादृशाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वे
न सर्वत्वस्यावच्छेदकत्वोपपत्तेर्नचैवमपि पत्रनिष्ठत्वेन तिसर्वत्वं साध्यतावच्छेदकं तत्र तन्निष्ठानस्य साध्यतावच्छेदकाभावविशिष्टसंबंधित्वान्नित्य
ज्ञाने चाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यस्याप्यसंभवात् तादृशसाध्यतावच्छेदकेत्वानुपपत्तिरिति वाच्यं नित्यत्वानधिकरणानि यादिसाध्यकावच्छेदक
त्यत्वविशिष्टसर्वमितिज्ञाने विषयितयानित्यत्वविशिष्टसर्वसंबंधितायाः नपायात् तत्र नष्टत्वेनुत्पन्नत्वान्यत्वविशिष्टस्य घटादेरपि ईश्वरज्ञानास्
बंधितया तादृशविशिष्टाभावस्यैव तदीश्वरज्ञाने विशिष्टप्रतियोगिव्यधिकरणस्य सत्त्वसंभवात् अन्यत्वसंबंधेव द्वेष्यांप्यतद्रूपावच्छिन्नस्य येन संबंधे ए॰
न संबंधिनि व मानस्य तेन संबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकं हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकं तत्संबंधनिष्ठतद्रूपा

यत्साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं

वच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमित्यर्थः तत्साध्यतावच्छेदकसंबंधिसंबंधो व्याप्तिः प्रतियोगित्वाद्यंतर्भावाप्रसिद्ध्या तथापि तद्रूपावच्छिन्नस्य यादृशसंबंधेनासं
बंधित्वं हेतुमत्तादृशसंबंधनिष्ठतद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वमित्यर्थमेव साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगि[redacted]ताकत्वे निवेशनीयमिति
दिक्। यथाश्रुतानतिरिक्तवृत्तित्वपदार्थपरित्यागप्रयोजनं त्वयमेव दर्शयति स्वतएवेति ईदृशानतिरिक्तवृत्तित्वनिवेशादेवेत्यर्थः। विशिष्टसत्तात्वस्यानुत्प
न्नत्वे पीति व्यापकत्वघटकस्याधिकरणपदस्य विशिष्टसत्ताकत्वेपीत्यर्थः नवृत्तिः न सत्तात्वादेरवच्छेदकत्वापत्तिः प्रतियोगिताधर्मिकोभयाभा
वघटितव्याप्तेः विशिष्टसत्तात्वादेः सत्तात्वापत्तेरन्तर्भावात्सामाप्रिवारणाय व्यापकत्वेपीत्यस्यात्सामान्यतोवृत्तित्वनिवेशपनि एवमिति तद
विशिष्टनिष्ठपरं साध्यतावच्छेदकपरं तथा च प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिव्यधिकरणहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्ये तन्नि
ष्ठसंबंधावच्छेदकत्वस्य विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकावच्छेदकत्वाभावकत्वेनेन संबंधेन व्यापकतावच्छेदकत्वे बोध्यमित्यर्थः विशिष्टसत्ता
त्वादेर्विशिष्टसत्तात्वाद्यपेक्षयाधिगुणादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकतया तदवच्छेदकसत्तात्वादेश्च घटत्वाभावस्य ज्ञात्वादिसमानाधिकरणाभाव
प्रतियोगितावच्छेदकत्वेन विशिष्टसत्ताया ज्ञानेत्यादावतिव्याप्तिः स्वविशिष्टनिष्ठवैशिष्ट्यं च साध्यतावच्छेदकताघटकसंबंधेन बोध्यमन्यथा वह्न्यादाव
प्रसिद्धेः कालिकादिसंबंधेन धूमत्वादिविशिष्टवह्न्यादेः संयोगिनिष्ठाभावप्रतियोगितापेक्षया तादृशावच्छेदकतयानवच्छेदकेऽव्याप्त्यापत्तेः छायाघवच्छेदकत्वा
भावस्य हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्ये सत्त्वेनातिव्याप्तेः संबंधित्वे साध्यतावच्छेदकसंबंधेनान्यविवक्षणीयं अन्यथा कालिका
दिसंबंधेन धूमादिमति संयोगादिसंबंधेन धूमत्वाद्यवच्छिन्नाभावसत्त्वात्संबंधसामान्येन धूमादिमन्निष्ठाभावीयसंयोगादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितान
वच्छेदके तादृशसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितासामान्यानवच्छेदके यत्राभावत्वादिकमेव अभावत्वादेः केवलस्यैव संयोगादिसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगि
तावच्छेदकत्वेन तादृशरूपधर्मस्य तथात्वान्न भेदप्रतियोगितायां प्रसिद्धस्य तद्वच्छेदकत्वस्याभयाभावमादाय दोषप्रसक्तेः लेशवाति व्याप्तिः संयोगेन

नाभावस्य तु सति कृशाव च्छेदेन धूमत्वादि विशिष्ट संबंधि निष्ठ नया ताद्रूप्याभावप्रतियो अधिकरणाभावप्रतियो
गितानवच्छेदक घटाभावबोधकत्व

शि०टी० धूमत्वाघवच्छिन्न घत्वाभावमादाय न तैव वाति व्याप्ते वी रणा प्रतियोगि अधिकरणत्वेनाप्यभावो विशेषणीयः तत्र च प्रतियोगि पदं प्रतियोगिता
वच्छेदकावच्छिन्नपरं अन्यथा सत्ता वा ज्ञानेत्यादौ सत्तात्व विशिष्ट संबंधि निष्ठ प्रतियोगितानवच्छेदक विशिष्ट सत्ता त्वाघवच्छेदकस्य हेतुसमानाधिक
रणाभावप्रतियोगितायाः सत्वेनाव्याप्त्यापत्तेः वह्न्यादिमन्निष्ठस्य घटाघभावस्य कालिकादि संबंधेन प्रतियोगि समानाधिकरणतया संबंध सामान्येन
प्रतियोगि अधिकरणतन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकेन तत्समानकालीन घटादिय न्निष्ठत्वानि त्वादिकमेवेति न तन्न वच्छेदक घटत्वाघवच्छिन्नस्य ध
हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितायाम् सत्वाद्व्याप्तितः प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगिनो यो गि विषय अधिकरणपनि वेशेन तु साध्यतावच्छेदक
संबंधेन कालो घटवान् कालपरिमाणादित्यादौ कालिकसंबंधेन साध्यतावच्छेदक संबंधि निबंधु कालेते न संबंधेन प्रतियोगि अधिकरणस्याभावस्य विशेष
सुलभत्वेपि सर्वत्र काल परिमाणादित्यादौ महाकालस्यैव कालिक संबंधेन सर्वत्व विशिष्ट संबंधित याना त्वादृश संबंधेन प्रतियोगि अधिकरणाभाव्य
सिद्धाः व्याप्त्यापत्तेः कालिक संबंधेन गगनादेवृत्तिमत्वप्रतियोगिता धर्मिकोभयाभाव घटितलक्षणाकरणान्नमनेतेउभयाभाव घटनयापि गग
नाघभावे कालिक संबंधेन वैयधिकरण्यस्यानिर्वाहापि तु मूर्त्तत्वात्तन घत्वा धातावच्छेदक संबंधावच्छिन्नत्वमत्रैः भावप्रतियोगितायां निवेशपि घ्याप्ति
एवं च प्रतियोगितावच्छेदक संबंधेन प्रतियोगि वैयधिकरण्यनिवेशेपि सर्वत्वावच्छिन्न साध्यके तदवच्छिन्न संबंधि महाकालनिष्ठस्य प्रतियोगितावच्छे
दक संबंधेन प्रतियोगि अधिकरणस्याभावस्य साध्यतावच्छेदक संबंधावच्छिन्नप्रतियोगित्वाप्रसिद्धिः कालिकातिरिक्तसंबंधावच्छिन्नाभावस्यैव प्र
तियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोगि अधिकरणत्वात् तत्प्रतियोगितायां च कालिक संबंधावच्छिन्नत्वविरहात् व्याप्तिनाशव स्याप्तिवांच प्रतियो
गितावच्छेदक संबंधेन प्रतियोगि अधिकरणोपः स्वविशिष्ट संबंधि निष्ठोऽभावत्वप्रतियोगिता सामान्ये यदू संबंधावच्छिन्नत्व यद्धर्मावच्छिन्नत्वो
भयाभाववत्तत् संबंधावच्छिन्नत्व तद्धर्मावच्छिन्नत्वोभयाभाववत्तादृशा हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्यकं यत्स्वं तद्धर्मवत्वं तेन संबंधे

व

नव्याप कत्वमिति निविवक्षुपा सर्व सामंजस्यात् सर्वत्व विशिष्ट संबंधि निष्ठ महाकाले समवायादिनाप्रतियोगि अधिकरणस्य तत्संबंधावच्छिन्न घटाघ
भावस्य प्रतियोगितायां कालिक संबंधावच्छिन्नत्व सर्वत्वावच्छिन्नत्वोभयाभावस्य सत्वात्साधनसमानाधिकरणतथाविध घटाघभावप्रतियोगिता
याम् पितथाविधोभयाभावसत्वेन कालिक संबंधेन सर्वत्वावच्छिन्नस्य कालपरिमाणादिव्यापकत्वोपपत्तेः॥ न चैवं साध्यतावच्छेदक संबंधावच्छिन्नत्वस्य प्र
तियोगितायोगि त्वाविशेषणतया प्रतियोगित्वे साध्यतावच्छेदक संबंधेन वाच्य मित्याग्रिमग्रंथविरोधः इति वाच्यं ग्रंथस्याप्युक्तोभयाभाव विशेषणतापा ताहृश
मेव तात्पर्यात् वस्तुतस्तु साध्यतावच्छेदक संबंधावच्छिन्नत्व विशेषित प्रतियोगितायां सर्वत्व विशिष्ट संबंधि निष्ठ निरुक्ताभावीयत्व यद्धर्मावच्छिन्नत्वोभया ताहृश
भावत्वात् यथ मेरुकानवच्छेदकतावच्छेदकतिनाग्रिमग्रंथविरोधः नवा महाकालः सर्ववान् हाकालपरिमाणादित्यादौ व्याप्तिः प्रसिद्धिः प्रसिद्धाः कालिक संबं मा
धावच्छिन्नघटाघभावीय प्रतियोगितायां सर्वत्व विशिष्ट संबंधि महाकाल निष्ठोपः समवायसंबंधेन प्रतियोगि अधिकरणस्तत्संबंधावच्छिन्न घटाघ
भावत्वोपत्वसर्वत्वाघवच्छिन्नत्वोभयाभावस्य सुलभत्वान्न ननु स्वविशिष्ट संबंधि निष्ठाभाव प्रतियोगितानवच्छेदकत्वे ताहृशावच्छेदकत्वावच्छिन्न प्रति
योगिताकभेदः ताहृशावच्छेदक प्रतियोगिताकभेदस्य ताहृशावच्छेदक पर्यंत वृद्धिमन्ता हृशावच्छेदकसाधारणत्वात्तत्त्व च लघु रूपसमनियतं यद्
रूपं तत्व विशिष्ट संबंधि निष्ठाभावप्रतियोगिता [redacted] त्वात्मकलक्षसमनियतधर्मो पेक्षया गुरुत्वेन प्रतियोगितानवच्छेदकत्व व्याहृताव च्छेदकत्वावच्छिन्नभेदाप्रसिद्धिः ताहृशावच्छेदकल
घुत्वसमनियत मत्वादौ प्रतियोगिता धर्मिकोभयाभावघटित मा प्रसिद्धः एव स्य प्रमेय वह्नि यान् धूमादित्यादौ सव्याप्तिः प्रतियोगिताधर्मिकोभयाभाव घटितल

न्यू. ६६ का २

BHAU DAJI

उभयाभावादिशेषणनयादवेशान्मेपवाहुल्यावच्छिन्नसाध्यकेनद्रूप

टि॰टी॰ क्षेणेऽनवच्छेदकोनेन स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितासामान्येयद्रूपावच्छिन्नत्वसाध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वोभयाभावस्तद्रूपविवक्षा
स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदाप्रवेशेऽपि सामान्यपदार्थघटनया स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदक निष्ठभेदप्रतियोगिता
त्वावच्छिन्नभेदकूटस्य तादृशप्रतियोगितावापकत्वं स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगिता [redacted] निष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदाप्रसिद्धेर्वा व्याप्तिः साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितासामान्ये स्वविशिष्टसंबंधि
गौ निष्ठाभावोपलक्षणरूपावच्छिन्नत्वोभयाभावस्तद्रूपस्यानवच्छेदकतार्थत्वेऽपि प्रमेयवह्नित्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावोपलक्षघटितोभयत्वावच्छिन्नाभावाप्रसिद्धेः
न व्याप्तिलक्षणांशे तादृशप्रतियोगिताश्रयेति स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितात्वविरूपार्थः विशिष्टस्य तन्निष्ठत्वविशेषणेन तुल्यतादृशप्रतियोगितात्वेनेत्यर्थः तथा
चैवलक्षणस्याप्ययाः स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावनिरूपिताः प्रतियोगिताः तन्निष्ठवच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदकूटवत्त्वमेवानवच्छेदकतार्थ इति [redacted] गुरुधर्मविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगिता [redacted] त्वस्य गुरुतया प्रतियोगितानवच्छेद
कत्वेऽपि न क्षतिः पर्यापि घटत्वावच्छिन्नाभावीयायाः प्रतियोगितातद्वच्छेदकत्वं घटत्वादिनिष्ठतद्व्यक्तित्वादिसमनियतमितितदपेक्षया गुरुत्वेन न प्रति
ना योगितावच्छेदकमिति तादृशप्रतियोगिविशिष्टोपादायावच्छेदकत्वादिकं दुर्वचं तथापि प्रत्येकप्रतियोगितायां समव्याप्तानां धर्माणां नैयत्ये तत्र तानां धर्माणा ना
मेवै[illegible]कप्रतियोगितायाः अवच्छेदकतया अवच्छेदकनिष्ठतद्व्यक्तित्वानां लघुत्वेऽपि तत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वं न तु नद्वैतत्वप्रयोज्यतत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य भे
दप्रतियोगितावच्छेदकत्वमभ्याहृतमेवेति तादृशप्रतियोगिताकोविशिष्टनिवेशाभिप्रायकोऽयं ग्रन्थः अस्मादृशप्रतियोगितावच्छेदकानां च तन्निव्यक्ति एम०
त्वेनैवभेदानिवेशात् न चावच्छेदकभेदेन प्रतियोगिताभेदात् नानाधर्मावच्छिन्नैकप्रतियोगित्वासंभवः इति वाच्यं अवच्छेदकासमनैयत्यस्यैवप्रतियोगि

नं

ताभेदकत्वात् समनियतनानाधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितैक्ये बाधकविरहात् एवं पञ्चानुगतैकरूपावच्छिन्ननानाभक्तानामेकप्रतियोगितायामवच्छेदक
त्वे तत्राप्यवच्छेदकनिष्ठतद्व्यक्तित्वानां मूलन्यूनेन पातत्यापि न स्वप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य भेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वमकृतेन च तत्रापि तत्प्रतियो
गिताभिरूपितावच्छेदकतायास्तद्व्यक्तित्वेन भेदप्रतियोगितायामवच्छेदकत्वसंभवात् प्रतियोगितावच्छेदकत्वत्वविशिष्टावच्छिन्नभेदाऽप्रसिद्धेरप्यानि
वेशापि नुमतः कृत्वैतिवाच्यं तादृशभेदनिवेशस्य [redacted] भेदेऽपि स्वावच्छेदकतासंबंधेन तत्प्रतियोगितावच्छिन्नभेदनिवेशेऽविरोधेन प्रतियोगितायां विशिष्यनिवेशनोक्तिसंगतेः नहि स्वाश्रय
तासंबंधेन तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नावच्छेदकतायाः अवच्छेदकत्वापेक्षयाऽवच्छेदकतासंबंधेन तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाः अवच्छेदकत्वे गौरवं येनो
क्तभेदस्य प्रसिद्धिस्त्यात् एवंधूमत्वादेः पि धूमत्वादिविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितायां महानसीयत्वादिसहितस्यावच्छेदकतया धूर्मान् सही
तद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकानां तद्व्यक्तित्वेन भेदनिवेशो न संभवति धूमत्वादेर्धूमत्वादिविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेद
कत्वानुपपत्तेर्विशेषणावच्छिन्नधूमत्वादिनिष्ठतद्व्यक्तित्वस्यापि विशिष्टधूमत्वधूमत्वादिपर्याप्ततत्तदवच्छिन्नभेदस्य विशेष्यीभूतधूमत्वादावसंभ
वादिति तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य तादृशावच्छेदकत्वावच्छिन्नभेदप्रवेशेऽपि तथाप्रतियोगितादृशप्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणतया धूमत्वा
देःप्रवेशेनतदवच्छिन्नभेदस्य तोतानुपपत्तेरवकाशात् न च तत्रावच्छेदकतावच्छेदकत्वेन प्रतियोगितावच्छेदकत्वसंभवतीति दर्शितरूपाव
च्छिन्नभेदाप्रसिद्धिरिति वाच्यं तादृशप्रतियोगितानिरूपितधूमत्वादिनिष्ठावच्छेदकतानामवच्छेदकसंबंधादिभेदेन भिन्नतया तद्व्यक्तित्वेनतासामप्यास
त्पर्याप्तितया धूमत्वादिनिष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवात् तत्प्रतियोगितावच्छेदकतात्वेन च तासां पर्याप्तितया तेनैव रूपेण तासां तादृशभेदप्र
तियोगितावच्छेदकत्वात् दुर्वचत्वमिति परिनाधिकावच्छेदकावच्छेदकभावस्य निष्ठत्वःप्रतियोगिताधर्मिकोभयाभावघटितलक्षणेस्वविशि

ष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितायां यदि संबंधविशेषावच्छिन्नत्वेन निवेशस्तदा तत्र प्रतियोगितावच्छेदकमात्रस्यैव वह्नित्वादिविशिष्टसंबंधिनिष्ठ यत्किं
सि·दी· चित्संबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वात्तादृशप्रतियोगितानवच्छेदका[illegible]वच्छेदकत्वाप्रसिद्ध्याः संभवः महानसादिनिष्ठसमवा
यसंबंधावच्छिन्नवह्न्याद्यभावस्य साध्यतावच्छेदकसंयोगादिसंबंधेन प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेपि तत्र वह्नित्वेन प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रति
योगिव्यधिकरणस्यैव निवेशेन तादृशाभावाप्रसिद्धेश्च अनाकाशाभावत्वादिकमेव तादृशाभावप्रतियोगितानवच्छेदकं संयोगसमवायादिसंबं
धावच्छिन्नत्वं यत्र यत्संबंधावच्छिन्नाकाशाभाव न्नाकाशाभावाभावादिप्रतियोगितायां ... साभावत्वादेरेव लघोरवच्छेदकत्वात्तादृशधर्मावच्छे
का द्य... वाभावाप्रसिद्धेः ... निरूपितप्रतियोगितायां प्रसिद्धमिति वाच्यं· आकाशाभावत्वादेरपि साध्यवत्त्विष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वात् आका
शाभाववह्निमद्भिन्नत्वादेर्वह्न्यादिमन्निष्ठभेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेपि विषयितादिसंबंधावच्छिन्नतन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं तीरमेव
तदुभयैकतरमात्रविषयकज्ञानादौ विषयितासंबंधेनान्यतरत्वावच्छिन्नाभावासत्त्वात् आभावत्ववह्निमत्त्वावच्छिन्नाभावस्य यसत्त्वादभावत्ववह्नि
मत्त्वादेस्तादृशसंबंधावच्छिन्नान्यतराभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वासंभवात् विषयितादेर्वृत्त्यनियामकतयाऽभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधत्वा
नुपपत्तेनुपमत्वान्वयि... हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिता[illegible]यामाकाशाभावप्रमेयद्वयान्यतरत्वादिरूपधर्मादिमन्निष्ठाभावप्रतियोगि
तानवच्छेदकावच्छिन्नत्वस्योभयाभावमादायाति व्याप्तिरित्यत आह तत्रोक्तरूपप्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वं ... तत्प्रयोजनानुरो
धेन ... वच्छेदकत्वोक्तसाध्यतावच्छेदकसंबंधात्मकस्वविशिष्टसंबंधित्वं च निवेशप्रतिप्रतियोगित्वमित्यादिना कालो घटवान् कालप
रिमाणादित्यादौ घटत्वादिविशिष्टसंबंधिनिष्ठाकालेप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यधिकरणीभूताभावस्य ... साध्यतावच्छेदकसं एम०
बंधावच्छिन्नप्रतियोगित्वात्रसिद्धावपि यथाश्रुते स[illegible]प्रतियोगितावर्मिकोभयाभावघटितहेतुसमनन्तराकाशमिश्रसङ्गिः रवेः कालस्यापि तद्वि

शिष्टसंबंधितया तन्निष्ठस्यातीतानागतकाले नामेव तादृशाभावस्य तथाविधप्रतियोगिताप्रसिद्धेरित्याह कालिकेतिकस्यचित् घटवान् वेप्रतियोगिवैयधिकरण्यं
निवेशपरिश्रमाभावश्चेति वो ... सम्बन्धिताम्यामाप्यवृत्तिसाध्यके अमिव्यापि ... इति ... संयोगादिसाध्यकव्यमिचारिण्य ... तिव्याप्तिमवच्छे
दकलक्षण घटकाभावप्रतियोगित्वे पधिकरण्यविशेषणापूर्वकेपद ... हेतुसमानाधिकरणाभावे तादृशविशेषणस्यापि ...
तव्या... संगतेनत्वस्य चानुपादेयत्वमाशंकते नन्वेवमादिना ... हेतुसमानाधिकरणाभावे तद्विशेषणं ... अनुपादेयत्वे हेतुमत्ताव्याप्यनवकाशे हेतुम
हसंयोगत्वावच्छिन्नाभाववतीति द्रव्यादि विनिवेशेन संयोगत्वादिविशिष्टस्य हेतोरितिप्रायवतस्तदनुपादाने पि संयोगित्वत्वादिरित्यादौ संयोगत्वादिरूपसाध्यतावच्छे
दकेस्वरूपसंबंधेन संयोगप्रतियोगितावच्छेदकत्वसत्त्वेपि निरुक्तोभयविधप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्यासत्त्वेन उक्तप्रतियोगितायां तद्विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रति
योगितानवच्छेदकावच्छेदघटत्वाभावस्य ... त्वात्राव्याप्तिरिति भावः ... तद्विशेषणस्यानुपादेयत्वे हेतुमत्ताव्याप्यनवकाशे हेतुमाह गुणादाविति तु ...
मवेनत्वमात्रस्यैव ... प्रतियोगितावच्छेदकमित्यपरितोषात् ... संयोगत्वादिविशिष्टस्यैवानुपस्थिते ... तदनुपादा
नेपि संयोगसत्त्वादित्यादौ नातिव्याप्तिरवच्छेदकलक्षणस्य ... संयोगत्वादिकमादायैव संयोगत्वादेर्व्याप्तिकावच्छेदक
त्वस्य ... संयोगत्वादि विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वविरहेपि तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकरूपत्वावच्छिन्नत्वस्य
हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितायां सत्त्वेन तत्र निरुक्तोभयाभावासत्त्वादिति भावः समवायादिना व्याप्यवृत्तिसाध्यके तेन संबंधेन साध्यतावच्छेदकविशिष्टव्या
म: पकतावच्छेद[illegible]कस्याव्याप्यवृत्तितावच्छेदकधर्मावास्यैव ... निरूपकतावच्छेदकस्य संभवेनातिव्याप्त्युद्धारेपि संयोगेनाव्याप्यवृत्तेः साध्यता
यामतिव्याप्तिर्दुर्वारैव संयोगे न किंतु यावच्छिन्नस्याव्याप्यवृत्तितावच्छेदकसाध्यवद्वृत्तिसंयोगसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्य साध्यवन्निष्ठतत्संबंधावच्छिन्ना
०८वौघन् भावप्रतियोगितावच्छेदकत्वनियमेन तत्संबंधावच्छिन्नं भाववत्संबंध ... विशिष्टसामान्यकत्वस्य संयुक्तमात्रवृत्तितया यावद्वृत्तिरितिद्रव्यप्रतियोगिवैय
तिरोधिताव्... तथा ... तादृशदक्षसं... कप्रधिकरणाधिकरणप्रतियोगितावच्छेदकत्वं ...

८६

मत्वान्न तेन रूपेण धूमादीनां व्याप्यत्वमिति भावः विरहे अयोगोलकादौ ... नैयायिकमते ... असमव्याहृतमेव शिखरावच्छेदेन ... अवच्छेदकघटकसाध्य ... संयोगसंबन्धावच्छिन्न ...

प्र०टी०

धिकरणविशेषणतोपादानमावश्यकं न चावश्यकत्वे च हेतुसमानाधिकरणाभावे तद्विशेषणस्याव्यावर्तकता अन्यथा संयोगि द्रव्यत्वादित्यादा
वव्याप्तेरिति समाधत्ते धूमवान्निति नेत्यु धूमादिमत्पर्वतादौ शिखरावच्छेदेन धूमत्वलाघवविच्छिन्नाभावस्य अवच्छेदेनापि तद्वच्छिन्नत्वात् सत्त्वादिति साधनाव्याप
कतावच्छेदकतादृशधर्मावच्छिन्नाभाववत्वम् अयोगोलकादेरेव धूमत्वादिविशिष्टस्य तत्संबन्धत्वाज्ञानतिव्याप्तिरित्याशंकां निराकरोति न हीति उत्पत्तिका
लेतितथा च धूमवति किंचिद्देशावच्छेदेनायोगोलकादौ निरुक्तलाघवविच्छिन्नाभावासत्वेपि कालविशेषावच्छेदेन तद्वच्छिन्नाभावस्य तत्र सत्वान्मत्वादेर १
वच्छेदकत्वं दुर्घटमेवेति भावः। द्वितीयकल्पे ऽवच्छेदकावृत्तिग्राहिति अस्मिन् विरहे पि प्रथमकल्पे प्रतियोगिताधर्मिकोभयाभावघटितलक्षणेन च धूमत्वादिवि
शिष्टसंबन्धिनिष्ठसंयोगसंबन्धावच्छिन्नाभावप्रतियो [redacted] वैयधिकरण्यपर्यंतविशेषणानामकिंचित्करत्वमेव
हेतुसमानाधिकरणाभावे यथाश्रुतप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिवेशनेपि गु ... णान्यत्वविशिष्टसत्ताकाज्ञातेरित्यादौ हेतुसमानाधिकरणप्रतियोगि अधिकर
णाभावप्रतियोगितावच्छेदकगुणसमवेतत्वाद्यनतिरिक्तवृत्तित्वस्य साध्यताच्छेदकेसत्वेना [redacted] तिव्याप्तेरन [redacted] नवकाशात् हेतुसमाना [redacted] धिकरण
भावविशेषणप्रतियोगिवैयधिकरण्यशरीरे प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशने द्रव्यं गुणादित्यादौ विशिष्टद्रव्यत्वाघभावमादायाव्याप्तेरनवकाशः
न इदमोपप्रतियोगिवैयधिकरण्यशरीरे [redacted] पितन्निवेशनव्याप्तेरसंभवात् प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वनिवेशप
प्रतियोगिताश्रयानधिकरणत्वे हेतुमत्त्वस्यादिके मेयवत्ति नैवाव्याप्तेर्यथा च प्रतियोगितायाः प्रतियोगित्वरूपत्वे वह्न्यादिमान् क्रियाभेदे न तत्र निरूपप्रतियो
गितानां भेदाद् द्वित्वावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यादिनिरूपप्रतियोगिताश्रयानधिकरणत्वस्य हेतुमति पर्वतादौ सत्वाद्वह्निमान् धूमादित्यादावव्याप्तिरिति नतरसत्व पृ०
तियोगितायाः प्रतियोगित्वरूपत्वे महानसीयवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाः वह्नित्वावच्छिन्नमहानसीयवह्न्यादिनिरूपप्रतियोगित्वाभिन्नतया [redacted] प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वनिवेशोपि वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकमहानसीयवह्नित्वावच्छिन्नानधिकरणत्वमादा

दृष्टोक्ता

एतद्रूपान्यत्वविशिष्टसत्ताकाज्ञातेरित्यादौ ... हेतुमन्निष्ठाधिकरणसामान्यनिष्ठप्रतियोगितावच्छेदकस्य
तेन प्रतियोगितावच्छेदके ।
१ मिश्रास्तु अयोगोलकादावपि धूमत्वाघवा ...

पनिरोधकतादवस्थ्यात् द्रव्यत्वादेरपि धूमादिस्वरूपधूमत्वलाघवविच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकसामान्यावच्छिन्नानधिकरणत्वस्य हेतुमति पर्वतादौ विवक्षणे संभ
वात् परिवर्यारूपरूपावच्छिन्नप्रतियोगितायाः ऽवच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वे हेतुमत्सत्वे रूपावच्छिन्नानवच्छेदकत्वविरहे महानसीयवह्नित्वाघवच्छिन्नतावच्छेदक
वह्नित्वनिष्ठप्रतियोगित्वलावच्छिन्नानवच्छेदकत्वाद्दोषः इत्यतेन तादृशरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताश्रयानधिकरणत्वे हेतुमत्त्वरूपावच्छिन्नानवच्छेदकत्वविवक्षणा
प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वानिवेशेपि सामान्यमेवं प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नत्वानुपादानेऽन्तरसामवेतत्वादेरतद्रूपाघविज्ञातीयद्रव्यत्वासाधारणत
द्रूपान्यत्वविशिष्टसत्ताकाघवच्छिन्नप्रतियोगित्वसमवायेन व्यापकतानवच्छेदकत्वात्संबन्धभेदनिवेशनदोषवारणाय हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वतद्वच्छेदकान
तिरिक्तवृत्तित्व घटकप्रतियोगितावत्पर्यन्तसाध्यतावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वनिवेशने तद्वत्प्रतियोगिवैयधिकरण्यरूपानुपादाने संयोगेन साध्यतायामपि च
तिरिक्तवृत्तिताऽतिव्याप्तिवारणाय वेपादितत्वदोषवारणाय हेतुमन्निष्ठाभावीयप्रतियोगितासंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितायाः प्रवच्छेदकेन तत्संबन्धावच्छिन्नत्वविच्छिन्नाभा
ववत्संबन्धरूपविशिष्टसामान्यकत्वस्वविशिष्टसंबन्धितानिष्ठाभावोपतत्संबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकतत्संबन्धनिवेशे तेउभयत्र विशिष्टविशे
षणतां विशेषसंबन्धएव वा तन्मध्ये मवान्वये इत्यादौ संबंधांतरेण विशेषणताविशेषादिना प्रतियोगिवैयधिकरण्याघटितसाध्यव्यापकतायामवच्छेदकस्य त
त्संबन्धघटितहेतुव्यापकतावच्छेदकायोगोलकभेदत्वादेः प्रसिद्धधूमत्वादेरवच्छेदकत्वोपपत्तेरतिव्याप्तेरनवकाशः स्यात्संबन्धसामान्यतावच्छेदकसंबन्धानिवे
शापत्तेः प्रतियोगिवैयधिकरण्यरूपदोषस्याप्युपादानमाह प्रतियोगीत्यादिप्रतियोगिवैयधिकरण्यधर्मादिनिरूपितसंयोगसंबन्धघटितव्यापकताविशिष्टसमवायादिसंबन्धा
वच्छिन्नप्रतियोगिताघटितयाधिकावच्छेदकत्वमतमाप्यपि निवेशकाले न तथा सत्यमनतिप्रसंगात् तादृशहेतुसमानाधिकरणाभावीयसम
वायसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकस्य पदविशिष्टसंयोगेन निष्ठतत्संबन्धावच्छिन्नाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वे तदन्यत्वस्य तत्त्वव्यापकतावच्छेदकसा
धारण्यभावात् पत्राधिकरणेन तद्वच्छिन्नस्य व्याभिचारात् तत्समवेतत्वस्य हेतुमन्निष्ठसमवायसंबन्धावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकस्य संयोगेन धूमविशिष्टप्र

सि॰दी॰ तिसमवायेन व्यापकतायामवच्छेदकतयाऽतादृशधर्माणां पारिभाषिकावच्छेदकताद्वयोर्व्याप्तत्वात् तथापि विशेषणताविशेषादिघटितव्यापकतायां समवायादि
संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताघटितावच्छेदक [redacted]
त्वनिवेशे महानसभेदत्वादिविशिष्टस्य विशेषणताविशेषादिनापि संबंधे सामान्यादित्वनिष्ठाभावीयसमवायादिसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिता
नवच्छेदकत्वस्य कद्यादिसमानाधिकरणाभावीयसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकैः संभावितत्वान्महानसभेदत्वादेरपि वह्न्यादिव्यापकतावच्छेदकताप्रसं
गात् तत्र विशेषणताविशेषसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताघटितावच्छेदकत्वाभावरूपव्यापकतावच्छेदकत्वमेवानुमित्यौपयिकं वा न तथा च सर्वत्र तादृशाव
च्छेदकत्वाभावज्ञानस्यैवाद्य मितिहेतुत्वमुचितं एकजातीयज्ञानकारणत्वानुरोधादित्याशयेनाह [redacted] विशेषणताविशेषेति अनुपादेयमिति तथा च सा
ध्यतावच्छेदकसंबंधादिनिवेशाभिप्रायेणाऽमूलकताप्रतियोगिवैयधिकरण्यमुपात्तमिति भावः अतिव्याप्तिवारणप्रकारं दर्शयति यत्राधिकरणे इति साध्य
व्यापकतावच्छेदकस्यापि कालिकसंबंधेन साध्यवद्वृत्तेः अभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकतया येन संबंधेन हेतुमद्वृत्तित्वमभावस्य तेन संबंधेन स्वविशिष्टसंबंधि
निष्ठत्वं वाच्यं उभयत्र विशेषणताविशेष एव वाऽभावस्य संबंधः एतत्कल्पे च घटभिन्नमेयत्वादित्यादौ घटादिभेदाभावस्य घटत्वादिरूपस्य तद्वृत्तिभेदाभा
वस्य तद्रूपासाधारणधर्मरूपाद्यात्मकतया नित्यत्वस्य च विशेषणताविशेषेणावृत्तेर्घटभेदत्वादेर्लक्षणघटकत्वासंभवः एते घटनद्वाऽन्यतरत्वाद्यवच्छि
न्नभेदाभावस्य तादृशान्यतरत्वस्य भेदविशेषात्मकतया तादृशसंबंधेन हेतुवृत्त्यादितादृशभेदत्वानुसरणेऽपि गगनभिन्नमेयत्वादित्यादौ व्यभिचार
निरूपकाधिकरणगगनभेदाभावस्य शब्दात्मकस्य गगननिष्ठात्यविशेषरूपस्य वा समवायेनैव गगनवृत्तेस्तद्भेदत्वस्य लक्षणघटकत्वासंभवाद् व्यभिचार
निरूपकाधिकरणं पक्षे तदन्यत्वमादाय निव्याप्तिनिराकरणयोगक्षेमतित तदन्यत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वत्वानुधावनेऽपि नु अपक्षे घटत्वे द्वन्द्वान्यतरत्वादित्या १४०
दौ व्यभिचारनिरूपकाधिकरणघटादिभेदस्य भेदत्वस्य भेदधारणेन वक्ष्यमाणेनाधिकरणस्वरूपस्य साध्यवति घटादौ न विशेषणतया वृत्तिरूप्यादिरू

प भावस्य विशेषणतानभ्युपगमादिति तदन्यत्वत्वं संबंधेन व्यापकतायामवच्छेदकमिति प्रमाविषयत्वत्वानुधावनमिति नद्रसत् यदादिरूपभेदस्य
घटादौ वृत्तिनियामकसंबंधाभावेन भेदत्वरूपेणावृत्तिनियामकत्वरूपसंबंधस्यावश्यकोपेयत्वात् अयोगोलकान्यत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वत्वापेक्षयाऽधि
मादिप्रकारकप्रमाविषयत्वत्वे धूमादिव्यापकतावच्छेदकत्वमावश्यकत्वमित्याशयेन तदेवानुसरन्निसाध्यवत्त्वप्रकारके निसाध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यता
वच्छेदकावच्छिन्नप्रकारके त्वर्थः प्रतियोगिनि निरुभावीयविशेषणतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिनि इत्यर्थः अतिव्याप्तिरिति अवच्छेदकताघटकाभावे प्रतियोगि
वैयधिकरण्यानिवेशेऽपि धूमवान् वह्नेरित्यादावित्यादिः हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकस्य स्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छे
दकत्वेनेत्यर्थः स्वविशिष्टसामान्येन तदवच्छिन्नाभाववत्संबंधित्वलाभात् इति कल्पद्वय एवानिव्याप्तिनिरासो लभ्यते अत्रानवच्छेदकत्वघटित व्याप्तिल
क्षणोपपादनमयमिति कार्यावच्छेदकतायानिवेशोऽज्ञातिमात्रमेयत्वादित्यादौ साध्यतावच्छेदकसमवेतत्वाप्रसिद्ध्या ज्ञानित्वादेरवच्छेदकतापादनपरत्वेनाति
व्याप्तेः अवच्छेदकत्वेन स्वविशिष्टप्रतियोगिकसाध्यतावच्छेदकसंबंधेन तदवच्छिन्नाभावेऽननुयोगिकत्वनिवेशाने कालो घटवान् कालपरिमाणादित्या वे
दौ अवच्छेदकाप्रसिद्धिः गगनत्वादिविशिष्टप्रतियोगिककालिकसंबंधाप्रसिद्धेः एवं च क्रमेणिरुक्तावच्छेदकतानिवेशनेऽपि तत्रावच्छेदकाप्रसिद्धिः साध्य ए
तावच्छेदकसंबंधेन गगनत्वादिविशिष्टसंबंधिनोऽप्रसिद्धेरिति तत्त्वानुसरणीयो वस्तुतः कालिकसंबंधेन गगनाद्येर्हन्तत्वप्रकारकेऽपि प्रतियोगिताधर्मिक
पारिभाषिकावच्छेदकत्वाभावघटितव्याप्तेरवश्यं नील्येवानीयावस्त्वाशयेन तस्य स्मृतत्वमेव निरुक्तार्थमाहुः तथा चेति प्रतियोगितायां साध्यतावच्छेदकसं
बंधावच्छिन्नत्वनिवेशपक्षे तस्यावच्छेदकत्वाभावानुयोगिविशेषणतानसंभवतित्वावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोग्यनधिकरणहेतुमन्निष्ठाभावीयसाध्यतावच्छेद
कसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगितायाः दर्शितस्य लेशप्रसिद्धेः इति तस्य हेतुप्रतियोगिनि साध्यतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नत्वनिवेशो अपाभावो निवेशितः विशे
षणताविशेषरूपसंबंधनिवेशे च हेतुसमानाधिकरणकालमेययभावस्यैव तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगित्वप्रसिद्ध्या न तत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताधर्मि

निवेशे नैवोपपत्तौ असाधारण्यनिवेशनमनतिप्रयोजनम्तथापि तदनिवेशे प्रतियोगितापापाशिष्टासाधिकं वृथा ॥

शि०१० तादृशाभावच्छेदकत्वमात्राभावनिवेशोपि संभवतीत्युक्तं यथाभावोपि ऋपदपि हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्ये साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसमाना
धिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छेदकत्वाभावस्य लक्षणघटकतया लक्षणान्तरमेवेदं स्यान्नतु मूललोकलक्षणार्थ इति तदुपादानेपि प्रथमनिवेशे यावे
पर्थ्य श्च यथा साधनसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्ये साधनसमानाधिकरणसामान्ये वा पदार्थ विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावीयत्वे पदार्थविशिष्टसंबंधि
निष्ठत्वं तदर्थ विशिष्टसमानाधिकरणस्य वाप्रसिद्धिसंभवेन भागासिद्धेरनुपादानापत्तेः वस्तुतेच मतत्वमननुगतं यत्वत्समानाधिकरणाः सर्वे पदार्था
वच्छिन्नसमानाधिकरणत्वं मावलीटसमानाधिकरणं व्याप्तिरिति व्याप्तिग्रहोपाय प्रदेशेष्वेनिकलैव केचित्तु सामान्यपदस्य व्यापकतार्थकतया हेतुसमा
नाधिकरणाभावप्रतियोगिता निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकं यत् हि शिष्टसंबंधि निष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकावच्छेदकत्वाभावस्तादृशप्रतियो
गिता निष्ठभेदप्रतियोगितानवच्छेदकोवायद्विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकावच्छेदकत्वाभावस्तेवफलितार्थः तन्न च भावद्वयानुपादाने
तादृशप्रतियोगितानिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकं पद्विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छेदकत्वमित्य र्थपर्यवसानेमेपर्ध्यत्वमवा
न्वहेतीत्याय वतिव्याप्तिः मेपक्षमत्व विशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छेदकत्वसंगृहतयाः धूमो गोलकभेदाद्य भावप्रतियोगिता
निष्ठतादृशावच्छेदकत्वाभावप्रतियोगितायामप्यनवच्छेदकत्वात् विशिष्टनत्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छेदकत्वरूपेण धूमत्वादिसमानाधिकरण
भावांतरप्रतियोगितासाधारणानिरुक्तप्रतियोगितात्वव्यापकत्वाभावात् संभवपत्तेः अभावद्वयोपादाने वतन्नत्वप्रतियोगितावच्छेदकभेदकूटवत्तो
पेपेद्रूदभेदत्वाद्रूपोधर्मात्वरव्वच्छेदकत्वाभावानाघ्रत्वेकतयाविधसकत्वाभावप्रतियोगितासाधारणतया तादृशावच्छेदकत्वाभावकूटस्य प्रसिद्धिरिति विकल्प
पेण व्यापकतानिवेशादिति यास्य नवकाशः स्यात् अत्र अन्ये तु अभावद्वयानुपादाने प्रतियोगिता पायः प्रतियोगित्वरूपत्वमतेधूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्या
प्तिः वह्निसमानाधिकरणपाणोलकभेदाद्यभावप्रतियोगितायां ऽयोलकभेदादिरूपायां धूमत्वादिविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकम

व्यापकत्व मेव [illegible] समानाधिकरणे हृदत्वाद्यभावीयामा प्रतियोगितानवच्छेदकावच्छेदकत्वरूपेण ५

नन्वेवं आभासत्वात् तन्नात्यावः नचैवंपहिमान्धूम ॥ देसूदाधूमादिसमानाधिकरणपर्वतादेर्नित विशिष्ट हृदत्वादाघ्राभावीय

दानमहानित्व विशिष्टायोगोलकभेदत्वावच्छेदकत्वसत्वात् विशिष्टभेदत्वावच्छिन्नविशिष्टभेदत्वप्रतियोगितातः अयोगोलकभेदादिरूपप्रति
योगितायामच्वतिरेकात् अभावद्वयोपादाने वायोगोलकभेदत्वावच्छिन्नप्रतियोगितायां धूमत्वादिविशिष्टवत्त्विरोधाभावत्वं प्रतियोगिता
वच्छिन्नानवच्छेदकगुरूपायोगोलकभेदत्वं [redacted] विशिष्टरूपभेदात्मकप्रतियोगितायां वह्निसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदक
टमेदत्वावच्छिन्नत्वमप्यस्तीति रूपभेदादित्यनरभावप्रतियोगितानो विशिष्टरूपभेदादिरूपप्रतियोगितायाः मतीकादित्वव्यासिरसंभवो वेति
वाच्यं रूपभेदघात्मकप्रतियोगितायां पद्रूपभेदत्वावच्छिन्नत्वसत्वे विशेषणावैशिष्ट्यावच्छेदेनतदवच्छिन्नत्वाभावे नितरसत विशेषणावैशिष्ट्या
वच्छेदेनावच्छेदकत्वाभावोपगमे [redacted] धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तिवारणाय व्याप्यकत्वा
तत्रायोगोलकभेदादिरूपायां अयोगोलकभेदत्वावच्छिन्नायामपि प्रतियोगितायां किं विशिष्टविशेषणावैशिष्ट्यावच्छेदेनतदवच्छिन्नत्वाभावसंभवात्
नन्वयादृशपादशरूपेण प्रतियोगितानां हेतुसमानाधिकरणाभावीयत्वं तादृशतादृशरूपावच्छेदेन यापि विधावच्छेदकत्वाभावविरहस्तत्र योऽसौ इति वा
च्यं एव सत्यभावद्वयानुपादानेपि सामंजस्यात् अत एव विशिष्टायोगोलकभेदत्वावच्छेदकत्वासत्वात् । विशिष्टे नत्सत्वेनैव अत एव नत्सत्वे विशिष्टयोगोल
कभेदत्वावच्छेदकत्वाभावसत्वात् अत एवायोगोलकभेदादिरूपप्रतियोगितात्वादृशाभावस्तत्पादुर्भावात् अभावद्वयोपादाने व्याप्तिव्याप्तितार
वस्यात्मप्रतियोगिता धर्मिकावच्छेदकत्वाभावघटितव्याप्तिपक्षे एवं पवह्निमादित्यादौ साध्यतावच्छेदकमिश्रपित्तत्वरूपसंबंधरूप[redacted]पावच्छेदकत्वाप्रसि
ध्यानव्यभावघटितलक्षणासंभवात् निरुक्तपाद्विभाविकावच्छेदकत्वाभावघटितलक्षणास्यादशाप्रतीपिवह्निमान्धूमादित्यादौ लाघवात्स्वरूपसंबंधरूपा
वच्छेदकत्वाभावघटितव्याप्तिरेवोचिता साध्यतावच्छेदकभेदेन व्याप्तिभेदान नचैवमनवच्छेदकत्वघटितव्याप्तिपक्षे पिकमवतिष्ठविरहस्य भावस्तत्वेपि प्रति
पदादित्वेनोक्तात् हसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकमितिध्वमदसाधारणानुमितिवारणाय गुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकव्याप्तिघटितपाश्चादि

शि॰टी॰ कावच्छेदकत्वाभावस्यैव निवेशोऽपि वह्नित्वाद्यवच्छिन्नसाध्यकस्थलेऽपि शरीरस्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वाभाव एव लाघवान्निवेशयितुमुचित इति वाच्यं
धूमादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वाभावस्य धूमादिव्यापकतानवच्छेदककंबुग्रीवादिमत्त्वादिसाधारणतया व्या
पकतावच्छेदकतानात्मकत्वेन वह्नित्वादिधर्मिकानवच्छेदकत्वज्ञानस्याप्यहेतुत्वादिति केचिन्मतमाश्रित्य प्रथमोक्तं तु वह्नित्वावच्छिन्नसाध्यकस्थले प्रथमपव
ह्नित्वादेर्गौरवप्रयुक्तानवच्छेदकत्वग्रहदशायां धूमान्न वह्नित्वादिव्यभिचारादिलिंगेन तद्रूपावच्छिन्नसाध्यकानुमितेरुत्पादेनात्र लिंगे कल्पनरूपसम
निपतद्गुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकानुमितावप्यवच्छेदकत्वाभावघटितव्याप्तेः प्रामाणिकावच्छेदकत्वाभावज्ञानमेव प्रयोजकमिति हेतुत्वस्यापि वाच्यत्वे विकल्प
मिः सर्वेषां तावेवेत्यभिप्रायेणास्येत्याविष्कृतं तत्त्वस्यासंभव इति तदनेन च परिगुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकस्थलेऽपि प्रामाणिकावच्छेदकत्वाभावज्ञानादनुमि
तिः तद्वह्नित्वाद्यवच्छिन्नसाध्यकस्थले तज्ज्ञानात्मानुमितिरित्यनुभवविरोधेन संभवात् एकज्ञातीयपरामर्शस्थले विषयस्वभावात् क्वचिदेव तदनुमिति
: क्वचित्तदननुभवात् इत्यपि परास्तमिति केचित् लघ्वनुमितित्वस्य प्रत्यक्षानुमितित्वादिरूपव्यतिरेकि साध्यके साध्यवदन्यावृत्तित्वमेवव्याप्तिः ननु
व्यापकसामानाधिकरण्यपक्षे गौरवानास्तु तत् संभवेन सत्यहेतौ व्यापकसामानाधिकरण्यमात्रेऽस्ति हृदंतप्रत्यासत्तिविरोधाधारतानि एवं समव्याप्येन भेदप्र
तियोगितावच्छेदकजातित्वाद्यवच्छिन्नसाध्यकानुमितौ स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वाभावज्ञानस्य हेतुत्वे हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितापनियत्वा
देर्वप्यर्थेन समवेतत्वादिकमेवावच्छेदकं न तु तद्घटितजातित्वादिकमिति मानेऽथापि हेतौ न स्वच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नाभावसमानाधिकरण्य
ग्रहेऽपि जातित्वाद्यवच्छिन्नसाध्यकानुमित्यापत्तिः एवमभावप्रतियोगितावच्छेदकमहानसीयवह्नित्वादेर्वह्नित्वादिसमनैयत्यधर्मत्वग्रहे गौरवप्रयुक्तानवच्छे
दकत्वभ्रमदशायां स्वरूपसंबंधरूपानवच्छेदकत्वाभावस्य दुर्ग्रहतया महानसीयवह्नित्वाद्यवच्छिन्न[redacted]साध्यकानुमित्यप्रसंग इति तद्रूपावच्छिन्न राम॰
साध्यकानुमितावपि स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वाभावज्ञानस्य हेतुत्वासंभवः वस्तुतो भेदप्रतियोगितापर्याप्तिस्वरूपसंबंधरूपसमहानसीयवह्नि

घ ६

व्यत्वाद्यवच्छिन्नत्वस्य संयोगसंबंधावच्छिन्नत्वस्य च प्रयोजकत्वेन को धूमादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्ये वर्तते संयोगादिसंबंधावच्छि
न्नप्रतियोगिता पाः शब्दमहानसीयवह्नित्वादिनैवावच्छेदात् इति स्वावच्छेदकत्वघटितो भयाभावधूमादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितासामान्य
कत्वं धूमादिव्यापकतानवच्छेदकमहानसीयवह्नित्वादिसाधारणतया न व्यापकतावच्छेदकतास्वरूपमिति वह्नित्वाद्यवच्छिन्नस्य ज्ञानेनानुमिति
जनकं स्वावच्छेदकत्वाभावघटितव्याप्तिपक्षेऽपि वह्नित्वावच्छिन्नसाध्यकस्थले स्वरूपसंबंधरूपावच्छेदकत्वाभावस्य हेतुतापत्ता दृश्यते तेन
प्रकाशान्तरत्वादिकं बोध्यं केचित्तु प्रामाणिकावच्छेदकावच्छेदकाभावघटितव्याप्तावुक्तरीत्या प्रतियोगितावच्छेदकत्वाधिकरणानिवेशेन लाघवात्सर्वत्रैव तद्घ
टितव्याप्त्युत्तरं च स्वरूपसंबंधानामावच्छेदकतो गुरुधर्मस्यापि स्वरूपसंबंधकल्पनमवच्छेदकत्वं स्वरूपस्याप्यनहुघटितव्याप्तौ कुर्वतो मतमाहुः गौरवप्रतिसं
धानदशायामिति घटत्वादिरूपेण कंबुग्रीवादिमत्त्वादेर्गुरुत्वज्ञानदशायामित्यर्थः इति वृत्तीति वलात् इतिदिशा कारिकापाः कंबुग्रीवादिमत्त्वावाच्यक
तियोगिविशेषणीभूतप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावमादिम्याः वृत्तीतेर्वलात्किमर्थः अवनिश्चितप्रतियोगिप्रत्यावच्छेदकत्वाभावसङ्केतो गौरवज्ञानस्यावच्छेदक
ताग्रहविरोधिताप्रसंगेनेन दृशापाना दृशावृत्तीत्यनुपपन्नमिति भावः उक्तवृत्तीनेरवच्छेदकांशेप्रमात्वस्य विवादतया ना दृशावृत्ती नेत्यवच्छेदकत्वाधक
त्वमुपेत्य गौरवज्ञानकालीनेन तादृशावृत्तीत्यनुपपत्तिः साधकतापोपन्नत्वे तिष्ठ्यं न च कंबुग्रीवादिमत्त्वादिनिष्ठतीतावच्छेदकत्वं न प्रकाराप्यविनुसंसर्ग
एव निरूपितसंबंधविशेषावच्छिन्नप्रकारकत्वघटितप्रमत्वमप्रमत्वम् इति ना त्वं भ्रमत्ववत्त्वमात्मप्यविप्रकारताद्विघटितत्वेन प्रमात्वविवादानपा
पातनवलतत्त्वं कंबुग्रीवादिमत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमभावे प्रतियोगिसंबंधांकं कंबुग्रीवादिमत्त्वावच्छिन्नत्वाप्रसिद्धिपक्षे पि विशेष्यविशेषणभावापन्न
प्रतियोगितात्वावच्छिन्नत्वकंबुग्रीवादिमत्त्वानां संबंधघटकतायां एवं च तेषां परस्परसंबंधमाननमप्यवश्यं कर्तनविना विशेष्यविशेषणभावानिर्वाह
त्संसर्गानवच्छिन्नधीविषयपरतिप्रवादस्य च संसर्गघटकवस्त्वनवविशेषणतालेन पक्षसंसर्गतादात्म्यसर्गानभासनेऽत्यर्थः तथा चोक्तप्रतीतेरवच्छिन्नत्वे

शि॰टी॰ कंबुग्रीवादिमत्त्वम्प्रमत्वं गुरुधर्मस्यानवच्छेदकत्ववादिनां निष्प्रत्यूहमेव संसर्गताविशेषस्य प्रकारतासंसर्गविशेषावच्छिन्नविषयतात्वरूपेणैव प्रकारतापन्नम
त्वघटकतोपगमात् प्रकारतात्वे पुनः खंडधर्मतासंसर्गताव्याहन्नमेवातो न संसर्गविशेषभानेन ज्ञानापेक्षातारणधर्मपुरस्कारेणैव विषयताविशेषस्य वि
शेषणत्वानन्जन्यत्वावच्छेदकत्वात्तत्स्थले नोक्तप्रतीतेः प्रतियोगितायां गुरुधर्मावच्छिन्नसाधकतेत्यवधेयं गोत्वे प्रतिसंधानकालीनायां कंबुग्रीवादिमान्नास्ती
त्याकारिकायामपि प्रतीतौ कंबुग्रीवादिमत्त्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वेन भासनेऽपि तत्सामानाधिकरण्यमात्रमित्याशंकते नेचेति तत्प्रतियोगिकेति कंबु
ग्रीवादिमत्त्वाद्याश्रयप्रतियोगिक इत्यर्थः अवलंबनं विषयः तथाविधेति कंबुग्रीवादिमत्त्वाद्यपर इत्यर्थः तादृशप्रतीतेरनुदयादिति तथा च तत्प्रति
योगिकाभावमात्रावलंबनत्वे पक्षि घटादिमत्यपि तथाविधघटाद्यभावस्यावाधेन तादृशप्रतीतिः स्यादेवेति भावः अतएवेति यतएव कंबुग्रीवादिमान्ना
स्तीत्यादिप्रतीतौ कंबुग्रीवादिमत्त्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वेन नियमतो भासते गुरुरपि च धर्मः प्रतियोगितावच्छेदको ऽतएवेत्यर्थः एकघटवतीति प्रतिया २
दकत्वे शवान्यपि तथा समन्वयः भूतल इति ज्ञानाकारांतर्गतं एकघटवति भूतल इत्यनयोर्मिथोऽन्वये तदुत्तरमचेति ज्ञानाकारांतर्गतं प्रमाणं प्रमाणमि
२: तितादृशप्रतीतेरवच्छेदकत्वावगाहित्वानियमे एतादृशेऽज्ञ्य तादृशप्रतीतेः प्रमात्वस्यापि संभवेन प्रमाणमपि स्यादित्युपष्टंभसंगतिः प्रमाणं चेति गु
रुधर्मस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वे विरोधितावच्छेदकत्वग्राहकतया तादृशशब्दोपि प्रमाणं न स्यादित्युपष्टंभ एतेन गुरुधर्मस्यावच्छेदकतायां युक्त्यंतरमपि
दर्शितं तच्च कंबुग्रीवादिमान्नास्तीति प्रतीतौ कंबुग्रीवादिमत्त्वविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमेव संसर्गतया ८५२
भासते इत्युपेयं तथा च गुरोरनवच्छेदकत्वेपि नोक्तदोषावकाश इति वाच्यं तन्न प्रतियोगितावच्छेदकभेदानामनेतानां संबंधघटकत्वे मानाभावात् गौरवा
च्चा गुरुधर्मस्यानवच्छेदकत्वे दृष्टं गुणादिगुणाकर्मान्यत्वविशिष्टसत्त्वादिना हेतौ नु समनियतधर्मापेक्षया गुरोः प्रतियोगितानवच्छेदकत्वेन तदवच्छिन्ना एम॰
भावाप्रसिद्ध्याऽव्याप्त्यापाद्य नचेदिति एवं गुरोरनवच्छेदकत्वे लघुरूपेति विशेषणानवच्छिन्नत्वादीत्यर्थः अधिकगौरवं पदकृतापविशिष्टसत्त्वा

२ समानाधिकरण्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वस्य द्रव्यनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदं

रूपहेतुत्वस्तु मायां लाघवेनेति युक्तत्वाघवच्छिन्नप्रकारणा हेतुमन्निवेशापेक्षया निर्विशेषणाद्यत्वादिपुरस्कारेण तन्निवेशे लाघवादित्यर्थः ननु हेतुसमानाधि
करणाभावप्रतियोगित्वावच्छेदकत्वानो तादृशावच्छेदकत्वेन नाभावो व्याप्तौ निवेश्यतामित्यः किंतु तत्तद्व्यक्तित्वेन सर्वेषामभावकूट एवेति तादृशावच्छेदकताव
स्य गुरुतया प्रतियोगितानवच्छेदकत्वेपि न क्षतिरित्यत आह तत्तदवच्छेदकत्वेति प्रातिस्विकेति तद्व्यक्तित्वेनेत्यर्थः तानुगमकत्वादिति अनेनानंतानां तादृशा
वच्छेदकत्वरूपप्रतियोगिनो प्रतियोगितावच्छेदकतत्तद्व्यक्तित्वेन ज्ञातुमशक्यत्वादिति भावः निर्विशेषणकत्वघटितधर्मापेक्षया विशिष्टत्वघटितस्य गौरवेणा
नवच्छेदकत्वनिर्वचनामप्यव्याप्तिमाह एवमिति पत्येति शेषः अव्याप्तिप्रसंगोऽनुसंधेयः रत्ने गुरोरवच्छेदकत्वमावश्यकमेवेति शेषः अत्रैव हेतौ ननरमप्याह उ
पदर्शितप्रकारस्यापीति अपि तु तेषत्वादित्यनेन तेयोऽन्यः उपदर्शितप्रकारस्य मेयधर्मवाचेद्वेत्यादाविति व्याप्तिवारणायानुसरणस्य परामर्शक हेतुसमाना
धिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य तादात्म्यादिना प्रातिस्विकरूपावच्छिन्नतत्तत्प्रतियोगितापर्यवसानं इत्यादिन तथा च गुरुधर्मस्य प्रतियोगिता
क नयः नवच्छेदकत्वे गुरुधर्मावच्छिन्नसाध्यकव्यभिचारिण्या हेतु न एकज्ञानं व्याप्तिनिर्वचनमप्रकाशमानस्यादिति भाव उक्तोपि हेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छे लि
दकत्वस्य गुरुत्वरूपसंबंधरूपप्रतियोगितावच्छेदकत्वसंभवेपि तत्तत्सामान्याभावकतदीयप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्यैव व्याप्तौ निवेशनीयतया तादृ
वच्छिन्नाभावाप्रसिद्धिनिबंधना व्याप्तिरित्याशंक्योपदर्शितेत्यादिना यावतां तु न संभवति तादृशावच्छेदकत्वत्वनिष्ठतथाविधावच्छेदकतायो स्वप
देन तस्यात्रस्योपादानात्तादृशावच्छेदकत्वत्वविशिष्टव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नाभावनिवेशस्य पर्यवसितत्वान्न व्यभिचारितत्वमपि संगच्छते इत्य
भिचारस्य साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नाभावं हि नित्वात्मकत्वाद्गुरुधर्मस्यानवच्छेदकत्वे पापाद्यत्वगुणत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगित्वाप्रसिद्ध्या तदनुपपत्ते
रिति भावः न च साध्यतावच्छेदकविशिष्टव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नाभावसामानाधिकरण्यमेव व्यभिचारस्तु कस्य त्वे गंधत्वावच्छिन्नाभावमादाय
व्यभिचार उपपादनीय इति वाच्यं व्यापकतावच्छेदकतावच्छेदकनाशाद्गौराध्यतावच्छेदकविशिष्टसंबंधिनिष्ठाभावप्रतियोगितानां विशिष्योपादेयतया तत्तत्प्रतियो

शि.टी.

भावप्रतियोगिता ४

गितावच्छेदकभेदकूटस्यान्तर्भावनीयत्वेनाभिचारज्ञानस्य ग्राहकतयाऽनुमितिविरोधित्वासंभवेनाभिचारस्य हेत्वाभासतानुपपत्तेः॥ एतेनाभिचारस्य हे
तुतावच्छेदकतानिश्चयस्थले विरोधित्वासंभवेऽपि [illegible] उत्पन्निकालावच्छिन्नेत्यादौ
स्वरूपतावानित्यादौ बाधानुपपत्तिरपि दूषणं [illegible] मानाभावपक्षे [illegible] निराकरणपरतयासंगम
यति। नन्विति। सत्यत्वधर्मस्य वह्नित्वादेस्तत्त्वेन [illegible] न तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वं तादृशप्रतियोगिविशे धी
षणवह्नित्वादिप्रतियोगितावच्छेदकतावगाहनात्। अन्यथा प्रतियोगिनां [illegible] विशेषाभावानां तादृशबुद्धिविषयत्वेऽपि क
विशेषवत्यपि महानसादौ विशेषान्तराभावमादाय [illegible] कारणमिति तात्पर्यं [illegible] महानसादौ वह्निप्रतियोगि
कप्रागभावत्वविरहात् [illegible] अभावानां [illegible] विषयतासंभवः [illegible] विशेषविषयत्वरूपस्यानु
पस्थितावपि तादृशप्रतीत्युदयात् [illegible] नपर्वतोऽपि वह्निमान् [illegible] तदनुपपत्तेः
वह्न्यभावानवगाहित्वस्य [illegible] वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन तादृशसंवेधैव वह्निप्रकारेण न धा
भावानां तादृशप्रतीतिविषयत्वोपगमात्। न चैवं महानसे वह्निनास्तीत्याकारिकाऽपि प्रतीतिः [illegible] किंचिद्विशेषाभावमवलम्ब्य [illegible]
वा [illegible] अधिकरणमुपपादयितुं
[illegible] विशेषाभावप्रतियोगितावच्छेदकतानुपपत्तेः [illegible] महानसादौ व पा
कारणान्वयि [illegible] एतत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वं [illegible] स्वत्वावच्छेदकतन्त्रवह्नित्वावच्छिन्नवैयधिकरण्यस्य निरूपिकाः स्व
स्वावच्छेदकतन्त्रवह्नित्वावच्छिन्नानधिकरणधूम" [redacted]

धिकरणिकाः

कत्वेहेतुमत्तः तदवच्छिन्नाधिकरणत्वानियमेन स्वावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणहेत्वधिकरणवृत्त्यभावीयस्वरूपविशेषणताया तत्त्वेन विशेषाभावप्रतियोगितानामिति क थं २

स्वं

नथाच

[redacted] स्वत्वावच्छेदकतन्त्रवह्नित्वावच्छिन्नानधिकरणधूमाधिकरणवृत्तिन न
धा द्रव्याभावीयः प्रतियोगितात्वनिरूपितापर्यं प्रतियोगितासामान्याभावानतिरिक्ततया तन्नवह्नित्वावच्छिन्नवद्वृत्तित्वादिस्वरूपसाधारणतन्न
प्रतियोगितावच्छेदकत्वविशिष्टावच्छिन्नवद्वृत्त्यभावात्। प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटकतादृशभेदनिवेशोऽपि तन्नवह्नित्वावच्छिन्नवद्वृत्तिमात्रविशेषा
भावेषु प्रतियोगिवैयधिकरण्यस्य [illegible] एतत्सामान्याभावस्य विशेषाभावकूटानतिरिक्तत्वे सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगि
तायाअपि विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानतिरिक्तत्वम् [illegible] प्रतियोगितात्वनिरिक्ततत एव अम
सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितात्वेन [illegible] संभवादिति मतं तदापि तन्नवह्निमद्वृत्तिनिरिक्त वह्नित्वावच्छिन्न
वद्वृत्त्यनुपगमे हेतुमन्निष्ठभेदप्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकावच्छिन्नत्वरूपप्रतियोगिवैयधिकरण्यनिरूपकत्वं सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितापा
[illegible] साध्यकेऽव्याप्तिः [illegible] नानाधिकरणेऽपि [illegible] साध्यकेऽपि सत्ता
[illegible] विशिष्टतदभावकूटानतिरिक्ततया [illegible] स्वत्वावच्छेदकविशिष्टवद्वृत्तिसमुदाय त्वं स्वाव
च्छेदकत्वविशिष्टावच्छिन्नावच्छेदकताक [illegible] विशिष्टप्रतियोगिताक [illegible] भेदवत्त्वाऽधिकरणतार्थः [illegible] प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटकीभूते निवेश्य धो
:धर्मवतिमहानसादौ [illegible] भेदस्यासत्त्वेऽपि वह्न्यभावस्य प्रतियोगिवैयधिकरण्यमित्यर्थः [illegible] न चैवमपि। एवं वह्नि
त्वादौ [illegible] प्रतियोगितावच्छेदकत्वे [illegible] महानसादौ [illegible] विशेषाभावप्रतियोगितानां महानसादौ प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छे
छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यनिरूपकत्वं तेन [illegible] नथापि सतीति तदधिकरणे स्वावच्छेदकयत्किंचिद्धर्मावच्छिन्नत्वमेव प्रति
योगिताया तदधिकरणे स्वावच्छेदकावच्छिन्नवैयधिकरण्यनिरूपकत्वं [illegible] धूमाभावान्वयि [illegible] वह्निमत्तीतिधीविषय देक

अनियाप्यसंगनिरिकाद्यसंयोगेनगोत्वाभावादेरेतदुभयाभावघटितस्यसा प्याणाच्छेदक ४

श्री

द्विः २१० हृदं [redacted] निष्ठद्रव्यात्ववृत्तित्वेन्यपदार्थविशेषाभाववक्तृत्वस्य धर्माभावघटितत्वला भात्पर्याप्तावच्छेदकत्वव्यक्तिप्रतियोगिताकावच्छेदकत्वेकथं ताज्ञिवृत्तिः स्पति
त्वात्स्वेगतिः धर्मवानवच्छेत्वेसाहितः स्वमपि विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्यैवसामान्यधर्मावच्छिन्नत्वमित्यभिप्रायेण अन्यथा द्रव्यत्ववृत्तित्वादे
र्धर्मत्वाघवच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकतया धर्मत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताघः स्वावच्छेदकावच्छिन्नवेपधिकरणप्रनिरूपकत्वोपपत्तेः। नचधर्माभा
वस्यैवघटत्वाद्यभावस्यापिघटत्वादिनिष्ठद्रव्यत्ववृत्तित्वप्रतियोगिताव च्छेदकमित्यपोतात्केप्रतियोगितावच्छिन्नाधिकरणाभावाप्रसि
द्ध्यासंवंधेनप्रतियोगिवैपधिकरण्यस्याप्रसिद्धेः। नचामेवादेरपिद्रव्यत्वपाद्रव्यत्ववृत्तित्वरूपत्वप्रतियोगितावच्छेदकावेस्यैवस्यादेः संयोगेनायोगोल
कत्वानुसंयोगेनप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नावच्छिन्नवैपधिकरण्यमिनिवाच्यं [redacted] संयोगसंवंधावच्छिन्नप्रतियोगिताक [redacted] गोत्वघभा
न वस्यकेवलान्वयितयाऽव्यावर्तकत्वेनतस्यद्रव्यत्ववृत्तिसामान्याभावप्रतीतिविषयतायानिर्युक्तिकत्वात् धर्माघभावस्यमहानसादौतादृशसामान्या
४ भावप्रतीतेः प्रमात्ववारणायसंयोगेवृत्तिमत्वाधर्मादीनामेवतादृशसंवंधावच्छिन्नाभावा [redacted]
[redacted] नांतादृशसंवंधावच्छिन्नद्रव्यत्ववृत्तिसामान्याभावघटकत्वोपगमात्। केचित्तुवह्निमान् धूमादित्यादावप्युक्तक्रमेणप्रतियो
गिव्यधिकरणाभावाप्रसिद्धिभयेनप्रतियोगितावच्छेदकसंवंधेनप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नावच्छेदकसंवंधावच्छिन्नत्वसाध्यतावच्छेदकधर्मा
वच्छिन्नत्वोभयाभावघटितव्याप्तिवोदारणीया। तथाच्वयेनसंवंधेनहेत्वधिकरणोपर्वतादौकिमपिवस्तुनवर्ततेतादृशेनविषयितासंवंधेनतदन्यमात्र
एकालोपाधित्वनशुपगमेकालिकसंवंधेनचघटाद्यभावस्यप्रतियोगितावच्छेदकसंवंधेनप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नव्यधिकरणाः प्रसिद्ध
इतितत्प्रतियोगितायांसाध्यतावच्छेदकसंवंधावच्छिन्नत्वाभावेनवह्निमान्धूमादित्यादाविवधूमवान्वह्नेरित्यादावपिलक्षणगमनेसंम
तच्छिन्नव्यधिकरणाभावप्रतियोगितावधर्मिक४

सामान्या२

दा वतीत्यभिप्रेत्यैतदभिधानं। नचैवमनुगतरूपस्यविशेषाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेतस्याभावप्रतियोगितामात्रएवानवच्छेदकतयातद्रूपा
वच्छिन्नसाध्यकेऽव्याप्तिवारणायव्यर्थःतिमास्वभिधानविरोधः तद्रूपस्य प्रतियोगितानवच्छेदकत्वेतद्रूपावच्छिन्नत्वस्याप्रसिद्धप्रतियोगिताधर्मिकोभयाभा
वघटितव्याप्तिमहसंगमनास्संभवादितिवाच्यं अनुगतधर्मस्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेतद्रूपावच्छिन्नत्वस्याप्रसिद्ध्यातदवच्छिन्नसाध्यकेऽव्या
प्तिरितिमतेसाध्यतावच्छेदकसंवंधेनप्रतियोगिव्यधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वघटितेमेवलक्षणमादरणीयंतन्मतेव्याप्तेः कथंचित्
प्रसिद्धाद्यभावप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यवेनघटाभावसिद्धवतस्तदवच्छिन्नाधिकरणस्यप्रसिद्ध्यामतेऽव्याप्तेः कारणादित्याशयेनाप्येतादृशनिष्ठा
स्यमिधानादितिवदंति। अथघटत्वादेरनुगतधर्मस्यप्रत्येकतत्तद्घटाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनप्रसक्तत्वयानदवच्छेदकत्वेनसंभवतातिनोक्तक्रमेणाव
ह्निमान्धूमादित्यादावव्याप्तिस्तावकत्वे अपेति अभावप्रतियोगितायाअभावप्रतियोगितासामान्यस्य अभावांतरे विशेषाभावेनिरुक्ताभावेषा वा
न ताभावादितिवह्नित्वादिनिष्ठवह्निप्रतियोगिकाभावस्याभावत्वेन तद्घटाभावसमुदायप्रविषयत्वमिमानः तद्रूपावच्छिन्नसाध्यकेऽनुगतरूपाव
च्छिन्नसाध्यकेऽव्याप्तेरापमतानवस्यनवकेवलान्वयिन्यतासंस्तादिति कथमन्यथैत्यादिग्रंथस्यसामान्याभावोपादितविशेषाभावेनोनातिरिक्तेन
तदाविशेषाभावनिरूपकधर्माणांसामान्यसंज्ञाकानस्यादितिविवरणपरिशोध कैरपरस्थापि [redacted] प्रमाणान्तरवकतामाह संज्ञायाअन्यथानुपपत्तेरिति
तदसप [redacted] सामान्याभावरूप प्रकृतिनिष्ठविशेषाभावनिरूपकतानसामान्यधर्मावच्छिन्नकारिकसंरूपकोटिसमं अन्यथानुपपत्तिविशेषाभा
व पार्थक्याभाववनिरूपत्वरूपं पार्थक्यसाधकव्याप्तिमित्यर्थः प्रमाणप्रतिप्रमाणमाचेष्टेतरेतावान्नत फलप्रकारप्रत्याप्तिप्रकृतिबन्धका
क. रूपमित्यत्रतद्रूपवद्भावकरणत्वंविनेनप्रकृतेप्रमाणापरस्यकरणकरणमात्र प्रकृतिप्रत्यापन्निर्योग्रमाणपतासेव्यत्वादिति। अकानवकाशः
विषयपरिशोधकतर्कप्रदर्शनानेन प्रपौन काप्तिनामः अन्यथानुपपत्तेर्यापमतेपप्रकृतापत्ताविरहेपितेज्ञानस्यव्याप्तिज्ञानरूपानुमानवि

PAGE(S) MISSING
NOT AVAILABLE

Folio No.
93

शि·टी. यथाप्रमाणत्वान्नासंगतिः अनुपपत्ति प्रदर्शनस्यानुपयोगित्वात् अनुमानं च रूपत्वाद्यवच्छिन्नाभावो रूपत्वादिमन्न इत्यादिधर्मावच्छिन्नाभावेऽप्यस्तु
वच्छिन्नस्य तद्भिन्नावच्छेदकधर्मावच्छिन्नाभावेऽप्यबाधितः तादृशयावदभावनिरूपकालीनतत्समानधर्मितावच्छेदकसमानाधिकरणसंशयकोटित्वा
न घटाद्यभाववदित्येतादृशं बोधं व्याप्तिग्रहस्य प्रतिबन्धकरूपत्वादिकमुपादाय सामान्यतो विशेषतश्चैव वा तथा सत्यपि घटाद्यभावादिदृष्टान्तसौलभ्यात्
अत्र च सामान्याभावो विशेषाभावो वा नेति कोऽपि न विरुद्धप्रकारोऽनासंशयकोटिः स्यादित्युपपादनेकत्वशंकापानावकाशः सामान्याभावत्वेऽपि वि
शेषाभावकूटविषयकत्वादिना सर्वपक्षिणां विशेषाभावे [redacted] सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य स्वीकारात् प्रत्यासाम
विषयक५ न्यधर्मावच्छिन्नाभावविषयकनिरूपत्वरूपस्य तादृशयावदभावनिरूपत्वरूपस्य सामान्यधर्मावच्छिन्नविशिष्टबुद्धित्वनिवेशकतावच्छेदकस्य
वाच्यरूपे नासत्त्वानिवृत्तावपि वायोपार्थिवरूपनासत्त्वनिवृत्तावपि तन्मतेऽसत्त्वेन तादृशबुद्धेरिति दृष्टबुद्धेरपि वायोरूपत्ववेसादिसंशयाविरोधितया
दुर्वारत्वात् वायोः पार्थिवरूपनासत्त्वनिरूपकालीनसंशयकोटितत्त्वीयरूपाद्यभावेऽप्यभिचारवारणपदेनावभावेपावत्वे विशेषणं सामान्या
भावस्यापार्थकेऽपि विशेषाभावकूटनिरूपदशायां घटाभावे रूपसामान्याभावत्वादिना रूपविशेषाभावकोटिकसंशयोत्पत्त्या व्यभिचारादिनिरधिकर
णधर्मानवच्छिन्नत्वेन कोटित्वे विशेषणीये च तथा तादृशनिरूपकालीनसंशयः स्वप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नकोटिकत्वेन विशेषणीयः वि
शेषाभावनिरूपकालीनस्य सामान्याभावत्वेन वह्निविशेषाभाव संशयस्य सामान्यधर्मप्रकारकोपरोक्षप्रतियोगिकोटिकत्वाभावात् सामान्यधर्मस्य च वि
शेषाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया विशेषाभावस्य सत्त्वपदेनोपादानासंभवात् व्यभिचारः एतेन विशेषाभावाधिकरणक सामान्याभावस्या
धिकरणस्वरूपत्वे सामान्याभावत्वेन विशेषाभावनिष्ठकोटिताया अधिकरणधर्मानवच्छिन्नतया तादृशकोटितामादाय व्यभिचारः सद्रूपवत्त्वे ह्रस्व०
दुर्वारत्वेऽपि न क्षतिः द्वितीयकल्पे स्वप्रतियोगितावच्छेदकेत्यनेन यद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन स्वस्य सत्त्वमिन्नन्निनानारूपस्य विवक्षितत्वा

BHAU DAJI

वि· भावा
नैमित्तिकरूपत्वाभावे न तत्कल्पेऽभ्युपगमे दोषाभावात् नत्वभावस्य भिन्नत्वोपगमे सामान्याभावाधिकरणविशेषाभावानामप्रसिद्धतावच्छेद
नरे शुद्धद्रव्यत्वाभाव एव परमस्तु गम्यतां तस्य पर्यनेष्ट ५

नरूपत्वस्य विशेषाभावात्मकतन्निष्ठसामान्याभावप्रतियोगितावच्छेदका कांततयोऽन्यतो वाधर्मिता च्यं रूपसामान्याभावत्वेन स्वीकृतेऽभावस्य पृथक्त्वा सामान्या भिन्न
भावस्यापार्थिकमते विशेषाभावानां सामान्याभावत्वेन स्वस्मिन्नेव तद्भेदप्रकृत्वात् सामानाधिकरण्यमात्रेण साध्यसिद्धेरुद्देश्यत्वे तथा तो वाधस्य दोषस्यास्य न चैवमपि
सामान्याभावाधिकरणकविशेषाभावस्यैतदात्मकतया सामान्याभावे विशेषाभावभेदोबाधितइति वाच्यं रूपवद्भिन्नविशेषाभावानां भेदस्य साधनीयत्वात् सामान्याभा
वात्मकविशेषाभावस्य रूपवद्भिन्नत्वात् रूपवद्भिन्नत्वे रूपविशिष्टवृत्तित्वे अतोरूपसामान्यस्य समवायेनावच्छेदेनरूपोपलक्षितधर्मिवृत्तित्वेऽपि न क्षतिः न च [redacted] भाषा
[redacted] तदधिकरणवृत्तित्वविशिष्ट [redacted] द्रव्यत्वाद्यभावकूटइति क्रमेः रूपसामान्याभावात्मक
[redacted] तया पक्षतावच्छेदकाक्रांततयासमवृत्तित्वाभावभिन्नतया अन्यतो व्यभिचारमितिवाच्यं अवच्छेदकावच्छेदेन साध्यसिद्धेरुद्देश्यत्वात्
वायुवृत्तित्वस्य रूपोपलक्षितधर्मिवृत्तित्वस्य वा पक्षतावच्छेदकनिवेशेन पित्तद्वारणसंभवात् घटाभावत्वादिना रूपविशेषाभावनिरूपकालीनसंशयकोटि
त्वमादाय विशेषाभावेऽप्यभिचारवारणाय अभिन्नत्वेन हेतुघटकनिरूपकविशेषणीयस्य तत्त्वोऽभावेऽनुयोगितासंबंधेन प्रतियोगिन्यसोऽसामान्यकएवैता च
प्यनेनेदमनुमानं अन्यथाघटाभावत्वादिना रूपाभावनिरूपदशायां रूपसंशयोपपादकत्वेऽपि पार्थिवत्वादिना रूपाभावकूटनिरूपदशायामपिरू रू
भाव पसामान्यसंशयोपपत्तेरप्रयोजकोऽपि हेतुः स्यात् नच प्रमात्वेन प्रतिबंधकत्वमप्रमात्वघटितहेतोरप्रयोजकत्वमित्यनुपपत्तिरिति वाच्यं तथासति रूपाभाव
त्वेन घटाभावादिभ्रमस्य रूपसंशयाविरोधित्वप्रसंगात् तथा च निरूपेऽपि भ्रमभिन्नत्वविशेषणमनुपादेयमेव परंतु भूरूपाभावत्वादि[redacted]नात्भावकूट
निरूपकालीनसंशयकोटितामादाय व्यभिचारवारणाय प्रतियोगिधर्मितावच्छेदकतापन्नाभा[redacted]वत्त्वप्रकारकोनिरूपकोनिवेश्यः तादृशपावादेतो
षाभावनिरूपत्वेन सामान्यधर्मावच्छिन्नकोटिकसंशयविरोधितयानाप्रयोजकत्वशंकावसरः अथैवमपि सिद्धांतिमते पार्थिवं जलीयं तैजसं च रूपयोग्यत्वात्
काराकोऽनुयोगितासंबंधेनाभावीयप्रतियोगि प्रकारकोनिरूपकोनरूपत्वव्याप्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकयावदभावविषयकत्वाभावविशेषणप्रतियोगि

शि०टी०

शा०जं०

निष्प्रकारतया भासमानघटत्वे प्रतियोगितावच्छेदकत्वभानस्याव्यक्ततयोत द्विष्ठपस्य पार्थिवरूपत्वादिसामान्यधर्मावच्छिन्नाभावस्य तन्नरूपत्वाद्यवच्छिन्नाभा
वानात्मकत्वात् [redacted] प्रतियोगितायां तत्र च नीलत्वाद्यनेतधर्मावच्छिन्नाभावकूटविषयकस्य प्रत्ययस्य नासर्वज्ञस्य संभवतीति तावत्प्रतियोगितानामनुपस्थितेः सर्व
ज्ञस्य च न संशयः निन्नत्वेनैतत्प्रसिद्धः न चैकैकशस्तत्तद्धर्मावच्छिन्नाभावनिष्प्रकारकालीनसंशयकोटित्वेन तत्तद्धर्मावच्छिन्नाभावभेदः सामान्यधर्मावच्छि
न्नाभावे साधनीयः अवच्छेदकावच्छेदेन साध्यस्य साधनीयतया एवं च हि एकविशेषाभावात्मकसामान्याभावे अपरविशेषाभावभेदसत्त्वेनांशतः
सिद्धसाधनं न दोषायेति वाच्यं सिद्धिमते सकलविशेषाभावनिष्प्रकारकालीनसामान्यसंशयस्याप्रामाणिकतया पादृशविशेषाभावव्यक्तिनिष्प्रकारकालीन
सामान्यसंशयत्वं दूरसाधकहेतोरसिद्धावनवच्छेदस्य सामान्याभावे साधनासंभवात् पूर्वपक्षिणा सामान्यसंशये रूपादिप्रतियोगिकाया अवधारणनिष्प्र
त्वेनैव प्रतिबंधकताया स्वीकर्तव्यानतु रूपत्वादिसामान्यधर्मावच्छिन्नाभावनिष्प्रत्वेनैव [redacted] न च सामान्याभावस्य पार्थिवोऽपि एकैकविशेषाभावनिष्प्रकारकालीनसामान्यसंशयोपपन्ना एकैकाभावनिष्प्रकारकालीनसंश
यकोटित्वहेतोरप्रयोजकतापत्तेर्दुर्वारत्वाच्च एतेन विशेषाभावप्रतियोगिकत्वसामान्यसंशयोपपन्नवहिते पूर्ववर्णिततत्समानधर्मितावच्छेदकसमानाधिकर
णनिष्प्रकारकत्वेन हेतुना सामान्याभावभेदः साधनीयः संशयानुपपत्तिरित्यनेनापि विशेषाभावस्य तादृशनिष्प्रकारकत्वानुपपत्तिरेव विवक्षितेत्यपि
प्रत्युक्तं उक्तयुक्त्या सामान्याभावभेदस्य विशेषाभावे सत्त्वेऽपि एकैकाभावप्रकारकनिष्प्रमायाप्रतिबंधकहेतोरप्रयोजकत्वस्य दुर्वारत्वा
त् घटरूपत्वावच्छिन्नाभावप्रकारकत्वपार्थिवजलीयत्वतत्तद्रूपत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताविशेषिताभावनिष्प्रकारकालीनतत्समानधर्मितावच्छेदकसमा एतम०
नाधिकरणसंशयकोटित्वेन हेतुना तत्तद्रूपस्य घटस्य विधर्मावच्छिन्नाभावभेदः साधनीयः वायुःपार्थिवजलीयतत्तद्रूपाभाववानित्यादिनिष्प्रकारकालीन

नव्य ग्र२ रूप० ते

नीलरूपवान्वायुरित्यादिसंशयप्रमादापत्तीनीलत्वावच्छिन्नाभावे व्यभिचारवारणाय तत्तत्पदोपादानम् तत्त्वमेव धर्मनिवेशितेन तु रूपवत्ताव्याप्यमिति तदपि न त
न त्र निष्प्रकारकालीनतद्रूपवान्वायुरित्यादिसंशयप्रमादापत्तेर्नरूपत्वावच्छिन्नाभावे व्यभिचारस्य दुर्वारत्वात् ० रूपत्वावच्छिन्नकोटिकसंशयाप्रामाण्य
हिंसप्रकारकालीनतत्समानधर्मितावच्छेदकसमानाधिकरणनिष्प्रत्वावच्छेदेन धर्मितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिताविशेषितरूपत्वावच्छिन्नाभावा
विषयकत्वं साधनीयं हेतुश्च रूपत्वावच्छिन्नकोटिकसंशयविरोधिनिष्प्रत्वे न समानधर्मितावच्छेदकत्वं च नरूमितावच्छेदकताव्याप्यधर्मिता
वच्छेदकत्वं तेन वायुरूपवानित्यादिसंशयपूर्वकालीनवायौ पार्थिवरूपं नास्ति गगने च रूपं नास्तीति समूहालंबननिष्प्रत्वेन वा व्याप्तिरित्या
निष्प्रत्वं सामान्यतो विशेषतश्च यद्यत्सामान्याभावप्रतियोगितावच्छेदकप्रकृतावच्छेदकाक्रांत [redacted] वायौ पार्थिवादिरूपं नास्तीत्यादिनिष्प्रत
क द्रूपं नास्तीति निष्प्रत्वे च रूपत्वावच्छिन्नाभावविषयत्वानिर्वाहादिति सामान्याभावप्रत्यक्षस्य संशयप्रामाण्यानुपपत्तिमित्यस्य विशेषाभावकू
टनिष्प्रत्वस्य सामान्यसंशयप्रतिरोधित्वानुपपत्तिरित्यर्थः अभावेष्वतिरिक्ताभावः स्वीकृतः समिप्रायकोऽमूलत्वादिति विशेषाभावस्यापि
च सामान्याभावरूपतया बाधस्याव्यवहारः अन्यथा सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितावगाहितायाः सामान्यसंशयप्रतिबंधकतानवच्छेदकत्वेऽसा
मान्याभावस्य पार्थिवोऽपि विशेषाभावस्यापि सामान्याभावात्मकतया तन्निष्प्रत्वे सामान्यसंशयानुपपत्तेर्दुर्वारत्वात् तदवगाहितायाः सामान्यसं नाक ट
शयप्रतिबंधकत्वावच्छेदकत्वे च सामान्याभावापार्थिवोऽपि तद्विरोधित्वस्य न्यायत्वात् न च सामान्याभावपार्थिवे कोऽस्तु तदवगाहित्वमनिवेश्यापि
रूपवद्वृत्तिरूपाभावनिष्प्रत्वेन प्रतिबंधकत्वोपगमे स्वनिष्ठसामान्याभावात्मकविशेषाभावनिष्प्रत्वस्य सामान्यसंशयविरोधित्वमुप
पद्यत इति वाच्यं तादृशरूपेण प्रतिबंधकत्वे विशेषाभावे धर्मिति सामान्याभावस्यैव तन्निष्प्रत्वस्य सामान्यसंशयाविरोधित्वप्रसंगात् अस्तु

अथसंशयः वायोरूपनवेसाकारकः प्रथमोक्तसंशयः ५

नं

दी॰टी॰ वाविशेषाभावस्यस्वनिष्ठसामान्याभावरूपतातथापिरूपसामान्याभावत्वेनवायुवृत्तित्वेऽभावस्यविषयत्वस्यसाध्यतयावाधवारणंसंभवती
ति॰वस्तुतःपार्थिवादिरूपाभाववान्वायुरित्याकारकनिश्चयव्यक्तिविशिष्टोपादानतदन्यतरोत्पन्नसंशयकोटित्वेनतन्निश्चयविषयाभावभेदःसामा
न्याभावेसाधनीयः भावकोटिरेवस्तत्वमोरूपान्तःयन्निश्चयव्यक्तौ तदनूनांत्पन्नसंशये विशेषाभावस्यनविषयतासैवव्यक्तिरुपादेया अतोनवाधःन
वाव्यभिचारः सामान्यधर्मावच्छिन्नकोटिकसंशयेपावद्विशेषाभावनिश्चयत्वादिनाप्रतिबंधकत्वेसामान्याभावस्यतन्निश्चयविषयत्वमंतरेण
रूपत्वावच्छिन्नकोटिक[redacted]तदवच्छिन्नाभावकोटिकसंशयानिर्वाहात नात्राप्रयोजकत्वशंका वकाशइतिदिक् वायुविशिष्यकइति॰रूपतदभा
वात्मकविरोधिद्वयकारकपावच्छिन्नवायुविशेष्यताकइत्यर्थः तस्यवायोःविशेषणत्वेनोक्तेःस्यादिति॰रूपाद्यंशेपरम्परयास्वविशेषणवोधजनकेनेवश
ब्देनाभिलापादित्यर्थः॥ततश्चनवायुपदेनरूपाद्यन्वितसम्बन्धेवायोविशेषणतयानिर्देशादितिभावः रूपविशेष्यकइतिवायुवृत्तित्वतदभावरूपप्र
कारद्वयावच्छिन्नरूपविशेष्यताकइत्यर्थः अकोटितापामिति॰कोटितायाःप्रकारता विशेषरूपत्वादित्याशयः॥प्रकृतानुपयोगःअतिरिक्तसामान्याभाव
[redacted]कत्वेनतत्साधकोक्तहेतोरूपाभावनिश्चयप्रतिबध्यरूपकोटिकसंशयस्यैवपक्षेवाधादितिभावः॥मतोक्तसंशयरूपस्यैववायुविशे
ष्यकत्वेनाभेदमाशंक्यनिराकुरुतेअत्रास्तिनिरूपकत्वेदस्योव्याभावेतिनात्मविशेषणताव्यापित्यादिः अतएवप्रसिद्धरूपवदुद्दर्शनमपिसंगच्छ
तइतिभावः॥यथाश्रुतपरित्यागेनाशयःसम्प्रदायप्रदर्शनेनदर्शितः वायोरूपंरूपाभावोवेतिधर्मिविशेषणककोटिद्वयविशेष्यकसंशयएवापि विधेयप्र
पतायाद्वयकोटितायाअपिप्रकारत्वोनियतत्वात॰ नचैवमप्यरूपविशिष्टवुद्ध्यात्मकतयारूपाभावनिश्चयप्रतिवध्य[redacted]पूर्ववत्प्रकृतानुपयोगप्र
संगइतिवाच्यंधर्मिविशिष्टरूपविशिष्टवुद्धेरिवरूपांशेधर्मिविशिष्टवुद्धेरपिरूपाभावनिश्चयप्रतिबध्य[redacted]व
[redacted] धर्मधर्मिसंबंधावगाहितायाएवविपरीतज्ञानप्रति

विद साह त्वेन

निश्चयोप ५

एम०

षि ध

वध्यतायांवीजतयाविरोध्यविशेषणाभावविपर्यासैतादृशवुद्धेरेकस्याःप्रतिबध्यतानाम्प्यास्त्यत्रविनिगमनाभावात॰ नचवायुरूपवानित्य
त्रसमवायेरूपसंबंधस्तदपेक्षयाचगुरुशरीरेसमवायप्रतियोगित्वरूपसमवेतत्वेवायोरूपमित्यत्रवायुसं वुद्धितिविनिगमनासंभवतीतिवाच्यं
अधिकविषयकतयाअप्रतिवध्यत्वेतदभावनिश्चयापेक्षयाअधिकविषयकस्यतदभाववाप्यवत्तानिश्चयादेस्तद्वत्ताग्राहप्रतिबंधकत्वापाता
त्॰अपचैवसमवायस्यसंबंधतोपयोगमात्रएकत्रानुयोगितासंबंधतावच्छेदकसंबंधः अन्यत्रतुप्रतियोगितासम्बन्धमात्रेनरूपंवायुमतवायोरू
पमितिप्रतीत्योर्विशेषात॰नचविशेष्यता[redacted]प्रकारतावच्छेदकसंबंधप्रतियोगितायाविशेषेचतादृशसंबंधानुयोगितायावास्तवस्त्व
प्रतीतेप्रमात्वप्रयोजकंतथापिघटेरूपंमित्यादेःसमवायस्यसंसर्गप्रमात्वानुपपत्तिःरूपेघटप्रतियोगिकसमवायानुयोगित्वासत्वादितिवाच्यंप्र
त्यनुयोगितासंबंधतावच्छेदकसंबंधत्वेत्रैवोक्तस्यप्रमात्वनियामकतायाःप्रत्रचप्रतियोगितानादृशसंबंधत्वत्रविपरीतस्यतन्नियामकतायाः
स्वीकरणीयत्वात॰ नचैवंसंबंधसंबंधोनविशिष्टधीविषयइतिसिद्धान्तभंगप्रसंगःअनुयोगित्वप्रतियोगित्वयोरविषयत्वेऽपिसंबंधतावच्छेद
कत्वसंभवात॰वस्तुतोधर्मिणिधर्मस्येवधर्मेऽपिधर्मिणःसंबंधान्तरमेवननुधर्म्यनुयोगिकोयःसंबंधस्तत्प्रतियोगित्वमेवविपरीतस्यापिवक्तु
शक्यत्वात॰तथाचउभयत्रसमवायएवसंबंधःएवंसतिविशिष्यसंबंधभेदनिवेशस्यावश्यकतयाउपदर्शितउभयविधवुद्धेरेकरूपेणप्रतिबध्य
तासंभवेऽपिनक्षतिः प्रतिवध्यप्रतिबंधकभावद्वयस्यैवोपगंतव्यत्वात॰एवंधर्मिणितदभावप्रकारस्यैवतद्वत्वे धर्मिप्रकारस्यापितन्निश्चयस्य
विरोधितावोध्या॰एवंचदर्शितकोटिद्वयविशेष्यकज्ञानस्यस्वनिषेधककोटिविषयितापटितधर्मांशे॰प्रतिवध्यतानिरूपितप्रतिबंधकतावं
च्छेदककोटिप्रविष्टपर[redacted]कोटिविषयितावच्छेदकसंशयत्वरूपमपिनिश्चयत्वदमितिनवीनमतमाह॰विरुद्धयोरिति॰विरु
द्धोभयांशे॰एकधर्मिनिरूपितधर्मत्वावगाहित्वस्यएकस्मिन्ननिरूपितधर्मितावगाहित्वस्यचद्वयोरेकतरस्यत्वमेवसंशयत्वप्रयो

वं वे

नद्वयोन

पतासंबंधेन

श्रि.०१. त्रकमित्यर्थः [redacted] : त
दुभयेति॰ किंच, द्वोभयेत्यर्थः निपतासंशयत्वव्यापिका स्वसोभयमोक्तसंशया॰ नच कोटिद्वयविशेष्यकसंशयेमानाभावः एकैककोटिविशेष्यकधर्मि
ए विशेषणकज्ञानसामग्रीद्वयसमाजात्तादृशज्ञानोत्पत्तौ बाधकाभावात्. विरोधिद्वयनिश्चयस्यैकदाऽनभ्युपगमेन तस्य संशयतापानिष्टत्वात्
न॰ नचैकसामग्र्यास्त्रपरकार्यप्रतिरोधकत्वात्तादृशज्ञानमिति वाच्यं तुल्यबलसामग्र्याश्चतथात्वात्. न च एवमेककोटौ धर्मिविशेषणकोधर्मिणि
चापरकोटिप्रकारको वा यो रूपं रूपाभाववान् वायुरित्याकारकोऽपि संशयः स्यादिति चेत् न चैव माधवे एकधर्मिसाध्यककोटिद्वयपक्षकलिंग स्यादेः
परामर्शसंवलनदशायां कोटिद्वयविशेष्यकधर्मिविशेषणकानुमितेर्गौरत्वाभावव्याप्यवत्तानिश्चयप्रतिबंधकत पाकारणासंभवेनानुमितिर
पि संशयाकारस्यादिति वाच्यं स्वाधेयतासंसर्गकानुमित्यनभ्युपगमसंभवेन नादृशपरामर्शवृत्तितानुमितिसामग्र्या एवासिद्धेः धर्मिणि विपरी
तकोटिहेतुबंधनिश्चायकत्वाविशेषणधर्मिणि विपरीतकोटिमव्याप्यवत्तानिश्चयस्येव विपरीतकोटौ धर्मिव्याप्यवत्तानिश्चयस्यापि धर्मधर्मिभावा
वगाहिप्रत्यक्षविशेषादिविरोधितयाक्षमप्रतिबंधकत्वेनतादृशानुमितिकारणसंभवात् धर्मधर्मिभावसंसर्गकस्यैव धर्मधर्मिभावप्रकारकस्यापि
[redacted] ज्ञानस्यानुभववैलक्षण्येन धर्मिणि धर्माभावनिश्चयप्रतिबंधकतामवसृस्याप्यरूपधर्मिकवायुवृत्तित्वकोटिकसंशयस्यवृत्तोपयोगित्वमु
पपादय परिमाणमपरैर्येषां मतमाद्यवायुवृत्तित्वेति॰ तत्र रूपाभावाभावमत्वेतिनरूपमत्वरूपाभावाभावमतोरित्यर्थः तत्राधिकरणवृत्तित्वविशिष्टबुद्धेरधिक
रणवृत्तित्वाभाववद्वव्याधिकरणेतद्वत्तानिश्चयप्रतिबंधकतास्यादिति वृत्तिवैदिनिराकरणपूर्वतंत्प्रतिबंधकतायामिष्टापत्तिर्दर्शयितु न
मधिकरणेतद्वत्तानिश्चयस्यतत्राधिकरणवृत्तित्वसंशयविरोधित्वाभिधानमितिन तस्यप्रकृतानुपयोगित्वा॰ स्यापि कांत्यधिकरणवृत्तित्वादिनि रूप॰
श्चयस्य समनुसपपादन स्वप्रतिबंधकतायाः प्रकृतानुपयोगित्वेऽपि स्वावधारणपरत्वशंकानिराकरणपरतया तदुपादाने विरोधात्प्रतिबंधकत्वात्

तद्भावानिश्चयस्यविरोधित्वतत्राधिकरण २

तत्र तं

स्यत्वा तद्विरोधित्वे स्वपरत्वस्वरूपसत्त्वनाप तद्गतसंबंधसंबंधादिप्रकारकत्वेनसंबंधादिप्रकारकज्ञानेऽपि तद्भावनिश्चयस्यत्वतो
विरोधित्वेमानाभावः विरोधिज्ञानांतरसंपादनद्वारेवनदिरोधित्वोपगमादिति॰ एतावतैवरूपाणामिति॰ सर्वांशिरूपाणि स्वमतेन सपार्थिवानति
रिक्तानीत्यर्थः रूपनिर्णायान॰ संशयस्थलेऽतिरिक्तसंभावनाविरोधिनः तादृशनिश्चयस्यासत्त्वात्पाकद्रूपाभाववानिर्णयइति॰ पाकस्येनरूपविष
न यकेतद्भावविषयके वा रूपाभावनिश्चयेऽसतीत्यर्थः रूपेतदूपातिरिक्तत्वसंभावनपाकवायुनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकरूपत्वव्यापकतापारू
पाभावेनतद्भिन्नपाभावानिरिक्तसंभावनपाकवायुवृत्तित्वरूपाभावत्वव्यापकतायाद्वनिश्चयत्वादितिभावः संशयोनविरुद्धोऽतिरिक्तसामान्य
धर्मावच्छिन्नवत्त्वज्ञाने प्रतियोगित्वभावेवृत्तित्वाग्राहित एव विशेषाभावनिश्चयस्यप्रतिबंधकत्वादितिभावः पाकद्रूपाभावनिश्चयः तत्रूपा
वत्वस्यपूर्वक्षणतापः शंकिनुरुन्मिश्रेन त्वेऽपि तत्संपलक्षणविशेषणाभावभेदेनपार्वतोऽर्थः संभवंमितावनएवविकल्पद्वयपत्ति॰ पाकादिति॰
सपक्ष स्वभावेप्रतियोगिनिचपाकवत्परार्थान्वयसंभवान्प्रत्येकमुपलक्षणस्य विशेषणत्वस्य संभवात् विकल्प चेनुपपत्तेनोर्धापिकेनापिरूपेण स्वनि
र्णयरत्नेकरूपकः पाकस्येनतेषां वा पाकनिर्णयरतिद्वितीयः रूपाभावत्वावच्छेदेनवायुवृत्तित्वानिश्चयरूपः पाकेनिरूपाणियेनकेनापिरूपेण विशेष
तानांतेषां वा पाकद्रूपाभावानिश्चयरूपःतद्वितीयः पाकद्रूपत्वेनविशेषितानांतेषां वा पाकद्रूपाभावानिश्चयरूपः इत्यर्थः रूपत्वावच्छेदेन वायुद्रूपाभावप्रतियोगि
त्वानिश्चयरूपः तथानिर्णीतत्वाद्देवेति॰ पार्थिवरूपाभावत्वादिनाकेनापिरूपेणसर्वेषांरूपाभावानांपार्थिवरूपत्वादिनाकेनचिद्रूपेणाभासमानस्क
प्रत्यभि॰ त्वेरूपाणामभावानांच निश्चितत्वाद्देवेत्यर्थःप्रतियोगिनिघटपाकत्वाभानेऽपीत्यर्थः घटत्वावच्छेदेनाभावप्रतियोगितापाकद्रूपाभावत्वावच्छेदेन प्रतत्वेहृति
तापाकज्ञानवगाहनेपीतिपावत्॰ पाकद्विशेषाभावलिंगकसामान्याभावानुमितिस्थलेपाकत्वावगाहिविशेषाभावकूटनिश्चयस्यावश्यकत्वात्॰ पो
रयानुपलक्षणीतितस्य पार्थिवादिरूपाभाव वानृवायुरितिनिश्चयेऽभावांशेपाकत्वानवगाहनस्यस्वर्किंचित्करत्वात्तद्रूपसामान्यसंशयानुप

तद्भावेन २

तथा चरूपत्वसामानाधिकरण्येन सकल ... तन्मात्रसामानाधिकरण्यमात्रावगाहिन्या अतिरिक्तत्वसंभावनया : संशयात् प्रकृतसंशयोपपत्तिरित्याह · ६

श्री·टी· पाटकत्वात्· वा च विशेषाभावकूट निश्चयस्य सामान्यसंशयप्रतिबंधकतायां अतिरिक्तसंभावनायाउत्तेजकतया संशयोपपत्तिमाशंकते· न चेति· सहकृतत्वं सामानाधिकरण्यसंबंधेन तद्विशिष्टत्वं तद्बोधः पावरूपाभावनिश्चयः तथारूपत्वावच्छिन्नकोटिकसंशयविरोधी·तन्न्वतिरिक्तरूपावगाहिध्यानद्विषयकसंभावनया न संभवतीति कथमतिरिक्तसंभावनया संशयोपपादनमत आह·संभावनाचेति·संशयोपपादिकेतिशेषः रूपमिति तथा च पार्थिवादिवृत्तिपमिन्नरूपावसिद्धावपि वृक्षिरूपे रूपत्वेन स्पर्शादौ प्रसिद्धस्य पार्थिवादिभिन्नत्वस्य संभावना भवत्येवेति भावः·नन्वप्रसिद्धरूपे पार्थिवाद्यन्यतिरिक्तत्वनिश्चये नद्धर्मिकातिरिक्तत्वसंशयोनपुज्यतस्त्यत आह·निवर्तेनर निं·रूपेरूपत्वसामानाधिकरण्येनातिरिक्तत्वावगाहिनो निश्चयादेवेत्येवकारेण रूपत्वसामानाधिकरण्यमात्रावगा हि[redacted]निश्चयसामान्यस्यव्यवच्छेदः नेष्याचवायोरूपं नवेत्यादिसंशयाभावहितप्राक्काले रूपत्वावच्छेदेनातिरिक्तत्वनिश्चयाभावात् समानधर्मिकरूपत्वसामानाधिकरण्यमात्रावगात्यनतिरिक्तत्वनिश्चयेऽपि तत्सामानाधिकरण्यमात्रावगाहि अतिरिक्तत्वसंभावना[redacted]याः संभवात्· संशयोपपत्तिरितिभावः॥ गौरवाद्विनिश्चतिरिक्तसामान्याभाववादिमतेन तन्निश्चयस्य सामान्यसंशयप्रतिबंधकतायामतिरिक्तसंभावनाविहानिवेशात्तदनभ्युपगमे च विशेषाभावकूटनिश्चयस्यनेन प्रतिबंधकतायांतादृशाभावनिवेशाधिकादितिभावः अतिरिक्तसंभावनायाउत्तेजकतयापि न संशयनिर्वाहः स्यादाह·विनातिसामान्यसंशयदर्शनानुसामान्यसंशयस्यानुभविकत्वात् ।इदमुपलक्षणं रूपसामान्यसंशयप्रतितदभावनिश्चय[redacted]प्रतिबंधकतायां रूपे पार्थिवादिवृत्तिनपमिन्नत्वसंभावनायाउत्तेजकत्वे वायोरूपं नास्तीत्याकारकनिश्चयदशायामपि तादृशसंभावनया वायोरूपं न वेति संशयापत्तेश्चेति रूपं प्रकारं तोण संशयमुपपादयसामान्याभावपार्थिवकामाङ्कि·पति·अ[redacted]त्यादिना अभावस्य सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वसंबंधेन प्रतियोगिविशेषितनाभावावगाहिनिश्चयएवेत्यर्थः एवकारेण विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविषयकनिश्चय व्यवच्छेदः तादृशसंशयविरोधीति· सामान्यधर्मावच्छिन्नकोटिकसंशयप्रतिबंधकइत्यर्थः·तादृशनिश्चयत्वस्यैवतन्प्रतिबंधकतावच्छेदकत्वादितिभावः। अन्यथा सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतिचप्रतियोगिताकत्वोपविषयत्वाविशेषस्य प्रतिबंधकतावच्छेदककुक्षावनिवेशे नवायोपिअतिरिक्तसामान्याभाववादिनोऽपि अनिवृत्ते

निश्चयएवेति रूपं ना स्तीत्याकारकोधर्मिणिसामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य २

ना

संभावना

गा

धी·

अपि

थे

एम०

भ्यसत्वेन रूपं नवेति संशयस्य २

गात् तद्रूपाभावत्वादिना रूपसामान्याभावावगाहिनो भ्रमप्रमात्मकनिश्चयस्य रूपसामान्यसंशयविरोधितापत्तेः गात् · तस्यापि वास्तवरूपत्वावच्छिन्नाभावविषयकत्वात् सचतादृशनिश्चय प्रकृतेप्रकृतसंशयाभावहितपूर्वकाले तादृशस्य रूपं नास्तीत्याकारकनिश्चयं प्रत्यनभ्युपगमात्· तथा चपावच्छिशेषाभावानां तादृशनिश्चयविषयतामतेऽपि नोक्तसंशयानुपपत्तिरिति किमतिरिक्तसामान्याभावेनेतिभावः·ननुविशेषाभावानामेवसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वे एथिव्यादावपि रूपविशेषाभावसत्त्वाद्रूपं नास्तीति प्रतीतिप्रसंगः तादृशप्रतीतेरभावेपावत्त्वावगाहितायां निराकृतत्वात्· पृथिव्यादौ पावरूपाभावास ... स्यात् किं चित्तकरत्वादित्यत आह·अभावस्य चेति·विशेषाभावस्यचेत्यर्थः·विशिष्टस्येति· सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टस्येत्यर्थः तेन तथा च पादृशविशेषाणां नर्भावेनाभावे तादृशप्रतियोगिताकत्वस्यातिरिक्तत्वस्यार्थः पर्यवस्यति। एवं च वायो रूपं नास्तीति प्रत्ययेऽवाय्वादिवृत्तित्वविशिष्टाभावे रूपत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वपर्यामिमवर्द्दते पृथिव्यादिवृत्तित्वविशिष्टत्वपर्याभेदी धात्पृथिव्यां रूपं नास्तीत्यादिप्रत्ययः ननु विशेषाणांशे भावरूपे सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगितोधिकरणं दुलौदेत्व दवच्छेदकत्वासंभवात् तादृशविशेषणविशिष्टेऽवच्छेदकपर्याप्ति[redacted]स्यादित्यत आह·तदवच्छेदनवेति·तादृशाधिकरणवृत्तित्वावच्छेदेनेत्यर्थः॥ एवं च वायो रूपं नास्तीत्यादौ प्रत्ययेवाय्वादिवृत्तित्वाद्युपदेरूपत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं भासत इति· पृथिव्यादिवृत्तित्वस्य तदवच्छेदकत्वाच्च पृथिव्यां रूपं नास्त्यादिप्रतीतिरिति विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकृत्यतिरिक्तसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानभ्युपगमे विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकपृथिव्यादिवृत्तित्वस्य सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितापात्[redacted]प्रतियोगिताकृत्यतिरिक्तत्वमभ्युपेत्यैतदुपपादयितुं संभवतीति इदं एक विशेषाभाववद्वृत्तित्वस्य सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितानवच्छेदकत्वअतिरिक्तत्वात्·विशेषरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताभोपि चत्वोपगमात्·सामान्याभावस्यातिरिक्तत्वेऽपि तयात्वस्यावश्यकत्वात्·अन्यथासामान्या[redacted]भावत्वस्य विशेषाभावसाधारण्येनातिप्रसंगस्पदुर्वारत्वादितिभावः·एकविशेषवतः पृथिव्यादेः सामान्याभाववत्त्वप्रसंगः ... तत्स्याद्रूपत्वावच्छिन्नप्रतियोगिता

कवासत्त्वात् तदंशोवंनमपर्याप्तिन सवति नचेदं ... प्रतियोगिताऽ कादः ५

ध

मि वाय्वद्वृत्तत्वात् तत्र इंडत्वादि रूप ...

[illegible rotated marginal note]

गा

कता

ने

न ना

वच्छेदकता

छि

६६

पर्याप्त्यधिकरण

अथवा अवच्छेदकभेदः अवच्छेदकतायाः वैलक्षण्यं यथा द्व्याद्यधर्मपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकतानपर्याप्ताऽसौ अभावः नाद्यधर्मपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताकाऽ क भावविशिष्टत्वप्रतियोगितासिद्धे

श्रि०टी० कस्याभावस्याप्रसिद्धत्वेऽपि नरूपत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टाभाववत्त्वापत्तिप्रसंगः अतो एथिव्यां रूपं नास्तीत्यादिप्रत्ययप्रसंग इति भावः इदं च समाधिसौक
र्यं नाभिहितं सामान्यधर्मावच्छिन्नत्वस्य विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगितासत्त्वकालेऽपि सामान्यधर्मावच्छिन्नत्वविशिष्टतादृशप्रतियोगितानिरूपकत्वस्य पृथिव्यादिवृ
त्तित्वस्य तदवच्छेदकत्वसंभवेनातिप्रसंगवारणासंभवात् सामान्याभावविशेषाभावप्रतियोगितावच्छेदकसामान्यधर्मविशेषधर्मयोर्भेदात्तादृशाभावयोर्भेद
इति मिश्रयुक्तिमाशंकते नचेति विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्य सामान्यधर्मावच्छिन्नत्वोपाध्यमेप्रतियोगिताभेदस्याभावभेदनियामकत्वं समीहित
आशयान सिद्धिरिति प्रतियोगितावच्छेदकभेदपर्यन्तानुधावनं नैवं दण्डत्वाद्यनुगतरूपावच्छिन्नानादण्डाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्यैक्यानुपपत्तिरिति वाच्यं अवच्छे
दकताया भेदस्यैव विवक्षितत्वात् तत्रानुगतरूपावच्छिन्नाया नानाव्यक्तिषु अवच्छेदकताया एकस्या एवोपगमात् अत एव महानसीयवह्नित्वपर्वतवह्नित्वाद्यौर भिन्न
[redacted] विशेषण भेदेऽपि न तदवच्छिन्नाभावभेदाप्रसिद्धिप्रसंगः संसर्गप्रतियोगिसाधारणमवच्छेदकत्वमेकमेवेति नैकाभावस्यानुभयावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानुपपत्तिरित्यभिमा प्रेवा
नः नन्वप्रतियोगितावच्छेदकभेदो नाभावभेदकः अपितु प्रतियोगिभेद एव [redacted] एतद्रूपभिन्नरूपप्रतियोगिताकतया विशेषाभावस्यैव सामान्याभावस्यापि एतद्रूपत्वावच्छिन्नाभावभेदसिद्धिर्दुर्वारैवेति वाऽन्यरू
पान्तरविशिष्टाभावस्यापि सामान्याभावतया सिद्धसाधनात् रूपत्वावच्छिन्नाभावत्वावच्छेदेन च नैतद्रूपत्वावच्छिन्नाभावभेदसिद्धिसंभवः एतद्रूपत्वावच्छिन्ना
भावस्यापि सामान्याभावत्वोपगमेनानुमानासिद्धिसंदेहादित्यत आह प्रतियोगीति अभेदप्रसंगादिति भेदकविरहेणाभेदानुपपत्तेरित्यर्थः तत्र भेदकान्तरानुस
सवै रणे च तद्रूपसाधारणावच्छेदकभेदस्यैव भेदकत्वमुचितमिति भावः प्रागभावादिचतुष्कस्य प्रतियोगितावच्छेदकभेदे अवश्यमुपपन्नत्वमतेन तद्भेदमुपपाद
यति अवच्छेदकं क्वचिदिति नन्वेवमवच्छेदकं क्वचिदन्योन्याभावप्रतियोगितायां क्वचित् अत्यन्ताभावादिप्रतियोगितायां संसर्गस्य संयोगादेः क्वचित् ध्वंसप्रागभावप्र
तियोगितायां चावच्छेदकापरेति स्वरूपं कालीनतद्घटत्वस्योत्तरकालीनतद्घटत्वाद्यौ तत्पर्यः यथा स्वप्रतियोगिमत्त्वपरकालीनघटादिसामान्येन कस्यापि ध्वंसस्य दाणःप्र०
देः प्रतियोगि अत एव तद्घटत्वानुधावनं प्रतियोगिताभेदस्य नियामकत्वेनाभिराकृतं अवच्छेदकभेदेन प्रतियोगिताभेदाद्वतापि सामान्याभावपार्थक्यसिद्धेः
तथा च ध्वंसप्रतियोगिक एवं नैकाभावः संवर्तते किंतु नानिखिलरूपादिप्रतियोगिक एवैको रूपादिसामान्याभावः प्रतियोगिभिन्नस्याभावभेदकत्वेन ... प्रतियोगित्वस्य तद्व्या
प्रतियोगिकत्वाभावसद्व्याप्यत्वात् नवा तद्व्याप्तिः किंचिन्नप्रतियोगित्वस्य तद्व्याप्तिः किंतु तदवच्छिन्नाभावसद्व्याप्यत्वसंभवस्वाधिकरणाप्यतथा च

DR BHAU DAJI MEMORIAL

ध्वंस न

अवच्छेदकभेदेन तद्भेदे प्रागभावप्रतियोगिताया अप्यभेदसंसर्गविशेषप्रतियोगिभेदप्रयोजकरूपाणामसाम्यदुर्वचत्वादिति संयोगेन घटो नास्तीत्यादिप्रसं
योगी घटो नास्तीत्यादिविलक्षणप्रत्ययस्य संयोगादिनिष्ठविलक्षणावच्छेदकत्वयोरवगाहनस्यानुभविकत्वादित्यर्थः एवंच प्रकृतनियमे एकविधावच्छेदकाभावे
भाव अन्यविधावच्छेदकभेदादभावभेदानुपपत्तिः कथंचिदवच्छेदकताद्वयानुगमे एकाभावस्यापि संसर्गप्रतियोगिविशेषणरूपावच्छेदकयोर्भेदादभावभेदापत्ति
त्तिः अवच्छेदकतायाः सम्प्रतीतावच्छेदकताभेदस्य [redacted] भावभेदकत्वेनोक्तदोषस्य तोदोषान्तरमाह एवं चेति नानाभावादिति अभावानेकत्वादिति
भावः नन्वध्वंसप्रागभावयोर्भेदकमन्यदेवोपसिद्धं सदातनाभावभेदकः प्रतियोगितावच्छेदकभेद एवोपगन्तव्यः प्रतियोगिभेदस्य न तत्त्वसंभवः प्र
एकप्रतियोगिकान्योन्याभावात्यन्ताभावयोः संयोगसमवायादिनानासंबन्धावच्छिन्नैकप्रतियोगिताकास्य तान्नाभावानां चाभेदापत्तेरित्यत आह किंचे
अभावभेदस्य ति नवजनकत्वं अत्यन्ताभावादौ स्यादिना प्रागभावान्योन्याभावयोः परिग्रहः तस्यात्यन्ताभावादौ नापि स्यादभेदस्य अनन्यत्वादिति [redacted] तथा च नञ्ज्ञानकत्वमप्रसिद्धमिति भावः वैयधिकरण्यादिति अवच्छेदकनिष्ठमिथ्यामेदस्य व्यापकत्वाभिमताभावपरस्परभे
अभाव दवैयधिकरण्यादित्यर्थः यद्यपि प्रतियोगितावच्छेदकयोरपि मिथो भिन्नतया [redacted] प्रतियोगितावच्छेदकनिष्ठोऽपि प्रतियोगितावच्छेदकभेदेनाभाव[redacted]भेद [redacted]
य वैयधिकरण्यं तथापि अभावान्तरप्रतियोगितावच्छेदकनिष्ठस्वप्रतियोगितावच्छेदकभेदस्य स्वभेदानधिकरणे स्वस्मिन्नपि वृत्तिमित्याशयेनाह साध्यानधि साधन
करणवृत्तित्वरूपव्यभिचारस्यैवात्र वैयधिकरण्यपदेन विवक्षितः प्रतियोगितावच्छेदकवृत्तित्वविशिष्टभेदस्याभावभेदव्यापकत्वविवक्षणेनातादृशा
स्याभावावृत्तित्वेन तन्नाभावभेदासाधकत्वं तद्दृष्टं अत एव वैयधिकरण्यादेव अभावभेदस्य प्रतियोगितावच्छेदकभेदानधिकरणवृत्तित्वादेवेति
यावत् व्यापकतापक्षे दोषान्तरमाह अभेदेपीति सामान्याभावस्य विशेषाभावाभेदेऽपि अविरोधात् प्रतियोगितावच्छेदकभेदाविरोधात् व्यापकत्वाभि

DR BHAU DAJI MEMORIAL

द्विपक्षबाधकतर्कासत्त्वात् अत एवेति प्रतियोगितावच्छेदकभेदस्य अभावभेदाभावत्वादेरथः संख्यादेः सामान्य स्यापि भाव

प्रि॰टी॰

वास्यात्वे त्वादितिभावः तथाचतस्य व्यापकत्वानुरोधात्सामान्याभावपार्थक्यमितिभावः आपत्ताप रूपरिष्कृत्य शङ्कते ·नचेति·नद्दितरधर्मावच्छि
न्नप्रतियोगिताकत्वेन तदवच्छेदकताभिन्नप्रतियोगितावच्छेदकताकत्वेन तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिकान्यत्वं च तदवच्छेदकनिरूपकप्रतियोगिताकान्यत्वं
सामान्याभावत्वावच्छेदेन च उक्तहेतुना विशेषाभावभेदः साधनीयः अतो विशेषाभावीतरसामान्याभावत्वेनासुपपत्ते विशेषाभावभेदस्त्वेऽपिनदोषः
[redacted] प्रतियोगितावच्छेदकेन संभवति·ननु समनियतस्य लघोर्द्वित्वस्यैव तथात्वादिति तत्र सम्भेनुक्तं आत्मत्वजातेरीश्वरसाधारण्येन सुखा
दिसमनैयत्यमिति·सुखादिसामान्यस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वसंभवः वक्तेतोऽवच्छेदकतासंबन्धेन सुखावच्छिन्नाभावो न विवक्षितः शरीरनिष्ठस्य
सुखादिसमनियतलघुधर्मान्तरस्यासंभवात्तत्सामान्यस्य तथात्वम् क्षतमिति सुखादिसामान्यभेदो पान्ने अभिचएवाभावः स्वाक्रियनरनिशेषः अतः
प्रतियोगितावच्छेदकभेदेनाभावभेदमते तादृशाभावानामपि भेदाद्दुर्पष्टं भासंगनिरूपणमनवकाशं।ननुप्रतियोगितावच्छेदकभेदस्याभावभेदासाध
कत्वे घटत्वपटत्वाद्यवच्छिन्नाभावानामपि भेदो न सिद्ध्येत् तस्य न आह·भेदसिद्धिस्त्विति·भाववदिति भावस्य घटपटादेर्यथा घटत्वपटत्वादिरूप[redacted]विरु
द्धधर्मसमनुवेशोभेदसिद्धिस्तथा घटपटाद्यभावानामपि एकदेशकालावच्छिन्नघटपटाद्यधिकरणाद्वृत्तित्वनद्भावादिरूपधर्मसंबन्धाविधीभेदसिद्धि
रित्यर्थः पटाभावादेः पटाद्यधिकरणावृत्तित्वमुपपद्यते घटो नास्तीत्यादिप्रतीतेः एतन्न सिध्यतीति भावः सामान्यधर्मावच्छिन्नाभावस्य विशेषधर्माय
यपत्ति चिद्रन्नाधिकरणाद्वृत्तित्वेऽपिनन्तादृशाभावत्वपुरस्कारेण प्रतीतिविरहेऽपि परस्परमनिप्रथ्याघभावहेत्वावर्षेपघभावत्वपुरस्कारकप्रतीतिविरहस्त्वस्य
स्यापेनक्षाकोपपादनरतिप्रतिबदीत सिद्धान्तपरस्परमेवदर्शीयिष्यन् तरानिप्रतियोगितावच्छेदकभेदवन्त्वोदीऽपभावभेदाप्रयोजकस्तिदृशीपति
अत एवचेति गगनादीनां गगनत्वावच्छिन्नानां समनियतानां परस्पराभावासमानाधिकरणानां संख्यात्वपरिमाणत्वाघवच्छिन्नानां एक एवेति सम
नियतानामभावानाममभेदेबाधकविरहादिति भावः प्रतियोगिनामव्हतित्वे समनैयत्येवानान्योन्याभावस्यसमनैयत्यसंभवरत्यतोऽस्तंतदिति अग्रवाता

टा

वि

विशेषादीनां अत्यन्ताभावना

त्रे

त्यसतिबाधकरतिबोध्यं अग्रेनतमेववर्णयिष्यन्ते नैतद्रूपरसाद्यभावानां भिन्नेन्द्रियग्राह्यानामभेदे एतद्रूपं नास्तीत्यादिवदेतद्रसो नास्तीति चाक्षुषाधापत्तेर्बाधक
तयाते षां भेद एवेति वृस्ते·न चाभावानामभेदेऽपि रूपत्वरसत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानां प्रतिनियतेन्द्रियग्रहणयोग्यत्वोपगमान्नोक्तातिप्रसंगः समनियत
परसादीनामभेदस्तु नैवमापादयितुं शक्यते मुक्तत्वगुरुत्वादिज्ञानीनां संकटपत्तेः नापि रसगुरुत्वादीनां समनैयत्यप्रसंगेन रसत्वगुरुत्वादिज्ञानीनां भेदानुपप
त्तेरितिवाच्यं रसाद्यभावस्य चाक्षुषग्रहणायोग्यत्वेन चाक्षुषानुपोगितापादवीरत्वात्·आश्रयस्य योग्यतापा एवं न योग्यताप्रयोजकत्वात्·चाक्षुषादिविषयविशेष
णतायाइन्द्रियप्रत्यासन्नघटकत्वाताः सत्वेचाक्षुषादिसामग्रीसत्वेन [redacted]
[redacted] चक्षुरादियोग्यतापादुर्निर्वाहत्वाच्च। एतेनाभावानामिवतद्विशिष्टानुयोगिताविशेषणतानामपि प्रतियोगितावच्छेदकयोग्यताधीनयोग्यत्वमिति निरुक्ति
मितिकेचिद्वस्तुतस्तु अभावानामभेदेऽपि न क्षतिः भेदेऽपि रसाभावादेश्चक्षुःसंयुक्तविशेषणतावत्त्वादेः पारिवारणेपाभावस्य चाक्षुषविषयहतिधर्माव
च्छिन्नप्रतियोगितायानिरूपकत्वसंबन्धेन हेतुतापात्र्यावश्यकत्वात्·अतद्योगिताप्रतत्त्वेऽपि न हेतुतास्वीकारेवारसत्वाद्यवच्छिन्ननिरूपितानुयोगितानामपि चा
क्षुषादिविषयत्ववारणासंभवात्·रसादिसामान्याभावानां च रूपादियोग्याभावानां समनियतत्वेन उभयमते च रूपाद्ययोग्यतापा अभाववाचाक्षुषादावुक्तहेतुतापा
उभयानुमतत्वे पिनानुयोगितावाक्षुषादौकारणतानेरक्षस्यनाधिकं अभावनदीयानुयोगित्वयोगितानिरूपकत्वेनानुगमसंभवेनाभावप्रत्यक्षस्थलीयका
रणतयैव निर्वाहात्·युगपद्विनियुगपद्विनष्टानांसमानदेशानामेकोध्वंसः युगपदुत्पन्नानांसमानदेशानामेकः प्रागभावःइतियोज्जनाञ्च अधिकरणानामेकना
श्रायुपगमेतद्धिकरणदेशान्तरेऽपि न ज्ञाशादिसमयप्रसंगात्स न च समानदेशत्वानुसरणं समानदेशत्वं च देशतः समनैयत्यरूपदित्वादीनां समानाधिकरणा
नामपि एकनाशाभ्युपगमेन रूपाद्यनधिकरणांशान्तरेन रूपनाशादिप्रत्ययापात्·विभिन्नावच्छेदकानवच्छिन्नमपि समानदेशत्वं घटकं बोध्यं तेन युगपद्विनष्टा
नामुत्पन्नानां च मूलाग्रावच्छिन्नेशरीरमहीरुहादिसमवेनविभिन्नसंयोगविभागानां ध्वंसः तथ्युप्रागभावानामभेदेऽवानवच्छेदकावच्छेदेनापि स्वध्वंसादिप्रती
नामपि नानासकलकारणा नां पाकजरूपरसादीनां [redacted]
निप्रसंगात्तयुस्यप्रागभावेनासकलकारणा

नधिकरणान्यनधिकरण

लं

शि॰ टी॰ [redacted] प्रागभावे केवलमन्वयभेदेन कार्य्यभेदानुपपत्तिरिति तत्र प्रागभावभेदस्यावश्यकतया तत्प्रागभावत्वेनापा
सति बाधकत्वं इति दर्शितबाधकाभावपरं न तु बाधकसामान्याभावपरं क्रमविनष्टक्रमोत्पन्नसमानदेशानामपि घटानां प्रत्येकोत्पत्त्यापत्तिप्रसंगरूपे बाधकसत्त्वेन
अदिरूप प्रयुक्तिनिर्दिष्टविशेषणाद्वैयर्थ्यप्रसंगात् एवं सति अग्रपदं परमार्थप्रातिषिकं कारणभेदेनैव भिन्नसामग्र्याः कारण [redacted] मपाकरणमसाधारणप्रागभाव
त्वानां प्रागभावे कामितिध्येयं । अभावस्य मन्ये पदे प्रतियोगितावच्छेदकभेदाद्भेदं प्रयोजकत्वे अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकं घटपटाभावादीनाम घटत्वपटत्वाद्यवच्छिन्न
पि न भेदः स्यादिति किंचित्स्यादधिकरणेति । प्रतियोगिविशेषणतानापन्नस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वं नाभावबुद्धौ भासमानमिति निपमानम्युपगम एवमधिक
रणधर्मावच्छिन्नाभावस्य प्रामाणिकत्वे तिमनसिकृत्य चेत् प्रामाणिकत्वं तु [redacted] प्रतियोगिताः घटपटादिभिन्नाभिन्नप्रतियोगिताः अधिकरणीभूतघटत्वपटत्वा
दिधर्मावच्छिन्ना इत्यग्रे तेनेनान्वयः धर्मैरिति तद्रूपेण सर्वथा न पटस्य प्रतियोगित्वं इति तत्र तेन तस्य वच्छेदकत्वं तु भावयन्तु धर्मत्वविवक्षितो गगनादीनामप्य प्रतियोगिता
वच्छेदकत्वोपगमात् प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधभेदेनापि न अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावभेदः स्यात् सर्वस्वेति समानासमानाधिकरणोः प्रतियोगिनि
रूपितत्वं द्विनिरूपितैः संबंधैरधिकरणधर्मावच्छिन्नैकाभावप्रतियोगिताऽवच्छिन्नं तथा च संयोगसमवायादिसंबंधावच्छिन्नघटत्वावच्छिन्नपटगु
णाद्यभावोऽभिन्न एवेति फलितं अधिकरणसंबंधावच्छिन्नसमानाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावयोरपि न भेदः स्यात् ०आकाशा
भावः इति ० समवायादिना आकाशत्वावच्छिन्नाकाशाभावः इत्यर्थः तथा अधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकः एवं च अधिकरणधर्मावच्छिन्ना
भाववादिनां नाभावकल्पनाधिक [redacted] अपि तु प्रतियोगिताकल्पनाधि कामेवेति ध्येयं पूर्वपक्षिमुखेनैव समाधानं प्रकाशयिष्णुरुपपमतः प्रतिवदिष्याह एवं हीति । १५०

२५

एवं सामान्याभावविशेषाभावाभेदेऽपि एकविशेषाभाववत्यपरविशेषाधिकरणे सामान्याभावत्वविशिष्टबुद्ध्यापत्त्यनुपपत्तिकथितैत्यावाणसंभवे । तत्रादिति
घट । प्रत्राधिकरणे पदेशकालावच्छेदेन घटादिसत्त्वं तद्देशकालावच्छेदेन अधिकरणवृत्तित्वं तादृशविशेष्टत्वेन वा एवं अभिधेवाभावे शतः कालतत्त्वाञ्च आप्य
वृत्तित्वपघटादिप्रतियोगिकत्वस्य कल्पनापत्त्याधिकरणेन तो तात्पर्यत्वादिकं अवच्छेदकविशेषानवच्छिन्नत्वं वृत्तित्वविशिष्टत्वं तद्वच्छेदेन वा तत्तदभावे आप्य
घटत्वादि वृत्तिगोत्वाभिन्नतिप्रतियोगिकत्वस्य कल्पनापाघघटादिमतितद्वच्छेदकदेशकालावच्छेदेपटोनास्तीत्यादिवत् घटोनास्तीत्यादिप्रतीतेरित्यावच्छेदेनास्तीति व
त्तो त्वं नास्तीत्यादिप्रतीतेः अव्याप्यभवेन अभावमात्रभेदएवोच्छिन्नेतत्तर्ति अवच्छिन्नानवच्छिन्नवृत्तिकत्वव्याप्यवृत्ति [redacted] त्वमाप्यवृत्तित्वयोः क
लिप्तव्याप्यभावे विभिन्नप्रतियोगिकत्वावच्छेदकविषयाणीकारे विरोधविरहादित्यभावः घटपटाद्यभावभेदस्यावश्यकत्वात्कः प्रकृतेन्येतामाह तदिति ०तत्प्र
घटादि~ तियोगिकत्वमिति अभावनिष्ठं प्रतियोगित्वमित्यर्थः तत्वभावः दभावत्वेन अधिकरणविशेषवृत्तित्वस्य देशकालावच्छिन्नानवच्छिन्नत्वेऽप्याप्यवृत्तित्वस्य न्म
अनर्थः व्याप्यविशेषणतया वै यः अवच्छेदकत्वे वा संभवतीति घटः अभावस्य विशेषणतादिकमनन्तर्भाव्यैव स्वभिन्नपर्य्यासे सामान्यवृत्तित्वादेति भा
वःप्रकृते पीति । सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे ऽप्यात्पर्यः समानमिति । तस्याप्यभावस्य समाननिरिक्तत्वादितिभावः धर्मविशेषावच्छिन्नप्रतियोगि
कत्वस्याभावत्वरूपानतिरिक्तत्वे सामान्याभावस्यानतिरिक्तत्वे विशेषधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे ऽपः सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्यातिरिक्तता वे
याः अप्यनिवार्य्यत्वात् एकविशेषवति विशेषान्तराभावत्वेनेव सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनाप्यभाववत्तापत्त्यपप्रसंगो वो ध्येयः यदि च अभावविशे
षस्यापि सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य तत्त्वेनाधिकरणविशेषावच्छिन्नत्वं स्वीकृत्यानिष्टप्रसंगो वारयितुं शक्यते तदा घटपटादिप्रतियोगिकत्वस्या
पि तत्त्वेन तथात्वमुपगम्यातिप्रसंगवारणसंभवात् घटपटाद्यभावानामपि भेदो न सिद्धेत् तदा घटपटाद्यभावभेदवादिनां सामान्याभावविशेषा
भावभेदस्यावश्यकत्वे वेति सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्याप्याप्यवृत्तित्वादिकमुपगम्य सामान्याभावपार्थक्यनिराकरणे अप्रतिवदेदुक्त

पि॰ श्री॰ ऽरतामालोक्यसामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं यावद्विशेषाभावेषु व्यासज्यवृत्तिपेयमर्थ्यानेनन्यमपि निराकरोति॰ अतएवेति॰ सामान्याभावत्वस्य

धर्मस्य रूपानतिरिक्तत्वादेवेत्यर्थः व्यासज्यवृत्तीति॰ तथा च यत्किंचिद्विशेषवत्ति यावदाश्रयसन्निकर्षविरहेण सामान्यधर्मावच्छिन्नाभावत्वग्राहकाभावा

न्नेनरूपेण भावग्रहप्रसंगः इति भावः व्यासज्यवृत्तेः प्रत्येकस्वरूपस्य प्रत्येकविश्रान्तत्वेनासंभवं व्यासज्यवृत्तित्वकल्पनं चानुपपन्नेः व्यासज्यवृत्तित्व पा

त्वीकारायोगात्॰ ननु सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमतिरिक्तमेवोपगन्तव्यमतो न व्यासज्यवृत्तित्वानुपपत्तिरित्यत आह॰ अतिरिक्ते तिस्मृति रिक्ताभा

ने वैतिं अभावस्यातिरिक्तत्वे सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन तस्य विरूपमेव च न त्वरिक्तमितिहृदयं न नु रूपत्वात्सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमति

रिक्तसामान्याभाववादिनाप्यतिरिक्तमेवोपेयं तथा चालमतिरिक्ताभावेन कृप्तविशेषाभावकूटेनातृथ्य अधिकस्य व्यासज्यवृत्तित्वेनोपपत्तेः [illegible] भावविशेषसा

पिगुणादिनिष्ठवृत्तिविशेषविषयतात्मकत्वदिवत् कथं चि व्यासज्यवृत्तिता संभवन्त्यत आह॰ किंचेति॰ व्यासज्यवृत्तिनिधर्मस्य एकाधिकरणवृ

त्तिपावदाश्रयसन्निकर्षापरिहेतुत्वे पेयते तदोक्तमानातिप्रसंगनिरासात्॰ नच्छिन्नाकारणपर्याप्ताधिकरणयोरित्यादि॰ दृष्टान्तप्रदर्शनेन द्व्यधिकरणयोः ए

काश्रयघटितसन्निकर्ष रहितयोर्द्व्यधिकरणानां पृथिवीजलादिरूपनानाविशेषाधिकरणानां सन्निकर्षानां सामान्यावच्छिन्नेति॰ रूपत्वावच्छि

बला न्नेत्यर्थः अपरूपत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टाभावं नवगाहितनत्र सकलसमवायिघटितसन्निकर्षविरहेण तद्वगाहित्वकल्प्ना

पादनासंभवः इति चेत् पृथिव्यादिघटितसन्निकर्षदशायां सामग्र्यां विलाघवघटितप्रतियोगिताकत्वे विषयतापात्त्वस्य सामान्याभावस्य

स्याप्तेस्यरतात् सिद्धेः यावद्विशेषाभावानां सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टानां विशेषाधिकरणव्याहतविरहेण धिकरणेनोपगमे व्यतिरि

क्ताभावमतेः [illegible] गौरवात्॰ ननु भावे वृत्तिधर्मग्रहेऽपि व्यासज्यतामिनिरूपत्संपूर्ण विशेषणविशेषणतारूपेवाच्यं तद्धूदिपसंयुक्तवृत्तिताव्छेदकत्वे प्रम॰

मेवप्रव्यासन्निरूपेयते॰ रूपत्वावच्छिन्ननिरूपितानुयोगितायां च तत्पृथिव्यादिवृत्तितावच्छेदकत्वमिति॰ पावद्विशेषाभावानामेकाश्रयघटितस

अ२

वृत्ति त्रिकर्षीव्यासज्यवृत्तिधर्मविशिष्टत्वेऽपि हि तदन्यतर आह॰ अपि चेति रूपानोपपत्ति सामान्यत्वमन्यासंबंधविधयाचेति अनन्तिरूपत्वमपि संयोगादेः

संसर्गतया भानोपगमादिति भावः सामान्याभावात् इति संबंधसामान्यप्रत्यक्ष्यापत्तिमाह न्यायविलक्षणविषयताया वृत्त्याश्रयसन्निकर्षसन्यतावच्छेदके

निशेषः सामान्याभावबुद्धिप्रसंगः सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंसर्गकाभावत्वात्॰ ननु योगिनाविशेषसंसर्गकाभावलौकिकत्वमनाह

त्रासंसर्गीयोऽपि कर्षप्रत्यक्षतावच्छेदकत्वे लौकिकत्वनिरूपकविषयताविशेषशालित्वनियतत्वोपगमात् तादृशसन्निकर्षविनाकृतात्प्रतिरित्यत आ

आ ह॰ पाहशेतितत्संसर्गसंबंधं ते यावद्वायूपाणां प्रत्यक्षेऽभावमेद्दज्ञानापेक्षापेक्षितानापेक्षालाभं तथा प्रत्याहलौकिकप्रत्यक्षापेक्षाला

स्वा भापत्वानं प्रत्यक्षापेक्षे [illegible] लौकिकः ज्ञानमध्ये तत्स्वपुष्टेराभावः तदपेक्षायां प्रमाणम्॰ तावत्यावन्निरोकावाह॰ संस्तानस्मादिनातदज्ञाने याव

द्द्ध त्राश्रयसन्निकर्षसत्त्वेऽपि दोषादिवशात् [illegible] कश्चिद्दृष्टान्तरमेदज्ञानेद्दात्वादिविशेषप्रमाणममेदधर्मेतरय हानादित्वावृत्यहान॰ स्वाश्रयमेदप्र

इ॰ ममेत्येकमित्येवमप्यपिहितसंयोगोऽभेदधर्मेणोएतावतापन्नतेकिमायातमित्यत आह॰ नचेति॰ विशिष्टान्तरूपत्वादिरूपप्रतियोगितावच्छेदकधर्मपुरस्कारेण

अनुपस्थितेरिति यावद्वायोऽपृगपदसन्निकर्षादिति भावः प्रतियोगितावच्छेदकानुपगमेनाभावज्ञानस्यानुपगमादितिशेषः प्रत्यक्षेनेदंत्वादि वह्निना

नाप्यभावप्रत्यक्षमेषां कोऽपि तेन यावच्छेभवानुरोधेनतमसस्त्वत्वतथाभानेनमभावांतरस्य अलकादौ दत्तेनयावद्यावभावज्ञाने तत्र्यपिप्रतियोगितावच्छेद

कपुरस्कारेणानुपस्थितानामभावानांन मेरूपत्वः अनुभवविरोधात्तत्रगतव्यासज्यवृत्तिधर्मग्रहो अशकाएवेतिभावः अत्र यद्दित्वादिवृत्त्येः नुमवानु एव

यावदासमप्रसंगे ने रोधाघावदाश्रयप्रत्यक्षादौ हेतुत्वेऽपि प्रकृतेतत्रैवतुत्वमप्रामाणिकं एकधर्मावच्छिन्नरूपादितोः समवायहान॰ स्वाश्रयप्रत्यक्षादिहेतुत्वेःनुपगतकार्यकारण

भावासंभवात्॰ संभवेऽप्येकसमवेतसंख्यापृत्वकत्वमेव नन्तत्रावच्छेदकत्वोपगमात्॰ एवमतो द्वियसामान्याभावस्य विशेषाभावभेदेनिर्णुक्तिकः तत्रो एव

पदर्शितामेदबाधकानवकाशादित्यालोच्य अतिरिक्तत्वात्॰ हि सामान्याभावव्यतिरिक्तस्यानभ्युपगमे रूपेन त्वात्सदिवृत्तानिविषय[illegible]सामा

शि. श.

स्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेन पावद्विशेषाभावनिरूपितानिरिक्तैकाधिकरणतावृत्त्यं कल्पनीया। अन्यथा रूपादिमतितादृशवृत्तीतेः प्रमात्वापत्तेरिति किं लाघवं न च रूपवति तद्रूपाभावरूपविषयबाधे नैव तादृशतीतेः प्रतीतेः प्रमात्वमिति वाच्यं घटवद्भूतलमित्यादौ घटत्वादिनापावद्घटादिभानानियमात् दुक्तप्रत्यये पि रूपाभावत्वादिनापावद्रूपाभावादिभानानियमात् प्रमादि विशातशङ्कादितत्पतादृशीनेऽभावमात्रभानसंभवात् नचैवं तद्विशेषादेर्पीवत्व द्भावाधाग्राहित्वं कल्पितावच्छेदकं कल्पवितुं शक्यं वेननियमः स्यात्तथा सतिगौरवात् सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं मास्तु वृत्तित्वकल्पने वै पृथ्वी व्यक्तिनिरूढाधिकरणतानभ्युपगमे प्रतिबंधकसमवहितेः प्रतिबंधकताच्छेदकधर्मावच्छिन्नाभावत्वरूपकारणतावच्छेदकावच्छिन्नविशेषाभावसंबंधस्य कार्यानिष्पत्तेः कस्माद्भूतत्वात तदापत्तेरितिकेचित् तन्न सामान्याभावपार्थक्ये पियावद्रूपाभावत्वापृथक्छिन्ननिरूपिताधिकरणताविशेषकल्पनमावश्य कं रूपवतियावन्नादृशाभावपत्तीतेः प्रमात्वात् सैव चाधिकरणता सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टनिरूपितानन्तनिरिक्ते तिसामान्याभावपार्थ क्यादिनिरभ्युपगमात् घटपटादाभावाप्रमेयेत्यभावत्वपराभावत्वावच्छिन्नाधिकरणे सर्वत्र कार्यासत्त्वेनेनेननुविशिष्टसत्तैगौरवादितिपराम र्शवपर्वस्तेः एवं च सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य विशेषाभावे अभ्युपगमेन दिशिष्टाधिकरणतापाविलक्षणत्वेः प्रतिबंधकविशेषाभावा तकार्यात्पत्तिप्रसंगो दुर्वार इत्यादियुक्तिरेव दिगितत्वेन दर्शिता सार्वभौममतमाह केचिदिति ननु सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टाभावत्वा तिरिक्तस्य कल्पने पदेऽप्यतिरिक्तयो विशेष्यविशेषणयोः कल्पनीयतया कल्पनीयो शसाम्यमित्याशंकाह कल्पनीयेति शरीरस्य चेत्शस्पत्तदुपेक्षया अ तिरिक्तसामान्याभाववादिमतापेक्षया तत्स्वरूपमेव तिरिक्तवादिमतस्य गुरुत्वादिति सामान्याभावकल्पनापां धर्मिणामानत्यादिति भावः अभ्युपेत्याह विनि गमकेति अपसिद्धेवेति विनिगमकविरोधिनोगौरवस्यानवकाशाच्चेति भावः ननु धर्मकल्पनातो धर्मिकल्पनागरीयसीतिप्रवादादतिरिक्ताभावरूपधर्मिक ल्पनागौरवपराहतमित्यत आह धर्मेति कल्पनीयानेकत्वेति कल्पनीयाधिकमपगुरुत्वमेव ननु धर्मिकल्पनातो धर्मकल्पनागरीयसी तथा च तत्र स्यानेककल्पनीयाधि

तदृपसेन धर्मस्यापि कल्पनीयत्वात् तदुभयकल्पने नेति

आदि तथा साधकम्

तत्रा

सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वे

कर्त्विरहादतिरिक्तसामान्याभावपक्षे न गौरवमिति भावः गौरवं तत्र माशंकते नचेति तत्त्वीपत्तीति नचसामान्याभावत्वेऽप्यनंताभाववृत्तित्वकल्पनापाः साम्यमिति वाच्यं विशेषाभावानामपि सामान्याभावाधिकरणतपार्थक्ये सिद्धे वृत्तित्वकल्पनीयतदपेक्षया तिरिक्तं तादृशवृत्तित्वकल्प [redacted] तेषां प्रत्येकन साम्यानवकाशात एवं सतीति कल्पनीयेऽभावेऽनेनाधिकरणत्ववृत्तित्वकल्पनागौरवं स्यादित्यावश्यावृत्तिविषयत्वातिरिक्ताभावसिद्धिविरोधित्वे अभावमात्रेति अधिकरणादाबभा वत्वकल्पनात एवोपपत्तेर्भावाभिरिक्तकोऽप्यभावो [redacted] न सिद्धेदित्यर्थः अतिरिक्ताभावस्य तत्त्वानेनाधिकरणवृत्तित्वस्य च कल्पनामपेक्ष्याभावत्वेऽनेन नाधिकरणादिवृत्तित्वकल्पनायां लघुत्वादिति भावः अधिकरणवद्विमपोर्वाम्यनभ्युपगमेन वह्निमान्धूमात्स्यादित्यत्र ब्रूमः अभावमात्राय दोषासम्पर्शाद्दोषोस्माकं अत्रापि मिमांसकैः कः अपाद्वेतित्रानानान्यं केचिदिति पघष्टवच्छेदकत्वा घटितप्रकृतलक्षणोपपत्यावृत्वे अधिकरणवृत्ति त्वाभावकथविरहेऽस्मत्कृतलक्षणानामेवहेतुमानाधिकरणत्वपक्षत्वावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेऽपि प्रतियोगिताच्छिन्नाभावाधि करणाहितुमत्त्वेनेवलाघवच्छिन्नाभावप्रतियोगितापाः सामान्यकृततपाः असमिद्धतीरेवउभयाभावघटितप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताधिकरणत्वनिवे शेन तद्रूपवानेन तद्रूपसाहित्यादावपि तद्रूपतद्रूपतद्रूपोभयत्वावच्छिन्नाभावे अतिव्याप्तेरेव तलक्षणागमनाभावात् उभयवृत्तपापित्वप्रतियोगि त्वेनाधिकरणत्वनिवेशेपीत्यस्य दोषत्वपर्यालोचनपानात्सिद्धेः नतिव्येवमिति प्रतियोगितात्वावच्छेदकसंबंधेन दोषत्वप्रकारमार्गं केचित् नचैतन्नतव्यनिवृत्तत्वादिहेतुके सा ध्यावापकेन तथाचरूपव्याप्तिमत्तान्यनभ्युपगमावश्यामिति भावः ननु रूपवत्त्वेऽपि तत्रूपसमवायः तत्र च समवायेकमनेसाध्यता निर्वाहेऽपि तन्मते मूलोदितदि दिशाकसाधनस्यवाचादिसाधारणस्य तस्मिन्नावपिरूपत्वासिद्धानानत्वा प्रत्युतेधेनरूपिवीत्वाद्वेरूप्याप्येकवृत्यकतैवेत्येतस्याह तत्रैवेति तत्रापि कृतसाध्यरूपवत्त्वादिकं च पाश्चात्यसंबंधेन साध्यमानमितिपक्षः परपरासंबंधेन स्वसमवायिरूपाधारकेन रूपत्वादेः पक्षेऽसिद्धावपरोक्षत्वासिद्

शि॰ २१॰

निर्वाहइति भावः। ननु रूपत्वादेरपि समवायादिना हेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगित्वात्तदवच्छेदकत्वनिर्वाहः स्यादत आह तेन चेति तेन स्वसमवायित्वरूपसम्बन्धेन नन
ष्टाभावः नित्यश्च साध्यतावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नप्रतियोगितायास्तादृशसम्बन्धेन प्रतियोगिवैयधिकरण्यस्य चानिवेशात्तदनुपपत्तिरिति भावः अत्र साध्यतावच्छेद
तिपृथिवीत्वादिलिङ्गकपरामर्शेन गन्धानुमितौ समवायादिना विशेषणताविशेषतानुपपत्तेरित्यर्थः तथा चानुभविकनद्व्यपदेशपरत्वं पादिद्यामेणावच्छेदकत्वादृष्टा
न्निवेशेति भावः। नन्ववच्छेदकत्वघटितलक्षणापेक्षया पि नानाव्याप्तिः दण्डावच्छिन्नसाध्यकानिर्वाहात्प्रतियोगिकरूपावच्छिन्नसकलदण्डावच्छिन्नव्यभिचारिहेतु
कानुमितौ दण्डे विधेयतावच्छेदकत्वेपयापलप्येनेनथैनलक्षणापदे पृथिवीत्वादिपक्षकानुमितौ रूपादेर्विधेयतायापलपनीयेत्यतः प्रतियोगितावच्छेदकाव
च्छिन्नवैयधिकरण्यनिवेशावश्यकत्वामिप्रायेणाशेषत्वात्तादृग्व्याप्यत्वेति सत्ताद्यत्वादिनागुणत्वादिविशिष्टसत्तादिसाध्यकपरिग्रहः विशिष्टप्रतियोगिवैय
धिकरण्यप्रवेशप्रयोजनं प्रकाशयति अन्यथेति विशिष्टसत्तादिमात्रत्वादिविशिष्टतयासत्त्वादेः साध्यत्वे व्यभिचारित्वमविषयतयैव साध्यके तिप्रसंगात
न भ्रमं विनापि गुणत्वाद्यवच्छिन्नविशिष्टस्य साधकतायां तादृशानां नच दृष्टान्तदोषो व्याप्यत्वादिविशिष्टसत्तासिद्धेर्बाधादृष्टान्तपादेनावाधा न चकारादृशापामाय
न भ्रमं विनापि गुणत्वाद्यनुमानोपपत्तेः नन्विति विशेष्यवति विशिष्टाभावप्रतीतिर्वि
नैर्दुर्वारत्वात्। अन्यथा सामानाधिकरण्यमात्रस्य व्याप्तित्वापत्तेः वादेश्च घटादौ दृष्टत्वादिना रूपाद्यनुमानोपपत्तेः नन्विति विशेष्यवति विशिष्टाभावप्रतीतिनिर्वि
शेषणाभावं सर्वत्र विशेषणविशेष्याभावसम्बन्धाभावं वा चगाहते तेन नु विशिष्टप्रतियोगिकाभावप्रतियोगिमति विरोधेनाभावासत्त्वात्ततः कथं विशिष्टाभावप्र
दायसत्तायामकेऽयाति। न चैवं विशिष्टसत्तादिसाध्यकेभावादिहेतौ च निवृत्तिः सत्तावति विशिष्टाभावप्रतियोगितापाः सत्तान्यकसाध्येऽसत्त्वादिति वा। अ १५०
गुणाद्यन्यत्वविशिष्टत्वादिनापि सत्तादेः साध्यत्वे जात्यादिहेतौ व्याप्यत्वोपपादनात्। विशेषणविशेष्योभयं वा समा... वेनामेवतादृशहेतौ लक्षणापरमाद्रि
त्यत आह गुणेति विशिष्टाभावोऽतिरिक्तो विशेषणाद्यभावस्वरूपो वा भवतु तस्य विशेषणतावच्छिन्नप्रतियोगिकत्व... व्यापकं विशेषणाभावि
त्यत आह गुणत्वादिपि ध्यतेचेति। विशिष्टाभावोऽतिरिक्तो विशेषणाद्यभाव... ननु विशि...
न्नविशेष्यसत्तां विनानन प्रतीत्यनुपपत्तेरनुभविकत्वेनतादृशविशेष्यो प्रतियोगिताचगाहितापालस्यानुपपत्तेश्च त्वादिति भावः। ननु विशि...

व्याधात्वाभावप्रतियोगितायां अधिकरणघटत्वादेरिव समानाधिकरणवाच्यत्वादेरपि अवच्छेदकत्वमावश्यकं घटत्वेन वाच्यत्वं नास्तीत्यादि प्रतीत्या वाच्यत्वा
देः प्रतियोगितावच्छेदकत्वमवगाहते तादृशप्रतीते वाच्यत्वादिविशिष्टैतिह्यात्मनवगाहितेन तत्र वाच्यत्वादिपक्षकानुमानानुपपत्तेः एवं च घटत्वेनानुमेयत्वं
नास्तीत्यादिप्रतीतिनिर्विषयप्रतीयोगितापाश्चेति कल्प्यमावश्यकं अवच्छेदकभेदादिति घटत्वेन वाच्यत्वं नास्तीत्यादि प्रतीतिनिर्विषयप्रतियोगितावाच्यत्वाद्यवच्छेदकत्वेन लक्षणम्
तादिमानाभावादतो घटत्वादिना वाच्यत्वाभावोऽपि केवलान्वयी घटकः अथैवं साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नाभावघटितलक्षणेऽतिवह्निधूमवत्त्वाद्यव
च्छेदकत्वावह्नित्वादिनाघटाद्यभावोऽपि सत्त्वात् घटकोऽनन्यतया व्यापकतावच्छेदके वह्नित्वादिपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताकत्वविरहात्तदसम्भवात् नीलवह्नित्वावच्छिन्ना
भावाप्रसिद्धिरण्यावच्छेदकतापर्याप्तिविवक्षणादावश्यकत्वादिति चेन्न व्यापकतावच्छेदकत्वावश्यकं यत्र प्रतियोगितावच्छेदकत्वमवच्छेदकाभिन्नत्वादिघटितावच्छिन्नव्यभिचारिप्रतियोगितावच्छे
दकतापाम्सत्तामिति नाद्यणाभावम्... पैलवतनलक्षणसम्बद्धसम्बद्धनिष्ठं चसाधनतानानाभ... सम्भवादपि ककनापत्तिसमवायित्वाच्चनाभावोऽघटएवप्रतिव्यधिकरण
लव्यभिचारापत्तेर्नमपिदृशपक्षे अपपत्तिप्रतिसम्बन्धेनपक्षे अभावत्वादिकसाध्यतावच्छेदकत्वप्रतियोगितापास्य... भावसत्त्वादितेनतस्मसामानाधिकरण्यप्रवेशाशक्तौ... सम्बन्धेनो
भयत्वादेरप्यभावस्य सत्त्वात् विच्छिन्नत्वमस्मत्प्रतियोगितावच्छेदकत्वं न संभवतीनवाप्यत्वमसंप्रयोगादेर्यत्साध्यतावच्छेदकतान्तरप्रतियोगिताव्यापकत्वनिर्वा
हाय प्रतियोगिसामानाधिकरण्यव्यापकत्वं घटकाभावे निवेशनीयं तावताऽभयत्वाभावे विषयात्मनिवहनियतान्नित्यत्वेन उभयत्वाभावस्य प्रतियोगिसामानाधिकरण्यप्रवेशकानति
प्रसङ्गलक्षणेऽत्र उभयत्वाभावस्य प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वादि निवाच्ये पृथिवीत्वघटत्वोभयत्वोभयत्वादिनापत्तेः साध्यतावच्छेदकानिवहत्वावच्छिन्नाभावप्रति
योगितासमानाधिकरणत्वस्य तादृशसाध्यतावच्छेदकाभावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणत्वविरहेण तादृशसाध्यतावच्छेदकस्य तादृशप्रतियोगितापत्तादृशाभावस्यापा
यतदवच्छिन्नसाध्यकदृष्टव्यकारकबकारकत्वमविषयत्वादिहेतावतिव्याप्त्यापत्तेः प्रतियोगिव्यधिकरणविरहात्ताभावेनापयाउभयत्वाभावमावन्तासंभवा
नतदभाववतः प्रत्येकं तदव्यधिकरणत्वात् तत्सम्बद्धविकरणतापाव्यभिचारस्य वह्नित्वादि निवेशसामानाधिकरण्यस्य व्यापकत्वविनापक्षे प्रतियोगिसमानाधिक

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

शि.टी. रूपाभावविशिष्टाभावत्वाद्युपहितत्वाचकतया रूपविशेषसंभवात् पृथिवीत्वादावुक्तोभयसत्वनियमपीवीत्वावच्छेदेन तदभावस्य प्रसक्तिप्रतियोगिसमानाधिकरणत्वेपि ।
लत्वादेस्तस्मानाधिकरणस्य रूपाभावविशिष्टभावत्वेनातिप्रसंगभावात् उभयत्वाद्यवच्छिन्नाभावस्यैकैकस्मिन्नपि तत्समानाधिकरणाभावानभ्युपगमात्तत्समा
नाधिकरणस्य वैशिष्ट्यकस्य प्रवेशे का नववरणीकत्वात् साध्यतावच्छेदकघटकसंबंधसामान्ये प्रतियोगिताधिकरणीयत्वं किं विपक्षेनुयोगिकत्वाभ
वत्वस्य सत्वमेव प्रतियोगिताव्यापकत्वेः न पृथिव्यादिनिरूपितरूपाभाववत्त्वे एकानुयोगिकत्वाभावः तदनुयोगिनः प्रत्येकानतिरिक्तत्वादिविपन्नप्राचीनमतेरूपादिसामा
न्याभावस्य रूपनष्टत्वनाशाभावेरूपनपानाहृतत्वस्य रूपसामान्याभावादिनकृत्स्नाविपावृत्तामेकाधिकरणमिति विवक्षणीयत्वे साध्यकाव्य प्रतियोगिकं
रूपध्वंसाविच नपारूपध्वंसादिसाध्यकरूपादिहेतावतिव्याप्तिः रूपसामान्याभावीयरूपध्वंसत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकः साध्यतावच्छेदकसमनियतत्वेन दत्तितामावकूटाधिकर
णेरूपादेरवृत्तेनवरूपध्वंसादिरूपहेतौ वत्त्या नोत्तानितव्याप्तिरितिध्वंसः रूपादीनां प्रत्येकं स्वस्वध्वंसाभावरूपत्वेपि रूपादिध्वंसाप्रभावानीतकेनपासाध्यतावच्छे
दकसमनियतप्रतियोगिताकत्वविरहेणध्वंसाभावत्वादिनिर्णयतत्परमाणवादौ रूपध्वंसत्वावच्छिन्नाभावबुद्धिनिर्वाहाय तन्यरूपत्वाद्यवच्छिन्नाभावेरूपध्वंसत्वा
वच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वकल्पनस्यावश्यकतया तेनैव रूपादिसामान्याभाववत्त्वपि तत्प्रतियोगित्वनिर्वाहात् रूपादिसामान्याभावस्य रूपध्वंसादिप्रतियोगिकत्वानभ्युप
गमात् साध्यसमानाधिकरणत्वस्य साध्याभावविशेषणतापक्षेनापुक्तस्थले रूपादिसामान्याभावस्यावर्त्तनानत्वनिरूपकाभाववत्वं स्वसंबंधेन साध्यतावच्छेदकसम
नियतप्रतियोगिताकूटाधिकरणत्वमेव निवेश्यपज स्तत्र स्वप्रतिकरणीपतपारूपादिसामान्याभावानधिकरणस्यापि जलपरमाण्वादेरुक्तस्थलेन कूटाधिकरणत्वे
नातिव्याप्तिरनवकाशः प्रतियोगितापाः प्रतियोगितत्वरूपत्वमतेनानाव्यक्तिसाध्यकस्थले साध्यताव्छेदकसमनैयत्यस्य प्रत्येकं प्रतियोगितापामसत्वेपि स्वावच्छेदका
वच्छिन्नतदभावीयप्रतियोगिताले न समनैयत्याविकसंभवात् दोषः तत्रेह वह्नित्वरूपादिस्वरूपावृत्तियोगितानामपि स्वावच्छेदकवह्नित्वधर्मत्वाद्यवच्छिन्नतदभावप्रति
योगितात्वेन वह्नित्वधर्मत्वादिसमनैयत्वोन वह्नित्वाद्यवच्छिन्नवद्यादिस्वरूपप्रतियोगितानां द्रव्यत्वाद्यवच्छिन्नाभावीयवद्यादिस्वरूपप्रतियोगि ॥ ॥ १६०

इति शिरोमणीटीकागदाधर्यां व्याप्तिवादः पूर्वपक्षग्रंथः संपूर्णः ॥ ॥ ॥ लेखकपाठकयोः शुभं ॥ ॥ संवत् १८४५ वर्षे ज्योतिराम स्य ॥

पत्र १६५ ग्रंथसंख्या ७००० गद्यपादस्ती ... एमण